RODOLPHVS
HOSPINIANVS
DE
FESTIS
IVDÆORVM
ET ETHNICORVM.

10. 4-F. 9

RODOLPHI HOSPINIANI

DE FESTIS IVDÆORVM ET ETHNICORVM,

HOC EST,

DE ORIGINE, PROGRESSV, CEREMONIIS & RITIBVS FESTORVM *apud* IVDÆOS, GRÆCOS, ROMANOS, TVRCAS & INDIANOS.

LIBRI TRES.

THEOLOGIS, PHILOSOPHIS, ATQVE ADEO LITERATIS OMNIBVS, AD intelligendum, non solùm S. Scripturæ, *sed etiam* Oratorum, Historicorum & Poëtarum, *tam Græcorum quàm Latinorum, difficiliora loca, utiles.*

EDITIO TERTIA, Aucta & Locupletata.

CVM TRIPLICI INDICE: AVTHORVM QVI IN HIS LIBRIS CITANTVR; Locorum Scripturæ Sacræ *quæ in iis explicantur,* Rerum *item ac* Verborum *Memorabilium.*

GENEVÆ,

Sumptibus SAMVELIS DE TOVRNES.

M. DC. LXXIV.

GENERE, PIETATE, & PRVDENTIA

Clarissimis VIRIS

D. OTHONIA GRVNRADE,

& D. ABRAHAMO COLBINGERO, *Illustrissimi Principis, ac D. D. Friderici IV. Comitis Palatini ad Rhenum & Electoris, Consiliariis intimis, Dominis suis colendis* S.

QVEMADMODVM rerum omnium à DEO Optimo Maximo conditarum ea est conditio, Viri Clarissimi, ut vicissitudine quadam immutentur, neque in eodem statu diu persistant, ita sanè, ut divina etiam illa ac cœlestia corpora, admirabili quadam ratione perpetuò circumvolvantur: utque res eędem sic sunt comparatę, ut in peius subinde ruant, & temporis progressu reddantur deteriores: ita etiam Dei Ecclesiam in his terris agitatam comperimus. Ea siquidem ęterno Dei Filio Domino & Servatore nostro Iesu Christo in assumpta humanitate, & Apostolorum Choro adhuc in terris agente, pręstantissimam, elegantissimámque faciem habuit, quòd Verbum Dei sacrosanctum purè & incorruptè in ea tum doceretur, & noui populi societas Sacramentis numero paucissimis, significatione pręstantissimis & observatione facillimis colligaretur, ut D. Augustinus loquitur. Mox autem post Christi in cœlos Ascensionem, & Apostolorum ex hoc mundo in cœlestem patriam Migrationem, mutationes varię tam in doctrina quàm ceremoniis acciderunt. Testatur hoc Eusebius libro 3. cap. 32. Ecclesiasticę Historię, inquiens: Ad hęc usque tempora, virgo pura & incorrupta mansit Ecclesia, iis qui sanum salutaris pręädicationis canonem corrumpere conati sunt, si tum aliqui fuerunt, adúsque temporis in obscura quadam caligine delitescentibus. Postquam autem Sacer Apostolorum Chorus differentem sortitus est finem, & generatio illa pręteriit, quę Divinam Sapientiam suis auribus audire meruerat, tunc impij erroris conspiratio, per seductionem eorum, qui alienam doctrinam tradebant, initium cœpit, qui etiam, quoniam nemo amplius superstes erat ex Apostolis, jam nudo vertice contra veritatis pręädicationem falsi nominis scientiam ex adverso pręädicare conati sunt. Quum autem progressu temporis Mysterium illud iniquitatis, de quo Paulus lo-

§ 3 quitur

quitur, caput suum exerere, & palàm operari cœpisset, tum verò horribilis inclinatio & mutatio in Ecclesia facta est: nam & verbum Dei purum humanis traditionibus nefariè corruptum & adulteratum, & ceremoniæ prodigiosè accumulatæ, & omnis generis ἐθελοθρησκίαι tam impudenter introductæ sunt, ut planè novam faciem Ecclesiam Dei temporibus illis induisse jure optimo dicere possimus, quam tamen hodie nonnulli antiquissimam esse hominibus persuadere conantur. Quod igitur de Catone dicitur illum, quùm Græci per incredibilem arrogantiam summámque levitatem se omnium hominum primos esse falsò dicerent, & artium liberalium aliarúmque rerum inventionem non ad veram originem referrent, sed sibi solis vendicarent, eóque omnium populorum historias pervertere, & antiquissimam doctrinam abolere conarentur, Librum de Originibus rerum scripsisse, ne qui falsum pro vero crederent: ita nostra quoque memoria, ex nostris prodierunt nonnulli, qui Pseudoecclesiæ huic larvam antiquitatis detraxerunt, & Originem veram Progressúmque Errorum ac Superstitionum, quæ irrepserunt in Ecclesiam post sexcentesimum à nato in carne Filio Dei annum, demonstrarunt, ut quo tempore, authore, quaue occasione unumquódque exortum sit constaret, ne posthac Antiquitatis argumento fucum simplicioribus facere possent. Hujus generis lucubrationum à me quoque, Vobis potissimùm vrgentibus, Viri Ornatissimi, duo ante paucos annos sunt editi Tomi, in quorum priore agitur de Origine & Progressu Templorum omnium Populorum, & rerum quæ vel in Templis continentur, vel extra illa sunt, ad Templa tamen pertinent: in posteriori verò tractatur de Origine & Progressu Monachatus, & ordinum Monachorum. Hos jam sequitur tertius, de Origine, Progressu, Ceremoniis & Ritibus Festorum Iudæorum, Græcorum, Romanorum & Turcarum, quibus, quod maximè tamen cupiebam, Christianorum Solennitates & Feriæ ob instantes Francofurtenses nundinas conjungi non potuerunt. In his autem Libris, qui jam in lucem à nobis eduntur, omnia quæ in hac materia cùm in Sacris Literis, tùm in Græcis & Latinis Oratoribns, Historicis & Poëtis dispersa extant, incredibili cum labore euolvendo istorum ferè omnium quos nominaui libros ita complexi sumus, vt confidamus non tantùm per se lectu jucundissimos, sed etiam ad quoscunque authores illustrandos, & ad difficiliora in eis loca intelligenda, accommodatissimos fore.

Porrò in evolvendis Veterum monumentis, conquirendísque Iudæorum & Ethnicorum potissimùm Festis, duo inprimis observavi, quæ cùm ab argumento horum Librorum non sint aliena, commemoranda videntur. Primum est, quod Festorum suorum & Solennitatum Iudæi authorem habuerunt Deum, Ethnici verò judicium humanum & carnis sapientiam, quæ stultitia in Religione & rebus Divinis est: inde factum, ut cùm Deos suos in universum, tùm verò Festis stultè coluerint, ac leuibus ex causis, plerunque etiam fabulosis & ridiculis in eorum honorem festa instituerint, eáque superstitiosissimè stultissiméque celebrarint. Et quamuis Romani hac in parte Græcis sapientiores longè videantur, nihilominus ii quoque cæcitatem humanæ sapientiæ hîc prodiderunt.

derunt. Nullum equidem apud Romanos Festum atratum aut lugubre actum, neque planctus habiti ob raptos Deos, ac lamenta mulierum, qualia Festa & Sacra Græci Ægyptiíque celebrarunt, raptum Proserpinæ, casusque Adonidis, Osiridis & Bacchi referentia, & id genus alia. Ac ne corruptissimis quidem temporibus vidissetis apud ipsos arreptos Numine, aut furorem Corybanticum, non Bacchanalia cœtúsve clancularios, aut occulta Mysteria: non virorum promiscuè cum fœminis peruigilia, non his similia prodigia: sed omnia religiosè fiebant ac dicebantur quæ ad eos attinebant, præter morem Græcorum ac Barbararum gentium. Et quod maximè mirandum, quamvis innumeræ nationes Romam convenissent, quibus necessitas incubuit Patrios Deos domestico ritu colere, nulla tamen peregrina Sacra fuerunt unquam recepta publicè, quod in multis urbibus factum legimus: sed etiam si qua oraculorum jussu introducta essent aliunde, suo more colebantur à ciuibus, abdicatis fabularum miraculis, sicut in Matris Idææ Sacris factum. Prætores enim quotannis Romano ritu victimas ei cædebant & ludos faciebant: Sacerdotio verò ejus fungebantur Phryges vir & mulier, eámque vicatim circumtulerunt more suo circulatorio, pectora plangentes ad cantum tibiarum tympanorúmque sonitum: ingenuus autem Romanus nullus erat Mitriacus, nec oberrabat ad Phrygios modulos indutus synthesim, neque ex decreto Senatus initiabatur Magnę Matris Orgiis. Romulus quoque Templa & Aras, Festa item, quæ cuíque Deorum Dæmonúmve celebranda essent, & Sacrificia, adhæc rationes induciarum, celebritatum, intermittendorum laborum, cæteráque huiusmodi omnia juxta optimos quósque Græcorum ritus disposuit: fabulas autem à Majoribus de ipsis traditas, probra eorum continentes & crimina, turpes censuit & inutiles, ac ne probis quidem viris dignas, nedum Diis superis. Neque enim, inquit Dionysius Halicarnasseus libro secundo Antiquit. Romanarum, Cœlius exsectus à suis liberis apud Romanos traditur: neque Saturnus proprios natos deuorans, metuénsve ne appetatur eorum insidiis: non Iupiter Saturnum Patrem regno deiectum includens carcere Tartari: ac ne bella quidem & vulnera, ac vincula Deorum. Audimus hîc quidem Romuli institutum minimè profanum: sed tamen humani judicii, cui verbum Dei non affulsit, infelicem & cæcitatem & vanitatem, quum de Religione pronunciandum est, simul etiam videmus. Graviter ille quidem judicabat, perniciosam illam esse Græcorum profanam impiámque prudentiam, qui fabulosas superstitiones esse perutiles hominibus arbitrati sunt, ut quæ vel opera naturæ (sicut Dionysius Halicarnasseus loquitur) per allegoriam indicarent, vel ad consolationem humanorum casuum excogitatę essent, vel populum terrerent, & in officio continerent: hæc enim pauci intelligunt. Vulgus autem omne duplex inde percipiebat incommodum, aut Deos contemnens, tanquam multis involutos infortuniis, aut à nulla iniquitate seu turpitudine abstinens, quum videret Deos quoque his obnoxios, quod ipsemet Dionysius fateri quoque cogitur. Sed quid obsecro in harum fabularum & ineptiarum locum, præter meras fabulas & ineptias author ille Romanæ gentis & Reli-

gionis substituere potuit, qui nihil de Religione habuit solidi, nihil veri? Cúmque suum judicium, suos affectus in constituenda Religione sequutus sit, Religiones fabulosas, & peregrinas superstitiones verbo quidem damnare potuit, re verò ipsa aut in earum locum non meliores substituit. Et sanè ea tandem Romanæ sapientiæ fuit insania ac stultitia, ut Græcis in superstitionibus fabulosis non multùm cesserint, judicarintque expedire Reipublicæ populum in Religione falli, sicut Augustinus indicat libro quarto & sexto, de Civitate Dei. Sed idem Romanis Ethnicis olim accidit, quod postea Romanis Christianis evenisse cernimus. Rectè enim illi fabulis de gentium Diis credere nolunt, interim verò de suis Diis, hoc est, de Sanctis mortuis, aut opinione saltem talibus, nihil non fabularum & ineptiarum credunt, eósque superstitiosissimè colunt.

Fuisse tamen religiosissimam sanctissimámque festorum seu feriarum & solennitatum observationem tam apud Iudęos quàm Ethnicos, secundo loco in perlustrandis eorum libris facilè animadverti. Et ut de Ethnicis tantùm loquar, Demosthenes cæsus alapa in orchestra Bacchanalium à Midia homine opulentissimo, impietatis & capitis simul eum accusat apud populum, quod hoc facto & Bacchum & Festum eius violasset. Exaggerat accusationem recitatione legis quam Euegorus tulerat, in eáque decreverat, ne in Bacchi Festis liceat vel pignora, vel quicquam quod sit alterius capere, ne illorum quidem, qui ad diem non solvissent. Si quis verò in horum aliquid commisisset, ei qui passus esset injuriam, jus erat accusandi & conquerendi de eo in concione in ęde Bacchi congregata. Ad finem Orationis indicat, hanc legem ita sanctò ab Atheniensibus observatam, ut Evandrum quendam damnarint, nullius alterius criminis reum, ἢ ὅτι δίκην ἐμποεικὴν καταδικασάμενος τοῦ Μενίππου οὐκ ἔχων πρότερον λαβεῖν αὐτὸν, τοῖς Μυστηρίοις ἐπιδημοῦντος ἐπελάβετο: hoc est, quàm quòd Menippum à se actione Mercatoria damnatum, quum prius comprehendere nusquam potuisset, in Mysteriis hominem nactus comprehendisset. Chariclidę similiter Viri Prætorii patrem Athenienses condemnasse dicit, quòd quendam in Bacchi Festis theatro exegisset, locum non suum occupantem. Morte præterea mulctasse eosdem ait Ctesiclem, quòd quum interesset pompę in Bacchi Festo, scutica, quam gestabat, quendam suum inimicum verberasset. Apud Romanos quoque Ferię sic Sanctę sunt habitę, ut in Tabulis XII. ita à Decemviris decretum sit: Feriis jurgia amouento: eásque in famulis, operibus patratis, habento. Quam Legem Cicero libro secundo de Legibus explicans, Feriarum, inquit, festorúmque dierum ratio in liberis requietem habet litium, in servis operum & laborum. Numa Pompilius etiam secundus Romanorum Rex instituit, ut in Profestis, & omninò in Sacerdotum Festis, per urbem pręcones pręcederent, qui quiescere cives, & ab operibus desistere juberent. Quemadmodum enim Pythagoras non permittebat homines per transitum adorare Deos Immortales, sed continuò ex ipsa domo mente ad id paratos pergere: ita & Numa decere cives existimavit, neque audire quicquam rerum Divinarum, neque aspicere per desidiam atque negligen-

gligentiam ; sed vacare à cæteris oportere, mentémque adhibere, perinde ut rei ad pietatem maximé opportunæ: unde & crepitibus, strepiribus, gemitibúsque & quæcunque huiusmodi necessarios vulgarium artium labores consequuntur, vias vacuas ceremoniis præstare jussit, ut Plurarchus in eius vita testatur. Sed & Macrobius refert, Saturnalibus bellum sumere nefas habitum, pœnas quoque à nocente iisdem diebus sumere, & feriis in universum vim cuiquam fieri piaculare fuisse. Apud eundem ramen authorem Vmbro negat, eum Festos dies violare & polluere, qui opus vel ad Deos pertinens, sacrorúmue causa fecisset, vel qui aliquid ad urgentem vitæ necessitatem respiciens actitasset. Scæuola etiam consultus quid Feriis agi liceret, respondit, Quod prætermissum noceret. Quapropter si bos in specum decidisset, cúmque paterfamiliâs adhibitis operis liberasset, non est tamen visus Ethnicis Ferias polluisse: nec ille qui rrabem tecti fractam fulciendo ab imminente vindicasset ruina. Vnde & Vergilius omnium disciplinarum peritissimus libro primo Georgic. cecinit:

Quippe etiam Festis quædam exercere diebus
Fas & iura sinunt: riuos deducere nulla
Religio vetuit: segeti prætendere sepem:
Insidias auibus moliri: incendere vepres
Balantúmque gregem fluvio mersare salubri.

Ad quem versum Macrobius, Adiiciendo, inquit, Salubri, ostendit auerrendi morbi gratia tantummodo, non etiam ob lucrum purgandæ lanę causa fieri concessum. Superstitiosiores igitur Ethnicis hac ex parte fuerunt Iudæi posteriores, qui scelus vix venia dignum putârunt, si quis Sabbatho vel salientem publicem cœpisset. Licet etiam Ethnici in suis Festis & Sacrificiis convivia cum hilaritate & lætitia celebrarint, magna ramen verecundia & modestia temperata eranr, ceu Diis ipsis, in quorum illa honorem fiebanr, præsentibus, & auritis oculatísque omnium eorum quæ agerentur testibus. Testatur hoc Athenæus lib 8. Dipnosoph. his verbis: Antiqui quum Deos ἀνθρωποειδεῖς, id est, humana specie atque forma præditos esse statuerenr, his ea quæ in Festis fiunt accommodarunt. Nam quum vidissenr hominum impetum, quo rapiuntur ad voluptatem, non omninò reprimi & cohiberi posse, utile autem inprimis & conducibile esse, si his ipsis ἀτάκτως non κοσμίως, hoc est, compositè moderatéque non splendidè uti assuescerent, certo quodam, definito ac constituto tempore, & prius re divina facta, illos ad animi remissionem dimiserunt, ita ut quisque eorum persuasum habens ipsos Deos ad primitiarum Oblationem atque Libamina accedere, tanto majori cum pudore atque verecundia cœtus, conviviáque illa concelebrarent, Hinc Homerus:

Ἦλθε δ' Ἀθήνη ἱρῶν ἀντήσασα.
Id est,
Pallas venit obvia Sacris.

Et alio

Et alio in loco:

Αἰθίοπας μετεκίαθεν τηλόθ' ἐόντας,
Ἀντιόων ταύρων τε, καὶ ἀρνειῶν ἑκατόμβης.

Hoc est,

Æthiopas ad longinquos venit, adfuit ille
Mactatis agnis, & tauris fortè sacratis.

Item:

καὶ ὁ Ζεὺς
Χθιζὸς ἔβη μετὰ δαῖτα, θεοὶ τ' ἅμα πάντες,

Id est,

Et Iupiter
Iuit ad hesternos convivia causa, secuti
Pone Dei simul omnes.

Si vir quispiam adsit provectioris ætatis, atque honestatis studiosus, pudet homines turpe quid dicere aut facere, secundùm illud Epicharmi, Ἀλλὰ καὶ σιγῆν ἀγαθὸν ὄκα παρέοντι κάῤῥονες, hoc est, Sed & silere bonum est, si meliores adsint: quantò magis igitur quum ipsos Deos sibi persuaderent esse præsentes, festivitates illas ἀτάκτως καὶ σωφρόνως ordinatè temperantérque celebrabant? Vnde neque accumbere apud antiquos moris fuit, sed sedentes epulabantur, neque ad ebrietatem usque bibebant, sed libatione prius peracta, tantùm quisque bibebat, quantùm illi suadebat animus, ac deinde singuli domum abibant. Quòd si Ethnici impura sua ac profana Festa & sacra ob deorum suorum præsentiam sibi magna cum reverentia atque modestia celebranda faciendáque esse duxerunt, quanto majori cum animi corporísque sinceritate & castitate Christianos sua Festa ac Sacra peragere deceret, vero Deo præsente, cui omnia nostra non dicta solùm atque facta, sed etiam cogitata, atque adeò intimos animorum nostrorum recessus perspectos penitùs, exploratósque esse certò scimus? Sed vicerunt Ethnici, quod nolentes fateri cogimur, tametsi in Ethnica superstitione constituti, nos Christianos hac in parte longissimè. Grauiter de hoc conquesti sunt jam olim Tertullianus, Augustinus, Gregorius Magnus, aliíque pii & moderati viri: sed nullo unquam tempore maior fuit occasio hac de re conquerendi, quàm hodie. Negari enim non potest, quòd Dominicis, aliísque Festis diebus non vtamur ad auditum Verbi Dei, ad preces, ad vsum Sacramentorum, ad lectionem Scripturæ Sacræ, & ad similia pia ac honesta exercitia: sed quòd abutamur potius iis ad compotationes, ebrietates, helluationes, ludos, spectacula, pugnas, mercatus, choreas & alia tam sedulò, ac si lege aliqua ita fieri oporteat. Putant multi Romanam Rempublicam propterea diutissimè floruisse, ac totius orbis terrarum Dominam factam fuisse, quòd religiosissimè Festa Sacráque sua coluerit & observarit, eáque ob bella intermissa majore semper fœnore renovarit. Quid igitur de nobis Christianis dicemus, qui Religionem, Festos dies, & quæ in iis sanctè & religiosè peragenda sunt negligimus, contemnimus & adulteramus? In promptu igitur causa est, ob quam fortuna, qua Romani florentissima, nos Christiani duriore subinde vtamur,

& bellis, seditionibus, morbis, fame, egestate, aliisque malis sine intermissione conflictemur. Per Ieremiam Prophetam 17. cap. comminatur Deus excidium Hierosolymæ ob profanationem Sabbathi aliorúmque Festorum. Si non obedieritis, inquit, mihi, ut sanctificetis diem Sabbathi, ne portetis onus, nec ingrediamini cum onere per portas Hierusalem die Sabbathi, succendam ignem in portis eius, qui deuorabit domos Hierusalem, nec extinguetur. Vnde & Nehemias cap. 13. iis qui mercatu & nundinis publicis Sabbathum suo tempore polluerant, dicit: Quæ est hæc res mala quam facitis vos, & profanatis diem Sabbathi? Nunquid non hæc fecerunt Patres nostri, & adduxit Deus noster super vos omne malum hoc, & super civitatem hanc? Sed longiùs progreditur oratio, propter rei indignitatem, quàm putabam. Ad vos igitur me convertam, Viri Genere, Pietate & Prudentia Ornatissimi, & paucis enumerabo causas ob quas hos Libros Clarissimo Vestro Nomini dedicare, & quasi consecrare volui. Eæ autem sunt multæ & graves. Primò namque, vos Antiquitatum, quibus hi libri referti sunt, studiosissimos esse, & inter occupationes gravissimas multùm temporis earum studio tribuere scio. Deinde Vos potissimùm, Vos inquam, quum Σύνοψιν Operis mei de Originibus à me accepissetis, ad id pertexendum & in apertum proferendum adhortati estis, quin imò velut ex pacto mecum in omnibus vestris ac singulis ad me literis etiamnùm agitis, quòd vltrò Opus hoc susceperim, quòd promiserim, quòd debeam Ecclesiæ & Reipub. Literariæ, quòd plurimùm eo ipso commodaturus sim, adeóque à me non nisi cum Reipub. Christianæ injuria insigni aut supprimi, aut è manibus abiici possit: ut si quid ex nostris laboribus ad Ecclesiam & Scholas redundet vtilitatis, id omne Vobis acceptum referri debeat. Tertiò extant vestra in Ecclesiam Christi & Rempublicam non vulgaria beneficia. Traditus fuit, Nobilissime à Grunrade, ab Illustrissimo Ioanne Casimiro Sanctissimæ memoriæ Principe, disciplinę & institutioni tuæ Generosissimus Princeps ac Dominus, D. Fridericus IV. Comes Palatinus, & nunc Elector: eum in orthodoxa Religione, vera pietate & artibus liberalibus ita instituisti, ut, accedente Principis summa ingenii indole, summáque virtute, in Principem verè Christianum, nutritium Ecclesiæ Christi, & ornamentum columenque non solùm Germaniæ nostrę & Imperii Romani, sed totius Christiani orbis euaserit. De quo non tam Electori Friderico Respublica Tigurina Patria mea dulcissima, omnésque orthodoxi gratulantur, quàm tibi, Nobilissime à Grunrade, gratias agunt, egóque id beneficium à te Ecclesiæ exhibitum hujus Libri Dedicatione sempiternæ hominum memoriæ commendatum volo. Tuum verò, Præstantissime Colbingere, ingens studium ergà orthodoxam & veram Religionem, erga Scholas, Bonas Literas, & Literatos Homines, quis est qui ignoret? Tu etiam pietatem, prudentiam sinceritatem aliásque virtutes singulares & raras, quibus à Deo Opt. Max. ornatus es, ita probasti Illustrissimo Principi D. Ioanni Casimiro, dum adhuc in terris ageret, ut opera tua & in dandis consiliis, & in obeundis Legationibus, aliísque difficillimis negotiis subinde vsus sit, & Illustrissimus Princeps Fridericus Elector adhuc hodie libenter utatur. Accedit his summa ergà me vestra benevolentia, multa item & magna beneficia, quæ in filium meum, quatuor jam annos in Academia florentissima

Heydel-

Heydelbergensi agentem, atque adeò in me quoque contulistis, pro quibus, quandoquidem aliter non possum, chartaceo hoc munusculo gratiam vobis aliquam saltem referre volui, ut homini non omninò ingrato Vos benefecisse intelligatis. Accipite igitur Viri Clarissimi leuidense hoc munusculum hilari vultu ab homine vestri Observantissimo profectum, & me meósque porrò commendatos habete. Id ut faciatis, ità à Vobis peto, ut majori studio, magísve ex animo petere non possim. VALETE. *Datæ Tiguri 7. Id. Augusti, anno nati in carne Filii Dei 1592.*

VESTRÆ AMPLITVDINI

Addictissimus

Rodolphus HOSPINIANVS, *Tigurinus.*

IVDICIVM DE HOC OPERE
CL. V. D. D. ANDREÆ ORIGANI
Mathematicæ Professoris Ordinarii in Academia Francofurtensi ad Oderam, & Ephemeridum Brandeburg. Authoris.

Hospinianus, inquit, *diligentissimus est Festorum Enarrator, quem maxima ex parte in his sequuti sumus.*

Et paulò pòst, videlicet Literâ III. *Consului in his*, ait, *Authores, qui de Festis Græcorum & Romanorum, quæ certis mensium diebus adscribuntur, scripserunt; inprimis* Rodolphum Hospinianum, *qui egregiam in his posteritati navavit operam.*

INDEX PRÆ-

INDEX PRIMVS

CONTINET EORVM NOMINA, QVORVM Opera Author noster in his Libris conficiendis, vsus est; qui non tantùm, nominatim citantur, sed insigniora quædam illorum loca explicantur, notantur & emendantur: Philologis inseruiens.

INDEX II.

INDEX II. THEOLOGICVS

IN QVO SACRÆ SCRIPTVRÆ LOCA QVÆDAM COMMODE citantur, explicantur, instituto accommodantur & Capita notantur.

INDEX TERTIVS GENERALIS:

RERVM ET VERBORVM

Hebræorum, Græcorum & Latinorum Memorabilium.

Calendę

Dedi-

ad Sab-

IN LIBROS

10-4-F-9

IN LIBROS
DE ORIGINE ET PROGRESSV
FESTORVM DIERVM
PROLEGOMENA.

QVIA parte primâ Operis nostri ORIGINVM, de Loco Sacro, hoc est, de Templis & iis omnibus quæ propriè ad Templa pertinent, disseruimus: ideo nunc parte hac de Tempore Sacro, id est, de Origine & incrementis Festorum dierum tractabimus. Quemadmodum enim Religioni & Cultui externo exercendo certus meritò deputatur locus, quod & ab omnibus non omninò barbaris gentibus factitatum legimus: sic eidem tempus fixum apud immanissimos quosque populos semper fuit designatum. Quum enim vita humana tota ferè in actione consistat, actionum autem aliæ sint Sacræ, adeóque Religiosę, pro exercitio Religionis externæ susceptæ: Aliæ verò manuariæ & quasi prophanę, pro victu & amictu, necessariísque vitę parandis institutæ: Actiones autem hę omnes non sint sine tempore: (omnis enim actio tempore continetur:) propterea distinxit & quasi accommodauit tempus ad actiones hominis Deus, & scintillæ illæ cognitionis Dei, quæ etiam in Ethnicis reliquæ manserunt: ita vt, juxta actiones humanas, alii quidem dies essent Sacri, alii verò Prophani: & illi quidem exercitio Religionis externæ, hi autem labori & manuariis artibus inseruirent: non quòd prophani dies, in quibus manibus laboratur, non sint etiam Sancti & Deo consecrati, aut quòd Sacri dies ex se vel in se aliquid peculiaris Sanctitatis & Spiritualis influentiæ habeant: quum enim Deus omni tempore coli velit, omne quoque tempus & singulos sibi vendicat dies: sed quòd Feriæ peculiariter, & magis quàm dies prophani externo Dei Cultui & Sacris rebus sint separatę ac destinatę. Sic etiam panis ille, quo in ædibus nostris vtimur prophanus dicitur, non per se, omnia enim dona Dei Sacrosancta sunt: & panis Eucharisticus Sacer est, non mutatione substantiæ, sed propter vsum cui vterque est destinatus.

Enumerabo autem his Libris primò Iudæorum, deinde Ethnicorum, tertiò Mahometanorum Festa. De Christianorum Feriis peculiari Libro agam, & quòd paucissimas habuerit vera Primitiua Ecclesia, progressu au-

tem temporis mirandum in modum à superstitiosis hominibus sint accumulatæ, & non in Dei, sed hominum mortuorum honorem & cultum institutæ, ostendam.

De nominibus & significatione Festorum ac Solennitatum, quibus tàm Hebræi & Græci, quàm Latini & Germani vtuntur.

חג quid. HEbraica vox חג *Chag* quâ Moses Exod.5.& 12. Leuit.23.Num.29. Dauid Psal.42. Esd. c.3. Zach.Propheta c.14.aliíque vtuntur, eáque Festiuitates & Solennitates Domini in genere designant, deriuatur à verbo חגג & saltare aut tripudiare propriè significat: quòd, quemadmodum Gentes in Solennitatibus suis & Ludis saltarent, sic Dei populus spiritu tripudiare, hoc est, exultare, gaudere & lętitiâ animi in Festis suis diebus jucundè exerceri deberet. Agnus quoque vel pecus eodem appellatur nomine apud Esaïam 29. cap.& in Psal. 118. quòd in lætitia & tripudio offerretur. Per Antiphrasin Esa. 19. pro pauore & tremore, seu luctu & tristitia accipitur.

Dies etiam Festos & Solennes Moses Leuit. 23. Num. 15. & Esaïas 1. & 14.
מועד quid. cap. Ezech. 44. nomine מועד *Moæd*, significant: deriuatur id à verbo יעד quod significat pacisci, contestari additâ promissione, jurejurando, vel signo, vt fit in sponsalibus: conuenire & congregare: fuerunt enim dies Festi testimonium & pactum quoddam, quo testabantur Israelitæ publicè, se esse Dei populum, & Deum esse Dominum eorum: conueniebat etiam populus his diebus, à Deo definitis & constitutis, magnâ frequentiâ ad sacrificandum, orandum, & audiendum verbum seu legem Domini. Vnde & locus ille, qui cultui Sacro destinatus erat, Tabernaculum scilicet, *Obelmoæd*, Hebraicè dicitur, id est, Tabernaculum conuentionis, eò quòd Israelitæ contestati ibi conuenirent & congregarentur, vt inquit R.Kimhi. Vel quòd Deus pręceperat, se ibi Mosem & populum suum conuenturum, vt idem scribit.

עצרת quid. Vocatur item Solennitas & Festum עצרת *Azæræth*, à verbo עצר quod prohibere, coërcere, cohibere, congregare & colligere significat. Colligitur enim & congregatur his diebus populus in cœtum: prohibetur etiam ne quod opus in illis fiat: & ita exponitur hoc nomen Leuit. 23. versu 36. vbi dicitur: *Offeretis Sacrificium Domino*, עצרת *Festum est enim, omne opus seruitutis* (id est, seruile) *non facietis*. Specialiter tamen octauus dies Tabernaculorum Festi, & septimus Paschę hoc nomine appellabatur, cùm quòd in die illo Tabernaculorum, nihil erat à quo denominari posset, sicut in festis Paschę, Pentecostes & Tabernaculorum: tùm verò, quòd in fine harum feriarum hoc adhuc die retineretur populus, nec dimitteretur, donec vltimum hunc diem Festum transegisset. Vnde nonnulli *Retentionem*, alii *Prohibitionem*, quidam etiam *Collectam* nomen hoc interpretantur: quòd, sicuti diximus, transactis septem Solennitatis Tabernaculorum diebus, populus vno adhuc die retineretur, & collectus esset: aut omne opus istis quoque diebus, vt in reliquis, prohiberetur. Ita enim præcipitur Leuit. 23. de Tabernaculorum Festo: *Die octauo Conuocatio sancta erit vobis, & offeretis Sacrificium Domino*, עצרת הוא quod quidam simpliciter Festum est, alii retentio seu prohibitio est, nonnulli

nulli conjunctim, Festum retentionis vel prohibitionis est, vertunt. Idem. Num.29. 2. Paral. 7. Nehem. 8. legitur. De septimo autem die Solennitatis Paschę ita mandatur Deut. 16. *Sex diebus comedes Azyma, & die septimo* עצרת.

Sępè etiam in lege Mosis & apud Prophetas non solùm septima dies vniuscuiusque hebdomadę, sed etiam omnia reliqua Iudęorum Festa & Solennitates, siue in septimam siue in aliam diem inciderent, generaliter שבתות *Sabbatha* appellantur, à שבת, quod est cessare & quiescere: quòd in istis Solennitatibus & Festis à prophanis operibus non minus quiescere, & nomen Dei celebrare tenerentur, quàm in Sabbatho hebdomadę. שבתות quid.

Gręci dies Festos & Solennes appellarunt πανηγύρεις, ἱερομηνίας, θεοφάνεια, θεοξενίαν, καὶ ἑορτάς. Pollux enim lib. 1. tit. περὶ ἱερῶν ἑορτασίμων sic scribit: Καὶ ἡμέραι δ' ἱεραί, πανηγύρεις, ἱερομηνίαι, θεοξένια, θεοφάνεια, ἑορταί. Πανήγυρις autem, vt Henric. Steph. in linguę Gręcę Thesauro indicat, propriè significat, publicum Cœtum seu Conuentum, & Celebritatem publicam: veluti quum die Festo, Ludis solennibus, aut celebri mercatu tota aliqua gens vnum in locum conuenit, vt in Græcia Ludis Olympiacis, Isthmiacis, Pythicis & Nemeacis: Festo item Eleusiniorum, Panathenęorum & similium, vt est videre apud Demosthenem pro Corona, in Decreto Bizantiorum: idem etiam Author Διονύσια appellat πανήγυριν, sicut Cicero *Nundinas*, ad Atticum lib. 1. epist. 9. Pompas etiam, spectacula & conuiuia, quę publicè à Regibus Principibúsve exhibentur, πανηγύρεις nominant Athenęus lib. 5. de Antiocho scribens, Herodianus lib. 3. & Xenophon lib. 6. pæd. Πανήγυρις quid.

Ἱερομηνία est dies mensis, in quo Festum aliquod celebratur, vel Sacra stata aliquo mense, Aut etiam generaliter accipitur pro die festo, vt placet Budęo, qui addit, de ludorum die à Demosthene vsurpari. Thucydides lib. 5. inquit de Carneo mense, τὸν μέλλοντα ἱερομηνίαν Δωριεῦσι παρασκευάζεσθαι. Et Herodianus lib. 1. καὶ μέχρι νῦν Ἰταλιῶται τὴν μὲν Κρόνια προσεορτάζουσι θεῷ τῷ λαχόντι, τὴν δὲ τοῦ ἔτους ἀρχὴν ἱερομηνίαν ἄγουσι τῷ τῆς Ἰταλίας ἔθει. Ἱερομηνία quid.

De Θεοξενίοις in Appendice ad Gręcorum Festa dicturi sumus.

Θεοφάνεια verò, siue θεοφανία Festum Græcis significat solenne, quod illo die celebrabatur, quo Deus hominibus apparuisset. Meminit ejus Herodotus libro 1. de Cratere argenteo, qui amphoras sexaginta capiebat, à Crœso Delphis dicato, ἐπικίρναται γὰρ ὑπὸ Δελφῶν θεοφανίοισι. Ho cest, *miscebatur in eo vinum à Delphis Theophanijs*, seu *Theophaniæ Festo*. Θεοφάνεια quid.

Ἑορτὰς autem Gręci generaliter Festa appellant, παρὰ τὸ ἔρω, vt quidam voluerunt, id est, ab amore & appetitu, quo ad amplectendos & agendos dies festos plerique ferimur: Πάντας γὰρ αὐτῶν ἐρῶσι. Alii verò deriuant παρὰ τὸ δι' αὐτῆς ἐὰ (id est ἀγαθὰ) ὀρνύναι τοῖς ἀνθρώποις: quòd beneficio dierum festorum multa bona à Diis immortalibus contingant hominibus. Ἑορτὴ quid.

Τελετὰς quoque majora Festa vocarunt, quòd non citra Grandiorum impensam fierent. Nam τελεῖν impendere est: vnde & qui multa profundunt πολυτελεῖς, qui pauca εὐτελεῖς dicunt, vt Cœlius indicat Lect. Antiq. libr. 7. cap. 2. Τελετὴ quid.

Latini antiquiores Festa, quasi solenniter lætos dies appellârunt, Festo teste. Nam Festus, a, um, idem illis fuit, quod postea lętus, a, um, In iis enim vel Sacrificia Diis offerebantur: vel epulationes & conuiuia celebrabantur: vel Ludi in honorem Deorum agebantur, vel ferię obseruabantur, Festum quid. In festis quid actum

uabantur, idque cum gaudio & lætitia tam corporis quàm animi. Cicero Festi nomine non vtitur, quod ego quidem sciam, tanquam substantiuo, in hac significatione, sed pro adjectiuo, diei nomine semper addito. Veluti pro Sestio inquit, *Cùm itinere toto vrbes Italiæ dies Festos agerent.* De Finibus: *Quem Tyberina dissensio festo illo die tanto gaudio affecit. &c.* Pro eo autem apud recentiores *Feriarum* nomen in vsu esse cæpit: idque vel à feriendis victimis & pecudibus, quas illis diebus offerebant: vel à ferendis epulis, quæ fiebant ex his pecudum frugúmque prouentibus.

Feriæ quid.

Germani Solennitatum nomina à Latinis mutuati sunt: vocant enim eas Fest / & Festtag / à Festis: Feyrtag / à Feriis: illisque verbum Feyren idem significat, quod his feriari.

Fest/ Festtag vñ Feyrtag.

DE ORIGINE

DE

ORIGINE ET PROGRESSV

FESTORVM DIERVM APVD IVDÆOS,

LIBER PRIMVS.

Capvt I.

De Die, Horis, Septimanis, Mensibus & Anno Iudæorum.

De Festis & Solennitatibus Iudæorum dicturus, opera pretium me facturum arbitror, si de Diebus, Horis, Septimanis, Mensibus & Anno eorum, illa præmittam saltim, quæ ad institutum nostrum maximè pertinebunt: nam omnia & singula, quæ de ijs possent dici, hoc loco referre, inutilis & superuacaneus labor foret, quum id diligentissimè ante me multi doctissimi viri persequuti sint.

De Die Iudæorum.

Diei diuisio. *INcipiam autem à* DIE, *quia per Dies, Septimanas, Menses, & Annum metimur. Eum faciunt vel* Naturalem: *vel* Ciuilem, *Dies ciuilis.* Vulgarem *&* Artificialem: *& hunc quidem ab oriente Sole ad occidentem vsque intermedio tempore definiunt, quo nimirum Sol hemisphærium nostrum illustrat. Cui opposita est* *Nox.* NOX, *dum Sol fertur sub horizonte nostro, & tenebræ occupant terras. Hac significatione Moses vsurpat, sic inquiens de primo die:* Vidit Deus lucem, quòd esset bona, & diuisit lucem à tenebris, appellauítque lucem Diem, & tenebras Noctem. *Et Isaias:* *Dies naturalis.* Væ illis, qui vertunt diem in noctem: *Illum verò non nisi viginti quatuor horarum curriculo absoluunt, idque tempus intelligunt, quod vno fit cæli circumactu, quo dies verus & nox simul continentur: vt quum dicimus, annus habet dies 365. non excludimus noctes, sed eas quoque simul intelligimus: vocatúrque à Græcis* Νυχθήμερον *omne id tempus. Est hæc definitio diei naturalis Ioannis de Monte Regio in Epitome Ptolomaici Almagesti.* Dies, *inquit,* naturalis dicitur tempus reuolutionis Solis per motum primi mobilis ab horizonte aut meridiano, donec ad ipsum redeat. *Ad eundem etiam modum Ioannes de Sacro busco, Stoeflerus & alij diem naturalem definiunt. Proinde Censorini cap. 19. artificialis diei definitio naturali diei conuenit.*

Diei naturalis initium *Initium autem diei naturalis non est idem apud omnes, sed pro regionum & nationum diuersarum vsu & consuetudine quadrifariam ferè variat, vt Plinius refert libro secundo, capite 87. Babylonij enim ab exortu vno Solis ad exortum alium ejusdem astri metiuntur eum. Ægyptij & Romanorum Sacerdotes à media nocte ad proximè sequentem mediam noctem diem hunc constituerunt. Quam consuetudinem Iudæis contrariam, putant aliqui Matthæum sequi cap. 28. in his verbis:* In extremo Sabbathi, cùm jam illucesceret in primam Sabbathi. *Vmbri & Astrologi à meridie ad meridiem diei hujus curriculum metiuntur. Athenienses, Galli veteres & Iudæi ab vno occasu Solis ad alium, siue à vespera ad vesperam dies suos inchoârunt. Sic enim de Gallis illis C. Cæsar scribit lib. 6. Comment belli Gallici:* Galli, *ait,* se omnes à Dite patre propagatos prædicant. Ob eam causam spacia omnis temporis non numero dierum, sed noctium finiunt: & dies natales, & mensium & annorum initia sic obseruant, vt noctem dies

 subse-

subsequatur. *De Hebræis hoc non est in dubio. Sic enim Moses Genes.1. loquitur :* Factum est vesperè & manè dies vnus: *vbi vesperam præponit diei : significans vtique, noctem præcedere diei. Adhæc, priores extiterunt tenebræ, & Deus jussit lucem de tenebris splendescere, vt loquitur Apostolus Paulus. Inde factum est, vt etiam Sabbathi celebratio à vespere præcedentis diei incipienda fuerit in Veteri Testamento, sicuti præcipitur Leuit.23.cap. Ad hanc Iudæorum & Atheniensium rationem hodiè adhuc. Italorum & Boemorum horologia aptata sunt, vt initio noctis horam primam indicent, & sic deinceps.*

De Horis Iudæorum.

Diei partitio apud Iudæos.

D*iei Partitio antiquissima apud Iudæos simplex admodum fuit , non in horas, sed per effectus aliquos siderum, aut alterius naturæ insignita. Hæc enim nomina ferè temporis apud Sacros Scriptores reperiuntur:* manè, aurora, illucescente já sole inclinata dies, vespera, aura diei, occasus solis, nox, media nox, galli cantus, dormientibus hominibus , *pro eo quod ab alijs* Concubium *vocatur. In Sacris alioquin literis , quæ ante Captiuitatem Babylonicam scripta sunt , nulla sit prorsus horarum mentio: neque nomen Hebraicum extat, quod horam notat, sed Syriacum* שעה *Daniel. 3. Tametsi Augustinus & alij quidam decem lineas graduum in horologio Achazi, decem horas innuere existiment : postea autem hoc* Νυχθήμερον, *id est , diei naturalis tempus, diem simul & noctem complectens , in viginti quatuor horas , & has rursus in duodenas distribuerunt, ita vt non à meridie & media nocte, sicuti nos, sed ab occasu Solis vsque ad ortum numerarent duodecim horas, & rursus totidem ab exortu vsque ad occasum : vnde Seruator, Ioannis 11. cap.* Nonne, *inquit* , horæ duodecim diei sunt ? *adeòque prima hora matutina ea fuit illis quæ nobis est nona, sexta quæ nobis est duodecima, nona quæ nobis est tertia, duodecima quæ nobis est sexta: eademque ratio fuit in nocturnis horis numerandis.*

Horarũ non fit mentio in Sacris literis ante Babyl. captiuitatem.

Hinc potest interpretatio desumi , quoad tempus , ejus parabolæ quæ est apud Matthæum 20. cap. de conductis à patre familias operarijs in vineam suam manè, & horâ tertiâ similiter sextâ, nonâ, vndecimâ: itemque verborum quæ apud eundem Euangelistam extant 27. cap. vbi dicit , à sexta hora tenebras factas super vniuersam terram vsque ad horam nonam : & circa horam nonam emisisse Iesum spiritum suum. *Collatio autem horarum secundùm nostram supputationem & Orientalium seu Iudæorum , ex hac tabella manifestius conspicitur.*

Explicatio parabolæ quoad tempus Matth. 20. cap.

Horæ Iudæorum.	
1. 2. 3. 4. 5. 6.	7. 8. 9. 10. 11. 12.

Horæ nostræ.	
7. 8. 9. 10. 11. 12.	1. 2. 3. 4. 5. 6.

Rursus autem has diei horas duodecim in quatuor seu quadrantes diuiserunt , quorum singuli à prima exordij sui hora nomen sumpserunt. Primus ergo quadrans tres primas horas diei habebat , & totus hora prima *dicebatur. Secunda pars, quæ à fine primæ vsque ad sextam, hoc est, meridiem extendebatur , illis erat* hora tertia. *Tertius quadrans à sexta vsque ad nonam numerabatur , id est , à meridie vsque ad tertiam pomeridianam , & sextæ horæ nomen habuit. Quartum verò, nonam horam appellârunt, eò quòd à nona, hoc est, tertia hora, secundùm nostram supputationem, inciperet, & inde reliquas diei horas vsque ad duodecimam , seu nostram sextam complecteretur , qui totius diei finis erat. Ita verò solitos fuisse Veteres diem distinguere , apparet ex parabola quæ habetur Matth. 20. vbi dies in istos quadrantes secatur, ex recepta nimirum consuetudine. Hanc rationem supputandi horas , nonnulli* Ecclesiasticam , *seu* Templi *nominant , & vsurpatam aiunt à Iudæis in distinguendis precibus & peragendis Sacris. Talis ratio obseruatur etiámnum hodie in Pontificiorum Templis, vbi preces, quas vocant* Canonicas, Primas, Tertias, Sextas, Nonas *appellant. Vt autem res meliùs intelligatur , vulgatam horarum supputationem , & hanc Ecclesiasticam templi apud Iudæos, in subjecta tabella Lectori ob oculos ponam.*

Diei artificialis in quadrantes partitio.

Diei diuisio ecclesiastica, seu Templi.

Horæ Templi.

Prima	*Tertia*	*Sexta*	*Nona*
1. 2. 3.	4. 5. 6.	7. 8. 9.	10. 11. 12.

Hinc explicari potest nodus ille , qui circa temporis notationem Passionis Christi apud Marcum & Ioannem Euangelistas occurrit. Marcus enim 15. cap. dicit, fuisse horam tertiam, *quando crucifixerunt eum : Ioannes verò 19. cap. ferè* sextam horam *fuisse scribit . quando Pilatus pro tribunali consedit , vt eum condemnaret. Marcus enim ad hanc Ecclesiasticam seu templi horarum distinctionem respiciens,* horam tertiam *fuisse dicit , quando Christum crucifixerunt , & secundam diei partem vel quadrantem intelligit , quæ ab hora tertia incipiens quartam, quintam & sextam, hoc est, juxta nostram computationem decimam , vndecimam, & duodecimam comprehendebat : & proinde à Ioanne nihil dissentit, qui iuxta priorem distinctionem loquitur , & horam fermè sextam fuisse*

Explicatio locorum Mar. 15. & Ioan. 19.

fuisse scribit. D. Augustinus tamen in Quæstionibus ex nouo Testamento quæst. 65. & in Dialogo quæstionum 65. paulò aliter respondet: id verò nimis coactum videtur.

Noctiũ diuisio in Vigilias. Similiter etiam horarum nocturnarum spacia in quaternas Vigilias distribuerunt, quæ singulæ, teste Hieronymo in epist. 139. ad Cyprianum, trinarum horarum spacio supputabantur, ita vt prima Vigilia tres priores horas, primam, secundam & tertiam, secunda autem tres proximè sequentes comprehenderit ante noctem mediam: post eam verò tertia vigilia septimam, octavam & nonam: quarta reliquum noctis tempus vsq; ad auroram habuerit. *Vigiliarũ mentio in sacris literis frequens.* Harum vigiliarum frequens admodum fit mentio in Sacris literis. Sic Iudic. 7. Gedeon dicitur ingressus fuisse castra Madian incipientibus Vigiliis nocturnis. Et 1. Reg. 11. Saul ingressus est media castra Moabitarum & Ammonitarum in Vigilia matutina. Luc. 2. dicitur de pastoribus, quòd custodierint Vigilias noctis super gregem suum Matth. 14. & Mar. 6. Christus legitur venisse ad Discipulos in mari periclitantes quartâ vigiliâ noctis. Luc. 12. ait Dominus, incertum esse, an venturus sit Vigiliâ secundâ, an tertiâ. Quartæ vigiliæ fit mentio Matth. 14. & Mar. 6.

De Septimanis Iudæorum.

Dierum partitio in hebdomadas. Dies autem in hebdomadas vel septimanas apud Iudæos distributi fuerunt, quæ deinde Menses & Annum constituerunt. Sex enim dies continuos omnia opera externa perficere illis licuit: septimo autem quoque die ab ijs omninò cessare debuerunt ex peculiari mandato Dei, vnde & Sabbathum, hoc est, cessatio & quies dies ille appellatus fuit, & tantùm res ad Dei cultum pertinentes tractare tum eis licuit: à quo septenario numero hebdomadas seu septimanas dies quosque septem nominârunt. Sumpsit hæc res originem à prima & singulari illa hebdomada, quâ Dominus sex diebus vniuersam mundi machinam perficiens seu absoluens, septimo requieuit ab omnibus operibus suis, voluitque vt se in eo imitarentur homines.

Dierum septimanæ nomina apud Hebræos. Ita autem computabatur antiquitus à populo Dei Hebdomada, vt prima, secunda, tertia, &c. eius dies, non diceretur Luna, Martis, Mercurij, &c. dies, sed prima Sabbathi, vel vna Sabbathi, aut Sabbathorum: Secunda Sabbathi, tertia Sabbathi, &c. Non quòd omnes Sabbathorum, hoc est requietionum dies essent: sed quòd à Sabbatho, id est, die requietis, quæ suo nomine & cultu singulariter excellebat, prima, vel secunda, vel tertia, vel cætera suo quæque censerentur ex ordine: Bedâ teste lib. de Rerum Natura cap. 8. Vnde simul apparet, fuisse etiam aliquos dies Sacros, aliquos prophanos: non quidem ex se vel per se: (omnes enim dies Domini sunt) sed propter vsum cui à Deo sunt destinati & quasi consecrati: Hinc dies illi sex operibus externis & seruilibus destinati, prophani: septimus autem quisque imò ille etiam ex sex prioribus, in quem Solennia festa inciderint, Sacer dicebatur, ob res sacras, quibus erat consecratus.

De Mensibus Iudæorum.

Mensis nomen apud Iudæos Germanos Græcos vnde. Mensis ab Hebræis ירח Iareach, à ירח Iareach, hoc est, Luna denominatur: quemadmodum à Germanis Monat à Mon/ quæ vox Lunam significat. Græci etiam Μῆνα à Luna appellant: quòd eius curriculo mensis conficiatur, vt Macrobio & Probo Grammat. placet. Rursus apud Hebræos Mensis dicitur חדש Chodesch, quæ vox propriè nouitatem seu renouationem significat, ideóque ad lunam tra- cta, nouam lunam seu nouilunium denotat: Sic Num. 29. dicitur, præter holocaustum חדש, id est, nouilunij, aut primæ diei. Ita opinor de nouilunij Festo intelligi, quod Amos 8. Diuites dicunt: Quando transibit sabbathum & nouilunium (חדש) vt vendamus frumentum: nam his diebus non licebat aliquid vendere aut emere. Sic Isaiæ 66. prædicitur fore חדש, id est, nouilunia perpetua. Deinde communiter vsurpatur etiam pro integro mense, & spacium temporis ab vno nouilunio ad alterum significat. In hac significatione aut adiectum habet numerum dierum ab innouatione lunæ elapsorum, vt dicitur prima luna, secunda luna, decima quarta vel decima quinta luna, quod idem est ac si diceres, prima, secunda dies mensis, &c. aut nomen dierum simpliciter additur; sic Gen. 29. dicitur, Habitavit Iacob cum Laban mensem dierum חדש ימים Num. 11. Vsq; ad mensem dierum. Et Deut. 21. Lugebit patrem suum, & matrem suam mensem dierum. Hac phrasi significare volunt Hebræi, integrum planè mensem, omnibus suis diebus constantem. *Mensis nomen apud Latinos vnde.* Latini à metior Mensem deducunt, quòd sit res numero dierum mensa: Vnde Cicero lib. 2. de Natura Deorum inquit, Qui, quia mensa spacia conficiunt, Menses nominantur: potest tamen hæc etymologia etiam ad lunam referri, quòd eius cursus mensa spacia conficiat. Hæc autem mensium nomina, menses olim lunares & ad lunæ cursum accommodatos fuisse indicant Quocirca & Beda cap. 11. de rerum nat. Antiqui, inquit. *Menses olim ad lunæ cursum accommodati.* Menses suos non à Solis, sed ad Lunæ cursum computare solebant. Vnde quoties in Scriptura Sancta, sive in lege, sive ante legem, quota die mensis quid factum dictumúe sit, indicatur, non aliud quàm lunæ ætas significatur: à qua semper Hebræi, antiquo patrum more, Menses observare non cessant.

Menses Iudæorũ quot dierum. Menses autem Hebræorum non omnes fuerunt 30. dierum, vt nonnulli affirmant: sed partim 29. partim verò 30. dierum, idque alternis.

Mensiū nomina ante & post captiuitatem Babylon diuersa.

Nomina verò Mensium ante & post Captiuitatem Babylonicam non eadem fuerunt. Ab initio enim sanctâ quâdam simplicitate, à numero & ordine tantùm appellati sunt, Primus, Secundus, Tertius & sic deinceps. Et ex omnibus quidem duodecim, quatuor solùm proprijs nominibus ante Babylonicum exilium insigniti sunt: nempe Primus, Secundus, Septimus & Octauus. Primum vocârunt Ethanim, *hoc est,* Fortium, *à præstantia nimirum & dignitate, quia non anni tantùm, sed etiam Sabbathi Iubilæi principium fuit.* 1. Reg 8. *Secundus, qui postea Octauus fuit, & nostro Nouembri aliqua ex parte respondet, dictus fuit* Bul, *quasi defluens, hoc enim mense arboribus folia decidunt & quasi defluunt. Putant alij dictum hunc Mensem* בול *quasi* מבול, *hoc est, Inundatio, à crebris, quæ in eo fiunt, pluuijs.* 3. Reg.6. *Septimus, qui postea factus est primus.* Abib, *à nouis frugibus* Exod 16. *Leuit.2. Octauus* Zif *appellatus fuit à candore 3. Reg.5. Babylonicæ autem Captiuitatis tempore, patrio & antiquo more spreto, non solùm his mensibus, sed etiam reliquis omnibus Chaldaica nomina imposita sunt.*

Mensis Abib seu Nisan.

Primum ex Mosis institutione, qui Septimus antiquitus, & Abib, vt diximus, appellatus fuit, ניסן Nisan *vocarunt. Nehe.2. Esth.3. Is, propter multiuagum lunæ cursum, nunc in Mensem Martium, nunc in Aprilem incidit: interdum etiam Maij mensis dies aliquot sibi vendicat. Sed rectiùs Aprili deputatur: in ipso enim vel incipit, vel desinit, vel totus includitur. Eâ duntaxat regulâ obseruatâ, vt quæ decima quinta, post æquinoctium, luna extiterit, primum sequentis anni mensem faciat; quæ verò antea, nouissimum præcedentis: & sic per ordinem: vt Beda refert cap.11. de Rerum nat. Nomen habet à nouis frugibus vel spicis, quæ tunc maturescere incipiunt. Vnde & Leuit.23. mandatur,* vt alterâ die Paschæ offeratur Domino Gomer, *hoc est, Mensura granorum, quæ ex nouis spicis excutiebantur. Vel sic dicitur, quòd sit Nisim, hoc est miraculorum Mensis, plurima enim miracula & prodigia hoc tempore facta sunt, quæ in libris Mosis diligenter commemorantur: veluti quòd hoc ipso educti essent ex Ægypto, tabernaculum effectum dedicâssent, duce Iosuâ Iordanem traiecissent auxilia à Rege Artaxerxe, ad instaurandam Hierosolymorum vrbem, per Nehemiam impetrâssent, alijsque alibi bonis potiti essent. Vel, quòd esset quasi signum & vexillum redeuntis anni.*

Iiar vel Ziph.

Secundum אייר Iiar *vel* זיף Ziph *ab igne vel luce appellârunt: hoc enim Mense, vt Vergilius canit,*

> *Candidus Auratis aperit cum cornibus Annum*
> *Taurus &c.*

Vel, vt alijs placet, sic dicitur à candore florum qui tunc erumpunt. Incidit autem in Maium nostrum.

Siuan.

Tertium סיון Siuan *à rubis, vel spinis dixere. Esther.8.*

Thamuz.

Quartum תמוץ Thamuz *vocârunt: ab idolo fortasse, quod eodem nomine appellatur, quodque Israelitæ in deserto absente Mose coluerunt: ob quam abominationem Propheta tabulas Decalogi fregit: in cuius rei memoriam 17. die huius mensis Ieiunium Israelitæ celebrabant. Hieronymus putat sic dictum esse hunc Mensem, ab Adonide Veneris amasio, quem hoc nomine compellârint, hoc mense extincto. Hac de re vide plura lib.2. in* Adonijs.

Ab.

Quintum אב Ab *quasi patrem appellârunt à Fœcunditate: quamuis Sacræ Literæ primum mensem magis propriè sic nominent.*

Elul.

Sextum אלול Elul *dictum arbitror à Prælo, vel à Potentia æstûs seu caloris, vel à præstantia.*

Thischri.

Septimum תשרי Thischri *nominârunt, à* Thiroch, *quod mustum significat, hoc enim Mense vindemia erat. Antiquitus* אתנים Ethanim *dicebatur, quasi fortitudines, vel mensis fortium, propter plurima Festa quæ in eum inciderunt. Vel propter copiam fructuum & frugum, quæ illo mense colligebatur: fructibus enim terræ vita hominis roboratur. Alii hunc mensem sic dictum putant, quòd eo fœderis arca, in Templum Solomonis, recens extructum, à viris fortibus translata sit, & tum validæ preces, & multa Sacrificia Deo oblata sint: 2. Reg 8. Et quod anni Sabbatarii ac Iubilæi eodem inchoati fuerint. Nonnullis sic appellatum placet hunc mensem, quòd autumni tempore multi in morbos incidant, eoque probetur, qui nam sint validâ ac firmâ corporum constitutione.*

Marcheschuan.

Octauum dixerunt מרחשין Marcheschuan, *veteres* Bul. *à Pluuiarum inundatione quasi diluuium: vel à Nabal, id est, cadendo, quòd folia ex arboribus tunc decidant, alimenta destitutis, effætâ iam terrâ: vnde eum cum præcedenti* φυλλοχόης *Græci nuncupârunt.*

Cisleu.

Nonum כסלו Cisleu *ab Arcturo: aut fortè à calice quòd hac mense vini dolia reserare consueuerint, & poculis certârint.*

Tebeth.

Decimum טבת Tebeth *vocârunt, Esther.2. à crebris pluuiis.*

Schebath.

Vndecimum שבת Schebath, 1. *Machab.16. & vltimo: à Virga vel Baculo.*

Adar.

Duodecimum אדר Adar *appellârunt, quasi Latum, quòd extendat se ad finem anni.*

Vendar, mensis embolimaus.

His duodecim mensibus Lunaribus, tricenis vndetricenisque diebus alternantibus, decimus tertius adijcitur tertio aut secundo anno, quem Embolimæum *vel* Intercalarem *vocant: & quia vltimo mensi* אדר Adar *subiungitur, ipse quoque dicitur* ואדר Veadar, *id est. & Adar, quasi Adar iteratus. Menses enim, sicut & anni*

totius

totius divina forma, Solis motum, quasi regulam, quam sequantur, sibi proponunt. Sol autem cursum suum per duodecimam partem Zodiaci triginta diebus, & decem semis horis absoluit: Luna verò Zodiacum quidem 27. diebus & 8. horis, sui verò cursûs ordinem 29. diebus, & horis 12. saluâ sui saltûs ratione conficit. Quo fit, vt annus Solaris habeat 365. dies, & sex horas, Lunaris autem annus seu menses illi duodecim, tantùm dies 354. horas 8. scrupulos 876. Cùm igitur restent in anno solari, applicato lunari, dies 10. hora 21. scrupuli 204. cùm primum in mensem excreuerit numerus hic Dierum horarum & scrupulorum, quod fieri potest tertio & secundo anno, duodecimo seu vltimo mensi adjicitur: & sic anni solaris abundantia, duodecim lunarium mensium defectum quodammodo resarcit.

Mensis Veadar vestigia in sacris literis. Ac licèt huius mensis decimi tertii expressè nulla mentio fiat in Sacris literis, extant tamen eius non obscura in iis vestigia. Nam Genes. 7. vbi diluuium describitur, aqua Dies 150. creuisse dicuntur. At Mensis 2. Die 17. pluuia cœperant: *Explicatur locus Gen. 7.* & Mensis 7. Die 17. cubitis 15. decreuerant, nam Arcam eo Die super montes Ararath requieuisse cap. 8. eiusdem libri dicitur. Inter hos autem terminos tantùm Dies 147. numerantur. Nisi igitur Mensem Intercalarem addas, Dies illos 150. quibus aqua creuerunt, & reliquos quibus decreverunt 15. cubitis, nusquam inuenies. *Explicatur locus Ezechielis.* Præterea apud Ezechielem primis quatuor capitibus indicatur, quod Propheta illi anno quinto Mensis quarti Die quintâ reuelatio sit facta, & post septem dies iussus sit in latere sinistro jacere dies 390. & portare peccata Israelis, deinde in latere dextro Dies 40. & portare iniquitatem Iuda. Sed anno 6. mense 6. die 5. rursus sedisse dicitur inter Seniores Israel. Cùm igitur spatium illud, quod est inter Diem 12. Mensis 4. & Diem 5. Mensis 6. sequentis anni non contineat Dies 430. vides annum illum intercalarem fuisse, & vno Mense abundâsse. Etsi enim demus hæc in visione accidisse, non tamen credibile est, eum ante elapsos 390. & 40. Dies ad populum prodiisse, ne falsam reuelationem ei narrare videretur.

Mensis vera definitio. Hinc simul intelligitur, Mensis veram definitionem non esse, quandiu nimirum luna Zodiacum circulum percurrat. Sed Mensis lunaris est, luna circuitus ac redintegratio de noua ad nuuam: Solaris autem Mensis est, digressio & cursus Solis per duodecimam partem Zodiaci, qui 30. Diebus & decem semis horis impletur.

De Anno Iudæorum.

QVia verò in iis quæ modò diximus, jam Mensem Ethanim, qui postea Tisri, jam Abib, qui postea Nisan appellatus fuit, PRIMVM vocauimus, restat illa contrarietas nobis explicanda. *Anni ratio apud Iudæos.* Eam verò sic expediemus, vt eâdem operâ Anni Iudaici rationem seu formam simul quoque explicaturi simus. Sciendum itaque apud Hebræos veteres Mensem Tisri primum fuisse, eosque annum suum à nouilunio ejus inchoâsse. *M. Tisri apud veteres Iudæos primus.* Hanc consuetudinem in rebus ciuilibus etiâmnum hodie obseruant Iudæi: ob eamque causam neomeniam mensis Tisri caput anni nuncupant: & ab eo temporum supputationes deducunt: Iubileum quoque ac septimum annum, qui Deo dicatus fuit, ab eo incipiunt. ne fructus duorum annorum perdant: Si enim Mensem Nisan primum constituerent, & ab eo annum inchoarent, perderent per annum septimum fructus duorum annorum, quòd messem anni sexti non possent colligere, neque anno septimo seminare. Huc facit quòd Exod. 23. præcipitur, Solennitatem Tabernaculorum celebrandam in exitu anni. Et 34. cap. præcipitur. Festum hoc celebrari debere, quando, redeunte anni tempore, cuncta conduntur. *Explicatio locorum Exod. 23 & 34.* Quod exponens D. Hieronymus in epistola de Solennitatibus legis dicit, Iudæos festa sua solennia celebrare in fine anni Solaris, hoc est, quando congregantur fructus in horrea siue cellaria. Vnde & idē lib. 12. super Ezechielem, exordiū anni auspicatur à Mense Tisri: adducens etiam Theodotionem, qui pro anni exordio posuit annum nouum, sic scribens: Quod si juxta Theodotionem, qui in eo loco, vbi nos posuimus, In exordio anni, interpretatus est, In nouo anno: nouus autem annus apud Hebræos vocatur mensis septimus, qui apud eos vocatur mensis Tisri, cujus calendis fit tubarum clangor, & decimâ die ejusdem mensis dies Iejunii & Placationis: quintadecimâ verò die, quando totus lunæ orbis expletus, dies Scenopegiarum datur intelligi. Idem super Ezechielem cap. 1. Illud quoque, inquit, intelligendum est, quòd Christus in trigesimo ætatis suæ anno ad baptismum venerit in quarto mense, qui apud nos vocatur Ianuarius. Et post pauca subdit: Apud Orientales enim populos post collectionem frugum, & torcularia, quando decimæ deferebantur in templum, October erat primus mensis & Ianuarius quartus. In quo tamen nonnihil errare videtur Hieronymus: cùm enim annus antiquus apud Hebræos incipiat ab æquinoctio hyberno, tantùm exorbitat, quantum est spatium ab æquinoctio verno, quod primum Hebræorum Mensem inchoare debet, vsque ad sequentis Mensis initium. Similiter quoque Beda libro de Temporibus cap. 12. scribens, de Mense Tisri dicit, ab eo annum inchoari.

Ratio autem quæ mouit Iudæos, vt annum suum

Cur Iudæi annum suum inchoa-rint à M. Tisri

sunm inchoarent à nonilunio mensis Tisri, aqui-
noctio autumnali proximo, non solùm est ver-
bum Dei, sicut modò exposuimus, sed quod, Io-
sepho Teste, mundum eodem aquinoctio à Deo
creatum existimarent. Quamuis sint nonnulli,
qui dicant, quòd anni principium Hebræi ante
exitum ex Ægypto habuerint, nusquam in Sa-
cris literis expressum esse.

Post liberationem Ægyptia-cam anni principium in M. Nisan translatum.

Post liberationem verò Israelitici populi ex
durissima seruitute Ægyptiaca, quædam mu-
tatio facta est. Nam Deus anni principium in
Mensem septimum transtulit, quem Abib postea
verò Nisan dixerunt. Hunc enim iussit esse pri-
mum inter menses, & caput anni Exod. 12. di-
cens: Mensis iste (quo nimirum vos ex terra
Ægypti eduxi) erit vobis caput Mensium:
primus erit vobis in mensibus anni. Hoc au-
tem à Deo sic institutum fuisse nonnulli arbi-
trantur, ratione tantùm Festorum & rerum Ec-
clesiasticarum: quòd Festorum seriem ab hoc
Mense computare deberent: saluo interim veteri
iure mensis Tisri in ciuilibus causis. Quod etiam
hodie fieri videmus ferè apud Romanos & Ec-
clesiasticos, qui annum ciuilem à Ianuario inci-
piunt, Festa autem mobilia à Paschate computant.
Facta est autem hæc anni & Mensium mutatio
in liberationis Ægyptiacæ memoriam, quam hoc
modo conseruare in populo suo voluit. Quemad-
modum enim Sanctis vtriusque Testamenti no-
mina quandoque mutata sunt, vt noua vocatio-
nis, & promissionum, atque beneficiorum perpe-
tua recordatio ipso nomine offerretur ipsis: sic
mutatione hac temporis, & nuncupatione Men-
sis Nisan, à quo ceu primo reliqui deinceps nu-
merarentur, Deus tantùm hoc suum beneficium
in recenti memoria retinere voluit.

Mundus quo anni tempore condi-tus.

Quæ quum ita sint, errâsse videntur Rabbi
Iehosua, & quotquot eum secuti sunt Christiani
postea Theologi. videlicet Basilius; Ambrosius,
Hieronymus, Augustinus, Damascenus, Beda,
Isidorus, & recentiores plerique Theologi atque
Astronomi, asserentes mundum in verno aquino-
ctio conditum, & propterea Deum hoc institum
demetiendi Annos & Menses populo Israelitico
per Mosem tradidisse. Nam in liberationis Æ-
gyptiacæ, non Creationis mundi, memoriam hoc à
Deo sic institutum fuisse, ex Sacris literis haud
obscurè colligi potest. Adhæc si Mundus eo tem-
pore conditus est, quo Hebræorum annus incipit,
in quo omnes ferè consentire videntur: quodnam
obsecro tempus huic rei destinabimus, quàm illud
ipsum quod à principio deputatum fuit anni ini-
tio? Ver autem tum demùm annum inchoare
cœpit, quum primum Pascha mactatum est: se-
quitur ergo, & ex Sacris literis manifestè colligi-
tur, primum & antiquissimum anni principium
autumnum fuisse.

Rationes eorũ

Sed quia grauis hæc de re est disputatio, ope-
ræ pretium me facturum arbitror, si reliquas
etiam videamus rationes, quibus in Vere

qui volunt Mundũ in Vere creatum.

mundum conditum esse probare conantur, & ad
eas paucis respondeamus. Ac primo piè quidem
& acutè admodum ratiocinantur, obseruatas esse
omnes negotiorum circumstantias in reparando 1.
genere, quæcunque in lapsu Adami euenerint.
Sicut enim ex arbore pomo decerpto contra man-
datum Dei, primi Parentes mortem sibi atque
posteris conciliauerunt: ita in Crucis Dei filius
vitam repararit: & sic deinceps. Vt erga cir-
cumstantiæ congruunt instrumenti, &c. ita e-
tiam temporis circumstantias probè conuenire
volunt. Sed hæc dicentes seipsos produnt. Cùm
enim primi Parentes poma decerpserint ex ar-
bore, eáque comederint, sequitur ea tum matura
fuisse. Vnde & Genes. 3. dicitur, Vidit mulier
quòd bona esset arbor ad vescendum, quod-
que desiderabilis esset oculis, & concupis-
cibilis esset arbor ad intelligendum. Quæro
autem quo anni tempore poma matura sint? cer-
tè non in vere, sed autumno. Aliam deinde ra-
tionem Damascenus his verbis exponit: Per So- 2.
lem; inquit, quatuor temporum versiones
immutationésque constituuntur: primam
autem esse vernam, in ipsa enim Deum fe-
cisse vniuersa, &c. Sed est hæc principij petitio:
de eo enim controuertitur, vernaléne an autum-
nale æquinoctium prius extiterit: certè autum-
nale primum fuisse verosimilius est ex ijs quæ
modò diximus, & deinceps dicturi sumus. Ad- 3.
dunt alij, Deum id tempus quo Mundum creârit,
celebre fecisse insignibus miraculis & anniuer-
sarijs Festis. Nullo autem tempore plura festa in-
stituta & maiora miracula edita quàm in Vere.
Pro confirmatione huius aiunt, hoc tempore
Noam arcam ingressum esse, & Deum Mundum
vniuersum Diluuio delere incepisse: populum
Israeliticum ex Ægypto eduxisse, &c. Sed plu-
ra in autumno & quidem celeberrima Festa,
quàm in vere celebrata esse Dei iussu certum est.

Diluuium, quo tempore anni.

De Diluuio quod adducitur falsum est. Nam
vernum tempus ad collectionem alimentorum,
quæ pro se & cunctis animantibus in arcam de-
ferre iussus erat Noa, non fuit idoneum, sed po-
tiùs messis & autumnus. Veris quoque & æsta-
tis tempora excitandis aquis aptiora fuerunt,
quàm autumnus & hyems tempora natura sua
humida & pluuia. Adhæc, si Noa in autumno
ex arca egressus est, potuit eo adhuc anno semen-
tis fieri, ut si Diluuium cœpisset in Vere, duorum
annorum fructus periissent: quia & Messis &
sementis tempore in arca Noa hæsisset. Adde
quòd Moses narrat, diluuium cœpisse 17. Die
Mensis secundi: Die autem 17. mensis septimi
arcam resedisse super montes Ararat. At illo
tempore, quo facta hæc esse dicuntur, nulla mu-
tatio temporis adhuc facta fuit, quàm sub Mose
demùm factam suprà diximus: mensis igitur se-
cundus tum temporis fuit, qui Bull, postea verò

Mur-

Marchesuan appellatus est, & Nouembri nostro respondet: quod apertè attestatur Iosephus lib. 1. Antiquit. cap 5. vbi Mensem Marchesuan, qui Macedonibus Δῖος dicitur, diluuium cœpisse affirmat,

Rationes mūdum in autumno conditum.

Restat vt Mundum in autumno, non in vere conditum esse rationibus probemus. Fuit ea de re inter Iudæos, Rabbi Eleazarum & Rabbi Iehosuam grauis contentio, quam narrat author libri Sader Olam. Docet autem id satis luculenter ipsa Creationis historia. Nam ita creatæ dicuntur herbæ, plantæ & arbores, vt licet recens natæ essent, semina tamen sua & fructus ferrent in sua perfectione: Hæc enim Deus ita esse vidisse & approbâsse dicitur. Neque dubium alicui esse debet, quin fructus maturos creârit, quo homini alimenta suppeditarent. Dixi enim primis duobus Parentibus, Ecce dedi vobis omnem herbam seminantem semen, quæ est in superficie vniuersæ terræ, & omnem arborem, in qua est fructus ligni seminantis semen, vt sint vobis in escam, &c. Hæc autem non in vere, sed in autumno plerunque & circa fiunt. Deinde lapsus primorum hominum, quod omnes circumstantiæ manifestè docent, proximè creationem sequutus est: poma autem quæ homini ad lapsum occasionem præbuerunt, sicut diximus, non ante Mensem Augustum matura sunt in ipsis quoque Orientalibus regionibus. Quod si verno tempore creatus esset homo, & integros quinque Menses in perfectione & innocentia sua perstitisset, Caïnus certè in peccatis non esset conceptus. Iam enim illis dictum fuerat: Crescite & multiplicamini, &c.

Mutatio temporis apud Iudæos in capite anni. Neomeniam mensis primi non semper celebrāt Iudæi nouilunij die ob duas causas.

Non prætereunda hoc loco videtur etiam illa mutatio temporis, quæ apud Iudæos in capite anni, hoc est, primâ die anni fiebat. Illud certum est, annum apud Iudæos inchoari à neomenia, & primâ Die Mensis esse neomeniam debere. Neomeniam autem primi Mensis Tisri non semper celebrant Hebræi, eo die quo fit luminarium coniunctio: idque propter duas causas, Vna est legitima, alia illegitima & contra legem excogitata. Legitima hæc est. Quoties neomenia prima aut alia quæcunque habuerit vltra integras ferias plures quàm decem & octo horas, non ipso Die seruatur, sed in sequentem transfertur: hoc est quoties luminarium media congressio fuerit ante meridiē, seruatur eâ Die neomenia, sin verò minuto post meridiem acciderit, transfertur in sequentem Diem. Stultum enim esse arbitrantur celebrare neomeniam, quando Luna in cœlo adhuc esset vetus, & nondum innouata. Altera causa illegitima est: Verebantur enim, ne, si in ipsa luminarium oppositione neomeniam primo Die primi Mensis celebrarent semper duo Festa interdum continuata sint. Quia enim ad Lunæ motum secundum Dies Mensium Festa legalia seruanda fuerunt; non semper in vnam eandemque Diem septimanæ incidere poterant, sed quotannis variabant, nunc in hanc, nunc in aliam Diem incidentes: quo factum est, vt sæpè duo Festa concurrerent, Sabbathum nimirum hebdomadarium, & aliquod aliud ex Mosaïcis Festis secundarijs. Sed hoc Iudæis duabus de causis incommodum visum fuit. Primò si neomenia anni feriâ primâ hebdomadæ, hoc est, Die Dominicâ obseruaretur, Festum Ramorum siue Palmarum, necessariò in Sabbatho accideret, in Sabbatho autem non licere sibi existimabant fasciculum portare, multóque minus genio indulgere & voluptatibus, quibus in Festo Ramorum inueteratâ iam consuetudine frui solebant. Etsi neomenia illa feriâ 4. aut 6. obseruaretur, caderet Festum Propitiationis in feriam sextam aut Dominicam Diem, & tunc cogerentur duo celebrare Festa, Sabbathum hebdomadarium, & Festiuitatem Propitiationis, quod incommodissimum esset, propter mortuos sepeliendos, & conseruationem coctorum ciborum. Cibi enim feriâ quintâ cocti vix totum biduum à fœtore & putredine conseruari poterant, & mortuos inhumatos duos dies domi habere incommodum & indecorum putabant, præsertim in Orientalibus & proinde calidis regionibus.

Neomenia primi mensis à Iudæis quomodo trāslata sæpè.

His incommodis vt occurrerent, & ne tam intempestiuè Legalia Festa caderent, neomeniam primi Mensis transferebant nonnunquam. Nolebant enim alijs Diebus, quoad numerum Mensium, Festa sua celebrare, quàm in lege prescriberetur sed tantùm aliâ feriâ. Quod quidem omnium commodissimè fieri potuit, primâ die anni in talem feriam translatâ, quæ eiusmodi incommodum nullum afferret. Statuisse hoc dicitur Eleazarus quidam reliquis omnibus maior, & ordinasse, vt Festum Sortium nunquam obseruetur feriâ 2. 4. 7. Pascha nunquam feriâ 2. 4. aut 6. Pentecoste nunquam feriâ 3. 5. aut 7. Tabernaculorum Solennitas nunquam feriâ 1. 4. & 6. Ieiunium Expiationis nunquam feriâ 1. 3. vel. 6. Principium anni nunquam feriâ 1. 4. & 6. Hoc decretum post Babylonicum exilium & secundam Templi instaurationem factum asserunt Iudæi, annis 350. ante Christi Natiuitatem: & extat descriptum in libro Gamalielis Christi Discipuli, Pauli verò præceptoris, quem de Solis & Lunæ motibus, annique ratione composuit, vt Paulus Burgensis in additione ad Liranum capitis 26. Matthæi, item Paulus à Middelburg Forosemproniensis Episcopus lib. 3. de die Passionis Christi, & Munsterus in Calendario Hebraico itemque in suis ad caput 26. Euangelii Matthæi Hebraici Annotationibus refert.

Eleazarus author translationis neomeniæ primi mensis.

Translatione neomeniæ primi mēsis non opus fuisset.

Hac verò translatione Festorum ob ista incommoda nequaquam opus fuisset, si ad legem Dei attentè respexissent. Ibi enim labores qui iuxta legem in Sabbatho & magnis Solennitatibus

tibus fiebant à Sacerdotibus, non dissimiles erant istis quos huic translationi prætexunt, & tamen quia ad Religionem pertinebant, ÿs non violabatur Sabbathum. Deinde is, qui Manna in sexta feria collectum in primam vsque seruare potuit, duos integros Dies, quod vltra Diem naturalem alioquin non durabat: quique homines mortuos, quo minus putrescerent aut fœterent ante Captiuitatem Babylonicam & hunc temporis mutationem conseruare potuit, ille ipse etiam post eam idem potuisset. Sed homunciones isti plus sapere volebant quàm Deus.

Hac tamen mutatio temporis confirmatur eorum sententiâ qui asserunt, Pentecosten Iudæorum, eo tempore quo Seruator suis Discipulis Spiritum Sanctum misit, celebratam primâ Die hebdomadæ: dicebat enim, vt quemadmodum Christus suâ Resurrectione Diem Dominicam Sanctificauit, sic etiam Spiritus Sanctus suo aduentu eandem Diem nobis consecraret & confirmaret: & propterea rectè à Christianis hodie Die Dominicâ etiam celebrari eam Solennitatem. Nam si tempore Christi Pascha translatum fuit ex feria sexta in septimam, hoc est, Sabbathum, & manipulus spicarum oblatus fuit postridie ejus diei, à quo quinquagesimus Dies Pentecostes numerabatur, præcisè Festum hoc in Diem Dominicam incidit. Quòd si verò translatio nulla est facta, & Pascha celebratum est feriâ sextâ in quam tempore Christi incidit, & fasciculus spicarum oblatus est in Sabbatho, sequeretur Diem Pentecostes tunc etiam in Sabbathum incidisse, & à nobis quoque hodie eodem Die celebrandum.

Huic translationi Neomeniæ Iudaicæ, simile quid factum apud Rom.

Huic verò translationi Neomeniæ in capite anni apud Iudæos, non dissimile quid factum apud Romanos. Nam, vt Macrobius lib.1.Saturnal. refert: quoties incipiente anno, Dies cœpit qui adiectus esset Nundinis, omnis ille annus infaustis casibus luctuosus fuit, maximéque Lepidiano tumultu opinio ista firmata fuit. Nonis autem conventus vniuersæ multitudinis vitandus existimabatur, quoniam populus Romanus exactis etiam Regibus, Diem hunc Nonarum maximè celebrabat: quem natalem Seruÿ Tullÿ existimabant. Qui quum incertum esset, quo Mense Seruius Tullius natus esset, Nonis tamen natum esse constaret, omnes Nonas celebri notitiâ frequentabant. Veriti ergo qui Diebus præerant, ne quid Nundinis collecta vniuersitas ob Regis desiderium nouaret, cauerunt vt Nonæ à Nundinis segregarentur. Vnde Dies ille, qui à Numa in honorem imparis numeri, anno adiectus & Iannario additus fuit, quoque annus abundauit, eorum est permissus arbitrio qui fastis præerant, vt quum vellent intercalarent: dummodo eum in medio Terminaliorum, vel Mensis intercalaris ita locarent, vt à suspecto die celebritatem auerterent Nundinarum.

Capvt II.

Sabbathorum & Festorum Iudaicorum Diuisio.

Feriæ apud Iudæos. Statiuæ. Feriarū Iud distinctio.

F*Eriarum autem apud Iudæos aliæ quidem
fuerunt* Statiuæ, *vniuerso populo commu-
nes, quæ certo & constituto tempore fiebant. Eæ
distincta fuerunt, primùm in Septimanas, qua-
rum singulæ habebant Sabbathum, Diem nimi-
rum septimam, quam in Creatione Mundi cul-
tus suo consecrauit Deus. Nec demonstrari potest* 1.
*in Sacris literis Patriarchas & Populum Dei a-
lias ferias præter hoc Sabbathum habuisse annis* 2.
*cerciter 2455. Deinde in Menses: nam prima cu-
jusque mensis Dies Sancta erat Domino: eas fe-
rias appellârunt Neomenias siue Nouilunia. Ter-* 3.
*tiò in anniuersarias seu annuas ferias, quarum
tres fuerunt præcipuæ, Pascha, Pentecoste & Sep-
timi Mensis vel Tabernaculorum, sub qua com-
prehendebantur etiam Festa Tubarum, & Ex-
piationis, quibus nonnulli tertiam annumerant,
quam Concionem vel Celebritatem magnam
vocant.*

Trium solennitatum Iudaicarum causæ.

His tribus Solennitatibus ac Festis, voluit Dominus totam gentem Iudaicam, primò ad Tabernaculum, deinde autem eo translato ad Templum Hierosolymitanum, tanquam ad suam eámque vnicam Parochiam, conuenire. Vnde sic Moses Deuter.16. ait: Tribus vicibus quotannis conspicietur omnis masculus tuus coram Iehoua Deo tuo, in loco quem elegerit: in Solennitate Infermentatorum, & in Solennitate Hebdomadum, & in Solennitate Tabernaculorum, *&c. Institutum hoc fuit sic primò, vt Cultus Diuini & Fidei vnitatem seruare discerent Israelitæ. Cùm enim ex longinquis regionibus Hierosolymam venirent, nec tamen ibi aliam quàm domi doctrinam audirent, mirificè in ea confirmabantur. Deinde, vt ea Sacra, quæ in tanto hominum conuentu fiebant, hoc essent augustiora & celebriora, ideoque etiam Deus maiore cum timore ac reuerentia coleretur, tum quoque, cùm domum reuerterentur. Tertiò, vt huiusmodi Festa ritè celebrantes, Sacris & delubris Dæmonum, non delectarentur, sed in Templo Creatoris, omnia bona suppeditantis, festiua fruerentur Beatitudine: vt Theodoretus scribit in Exod. quæst. 54. Adhæc adumbratus eo fuit Christus. Quemadmodum enim in his Solennitatibus conueniebant ad vnum Templum, vnam Aram, vnum summum Pontificem: ita habere se declarabant eo ipso vnicum Sacrificium, vnicum Mediatorem, vnicum Pontificem Iesum Christum, ad quem solùm confugere, & ab eo solo auxilium petere debeant. Etsi verò mares tantùm ad solennia hæc Festa conuenire iubentur in lege, non tamen excluduntur fœminæ, quas etiam ascendisse legimus. Noluit enim*

Deus

Deus eas lege aliquâ adstringere, quòd multa impedimenta essent, ob quæ ascendere non poterant semper. Adde, quòd Hebræi dicunt, eos tantum lege hac comprehensos inter mares quóque, qui maiores essent annis 20. & minores annis 50. reliquos omnes exemptos fuisse.

4\. *Quartò, etiam Statiuæ solennitates distinctæ erant in annorum ferias duas. quarum prima septimo, altera quinquagesimo quoque anno celebratur: & hanc* annum Iubilæum, *illam verò* annum Semita, *hoc est, dimissionis nominârunt. Habent hæ Festa omnia authorem ipsum Deum, qui ea per Mosem Prophetam instituit, sicuti de vnoquóque in sequentibus demonstrabitur.*

Feriæ conceptiuæ, apud Iudæos. *Aliæ autem Iudæorum Feriæ fuerunt,* Conceptiuæ: *quas propterea sic appello, quòd ea non disertè à Deo præcepta, sed ab Ecclesia receptæ essent ad gloriam Dei, & ad retinendam maximorum beneficiorum Dei memoriam. In horum Festorum Catalogo primum locum tenent quatuor illa* Ieiunia, *in memoriam calamitatum illarum, quæ eis à Babyloniis illatæ fuerant, instituta. Quibus eodem captiuitatis tempore accessit Ieiunium Hesteræ, & dies* Phurim, *id est, sortium. Et quemadmodum, iuxta Dialecticorum regulam, vno inconuenienti dato, mox plura alia sequuntur: ita quum, quoad Festa, semel à verbo Dei recessissent, progressu temporis aliquot superstitiosæ Festiuitates ab eis institutæ sunt, nimirum Festa* Ξυλοφορίας & Encæniorum: *quibus posteriores Iudæi secundi quoque mensis diem 23. quinimò dies* solstitiorum & æquinoctiorum, *& diem quendam* Rogationis *adiecerunt: de quibus omnibus suo loco plura dicturi sumus. Quo ipso feriarum numerus, quem certum & definitum præscripserat Deus, humano arbitrio multiplicatus est.*

Feriarum numerus apud Iudæos quando multiplicari cœperit. *Fieri hoc cœpit circa Babylonicæ captiuitatis initia: quo tempore Pontificatus Iudaicus ab antiqua laude, virtute & pietate degenerauit quoque, vt Vrim & Thumim, perspicuitas, veritas ac perfectio doctrinæ cælestis, in superstitionem & tyrannidem paulatim cessârint. Eodem etiam tempore Prophetia cessauit, Haggeo, Zachariâ & Malachia Prophetis mortuis. Mirum igitur nemini videri debet, Si hoc tempore zelo quidem bono, sed imprudenti, aliquid sit excogitatum & Ecclesiæ obtrusum, quod legibus Dei non est consentaneum: quod ipsum quoque postea in Ecclesia Christi factum esse, rebus in ea ad ruinam vergentibus suo loco indicabitur.*

Hæc feriarum multiplicatio non probanda. *Hæc autem feriarum multiplicatio superstitiosa, & citra Dei mandatum facta probari non potest. Nam, vt præclarè Chrysostomus Orat. 1. contra Iudæos inquit,* Quicquid fit iuxta Dei voluntatem, quamuis videatur improbum esse, tamen omninò Deo gratum est & acceptum: Contrà, quod fit præter Dei voluntatem, ac secus quàm ille vult fieri, quanquàm existimatur acceptum Deo, tamen est omnium pessimum & iniquissimum. *Vnde & Ieiunia illa, quæ primò inter has ferias humanas instituta fuerunt, Zacharias Propheta cap. 7. Dei iussu reprehendit, & Deo celebrata esse negat. Apud Ieremiam quoque & Ezechielem non semel conqueritur, sua Sabbatha suásque leges negligi, & alia, quæ ipse non præceperit, obseruari.*

Cùm autem hæc ipsa Festa ab hominibus quidem excogitata, sed tamen in solius Dei honorem ac gloriam instituta, nihilominus ei displicuerunt, quid eum de his iudicare hodie censes, quæ & ab hominibus inuenta, & in creaturarum seu hominum mortuorum, non Dei, honorem instituta sunt?

CAPVT III.

De Origine & Progressu Sabbathi diei apud Iudæos.

INter Festa, *Ferias, Dies Sanctos & Solennitates Iudæorum caput est,* SABBATHVM, *vt Rab. Aben Ezra dicit in 23. cap. Leuit. & propterea de eo quoque primo loco dicemus.*

Quia Iudæi Sabbathis lautiùs viuere solebant, & hilaritatem quandam præ se ferre, quam Deus etiam lege præcepit: ideò Plutarchus Sabbathum à σαβάζειν *deriuatum existimauit. est enim* σαβάζειν *Barbaris, præsertim Phrygibus, exporrigere frontem, tripudiare, genialiter viuere, bacchari, seu more Bacchantium* ἰυάζειν *ouare,* ὁ σαβάπιος *quod Bacchum significat, vel Bacchi filium, vt ex Amphitheo & Mnasea Cælius Rhodig. indicat lib. 4. cap. 15. L. A. ab eiusmodi Sabasmis, & furiosis tripudiis ac saltationibus. Ac propterea eodem authore, à Iudæis in Sabbathis suis Bacchum coli solitum Plutarchus putauit, quòd ea se die inuicem ad bibendum largiùs saltem essent inuitare. Verba Plutarchi lib. 4. Sympos. hæc sunt:* Οἶμαι δὲ καὶ τὴν τῶν σαββάτων ἑορτὴν μὴ κατὰ πάσιν ἀπροσδιόνυσον εἶναι, σάββους γὰρ καὶ νῦν πολλοὶ τοὺς βάκχους καλοῦσι. *Et mox:* αὐτοὶ δὲ τῷ λόγῳ μαρτυροῦσιν ὅτι σάββατον τιμῶσι, μάλιστα μὲν πίνειν καὶ οἰνοῦσθαι παρακαλοῦντες ἀλλήλους. *Verùm etsi Sabbatho Iudæi progressu temporis ad omnem intemperantiam & lasciuiam abusi sint, vt non iniuriâ Festũ aliquod Baccho eos celebrare Ethnici putârint, tamen à Deo nequaquam in hunc finem institutum fuit, sed potius vt eo cultui Diuino & rebus Sacris vacarent, ideóque cum Sabbis Bacchi Sacerdotibus & Menadibus, nihil cõmune habuit: nec Sabbathum à* σαβάζειν *defluxit, sed contrà* σαβάζειν *à Sabbatho descendis-* Sabbathi men... Plu... chi... rin

se videri potest. Constat enim gentes amulotas esse veram religionem & Dei cultum, adeóque res cnm omnibus deprauâsse.

Sabbathi nomen vnde Appion deriuet.

Appion à σαββὼ, id est, liene seu splene Sabbathum deriuari asseruit, quòd Iudai hoc die labore fessi, & splenis dolore correpti fuissent, sicut Gyraldus refert in libro de Annis & Mensibus.

Sabbathi nomen vnde Sypontinus deducat.

Similiter & Sypontinus in huius vocis etymologia errouit, qui à Septenario numero Sabbathum à Iudais dici existimauit: apud eos enim Schebo septem significat. Sed apud Hebraos nulla est harum vocum cognotio, nam Scheban septem significat: Schabat verò quietem, & propterea etiam non ab eadem radice descendunt.

Sabbathi vera etymologia.

Vt igitur pracedente capite diximus, ab Hebrao verbo שבת *deriuatur, quod quiescere significat, adeóque nomen* שבת *(vnde Schabot vel Schabathum) quietem, & diem quietis denotat.*

Sabbathi nomen varia significat in sacris literis

Ob hanc autem significotionem, Sabbathi vox non vno modo in Sacris literis accipitur. Primo enim Septima quaque dies cuiúsque hebdomada, ab exordio mundi ad Mosis vsque tempora, sola sic appellato fuit, idque ab euentu, quòd illa Deus, absolutâ rerum Creotione, ab operibus Creotionis cessauit, voluítque vt ea deinceps quóque inter homines, in rei memoriam, quieti destinata esset, sic vt non tantùm od Dei imitationem cessatione ob omnibus operibus externis, corporeis & prophanis, sed etiom cultûs Diuini exercitio sanctissimè obseruaretur Sic enim legitur Gen. 2. Compleuit Deus die septimo opus suum quod fecerat, & requieuit die septimo ab vniuerso opere suo quod patrarat. Et benedixit Deus diei septimo, & sanctificauit illum: quia in ipso cessauerat ab omni opere suo, quod creauit Deus vt faceret. *Post Mosis verò tempore dies quidem septima nomen Sabbathi retinuit, sed non sola. Verùm de hac die paulò post pluro.*

Deinde verò, ob eandem causam Sabbathorum nomine intelliguntur omnia Festa Solennia à Deo instituta, etiamsi in diem hanc septimam non incidant, sicut videre licet Ezech. 20. & 22. & 23. 1. Machab. 1. & 2. Machab. 6. aliísque in locis. In iis enim perinde ac in Sabbotho ab operibus seruilibus cessare debebant, adeóque non minus dies quietis erant, quàm septima hebdomoda dies.

Tertiò, annus quisque septimus totus Sabbathum etiam appellatur, quòd Deus iussisset Israelitas in eo terram otiosam incultámque relinquere, vt suam quietem quoque habeat: ideóque Sabbathum terra annus ille non immeritò dici potuit. Sic enim legitur Leuit. 25. Cùm veneritis in terram quam ego do vobis, quiescet terra, & habebit Sabbathum Domini. Sex annis seminabis agrum tuum; & sex annis putabis vineam tuam & colliges fructum eius. In anno verò septimo, Sabbathum quietis terræ erit, Sabbathum inquam Domini: agrum tuum non seminabis, & vineam tuam non putabis. *Et iterum:* Eritque Sabbathum terræ vobis in cibum: *vbi Sabbathum vocat fructus Sabbathi, hoc est, septimi anni. Vbi obiter notandum, septimum hunc annum, qui hoc loco Sabbathum appellatur, & sex pracedentes annos hebdomadem talem annorum scilicet, qua septem annos integros in se comprehendat, efficere, de qua Propheta Daniel. 9. cap. loquitur. De eadem Sabbatho sic legitur 2. Paralip. 36. cap.* Perficiet terra Sabbatha sua cunctis diebus, quibus erit desolata *Qua verba ex 25. & 29. cap. Iere. desumpta sunt, quibus Deus sic per Prophetam populum suum alloqui velle videtur: Cùm nolueritis septimo anno, iuxta verbum meum, Sabbathum concedere terra, ego sanè ei dabo satis Sabbathorum, curabo enim vt longo tempore inculta iaceat, septuaginta nimirum annis, quibus in Babylone eritis. Vnde Iosephus lib. 14. Antiquit. cap. 19. hunc annum Sabbathicum vocat.*

4. Explicatur locus Luc. 6.

Quartò, Sabbathum in Festo, quod non in vno sed pluribus diebus perogebatur, peculiariter erat prima & vltima dies totius illius Festi. Sic enim Moses de Tobernaculorum Festo Leuit. 23. loquens, ait: Die primo erit Sabbathum, & die octauo erit Sabbathum. *Reliqui dies intermedij, non erant Sabbatha, sed profesti dies. Inde esse putant nonnulli, quòd Luca 6. cap. mentio fit* δευτεροπρώτῳ σαββάτῳ *secundo primi Sabbathi: hoc est, vltima illius diei. qua vt ordine erat secundum aut posterius Sabbathum, ita dignitate erat perinde primum aut summum sicut & prima dies totius Festi: Vt igitur primus Solennitotis Paschalis & Tabernaculorum dies, primum Sabbathum: ita vltimus, qui aquè celebris erat secundo primum dictum fuit, quasi dicas primum secundario repetitum. Nam Matthaus & Marcus, qui eandem historiam cũ Luca describunt pro* δευτεροπρώτῳ σαββάτῳ, *ipsi* τῶν σαββάτων *mentionem faciunt:* In illo tempore, *inquit Matthaus,* ibat Iesus, τοῖς σάββασι Sabbathis, per sata: *ita etiam Marcus cap. 2.*

Sabbathum secundum primo quid.

Videntur itáque vltimam Festiuitatem Paschatis significare, hoc est, septimum diem Azymorũ, eóque decerptas spicas, fortassis in eo itinere, quo Christus à Festo Paschatis, cuius Ioannes meminit, ex Iudaa in Galilaam rediit. Nam secundo primo Festi Tabernaculorum Sabbatho, nulla spica, nulláque seges, in vllo Iudaa agro reperiri potuit. Vt igitur summatim dicam, nominis δευτεροπρώτῳ *prior pars ordinem aut tempus notat, & respicit ad illud prius ac summum Festũ: posterior autem particula* πρῶτον *primum, significat dignitatem, & respicit ad reliquas inter-*

medias

medias dies inter quas ista quóque vltima fuit primaria & summa seu celeberrima. Chrysostomus tamen putat, eam Festiuitatem, quæ proximè Sabbathum sequuta fuisset, Sabbathum secundaprimum ab Euangelista vocari. Vnde Ambrosius annotauit, nouè dictum esse secundo-primum, pro eo quod est primo secundum: *vt sit sensus, Dominum cum Discipulis per sata ambulâsse Sabbatho secundo Paschatis post primum & solenne: & hæc quidem simplicissima videtur esse sententia. Nec procul ab hac recentior Græcus Interpres distat, cuius verba hæc sunt:* Οἱ Ἰουδαῖοι πᾶσαν ἑορτὴν σάββατον ὠνόμαζον· ἀνάπαυσις γὰρ τὸ σάββατον. Πολλάκις οὖν ἀπήντα ἡ ἑορτὴ ἐν τῇ Παρασκευῇ, καὶ ἐκάλουν τὴν Παρασκευὴν σάββατον διὰ τὴν ἑορτήν· εἶτα τὸ κυρίως σάββατον ὠνόμαζον δευτερόπρωτον ὡς δεύτερον ὂν προηγησαμένης ἄλλης ἑορτῆς, καὶ σαββάτου. *Hoc est*: Iudæi totum Festum Sabbathum vocabant, nam Sabbathum requiem sonat. Sæpenumero igitur incidebat festum in Parasceuen, & vocabant Parasceuen Sabbathum propter festum. Itáque quod propriè Sabbathum erat, nominabant secundoprimum, quod secundum esset ab altero festo. *Adstipulari igitur videtur superiori sententiæ quod putat, Secundaprimum Sabbathum dici id, quod Sabbathum proximè præcedens proximè sequatur. In eo tamen errat, quod ait*, Paschatis Festum sæpenumero incidisse in Parasceuen, *id est, sextam feriam seu diem Veneris, vt hodiè loquimur: narrant enim Iudæorum Rabbini, vt suo loco pluribus indicabitur, à secundi templi restauratione, annis 350. ante Christi Natiuitatem, certas ob causas ab Eleazaro tunc summo Pontifice constitutum, ne Pascha feriâ 2. 4. aut 6. celebretur. Sed longius à vera aberrat Hugo Carrensis, qui secundo-primum sabbathum dici autumat, quod à præcedenti proximum est: iuxta hanc enim sententiam omnia Sabbatha δευτερόπρωτα essent præter primũ quo Deus in mundi exordio ab operibus Creationis cessauit. Sunt denique, qui Pentecostes Festum hoc nomine ab Euangelista intelligi existimant, eò quòd secundum sit post Pascha primum & præcipuum omnium Festorum & Solennitatum. Deinde quod putant, hoc alio tempore à Christi Discipulis fieri non potuisse quàm in ipso Pentecostes Festo, aut circa, alioquin nullas inuenissent spicas. Sed ante & circa Pentecosten nulla Festa vel Sabbatha concurrunt, inter quæ hoc primum, illud secundũ dici possit, nisi Pascha: absurdum autem putant dicere, Discipulos in Paschate maturas & aridas spicas reperisse. Qui verò ita sentiunt bis falli videntur. Primò quòd Pentecosten sic dici putant quum nomen hoc in veteri Testamento nusquam ei detur. Deinde pro absurdo sumunt id quod nequaquam est. Palæstina enim regio propè decem & octo gradibus longius quam* [illegible] *nostra, ab arcto ad austrum recedit, ideoque messis multò citius venit quàm in his septentrionalibus regionibus, videlicet intra Pascha & Pentecosten. Vnde & Leuit. 23 præcipitur*, vt altera die Paschæ offeratur Domino Gomer, *id est, Mensura granorum, quæ ex nouis spicis excutiebantur, vel fasciculus siue manipulus nouarum spicarum, vt alij interpretantur. Hæc per digressionem datâ operâ pluribus dicere volui ad locum illum Lucæ 6. de Secundo primo Sabbatho, quòd admodum sit obscurus. Vnde & ipse Nazianzenus, cùm interrogaretur ab Hieronymo quid sibi vellet apud Lucam Sabbathum δευτερόπρωτον, nec (vt opinor) haberet in promptu quod responderet, ioca elusit dixitque*: Docebo te apud populum, vbi acclamantibus & applaudentibus cunctis velis nolis cogeris assentiri nobis.

Quintò, nonnunquam Sabbathum per catachresin pro tota hebdomada & cæteris diebus Sabbathum in hebdomada sequentibus ponitur, vel συνεκδοχικῶς pars pro toto, quia in vnaquaque hebdomada Sabbathum est. Sic enim Leuit. 23. iubet Deus Israelitas numerare, à primâ die ablatarum primitiarum in Paschate, septem Sabbatha, id est, hebdomadas ad Pentecostes festum. Ita & Lucæ 18 Pharisæus ille gloriatur, se ieiunare bis in Sabbatho, hoc est, in septimana. Hinc etiam dies hebdomadæ distinguuntur inuicem in Sacris literis, per distantiam ipsorum à Sabbatho, addito numero distantiam significante, vt cùm dicitur, primâ Sabbathi, secundâ, tertiâ Sabbathi, &c. id est, primâ, secundâ &c. die hebdomadæ. Sic Matthæus 28. cap. loqui videtur, cùm inquit: Serò autem, vel in extremo Sabbathorum illucescente in primam Sabbathorum: *hoc est, desinente iam vltimâ die prioris hebdomadæ, Sabbatho nimirum & septimâ die: & illucescente seu incipiente primâ die sequentis hebdomadæ. Marcus autem sic habet*: Cùm præteriisset Sabbathum, summo diluculo diei primi Sabbathorum veniunt ad monumentum: *id est, manè diei primæ hebdomadæ.* 5

Explicatur locus Luc. 18. & Mat. 28.

Sextò est Sabbathum hebdomadarum annorum, Leuit. 25. descriptum, quod complectebatur 49. annos quo exeunte, erat Iubilæus. Sic enim præcipitur: Numerabis tibi septem Sabbatha annorum, *id est, septem annos septem vicibus: qui quidem dies septem Sabbathorum annorum, efficient tibi quadraginta nouem annos.* 6

Septimò etiam mentio fit Sabbathi magni, per quod intelliguntur tria illa Solennissima Festa Iudæorum, Pascha Pentecoste & Tabernaculorum solennitas. Sunt tamen qui hoc intelligant de duplicato Sabbatho, cùm nimirum dies Paschæ incidebat in diem septimam siue Sabbathi. Sic aliqui exponunt illud Ioannis 19. 7

Explicatur locus Ioan. 19

8. Erat ...angus ille dies Sabbathi...

Octauò, Sabbathum etiam significat in Sacris literis æternam quietem & beatitudinem in altera vita: vt est videre apud Prophetam Isaiam cap. 66. & in epist. Pauli ad Hebr. cap. 4. Est enim signum & figura Sabbathum eius quietis, quâ electi in Regno cœlorum perpetuò fruentur. Vnde Haymo super 119. Psalmum: Lex, *inquit*, æternam requiem non dabat, nec de ea agebat, sed de significatione illius quietis: & in hoc erat totus finis, quia lex præcipiebat in Sabbatho feriari, quod erat signum futuræ quietis. *Et Remigius in Psalmum* 91. Quod, *inquit*, Sabbathum illud, quod Iudæis fuit iniunctum ad celebrandum, sit signum futuræ requiei, notat liber Geneseos, qui cùm præcedentes dies per manè & vesperè determinat, septimam illam diem, videlicet Sabbathum, in quo Dominus ab opere requieuit per vesperum non determinauit. Quia requies illa quæ per hoc Sabbathum futura designatur, nullis tenebris obfuscatur: sed in purissima claritate æternaliter agitur. *Radulphus quoque Flauiacensis*, Triplex, *ait*, est Sabbathi figura, nam in præsenti vita dupliciter obseruatur, in fortuna autem Sabbathorum Deo promittente speratur. Erit enim tunc Sabbathum ex Sabbatho: quia Sanctorum quies hic inchoatur, illic verò qualibet ex parte perficitur: *lib. 16. cap. 1. in Leuit. Et*: Sicut sex diebus fecit Deus cœlum & terram, & mare, & omnia quæ in eis sunt, & requieuit die septimo: sicut Christus sextâ feriâ in cruce positus compleuit opus suum, dicens post propinatum acetum, Consummatum est, Sabbatho autem quieuit in sepulchro; sic & iustis omnibus in mundo pressura, in mundo labor indicitur: sed post mundi finem, qui per sex ætates quasi per sex dies paritur, in septima eis requies perfecta seruatur: *lib. 16. cap. 1. in Leuit. Hinc non immeritò Sabbathum internum & Spirituale vitæ æternæ dici potest.*

Sabbathum hebdomadarium à quo institutum.

His ita explicatis, deinceps de Sabbatho, vt primo loco accipitur, hoc est, de septima quáque die hebdomadæ quieti & cessationi ab omnibus operibus destinata in Veteri Testamento, sic agemus, vt à quo, quando, quid, quâ formâ & modo, denique in quem vsum & finem ea instituta sit ordine dicturi simus. Quoad primum tenendum est; Sabbathum à Deo Opt. Max. institutum, (Dei enim solius est Sabbatha instituere & abolere) non Mosis demùm temporibus in monte Sina, sed in ipsa mundi origine & creatione. Inde enim non dicitur in Decaloga: Sanctifica Sabbathum: sed, Memento, *siue* recordare diei Sabbathi, vt ipsam sanctifices: *quo vtique significatur, vetustissimam esse Sabbathi institutionem, iam olim Patribus traditam, nunc verò per Dominum de nouo populo Israelitico repetitam & lege institutam. Rursus manifestius antiquissimam obseruationem alleggans Dominus in eodem præcepto de Religione Sabbathi lato, dicit*, Quoniam sex diebus fecit Iehova cœlum, & terram, mare & quæcunque sunt in eis: & requieuit die septimo: idcirco benedixit Iehova diei Sabbathi, & Sanctificavit eum: *quæ verba habentur etiam in fine 2. cap. Gen. Deinde, cùm certum sit, Patres illos primos à creato mundo cœtus Sacros & Sacrificia sua habuisse, certa quoque tempora, quibus conuenirent, ipsos habuisse verisimile est: quem autem diem potius delegissent, quàm hunc ipsum, quem à Deo Sanctificatum esse absq; omni dubio sciebant? Neque enim crediderim ego, ignorâsse eos hanc Dei sanctificationem, cùm historia Creationis mundi eis notissima fuerit. In historia quoq; diluuij columbæ ex arca emissæ septenario dierum interuallo Sabbathi ratione videntur. Præterea in deserto, antequam ad montem Sina peruenissent Israelitæ, & lex illa de Sanctificando Sabbatho publicè ibi promulgata esset, Sabbathum ex mandato Dei obseruarunt, sicuti manifestissimè ex Manna historia colligitur quæ Exod. 16. cap. extat: vbi inter alia sic loquitur Dominus*, Videte quòd Iehova posuerit vobis Sabbathum, idcirco dat vobis die sexto panem duorum dierum: maneat igitur quisque apud se, & non egrediatur vllus de loco suo in die septimo. *& addit ibidem Moses*, quieuisse populum die septimo: & abstinuisse à collectione Mannæ. *Vnde etiam Hebræi dicunt, Sabbathum esse fundamentum aliorum præceptorum, quòd ante alia præcepta hoc datum sit, quando Manna acceperunt. Imò, vt suprà diximus, ante Mosem obseruatum fuit: Tertullianus tamen aliter sentire videtur. Sabbathum enim temporarium fuisse, & propterea abrogandum hoc argumento contra Iudæos probat, quòd vetustissimi & primi Patres Adam, Enoch, Noe, & Abraham non obseruârint Sabbatha. Non tamen de omni obseruatione loqui eum dicere possumus, sed de illa rigida tantùm quietis & cessationis exactione, quam apud Iudæos in vsu fuisse scimus.*

Sabbathum. Sabbathum hebdomadarium etiam ante Mosem fuit. Sabbathum hebdomadarium habuerunt primi patres secundū Tertull.

Post exitum verò ex Ægypto publicè, & magna quidem cum solennitate in deserto ad montem Sina Sabbathū à Deo inter prodigia maxima & stupenda, in concione omnium frequentissima hominū & Angelorum institutum & mandatū, lexq; illa, sicut & alia nouem, non in cereas sed lapideas maximéque durabiles tabulas, non Mosis, quantúmvis sanctissimi Prophetæ, vel alicuius Angeli excellentissimi, sed ipsius Dei manu & digito Scripta, & tanquam thesaurus præstantissimus in arcam reposita est: sicuti legitur

Sabbathum hebdomadarium quando primū lege mandatum.

Exod.

Exodi 31. Et vix est alia in tota Sacra Scriptura, qua sæpius repetatur, frequentius vrgeatur ac diligentius inculcetur hac ipsa lege: vt est videre Exod. 23. 31. 34. & 35. capitibus. Leuit. 19. 23. & 26. cap. Num. 15. Deut. 5.

Explicatio quarti præcepti decalog.

Mandauit autem hac lege Deus, vt septima quaque dies esset Sancta, hoc est, quieti & cessationi ab omnibus operibus, otioque adeò Sacro destinata. Sex, *inquit*, diebus operaberis, & facies opus tuum. At die septimo Sabbathum, id est, quies, erit Iehouæ Deo tuo. *Rationem, ob quam septima dies Sabbatho, hoc est, quieti Sacra consecrata à Deo sit, ex Astrologia petitam Philo affert, quam nos Philosophis excutiendam relinquimus. Septenarij quoque numeri mysteria hic nonnulli obseruant:* Senarium, *inquiunt*, perfectionem operum Dei indicare, quòd is numerus ex omnibus suis partibus conficiatur, ideóque perfectus sit. *Citant etiam aliqui Heliæ, non Prophetæ illius Thesbitæ, sed cuiusdam Rabbini vetustissimi oraculum, in quo sex mundi ætates, seu millenarij sex constituuntur, quibus mundus hic duraturus sit, & post eos æternum Sabbathum sequuturum. Vnde & D. Augustinus in lib. de Catechizandis rudibus cap.* 17. Sex, *ait*, diebus operatus est Deus, & septimo requieuit, vt significaret, quòd post sex ætates mundi huius, septimâ ætate, tanquam septimo die requieturus esset in Sanctis suis. *Et Isychius lib. 6. in cap. 23. Leuit.* septimum diem Sabbathum Sabbathorum, & numerum septenarium consummationem temporum significare dicit. *Et lib. 7. in 25. cap. Leuit.* Sex annis, *inquit*, serere nostrum agrum, & plantare vineam, & colligere fructus, qui ex ea nascantur, possumus: id est, vsquedum in vita hac visibili sumus, quam sex dierum numerus rectè significat: quia in sex diebus constituta sunt, quæ videntur omnia. Septimo autem anno Sabbathum & requies erit terræ. Quando enim intelligibile nostrum venerit Sabbathum, id est, præsentis seculi requies, (de qua Paulus ait Hebr. 4. Ergo relinquitur Sabbatismus populo Dei, quem signat dies septima, quia septima die requieuit Deus ab omnibus operibus suis, videlicet visibilibus) tunc operationis non est tempus: & ideò nec agrum legis tunc serere, nec Euangelicam vineam plantare possumus. *Et Radulphus Flauiacensis*, Iustis, *ait*, omnibus in mundo pressura, in mundo labor indicitur: sed post mundi finem, qui per sex ætates, quasi per sex dies partitur, in septima eis requies perfecta seruatur: *lib. 16. cap. 1. in Leuit.*

Verùm hæc & similia, & si sint pia & probabilia, tamen superuacanea esse censeo hoc loco, quum in ipsa lege à Deo ratio huius numeri expressè apposita sit: Sex diebus, *inquit*, fecit Iehoua cœlum & terram, mare & quæ sunt in eis: & requieuit die septimo: idcirco benedixit Iehoua diei Sabbathi, & sanctificauit eum. *Hinc manifestè colligitur, à Deo septimam diem diuino cultui & cessationi ab operibus destinatam fuisse quòd tota hæc mundi machina & omnis rerum vniuersitas septimo die absoluta & perfecta esset, & Deus in eo quieuisset: Requies duo significat, vel finem terminúmque actionis, vel refrigerium post laborem. Primo modo cessâsse à labore Deus in lege hac dicitur: à creandi enim opificio quieuit sic, vt nullas posthac alias condiderit, aut conditurus sit creaturas, quemadmodum illi falsò imaginantur, qui plures mundos post hunc nostrum, & nescio qua alia expectant. Alioquin* pater operatur vsque adhuc, *Christo teste Ioan. 5. & omnia à se condita fidelissimè regit atque conseruat*, quia in ipso viuimus, mouemur & sumus: *Actor. 17. Vnde Augustinus mox ab initio lib. 1. de Mirabilibus Sacræ scripturæ*, Deus, *inquit*, in die sexto omnia perfecit, vt in die septimo non à labore, sed ab opere videatur cessâsse. In die enim sexto creaturæ naturas perfecit, quas gubernare etiam nunc non desinit: & in die septimo requieuit ab opere Creationis, qui nunquam cessat à gubernationis regimine. Tunc ergo Creator, nunc Gubernator Deus intelligendus est: ac per hoc etiam si noui aliquid in creaturis exoriri videamus, non creare ibi nouam naturam, sed gubernare olim creatam Deus putandus est. Sed ita potens est in gubernatione creaturæ qui condidit, vt velut naturam nouam creare videatur, cùm ex abditis naturæ finibus, quod in illa latebat, depromit. *Vide eundem in Euangel. Ioannis Tractatu 20. Et contra Adimantum cap. 2. ait:* De eo quod scriptum est, consummauit Deus die sexto omnia opera sua quæ fecit, & in septimo requieuit ab omnibus operibus eisdem quæ fecerat, Manichæi calumniam mouent, & dicunt nouo Testamento aduersari, in quo Dominus dicat, Pater meus vsque nunc operatur. Sed nullo modo contrarium est: Dominus enim Iudæorum refellit errorem, qui putabant Deum sic requieuisse die septimo, vt ex illo prorsus nihil operaretur. Requieuit autem ab omnibus operibus suis quæ fecit, vt iam vltra non faceret mundum cum omnibus quæ in eo sunt: non tamen vt etiam à mundi administratione requiesceret. Non enim scriptum est, requieuit Deus ab omnibus operibus suis, vt deinceps non operaretur: sed scriptum est, requieuit ab omnibus operibus suis quæ fecit, vt deinde non facien-

Explicatur locus Ioan. 5.

do mundo; à quo opere post perfectionem cessauerat; sed in administrando operatetur, in quo opere eum esse Dominus intimauit. Nec illa requies, quasi post laborem Deum pausam quæsiisse, sed ab instituendis rerum naturis post earum rerum perfectionem cessâsse significat, quamuis vsque adhuc in administrandis operetur, *&c. Ex quibus error simul deprehenditur Iustini, Taciti & aliorum, qui iudicârunt, Sabbathũ à Mose habuisse initium, quem referunt, quum septem dierũ ieiunio per deserta Arabiæ cum populo suo fatigatus ad montem Sinai venisset, septimum diem in omne æuum ieiunio & quieti destinâsse, quòd illa dies famem eis errorémq; finiisset.*

Iustini & Taciti error.

Intelligunt autem plerique in quarto præcepto decalogi per septimam diem, hanc septimam quâ nimirum Deus cessauit ab operibus, eámque septimæ diei definitionem in lege hac rem esse ceremonialem Augustinum epistola 119. *ad Ianuarium & alios Patres docuisse volunt, ideóque abrogatam. Qua de re Thomas quoque de Aquino Secundâ* 2. *quæst.* 122. *artic.* 4. *ad hunc modum scribit.* Præceptum, *inquit*, de Sanctificatione Sabbathi literaliter intellectum, est partim morale, partim autem ceremoniale. Morale quidē, quantum ad hoc, quod homo deputet aliquot tempus vitæ suæ ad vacandum Diuinis. Inest enim homini naturalis inclinatio ad hoc, quod cuilibet rei necessariæ deputet aliquod tempus: sicut corporali refectioni, somno & aliis huiusmodi. Vnde etiam spirituali refectioni, quâ mens hominis in Deo reficitur, secundùm dictamen naturalis rationis aliquod tempus deputet homo: & sic, habere aliquod tempus deputatum ad vacandum Diuinis, cadit sub præcepto morali: sed quantum in hoc præcepto determinatur speciale tempus in signum Creationis mundi, sic est præceptum ceremoniale. Sic etiam ceremoniale est secundùm allegoricam significationem, prout fuit signum quietis Christi in sepulchro, quæ fuit septimâ die: & similiter secundùm moralem significationem, prout significat cessationem ab omni actu peccati, & quietem mentis in Deo, & secundum hoc quodammodo est præceptum generale. Similiter etiam ceremoniale est secundùm significationem anagogicam, prout scilicet præfigurat quietem fruitionis Dei, quæ erit in patria. Vnde præceptum de sanctificatione Sabbathi ponitur inter præcepta Decalogi, in quantum est præceptum morale, non in quantum est ceremoniale. *Hæc Thomas. Sic etiam dicunt in aliis præceptis & ceremoniis veteris Testamenti aliquid esse perpetuum & æternum: aliquid verò mutabile & temporarium. In Circumcisione perpetuum esse debuit, vt qui ad fœdus Dei pertinerent, signo aliquo notarentur externo: mutabile autem ac temporarium fuit genus signi, nimirum præputij abscissio. Similiter perpetuum & æternum est, vt quandiu mundus hic durat, Ecclesiarum Ministris victus detur: vtrum verò ex decimis, vel aliunde id fiat, pro regionum & temporum conditione statui potest. Ita vt vnus aliquis & certus dies in vnaquaq; hebdomada cultui Diuino destinetur fixum ac ratum esse debere ad finem vsque mundi: quod verò hic in lege constituatur, temporarium esse. Ex quibus omnibus colligunt, taxationem tantùm (vt Scholastici Doctores loquuntur) huius septimæ diei in lege ista Dei abrogatam esse.*

Quid per septimam diem in decalogo intelligatur. Sabbathum hebdomadarium Iud. vt abrogatum.

Aliis contrà videtur hâc sententiâ ceremoniis in decalogum fenestram seu ianuam aperiri; quæ certè si pateret, mox etiam leges de Idolis, honore parentibus debito, matrimonio, cæde furtis & rapinis in typos & vmbras resoluendi improbis hominibus ansam & occasionem daret. Voluit igitur legem hanc non septimam à mundi exordio diem, sed è septem diebus vnam, eamúmque postremam, nullo termino calculi adhibito, cultui Diuino consecrare, & nulla opera certa à quibus hac abstinendum sic definire: Mosem autem ad septimam ab initio mundi diem sacrum hoc tēpus transtulisse, & certa opera eáq; strictim hac die cauenda determinâsse, Exod. 23. 12. *Et hæc ceremonialia Christum sustulisse dicunt. Quòd verò ad Augustinum aliosq; Patres attinet, respondent, illos non de quarti præcepti verbis, sed eius Mosaica interpretatione, & vt paucis dicam, de Iudaico Sabbatho loqui.*

Siue autem Deus ipse in lege hanc septimam à mundi Creatione diem definierit, siue Moses postea interpretatione suâ id demum constituerit, certum tamen est ex Paulo, discrimina ista dierum, quæ à Iudæis obseruata, adventu Christi abrogata esse, & nominatim Sabbatha Mosaïca, sicut docet Rom. 14. *Gal.* 4. *Col.* 2.

Petrus Alphonsus ex Iudæo Christianus factus anno Christi 1106. *hâc ratione probare conatur in Dialogo contra Iudæos tit.* 12. *Sabbathum Iudæorum & septimæ illius diei obseruationem abolitam, quòd dicit, fuisse typum & figuram Passionis Dominicæ: inde sic argumentatur. Adventus Christi, qui omnia opera sua, quæ in mundo viuens patrauit, sexto die, id est, die Veneris compleuit, quando pro nobis mortem suscepit. Die autem septimo, id est, die Sabbathi quieuit: quin & omnes qui ante mortem suam in se credentes, secum ab inferni doloribus requiescere fecit. Completo autem illo, cuius obseruatio Sabbathi signum fuit, jam illud vltrà obseruari necesse non fuit.*

Fuerunt tamen nonnulli Patrum nostrorum memoriâ, qui voluerunt Sabbathum Mosaïcum nunc quoq; in Christiana Religione obseruandũ esse,

Rationes eorũ qui volũt Sabbathum Iudæorũ etiam in

esse, quos Sabbatharios *propterea nominarunt. Vt autem ita sentiant his se moueri rationibus dixerunt.*

Nouo Testamento obseruādum.

1. *Primò, quòd Sabbathi obseruatio pertineat ad legem moralem: Decalogum enim, in quo Sabbathum præcipitur, summam esse legis moralis. Quemadmodum igitur reliquæ Decalogi leges omnes ad nos pertineant, quum lex naturæ ad informandos mores omnibus ac singulis sit proposita: sic etiam Sabbathi obseruationem tanquam rem moralem ad cunctos pertinere.*

2. *Deinde aiunt, Ceremonias, per Mosem institutas, solùm abolitas esse: Sabbathum autem non per Mosem institutum, sed ab origine mundi sanctificatum esse, ideóque non abolitum.*

3. *Tertiò beneficium Creationis Mundi ad omnes homines, tam ad Christianos quàm Iudæos, & ad omnes hominum ætates pertinere, adeóque figuram, ad eius memoriam inter homines conseruandam, institutam, ab omnibus seruandam. Esse autem aliam rationem Paschatis, Pentecostes & Tabernaculorum Festiuitatum: his enim diebus Festis commemorari ea beneficia, quæ Deus peculiariter Israelitico populo exhibuit, hoc autem non esse tale beneficium singulare, quod tantùm ad Israelitas pertineat.*

4. *Quartò, Sabbathum nominari à Deo pactum,* עולם Olam, *id est, perpetuum: Ita enim Exodi 31. legitur:* Et custodient filij Israel Sabbathum, vt faciant Sabbathum in generationibus suis pacto seculi, &c.

5. *Quintò dicunt: eundem esse Sabbathismum spiritualem Veteris & Noui Testamenti, ideóque idem Sabbathum etiam vtriúsque esse debere.*

6. *Sextò obijciunt, esse quendam fluuium, qui per totam hebdomadam lapides trahat, & in Sabbatho quiescat, vnde & Sabbathicum appellatum esse volunt. Atque hinc argumentum colligunt, adhuc hodiè Sabbathum Iudaicum obseruandum.*

1. Responsio ad Sabbatariorū rationes

Sed rationibus his nequaquam id quod volunt, efficiunt. Ad primum argumentum paulò ante respondimus.

2. *Ad secundum quod attinet, dicimus, falsò ab illis sumi, eas tantùm Ceremonias abrogatas, quæ Mosis demùm tempore institutæ sint. Sacrificia enim pecorum iam inde à Mundi origine à Sanctis Patribus vsurpata fuerunt, ea tamen Christi aduentu sublata sunt. Lex de suffocato & sanguine post diluuium demùm data, hodiè in vsu non est. Circumcisio Abrahami temporibus instituta fuit, sed illam in vsu esse non debere in Nouo Testamento Paulus non vno in loco grauissimè docet. Deinde, quod in minori dicunt, Sabbathum sanctificatum à condito mundo, verum quidem est: sed Patres ante legem idcirco Sabbathum obseruâsse ex scripto Dei verbo probari non potest, imò apertè id negat Tertullianus, vt suprà diximus: & Iudæi ipsi, licèt Sabbathum superstitiosissimè obseruârint, tamen in minori expositione in Genesim arbitrantur, Abrahamum non obseruâsse Sabbathum: de quo tamen nolim ego cum quoquam odiosiùs contendere.*

3. *Ad tertium respondemus, non minus falsum esse quod dicunt, Figuras & Symbola earum rerū quarum cognitio necessaria est, seruanda esse. Quæcunque enim per Veteris Testamenti Ceremonias adumbrata fuerunt, nobis cognitu necessaria sunt, & quidem ad vitam æternam, Sic Circumcisio figura fuit impuræ & corruptæ nostræ naturæ, atque icciro omnes homines putatione & Regeneratione opus habere admonuit, quæ nobis in Christo Iesu obtingat: Agnus Paschalis typus fuit Seruatoris nostri Iesu Christi, vnde & Ioānes Baptista eum vocat* Agnum Dei, tollentem peccata mundi. *Eadem ratio eſt reliquarum Ceremoniarum penè omnium. Non enim verum est quod dicunt, eas symbola fuisse eorum tantùm beneficiorum quæ Deus Israelitico populo peculiariter præstitit: nam simul quoque rerum futurarum typi & vmbræ fuerunt.*

Quarto argumento inest vitium æquiuocationis. Monet enim Rabbi Moses, vocem Hebræam עולם Olam, *quàm aliàs seculum, aliàs perpetuum, aliàs æternum vertunt, non semper significare durationem omni fine carentem, sed interdum longum tempus, nonnunquam etiam durationem iustam ac debitam illi rei de qua agitur. Sic sæpè aliqua in Sacris literis promittuntur* לעלם Leolam, *in seculum aut perpetuum, quæ tamen certo tempore desierunt. De Circumcisione Genes. 17. dicitur,* Erit pactum meum in carne vestra in fœdus perpetuum. *De possessione terræ Chanaan ibidem dicitur,* Dabo tibi & semini tuo post te, terram peregrinationum tuarum, nempe totam terram Chanaan in possessionem perpetuam: *ex qua tamen certo tempore eiecti & exturbati fuerunt: Exod. 21. dicitur,* Seruiet ei in perpetuum, *id est, vsque ad mortem & Iubileum. De Sacerdotio Leuitico in eodem lib. cap. 29. dicitur,* Erit eis Sacerdotium in statutum perpetuum. *Psal. 89. Dominus promittit Dauidi:* In perpetuum firmabo semen tuum, ædificabo in generatione & generationem solium tuum: *Dauidis autem Regnum & posteritas desiit, nisi quòd postea spiritualiter in Messiam translatum est. Ita etiam Eleazaro & eius posteris promittitur perpetuum Sacerdotium, quibus id tamen Solomon abstulit.*

4. Olam quid Heb. significat.

D. Augustinus in quæst. super Exodum, quæst. 43. explicans præceptum illud, Facieris diem hunc in progenies vestras, legitimum æternum, *&c. adhæc ita respondet.* Hoc, *inquit,* non sic accipiendum est, tanquam possit istorum prætereuntium dies esse vllus æternus: sed illud æternum est, quod iste

significat dies: velut cum dicimus ipsum Deum æternum non vtique istas duas syllabas DE, VS æternas dicimus, sed quod significant. Et diligenter scrutandum est, quomodo appellare Scriptura soleat æternum, ne fortè ita dixerit solenniter æternum, quem nefas habeant prætermittere, aut suâ sponte mutare. Aliud est enim quod præcipitur quousque fiat, sicut præceptum est, vt septies muros Hiericho circumiret arca. Aliud cùm præcipitur sic obseruari aliquid, vt nullus terminus præfiniatur obseruationis, siue quotidie, siue per menses, siue per annos solenniter, siue per multorum vel aliquorum annorum certa interualla. Aut ergo sic appellauit æternum, quòd non suâ sponte audeant desinere celebrare: aut, sicut dixi, vt non ipsa signa rerum, sed res quę iis significantur æternæ intelligantur. *Quibus etiam hoc adiicere possumus, ea præcepta Decalogi quæ cum negatione efferuntur, nunquam vllam admittere exceptionem, sed obstringere omnes, & in omne tempus: ea verò quæ sine negatione efferuntur, exceptionem pati: licèt enim obligent omnes, non tamen in omne tempus. Sunt autem duo absque negatione enunciata: alterum de sanctificando Sabbatho, de quo hîc agimus: alterum de honorandis parentibus.*

5. *Quinta etiam rationis consequentia falsa est. Non enim à reipsa ad typum argumentari licèt. Vnus Christus, vna eadémque Redemptio est Veteris & Noui Testamenti, at non sequitur propterea, eadem externa symbola in vtroque Testamento esse debere, quibus adumbrantur.*

6. De fluuio Sabbathico. *Ad vltimum argumentum audiamus quid P. Galatinus respondeat, qui libro 1. cap. 9. ita scribit:* Quemadmodum fluuius ille fictus obseruandi Sabbathi signum fuit, cùm in tota hebdomada lapides trahendo flueret, & in Sabbathis quiesceret, vt ipsi fabulantur: ita quoque nunc est Sabbathi non obseruandi efficax contra eos argumentum. Cùm nusquam sub cœlo sit nunc fluuius, qui magis in Sabbathis, quàm cæteris diebus quiescat. Per vniuersum namque orbem mercatores discurrunt, qui sicuti ab extremis terris aduehunt medicinalia, variaque pigmenta: ita tantùm, quid si verum esset, sibi inuicem narrarent. *Quod verò ex Iosepho libro 7. cap. 24. de isto fluuio adducitur, vbi sic scribit:* Titus aliquandiu quidem Berithi commorabatur: Inde autem reuersus, & per omnes, quas obiret Sirię ciuitates magnificentissima celebrans spectacula, Iudæorum captiuis ad ostentationem cladis eorum abutebatur. Conspicit autem in itinere fluuium cognitione dignissimum. Is fluit medius inter Arcas & Raphaneas Agrippæ regni ciuitates. Habet quoddam peculiare miraculum. Nam cùm sit, quando fluit plurimus, neque meatu segnis, tamen interpositis sex diebus à fontibus deficiens, siccum exhibet locum videre. Deinde quasi nullâ mutatione factâ septimo die similis exoritur, atque hunc ordinem semper eum obseruare pro certo compertum est. Vnde etiam Sabbathicus appellatus est, à Sacro Iudæorum septimo die sic nominatus. *Hæc Iosephus. Similiter & quod Plinius libro 31. de naturali hist. cap. 2. de hoc fluuio meminit, sic dicens:* In Iudęa fluuius Sabbathis omnibus siccatur. *Ad hæc inquam omnia, Galatinus ita respondet:* Fateor quidem tunc ejusmodi fluuium extitisse. Nunc autem nemo est, qui ipsum vel vidisse se dicat, vel ab aliquo visum fuisse, referat. Quare istiusmodi fluuium dicere nunc esse, & figmentum & mendacium meritò dicendum est. Neque etiam Iosephus, neque Plinius dicunt, eum in Sabbathis quieuisse, vt isti afferunt. Sed quo futuram Sabbathi defectionem & sectionem portendebat, quòd scilicet illo die vlterius venerandum non esset.

Sabbathum hebdomadarium quieti destinatum. *Igitur septima hebdomadæ Dies, sicut diximus, quieti & cessationi ab omnibus operibus à Deo est consecrata. Vnde in lege dicit:* Non facies vllum opus neque tu, neque filius tuus, neque filia tua, neque seruus tuus, neque ancilla tua, neque jumentum tuum, neque peregrinus tuus, qui est in portis tuis. *Quæ verba Iudæi posteriores ad literam accipientes, superstitiosissimè Sabbathum obseruarunt.* Superstitiosa Iudæorũ Sabbathi obseruatio. *Quum enim Antiochi Epiphanis milites Iudæos, qui in montium latebras confugerant, & Regis mandato obedire recusârant, aggressi essent Die Sabbathi, ita vt erant in speluncis exusserunt, non repugnantes, ac ne aditus quidem speluncarum obturantes. Propter religionem enim diei repugnare nolebant, ne in aduersitatibus quidem violarent Sabbathum, quando lex iubet feriari* ab omni opere. *Itáque perierunt, cũ vxoribus & liberis suffocati in speluncis circiter mille. Elapsos autem cum reliquis Iudæis Matathias Sacerdos, Iudæ Machabæi, pater, monuit pugnandum etiam Sabbathis, sin minus, ipsos sibi futuros exitio, hostibus eam occasionem obseruantibus, & non nisi Sabbatho eos aggredientibus: atque ita fore, vt vel sine certamine omnes facilè opprimantur. Refert. Iosephus lib. 12. cap. 7. Antiquit. vbi porrò indicat, hac admonitione effecisse Matathiam, vt ad sua vsque tempora mos hic perdurarit, vt si necessitas postulâsset, etiam Sabbatho pugnarint. In eo tamen hallucinatur Iosephus: Nam quum Pompeius M. Hierosolymam graui obsidione cingeret, & videret vrbem difficulter expugnari posse, obserua-*

obseruauit diem Sabbathi, quem sanctißimè iuxta legem obseruare Iudæos sciebat. Itaque semel iterumque eo die aggressus est. Quamvis autem intelligerent Iudæi, id fuco hostis fieri, vrbem tamen direptam hosti tradere, quàm superstitiosam Sabbathi religionem negligere maluerunt, eodem Iosepho authore libro 14. *cap.* 8. *& Dione Nicæo in Pompeio. Progressu etiam temporis superstitio ita innaluit, vt scelus vix veniâ dignum putârint, si quis Sabbatho vel pomum igni admouisset, vel herbam calcando euulsisset, vel arborem scandendo ramum fregisset, vel etiam salientem pulicem cepisset. Diuus Augustinus libro* 6. *contra Faustum Manichæum cap.* 4. *indicat, Iudæos Sabbatho suo, non solùm in agro fructum nullum decerpere, sed nec in domo concidere aut coquere. Certas quoque Rabbini eorum fixerunt metas, quas deambulando Sabbathis transire non licuit. Ea fuerunt, teste Origine Peri Archon. lib.* 4. *spacium bis mille vlnarum seu passuum, quod vulgò iter Sabbathi vocârunt. Qua de re & Erasmus in suis ad cap.* 1. *Actor. Annatationibus ad hunc modum scribit:* Lucas, *inquit,* hîc per iter Sabbathi intelligit spacium bis mille passuum. Longius iter facere Iudæis fas non erat Sabbathis. Hoc enim indicat Hieronymus quoque scribens ad Algasiam quæst. 10. nimirum Iudæis religiosè observatum, ne Sabbathis ambularent supra bis mille passus, ex institutione Barachibe, Simeonis & Hellis Rabbinorum, quos illi Magistros nostros vocare soliti sunt, vt inibi docet Hieronymus, & Anshelmus Cantuariensis in 2. cap. Coloss. *Praterea apud Ioannem cap.* 11. *legitur.* Bethaniam abfuisse ab Hierosolymis stadiis fermè quindecim. *Ea conficiunt paulò minus quàm passuum duo millia. Erat autem Bethania in latere montis Oliueti. Testatur idem Chrysostomus in enarratione conuiuij Simonis leprosi. Proinde mirandum, vnde Lyranus cæterique recentiores Interpretes dicant, iter Sabbathi non plus habere quàm mille passus: nisi fortè sit vitium typographicum. Dositheus Samaritanus in eãdem sententiam docuit, quemcunque in eo vestitus genere, loco, sede, quâ Sabbathum deprehendisset eum, permanere debere immotum: propterea quòd scriptum sit,* vt diebus Sabbathi sedeat vnusquisque in domo sua, & non egrediatur, nec ambulet de loco in quo habitat. *Ex Euangelica historia patet etiam, Pharisæos violari Sabbathi accusâsse tum Apostolos, ob spicas die Sabbathi auulsas & manibus contritas, tum ipsum Christum quoque, quod illo ipso die ægrotos sanâsset. Iosephus libro* 2. *cap.* 7. *belli Iudaici de Essenis, Iudæorum secta, scribit, quòd Sabbathis operationem aliquam contigisse, omnibus Iudæis diligentißimè interdicant: neque cibum solùm pridiè præparare sibi, ne videlicet illo die ignem accendere oporteat: sed neque vas aliquod transponere audere, imò nec aluum purgare.*

Durauit hæc superstitio apud infelicem gentem adhuc circa annos à nato Christo 1270. *Cùm enim Magdeburgi Iudæus quidam in cloacum decidisset, Iudæi tanti fecerunt, ex veteri illa superstitione, Sabbathum suum, vt ipsum eo die extrahere nollent. Re verò delatâ ad Conradum eius vrbis Episcopum, dixisse illum aiunt, Cùm Iudæi tanti faciant suum Sabbathum, vt hominem suæ Religionis ex cloaca extrahere nolint, ergo etiam nos Christiani nostrum Sabbathum tanti faciamus. Mandauit itaq. capitali ipsis interminatâ pœnâ, ne sequente Dominico die extraheretur Iudæus, & tertio demum die extractus est: vt indicat Chron. Magdeburg. Cranzius lib.* 8. *cap.* 33. *Metrop. Simile quiddam accidit anno Christi* 1220. *Teuksburi: quum enim Iudæus in foricam itidem delapsus esset, extrahi noluit superstitiosißimus homo ob diei Religiosam obseruationem. Cùm igitur Richardus de Clara Comes Glouerniæ id cognouisset, etiam sequente Dominico die fieri illud prohibuit, miser verò ille vel frigore vel fœtore extinctus fuit, Ranulpho teste lib.* 7. *cap.* 37. *in Polychronico & Volaterano lib.* 3. *Geographiæ.*

De hac superstitiosa Sabbathi obseruatione apud Iudæos exstat in Talmudd prolixus tractatus, super quo doctißimi eorum Rabbini commentati sunt plurima, ex quibus paucula quædam hoc loco referam, vt homines istos verè excæcatos & induratos esse Lector intelligat. Et primò quidem quod ad bruta animalia attinet, quum Deus in lege sua præcipiat, vt non homines solùm, sed etiam bruta animalia Sabbathò quiescant, Rabbini disputant, quoúsque brutum aliquod, videlicet, equus, asinus, &c. hoc die progredi debeat? item, an & quid portare debeat? Omnium sententia hæc est: Animal nullum Sabbatho ex ædibus egrediatur, quod plus gestet, quàm quo saltem duci, retardari, & in potestate seruari poßit. Sic equus vel asinus è domini sui stabulo exiens, frenum, habenam, capistrum, nec aliud quicquam portet, &c. Equo sellam imponere vititum est: Hominem vel aliud onus non portabit. Quod si quis die Sabbathi cum equo vel asino domum reuertatur, vel ad hospitem aliquem diuertat, tum quidem clitellas soluere licet, deponere verò non licet. Si verò equus vel asinus clitellas excutiat, tunc ille cuius sunt excusatus est. Si quis equum habenâ ducat, diligenter attendat, ne ligulam extra manum vltra manûs latitudinem propendere sinat. Cauebit etiam, ne inter manum & equum ligula eadem nimium propendeat. Id enim si fieret, ducens equum non videretur equum ducere, sed habenam portare: atqui Sabbatho vel tantillum portare

peccatum

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

peccatum est. Gallinam Sabbatho panniculo vel funiculo ad pedem vel alam, ut signo hoc cognoscatur, assuto in publicum prodire permittere, Religio est panniculus etiam iste vel funiculus die Veneris à gallina auferendus est, ut Sabbatho sine molestia quiescat. Si pecus aliquod in fossam cadat, nec exire per se valeat, tum ei pabulum suppeditandum, donec Sabbathum finitum est, tunc extrahi potest. Nec huic contrarium est, ut sceleratus Rabbi Lipomanus finxit, quod Christus Matth. 12. ad Iudaeos dixit Quis est inter vos, qui ouem Sabbatho in foueam prolapsam, die eodem extrahere non conetur? Nam hodiè, iuxta Talmud hoc non licet: tempore autem Christi licuit, sin minus, Pharisaei certè & Scribae non tacuissent sed mendacij eum continuò arguissent.

Iam quod ad homines attinet, viris & mulieribus Sabbatho currere prohibitum est. Iuuenibus tamen permissum est, ut deambulando, currendo, saltando, &c. Sabbatho sese oblectent, si id in honorem Sabbathi faciant. Fossam etiam transilire permissum est: per aquas autem incedere prohibitum, ne quis caligas madefactas rursus siccare cogatur. Viro arma, nempe gladium, hastam, &c. gestare non licet. Sartor cum veste, in qua acus aliqua haereat infixa, extra aedes exire non debet. Claudus se baculo fulcire potest, caecus nequaquam. Aliquid aliò trãsportare vetitum est. Laruas, ad terrendos alios, induere nefas est. Emplastrum, & quicquid vulneri curando opus est, super vulnere portare licet: si tamen deciderit, rursus eleuare vulnerique denuò imponere non licet: vulnus quoque recens obligare nefas est. Pecuniam sacco vel sarcina inclusam, aut vestibus insutam, peregrè gestare piaculum est. Caenum calceis adhaerens decutere licèt. Flabellum muscarium portare, ad abigendas muscas, nemini permissum est. Pulicem super terra vel vestibus salientem capere non licet: si verò quem pungat, è vestigio quidem capi, sed occidi non licet, sed viuus solùm abijciendus est. Circulis ianuarum ferreis, ut & malleis ostia pulsare nemini permissum est: ob quam causam aedituus eorum ianuas manu pulsat, quoties in Synagogam veniendi eis signum dat. Super mensa humida, super cinere vel puluere terra nemini literam digito scribere licet. Scripturam scalpendo eradere nefas est, &c.

Iudaei Sabbatharij dicti.

Ob hanc superstitiosam Sabbathi obseruationem Iudaei per contemptum Sabbatharij à Romanis nominati sunt. Et Martialis inter ea quae pessimè olere solent, numerauit ieiunia Sabbatariorum, hoc est Iudaeorum qui non solum die septimo ab omni opere feriati sunt, sed etiam Ieiunijs superstitiosis Sabbatha coluerunt. Meminit eius etiam Tranquillus in Augusto Imper. quem dixisse refert, Ne Iudæus quidem, mi Tiberi, tam diligenter Sabbathis jejunium seruat, quàm hodie ego servavi. Huiusce Ieiunij Iustinus, Tacitus & alij verae antiquitatis ignari, hanc finxerunt causam: Moses Damascenâ patriâ antiquâ repetitâ, montem Sinai occupauit, quo septem dierum Ieiunio per deserta Arabiae cum populo suo fatigatus, cùm tandem venisset, septimum diem more gentis Sabbathum hoc est, diem quietis appellatum in omne aeuum ieiunio seruauit & quiete, quoniam illa dies famem ei errorémque finierat. Sed aliter Moses & Iosephus. Eundem Sabbathi cultum superstitiosum Iudaeis exprobrauit etiam Iuuenalis Satyrâ 14. ubi dicit:

Quidam sortiti metuentem Sabbatha patrem. *Et paulòpost:*
Sed pater (*Moses*) in causa, cui septima quæque fuit lux,
Ignava, & partẽ vitę non attigit vllam.

Sabbatho quomodo quiescendum.

Nihil verò eiusmodi ineptiarum instituere voluit Dominus, sed praecipere tantùm, ut à cunctis operibus seruilibus abstineatur, quo cultui Diuino & rebus Sacris commodius vacare possent homines. Imò in his ipsis operibus seruilibus etiam dispensationem concedit benignus pater, quoties vel necessitas ineuitabilis, vel salus hominum id requirit. Docet hoc filius Dei Iesus Christus non solùm exemplo suo, Sabbatho opera charitatis & humanitatis faciens ut videre licet Luc. 6. & 13. ioan. 5. cap sed etiam disertis verbis Matth. 12. Mar. 2. Luc. 6. & 13. cap. quibus locis enumeratas Iudaeorum superstitiones solidissimè contundit & refutat primo Dauidis exẽplo, qui fugiens Saulem, venit Nobem cum socijs, accedénsque Pontificem, postulat ab eo cibum: cumque non alij tum fortè ad manus essent panes, quàm Propositionis, acceptis his à Sacerdote, vescitur ijs. Lex autem extat Leuit. 24. cap. de non comedendis his panibus, nisi à solis Sacerdotibus. Non tamen hoc factum vitio datur à Spiritu Sancto Dauidi eò quòd necessitas famésque vrgeret, & factum ipsum cum nullo esset coniunctum contemptu, aut legis apertâ contumeliâ. Ita licet in lege praecipiat Deus, ut nullum opus seruile fiat in Sabbatho, nihilominus si necessitas expostulet, & legis contemptus absit, operari licet. Deinde adducit exemplum Sacerdotũ, quod vnicum confutandis Iudaeis sufficeret. Sacerdotes enim Veteris Testamenti diebus Sabbathis ea peregerunt in ipso Templo Domini, coram tota Ecclesia, quae lanij diebus profanis tantùm in macello facere audent. Nam iugulârunt pecudes, detraxerunt pelles, dissecuerunt membra, lauarunt, purgârunt, congesserunt ligna, eorum pyras struxerunt, coxerunt. quin etiam non rarò circumciderunt Sabbatho infantes quod sine labore manuum fieri non potuit, alijsq; his similia multa opera fecerunt: & tamen fuerunt insontes, hoc est, culpa & crimen violati Sabbathi propterea nullum eis imputatum fuit. Tertiò, quum Deus

Rationes contra superstitiosam Sabbathi obseruationem.

apud Oseam Prophetam cap.6.dicat, Misericordiam volo, non sacrificium, *eoque significet, misericordiæ & charitatis opera ipsis quoque sacrificijs Deum præferre, quibus tamen nihil in toto illo cultu externo augustius & sanctius fuit, manifestum est, noluisse Deum, vt propter Sabbathi Religionem opera misericordiæ & charitatis intermittantur. Quartò, vt tota hæc mundi machina, & quæcunque in ea sunt, propter hominem facta sunt, vt illius vsibus & conseruationi inseruiant: ita Sabbathi quoque otium hominis causâ institutum, non homo propter Sabbathum conditus, vt eius superstitiosæ obseruationi seruiliter subjectus esse debeat. Est enim Sabbathi Dominus Filius hominis.*

Hac de re Thomas quoque Secunda 2.quæst. 123.artic.4.ad hunc modum scribit: Opus, *inquit,* corporale, pertinens ad conseruandam salutem proprii corporis, non violat Sabbathum. Non enim contra obseruantiam Sabbathi quod aliquis comedat, & alia hujusmodi faciat, quibus salus corporis conservatur. Et propter hoc Machabæi non polluerunt Sabbathum, pugnantes ad sui defensionem die Sabbathi, vt legitur 1.Machab.2. Similiter nec etiam Helias fugiens à facie Iezabel in die Sabbathi. Et propter hoc etiam Dominus Matthæi 12. excusat Discipulos suos, qui colligebāt spicas in die Sabbathi propter necessitatem quam patiebantur. Similiter etiam opus corporale, quod ordinatur ad Salutem corporalem alterius, non est contra obseruantiam Sabbathi. Vnde dicitur Ioan.7. Mihi indignamini quòd totum hominem sanum fecerim Sabbatho. *Et inde est (vt idem scribit Secunda 2.qu.40.art.4.)* quòd medici licitè possunt omnes medicari in die Festo. Similiter etiam opus corporale, quod ordinatur ad imminens damnum rei exterioris vitandum, non violat Sabbathum. Vnde dicit Dominus Matth.12. Quis erit ex vobis homo, qui habeat ovem vnam, & si ea inciderit Sabbatho in foueam, non apprehendat eam & erigat? Quantò verò præstat homo oui? Multò magis autem obseruanda est salus Reip. per quam impediuntur occisiones plurimorum, & innumera mala corporalia & spiritualia, quàm salus corporalis vnius hominis: & id est, pro tuitione Reip. fidelium licitum est justa bella exercere in diebus Festis: si tamen hoc necessitas expostulat. Hoc enim esset tentare Deum, si quis imminente tali necessitate, vellet à bello abstinere. Sed necessitate cessante, non est licitum bellare in diebus Festis: *vt habet idem eodem loco.*

Sabbathū non propter

Discimus hinc simul, Sabbathum non propter quietem & otium ipsum institutum esse à Deo, quasi is tantopere delectetur eo, si quis omnem ætatem otiosam & quiètam ab opere & labore traducat. Hoc etiam inde intelligi potest, quòd ex septem diebus hebdomadæ vnicam saltem huic otio Sacro & quieti, omnes autem reliquas sex labori destinauit, quibus quisque omnia sibi suæq. familiæ necessaria comparare queat. Nam otium multorum scelerum & vitiorum occasionem præbet: vnde non immeritò puluinar Satanæ appellatur: Quia enim hominis ingenium est, vt quiescere omninò non possit, nisi honestis aliquibus studijs & actionibus occupetur, ad inhonesta atque illicita continuò delabitur. Quæ etiam causa est, quòd non scripturæ modò Sacræ otium damnant, sed apud gentes quoque in benè constitutis ciuitatibus otiosis pœnæ olim constitutæ fuerunt. Apud Athenienses enim diligenter in vnumquenque inquiri solebat, quâ arte aut quo quæstu viueret, & otiosi in jus vocabantur, vt inertiæ & ignauiæ suæ pœnas darēt: Massilienses verò neminem in ciuitatem suam admittebant, qui non artem aliquam teneret, quâ se suósque honestè aleret: & in eo tam attenti & seueri fuerunt, vt non solùm mimos & histriones, verùm etiā omnes eos procul arcerent qui sub aliquo Religionis prætextu inertiæ alimenta quærebant.

otium ipsum institutum.

Etsi verò adeò superstitiosè Sabbathi otium ab ipsis obseruatum sit, tamen progressu temporis, eo ad compotationes & comessationes adeò intemperanter abusi sunt, vt Plutarchus dixerit, Sabbathum Iudæorum non ἀσεβοσαββάτων. Ob eámque causam Ethnici putârunt, Iudæos Sabbathis suis Bacchum colere, quòd nimirum ad voluptates, ad gulam & ebrietatem, ad saltationes lasciuas ijs abuterentur. Innuit hoc etiam D. Augustinus Tract. 4. in Ioannem, vbi & longè melius esse dicit, si fœmina eorum lanam facerent, quàm vt eiusmodi diebus saltarent. Eodemque modo à nobis Christianis hodie quoque peccatur. Nam laborem prohibitum hoc die arbitramur, & proinde ab eo sedulò abstinemus: nullo verò alio magis saltationibus, gulæ, crapulæ, ebrietati, genio & omnis generis voluptatibus, quàm hoc ipso indulgemus.

Iudæi otio Sabbathi abusi sunt ad crapulam & ebrietates.

Superest igitur vt de fine dicamus, in quem quies & otium hoc à Deo institutum ac ordinatum fuit. Primus est finis ciuilis & œconomicus, & corporibus seruit, quorum vires laboribus fatigatas, & exhaustas refici oportet. Deus enim non solùm corpora creauit, sed ea quoq. conseruat, eorúmque curam habet. Vnde & Plato lib.2.de legibus, Dii, *inquit,* genus hominum laboribus naturâ pressum miserati, remissionem laborum ipsis statuerunt Solennia Festa. *Cicero itidem de Legibus,* Ferias, *inquit,* in liberis hominibus habere litium & jurgiorum cessationem, in servis laborum & operum. *Et eodem loco idem.* Feriis, *ait,* jurgia amovento, eásque in famulis (operibus patratis)

Instituti Sabbathi causa.

patratis) habento. *Nemini autem hoc præceptum superuacaneũ & inutile videri debet quoad hanc causam, quum quiuis conseruationem sui corporis quærat, & caueat ne nimium laboribus atterat. Sunt enim nonnulli ita auaritiâ excæcati, vt ne sibi quidem, nedum famulis, quietem aliquam concedant. Deinde non omnes sui juris sunt, suique corporis potestatem habẽt, sed aliorũ imperio subjecti sunt, vt liberi, serui, ancillæ & id genus hominum: horum itaque rationem habet Deus in hac lege, ne nimijs & indesinentibus laboribus succumbant: & ideò in Exodo cap.23. etiam dicit:* Sex diebus facies opera tua septimo autem die quiesces, vt quiescat bos tuus, & asinus tuus, & vt respiret filius ancillæ tuæ, & peregrinus. *Et rursus ijsdem penè verbis Deut.5.cap.* Non facies, *inquit*, die septimo vllum opus, neq; tu, neque filius tuus, neque filia tua, neque servus tuus, aut ancilla tua, neque bos tuus, vel asinus tuus, aut vlla ex jumentis tuis, neque peregrinus qui est intra portas tuas: vt quiescat servus tuus & ancilla tua, sicut tu. Et memineris, quòd & tu servus fueris in terra Ægypti & eduxerit te Dominus Deus tuus illinc. *Ideò autem jumentorum quoque mentionem facit in his legibus, non tam quòd jumenti Deus sit homo, ac iccirco benignè & moderatè eo vti debeat, quàm quòd sine opera & ministerio hominum jumenta exerceri non possunt. Abducuntur ergo à Religione Sabbathi per jumenta homines, vnde ne abstrahantur, præcipitur disertè, vt quies concedatur jumentis quoque.*

2. *Alterum finem institutæ quietis die Sabbathi Ecclesiasticum dicere possumus, eò quod circa Dei cultum & meditationem Diuinorum operum versatur: Etsi verò omnia ea quæ ad veram pietatem & verum Dei cultum pertinent in hoc sacro otio peragi debebant: veluti sunt, lectio & interpretatio scripturæ publica, adeoq; etiam diligens auscultatio, oratio & preces publicæ, sacrificia siue Sacramentorum celebratio, & collecta ac beneficentia: vt ex Nehem.8.cap. clarè perspicitur: nihilominus, quemadmodum omnia reliqua Festa videlicet Pascha, Pentecoste & Tabernaculorum Solennitas in commemorationem singularium beneficiorum, quæ populo Iudaico præstitit Deus, instituta fuerunt: ita Sabbathum quoque ejusque otium in memoriam rei maximè memorabilis ab eodem mandatum fuit: Creationis inquam mundi, sicuti ex ipsa lege Sabbathi haud obscurè intelligi potest.* Sex, *inquit*, diebus cœlum fecit Deus & terram, & mare, & quæ in eis sunt, & quievit die septimâ, *&c. Hoc quidem argumento voluit suos excitare ad Sabbathi obseruationem: quasi diceret, Dei imitatores meritò esse debetis: sed Deus quieuit die septimâ & hanc sanctificauit, ergo vos quoque septimâ die quiescere & eam sanctificare debetis. Nihilominus quia Deus dicitur hanc diem sanctificâsse absolutâ iam & perfectâ mundi creatione, manifestum est, ad celebrandã creationis memoriam Sanctificationem hanc institutam fuisse. Multùm autem refert creationem mundi subinde reminisci & recordari, vt inde intelligamus, Deum esse qui sit omnium Author, Conditor, Gubernator & Rector, nósque in hoc mundo quasi colonos quosdam esse à Deo constitutos, quem colere & reuereri in omnibus debeamus. Vnde mox à principio fidei nostræ huius rei etiam mentionem facere jubemur, dicentes:* Credo in Deum Patrem Omnipotentem, Creatorem cœli & terræ.

Sicut autem in lege hac Decalogi, Creationis fit mentio, ita Deut.5.c. liberationis ex Ægypto: Memineris, *ait Dominus*, quòd & tu servus fueris in Ægypto, & eduxerit te Dominus Deus tuus illinc per manum validam & brachium exertum. Idcirco præcepit tibi Dominus Deus tuus, vt observes diem Sabbathi. *Fuit enim liberatio hac inter maxima Dei beneficia ac miracula numeranda, propterea voluit vt eius etiam posteri nunquam obliuiscerentur.*

Tertius Sabbathi ejusque otij finis sublimior & verè spiritualis est, atque ad æternam hominis salutem propius pertinet. Illo enim typo primo spiritualis illa quies adumbratur, quâ ab operibus carnis & mundi feriari debemus, vt Deus suo Verbo & spiritu in nobis operari possit. Sic enim Augustinus Tract.20. in Euangel. Ioan. Sacramentum, *inquit*, Sabbathi antiquis Patribus nostris præceptum, nos Christiani Spiritualiter observamus: vt ab omni servili opere, id est, ab omni peccato abstineamus nos, & habeamus quietem in corde nostro id est, tranquillitatẽ spiritualem. *Et hoc præcipuum est, quod in Sabbathi obseruatione passim Prophetæ vrgent, ne hanc in ignauo otio, aut superstitiosa ab omnibus operibus cessatione consistere putarent, sed ita corpore quiescerent & otiarentur, vt animos totos circa Diuinæ voluntatis meditationem & vitæ sanctæ officia occupatos haberent, adeóque operum suorũ & anteactæ vitæ recordatione seipsos ad pœnitentiam & pietatem exercerent. Quæ etiam causa est, quòd Prophetæ, quoties de Dei cultu prophanato & fœdere violato populum accusant, in primis ferè de Sabbathorum prophanatione queruntur. De hoc vsu præcipuo & proprio Sabbathi ejusque otij Esaias loquitur 58. cap. dicens:* Si reverti feceris à Sabbatho pedem tuum, vt non facias voluntatem tuam in die Sancto meo, & vocaveris Sabbathum delicias, Sanctum Iehovæ gloriosum, & honore affeceris illud, vt non facias vias tuas, neque invenias voluntatem tuam, néue loquaris verbum: tunc delectaberis in Iehova, &

ua,& equitare faciam te super excelsa terræ, & comedere faciam te hæreditatem Iacob patris tui. *Moses quoque & Ezechiel Sabbathum nominant pactum & signum, quòd Deus Israëlem sanctificet: sanctificatio autem in carnis mortificatione consistit, quam hæc quies significauit. Potest tamen fieri, vt signum vocetur Sabbathum, quòd Deus voluerit Iudæos discernere à Gentibus. Agnouerunt hunc finem Iudæi quoque, quantumuis improbi, nam definierunt inter alia Sabbathum:* Schabath hu sud el chai, *hoc est, Sabbathum est secretum Dei viuentis: quo voluerunt significare, Sabbathum esse quoddam otium à peccato à quo Deus semper feriatur: ideóque hoc sabbathi vsu solùm reddimur Deo similes: vnde &* sud, *id est, mysterium dicitur.*

Deinde verò typo hoc Sabbathi adumbratur quies illa, quâ omnes in altera vita fruemur apud Deum sine fine. Docet hoc Augustinus in Ps. 80. inquiens: Sabbathum septimus dies est, quo requieuit Deus ab omnibus operibus suis: magnum intimans mysterium quietis nostræ futuræ ab omnibus operibus nostris. In præsenti quidem vita sabbathum hoc imperfectum est: postquam autem corruptibile hoc induerit incorruptionem, & quum Deus fuerit omnia in omnibus, tunc erit Sabbathum ex Sabbatho, & neomenia ex neomenia, vt Esaïas docet 66. cap. *Paulus quóque Heb. 4. Sabbathum externum figuram facit æternæ vitæ: quòd non solùm propter requiem eius factum puto, sed propterea etiam, quòd Sabbathum sine vespera institutum legatur Gen. 2. Nam sex primi dies suas vesperas habuerunt, vt est Gen. 1. cap. videre: sola septima dies sine vespera legitur, quod perpetuam & fine carentem requiem denotauit: sicut docet D. Augustinus epist. 119. ad Ianuarium, & Confessionum lib. 13. cap. 36.*

Petrus Alfonsus Hispanus, cuius paulò ante mentionem fecimus, in Dialogo contra Iudæos tit. 12. & Thomas Secundâ 2. q. 122. art. 4. volunt, Sabbathi institutionem typum seu figuram fuisse, quòd Christus septimo die in sepulchro quiescere deberet. Non malè quidem, sed quàm verè & commode, non facilè video, Christus enim promissus fuit Patribus pro humani generis reparatione post Sabbathi institutionem demùm. Item, Si Adam non peccâsset, Christus non fuisset crucifixus: & tamen Sabbathum nihilominus obseruatum fuisset in memoriam creationis mundi: fuit enim sanctificatum Sabbathum antequam Adam peccâsset.

Sabbathũ seuerissimè mandatum.

Cùm igitur ob has causas Sabbathum à Deo institutum sit, & tanta ac talia mysteria sub eo lateant, mirum nemini videri debet, quòd vix aliud præceptum reperias, quod sæpius repetatur, & frequẽtius hoc ipso vrgeatur in lege & Prophetis, sicuti suprà indicauimus. Seuerissimè quoque, non solùm multarum calamitatum, sed mortis etiam pœnâ interminatâ, mãdatum fuit. Exod. 31. cap. sic loquitur Dominus: Sex diebus fiet opus, at die septimo שבת שבתון, *hoc est. Schabbath Schabbathon est. Hâc emphasi innuit, die septimo maximè Sabbathum esse, & prorsus nihil operis in eo faciendũ. Quasi diceret, In die septimo omninò vobis cessandum est, est enim dies ille Domino Deo sacer, siue consecratus. Quidam Hebræorum tamen inter* Schabbath *&* Schabbathon, *ita distinguunt, vt* Schabbath *significet quietem siue cessationem, quæ incipit à vespera vnius diei, & desinit in vesperam sequẽtis diei.* Schabbathon *verò esse nomen diminutiuum, quasi dicas sabbathulum, & per illud significari illud modicum temporis, quod Iudæi de suo ad Sabbathum adijciunt, hoc est, vt ipsi loquuntur, à prophano ad sacrum Iudæi enim, quia nesciunt, vt ipsi dicunt, momentum illud, quo Sabbathum incipit, quo illi satisfaciant, horam vnam citiùs illud auspicantur, & horam vnam tardiùs desinunt, & hoc tempusculum vocant* additionem de prophano ad sacrum. *Hoc ipsum autem additamentum significari aiunt per vocem Schabbathon, quæ formam habet nominis diminutiui, quæ apud Hebræos cõstituitur per adiectionem syllabæ* On *in fine dictionum: sicuti Paulus Fagius in suis ad 31. cap. Exodi Annotat. indicat. Prima tamen ratio magis probatur: est enim frequens in Hebraismo, vt quæ studiosissimè diligentissiméque fieri volumus, per huiusmodi vocum repetitionem efferantur. Eodem capite pœnam violati Sabbathi intentans,* Custodietis, *inquit,* Sabbathum, quia sanctitas est vobis: quisquis profanauerit illud, moriendo morietur: quia omnis faciens in eo opus, exscindetur anima ipsa è medio populorum suorum. Sex diebus fiet opus, at die septimo Sabbathum cessationis est, Sanctitas Iehouæ: quicunque fecerit opus die Sabbathi, moriendo morietur. *Hâc autem phrasi plerúnque vtitur Moses, quando de capitalibus suppliciis loquitur. Deinde Num. 15. mortis genus exprimit Dominus, quo sit transgressor Sabbathi afficiendus:* Moriatur, *ait,* moriendo vir ille, lapidet eum lapidibus vniuersa congregatio extra castra. *Et hoc quidem supplicij genere affectum fuisse eum, qui Sabbatho ligna tantùm in vsus necessarios collegerat, ibidem à Mose indicatur. Per Ieremiam Prophetam 17. cap. comminatur Deus excidium Hierosolymæ, ob profanationem Sabbathi:* Si non obedieritis, *inquit,* mihi, vt sanctificetis diem Sabbathi, ne portetis onus: nec ingrediamini cum onere per portas Hierusalem die Sabbathi, succendam ignem in portis eius, qui deuorabit domos Hierusalem, nec extin-

guetur. *Vnde & Nehemias cap.13. ijs qui mercatu & nundinis publicis Sabbathum suo tempore polluerant, dicit* : Quæ est hæc res mala quam vos facitis, & prophanatis diem Sabbathi? Nunquid non hæc fecerunt patres nostri, & adduxit Deus noster super vos omne malum hoc, & super ciuitatem hanc? *Mirum, inquam, nemini videri debet cur lex hæc de Sabbatho tam frequenter repetita, & seuerè mandata sit: est enim profanatio Sabbathi contemptus totius cultûs Dei qui Sabbatho peragebatur, & sacri ministerij cui Sabbathum consecratum erat, nec non sanctæ vitæ & æternæ in regno cælorum quietis quam adumbrabat. E contra verò obseruatio Sabbathi religiosa amplißimas habet ob eosdem causas in Verbo Dei promißiones. Esaia 58. cap. ait Dominus.* Delectaberis in Iehoua, & equitare faciam te super excelsa terræ, & comedere faciam te hereditatem Iacob patris tui. *Et rursus apud Ierem.17.cap.* Si, *inquit*, me diligenter audieritis, nec vlla inferetis onera die Sabbathi, sed sanctificabitis Sabbathum, nec quicquam operis in eo facietis: tunc transibunt per portas huius vrbis Reges & Principes sedentes in solio Dauidis, vecti curribus & equis, sedebítque ciuitas ista in perpetuum: & ferent de ciuitatibus Iuda & Beniamin sacrificia, thus & laudem in domum Domini.

Sabbathi obseruatio amplissimas habet promissiones.

Sacrificium autem Sabbathi peculiare, erat holocaustum duorum agnorum anniculorum & immaculatorum, cum duabus decimis simila oleo permixta. & duplici libamine vini, sicut est videre Num 28. vers.9. & 10. præter iuge sacrificium, quod etiam Sabbatho nõ intermittebatur.

Sacrificiũ Sabbathi.

Capvt IV.

De Neomenia, seu primę diei Mensium Feria.

Neomenia quãdo celebrata sit.

NEomenia, *Latinè* Nouilunia, *celebrabantur primo die cuiusque mensis, quos à noua luna auspicabantur. Etsi verò in Sacris Literis expreßè demonstrari non poßit à quo & quando hæ feriæ institutæ sint, mentio tamen earum fit Num.10. & 28. cap. 1. Samuel. 20. Psal. 81. Isa.1. Ezech.46. 2.Paralipom.2. Esdr. 3. quibus locis omnibus inter Sabbatha, Festa, & Solennitates numerantur. Instituta tamen putatur hæc celebritas à nonnullis Num. 28. vbi dicitur:* In initijs mensium vestrorum offeretis holocaustum Domino: *& quidem in memoriam creatæ à Deo lucis: & vt hoc pacto populus Dei auocaretur ab Ethnicorum superstitionibus & idololatria, qui menses planetis aliísque signis cælestibus subijciebant, sciretque Deum vnum & solum mensium, sicut & totius anni, omnisque temporis & influentiarum cælestium Dominum, Gubernatorem & Moderatorem esse: & propterea Deo ageret maiores gratias, qui hæc omnia ad vsum & vtilitatem hominum ordinat. Typus etiam fuit, vt Augustinus scribit contra Faustum lib.19. cap. 10. renouationis hominis, quæ fit per illuminationem Spiritus Sancti, & etiamnum hodie ab omnibus fidelibus requiritur.* Nisi enim homo per Spiritum Dei renatus fuerit, regnum Dei videre non poterit.

Middelburgensis in sua Paulina indicat non solùm primam diem mensis à Iudæis solennem & celebrem obseruatam, sed trigesimam cuiusque mensis, quasi aliquid nouæ lunæ participantem: & ideò, quoties lunatio, vel mensis præcedẽs triginta diebus constitisset, toties sequentem mẽsem duplicem habuisse Neomeniam, quarum prima ad præcedentem mensem spectârit.

In his autem mensium exordiis offerebatur holocaustum Domino, duo iuuenci subrumi, aries vnus, agni septem anniculi: pro quolibet vitulo vel cum singulis iuuencis tres decimæ similæ oleo permixtæ: cum ariete autem vno duas decimas similæ oleo permixtas lex decernebat: & cum singulis agnis singulas decimas similæ oleo permixtas. Libamina autem vini, pro vno vitulo dimidium hin: pro ariete vno tertiam partẽ hin: & pro quolibet Agno quartam partem hin. His adijciebatur hircus vnus pro peccato hominum, abutentium influentiis cælestibus & murmurantium aduersus Deum, si quando alia sint tempestates, quàm ipsis commodum videatur. Vide capite 28. Num. vers.11.12.13.14. & 15.

Sacrificium Neomenia.

Conuiuia etiam hoc die inter se agitârunt Iudæi. Cuius illustre in primis extat testimoniũ 1.Sam.20.cap. vbi Dauid inquit. Ecce cras Calendæ sunt, & sedendo sedere soleo apud Regem ad vescendum. *Et mox*, Cras sunt Calendæ, *inquit Ionathan*, itáque remotaberis, vacabitque sessio tua.

Conuiuia in Neomenia celebrata.

Legimus quoque eodem loco postridie Calendarũ etiam fuisse epulas à Saule exhibitas quũ tamen in Nouilunio dies secundus Dei verbo non fuerit Festus. Eius duæ à clarißimo Theologo Petro Martyre in suis ad hunc librum Comment. afferuntur causæ. Vna est, quòd Leuit. 7 cap. præcipitur, vt si quid de sacrificiis pacificis superesset, in posterũ diem ex eo aliud conuiuium institueretur. Verisimile itaq; est Regem splendidè sacrificâsse, cumq; omnes illæ epulæ cõsumi non potuerint priori die, ex illius reliquiis postridie fuisse conuiuatum. Altera causa erat, vt religiosiores & sacrorum obseruantiores esse viderentur quàm lex ipsa postulabat. Saul ergo quámuis Dauid priori die non adfuisset, quòd illum arbitraretur esse immundum tamen postero die sperabat illum adfuturum. Nam si quis aut immundus fuisset, aut in itinere, quum oporteret

teret

teret Pascha celebrare, is iubebatur mense secundo seorsim habere Pascha suum. Id illi transtulerunt ad alios etiam Festos dies.

CAPVT V.

De Paschate Iudæorum, quod propriè Pesach appellatur.

Pascha tum nomē quid. PAscha dicitur Hebraicè פסח Pæsach: pro quo Theodotion, vt refert Theodoretus quæst. 24. in Exod. & post eum Hieronymus, nimirum secundùm alia puncta, legerunt Phase: sed eadem semper est vox, à פסח, quod est saltare aut transilire: vnde & claudum Hebræi Pisseach appellant, quòd quum ingreditur, quasi saltare aut subsilire videtur. Hinc propriè non significat immolationem Agni, vt vult author Comment. in cap. 14. Mar. apud Hieronymum: nec transitum populi per mare rubrum ad terram promissionis, vt docent Nazianzenus Orat. 2. de Pascha, & Augustinus Tract. 55. in Ioannem: neq; etiam primariò significat ipsum transitum Angeli per Ægyptum, vt videntur innuere illa verba Dei Exod. 12. Est enim Phase, *id est, transitus Domini: nec sacrificium pro transitu illo: in qua sententia Philo est, qui propterea nomen Hebræum per* Διαβατήριον *reddidit: Sed significat transcensionem, transilitionem, & quasi saltum Angeli super ædes Iudæorum. Docet hoc manifestè ipse Dominus Exod. 12. Cùm enim ibi dixisset:* Est Phase, *mox rationem & quasi interpretationem nominis huius reddens, subjungit:* Transibo enim per terram Ægypti nocte illâ, & percutiam primogenita Ægyptiorum: erit autem sanguis vobis in signum in ædibus vestris, & videbo sanguinem, & transibo vos, nec erit in vobis plaga. *Hæc ratio ter eodem capite repetitur, vbi semper* פסח *transilire seu transcendere, non simpliciter transire significat. Vnde Iosephus lib. 2. Antiquit. cap. 13.* ὑπέρβασιν *transcensionem, & in plurali Symmachus* ὑπερβάσεις, *Pascha interpretantur. Idem docet etiam Hieronymus in cap. 26. Matt. Quia verò hac transilitione seu transcensione ex commiseratione quadam primogenita Israelitarum conseruata sunt, idcirco Theodoretus quæst. 24. in Exod. causam per effectum, signum per signatum reddens,* Significat, *inquit,* nomen Hebræum saluationem primogenitorum. Siquidem jusserat, accepto hyssopi fasciculo sanguine mactatæ ouis tincto postes & limen vngere: vt qui instabat ad perdenda primogenita Ægyptiorum, aspecto sanguine præteriret domos Hebræorum. Non quòd incorporea natura huiusmodi signis egeret, sed quia conveniebat, vt per symbolum intelligerent illi prouidentiam diuinam. *Eâdem ratione nonnulli Hebræorum quoque, & eos sequuta Complutensis versio, verbum Hebræum Pasach Exod. 12. loco citato pro misereri, parcere & conseruare interpretantur.*

Pasach quid impropriè significet. *Impropriè verò hoc nomen etiam ad alia significanda transfertur. Primò significat quoque ipsum Agnum Paschalem, in memoriam tanti beneficij Dei mactatum & comesum. Sic sæpè dicitur in Sacris literis occidere, sacrificare, immolare & parare Pascha quod tantum de Agno intelligitur: frequenter enim in sacramentis signis rerum signatarum nomina, propter similitudinem & analogiam tribuuntur.*

Secundò, transitum Israelitici populi, qui illâ ipsâ nocte liberatus ab Ægyptiorum seruitute, per mare rubrum transijt, vt iret in terrã promissam. Ita interpretatur Nazianzenus Orat. 2. de Pascha, & August. Tract. 55. in Ioannem. 2.

Tertiò, totum illud Festum significat præsertim autem primum eius diem. Ita vox hæc vsurpatur 2. Reg. 23. cap. vbi dicitur, tale Pascha à Iosia 18. anno regni sui celebratum esse, quale à Iudicibus, & tempore præcedentium Regum, celebratum non fuerit. *Sic etiam Lucas 22. ca. dicit:* Appropinquabat dies Festus Azymorum, qui dicitur Pascha. 3.

Quartò, Paulus 1. Cor. 5. pro ipso etiam Christo vsurpat, cuius Agnus ille Paschalis typus fuit, inquiens, Pascha nostrum immolatus est Christus. 4.

Pasach vox apud Græcos & Latinos corrupta. *Porrò vox Hebraica tam apud Latinos, quàm apud Græcos corrupta est. Græci enim in aliam, sed eius similem vocem, scilicet* Πάσχα *Pascha, immutârunt eam. Quod nomen decepit quàm plurimos Patres, qui putârunt à verbo* πάσχω, *quod pati significat, deduci, vnde & Passionem Tertullianus & Ambrosius in lib. de mysterio Paschæ cap. 1. interpretantur, quia Passionis Domini memoria in Paschate nostro celebratur, iuxta illud Apostoli,* Pascha nostrum immolatus est Christus. *Augustinus autem in Psalmum 68. reprehendit hanc opinionem, quemadmodum & Hieronymus: quamvis Augustinus in Quæstionibus Veteris & Noui Testamenti quæst. 116. quasi sui oblitus, Pascha à Passione appellatum affirmet. Adscribam autem verba Gregorij Nazianzeni, qui hanc sententiam in Sermone de Paschate his verbis egregiè refutat.* Τὸ Πάσχα τοῦτο τὸ μέγα τε σεβάσμιον πάσχα τοῖς Ἑβραίοις προσαγορεύεται κατὰ τὴν ἐκείνων φωνήν, δηλοῖ δὲ ἡ φωνὴ τὴν διάβασιν; ἱστορικῶς μὲν διὰ τῆς ἐξ Αἰγύπτου πρὸς τὴν Χαναναίαν, φυγήν τε καὶ μετανάστασιν, πνευματικῶς δὲ διὰ τῆς ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω καὶ τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας πρόοδον καὶ ἀνάβασιν. ὅπερ δὲ πολλαχοῦ τῆς γραφῆς συμβὰν εὑρομεν, ἀπὸ τῶν ἀσαφεστέρων μετὰ ποιηθέντα τινα τῶν ὀνομάτων ἐπὶ τὸ σαφέστερον, ἢ τῶν ἀγροικο-

τέρων ἐπὶ τὸ εὐσχημονέστερον, τοῦτο εἶναι ταύτῃ τὸ θεωρήσαμεν τοῦ γὰρ σωτηρίου πάθους ὄνομα τοῦτο εἶναί τινες νομίζοντες, εἶτα ἐξελληνίζοντες τὴν φωνὴν, πάσχα τὴν ἡμέραν προσηγορεύκασι, παραλαβοῦσα δὲ ἡ συνήθεια τὴν φωνὴν ἰσχυροτέραν ἐποίησε προστρεχούσης τῆς τῶν πολλῶν ἀκοῆς ὡς εὐσεβεστέρῳ τῷ ῥήματι. *Id est*, Venerabile & diuinum Pascha, ab Hebræis Pascha secundùm eorum linguam appellatur, quæ vox significat transitum: historicè quidem, cum quo ex Ægypto in terram Chananæorum commigrarunt Hebræi: secundum spiritum verò, cum transitum, quo nos ab his caliginosis locis deuolamus ad superos. Et quo solet sæpè in Diuinis literis vsu venire, accidisse etiam hoc loco comperimus, scilicet transferri aliqua nomina, quæ aut obscura sunt aut horrida, in alia nomina, quæ & illustriora sint,& venustiora. Nam hoc nomine putarunt quidam vocari ipsam salutarem Seruatoris passionem,ad Græcámque linguam vocem accommodantes,fecerunt ex Pæsch Pascha. Quòd cùm vsus recepisset, jam vehementer inoleuit, assentientibus ipsis auribus, vtpote sanctiori nomini. *Hucusque Nazianzenus. Quemadmodum verò Christiani Iudæis suum Pasach relinquunt, ita nos quoque abjecto eo vocabulo, Paschanomen pro eo vsurpabimus,propter præstantioris rei memoriam:& in præsenti quidem tractatione pro Festo & celebritate voce istâ vtemur,quo sensu tertio loco accipi diximus.*

Pascha quando institutum.

Instituitur autem Festum hoc cum suis ceremoniis ac ritibus Exod.12. Leuit. 23. & Deut. 16.ab ipso Deo,anno ab origine mundi 2447. à Diluuio 791.à promissione Abrahamo factâ cùm è patria euocaretur 430.eo ipso tempore quo populum Israeliticum ex grauissima seruitute liberauit & per manum Mosis ex Ægypto eduxit. Etsi igitur pleráque in hoc Festo ridicula videantur carni nostræ,tamen, quia Authorem Deũ habent, à piis & electis Dei hominibus contemni nequaquam debent.

Paschatis festũ quale.

Festum verò est eiusmodi. Mensis primi ex institutione Dei per Mosem factâ, qui ab initio Abib, postea verò Nisan dictus fuit, die decimâ quintâ juxta legalem supputationem à vespera ad vesperam incipiebat, & per septem continuos dies,vsque ad vigesimum primum ejusdem,durabat:sic tamen,vt prima & vltima, hoc est, 15. & 21. dies præ cæteris essent festa ac sacra, nec liceret in iis quicquam operis facere, præterquam cibos parare. Vnde & Conuocatio, Congregatio,& Collectio sancta *à Mose sæpè appellantur, quòd in iis præcipuè populus in cœtus sacros congregaretur. Sic enim inquit Deus ad Mosem Exod.*12. In die prima erit Conuocatio sancta: etiam septimâ die erit vobis Conuocatio sancta: omne opus non fiet in eis. *Alioqui septem hi dies simul omnes* Azymorum dies *etiam dicebantur: & prima κατ' ἐξοχὴν Pascha appellabatur, quòd eâ Paschalis Agnus ederetur. Septem hi dies includebantur 15. & 21. diebus inclusiuè simul comprehensis. Quod si decimam quartam his annumeremus etiam, quæ Paschæ quædam Parasceue fuit, octo dies erunt.*

Ritus Paschalis Festi:
1.

Ceremoniæ autem seu ritus qui in hoc Festo obseruari debuerũ: ex instituto Dei, hi ferè fuerunt. Decimâ mensis die Agnum elegerunt ex grege integrum,masculum & anniculum & eum vsque ad quartum decimum diem seruârunt ac custodierunt quàm diligentissimè. Factum hoc primùm ab ipsis in Ægypto Mosis iussu & postea quotannis sic obseruatum est in Pascha celebratione. Iudæorum Rabbini quatuor causas enumerant,ob quas hoc à Deo mandatum fuerit. Prima,ne fortè negotiis multis ac variis, quibus sese ad iter ex Ægypto accingebant, impediti, præcepti huius obliuiscerentur.Hoc si verum est, ad Israelitas tantùm ex Ægypto migraturos hæc causa spectabat. Altera,vt toto hoc quatriduo cognoscere certius possent, an aliquod vitium in Agno esset,qui integer & ab omni macula purus esse debebat. Tertia, vt ex illo quotidiano Agni aspectu occasio illis daretur colloquendi, atque adeò etiam erudiendi suos liberos de liberatione Ægyptiaca Vnde ex Iudæorum traditionibus refertur. Agnum istum quatriduo ea in ædibus singulorum ad sponda fulcrum alligatum fuisse, vt sic omnium oculis expositus esset, atq; ipsis de redemptione sua, déque Dei misericordia qui illos tam clementer respexerat,ampliorẽ inter se colloquendi occasionem daret. Quarta,vt hac occasione in tempore ad bonum opus accingerentur. Regula enim solis fuit apud Hebræos: Qui strenuè sese accingit ad præceptum seu bonum opus,perinde est ac si faceret,*sicuti Rabbini eorum perhibent.*

Paschalis agni quare incorruptus esse debuerit.

Quòd autem Agnum hunc esse voluit integrum, incorruptum, illæsum, non mãcum aut mutilosum, admonuit Israelitas integritatis, quam Deus à populo suo requirit. Deinde requirit etiam in his quæ sibi offerimus animum liberalem, qui optima quæque Deo offerre cupiat. Imprimis autem perfectio Agni Dei,qui mundi peccata tollit, *eo notatur.*

Paschalis agnus quando mactari debuerit.
2.

Deinde mactari jubetur hic Agnus per singulas domos & familias decimo quarto die inter vesperas: quod septuaginta vertunt πρὸς ἑσπέραν, & Hieronymus ad vesperam. In Hebræo autem est Benarbaijm, hoc est, inter duas vesperas. In Chaldæo. Inter duos Soles. Fuit igitur Agnus Paschalis priuatum sacrificium, in singulis ædibus peragendum, non publicum. quale postea. distinctum tamen ob hoc priuato, oblatum fuisse etiam primo Festi die, magna cum solenni-

tate,

tate, in Ezechiæ & Iosiæ Regum historia legimus.

Per vesperas diei 14. quid intelligatur.

Quæritur autem non immeritò, quadnam tempus per Vesperas *decimi quarti diei intelligatur. Vespera propriè nihil aliud significat, quàm primam noctis partem post Solis occasum. Dicitur enim à Vespere stella occidentali: quæ Solem occidentem sequitur, & tenebras sequẽtes præcedit. Atque ita propriè accipi Vesperam non solùm Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 3. & Isidorus lib. 5. testantur, sed omnium optimè ex Hebraicæ vocis derivatione intelligitur. Hebræis námque Vespera dicitur Hereb, à verbo Harab, quod ligare vel obligare significat: eo quòd diem cũ nocte liget seu nectat: nec enim lux simul tota cancidit, sed sensim remittitur & quasi extinguitur. Impropriè autem per quandam extensionem latissimè sumitur Vespera: quandóque enim significat, totum tempus quod est post meridiem, quandóque verò tempus primæ vigiliæ nocturnæ, vt est videre apud Ambrosium lib. 7. super Lucam cap. 11. Vnde & varias interpretationes præsentis loci afferunt: aliis juxta propriam, aliis autem juxta impropriam significationem Vesperæ eum exponẽtibus. Qui propriè accipiunt, Duas vesperas sic intelligunt, vt prima sit in occasu Solis, secunda cùm radij solares, aut lumen Solis amplius in aëre non videntur: & prima quidem vespera sit vespera Solis, altera verò sit vespera luminis: tempus autem inter vesperas sit tempus Crepusculi. Sententiæ huius author videtur Rabbi Aben Ezra, qui ita scribit in Commentario suo super hunc locum:* Ecce sunt duæ vesperæ. Vna vespera Solis, hoc est, tempus quò occidit & absorbetur sub terram. Vespera secunda, est lux, splendor siue irradiatio illa, quæ post occasum eius in nubibus adhuc aliquandiu apparet. Durat autem hoc tempus quod est inter occasum Solis, & irradiationem ejus in nubibus, ad integram horam & tertiam partem horæ. *Hæc Ezra.*

Rabbi David Kimhi vesperæ nomen impropriè accipiens, vocem Hebraicam Benarbaijm in radicibus aliter explicat. Nam primam vesperam incipere asserit à meridie, quando Sol incipit declinare ad Occidentem: secundam verò post occasum Solis: vt sit sensus, Agnum immolandum fuisse tempore illo intermedio, quod est à meridie ad occasum. Et hanc sententiam sequi videntur Alphonsus Abulensis, Nicolaus de Lyra, & Dionysius Carthusianus in caput 12. Exodi: vbi aiunt, quòd vesperam Iudæi à septima hora quartæ decimæ diei incœperint, quòd illâ horâ jam pertinuerit ad diem Solennem sequentem. *Sed R. Ezra suprà nominato loco refutat horum opinionem, & adducit certa scripturæ testimonia, quibus illas errare probat, suámque sententiam confirmat.*

Alijs verò magis placet sententia, quæ dicit, Vesperam incœpisse apud Iudæos non à meridie, sed tribus horis post meridiem à Nona nimirum hora, durâsséque vsque ad vndecimam, hoc est, à tertia ad quintam vel sextam, secundùm nostram numerãdi consuetudinem. Nam vt cap. 1. de Horis Iudæorum indicauimus, apud illos dies diuidebatur in quatuor quadrantes, qui ñ singuli etiam à qualitate eius temporis, quod circa finem quadrantis est, denominabantur. Quarta igitur & vltima diei pars, quæ in occasu Solis terminabatur, vocabatur vespera, quia Vespera, licet propriè in occasu Solis intelligatur, toti tamen illi parti vltimæ denominationem quoque dabat. Hanc sententiam, juxta quam Vespera significat id etiam tempus quod est ante Occasum Solis, probare conantur ex Matth. 14. cap. Narratur ibi, quòd vespere facto accesserint Discipuli ad Iesum dicentes: Desertus est locus, & hora jam præterijt, dimitte turbas, vt euntes in castella, emant sibi panes. *Commemorato deinde miraculo quinq; panum & duorum piscium, quibus quinque millia hominum satiata sunt, hæc subjungit Euangelista.* Et dimissâ turbâ ascendit Iesus in montem solus ad orandum. Vespere autem facto solus erat ibi. *Hic bis eodem die ab Evangelista dicitur, Vespere facto. Et priori quidem vespere intelligit tempus longè ante Solis occasum, nam miraculum hoc non nisi in die factum intelligi potest; quando Sol adhuc supra terram erat: quam vesperam Marc. 6. & Luc. 9. cap describentes dicunt, quòd* dies cœperit inclinare. *Vel, quòd* jam hora multa esset. *Posteriori autem vespere Matthæus intelligit Solis occasum, quam Marcus his verbis exprimit,* Cùm serò esset. *Atque hoc diei tempore Agnũ mactari debuisse ijdem volunt. Vnde Caietanus in 12. cap. Exod.* Hora, *inquit*, occidendi Agnum statuitur inter vesperas, hoc est, inter occasum Solis & vesperam, hoc est, declinationem Solis ad occasum: hoc est per duas horas vel circiter, ante Solis occasum. *Hæc sententia omnium optimè cum typo Agni mactati, hoc est, cum Christi Iesu passionis tempore conuenit. Hinc R. P. Bullingerus Sermone 6. Decadis 3.* Ita verò, *ait*, ipse temporis articulus mortis seu immolationis ejus expressus atque prædictus est. Expirauit enim horâ nonâ. Vnde S. Petrus dixit, Prophetas scrutatos esse ad quẽ aut cuiusmodi temporis articulum significaret Spiritus Christi, qui in eis erat, Christum venturum atque passurum. *Et Cornelius Iansenius Episcopus Gandauensis de Concordia Evangelist. cap. 143. in illa verba:* Iesus autem iterum clamans voce magna: Obseruandum, *inquit*, conueniens tempus à Christo delectum suo sacrificio. Horâ enim nonâ aut mox post eam, hoc est, vesperâ, quæ

à nona incœpit apud Iudæos, tum tradidit spiritum, quando & immolare jussi erant Agnum Paschalem: & quotidianum sacrificium in Templo immolabant, *Exod.* 29. *Horum sententiam manifestè confirmat Iosephus lib. 7. capite 17. de Bello Iudaico, vbi ait,* quòd a nona hora vsq; ad vndecimam Iudæi in Paschate hostias cædant.

Computatio vera paschatis.

Ex quibus simul vera diei Paschatis & Azymorum computatio peti potest, quæ ab authoribus variè computari solet. Agnus Paschalis mactari jubetur die 14. primi mensis inter vesperas, hoc est, vt modò diximus, interdiu: vespera enim Genes. 1. noctem significat. Cùm autem noctu edendus fuerit Agnus ille, vt mox dicetur, mactari autem jubeatur die 14. ne qui nocte præcedente diem decimam quartam mactandum fuisse putet, additur differentiæ gratia, Inter vesperas, vesperam scilicet 14. & vesperam 15. dierum, vel inter tempus vespertinum diei decimi quarti, & noctem sequentem, quæ decimum quintum diem inchoabat, quâ nocte edebatur. Ergo dies decima quinta Pascha fuit, si juxta legis vsum & morem veterem noctem præcedentem illi annumeres, & eadem fuit prima Azymorum. Colligitur hoc ex Deuteron. 16. cap. vbi sic præcipitur: Et non videbitur à te fermentum in vniuerso termino tuo septem diebus, neque morabitur de carne, quam immolabis in vespera primi diei vsq; mane. *Vides in vespera primi Azymorũ immolatum fuisse Pascha. Hãc si iuxta cõmunem morem referas ad diem decimum quartum, dies ille dicetur Paschæ, si juxta legem ad decimũ quintum hanc referas vesperam, ille Pascha erit.*

Explicatio locorum Exod. 12. & Leui. 23.

Hinc facilè conciliari possunt ea quæ in lege cõtraria esse videntur. Exod. 12. dicitur: In primo mense 14. die illius mensis ad vesperam comedetis Azyma, vsque ad 21. diem illius mensis ad vesperam. *Leuit. 23. verò scribitur:* In mense primo in 14. die mensis inter vesperas Pascha Domini est. Et in 15. die mensis istius, Festum Azymorum est. *In Exodo dies Azymorum à 14. incipit: in Leuitico verò à 15. quia nox erat initium Azymorum quam illic diei 14. hic verò 15. diei annumerat.*

3\. *Tertiò, in pateram cruorem Agni excipiebant, quem mox aspergillo hysopi postibus januæ atque superliminari aspergebant.*

4\. *Quartò Agnum ipsum, non elixatum quidem aquis, sed assatum igni, & integrum, hoc est, caput cum pedibus eius & intestinis comedebant, eâ nocte quæ sequebatur diem 14. & inchoabat diem decimam quintam artificialem: addito amaris herbis, & pane azymo sine infermentato. Ipsi interim epulantes non sedebant, sed stabant, renes seu lumbos succincti, calceati & baculos tenentes in manibus, haud secus quàm si peregrè profecturi essent. Edebant autem festinantissimè Agnum: non relinquebant ex eo quicquam, aut relicta extra ædes exportabant: ossa eius nec confringebant, nec projiciebant canibus, sed exurebant cuncta igne. Quia verò Agnus totus erat absumendus, idcirco si minor fuisset familia, quàm quæ Agno absumendo sufficisset, jubetur assumere vicinum suum proximum domui suæ, vt ita duæ familiæ simul Agnum totum comedant. Ex ædibus autem, in quibus Agnum edebant, à vespera illa vsq; mane nemo egredi ausus fuit.*

Vbi obiter notandum, esse nonnullos qui affirment, cùm agnus hic sumptus sit vt sacramentum, non tanquam cibus ad satiandum, ideò peracta illius esu inter standum, in Ægyptiacæ seruitutis signum, tum alia quoque in illo solenni conuiuio apposita fuisse, quæ sedentes ederint, in libertatis adeptæ memoriam. Colligitur hoc ex Agno Paschali vltimo, quem Christus cum suis Discipulis comedit. In eius descriptione Euangelistæ testantur manifestè, Christum cum Discipulis accubuisse: quod non de Agni paschalis esu intelligendum putant, is enim stando sumi debuit, sed de posteriori conuiuio: cuius rei etiam indicio est, quòd Iudas bucellam intinxit cum Domino, quod de Agno intelligi non potest. Et hinc consuetudinem postea inter Christianos natam arbitrantur, vt Eucharistiæ Sacra conuiuia conjungerent, quæ Agapas nominârunt.

Agaparum origo.

Porrò Vesperè decimiquarti diei, quo Agnum hunc mactabant, cogebantur etiam simul fermentum omne è domibus suis ejicere & expurgare & septem istis diebus continuis, à decima quinta vsque ad vigesimam primam inclusiuè, azymis seu infermentatis panibus edere: transgressori mortis pœnâ denunciatâ. Quæ etiam causa est ob quam Euangelistæ indifferenter diem Azymorum pro Paschate ponere solent. Dicit enim Mar. 14. cap. Erat Pascha & Azyma post biduum. *Et Lucas 22. cap.* Appropinquabat dies Azymorum, qui dicitur Pascha. 5.

Singulis autem his septem diebus duo tauri occidebantur & aries vnus, agni verò septem in holocausta: hircus quoque pro peccata adjiciebatur per singulos dies ad epulas Sacerdotum, vt Iosephus testatur Antiquitat. lib. 3. cap. 13. Numer. 28. cap. ver. 19. 20. 21. 22. & 23. offerri jubẽtur vituli duo, aries vnus, & septem agni, præter juge sacrificium, similæ tres decimæ pro vnoquoque vitulo duæ pro ariete, vna pro agno, & hircus nihilominus pro peccato.

Paschalis esus certus destinatus locus.

Erat autem huic sacro, & actioni toti à Deo certus designatus locus. In Ægypto quidem, quum primum Pasach celebrarent passim per singulas ædes epulabantur. In deserto, & imprimis in terra promissa, non licebat alibi quàm ad Tabernaculum, & postea Hierosolymis tantùm ad Templum celebrare Pascha. Dispersi ergo in

go in ea vrbe per ædes, sed per sodalitia, epulabantur. Sic Pascha celebrare iubetur populus in deserto Sinai post extructum & dedicatum Tabernaculum: Num. 9. Et Deut. 16. dicit Dominus: Non poteris immolare Pascha in qualibet vrbium tuarum, quas Dominus Deus daturus est tibi: sed in loco quem elegerit Dominus Deus tuus, vt habitet nomen eius ibi, immolabis Pascha. Et coques, & comedes in loco quem elegerit Dominus Deus tuus, manéque consurgens vades in tabernacula tua. *Vnde Exod. 12. præcipitur*, vt cùm ingressi fuerint terram, quam daturus sit ipsis, tunc maximè obseruent cultum hunc. *Idem etiam videre licet ex ijs quæ Lucas 2. cap. de parentibus Christi refert.* Ibant, *inquit*, quotannis Hierosolymam in Festo Paschæ. Et quum factus esset Puer annorum duodecim, ascenderunt ipsi Hierosolymam secundùm ritum Festi.

Paschalia sodalitia. *Iosephus lib. 7. de Bello Iudaico cap. 17. refert huiusmodi sodalitia seu contubernia non paucìorum quàm decem hominum fuisse. Et vltimo quidem Paschate, quo vrbs Hierosolymorum à Romanis capta atque deleta est, hostiarum ducenta & quinquaginta sex millia & quingentas numeratas ait, quæ per singula sodalitia cæsæ sint. Inde colligit numerum hominum qui eo tempore ad Pascha confluxerint.* Fiunt enim, *inquit*, si denos epulatores per singula sodalitia computemus, vicies centena ac septingenta millia præter leprosos, aut menstruo aliáque re pollutos & contaminatos.

In Paschate à fermento abstinere debuerunt per totã Iudæam. *Etsi verò tantùm in Hierosolymorum vrbe Agnus Paschalis mactandus & comedendus erat, tamen non solùm in ea vrbe, sed etiam per vniuersam Iudæam in cunctis domibus, & habitaculis & in omnibus terminis ipsorum à fermentato abstinere jussi sunt, vt apparet Exod. 12. & 13. & Deut. 16.*

Paschali sacro totus Israel fuit astrictus *Præterea totus Israel, omnes inquam & singuli homines, huic Sacro peragendo adstringebantur. Sic enim Exod. 12. dicitur:* Hæc est lex Iehouæ, quam obseruabunt omnes filij Israel per generationes suas. *Item*, Vniuersus cœtus Israel facient ipsum. *Numer. 9. cap. addit comminationem quòd animas hanc Ceremoniam negligentium de populo suo sit extirpaturus, exceptis aduenis incircumcisis.* Nullus, *inquit*, incircumcisus de eo vescetur, neque inquilinus, neque mercenarius. *Exod. 12.*

Qui verò eo tempore, quo celebrabatur, absuissent peregrinantes, aut contaminati essent funere, his licebat sequenti mense Pascha celebrare, eo tamen omninò modo quem præscripserat aliis, vt videre licet Numer. 9. Sic legimus 2. Paralipom. 30. cap. sub Ezechia Rege Pascha, quod antè longo tempore ab impijs plerisque Regibus, populóque cultibus idololatricis planè dedito intermissum fuerat, mense secundo celebratum fuisse, quòd primo Templum à sordibus nondum repurgatum, & expurgatum, nec ipsi Sacerdotes satis idonei ad Paschales ritus tractandos essent.

Operæ pretium autem est, vt videamus in quem finem hoc Festum eiúsq; ceremonia instituta sit. Primò, voluit Deus hoc pacto reuocare in memoriam, & quasi æternitati consecrare longè maximũ beneficium, quod populo Israelitico semel in Ægypto contulit: quum jussit Agnum ad vesperam per singulas domos mactare, eiúsque sanguinem ædium postibus aspergere, & per Angelum omnia Ægyptiorum primogenita illâ ipsâ nocte perdidit, Israelitis autem, quorum ædes Agni sanguine conspersæ erant, non solùm pepercit, sed eos etiam per Mosem eodem tempore ex durissima illa seruitute eduxit. Hoc beneficium non tantùm in die illo Festo prædicari voluit verbo sed ritu isto, veteri illi per omnia simili, quasi omnium oculis proponere. Vnde Moses Exod. 12. Israelitas iussit, vt filiis suis, de hac cæremonia quærentibus, quotannis exponant in hoc Festo, eam recordationem miraculosæ liberationis illius. *Pascha in quem finem institutum.*

Deinde, voluit etiam Deus ritum hunc, qui in Festo illo obseruabatur, testimonium certissimum esse suæ misericordiæ & potentiæ perpetuæ, quâ erga populum suum vti velit. Docet hoc nos David Psal. 136. inquiens: Celebrate Iehouam, qui percussit Ægyptum in primogenitis eorum: quoniam in seculum misericordia ejus. Qui eduxit Israelem de medio eorum: quoniam in seculum misericordia ejus, *&c.* 2.

Adhac, Paschatis hoc festum Christi Iesu & Liberationis per eum factæ, typum euidentissimum continebat. Quemadmodum enim in eo Agnus immaculatus, masculus & anniculus ex Agnis vel hædis deligebatur: ita Deus ab æterno destinauit nobis filium suum, qui etsi de cœlo descenderit & factus sit ouis, nostræ scilicet substantiæ atq; naturæ, integer est tamen scelerísque purus, sine vllo peccato & vitio, conceptus nimirum è Spiritu sancto, & natus ex Maria castissima Virgine. Quemadmodum autem Agnus ille typicus mactabatur, & sanguis eius foribus ædium aspergebatur, in memoriam transeuntis in Ægypto ejusmodi ædes Angeli, nec interficientis eos qui intus erant: Ita Agnus noster Iesus Christus occisus & quasi mactatus est in cruce pro nobis, & eiusdem sanguis per Euangelij prædicationem mentibus nostris aspersus, nos adversus spiritualem Angelum vastatorem, hoc est, omnes Diaboli insidias, mortisq; æternæ metum defendit, ne illis quicquam in nos iuris & potestatis sit amplius. Quemadmodum verò A- 3.

gnus erat comedendus & quidem totus, caput cum pedibus & intestinis, nec quicquam de ea proijciendum canibus: sic Christus etiam totus edendus est, non quidem carnaliter, veluti Capernaita imaginabantur sibi, sed verâ fide, sicuti ipse docet multis Ioan. 6. cap. cumq́; cibus sit spiritualis, canibus, hoc est impiis & Epicureis non est praijciendus.

Agni porrò ejusdem carnes non aquis elixa, sed ardentibus prunis assa, Christi cùm passionem atque cruciatum, tum eximium Charitatis amorem designabāt. Erant autem cum celeritate comedenda vt doceremur, Christum ceu verum anima pabulum inflammatâ fide, atque animo esse comedendum, & ardentissimo quodam appetitu quasi vorandum, & in intimis animi visceribus candendum, vt in illius similitudinem rapiamur. Ossa nefas erat conterere, vt testatum esset, posse quidem Christum mori, non posse autem virtutem illius atque robur infringi. Erant assa cum reliquiis in ignem cavjcienda, nihilq; in posterum diem reseruandum: vt admoneremur ea, qua mēte capere nequimus, quòd intellectum nostrum superent, esse fidei quasi flammis, & incendio committenda, & simul quoque intelligeremus, non esse tutum aliquid, quod ad veram animi synceritatem pertineat differre atque procrastinare. Azymi panes animi innocentiam & integritatem significabant, secundùm illud Pauli 1. Corinth. 5. Epulemur in Azymis synceritatis & veritatis.

Vltimò, officij nostri, quoad vitam externam, hoc Festum eiusq ceremonia nos admonet. Peragebant, sicut diximus, epulum in ea peregrinantium habitu, & herbas admiscebant amaras, imprimis autem à fermenta abstinebant, quin illud omninò ex ædibus expurgabant. Sic meminerimus nos in hisce terris peregrinos esse, & proinde ad patriam Cœlestem festini contendamus. Crucem, qua pietatem, & vitam Christianam amaram reddit, patienter feramus. Expurgemus autem imprimis, iuxta Christi & Pauli doctrinam, vetus fermentum innata nostra corruptionis, fermentum item Herodis & Pharisaorum, vitia nimirum scelerata reliquias falsam quoque & impiam doctrinam, cum omnis generis superstitionibus qua ex ea promanant. Hac enim hominem feroci & immani peccandi licentiâ, vel hypocriticâ propria iustitia fiduciâ inflant, vita conseruationem totam inficiunt, & nostra omnia Deo insipida atque ingrata faciunt. Studeamus autem vita innocentia, & ab omni criminis contagia caueamus, perpetuo vita nostra cursu atque spatia, quod septem diebus continuis figurabatur, quibus vesci fermentato nefas fuit. Sic etiam calcei induti, vestes accincta, & reliquus itineris confestim ineundi apparatus & suscepta in epulo celeritates docebant, nihil esse in re tanta cunctandum, nihil de die in diem differendum, sed omnem nobis quasi in procinctu stantibus celeritatem adhibendam, vt peccati fines relinquamus, & spiritualis illius Pharaonis, hoc est, Diaboli immanissimi nos pertinaciter insequentis, sauitiam fugiamus, & cōcitato cursu, ad felicissimam iustitia, vitaque aterna hareditatem properemus.

Hac igitur cùm Festa Paschali subsint mysteria, non sine graui causa Deus Exod. 12. pracipit, vt transgressor ejus exscindatur ex Israeli; & extirpetur seu occidatur. Quo ipsa significare etiam vult, in tanta dignitate & æstimatione has ceremonias apud Israelitas esse debere, vt prorsus à nemine negligantur, sed potius ab omnibus summa studia summâque diligentiâ obseruentur. Atque hinc natum est, absque dubio dictum illud Hebraorum Sapientum. Qui contemnit solennia Festa, vel cœtus Ecclesiasticos: quíque irritum facit fœdus Abrahami patris nostri, non habebit partem futuri seculi. Hac consideranda sunt neglectoribus & contemptoribus Festorum, cœtuum Ecclesiasticorum, Sacramentorum & altarum rerum Sacrarum nostro seculo. Si enim Deus in veteri suo populo tanti haberi ac fieri voluit ceremonias illas vmbratiles, quanti putas haberi vult ea Religionis ac fidei Christiana exercitia, qua filius eius dilectus instituit? *Pascharis trāsgressorū pœna.*

Restat adhuc al.a Ceremonia, qua in hoc Festo Pascha fiebat. Nam postridie diei Festi, seu in crastina Sabbathi afferebant ad Sacerdotem Gomer primitiarum messis, qui eas offerebat Domino: & Agnum immaculatum, cum suis libamentis & similis, in holocaustum. Sic enim Levit. 23. pracipitur: Cùm veneritis in terram, quam ego do vobis, & messuetitis messem eius, inferetis Gomer de primitijs messis vestræ ad Sacerdotem. Qui ventilabit Gomer coram Domino, in vestri placationem, in crastinum Sabbathi ventilabit ipsum Sacerdos. Facietis autem illo die, quando ventilaueritis Gomer, ouem sine macula, masculam anniculam, in holocaustum Domini. Oblatio autem eius Minha, fiet ex duabus decimis similæ, quæ cōmixta sit oleo, vt sit sacrificium ignitum Domino, in odorem suauitatis: & libatio eius erit de vino, nempe quarta pars Hin, Et nullum panem, neque tosta aut cocta grana, neque spicam teneram comedetis vsque in illum ipsum diem, quo attuleritis oblationem Deo vestro: &c. Intelligunt autem Hebrai hoc loco per Omer sive Gomer, mensuram continēt:m decimam partem Ephah: quo sensu accipitur Exod. 16. cap. & Iudai vulgò hos messium exponunt. Quaniam verò eadem dictio Deut. 24. cap. manipulum significat, sic enim ibi scribitur: Quum messueris messem tuam in agro tuo, & oblitus fueris Gomer, id est, *Postridie diei Paschatis Gomer primitiarum messis offerebatur.* *Gomer quid.*

id est, manipuli tui in agro, non reuertatis vt capias illum: *ideò etiam hoc loca manipulum interpretantur Septuaginta & vulgatus Interpres Latinus. Iubet erga Daminus, vt sibi offeratur Gomer, hac est, mensura granorum qua ex nouis spicis excutiebantur, vel fasciculus. siue manipulus nanarum spicarum, vt alij interpretantur. Nam, vt suprà quoque diximus, in Palæstina meßis intra Pascha & Pentecosten venit, quòd ea regia actodecim ferè gradibus ab arcta ad austrum recedit longiùs quàm Germania nostra.*

Postridie vel crastinū Sabbathi quid.

. *Quæritur autem, quid Deus in hac precepto per* Postridiè *vel* Crastinum *seu* Alterum diem Sabbathi *intelligat, qua Gomer afferendus est. Quidam putant, manipulum in ipsa salenni die Pascha, in decima quinta luna afferendum fuisse. In qua sententia Theadoretus fuisse videtur quæst. 23. in Leuiticum. Et tunc sensus legis huius esset, altera die post Pascha celebratū, offerendum esse manipulum, quòd dies is alter sit dies Sabbathi, id est, dies Festus. Sed tunc interpretatio illa*, Postridie diei Sabbathi, *id est, postero die Sabbathum sequente locum non haberet, nam dies 14. nan erat Sabbathum, id est, festiuus, vt hoc loca accipitur dictio illa, sed Parasceue, & tantùm praparatia quadam ad Pascha. Alij strictius inhærentes literæ per Sabbathum intelligunt, hebdomadarium illud Sabbathum, quod intra dies Azymorum & Pascha incidebat: & iuxta hanc sententiam, per* Postridiè *&* crastinam seu alteram diem Sabbathi, *intelligeretur prima dies hebdomada, qua nobis est Dominica. Hanc sententiam sequutus est Rabanus lib. 2. in Deut. Isychius lib. 6. in cap. 23. Leuit. Rupertus Abbas Tuitien. lib. 3. in Exod. cap. 24. & lib. 2. in Leuit. cap. 35. & lib. 0. de Diuinis officiis cap. 12. Durandus in Rationali lib 6. cap. 107. num. 10. Harum sententiam improbare videtur Paulus Middelburg. parte 2. Paulina lib. 1. cap. 2. vbi dicit, quòd* Sabbathum in lege ista Leuit. 23. non pro septima die hebdomadæ, quæ propriè Sabbathum dicitur, sed pro die solenni prima Paschæ accipiatur, idque omnes Interpretes tam Latinos, quàm Græcos, tam Iudæos, quàm Barbaros asserere affirmat. *Nonnulli Sabbathum pro toto festo, hoc est, pro tota hebdomada Paschæ, & omnibus septem diebus Azymorum accipiunt: & per alteram diem Sabbathi, diem primam post hebdomadam paschalem intelligunt. Sed hac sententia manifestißimè pugnat cum iis, qua sequenti capite de supputatiane diei Pentecostes à die hac, quâ manipulus afferebatur, dicturi sumus. Sunt igitur, qui per Sabbathum intelligunt primum diem Pascha, id est, 15. diem mensis primi, in cuius initio, nocte scilicet, Agnus Paschalis edebatur, & proinde per* Postridiè *vel* crastinam *&* alteram diem *Sabbathi, primam diem post diem salennem Pascha, id est, decimam sextam intelligunt. Hunc sensum cum verbis legis cangruere arbitror: & proinde eum sequuntur Rabbini omnes, Liranus, Caietanus, Dionysius Carthusiensis, Abulensis parte 2. Defensarij cap. 3. Hieronymus ab Oleastra in cap. 23. Leuit. & Middelburgensis in praæmio 2. partis Hac modo etiam intelligit Iosephus, cui hîc plurimùm tribuendum arbitror, vt qui absque controuersia optimè nouerat Praxim huius legis, quum ipse quoque esset Sacerdas, & vixisset Hierasalymis, quum adhuc lex ista seruaretur. Is autem Antiquit. lib. 3. cap. 13. ita scribit:* Secunda azymorum die, quæ est mensis hujus decima sexta, frugibus demessis, & hactenus intactis incipiunt frui: æquum rati, Deum huius vbertatis authorem per gratitudinem honorari, hordei primitias offerunt in hunc modum: Spicarum manipulum igni torrent, hordeum deinde pinsunt, atque ita in alicæ modum fracti assaronem ad aram offerunt, *&c.*

Hac sententia cum verbis legis ita egregiè cangruit, & authoritate Iosephi sic est munita, vt Iesuita quaque ei subscripserint: sed quia animaduertūt maxima incommoda inde nasci sibi, vel enim translatia Paschatis ex feria sexta in septimum diem, tempore Christi facta, juxta canstitutionem post secundi templi instaurationem editam, vt reperitur in libra Gamalielis & à Rabbinis Iudaorum citatur, concedenda, qua Gracarum opinianem nonnihil stabilit, quòd Christus fermentatis panibus in Cæna vltima vsus sit: vel necessariò fatendum, Pentecostes festum, quod à die oblati manipuli numerari iabetur, & qua Christus Apostolis Spiritum sanctum misit, in Sabbathum tunc incidisse, & propterea à nobis quoq; hodie celebrandum eodem die: idcirca verbarū legis Diuina & Iosephi, nouam & inusitatam interpretationem comminiscuntur. Aiunt enim, quod manipulus pracipitur afferri in secunda die Azymorum Lunâ decimâ sextâ, id intelligebatur procedere communiter, ordinariè, vt in pluribus: sed in vna casu, quando post Festum Pascha sequebatur immediatè festum Sabbathi, tunc nō in Sabbatha: sed in prima Sabbathi sequenti, die scilicet quam nos vocamus Dominicam, offerendus erat manipulus. Hac quidem illi, qua tamen nullâ prorsus, nisi Iesuiticâ authoritate, nituntur. Sic enim Robertus Bellarminus tom. 1. de Cultu Sanctorum lib. 3. cap. 3. Authorem, *inquit*, meæ sententię nō habeo. *Et Marcellus Francolinus in Tract. de tempore horarum Canonicarum cap.* 84. Si quæras, *ait*, vnde hanc declarationem habeam, fateor me illam apud Doctorem aliquem non legisse. *Quamobrem eâdem facilitate reijci potest, quâ affirmatur: præsertim cùm disertè*

Iosephus

Iosephus absque omni exceptione secũdam diem Azymorum huic oblationi destinet. Et notanda est hoc loco istiusmodi hominum impudentia. Reijciunt illi mutationem eam temporis & trãslationem Paschatis aliorúmque Festorum, de qua cap.1. quædam diximus, cuius tamen fundamenta in Thalmud, & omnium ferè Rabbinorũ libris, quod ad authorem, tempus & alias circumstantias attinet, demonstrari possunt, & quæ adhuc hodiè à Iudæis obseruari solent: interim verò illi translationem quandam oblationis manipuli fingunt & excogitant, atque Ecclesiæ obtrudunt, cuius nulla prorsus ipsis quoque testibus, non solùm apud veteres, sed ne modernos quidem authores, extant vestigia. Verùm ne omninò rationibus destitui videantur, eam ob causam asserunt primo die Azymorum hanc oblationem non factam, sed secundo, quòd hæc oblatio manipuli multa opera seruilia requireret, nimirum messionẽ manipuli, eius exiccationem & delationem ad Sacerdotem: at ista magis prohibita die Sabbathi hebdomadarij, quàm die primo Azymorum: ideóque non licuisse in secunda die Azymorum hæc facere, quando eâ die esset Sabbathum. Respondeo hæc pro nobis facere, si vera sunt quæ ab illis dicuntur. Nam ob hæc & similia incommoda Paschatis ista translatio ex feria sexta in Sabbathum instituta videtur maximè. Deinde pro confesso hîc sumunt, de quo non immeritò dubitatur. Quæro enim vnde habeant, non licuisse primo die Azymorum manipulum offerre, quòd ea res multa opera seruilia requireret? Quemadmodum autem id falsum est, ita etiam hoc quod inde colligunt, quòd prohibitum fuerit, ne Azymorum secundâ die fasciculum meterent & exiccarent, si in ipsum Sabbathum incideret. Nam vt rectè Francolinus eodem lib. cap. 66. num. 23. monet, Iudæis prohibita erant in diebus Festis non omnia opera indistinctè, sed opera sua propriè: opera autem Dei, quæ fiebant ex præcepto Dei, vel ad cultum Dei, non prohibita, sed licita, & quandóque intelligebantur. Quæ igitur ratio concessit Sacerdotibus in Sabbatho & diebus Festis occidere & excoriare victimas, circumcidere infantes & similia multa facere, eadem concessit populo Iudaico secundâ die Azymorum metere & exiccare frumentum si maximè in Sabbathum incidisset: præsertim cum Leuit. 23. cap. disertè præcipiatur, vt primâ die Festi Tabernaculorum, quæ tamen omnium erat celeberrima, decerpant & colligant palmarum spatulas, salices, ramos seu frondes arborum, & ex ijs tabernacula extruant, quæ omnia non minus opera seruilia æstimanda sunt quàm metere frumentum.

Oblatio- nis ma- nipuli causa. Huius autem oblationis, quæ isto die fiebat, hæ potissimùm causæ erant. Prima, vt admonerentur de Diuino nouarum frugum beneficio, & publicè rogarent Deum, vt incrementum & benedictionem suam effunderet super futuram messem. Deinde, vt istâ ordinatione cogerentur legitimum tempus messis expectare: ante hanc enim oblationem non licebat eis de nouis frugibus edere. Tertia causa huius oblationis fuit, vt ab hoc die, oblatione fasciculi sic insignito, Pentecostes Festum numeraretur, de quo iam dicturi sumus.

Caput VI.

De Pentecoste Iudæorum, seu Hebdomadarum Festo.

Proximum à Paschate Festum solenne appellârunt Hebræi שבעות Schefuoth, hoc est, Hebdomadarum, nam post septimam hebdomadam à priore Festo celebrandum fuit, vt legitur Exod. 34. Leuit. 23. & Deuteron.16.

Πεντη-κοστὴ quid. Græcis dicitur Πεντηκοστὴ. Quod nomen etiam Latini retinent, & Pentecoste vocant. Germani quoque ab eodem, immutatis tamen quibusdam syllabis & literis Pfingsten appellant. Significat autem diem quinquagesimum à secundo Azymorum Solennem ac Festiuum: quo sensu accipitur à Luca Act.2. vbi sic dicit: Cùm autem compleretur dies Pentecostes. Et cap.20. de Paulo loquens. Festinabat, inquit, vt si quo modo posset, Pentecosten ageret Hierosolymis. Significantur etiam hoc nomine, omnes illi quinquaginta dies, qui numerãtur à secundo Azymorum ad diem Festum quinquagesimum. Et ita intellexit vulgatæ editionis author, qui verba Act.2. in numero plurali sic reddidit: Cùm complerentur dies Pentecostes. Neque enim per dies Pentecostes hoc loco intelligere possumus septem dies, quibus hoc Festum celebratum fuit, sicut Festa Azymorum & Tabernaculorũ, quemadmodum volunt authores historiæ Scholasticæ in Num. 43. & 44. & in Act. cap.2. Hugo Cardinalis in idem caput, & Dionysius Carthus. in Leuit. cap. 23. Nam hæc sententia ex Sacris literis probari non potest, sed eorum potius, qui dicunt, vnô die tantum celebratum fuisse hoc Festum. Pro quinquaginta etiã diebus intra Pascha & Pentecosten vsus quoque est hoc nomine Hieronymus epist. 54. adversus Montanum, & in Dialogo contra Luciferianos: & Epiphanius aduersus hæreses in fine.

Ne tamen videatur contrarietas aliqua esse in numerando hoc Festo per septem hebdomadas, quæ dies tantùm 49 habent, & quinquaginta dies, obseruandum, terminum alium hebdomadũ in lege definiri, quàm dierum quinquaginta. Hebdomades desinunt in ipsum Festum Pentecostes: dies verò quinquaginta in eius crastinum.

Nam

Nam ita expresiè legitur Leuit. 23. vſque in craſtinum ſeptimi Sabbathi,(*hoc eſt,ſeptimæ ſeptimanæ*) numerabitis quinquaginta dies. *Vel, ve vulgata aditia habet :* Numerabitis ab altero die Sabbathi, in quo obtuliſtis manipulum primitiarum, ſeptem hebdomadas plenas, vſque ad alteram diem expletionis hebdomadæ ſeptimæ, *id eſt,quinquaginta dies.*

Tertiò vocatur etiam Solennitas hæc Feſtum Primitiuorum, *ab oblatis primitiis, ſeu panibus de nouis frugibus. Exod.*23.

Ritus in Pentecoſte.

Ceremonia ſeu ritus eius deſcribitur Leuit. 23.cap.in hunc modum : Offeretis ſacrificium nouum Domino, ex omnibus habitaculis veſtris: panes primitiarum duos de duabus decimæ ſimilæ fermentatæ, quos coquetis in primitias Domini. Offeretiſque cum panibus ſeptem Agnos immaculatos anniculos,& vitulum de armento vnum, & arietes duos, & erunt in holocauſtum cum libamentis ſuis, in odorem ſuauiſſimum Domino. Facietis & hircum pro peccato, duóſque Agnos anniculos, hoſtias pacificorum. Cúmque eleuauerit eos Sacerdos cum panibus primitiarum coram Domino, cedent in vſum ejus. Et vocabitis hunc diem Celeberrimum atque Sanctiſſimum: omne opus ſeruile non facietis in eo. *Num.*28. *& Deut.*16. *cap.eadem ferè exponuntur.*

Pentecoſtes Feſti cauſæ.

Cauſa institutæ huius ſolennitatis ſunt tres præcipuæ. Prima eſt, memoria datæ legis, quæ quinquageſima die ab egreſſu populi ex Ægypto à Deo in monte Sinai data perhibetur. Cùm enim Dominus dixiſſet Deut. 16. *cap.* Facies Feſtum diem hebdomadum Domino Deo tuo: *mox ab eo ſubijcitur,* Memento quod ſeruus fuiſti in Ægypto. *Quod perinde eſt ac ſi dixiſſet : Hic dies ſit tibi monumentum, quod eo conſecutus ſis perfectam libertatem, dum, lege latâ, inter vos inſtituta fuit noua politia, cùm antea ſerui eſſetis & teneremini Ægyptiorum legibus. Vt igitur inter Iſraelitas confirmaretur tanti beneficij memoria,& declararent ſe gratos erga Deum benefactorem ſuum, Feſtum hoc die,quo hæc facta ſunt, quotannis celebrari præcipitur. Eſt hæc communis omnium veterum Patrum ferè ſententia, imprimis autem D. Auguſtini, epiſt.*119.*cap.*16.

Cõputatio dierũ 50. ab egreſſu Iſraelitarũ ad datæ legis diem.

Non eſt autem contemnenda controuerſia inter Doctores,de computatione quinquaginta dierum ab egreſſu populi Iſraelitici ad datæ legis diem quinquageſimum. Nam Moſes teſtatur Exod. 19. *veniſſe ſe cum Iſraelitis in deſertum Sinai menſe tertio ab exitu ex Ægypto,ac tertiâ deinde die legem datam: non indicat autem quoto die menſis tertij in deſertum Sinai venerint: & propterea non certò conſtat,vnde tres illi dies numerandi ſint,de quibus Moſes dicit,* Eſtote parati in tertium diem. *Hinc variæ hac de re & diuerſæ Doctorum reperiuntur ſententiæ.*

Auguſtini cõputatio.

D. Auguſtinus in Quæſt. Veteris & Noui Teſtamenti cap. 95. *& lib.* 2. *quæſt. in Exod.cap.* 70.*& epiſt.*119.*ad Ianuarium cap.*16.*quæ etiam habetur inter opera Hieronymi tom.* 9. *epiſt.* 21.*ex cap.*19. *Exod.probare conatur, datam legem die tertio menſis tertij: & diem illum tertium menſis tertij fuiſſe quinquageſimum à decimo quarto die primi menſis, in quo immolatum erat Paſcha,includendo vtrumque extremum. Nam ex primo menſe habentur dies* 17 *ex ſecundo* 30.*& ex tertio tres: qui omnes faciunt dies* 50. *Hinc porrò colligit, diem Pentecoſtes in eâdem menſis feria, in qua fuerit dies immolationis Agni: quemadmodum igitur primum Paſcha in Ægypto celebratum ſit ab Iſraelitis feria* 4. *ad veſperam quæ erat* 14. *dies menſis primi,ſic datam eſſe legem in monte Sinai eâdem feriâ, quæ fuerit* 3. *dies menſis tertij.Verùm Auguſtinus ita numeranda ſibiipſi contrarius videtur. Nam epiſt.* 119.*ad Ianuarium vult, Feſtum datæ legis, eſſe Feſtum Pentecoſtes.Id autem Leuit.*23.*numerari jubetur non à decima quarta die menſis primi,quâ Agnus fuit in Ægypto mactatus, ſicut Auguſtinus facit,ſed à ſecunda Azymorum, hoc eſt à* 16.*die.Si quis duo diuerſa Feſta faciat,datæ legis & Hebdomadarum, quod propriè eſt Feſtum Pentecoſtes,tunc non coincident,& nullum erit Feſtum datæ legis: neque enim legimus alicubi in Veteri Teſtamento, quòd extra Feſtum Hebdomadarum in memoriam datæ legis Feſtum aliquod peculiariter ſit celebratum.*

Adhæc etiam in numerandis his diebus quinquaginta, errare videtur Auguſtinus. Nam ex prima menſe ſumit dies 17. *ex ſecunda dies* 30.*ex tertia dies tres:quod falſum eſt.Sed ne quis mihi vitio vertat,quòd de Sanctiſſimo viro hæc dicam, Bedam audiamus, qui in lib. de Temp. cap.*5.*& lib.de Ration. Computi,cap.*6. *&* 11.*regulam tradens computandarum menſium ad intelligendam Sacram ſcripturam ſic infert de ratione temp.cap.*9. Antiqui menſes ſuos non à Solis, ſed à Lunæ curſu computare ſolebant. Vnde quoties in Scriptura Sacra ſiue in lege, ſiue ante legem,quotâ die menſis quid factum, dictúmue ſit indicatur, non aliud quàm Lunæ ætas ſignificatur. *Et paulò infrà:* Quos menſes propter Lunæ circulum, qui viginti nouem ſemis diebus conſtat, tricenis, vnde tricenîſque diebus alternantes,ſecundo demùm vel tertio anno exacto,menſem ſuperfluum, qui ex annuis vndecim Epactarum diebus confici ſolet,intercalant. Vnde nonnullo moueor ſcrupulo, quomodo Majores noſtri diem, quâ lex data eſt, quæ eſt tertia menſis tertij, quinquageſimam ab Agni occiſione compu-

computent: ponentes videlicet primi mensis residuos dies 17. quia tredecim priores fuerant ante Pascha transacti: secundi 30. tertij 3. qui fiunt simul dies 50. Cùm constet, duos menses lunares non 60. sed 59. diebus debere concludi, ac per hoc in summa temporis memorati non plus quàm 49. dies inueniri. Nisi fortè putandum est, συνεχδοχικῶς, quæ est regula Sanctæ Scripturæ frequentissima, computari. *Hac Beda. Debuit ergo Augustinus numerare ex primo mense 16. ex secundo 30. dies: vel ex primo 17. dies, ex secundo 29. Præterea Moses non dicit,* mense tertio Paschatis: *sed* mense tertio postquam egressi sunt filij Israel de terra Ægypti. *Egressi autem sunt non* 14. *sed* 15. *die, vt Num.* 33. *indicatur.*

Ruperti sententia. *Rupertus Abbas Tuitien. in eundem cum Augustino lapidem impingit, numerando dies* 50. *ab immolatione Agni ad datam legem: in eo tamen ab illo dissentit, quòd vnum mensem dierum* 29. *alterum dierum* 30. *facit, vt Lunaribus mensibus, qui apud Hebræos in vsu fuerunt, conuenit. Quia verò sic efficiuntur dies tantùm* 49. *sicque aliâ die data esset lex, aliâ missus esset Spiritus Sanctus, & hac ratione periret pulcherrimus typus nostræ Pentecostes, quem Patres primitiuæ Ecclesiæ ferè omnes agnouerunt, nimirum, quòd Pentecoste Iudæorum fuerit Festum veteris legis, & Pentecoste Christianorum sit Festum nouæ datæ legis: propterea addit,* legem intelligi debere, datam esse non die tertio mensis tertij, in quo audita sunt tonitrua & sonitus buccinæ, vt plerique *(inquit)* negligenter legentes putant, sed in die quarto, in quo lecta fuit lex à Mose, & à populo audita, vt patet ex cap. 24. Exod. *Refert hæc ille lib.* 3. *in Exod. cap.* 23. *&* 41. *& lib.* 2. *in Leuit.* 34. *itémque lib.* 10. *de Officiis diuinis cap.* 12.

Authoris hist. scholast. & Durandi sententia. *Author Historiæ Scholasticæ in cap.* 38. *Exod. & Durandus in Rationali lib.* 6. *cap.* 107. *num.* 9. *asserunt,* legem datam esse quinquagesimo die non ab immolatione Paschæ, sed à Solenni eius die. *Et quo faciliùs suam sententiam tueri possint, dicunt cum Ruperto, legem datam quarto die mensis tertij, & omnes menses contra Hebræorum consuetudinem, triginta faciunt dierum. In vno tamen differunt hi duo authores: Scholiastes enim dicit, diem quartum mensis tertij fuisse illum, in quo audita sint tonitrua, & sonitus buccinæ, & visa fulgura: Durandus verò ait, cum Ruperto, fuisse illum, in quo lecta & audita sit lex à populo.*

R. Solomonis & Lirani sententia. *Rabbi Solomon, & eum sequutus Liranus in cap.* 19. *Exodi, qui menses Lunares constituunt, quinquaginta, hos dies numerant quidem à die solenni Pascha, & egressu populi ex Ægypto, sed non inclusiuè, verùm exclusiuè, hoc est, à secundo die Azymorum, & finiunt die sextâ mensis tertij. Dicunt enim Mosem venisse in desertum Sinai mensis tertij die tertio, ac dein quarto dixisse,* Estote parati in diem tertiam, *ac sexto demùm die mensis huius audita esse tonitrua & fulgura, & datam esse legem verbotenus. Coincidunt hæc cum ijs quæ suprà in fine capitis quinti diximus. Placet hæc sententia Bellarmino quoque, vt quæ magis conformis sit literæ. Verba enim Mosis hæc sunt:* Mense tertio egressionis filiorum Israel de Ægypto, in die hac venerunt in solitudinem Sinai: *vbi illud,* In die hac, *referri videtur ad numerum antea nominatum, nimirum ad tertium, vt sit sensus: Mense tertio, & die ipsâ, id est, eiusdem numeri, hoc est, tertiâ. Iuxta hanc autem sententiam dies Pentecostes, quo missus est Discipulis Christi Spiritus Sanctus fuit in Dominica, vnde etiámnum hodie eo die celebratur ab Ecclesia. Oportet igitur, vt dies Azymorũ secundus, tempore Passionis Christi, fuerit in Dominica, & Festum Paschæ in Sabbatho. Quod si autem eo tempore incidit Pascha in diem Veneris seu feriam sextam, vt ab omnibus creditur necesse est, vt tunc, iuxta constitutionem post secundi templi instaurationem factam, ex hac feria in Sabbathum translatum sit Pascha. Nam si celebratum fuisset die Veneris, vt Pontificij volunt, dies secundus Azymorum, in quo oblatus fuit manipulus, & Festum Pentecostes in Sabbathum incidisset, & Sabbatho hodie quoque celebrari deberet. Quæ ita manifesta sunt, vt ne ab ipso quidem Francolino negari possint, sicut est videre in eius libro de Tempore horarum Canonic. ca.* 83. *Obserua tamen quas ibidem quærat elabendi rimulas.* Opinio hæc, *inquit,* mera est diuinatio. *Nos verò Bellarmini Iesuitæ verbis ostendimus modò, eam magis quàm nullam aliam literæ esse conformem. Deinde dicit,* etsi lex data fuerit eo die, quo ipsi dicũt, non tamen necessariò sequi, Festum Pentecostes simili modo eodem die celebrandum: nam aliunde sumendam esse rationem computationis diei Festi Pentecostes, quàm ex die datæ legis, nimirum ex cap. 23. Leuit. vbi celebritatis huius dies præscribitur à Deo.

Equidem fateor non reperiri in Sacris literis Festum hoc celebrandum in memoriam datæ legis eo die. Docet autem hoc Augustinus non vno in loco, aliique multi Patres: & pulcherrimã figuram nostræ Pentecostes in eo monstrant: solus Francolinus negat, ne veritati cedere cogatur. Deinde demonstratur quidem Leuit. 23. *ratio computandi hunc diem Festum: hæc autẽ cum ea egregiè congruit. Eiusdem momenti est, quod dicit,* Theodoretum in Exod. quæst. 54. & in Leuit. quæst. 32. affirmare, Pentecostes Festum institutum fuisse non in memoriam

moriam datæ legis in monte Sinai, sed in memoriam ingressus populi in terram promissionis. *Respondeo, falsum esse, Theodoretum asserere, Pentecosten non in data legis memoriam institutam: sed solùm dicit, Pentecosten revocare in memoriam ingressum in terram promissam. Quemadmodum igitur, qui dicit, Pentecosten institutam fuisse ob gratiarum actionem de nouis frugibus, & figuram illius Pentecostes quâ Discipulis missus est Spiritus Sanctus, non negat etiam in data legis memoriam institutam: sic quoque Theodoretus commemorando hunc finem, non negat alterum. Est igitur in hoc Francolini argumento Compositionis fallacia: conjunguntur enim in eo, quæ erant separanda. Adhæc, si maximè Theodoreti hæc esset sententia, vni tamen illi, Augustinum & alios multos Patres opponeremus, qui hoc affirmant. Adde, quòd omnia quæ in veteri populo contigerunt, iuxta Paulum 1. Corinth. 10. typi & figuræ fuerunt rerum futurarum, quibus perficiendis Christus ab æterno prædestinatus fuit. At in Augustini sententia longè pulchrior nostra Pentecostes typus, quàm in Theodoreti latet. Ille enim Veteris Testamenti typum, cum nostra Pentecoste conferens epistolâ 119. ad Ianuarium*, Occiditur (*inquit*) ouis, celebratur Pascha, & interpositis quinquaginta diebus, datur lex ad timorem scripta digito Dei. Occiditur Christus, qui tanquam ouis ad immolandum ductus est, sicuti Isaïas testatur, celebratur verum Pascha: & interpositis quinquaginta diebus, datur ad charitatem Spiritus Sanctus, qui est digitus Dei, *&c. Sacræ quoque literæ passim testantur, Christum finem esse legis.*

2. *Porrò altera causa institutæ Pentecostes Solennitatis erat oblatio duorum panum è nouis frugibus coctorum, pro primitiis Domino: vt hac ceremoniâ admonerentur, se fruges omnes, adeóque cuncta ad vitæ sustentationem necessaria, è manu Dei clementissima accipere, & simul excitarentur ad orandum Deum, non tantùm pro benedictione frugum, verùmetiam vt ijs sanctè vteretur.*

3. *Tertiò, Pentecoste Iudæorum fuit typus illius Pentecostes, quâ Christus, postquam in altum ascendit, legem promulgauit, non legem tabulis lapideis inscriptam, sed cordi ac menti, legem noui fœderis, quo die primitiæ Spiritus Sancti, eius inquam dona stupendo cum miraculo in Apostolos effusa sunt, à quo mox tempore legem Christi Euangelium scilicet, magnâ constantiâ prædicare cœperunt.*

4. *His adde, si libet, quartam causam, vt nimirum Pentecoste Iudæorum, memoriam eis renouaret introitûs in terram promissionis: quòd tunc demùm serere & metere cœpissent.*

CAPVT VII.

De Tabernaculorum Festo.

MEnsis Tisri, qui primus antiquitus, juxta Festorum autem ordinem septimus fuit, totus ferè erat Festiuus apud Iudæos: erat enim tempus in quod incidit hic mensis, admodum idoneum ad celebranda Festa, quòd tùm omnes fruges terræ ex agris collectæ essent: deinde quemadmodum inter dies septem est obseruatum Sabbathum, sic inter menses, septimus hic quasi Sabbathum est mensium: præcipuum tamen omnium & maximè Solenne Tabernaculorum Festum *fuit, sub quo etiam reliqua Festa huius mensis, ceu species sub genere continentur, & ab eo ferè denominantur, licèt vnumquodque suum peculiare nomen quoque habeat.*

Festum Tubarum.

PRimum, quod primo die mensis celebrabatur, reliquis autem Calendarum ferijs solennius habebatur, ob initium anni secundùm aliquos, Festum Tubarum, *siue* Buccinæ & Clangoris, *Hebraicè* זכרון תרועה Sichron Theruah *dicebatur: propterea quòd in eo passim audiretur tubarum sonitus & clangor. Instituitur Leuitic. 23. his verbis.* Mense septimo; primâ die mensis, erit vobis Sabbathum memoriale, clangentibus tubis, & vocabitis Sanctum, omne opus seruile non facietis in eo. *His additur Num. 29. cap.* Offeretísque holocaustum in odorem suauissimum Domino, vitulum de armento vnum: arietem vnum: & agnos anniculos immaculatos septem: & in sacrificiis eorum similæ oleo conspersæ tres decimas per singulos vitulos, duas decimas per arietem, vnam decimam per agnum, qui simul sunt agni septem: & hircum pro peccato, qui offertur in expiationem populi, præter holocaustum Calendarum cum sacrificiis suis, & holocaustum sempiternum cum libationibus solitis. Eisdem ceremoniis offeretis in odorem suauissimum incensum Domino.

Institutio Festi Tubarum.

Variæ autem hujus Festi diei causæ afferuntur. Rabbini Iudæorum putant, institutum esse in memoriam liberationis Isaaci ab immolatione: & propterea mandatum à Deo, vt clangatur in eo tubâ seu cornu arietino, quòd aries inter fruteta pro Isaaco demonstratus & immolatus sit, vt habetur Genes. 22. Alijs verò non verisimile videtur, propter vnius hominis liberationem, Festum publicum & Solenne

Tubarũ Festum cur institutũ.

lenne institutum fuisse. Verùm etiam ipsi dissentiunt. Nonnulli volunt, institutam esse hanc solennitatem, vt in memoriam reuocaret grauia illa bella, quæ populus Israeliticus auspice & duce Deo gesserat primò contra Amelechitas, deinde verò contra Ethnicos: Vtque admonerentur simul, vitam humanam nil nisi militiam perpetuam in terris esse. Quia verò plurimùm in huius mensis obseruatione situm est, tum quòd plures in eo sunt Festi dies, quàm in aliis ferè omnibus mensibus: tum verò quòd ab hoc mense inchoatur numeratio anni Semica vel Sabbatharij & Iubilæi: ideò aliis probabiliùs videtur, voluisse Deum primum eius diem Festo, otio, clangore & sacrificiis Solennem reddere, vt ex initio suo notabilior fieret, & populus ad obseruationem sequentium Festorum hoc pacto excitaretur: vtque clangore & sonitu isto tubarum populus admoneretur & excitaretur, vt gratum se Deo præstaret pro beneficiis omnibus, quæ anno præcedente in eum abundè contulisset. Vnde & dies hic memoriale seu monumentum clangoris appellatur.

FESTVM EXPIATIONIS.

Ritus obseruati in Expiationis Festo

PRoximum huic eodem mense, & quidem decimo eius die, celebrari præcipitur Festum Expiationis: quod cum sacrificiis & ceremoniis suis instituitur à Deo, & multis verbis describitur Leuitici 16. cap. In hac annua Solennitate peragebatur pro omnibus totius populi peccatis vniuersale expiatorium seu propitiatorium sacrificium ceremoniis pluribus, quibus tota Passio & fructus Passionis seu mortis Domini nostri Iesu Christi ad viuum quasi adumbrabatur quotannis vniuersa Ecclesiæ. Summus enim Sacerdos in hoc sacrificio solus obibat omnia: imò ne quis omnium sese Pontifici, sanctuarium ingredienti & pro peccatis sacrificanti, coniungat diligentissimè in lege cauetur: Nullus hominum, inquit Dominus, sit in tabernaculo, quando Pontifex sanctuarium ingreditur, &c. Nam Christo Domino in salutis & redemptionis nostræ negotio, nemo, ne quidem Propheta vel Apostolus, est coniungendus. Solus enim est Saluator Iesus Christus, cuius Summus Pontifex veteris Testamenti typus fuit.

Ritus sacrificandi in hoc Festo

Accipiebat autem Pontifex, hoc die pro peccatis populi sacrificaturus, de suis iuuencum expiatorium & arietem pro holocausto: à populo autem duos hircos Christus enim sacrificium nostrum propitiatorium, quam pro nobis obtulit substantiam carnis suæ, à nobis accepit, sic tamen vt immunis sit ab omni macula peccati: vnde & Pontifex sacrificaturus, communes quidem Sacerdotum vestes, sed tamen sanctas, puras, & candidas induit. Principio autem pro se & pro domo sua mactabat iuuencum: quo ipsa significabat, se veri illius & Summi Pontificis typum solummodo esse. Nostro enim Pontifici non est necesse quotidie, quemadmodum illis Pontificibus, prius pro peccatis propriis victimas offerre, deinde pro peccatis populi. Lex enim homines constituit Pontifices infirmos, Christus verò cum iureiurando Pontifex æternus creatus est: sicut Paulus docet Heb. 7. cap. Deinde sortiebatur Pontifex ante ostium tabernaculi inter duos hircos, vter mactaretur Domino, vel ablegaretur in desertum. Duo hirci Christum adumbrant; ita tamen, vt hæc duo animalia non pro duabus personis, sed pro duabus naturis accipiantur. Cùm enim per vnum hircum adumbrari commodè non posset tam mortalitas quàm immortalitas Christi (nam hircus mortalis est solum) necessariò duo mandati sunt, vt ille qui mactabatur, carnis passibilem naturam præfiguraret: qui verò soluebatur, Diuinitatis indicaret naturam impassibilem: sicuti Theodoretus loquitur quæst. 22. in Leuit. vbi etiam indicat, cur hoc loco per hircos adumbretur Christus, qui olidi impiorum figura sunt, & Christus plerúnque Agno comparetur. Tertiò, Pontifex iuuenci & hirci mactati sanguinem cum thuribulo accipiebat, & intro velum ingrediebatur in Sanctum Sanctorum, idque semel tantùm quotannis, hoc ipso videlicet Expiationis Festo, ibique incensum super carbones coram Domino ponebat, vt nebula incensi thymiamatis operiret propitiatorium, & primum sanguinem iuuenci, deinde hirci super faciem propitiatorij, ad orientem digito suo septies aspergebat. Mysterium horum Paulus indicat Heb. 9. cap. inquiens, Christum per maius & perfectius tabernaculum, non manufactum, neque per sanguinem hircorum & vitulorum, sed per proprium sanguinem ingressum esse semel in Sacrarium, æternâ redemptione repertâ. Septena autem aspersio sanguinis iuuenci & hirci, perfectam purgationem innuit, quæ fit per sanguinem Christi tollentem peccata mundi. Necesse est autem vt sanguis Christi digito eius aspergatur nobis: est is spiritus super quem applicatur & confertur hominibus purgatio. Fumus autem thymiamatis magnus, vim maximam precum significat, quas Christus pro nobis simul obtulit.

His ita ritè peractis, egrediebatur rursus in Sanctum Pontifex, sanguinem super altare aureum ibi collocans. Inde egrediebatur ad holocaustorũ altare, & impositâ manu vtráque hirco alteri, imprecabatur confessione suâ, & sine dubio populus quóque, verba Pontificis tacitè secum repetens, capiti eius omnia Israelitarum peccata, tradebaturq́; cuidam viro, ad id destinato, in desertum abducendus, vt esset pro omnibus totius populi peccatis expiatio. Vnde Græcus Interpres

non

non malè pro hirci huius Hebræo nomine ἀποπομπαῖον, *posuit, quâ voce Græci vocant malorum depulsorem. Hinc & Deos, quos ad depellenda mala coluerunt*, ἀποπομπαίους, ἀποτροπαίους, ἀλεξικάκους *appellârunt. Portabat autem ille peccatum populi in desertum, non vt amplius non esset, sed ne imputaretur ei. Hircus verò, seu* ἀποπομπαῖος *ille, verè est* filius Dei Iesus Christus, qui tollit peccata mundi. *Posthæc abluebatur rursus Pontifex, & depositis vestibus communibus, Pontificalibus induebatur: deinde sacrificabat arietem in holocaustum: Christus enim est victima æternùm durans. Præterea mittebat iuuencum & hircum priorem in locum sacrum extra castra, vt ibi prorsus comburerentur. Declarat hoc Paulus* 13. *cap. ad Hebræos vbi dicit:* Quorum animalium sanguis infertur pro peccato in Sacrarium per Pontificem, horum corpora exuruntur extra castra. Quapropter & Iesus, vt sanctificaret populum per proprium sanguinem, passus est extra portam.

Postremò vniuerso populo in anniuersaria hac solennitate indicitur in lege Ieiunium, & abstinentia ab omnibus operibus seruilibus. Decimo die, *inquit Dominus*, mensis huius septimi, dies expiationum erit celeberrimus, & vocabitur Sanctus, affligetísque animas vestras in eo, & offeretis holocaustum Domino. Omne opus seruile non facietis in tempore diei huius, quia dies propitiationis est, vt propitietur vobis Dominus Deus vester. Omnis anima quæ afflicta non fuerit die hac, peribit de populis suis: & quæ operis quippiam fecerit, delebo eam de populo suo. Nihil ergo operis facietis in eo: legitimum sempiternum erit vobis, in cunctis generationibus & habitationibus vestris: Sabbathum requietionis est, & affligetis animas vestras, &c. *Leuit.* 23. *Eadem ferè leguntur eodem libro cap.* 16. *Refert autem Aben Ezra, vbicunque in Sacris literis verbum affligendi animæ iungatur, ibi semper significari ieiunium. Requiritur enim ab his quibus peccata remissa, dolor serius ex agnitione peccati conceptus: pœnitentia vera, abstinentia ab omnibus his quæ carnem delectant, & cessatio ab omni malo.*

Iudæorum sententia de causa instituti Festi Expiationis.

Iudæi tamen dicunt, Festiuitatem hanc institutam, in memoriam eius beneficij, quòd Dominus indulserit eis peccatum idololatriæ, vituli fabricatione in deserto commissum. Quæ causa fortè est, quòd Iudæi B. Theodoreti ætate, nullam prorsus hoc ipso die præ se tulerunt tristitiam vt in lege disertè præcipitur, sed potius riserunt, luserunt, saltârunt, ac verbis & rebus obscœnis vsi sunt: sicuti testatur quæst. 32. *in Leuiticum.*

Sacrificia alia, quæ offerebantur hoc die, præter hoc expiatorium, describuntur Num. 29. *cap.* 8. 9. 10. *&* 11. *versibus.*

FESTVM TABERNACVLORVM.

Institutio Festi huius.

HIS *diebus Festis* Tabernaculorum *demùm* Festum *succedebat: quod Hebraicè dicitur* חג הסכות Chag Hasukot*: & à Rab. Aben Ezra in cap.* 23. *Leuit.* fundamentum omnium Solennitatum, *item* Festum principale *præ omnibus Festis appellatur. Describitur Leuit.* 23. *Num.* 29. *& Deuter.* 16. *cap. Et primò quidem præcipitur, vt septem continuis diebus, à quintadecima vsque ad vigesimam primam inclusiuè celebretur, sic tamen vt prima præ cæteris esset Sancta & Festiua, sicut & octaua, de qua postea.* A quinta decima (*ait Dominus*) die mensis septimi, quando congregaueritis omnes fructus terræ vestræ; celebrabitis ferias Domini septem diebus: die primo & octauo erit Sabbathum, id est, requies: nec licebat aliquod opus seruile in iis facere. *Quo ipso obiter superstitio humana damnatur, quæ diem decimum quintum omnem, & infaustum, fugere & cauere iubet: qua de re cap.* 1. *lib.* 2. *pluribus agemus.*

Ritus obseruati in Tabernaculorum Festo.

Hoc tamen ipso die decerpere & colligere iubentur materiam ex arboribus, quibus tabernacula sibi extruerent. Sumetísque vobis (*inquit Dominus*) die primo fructus arboris pulcherrimæ, spatulásque palmarum, & ramos ligni densarum frondium, & salices de torrente. *Ex hac materia tabernacula, hoc est, subita ac tumultuaria domitiola, ad breue tempus confecta, qualia ferè solent pastores in deserto oberrantes, & gregarij milites in castris habere, parârunt & extruxerunt vbiuis locorum. Colligimus hæc duo ex cap.* 8. *libri Nehemiæ, vbi formula Festi huius legitimè celebrati descripta extat.* Egredimini, *dicitur,* in montem, & afferte frondes oliuæ, & frondes ligni pulcherrimi, frondes myrti, & ramos palmarum, & frondes ligni nemorosi, vt fiant tabernacula sicut scriptum est. Et egressus est omnis populus & attulerunt. Feceruntque sibi tabernacula vnusquisque in domate suo, & in atriis suis, & in atriis domus Dei, & in platea portę aquarum, & in platea portę Ephraim, &c.

Referunt Hebræi ex hac ipsa materia, factos quoque fasciculos, quos mane per septem hos dies gestârint hinc inde: omnémque cibum negatum ei qui non prius talem fasciculum portâsset. Vnde Festum hoc etiam Chaggnarauim, *hoc est,*

D 2 Festum

Festum Palmarum, *seu potius* salicum *dicebatur:gnarabh enim Hebræi salicem interpretantur. Ab hac ramorum collectione postea dies hac decima quinta mensis huius septimi* Palmarum dies *appellata fuit. Verùm Paulus Fagius in suis ad cap.* 23. *Leuit. Annotationibus refert, octauam huius Festi diem sic appellatam. Vbi porrò addit*, circumiuisse Hebræos septimo die septies altare, portantes palmas in memoriam captæ Hiericho, *quæ prima fuit ciuitas terræ promissæ ab Israelitis septenâ circuitione occupata.*

Cantus vsurpatus à Iudæis Tabernaculorum Festo.

Andreas Osiander in Annotationibus suis ad Harmoniam Euangelicam lib. 3. *cap.* 36. *indicat, vsos etiam fuisse Iudæos in hoc Festo Tabernaculorum & circumgestatione ramorum quotidie, præsertim autem septimo eius die, genere quodam cantionis, persimili Litaniis: quod composuerunt occasione eorum verborum quæ habentur Psalm.*118. Ana Iehoua hosan-na, ana Iehoua hatzelicha-na, *id est*, quæso Domine salua rogo, obsecro Domine prosperum facito, Benedictus qui venit in nomine Domini. Ac primum, *inquit*, recensetur ingens aceruus nominum Dei; & ad singula succinitur Hosanna, ad hunc modum: propter te Deum Deorum hosanna, &c. deinde recensetur magnus eorum quæ Deo attribuuntur, vt, propter veritatem tuam, hosanna: propter Testamentum tuum, hosanna, &c. Post hæc enumeratur magna congeries earum rerum, quas saluari cupiunt: vt, Templum electum, hosanna: montem Moria, hosanna: Redemptor & Saluator, hosanna, &c. Tum iterum ad varias res, & seipsos, variis appellationibus ornatos, vt finis nullus battologiæ futurus videatur. Tandem mutatur forma cantionis ad hunc modum, Quæso redime surculum plantationis tuæ, hosanna: quæso respice ad fœdus annuli tui, hosanna, &c. Post iterum mutatur ad hunc modum, Sicut saluâsti fortes in Ægypto, populum tuum, cùm exires in salutem: ita hosanna, &c. Postremò reditur ad primam formam, nisi quod membra sunt longiora, idque ad hunc modum; propter integrum in generationibus suis, liberatum ob multitudinem iustitiarum suarum, ereptum ab inundatione veniente diluuio, & succinitur hosanna & hosanna, quia Pater noster tu es. Et hæc succentiuncula aliquanto pòst iterum augetur. Denique nullus est neque modus neque finis, sed omnia concrepant, perstrepunt & reboant Hosanna, maximè septimo eius diei Festo, vti diximus. Vnde & cantionem hanc, & Festum ipsum in quo canitur, posteriores Iudæi Hosanna appellârunt: sed & ipsos fasciculos frondium, quos manibus gestant & concutiunt, vocârunt Hosanna, nominatim autem salutem cum palmæ foliis. Hinc & illæ phrases Iudæorum hodie quóque vsurpatæ, Facere Hosanna, hoc est fasciculos illos ad Festum parare ex salice, myrto, palma, citro, &c. Item, Hilarem esse in Hosanna, hoc est, in Festo illo canere, tripudiare ac summam declarare lætitiam. Et quanquam credibile sit, multa à recentioribus Iudæis adiecta huic cantioni fuisse, præsertim cùm hodie aliter ab Italis, aliter à Germanis Iudæis obseruetur: tamen tempore Christi hasce apud Iudæos cantiones in vsu fuisse inde colligi potest, quòd Christo asello insidenti & vrbem Hierosolymorum ingredienti acclamauit populus, Hosanna filio Dauid, Benedictus qui venit in nomine Domini. *Refert etiam Benedictus Aretius in problem. Theolog. loco* 39. *vbi ille indicat, octauâ huius celebritatis die, de qua postea, hæc fieri solita.*

In his porrò tabernaculis septem illis diebus continuis habitare iubentur. Mense septimo, *inquit Dominus Leuit.* 23. Festa celebrabitis, & habitabitis in vmbraculis septem diebus. Omnis qui de genere est Israel, manebit in tabernaculis. Et lætabimini coram Domino Deo vestro, &c.

Plutarchus Sympos. 4. *Problem.* 5. *meminit etiam huius Festiuitatis, ritúsque in ea obseruati. Ac inter alia dicit*, τραπέζας προτίθενται παντοδαπῆς ὀπώρας, *hoc est*, mensas proponunt plenas omnis generis frugum. *Et sub* σκηναῖς, *id est* tabernaculis degunt, ἐκ κλημάτων μάλιστα καὶ κιττοῦ διαπεπλεγμέναις, *hoc est*, ex palmitibus potissimùm & hedera contextis. *Etsi verò honestè epulari & lætari illis per Deum licuit, tamen luxu adeò profuso temporis progressu sub tabernaculis istis vsi sunt vt Plutarchus eodem loco hanc Festiuitatem* τριετηρικῇ πτυελία: *hoc est, Festo illi trienniali, quod in Bacchi honorem olim agitabatur, comparans, inde probare conetur, Iudæos Bacchi sacris initiatos eiúsque cultores esse.*

Tabernaculorum Festum quare institutum.

Causa autem instituti huius Festi, & ceremoniæ quæ in eo obseruatur, in lege superioribus mox adiicitur, his verbis: Vt discant posteri vestri, quòd in tabernaculis habitare fecerim filios Israel, cùm educerem eos de terra Ægypti. *Voluit igitur Deus hoc Festo, hócque ritu admonere populum suum afflictissima, miserrima & molestissima eius vita, quam ipsorum maiores Ægypto egressi in deserto quadraginta annis totis egissent, vbi errârunt exules sine domo, & sine agro. Deinde vt cogitarent, quàm mirabiliter sint ab ipso Deo, supra quam natura rerum atque eorum opes ac vires ferrent, salui & incolumes conseruati. Et quidem Hebræi*

brai existimant, hanc vnam ob causam fuisse institutum hoc Festum à Deo, vt memoriâ gratâ posteritas omnis teneret, quàm mirabili protectione Deus Maiores eorum sub nube, tanquam sub vmbra quadam, saluos ex Ægypto, & per deserta loca eduxisset. Cui sententiæ etiam Chaldæus Paraphrastes suffragari videtur, qui illud, Vt sciant posteri vestri, quod in tabernaculis habitare fecerim filios Israel, ad hunc modum reddit: Vt sciant posteri vestri, quòd in vmbraculo nubium sedere filios Israel fecerim. Adhæc, vt præsentium bonorum fruitionem, & lætam hanc fortunam cum maiorum inopia ac tenuitate conferrent: videlicet quòd olim maiores eorum errârint exules in deserto, ipsi verò possideant nunc multa regna: quòd Maiores eorum nec domos, nec agros habuerint, sed in tuguriis habitârint, eáque ipsa subinde mutârint, ipsi contra nunc non domos tantùm, sed magnificas ædes, imò clarissimas & munitissimas vrbes possideant: quòd Maiores olim finitimis suis prædæ ac direptioni fuerint, ipsi nunc iisdem formidabiles sint: ac propter ea sibi de præsenti rerum suarum felici statu gratularentur, Deóque maiores gratias agendas arbitrarentur. Beda censet, huius obseruantiæ sacramentum esse nobis hodie spirituali inquisitione perscrutandum, & cogitandum, esse nos peregrinos in hac terra, patriam autem habere in cœlis. Eodem etiam D. Augustinus, in Psal. 14. & 18. scribens, respicit, quando tabernacula scribit esse quasi quædam peregrinitatis atque belli symbola, ac peregrinæ, afflictæ & instabilis eius, quam in his terris agimus, vitæ militiaque nos admonentia. Præcipuè verò docet, eos qui sunt ex pauperibus & ingloriis diuites ac honorati facti, inopiæ & fortunæ veteris semper meminisse.

Sacrificia Festi Tabernaculorum. Sacrificia autem singulis his septem diebus offerenda ordine describuntur Numer. 29. Die prima (ait Dominus) offeretis holocaustum in odorem suauissimum Domino, vitulos de armento tredecim, arietes duos, agnos anniculos immaculatos quatuordecim: & in libamentis eorum similæ oleo conspersæ tres decimas per vitulos singulos, qui sunt simul vituli tredecim: & duas decimas arieti vni, id est simul arietibus duobus: & decimam decimæ agnis singulis, qui sunt simul agni quatuordecim: & hircum pro peccato: absque holocausto sempiterno, ac sacrificio & libamine eius.

In die altero offeretis vitulos de armento duodecim, arietes duos, agnos anniculos immaculatos quatuordecim, Sacrificiáque & libamina singulorum per vitulos & arietes, & agnos ritè celebrabitis. & hircum pro peccato: absque holocausto sempiterno, sacrificióque & libamine eius.

Die tertio offeretis vitulos vndecim, arietes duos, agnos anniculos immaculatos quatuordecim: Sacrificiáque & libamina singulorum per vitulos & arietes, & agnos ritè celebrabitis, & hircum pro peccato, absque holocausto sempiterno, sacrificióque & libamine eius.

Die quarto offeretis vitulos decem, arietes duos, agnos anniculos immaculatos quatuordecim: sacrificiáque & libamina singulorum per vitulos & arietes & agnos ritè celebrabitis, & pro peccato: absque holocausto sempiterno, sacrificióque eius & libamine.

Die quinto offeretis vitulos nouem, arietes duos, agnos anniculos immaculatos quatuordecim: sacrificiáque & libamina singulorum per vitulos & arietes & agnos ritè celebrabitis, & hircum pro peccato: absque holocausto sempiterno, sacrificioque eius & libamine.

Die sexto offeretis vitulos octo, arietes duos, agnos anniculos immaculatos quatuordecim: sacrificiáque & libamina singulorum per vitulos & arietes & agnos ritè celebrabitis, & hircum pro peccato: absque holocausto sempiterno, sacrificióque eius & libamine.

Die septimo offeretis vitulos septem agnos, arietes duos, & anniculos immaculatos quatuordecim: sacrificiáque & libamina singulorum per vitulos & arietes & agnos ritè celebrabitis, & hircum pro peccato: absque holocausto sempiterno sacrificióque eius & libamine.

Ergo vt prima die Tabernaculorum tredecim vituli offerebantur, sic secunda die duodecim, tertia vndecim, quarta decem, quinta nouem, sexta octo, septima die, quæ & vltima, septem tantùm vituli offerebantur. Arietum autem & agnorum numerus vnus idémque omnibus his diebus retinebatur: similiter & similarum oblatio & libamina, cum hirco & quotidiano iugi sacrificio eodem modo offerebantur & numero. Erat igitur vitulorum omnium numerus, qui toto Festo offerebantur, septuaginta, iuxta linguas gentium 70. pro quibus secundùm Iudæos offerebantur significando earum subinde diminutiones, donec sub Regem Messiam, qui est expectatio & salus gentium omnia redigantur. Agni verò in vniuersum offerebantur 98. quod factum Hebræi referunt contra maledictiones 98 quæ in lege habentur contra Israelitas, si legem Domini transgrediantur.

De superstitionibus quibus adhuc hodie Iudæi vtuntur in hoc Festo, & præsertim in parandis tabernaculis, consule authorem Iudaicum libri Arba Turim in tractatu Orech Chaim: & libellum de præceptis Iudæorum affirmatiuis & negatiuis.

Festvm Concionis Seu Celebritatis magnæ.

Qvartum huius septimi mensis Festum sequebatur proximè Festiuitatem Tabernaculorum: celebrabatur enim octauâ eius, hoc est

22. mensis, eratque celeberrima Solemnitas, vnde & lo.7. Magnus dies Festus *vocatur. Hebræi illud appellant* האסף Haasiph, *item* עצרת Azæreth, *id est*, Cœtum *seu* Collectionem *: vel* Retentionem *&* Prohibitionem. *Nam verbum Hebræum* עצר *retinere & prohibere significat.*

Octaua dies Festi Tabernac. cur Retentio & Prohibitio dicatur.

Quam autem ob causam hoc Festum sic appellatum fuerit, variæ sunt sententiæ. Vna, quòd peracto Festi Tabernaculorum septem diebus, populus vnum adhuc diem illum retineretur. Altera, quòd eo die ne quid operis fieret prohibebatur. Tertia, quòd populus ad contributionem pecuniæ in vsus Sacrificiorum retineretur. Quarta est R. Dauidis Kimhi, qui putat, hunc diem sic nominatum, quòd nihil in eo peculiariter fieret, sicut in reliquis festiuitatibus, à quo cognominari posset, tantùm enim populus in eo retinebatur, ne quid operis fieret. Quinta, quòd adumbraret collectionem omnium gentium, vel collectionem electorum intra regnum cælorum. Sexta, à collectione frugum, quia hoc die serotinarum frugum primitiæ offerebantur, & pro collectis frugibus Deo gratiæ agebantur. Hunc morem Ethnici postea ab ijs mutuati sunt: refert enim Cælius Antiq. Lect. lib. 12. cap. 19. eos primitias, subuectis iam frugibus ex agris, persoluisse Dijs, vt denuò virescerent, progerminarentque in campis omnia, quod vocârint Græci θάλλειν*: atque inde primitias illas* Thalysia*, rhetorum autem plerósque* Syncomysteria*, à comportatis frugibus nuncupâsse.*

Sacrificium huius diei.

Offerebatur hoc die holocaustum, vitulus vnus, aries vnus, agni anniculi immaculati septem, & libamina singulorum per vitulos, arietes & agnos: hircus quoque pro peccato, præter iuge Sacrificium cum eius libamine: sicuti præcipitur Num. 29. cap. vers. 36. 37. 38.

Appendix ad FESTVM Tabernaculorum.

IEroboam, qui à filio Solomonis Roboam defecerat, cum 10. *tribubus, & peculiare Regnum constituerat, cuius sedes postea fuit* SAMARIA, *Solennitatem hanc Tabernaculorum, quam Iudæi celebrare iubentur in lege à Deo mense septimo, qui est Thisri, præcepit celebrari mense octauo, qui est Marchesuan: vt paulatim filios Israel à patrijs abduceret ritibus: aut si qui ex suis, Festo Iudæorum interesse vellent, in mense septimo, reuerti possent ad hanc suam Solennitatem mense octauo. 3. Reg. 12. cap.*

CAPVT VIII.

De Sabbatho Septimi Anni.

Obseruatio septimi | *Anni in* [illegible]

PRæcepit etiam Deus vt Septimus quisque annus, qui initium ducebat à mensis septimi decimo die, esset Sabbathum. Quies autem & obseruatio eius in his duobus potissimùm consistebat: primò, ne agri colerentur: secundò, ne debita à creditoribus exigerentur. Vnde & Moses Deut. 15. hunc annum sacrũ vocat annum שמיטה Schemita, *hoc est*, Dimissionis, *quòd & agricultura & debita hoc anno iussu Dei dimitterentur. Sic enim loquitur Dominus, Exod. 23.* Sex annis seminabis terram tuam: & congregabis fruges ejus. Anno autem septimo dimittes eam & negliges, vt comedant pauperes populi tui, & quicquid reliquum fuerit edant bestiæ agri: ita facies in vinea & in oliveto tuo, *Eadem habentur Leuit. 25. vbi hæc adijciuntur:* Quæ sponte gignet humus, non metes, & vuas Consecrationis tuæ, non colliges quasi vindemiam. *De remissione autem debitorum ita præcipitur Deuter.* 15. Septimo anno facies remissionem, quæ hoc ordine celebrabitur. Cui debetur aliquid ab amico vel proximo ac fratre suo, repetere non poterit: quia annus Remissionis est Domini. A peregrino & aduena exiges: ciuem & propinquum repetendi non habebis potestatem. *D. Augustinus quæst. 89. in Exod priorem legem sic intelligere videtur, quasi licuerit quidem anno hoc septimo seminare & exercere terram, verùm non colligere fructus in horrea, sed eos pauperibus dimittere. Quod si verò legem penitius inspiciamus, & cultura terræ, & fructuum collectio prohibetur. Nam sicuti sex annis permittit serere & congregare fructus, idque versu 10. sic versu 11. requirit, vt terra derelinquatur & otiosa dimittatur. Ita intelligit etiam Theodoretus quæst. 25. in Leuit. vbi dicit,* Constituere Dominum anno septimo non seminatam manere terram: *sic enim loquitur Iehoua Leuit. 25.* Septimo anno Sabbathum erit terræ requietionis Sabbathum Domini. *Nec est vt quæras, si sementis non facta sit, quid ex agris colligere potuerint? Nam etiam in ijs regionibus, quæ tamen non adeò fertiles sunt, vt Palæstina fuit, ex spicis, & granis quæ inter metendum in terram labuntur, non contemnenda messis sæpe haberi potest. Deinde, eo anno quo terra non excolitur, & sementis nulla fit, herbæ tamen adeò multæ nascuntur in agris, vt vice pascuorum esse possint. Denique, non tantùm ex agris pauperes fructus colligebant septimo hoc anno, sed etiam ex vineis & olivetis.*

Quòd autem in Exodo præcipitur fructus hos sponte nascentes relinquendos pauperibus ac bestiis, in Leuitico verò domino fundi in cibum conceduntur, non pugnat. Nam etiam in Leuitico prohibentur congregare fructus, sed illis tanquam communibus vti.

Porrò, ne etiam sollicitè & anxiè cogitarent, vnde septimo anno, quo sementem nullam facere li-

re licebat, nec vites putare, vita necessaria accipere possint, ideò magnificis pollicitationibus Leuit. 25. eos placauit, vt Theodoretus loquitur quæst. 35. in Leuit. Promisit enim anno sexto suppeditaturum se non duplum solùm prouentum & cum fœnore reddentem vnde ali possint anno sexto & septimo, sed ad octauum vsque annum sufficientem. Dabo (*inquit*) benedictionem meam vobis anno sexto, & faciet fructus trium annorum: seretisque anno octavo, & comedetis veteres fruges vsque ad nonum annum: donec nova nascantur edetis vetera. *E contrà verò minitatur maledictionem & exitium iis, qui legem hanc violârint Ieremiæ 25. & 29. capitibus, vbi dicit,* quandoquidem noluerint septimo hoc anno quietem concedere terræ, se ei satis quietis daturum: curaturum enim, vt septuaginta annis totis inculta jaceat, quibus ipsi in Babylone futuri sint.

Sabbathum anni septimi cum instituti. *Causæ autem hujus Festi partim sunt ciuiles, partim mysticæ. Primò enim docere voluit eos, ne terram assiduè exercendo exsugant & sterilem reddant. Vnde & Theodoretus quæst. 35. in Leuiticum,* Hac lege *inquit*, plectit eorum animum insatiabilem. Nam ideò seminabant, vt plus haberent: terra verò minimè quiescens, exiliores fructus afferebat. *Nam vt res omnes aliæ, ita terra quoque quiete opus habet: & vt aliis in rebus, ita hîc quoque vicissitudines sunt obseruandæ. Quapropter & Vergilius inter multa remedia recreandorum agrorum, ponit præ omnibus intermissionem. Sic enim lib. 1. Georg. canit:*

Alternis idem tonsos cessare nouales,
Et segnem patiere si tu durescere campum. *Rursus:*
Nec nulla interea est inaratæ gratia terræ.

Deinde gratitudinem simul ac misericordiam eos hoc ipso docere voluit: vt meminerint, vnde fructus terræ habeant, à quo accipiant, & quibus prodesse eos velit, non solùm videlicet possessoribus ac dominis agrorum, sed etiam pauperibus ac peregrinis, quorum præcipua ratio in lege hac habetur.

Reuocare etiam voluit Deus hoc Sabbatismo eis in memoriam, primum statum Adami, in quo spontaneis tantùm fructibus terræ vescebantur. Deinde eis adumbrare hoc pacto voluit, æternum Sabbathum, hoc est, vitam beatam, in qua omnes labores & miseria vitæ præsentis, & creditorum exactiones finem habebunt, & peccata credentibus remittentur. Hinc nonnulli conjiciunt, ansam cuidam Heliæ Rabbino datam, vt mundi durationem sex annorum millenariis definiret, septimum autem æterno Sabbatho adscriberet.

Exemplum obseruati Sabbathici anni. *Exstat obseruati huius Sabbathici anni exemplum Nehemiæ 10. cap. Et quia eo tempore inter Iudæos erant, qui ciuium facultates exactione debitorum nimis rigidâ propè exhauserant: ideò eos Nehemias priùs quidem seuerâ castigatione represserat, postea verò nouæ obligationis nexu arctiùs vinxerat, & ad id obstrinxerat, vt anno septimo nec enatas fundis fruges, nec sibi debitum æs alienum à quoquam exigerent.*

CAPVT IX.

De Anno Iubilæo.

Institutio Iubilæi. V*Ltimum Sabbathum seu Festum à Deo institutum, est Annus* יובל Iobel *quem hodie vulgò* Iubilæum *vocant. Erat autem Quinquagesimus quisque annus. Sic enim præcipitur Leuit. 25. ver. 8.* Numerabis tibi septem hebdomadas annorum, *id est, septies septem annos, qui simul faciunt annos quadraginta nouem. Annus igitur qui hunc proximè sequebatur, erat quinquagesimus & totus Sabbathicus. Ab hoc si ad alterum Iubilæum numeres exclusiuè habebis tãtùm 49 annos: & sic numeratur in hoc ver. 8. Sin verò vtrunque priorem & posteriorem, includas, deprehendes annos 50. & sic numeratur ver. 10. eodem capite: hæc ratio numerandi nobis quoque hodie vsitatissima est, octiduum enim nominamus hebdomadam, quia Dominicam vtranque numeramus: earum alterâ exclusâ, erit vera hebdomada vel septimana.*

Ritus Iubilæi anni. *In hoc anno, iussu Dei, non solùm serui Israelitæ à suis dominis liberi dimittebantur, & carceres aperiebantur: verùm etiam omnia debita relaxabantur, atque adeò venditi agri, vineta, domus, aliæque possessiones, ad suos priores dominos ac possessores redibant: nec enim agros aut domos perpetuo contractu aliis vendere licebat, sed eorum modo vsum fructum vsque ad annum Iubilæum. Ita enim præcepit Dominus Leuit. 25.* Sanctificabitis annum quinquagesimum, & vocabitis remissionem in terra cunctis habitatoribus terræ vestræ: ipse est enim Iubilæus vobis. Reuertetur quisque ad possessionem suam, & vnusquisque redibit ad familiam suam: quia Iubilæus est, & quinquagesimus annus erit vobis. Non seretis atque metetis sponte in agro nascentia, & primitias vindemiæ non colligetis, &c.

Iubilæus cornu arietino indictus. *Indicebatur autem tubâ, seu cornu arietino, decimâ die mensis septimi, Festum hoc. Vnde sic mandatur Leuit. 25. vers. 9.* Pertransecundo clanges buccinâ mense septimo, decimâ die mensis, propitiationis die tubam transire facietis in vniversam terram vestram.

Ab hac tuba arietina Festum hoc nomen accepit: יובל Iobel *enim nomen Hebræum, seu vt Iudæi volunt, Arabicum, arietem & cornu arietinum significat, nec non clangorem & sonum qui illo emittitur. Quomodo autem cornu hoc ex ariete sumi & parari debeat, & quomodo cum eo sonandum sit, miras & ridiculas Iudæi habent superstitiones, quibus adhuc hodie vtuntur. Mirum igitur quòd per* Ἄφεσιν *Septuaginta vocem* Iobel *transtulerunt. Fecerunt quidem hoc, vt verosimile est, quòd annus hîc esset & diceretur annus Redemptionis seu Remissionis, vt suprà est indicatum, sed hæc non est vocis proprietas: nec facilè aliquis scire posset, quid sibi vellet* Ἄφεσις.

Iubilæus annus cur institutus. *Erat huius Festi vsus, sicut & præcedentis, partim ciuilis, partim verò mysticus. Hæc enim quæ diximus, Deus in eo sic ordinauerat, ne familiæ Israelitarum prorsus interirent: in primis autem, vt ea familia salua & incolumis permaneret, ex qua Messias erat oriundus. Deinde sic docere voluit, curæ sibi esse pauperes, eísque spem facere melioris futuræ conditionis: simul quoque viam sternere ad fraternam communionem, quantum status huius seculi permittit. Tertiò, quemadmodum Olympiades Græcis, Lustra Romanis priscis, recentioribus autem Indictiones in vsu fuerunt, quibus tempora supputârunt: sic quoque Hebræi sua tempora per Iubilæos numerare consueuerunt, sed post occupatam demùm terram sanctam: ante id enim tempus celebrare Iubilæos non potuerunt, cùm nec terram, cui requiem concederent, nec possessiones aliquas, quas suis dominis redderent, haberent. Testantur autē veteres Hebræorum Chronica, Israelitas septem annos in occupanda terra, & septem alios in ea diuidenda consumpsisse: vt anno 15. terram Sanctam possidere cœperint. Vnde colligunt nonnulli, annum illum Iubilæum primum fuisse. Cùm enim tum primò requiem adepti essent, sine dubio legis Dei memores, & grati, læto illo libertatis clangore terram personauerunt. Vltimus autem fuit tempore mortis Christi.*

Quartò, Iubilæo hoc publico & solenni gaudio, Christus, nostræque salutis negotium adumbratum fuit. Meminit huius mysterij ipse Dominus Luc. 4. *cap. vbi dicit,* se illum esse, qui tempus illud acceptum & annum beneplaciti aut gratiæ Diuinæ indixerit. *Præstitit autem id, non quidem arietinâ tubâ aut cornu, sed prædicatione Euangelij sui, quâ nobis annunciatur vera libertas filiorum Dei, & remissio peccatorum in filio Dei, in cujus merito remittuntur credentibus, per vniuersam terram agentibus, omnia debita siue peccata: eâ tamen conditione, vt nos, quibus iam dimissa sunt debita, illis vicißim debita remittamus, qui contra nos peccauerunt. Magnum fore huius tubæ sonitum in aduentu Messiæ, Zacharias Propheta prædixit* 9. *cap. dicens,* Dominus Deus, in tuba canet. *Maiorem autem clangorem huius tubæ futurum in vltimo eius aduentu Paulus* 1. *Thess.* 4. *indicat his verbis:* Ipse Dominus cum hortatu & voce Archangeli, ac tubâ Dei descendet de cœlo, &c. *In Christo igitur habebimus vacationem & requiem veram & sempiternam: per eundem conceditur nobis reditus ad possessionem vel patriam, vnde cum Adamo excideramus.*

Hoc mysterium Redemptionis nostræ, quod in Iubilæo anno latet, ne Iudæi nobiscum fateri cogantur, ipsi fingunt, hâc ceremoniâ coram Deo in memoriam reuocatam collegationem & immolationem Isaaci factam in monte Moria, vt illius recordationis populo suo benefaciat, eiusque preces exaudiat.

CAPVT X.

Diximus hactenus de ijs Festis & Solennitatibus, quas Deus ipse populo suo tradidit, & diligentißimè seruandas instituit. Nunc paucis etiam de ijs agemus, quæ non quidem à Deo instituta, sed ab hominibus excogitata, & ab Ecclesia recepta fuerunt, ad Dei tamen honorem, & ad reuocanda in memoriam maxima Dei beneficia.

Dies Iejuniorum Solennes apud Iudæos.

In memoriam calamitatum earum quas Babylonij Iudæis intulerunt, dies aliquot Iejuniorum solennes instituerunt. Eorum mentio fit apud Prophetam Zachariam 7. *&* 8. *cap. vbi indicatur, Iudæos, qui in Babylone manserant, etiam post id tempus, quo Cyrus ad sua redeundi copiam fecisset, vbi audiuissent vrbem Hierosolymorum vnà cum Templo maxima ex parte instauratam, & Reipub. formam denuò institutam esse, misisse Legatos Hierosolymam quæsitum ex Sacerdotibus & Prophetis, num deinceps quoque mense quinto & septimo celebrari debeat luctuosa vrbis captæ & populi dispersi memoria, an potius vrbis & Templi instaurati memoria lætior institui? His Deus per Prophetam* 7. *cap. præsertim verò in fine octaui ita respondet, vt indicet, his Iejunijs non amplius opus esse, & cùm in septimo duorum tantùm mentionem fecisset, in* 8. *cap. quatuor commemorat, Iejunium nimirum quarti, quinti, septimi & decimi mensium. Nam mense decimo, die* 10. *vrbs à Babylonijs obsideri cœpit. Durauit obsessio vsque ad mensis quarti diem* 9. *(menses nimirum* 6. *integros) quo murum perruptum & vrbem captam fuisse legimus. Mense autem quinto die* 7. *venit Nabuzardan, qui* 9. *die vrbem cum Templo vastauit incendio: vt est videre* 2. *Reg.*

25. & Ierem.52.cap. & apud Iosephum de Bello Iudaico libro 7.cap.14. Tandem mense septimo Godolias qui reliquijs Iudæorum defendendis à Nabuzarda Præfectus fuerat, cum multis alijs, ab Ismaele quodam, ex Regia stirpe oriundo, interfectus est: quo scelere territi qui in patria manserant, quáque diutius Chaldæorum beneficio frui potuissent, contra verbum Dei in Ægyptum profugerunt, & ita totus Dei populus fœdè dissipatus fuit. Hac verò occasione quatuor Iejunia humana superstitio peperit.

Iejunium Obsessionis Hierosolymæ.

PRimò, Iejunium Obsessionis vrbis Hierosolymæ, quod vt mensium ordine postremum, ita si historiam & rei gesta ordinem spectes primum fuit, idque celebrârunt decimo die mensis decimi, quem Thebet Hebræi vocant: hoc enim die & mense, nono anno Regni Zedechiæ, Rex Babylonicus Nabuchodonozor irritatus defectione Zedechiæ, quem ipse antea Regem Hierosolymis fecerat, & vrbi pepercerat, denuò cum vniuerso exercitu suo in Iudæam profectus, Hierosolymam obsidere cœpit, durauitque obsidio 18. menses supra hostilem metum etiam peste & fame permente inclusos intra mœnia Iudæos. 4. Reg. 24. cap. & Ioseph. lib. 10. cap. 10.

Iejunium Occupatę Hierosolymę.

SEcundò, Iejunium Occupatæ à Nabuchodonosore vrbis, quod celebrârunt mensis quarti, qui Thamuz dictus est, die nono.

Iejunium Desolatæ Hierosolymæ.

TErtiò, Iejunium Desolationis celebrârunt quinto mense, Ab ab Hebræis appellato, die 9. in memoriam ejus, quòd hoc die, hocq; mense, Vrbs cum Templo incensa esset, primùm quidem & præcipuè à Nabuchodonosore Babylonio: deinde verò à Tito, quemadmodum historici omnes Hebræi testantur. Vnde etiam pro eo quòd apud Iosephum lib. 7. de Bello Iudaico cap. 14. legitur, Templum concrematum fuisse die 10. mensis Augusti: in Hebræo legitur, id factum fuisse die nonâ mensis Ab: vt refert Paulus Forosemproniensis Episcopus. Sed etsi etiam in Hebræo dies decimus mensis quinti nominaretur, nulla tamen esset contrarietas: nam 9 die ignis Templo injectus est, qui 10. die id demum totum vastauit. Ob quam causam recentiores Iudæi hoc die strictißimè ieiunantes, nudis incedunt etiam pedibus, humi sedent, & cùm alias Bibliorum partes recitant, tristem aliquam historiam continentes, tum Threnos Ieremiæ ter perlegunt.

Iejunium Godoliæ.

QVartò, Iejunium Godoliæ, quod celebrant mense septimo, qui Tisri dicitur, die 3. in memoriam Godoliæ relicti in Iudæa à Nabuzarda, & interfecti per insidias ab Ismaele quodam, ex Regia familia nato: quæ cædes nouæ migrationi Iudæis in Ægyptum causam præbuit, quam tamen Ieremias dissuaserat, cap. 41. 42. Habetur etiam 4. Reg. cap. vlt.

Iejunium Hesteræ.

HIs quatuor Iejunijs accessit eodem Babylonicæ captiuitatis tempore Iejunium Solenne Hesteræ Reginæ, institutum in memoriam triduani ejus jejunij quod Hestera, cùm ad Regem Assuerum esset accessura, vt intercederet pro Iudæis, imperauit, celebratúmque fuit mensis duodecimi Adar die decimo tertio, quo instinctu Hammani, omnes Iudæi per vniuersas Regni Persici prouincias, interimendi erant. Hest. 3. Idem dies postea celebrior est factus insigni victoriâ Iudæ Machabæi, occiso deletóque exercitu Antiochi cum Duce Nicanore. 2. Mach. cap. vltimo: & Ioseph. lib. 12. Antiquit. cap. 17.

Iejunium fractarum Tabularum Legis.

CElebrârunt etiam Iudæi fractarum Tabularum Legis Dei memoriam, quando nimirum Moses de monte Sinai descendens, propter idololatriam, & vituli adorationem iratus, tabulas illisit solo, & confregit eas. Celebrârunt autem memoriam eius cum Iejunio die 17. mense quarto, qui Thamuz dictus est, quo Iejunium quoque occupatæ Hierosolymæ ab ipsis celebratum fuisse paulò antè diximus. Videtur hujus Iejunij & Festi diei institutio prioribus non antiquior fuisse, quia ante hæc tempora nulla vsquam ejus fit mentio. Volunt aliqui vno & eodem mense, fractam vrbem & fractas tabulas, lugere illos voluisse, vt religiosior esset superstitio. Apud Prophetam Ezechielem 8. cap. inter abominationes Iudæorum, quibus captiuitatis Babylonicæ pœnam sibi accersiuerunt, refertur, quòd mulieres quædam ante ostium Templi sederint plangentes Thamuz.

CAPVT XI.

De Festo Phurim vel Sortium.

ACcesserunt his Iejuniorum Solennitatibus etiam dies Phurim vel Sortium, die 14. & 15. mensis Adar cum gaudio & conuiuiis celebrandi: sic dicti à Sorte, quam impius Hammanus ad temporis electionem quo Iudæi perdendi essent, proiici curauerat. Hest. 3. Lib. 2. Machab. appellan-

appellantur Μαρδοχαϊκὴ ἡμέρα Mardocaïci dies.

Sortium Festum quis instituerit.

Funccius anno mundi 3463. refert ex Philone, Ioachimum, de quo Nehem. 12. cap. qui vices parentis Iesu in ejus absentia gesserit in summo Pontificatu administrando annos 8. quique historias Iudith & Hester conscripserit, Festum etiam Phurim instituisse, adhortante eum Mardochæo, in memoriam ejus beneficij Diuini quo à præsenti liberati fuerant excidio, quod Hammanus ipsis projectione Phurim, hoc est, sortium destinauerat. Hest. 9. cap. indicatur à Mardochæo & Hestera confirmatum fuisse hoc Festum: sic enim legitur ibi, Scribit Mardochæus omnia hæc, & literis comprehensa misit ad Iudæos, qui in omnibus Regis provinciis morabantur, tam in vicino positis quàm procul, vt quartam decimam & quintam decimam diem mensis Adar pro Festis susciperent, & reuertente semper anno solenni celebrarent honore: quia in ipsis diebus se vlti sunt Iudæi de inimicis suis, & luctus atque tristitia in hilaritatem gaudiúmque conversi sunt, esséntque dies isti epularum atque lætitiæ, & mitterent sibi inuicem ciborum partes, & pauperibus munuscula largirentur. Susceperúntque Iudęi in Solennem ritum cuncta, quę eo tempore facere cœperant, & quę Mardochæus literis facienda mandaverat.

CAPVT XII.

FESTVM Ξυλοφορίας.

ILla quoque lignorum comportatio, ad ignem Sacrum in Templo Ierosolymitano juxta legem Dei perpetuò alendum, Nehemiæ 10. cap. versu 34. propter itinera paßim obsessa & periculosa, instituta, temporis progressu in superstitiosam Festiuitatem abiit.

Ejus enim Iosephus lib. 2. de Bello Iudaico cap. 17. his verbis meminit. Adveniente (*inquit*) eâ Festivitate, quæ Ξυλοφορία dicitur, in qua mos est omnibus grandem lignorum materiam convehere ad Templum, ne vnquam ignis deficiat alimentum, qui inextinguibilis est, quosdam cura religionis exclusit, &c.

CAPVT XIII.

De Encæniis.

Encæniorum nomen unde.

ENcaniorum nomen Græcum est. Apud Græcos enim Ἐγκαίνια *dicũtur, ob* ἐν & καινίζω, *quod est innouo, quòd res innouentur, sic, vt vel ex prophano vsu ad sacrum, vel ad eum in quem primitùs erant instituta, reducantur. Apud Hebræos dicuntur Encania* Chanucah, *quod Latinis est* Dedicatio *seu* Consecratio. *Vocârunt autem sic Iudæi peculiariter Festum quod in memoriam dedicati vel consecrati Templi Hierosolymitani, & cæterarum rerum ad id Templum pertinentium, institutum ab ipsis erat, & quotannis celebrabatur. Cæterùm apud Israelitas primùm Tabernaculum sub Mose constructum in deserto ex peculiari Dei mandato publicâ & solenni initiatione consecratum fuit, vt Exod. 40. scribitur. Et Num. 7. in Dedicatione hac afferunt Principes populi sua donaria* Lachanuchat, *id est, ad Dedicationem. Deinde Solomon quoque Templum à se ædificatum magna cum Festiuitate Divinis cultibus consecrauit, vt est videre 1. Reg. 8. Et ante hunc Dauid multa vasa ad vsum Templi præparauerat, & consecrauarat Domino: 1. Reg. 7. Porrò Templo vastato per Babylonios, eodémque reparato, iterum ad vsum verè Religionis magna celebritate sacrificiorum & lætitiâ populi dedicatur per Zorobabelem & alios: 1. Esdr. 6. & Ioseph. Antiquit. lib. 4. qui etiam eodem loco dedicationis huius Solemnitatem vocat* αἰωνιοπυλω̃ *propter Templum tunc* ἀνακαινισθὲν; *annis ante Christum natum 515. Vrbis quoque muri dedicantur in hac reparatione: Nehe. 12. & 3. Esdr. 7 Verùm ista dedicationes omnes Solennitatibus anniuersarijs caruerunt: semel enim facta non amplius fuerunt repetitæ. Vltima veteris Templi innouatio vel dedicatio facta fuit sub Iuda Machabæo, annis ante natũ Christum 162. Cùm enim Antiochus Epiphanes, Sacerdotum ambitione & perfidiâ vrbe potitus, verum Dei cultum euertisset, & Iouis Olympij idolum in Templo Hierosolymitano collocâsset, quod militum præsidio defendebatur, multa insuper non minus crudelia quàm impia aduersus veri Dei cultores designaret (vt in lib. Machabæorum habetur:) primus Matathias contra illum arma cœpit, & filijs etiam author fuit, vt Ecclesiæ reliquiarum curam in se reciperent eásque defenderent. Successit huic Iudas Machabæus, qui mox sequenti anno post idolum Templo impositum, Antiochi Duces quatuor magnis prælijs vicit, & profligatis simul Antiochi copiis omnibus, vrbéque recuperatâ, Templum quoque repurgauit, idolum exussit, & aram vnà cum Templo Sacris legitimè factis rursum dedicauit. Factum hoc circa finem anni tertii Iudæ, die* XXV. *mensis Cisleu. Atque hæc Dedicatio prima anniuersaria facta est. Quia enim hoc beneficio Deus suarum promißionum fidem mirificè declarauerat, constituit Iudas & fratres eius totáque Israelis concio, vt dies renouationis altaris suis temporibus agitarentur singulis annis, scilicet octo totos dies, à* XXV. *die mensis Cisleu, qui partim Decembri respondet, magno cum gaudio & lætitia: de quo vide lib. 1. Machab. 4. cap. & lib. 2.*

Tabernaculi & Templum Hierosol. dedicandi.

Dedicationes primæ Tabernaculi & Templi anniuersariis solennitatibus caruerunt.

Dedicatio Templi prima anniuersaria.

lib. 2. Machab. 2. & 8. cap. & Iosephum Antiquit. lib. 12. cap. 2. vbi etiam indicat, Solennitatem hanc Luminum, seu Luminarium Festum appellatum fuisse, non quòd vbique parietibus templi lumina affixerint, sed quòd, vt ibidem refert, Iudæis præter spem hoc tam splendidum lumen exercendæ Religionis apparuerit. Atque hæc sunt illa Encænia, quorum Ioannes Evangelista quoque 10. cap. meminit, & Christum iis interfuisse scribit.

Expiatio Arcis Hierosolymitanæ.

AD hæc Iudæorum Encænia non incommodè etiam referri posse arbitror Solennitatem, à Simone Asmonæo Iudæ Machabæi fratre, die 23. mensis Iiar institutam. Is enim arcem Hierosolymitanam, quam Antiochi præsidium eò vsque tenuerat & cives perpetuis excursionibus vexauerat, fame expugnatam, expiat Solenni ritu hoc die, cum magna totius civitatis lætitia, & quotannis eum diem ad posteritatem Festiuo gaudio celebrari mandat: 1. Mach. 13. cap.

Appendix ad FESTA Iudæorum Veterum.

Festa Iudæorũ omnia in Dei honorẽ instituta.

HÆc autem Iudæorum Festa omnia, tam à Deo ipso, quàm ab hominibus instituta, ad nullius creaturæ mortuæ, quantumuis Sanctissimæ excellentissimaque imò ne Angeli quidem, sed solius Dei honorem & gloriam erant accommodata, vt videlicet iis fidelibus refricarentur maximorum Dei beneficiorum memoria.

Festa Iudæorũ fuer ant ceremonialia ideoque abrogata.

Præterea hæc Festa omnia, vtpote ceremoniæ & vmbræ rerum futurarum, abrogata sunt per aduentum Filii Dei. Docet hoc manifestissimè Christus ipse Ioan. 4. cap. vbi de Noui Testamenti cultu sic loquitur, vt facilè intelligamus corporeum illum cultum, hoc est, vmbras, figuras & typos Veteris Testamenti in illo locum nullum habiturum. Dicit enim, Venit hora & nunc est, quum veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu & veritate: Et in cruce pendens alta voce clamans, dixit: Consummatum est. Quibus verbis testatus est, impleta iam esse in morte sua, quæcunque de humani generis Redemptione olim promissa, & typis atque figuris corporeis adumbrata fuerint. Vnde & Paulus Coloss. 2. Deleuit, inquit, rituum chirographum (legem ceremonialem intelligit) quod aduersum nos erat, & affixum cruci è medio sustulit. Festa autem Veteris Testamenti ex horum rituum, typorum, figurarum & vmbrarum numero fuerunt. Ergo adveniente veritate, quæ est Christus Iesus, sublata est vmbra. Paschalis igitur ceremonia tota abrogata est per Christum, qui corpus ejus fuit, Coloss. 2. Et Paulus apertè hoc docet 1. Corinth 5. dicens, Pascha iam nostrum Christum esse: est enim ille Agnus Dei, tollens peccata mundi; & propterea à nobis non quotannis semel, sed quotidie verâ fide edendus. Sublata quoque est Pentecostes celebritas Veteris Testamenti, quia quinquagesimâ die post, quæ erat prima septimanæ, quam nos Dominicam vocamus, Spiritus Sanctus missus est, qui legem Christi cordibus inscribit. Festum Tubarum abrogatum est Euangelii Prædicatione, cuius illud typus fuit. Festum Expiationis in morte Christi cessauit: sanguine enim qui in ea effusus est, mundamur à peccatis nostris. Et quia Christus est Tabernaculum nostrum, sub cuius vmbra in his terris peregrinamur, vt Paulus docet Heb. 9. cap. propterea Tabernaculorum solennitas inter Christianos locum nullum amplius habet. Annorum autem Sabbatha, quum vmbra fuerint & figura æternæ in cælo quietis, libertatis item per Christum nobis acquisitæ finem habent meritò. Septimæ quoque diei definitio in Sabbatho hebdomadario, quia res fuit ceremonialis, & symbolum mundi creationis, abrogata est, & in eius locum substituta ea, quam Dominicam vocamus, in memoriam Resurrectionis Christi, quâ vniversa nostræ salutis negotium consummatum fuit. Quæ quum ita sint, multo magis reliqua Festa non à Deo, sed ab hominibus instituta, sublata sunt in Nouo Testamento; præsertim quum nil nisi memoriæ fuerint vel maximarum calamitatum quæ populo Dei iusto ejus iudicio obtigerunt, vel ingentium beneficiorum quæ ab eo accepit.

Hæc quum non intelligerent Iudæi Apostolorum ætate, & propterea etiam post conuersionem ad fidem Christi dies, menses, annos, & sabbatha legis tanquam ad salutem necessaria obseruarent, atque etiam Ethnicos ad Religionem Christianam conuersos eadem obseruare docerent: ideò Paulus Galatas suos, quos in eundem errorem Pseudoapostoli induxerant, grauissimè obiurgans, ait: Cùm agnoscatis Deum, imò potius edocti sitis à Deo, quomodo convertimini retrorsum ad impotentia & egena elementa, quibus retrorsus ab initio servire vultis? Dies observatis, menses, tempora, & annos. Metuo de vobis ne frustrà fatigatus sim apud vos. Quod perinde est ac si dicere eis voluisset Apostolus: Quid prodest vos euasisse seruitutem quâ tenebamini, cùm seruiretis elementis mundi, quando rursus ad talia redditis, seducti ab iis qui nondum agnoscentes libertatis suæ tempus, inter cætera opera legis quæ carnaliter sapiunt, etiam temporibus seruiunt: quibus & vos rursus vt antea seruire vultis, & obseruare cum eis dies, menses, annos, & tempora, quibus seruiebatis antequam Christo crederitis? sic enim D. Augustinus verba illa Apostolica explicat. Galat. 4.

De

CAPVT XIV.

De recentiorum Iudæorum Festis: déque Ceremoniis, ac Ritibus quibus Festa hæc celebrant.

RECentiorum Iudæorum Festa duplicia sunt, vetera & nova. Vetera appello, quæ in Veteri Testamento vel ex præscripto legis Diuinæ, vel ex traditione sunt etiam celebrata, vt est Sabbathum, Phase, Pētecoste, Festum Tabernaculorum, &c. Atque hæc rursus fuerunt duplicis generis. Tria enim Solennia Festa Hierosolymis tantùm celebrabantur: reliqua verò per omnia oppida, vicos & castella totius Regni.

In celebratione autem horum Festorum multis ac varijs superstitionibus à veteribus plurimùm differunt recentiores Iudæi, vt in sequentibus videbimus.

Noua dico, quæ post excidium & repudium suum superstitiosi homines sibi ipsis finxerunt & instituerunt: quibus recentiores vnum vel alterum adjecerunt: eáque in omnibus locis, in qua dispersi sunt, celebrant.

DE SABBATHO.

De Preparatione ad Sabbathum.

DIe proximè Sabbathum præcedente, quem nos Veneris diem vocamus, olim cornu, vel tubâ inflatâ signum dabatur, vt quilibet se tempestiuè ad Sabbathum dignè celebrandum prepararet: hodiè verò Synagogæ custos, quem nos æditunm vocamus, circumiens clamat, vt omnes ab opere quolibet, Sabbatho incipiente, abstineant. Tunc omnes cibos, quibus die Sabbathi vesci volunt, coquunt: Mulieres imprimis placentas multas parant.

Conuiuia tria in honorem Sabbathi celebrant. Primum, nocte illâ, quæ diem Veneris sequitur: & quâ Sabbathum incipit. Alterum, meridie die Sabbathi. Tertium, nocte Sabbathum sequente. Carnes elixas & assatas, quia calidæ meliores sunt, sic in furno seruant. Mensa toto Sabbathi tempore, tam nocte quàm die perpetuò pannis puris ac mundis strata, mantilibus etiam, orbibus, populis, puluinis, scamnis alijsque rebus ornata manet.

Capita quoque lauant: & mulieres capillos ornatè implicant. In balnea calida etiam se conferunt, aut aliâs manus & pedes calidâ aquâ lauant, vnguésque de digitis abscindunt magna cum superstitione. Vestes item Sabbathinas induunt.

Occidente Sole mulieres lumina Sabbatharia accendunt. Lampades autem, quibus vtuntur, ex auriculâ alco sunt, & in hypocaustis, vbi cibum capere solent, pendent: earum ellychnia cum primùm ardere incipiunt, mulier quæque domi suæ ambas manus lumen expandit, & precatiunculam quandam peculiarem demurmurat. Luminarium horum communiter duo, vel etiam plura accendere solent.

Deinde Synagogam ingrediuntur. Ex ea, postquam superstitiones suas peregerunt, domum reuertuntur: inter eundum alius alij Sabbathum lætum precatur. Domum reuersi ad mensam accumbunt, super qua Salem esse oportet, poculum item vini plenum, & panes duos panno lineo mensali coopertos. Tum pater familias poculum vini plenum sumens, precatiunculis quibusdam benedicit. Mox de vino bibit, & poculum præsentibus alijs, vt etiam ex eo bibant, porrigit. Inde mantile pani superpositum aufert, panésque duos accipiens ante precationem non scindit, vt aliâs in septimana fieri solet, sed, Cum venia, inquit, Dominorum meorum & Rabbinorum: Benedictus esto tu Deus, Domine noster, mundi Rex, qui panem è terra educis. Postea frustum à pane abscindit, edit, & vnicuique mensæ assidenti frustum itidem impertit, & quidem maius quàm alijs diebus, in honorem Sabbathi quo parco esse nemini licet: deinde reliquos cibos, qui apponuntur, comedunt. Dum autem vinum, vt paulò antè dictum est, benedicitur, omnes in luminaria Sabbathina oculos diligenter figunt, eáque intuentur.

Cùm etiam aliquis longiore spatio itineris ab hospitio, vel ædibus suis absit die Veneris, quàm die Sabbathino conficere licet, hunc in agris, vel silua etiam media, vbicunque illa sit, manere, ibidem quiescere, & Sabbathum seruare, neglecto omni periculo, & penuriâ cibi potúsque debet.

De Celebratione diei Sabbathi.

MAtutino tempore Sabbathi non tam citò, quàm alijs diebus solent, è lectis & stratis suis surgunt, sed in lucem multam stertunt, non quidem Sabbathi colendi, sed voluptatibus indulgendi causâ. Quanto enim plus voluptatis inde percipiunt, tantò se deuotiùs Sabbathum colere & obseruare arbitrantur.

Tandem cùm in Synagogam veniunt, plurimis precationibus & cantillationibus vtuntur. Librum etiam Legis ex arca depromunt magna cum pompa. Septem autem capita ex Mose & Prophetis legunt septem viri ad id singulariter euocati: vnusquisque eorum per januam sibi proximam ascendit, & per alteram rursus descendit. Precationes in Synagoga vltra horas sex diurnas, hoc est, vltra tempus meridianum non durant: diutius enim ieiunare & orare vetitum est.

Precibus

Precibus matutinis peractis è Synagoga domum se conferunt, vbi conuiuium alterum Sabbathinum celebrant, magno cum gaudio ac lætitia. Post prandium in libris Sacris aliquid legunt.

Tempore vespertino rursus in Sinagoga conueniunt, factáque precatione serotinâ, ad tertium conuiuium Sabbathinum reuertuntur domum, durante adhuc die, Sabbathóque nondum finito. In hoc verò non multum edunt ac bibunt, propter prandium meridianum, quod sæpè ad vesperam vsque durat.

Conuiuia hæc tria maximi faciunt, & quidem meritoria esse arbitrantur. Nam, vt in Talmude scribitur Tract. de Sab. c. 10. *opinantur, eum in infernum non venire, & contra Gog & Magog defendi, qui ea diligenter frequentet ac celebret.*

Inter vespertinum & nocturnum tempus, aquam recentem haurire, & ex flumine bibere non licet, ob animas impiorum vitâ functorum, quas arbitrantur hoc toto die, præsertim verò hoc tempore, sese in fluminibus quibusdam infernalibus refrigerare & abluere, & finito Sabbatho in infernum ipsas redire oportere.

Nocte instante, denuò conuenientes, tantisper dum noctescat, orant, cantionésque Sabbathinas decantant, instar felium Martio mense lasciuientium. Cantiones autem has in multam noctem producunt: vt animæ impiorum Iudæorum eo tardiùs in infernum reuertantur, quò diutius cantiones illæ prolongantur. In cantionibus quoque his nocturnis multum & sæpe vocant Heliam Prophetam. Nugantur enim, promissum ipsis esse, quòd venturus ad eos sit Helias tempore vespertino, vel Sabbathi, vel alterius diei Festi, & Messiæ aduentum nunciaturus. Cum itáque Sabbathum jam præterierit, illéque nondum venerit, rogant eum, vt Sabbatho proximè sequente venire velit. Finitis his precibus & cantionibus vespertinis, Præcentor in Synagoga indicat clarâ voce, Sabbathum iam finitum esse.

DE PASCHATE.

De Præparatione ad PASCHA.

I*Vdæi, locupletiores inprimis, triginta totis diebus ad Festum hoc se præparant, & triticum emunt ad panes Azymos coquendos, quibus Festi tempore vescantur.*

Sabbathum, quod Festum ipsum præcedit proximè, illis est Sanctissimum. In eo prolixè docent populum de Agno Paschali, ejúsque vsu.

Et quia Rabbini eorum docent Iudæos fermentum, omne, hoc est, sordes omnes vtensilium omnium quibus per annum totum in domibus suis vsi fuerint, lauando purgare, recentem item nouámque farinam triticeam ad panem infermentatum pro Paschate conficiendum in promptu habere debere, ideò diebus vt minimùm duobus aut tribus ante Pascha, supellectilem domesticam vniuersam particulatim, quantum & forma & necessitas requirit, purgare incipiunt. Sumunt igitur ahenum quoddam, quo die Festo vti solent, idémque sit magnum: Id aquâ impletum super ignem constituentes bullire faciunt. In ahenum illud bulliens vasa tàm lignea quàm stannea, jam prius purgata, immergunt, eaq; post bullitionem sufficientem aquâ frigidâ abluunt. Quæcunq; supellex in ahenum illud præ magnitudine mergi non potest, vt est, sedile, scammum, mensa, &c. ea purgatur sequente modo. Ferrum vel saxum ignitum forcipe apprehensum super supellectili tali extendunt: mox aquam multam superfundunt, vt hâc aquâ supellex calefacta vndecúnq; aspergatur & abluatur. Hîc aquæ parsimonia nulla: quocunq; enim aqua hæc peruenire nequit, ibi supellex ista immunda habetur. Mactram iam benè elutam calce totam oblinunt, eámq; in locum aliquem domûs seorsum collocant. Ahena grandia probè purgata aquâ bulliente replent. Postea titiones tres adeò ignitos, vt aqua ex eis efferueat, in ea conjiciunt. Ahena illa deinde aquâ frigidâ abluunt; vasa ferrea in ignem conjecta, ignescere faciunt: tunc pura habentur. His similibúsque modis vasa alia purgant. Ac necesse est, vt vasa omnia partibus omnibus ita sint pura, vt impuritas per fermentum significata, nullibi relinquatur vlla. Quicunque enim ex vase non puro Paschatis tempore cibum cepisset, eum non leuius peccare arbitrantur, quàm si mulieri menstruatæ condormiret.

Fermentatum autem panem hoc modo expurgant. Nocte Festum Paschatis præcedente, quiuis paterfamiliâs patinam & alam purgatoriam sumit, candelam ceream accendit, assumptisque, in domo magna, pueris vel viris, quorum quisque lucernam ardentem manu gestat, quærere incipiunt. Lucernas illas ad foramina murum & rimas admouent, vt, num musculus aliquis micam panis eò asportatam non planè comestam reliquerit, videre possint. Candelis sebaceis ad hanc inquisitionem non vtuntur, quia metuunt fermento, hoc est, liquefactione earum cubicula impura reddi. Inter inquisitionem hanc nihil ipsis fari licet, nisi quod ad inquisitionem pertinet, videlicet, Aperi cubiculum istud; Accede huc cum candela, vt videam; *&c. Fermentum repertum in posterum diem reseruant; & ne mures id arreptum rursus aliquo transferant, studiosè id tegunt & custodiunt.* *Modus expurgandi fermentatum panem.*

Hoc etiam die dulces & infermentatas placentulas coquunt. Farinam minimùm diebus tribus molitam antè oportet esse, vt nimirum benè frigescat, ne massa inde facta fermentescat. Cùm farinæ subactionis initium fit, paterfamiliâs

liâs inquit, Frustula omnia quæ de massa hac deciderint, deuota erunt: *significare volens, quicquid in terram lapsum fermentescat, id muribus donatum esse debere, nec sese in potestate sua habere velle. Subigunt autem farinam in loco quodam frigido, quò Sol pertingere nequit, & qui à furno longè distet, ne massa deposita calefiat & fermentescat. Materfamiliâs sibi portionem singularem de massa sumit, ex eaque placentam conficit, quam super carbones vel in fornacem coniiciens totam comburit priusquam reliquæ placentæ conficiantur. Postea placentas Azymas conficit, quas toto Festi tempore comedunt. Hæ plerúmque rotundæ & foraminibus plenæ sunt, ferro cuidam strigili similes, ne fermentescant. Salsedinis quoque & pinguedinis omnis expertes sunt, vulgò ex sola aqua confectæ, adeóque esus ingratæ. Hinc aliquoties fit, vt matresfamiliâs quædam oua massæ commisceant, vt panis ille esui gratior sit.*

Post hæc circiter horam nostram decimam prandent, edunt parum. Et priusquam tempore nocturno stellæ comparere incipiant, aliquid edere ipsis non licet, quò panes Azymos cum appetitu maiore eâ nocte comedant: ob eámque causam etiam si quis siti vexetur, ei non multùm aquæ sed vini haustum bonum bibere licet.

Cùm primùm comederunt, ignem sub dio excitant, fermentúmque illud, quod præcedente nocte inuenerunt comburunt. Primogeniti tempore Paschatis vespertino à manè vsque ad serum ieiunant, quòd Deus olim primogenitos Israelitarum ab Angelo interfici non permiserit. A meridie ociantur: attamen lauare, vestes nouas à sartore domum referre & induere flagitium nullum est.

De Celebratione Festi Paschalis.

Circa vesperam Paschatis in Synagogam se conferunt, cultúmque suum cantu & precibus peragunt. Nocte iam ingruente luminaria duo accendunt, vt etiam Sabbatho faciunt.

Præparatio ad cœnam Paschalem. *Interea matresfamiliâs domi mensam adornant, vasa argentea & aurea, aliáque pretiosa ei imponunt, pro vt conditio & facultates cuiúsque ferunt. Patrifamiliâs sedile ad quod dorsum inclinare poßit, è puluinis sericeis & holosericis apparatur: huic sellæ, vt etiam parietibus ipsis, ad quos dorsum inclinare solent, in mensarum circuitu tapetes ornatißimos circum appendunt. In sedilia hæc, parietésque sic exornatos inclinant se tanquam Domini præpotentes, qui è seruitute asserti in captiuitate Ægyptiaca non amplius detineantur.*

Quamprimùm noctescit, è Synagoga festinanter domum currunt, & patinam quandam, in qua placentæ tres inter mantilia duo tectæ iacent, super mensam sibi apponi iubent. Statuitur super mensa eadem patina quoque alia, in qua coxa agnina vel hædina assa, vnà cum ouo, sub cineribus calidis indurato, visitur. Apponitur & patella pulticula è pomis, pyris, nucibus, ficubus, &c. in vino super affuso coctis facta, & figurâ lateritiâ efficta plena, in memoriam seruitutis Ægyptiacæ, in qua Maiores eorum lateres fecerunt. Apponunt præterea patinam acetariis è lactuca, hedera, raphano, petroselino, serpyllo, nasturcio & similibus herbis impletam. Huic patellam aliam aceto plenam è regione opponunt, vt ita Maiores suos Agnum Paschalem cum herbis amaris comedisse recordentur. Cùm hæc omnia mensæ imposita sunt, tum celerrimè mensæ aßident, & vnicuique tam senibus, quàm iuuenibus, imò infantibus quoque in cunis poculum vino impletur, paterfamiliâs vino benedicit & Festum inchoat: tum poculum suum quísque euacuat, & sese in sinistram super puluinos sericeos, tanquam Princeps aut Baro aliquis inclinat. Plerique manus ante benedictionem lauant. Vino plerúnque rubro vtuntur. Post hunc primum haustum acetaria inuadunt. Et sumens vnusquísque paululum herbarum, in acetum proximè appositum intingit. Postea paterfamiliâs placentam è tribus mediam è patina sumptam in duo frusta diffringit: quorum maiore prope se sub puluino, vel mantile posito, in signum, quòd maiores massam in lintea ligatam, secum ex Ægypto fugientes asportârint: alterum frustum iterum inter placentas reliquas duas integras adhuc reponit. Hinc coxam agninam illam assam, & ouum è patina promit. Omnes deinde patinam, in qua placenta dimidia est, apprehendentes voce clarâ canunt, Talis erat panis afflictionis, quo patres nostri vescebantur in Ægypto: quilibet, qui famelicus est, venire debet, ac famem sedare: quilibet, opus habens, venire debet, ac de oblatione agni Paschalis edere. Hoc anno sumus hîc, anno altero in terra Canaan: hoc anno serui sumus, anno illo, quo venturus est, erimus liberi è seruitute in libertatem asserti domini. *Tum coxam agninam assam, & ouum sub cineribus assum mensæ rursus imponunt, iterúmque cuilibet poculum suum vino replent, & patinam cum placentis à mensa amouent, vt infantes habeant de quo quærant, ad id alludentes quod scriptum est Exod. 12. c. v. 26. & 27. Liberi igitur parentes rogare debent, cur placentas de mensa amouerint, cum de illis nondum quicquam gustârint. Quærentibus sic; quilibet quod scit respondet. placentæque rursus super mensam ponuntur. Hoc facto, præsentes omnes cantionem quandam satis longam de liberatione Ægyptiaca decantant. Cúmque in hac cantione ad narrationem plagarum decem, quibus Ægyptij affecti fuerunt, perueniunt, tardè canentes digito aliquo vini guttulas aliquot è poculo excutiunt, de-*

monstrare

monstrare volentes, quòd plagæ tales decem super inimicos eorum, Christianos nimirum, cadere debeant. Paulò post quiuis, poculo suo in manus sumpto, clarâ voce cantat: Ergo dignum est, vt fateamur, laudemus, glorificemus, extollamus, honoremus, benedicamus illum, qui & Maioribus nostris & nobis signa hæc omnia fecit, è seruitute in libertatem, è tristitia in lætitiam, è squalore in ferias iubilo plenas, è tenebris in lucem transferre dignatus est, hanc ob causam in conspectu eius personabimus, *&c. Hoc peracto, secundâ vice poculum quisque suum vini plenum euacuat, & sese ad sedile suum instar domini alicuius potentis reclinat. Tum paterfamiliâs manus iterum lauat, precationem solitam repetit, & placentam supremam è patina tollit, de ea particulam aufert, editque, & cæteris edendam placentam porrigit, qui in latus sinistrum se cuncti inclinant. Post hæc paterfamiliâs herbarum amararum iterum aliquantulum sumens, in pulticulam illam, quæ lutum Ægyptiacum repræsentat, intingit, orat & de herbis illis edit, aliósque pariter ad edendum inuitat. Mox placentam tertiam è patina tollit, frustulúmque de ea diffringit, iterúmque herbarum istarum amararum paululùm edit. Hactenus de præparatione ad Cœnam Agni Paschalis.*

Cœna Paschalis ipsa. *Sequitur iam Cœna Paschalis ipsa. In ea edunt quicquid illis apponitur magna cum hilaritate & lætitia, & ad noctem ferè mediam poculis inter se certant. Cum ederunt, & nox media appropinquat, tum paterfamiliâs placentam dimidiam coopertam rursus depromit, de ea paululùm edit, reliquísque frustulum de eadem impertit. Post, sese in latus sinistrum inclinant, manus lauant, vnicuiq; poculum vino implent, impletúmque mox ebibunt. Et hoc est poculum benedictum tertium. Gratiis deinde actis pocula quartâ vice implent. Paterfamiliâs suum in manus sumens,* Effunde, *inquit,* iram tuam super gentes, quæ non nouerunt te, & super regna, quæ nomen tuum non inuocant, *&c.*

Dum hæc fiunt, ad ianuam domûs aliquis accurrens, eam latissimè reseratam expandit, securitatem ipsorum summam sic declarare volens. Sperant quóque hac nocte venturum Heliam, & Messiæ aduentum nuntiaturum ipsis. Inde fit, vt, quamprimum ianuæ apertæ fuerint & prior oratio pronuntietur, quispiam linteo albo indutus, quàm celerrimè in hypocaustum irrumpat, vt infantes, Heliam iam præsentem esse ceruicémque Christianorum fracturum esse putent. His peractis, paterfamiliâs benedictiones omnes satis longâ oratione concludit.

Postea cubitum eunt, & in securitate summa dormiunt: persuadent enim sibi, sese nocte hac & contra homines, & contra Diabolos sic tutos futuros, vt ab iis lædi non queant. Per noctem totam domos & portas apertas relinquunt, quòd Heliam venturum, eó que ex omni miseria liberaturum arbitrentur. His ceremoniis, à Deo nusquam mandatis, noctibus duabus integris Agnū suum Paschalem comedunt indurati homines. Scribunt enim Rabbini illorum quòd ipsi ex quo Hierosolyma & templum deuastata fuerunt, Agnum Paschalem mactare, dúmque ceremoniis per Mosem præscriptis, edere necesse non habeant, nisi in terra Chanaan.

Quomodo Iudæi recentiores septem diebus Festi Paschalis se gerant, ídque finiant.

Festi Paschalis matutino tempore in Synagogam se conferunt, Psalmos canunt vt die Sabbathi, preces multas dicunt, libros legis duos ex arca depromunt, & viros quinque euocant, qui lectiones aliquot ex iis legere iubentur. Quando Sacerdos in fine precum populo benedicit, manus & digitos latè extendit. Post hæc domum reuersi prandent: cibo autem non multo sese ingurgitant, vt nocte sequente tres illas placentas, de quibus suprà, tantò alacrius edant. Hic Rabbini prolixè & subtiliter disputant, quos labores & quantos, hoc die facere liceat: quantùm coquere, & quosnam cibos edere oporteat, &c.

Tempore vespertino in Synagogam reuersi precantur festinantissimè: Sequentem diem eodem modo feriantur. Dies quatuor sequentes, parte tantùm dimidiâ Festiui sunt, vnde etiam Festi dies communes *appellantur, quibus labores aliquos non tamen quosuis facere eis licet. Dies septimus secundùm legem illis rursus sacer est: & quia nesciunt quis dies septimus & vltimus certò sit, ideò & hunc dupliciter feriantur, & ita dies octauus ipsis æquè sacer est ac septimus. Tunc panem fermentatum rursus in ædes recipiunt. Viri autem ieiunant ter, dies nimirum lunæ duos, & Iouis vnum, vt ita de eo, si quis in Festo ipso nimiùm vel bibisset, vel aliàs Festum ipsum non debito more celebrauisset, pænitentiam ageret. Ad diem trigesimum tertium vsque post Pascha vulgò tristes sunt, nuptias non celebrant, crines intonsos alunt, balnea non adeunt, &c.*

De Pentecoste.

Pentecosten, feriantur duobus diebus loco vnius, quòd certò non sciunt, quis verus eius sit dies. Ceremonias non admodum multas habent, idq; sacrificiorum maximè causâ. Legis libros ex arca depromunt, viros quinq; ordinantes, qui ex eo capita quædam ad leges & sacrificia, quæ

die Festo hoc maiores eorum offerre consueuere, pertinentia legunt. Ob recordationem autem legis hac die acceptæ pauimenta ædium, platearum & Synagogarum gramine conspergunt. Fasciculos etiam ramusculorum viridium passim fenestris apponunt, corollas etiam virides super capitibus gestant, quòd omnia loca circa montem Sinai viridia fuerint, cùm legem acceperunt. Lacteos quóque cibos multos edunt, quòd lex, ipsis hac die data, dulcis instar lactis sit. Placentam altam & crassam faciunt, septiplíciter in se implicitam, ad septem cœlorum memoriam, in quos Deus post legem datam è monte Sinai ascenderit. Oportet denique hac die vino bono & carnibus bonis quemuis instructum esse.

De FESTO Tabernaculorum.

Diebus aliquot ante hoc Festum in loco amœno tabernacula construunt ex quatuor tantùm ramorum generibus. Antiquitus autem è ramis & frondibus quibúsuis viridibus contexebantur. Arbores autem, de quibus auellebantur, erant oleosa, oliuæ, myrti, resinosa, & similes, quæ propter pinguedinem diu viriditatem retinebant, vt colligitur ex Leuit. 23. c. & Nehem. 8. c. Exstruunt autem huiusmodi tabernacula hodiè sub dio, non sub tecto vel ambulacro superius tecto. In illis aëri libero expositi sedent, ianuas non claudunt, siue pluat, siue ventus vehemens spiret. Tectum è solis ramusculis viridibus conficitur, vt stellæ per id conspici possint. Diuites tapetes in illis expandunt pulcherrimos, non autem vt loco sint parietum. Ad tectum superius fructus venustissimos appendunt, videlicet, mala citrea, aurantia, &c. aut si comparari non possunt, cucumeres pro iis vsurpantur.

Festum ipsum apud Iudæos hodiè quóque diebus octo durat, quorum duo primi, tot idémque postremi Festiui toti; intermedij verò cæteri dies semifestiui sunt.

Die decimoquarto circa vesperam in Synagogis conuenientes cantant & orant donec noctescat. Deinde domum reuertentes, in tabernacula sua se conferunt. Tum paterfamilias orat, & oratione istâ Festum inchoat. Gratias autem agit Deo, quòd eos præ populis aliis omnibus elegerit, extulerit & sanctificârit, eísque in tabernaculis talibus habitare præceperit. Cœnant deinde in tabernaculis suis magno cum gaudio & lætitia. In tabernaculis quóque istis antiquitus pernoctare solebant. Hoc verò Iudæis hodie tum propter frigus autumnale & humiditatem loci, tum etiam propter alia incommoda molestum est. In cubilibus igitur ædium suarum dormiunt.

Sequente die, qui est decimus quintus summo manè in Synagogam redeunt, ibique rursus canunt & orant. Cùm Præcentor eorum ad hæc verba, Domine da pacem, &c. peruenerit, tum quiuis eorum fasciculum ex palma, olea & salicis ramis colligatum, in manum dexteram, & malum citreum in sinistram sumens, Benedictus, inquit, esto tu Domine, Deus noster, mundi Rex, quòd tu per mandata tua nos sanctificâsti, & vt fasciculum palmarum gestaremus, imperâsti; quod dum dicit, fasciculum quidem manu concutit, vt strepitum edat: post fasciculum eundem ante se ter Orientem, ter Meridiem, ter Occasum & ter Septentrionem versus ad latus sinistrum impellit: Tandem sursum & deorsum, instar pugilum illum quatit: Orationémque inceptam finiunt simul: & fasciculum rursus concutiunt, existimantes, se strepitu illo peccatum & Satanam ita perterrefecisse, vt eos apud Deum amplius accusare non audeant.

Mox aliquis abit, librúmque legis ex arca eximit, eúmque super suggestum collocat. Postea omnes cum fasciculis & malis citreis suggestum illud in circuitu obeunt: & hoc singulis diebus illis septem faciunt; ut sibi in memoriam reuocent, muros Hierechontinos septem vicibus obitos, ad extremum collapsos, & in Israelitarum potestatem redactos esse: sperantes muros Imperij Rom. collapsuros quóque aliquando, & Iudæos Christianorum Dominos breui euasuros.

Post primam hanc fasciculorum festiualium concussionem, eosdem aliquoties deinde concutiunt, librósque legis ex arca eximentes, legunt ex iisdem paucula.

Diem alterum, videlicet 16. feriantur eodem prorsus modo: non quòd Deus hoc mandârit, sed ob dubitationem, quòd hodiè, quis dies mensis Tischri quintus decimus præcisè sit, certò non sciant: eóque fit, vt dies duos pro vno solo ferientur.

Tempore nocturno paterfamilias quilibet precatiunculâ quâdam Festum ipsum, à diebus aliis labori destinatis, discernit, gratiásque Deo agit de Festo tam benè ritéque celebrato.

Dies quatuor sequentes intermedij, hoc est, partim Festiui, partim profani sunt. In iis orant multùm, & fasciculos, de quibus diximus, subinde concutiunt. Quod si dies Sabbathi in aliquem horum quatuor dierum inciderit, tunc inter cætera caput aliquod de Gog & Magog ex Ezechiele legunt.

Dies septimus illis rursus Sanctus est. In eo ante Solis exortum plerique in aqua frigida vel calida se lauant: hinc in Synagogam reuertuntur, candelas multas incendunt, orant, canunt &c. & libros septem ex arca sumentes in suggestum collocant, quod cum fasciculis suis septies circumeunt, vicibus singulis librum vnum de septem illis resumptum in arcam recondunt.

Vbi non omittendum arbitror, Rabbinos Iudæorum

rum super cap.14. Num. fingere, quòd Deus hac nocte diei septimi mensis huius per lunam reuelet Iudæis, quidquid eis per annum sequentem totum euenturum sit. De nocte igitur sub lunæ splendorem prodeunt alij capite tantùm nudo, alii interulâ solum circumdati, vel nudi planè, & brachia manúsque à corpore distendunt. Quod si horum alicui in vmbra lunæ desit caput, hunc defectum illum capitis portendere aiunt, quòd anno eo caput sit amissurus, vel moriturus. Si quis digito destituatur, id indicium certissimum esse, quòd aliquis amicorum ejus eo anno vitam cum morte commutaturus sit: Si cui manus dextera desit signum certum est, filij mortem adesse, &c. Hæc nugamenta probare volunt his verbis Num. 14.e. Vmbra eorum discessit ab ipsis: *Sic enim legunt, Rabbini, loco* Protectionis *vmbram ponentes. Scribunt præterea, Deum eodem die determinare certò quantum illo anno pluere debeat: concludere quoque, quòd annus ille vel fœcundus, vel infœcundus esse debeat.*

Post meridiem rursus hypocausta & domos adornant, & vbi cœnaverint in tabernaculis, in ædes suas dormitum se conferunt.

Dies quoq; octavus secundùm legem ipsis Sanctus est, diémque Retentionis *vocant: quòd, vt amicus bonum amicum quem per dies septem secum habuit, lautè que tractant, die quoq; octauo secum retinet: sit dies Festiuitatis huius octauum, quasi discessurum à se dimittere nolint. Tempore meridiano in tabernaculis adhuc edunt: benedictionem tamen solitam super cibo non proferunt. Ollas quoque impuras & non sanctas, vasáque alia similia in eo comportant, communia, hoc est, non sancta faciunt, vt maiorem occasionem habeant è tabernaculis domum reuertendi, quod sub noctem ingruentem faciunt.*

Mulieres, serui, ancillæ in tabernaculis his tam assidui ac viri esse non tenentur. Frigoris aut pluuiæ ingruentis causa è tabernaculis exire prohibitum est. Si tamen suprà modum pluat, tum cuivis soli modestè & mœstè exire licet.

De festo hoc Tabernaculorum in Talmudo tractatus prolixus extat in quo Rabbini docent, quomodo rectè obseruari & celebrari possit, quomodo tabernacula conficere oporteat, quomodo quatuor ramorum genera vsurpari deceat, & similia.

De Nouilunii Festo.

H*Oc tempore dies cujusque lunæ nouæ non totus sed dimidius tantùm Iudæis Festus est, adeò vt in eo laborare vel non sibi permissum esse putent. Docent etiam Rabbini, mulieribus imprimis mandatum esse, vt hoc die ab omnibus operibus abstineant. Die verò proximè hunc præcedente, qui pij haberi volunt ieiunant. Deníque rogant, vt ipsis lunam nouam lætam faustámque dare dignetur.*

Manè in Synagoga conueniunt, precésque singulares quasdam, & quidem plures quàm alijs diebus precari solent. Meridie prandent lautè & hilariter. Atque vt diutiùs mensæ assidere possint, chartis & aleis ludunt, facetijs quoque & fabulis, quas narrant, sese oblectant. Sabbatho proximo post Nouilunium, cùm luna paululum lucere incipit, de nocte surgentes & oculos ad lunam attollentes in hortis vel plateis, ter cœlum versus exsiliunt & lunæ benedicunt.

DE NOVI ANNI FESTO.

De Præparatione ad Noui Anni Festvm.

I*N lege nusquam reperitur à Deo mandatum esse, vt Noui Anni Festum celebrarent, sed Festum* Tubarum, *quod die prima mensis Tisri habebatur, eius loco celebratum fuit. Scribitur autem in* Madrasch socher tobb *cùm* Sanhedrim, *seu consilium Hierosolymitanum magnum consedisset, & decreuisset, vt in hoc die Festum Anni Noui celebraretur; Deum quoque eodem tempore Senatum Angelorum congregasse, illisque mandasse, vt in terra inquirerent, num sententia de Anno Nouo festiuè celebrando lata & pronuntiata esset. Angelos igitur descendisse in terram, ibidemq́, quid in Senatu conclusum fuisset, expiscatos, responsum Deo retulisse, quòd hoc die Festum Noui Anni celebrare constituerint: Hoc intellecto, Deum quoq; eodem die ad mundum judicandum consedisse cum Angelorum Senatu. Ab hoc tempore singulis annis hoc die, Anni videlicet noui, tale iudicium celebrare Deum: In hoc iudicio, secũdùm Rabbi Iochanan, vt habetur in Tractatu Roschaschanah c.1. pag. 16. tres libri proferuntur & aperiuntur: vnus pro ijs qui prorsus sunt impij: alter pro ijs qui perfectè iusti sunt: tertius pro ijs qui mediocriter boni sunt. Qui perfectè iusti sunt ex tempore in librũ vitæ inscribuntur: qui prorsus impij sunt, in librum mortis referuntur. His qui partim pii, partim impij sunt, vsque ad diem reconciliationis dilatio datur, qui dies decimus est à Noui Anni Celebritate. Cùm itaque norint Anno Novo tam severum judicium super peccatis eorum constitutum iri, ideò Rabbini earum ordinarunt, vt mense toto præcedente, Augusto nimirum, pœnitentiam agant & piè vivant: hoc ipso quoque toto mense, sicut & die Novi Anni cornu arietinum inflant & sonum edunt.*

Vesperè Novi Anni maturiùs surgunt, quàm aliàs solent, propter multas preces ad peccatorum remissionem impetrandam. His precibus celerrimè deblateratis, è Synagoga in Cœmiterium eunt, ibique rogant Deum, vt ipsorum misereatur propter bona opera iustorum qui ibidem sepulti sint: eodem etiam loco tunc largissi-

mas eleemosinas distribuunt inter pauperes, vt habeant quò cibos ad Festum ritè celebrandum comparare poßint. Post meridiem capillos tondunt & in balnea calida se conferunt. Quodsi ratione vllâ fieri potest, sese lauant in aqua profluente aliqua, piscina vel viuario, vt puri coram iudice sequente die comparêre queant. Dum autem in aqua hac frigida stant: quiuis peccata sua confitetur, & quidem viginti tribus voculis, & quoties aliquis voculam vnam profert, toties manu suâ dexterâ pectus percutit. Mergunt deinde corpus totum sub aquas. Hinc rursus eodem vespere sub noctem in Synagogam se conferunt, & Anni Noui Festum inchoant, & exhauriendo poculo vino pleno, alius alij felicem annum precatur.

De Celebratione Anni Novi Festi.

C*Vm è Synagoga domum reuersi fuerint, reperiunt mensam dulcißimis cibis instructam: ei cùm assederint, quiuis partem de cibis illis sumit; &*, Annus, *inquit*, bonus & dulcis sit nobis omnibus. *Postea edentes valdè se hilares latósque prabent, & cornu arietinum mensa imponunt, ac inimicis suis, Christianis inprimis, omnis generis mala imprecantur,*

Manè in Synagogam redeunt citius quàm aliàs, ibique canunt & orant. Librum legis bis ex arca depromunt, & lectiones aliquas ex eo legunt: post lectionem quidam suggestum ascendens cornu arietinum inflat, sique bonum ediderit sonum, annum faustum se habituros existimant; sin obscurum vel prorsus nullum, id signum malum esse existimant: hoc facto, tota Synagoga clarâ voce, Beatus, *inquit*, populus, qui scit jubilationem Iehovah: in lumine vultûs tui ambulabunt. *Domum cùm ex Synagoga reuertuntur, rursus lati & hilares edunt, peccata sibi omnia à Deo remissa esse somniantes. Post hac tota familia ad pontem seu flumen aliquod se confert, vt peccata sua in aquas abiicere poßit. Si pisces in aquis conspiciunt, tunc pra gaudio in altum exsilientes, vestésque validißimè excutientes, peccata sua omnia super pisces se excußisse opinantur.*

Marcus Lombardus baptizatus Iudaus in libro de Iudaorum recentiorum Ceremonijs, &c. Germanicè edito, de hoc ipso in eandem ferè sententiam sic scribit: Primo die Lunæ, *inquit*, Augusti mensis, Festum celebrant, à quo per dies triginta bis quotidie in Synagogis tubis sonitum edunt: eóque se Diabolum perterrefacere aiunt. Ad finem horum triginta dierum Nouum suum Annum auspicantur, quem suâ linguâ *Reschaschonai* vocant. Hoc die Deum in throno suo sedere & mundum judicare dicunt: ideóque in suis Synagogis nudis pedibus, & albis togis induti vsque ad meridiem orant, Deúmque rogant, vt felicem ipsis ac faustum largiatur & concedat annum. Præterea vnusquisque alteri dicit, *Tikoseph veligosem ieschana dosof*, id est, *Inscribaris in cœlo in felicißimum annum.* Contra Christianos etiam eodem die hoc modo orant: *Inscribantur & obsignentur in infelicem & infaustum annum*: & in hanc sententiam multa alia mala imprecantur Christianis. His peractis domum redeunt, & magna cum lætitia conuiuia celebrant. His quoque finitis, omnis generis & ætatis homines obuium quodque flumen transeunt, & excutientes vestimenta sua inquiunt, *Omnia nostra peccata in flumen hoc projicimus.* In Synagogam hinc redeuntes, Archisynagogo dicunt, *Omnia nostra peccata in flumen abiecimus:* quibus ille ait: *Baruch tihia*, id est, *benedictus sis.* Cornu deinde per integram horam sonitum edunt, & variis vocibus orationem decantant biduum, quâ significant, se Diabolum profligâsse.

De Reconciliationis Festo.

De Præparatione ad Festum Reconciliationis.

D*Ies ab anno nouo vsque ad decimum mensis Tisri, qui Festum* Reconciliationis *celebratur*, dies decem pœnitentiales *vocant, quibus ieiunant & orant strenuè, vt sic à peccatis suis liberentur: Die nono summo manè in Synagogâ conuenientes orant & canunt. Inde domum reuertentes, virilis sexus omnes gallum gallinaceum, fœmina autem gallinam, pragnantes verò gallum & gallinam simul arripiunt. Paterfamilias suum gallum ter circa caput suum percutiens, singulis vicibus*, Gallus, *inquit*, gallinaceus hic commutatio erit pro me, hic erit reconciliatio mea: gallus gallinaceus hic pro me morietur: ego verò in vitam bonam cum toto populo Israel introibo: Amen. *Hoc ter peragit pro se, pro liberis & peregrinis qui apud ipsum sunt. Deinde mactans gallum istum, & cutem eius circa collum contrahens, cogitat apud semetipsum, se dignum esse, qui iugularetur: gulam postea cultello abscindens, cogitat rursus, se, vt gladio decollaretur, commeritum esse. Gallum deinde totum summâ vi in terram proijcit, significans, sese dignum esse qui ab alijs lapidibus obrueretur. Postremò assat gallum innuere volens, se dignum esse, qui in ignem projectus combureretur. Intestina deinde galli plerumque super tectum domûs projiciunt, vel, vt domus hac Sacrificij*

ficij huius particeps etiam fiat, vel, vt corui viscera hac cum peccatis Iudæi in syluas asportent, vt hircus in Veteri Testamento in desertum cum peccatis populi ductus fuit. Album autem gallum summo studio quærunt, rubrum non adhibent, quòd rubri per sese peccatorum pleni sint, quia peccatum rubrum coram Deo sit, Isa.1. Album verò gallum putant peccatum nullum habere, ideóque Iudæi peccata portare posse, & sic iustitiæ diuinæ satisfieri. Qui verò pauperes sunt nec gallum habent, manè surgentes obuio cuique Christiano submissâ voce, quæ audiri non poßit, dicunt, Moriaris hoc anno pro peccatis meis.

Post reconciliationem hanc stultam in cœmiterium se conferunt, ibique orant & eleemosynas erogant pro gallis, quos pauperibus olim dederunt, nunc ipsimet eos cum peccatis suis deuorant eos.

Post meridiem in aqua frigida rursus se lauant, vt etiam vespere Noui Anni fecerunt. In aquas se submergunt, iisque se peccata sua plenißimè abluere putant. Nonnulli interea temporis luminaria præparant, quibus sequenti die in Synagoga vti poßint. In aliquibus regionibus plura, in alijs pauciora præparant. Vesperi in Synagoga conueniunt, & preces suas absoluunt, quique læsit alterum veniam ab eo deprecatur. Alii quoque aliis confitentur ad hunc modum. Duo simul eunt in locum aliquem, ibi incuruat se vnus, posteriora meridiem versus conuertens. Eius dorsum alter cum ligula pellicea tricies nouies percutit: quique verbera illa accipit, vapulando confeßionem suam faciens, pectus suum ad quoduis verbum percutit. Deinde ille qui alterum sic verberauit, humi prostratus verbera totidem à socio sibi quoque infligi sinit; & sic pœnis grauibus pro peccatis suis satisfacere se somniant.

Finitâ Synagogâ celerrimè se domum conferunt & mensæ aßident, quæ in absentia eorum per conjuges præparata est: tum gallinas & gallos gallinaceos, quos ante meridiem pro peccatis suis obtulerunt, consumunt & deuorant, vt diximus, cum peccatis suis. Cœna autem huic ante Solis occasum finis imponitur. Tum vestes mundißimas & pretiosißimas induunt, super quibus subuculam magnam & latam, ad calceos vsque pertingentem, gestant; eo significantes, quòd puri à peccatis & Angelis similes sequenti die futuri sint.

De Celebratione huius Festi.

D*Ecimo die Festum ipsum celebrant, quod suâ linguâ vocant* Iom hapkiporim, *id est, diem remißionis peccatorum. Ac primò à nocte vna ad alteram vsque jejunare tenentur. Ab hoc jejunio pueri annum duodecimum, puellæ autem vndecimum egressæ non eximuntur. Secundò, calceos nemo gestat, sed discalceati incedunt: Senibus tamen decrepitis soccos laneos pedibus induere licet. Tertiò, nemo oleo vel aquâ benè olente vtitur. Quartò, balneum non ingrediuntur: imò ne digitum quidem vnum in aquam mergere, vel manè os aut vultum lauare vlli permissum est. Quintò, viri mulieribus suis debitum non soluunt, quin eas ne attingunt quidem. Priusquam autem preces inchoent in Synagoga, in qua plerique totâ nocte diéque perseuerant, Rabbini tres, in Synagoga obambulantes, clarâ voce dicunt, omnibus, tam malis quàm bonis præsentibus precandi potestatem dari. Vt autē hoc melius fieri poßit, præcētor mox ad arcam vadens, in qua liber legis reconditus est, aperit eam, & precatiunculam longam canit, cuius hic est sensus: Quòd vota ac iuramenta omnia, promissa item & pacta, aßecuratio & fides quæ Iudæus anno proximè præterito non seruâsset, soluta, remissa ac prorsus irrita sint, nec pro peccato aliquo habenda, pergunt deinde, canúntque vsque in noctem multam. Quidam totâ nocte in Synagoga manent, orationi incumbentes: alij domum reuersi dormiunt: nonnulli in aliquo Synagogæ angulo dormiunt. Quidam, qui alijs meliores haberi volunt, Festo hoc toto erecti stant, canentes & orantes sine intermißione.*

Tempore matutino, priusquam diescat, rursus conuenientes, totâ die in Synagoga manent, & ex libro legis capita quædam audiunt. Sæpè interea, facie obtectâ, in terram concidunt, in primis cùm peccata confitentur & pectus manu subinde percutiunt. Nocte ingruente, Sacerdos pannum quendam è pilis textum, & collo suo circumplicatum, super caput attractum oculis obtendit, omnibúsque benedicit. Benedicendo manus versus populum extendit: populus autem manu oculos vultúmque tegit: nam in manus Sacerdotis intueri nefas est. Canit deinde precationem aliam sexies vel septies, & quidem voce nunc sublimiore, nunc depreßiore. Priusquam autem ex Synagoga pedem efferant, sonitum cornu arietino edunt longum & clarum. Domum redeuntes alius alij dicit, Deus Creator obsignet te in bonum ac faustum annum. *Domum reuersi esurientes, mensæ aßident, & sese cibo potúque multo reficiunt.*

De Festo lætitiæ, seu gaudii Legis.

D*E hoc Festo in lege Dei nihil prorsus extat. Id autem Rabbini Iudæorum instituerunt, ad exhilarandum se, quòd Deus illis gratiam hanc concesßisset, vt se per annum totum in legis libro exercere, & die hoc lectionem & expositionem eius ad finem perducere potuissent. Libros enim Mosis in partes quinquaginta duas distribuerunt, quarum Sabbathis singulis vnam*

absoluunt, & sic postrema lectio in diem post Festum Tabernaculorum proximum incidit, qui 23. Septembris est.

Depramunt quoque hoc Festa processione singulari libros legis ex arca, lectionem postremam & primam inde legunt, & cum libris circa arcam saltant eosdemque magna cum pompa in arcam recandunt. Quamdiu autem libri isti extra arcam sunt, tamdiu lumen ardens in ea lucet. Tunc poma, nuces, pyra & similia in Synagoga pueris projiciunt, vt & ipsi hac occasione exhilarentur. Denique die hoc afficia sua Ecclesiastica distribuunt quotannis & auctione vendunt, pecuniámque in vsus necessarios Synagogæ & pauperum convertunt.

Marcus Lombardus de hoc Festo sic breuiter scribit: Festum quod *Gaudium Legis* vocant, die 23. Octobr. celebrant. in eo Iudæi exultant, quòd tum lectio quinque librorum Mosis in Synagogis finitur, & inchoatur denuò primus ejus liber. Ea nocte singuli accendunt suos cereos lichnos. Sequentem diem ejusdem mensis vocant *Finite Festum*, ex Psalmo 118. quo celebrant conuiuia, & consumunt præcedentis diei reliquias.

De Encæniis seu FESTO Dedicationis TEMPLI.

FEstum hoc Iudæi hodiè magis helluando, votando, ludendo, rebúsque ludicris aliis ad tædium temporis fallendum, quàm gratiarum actione pro victoria Iudæ Machabæi de prostratis hostibus parta, feriari consueuerunt. Referunt autem tempore Iuda Machabæi ad dedicationem Templi & institutionem nouam cultûs Diuini olei nihil reliquum fuisse, sicque lampades secundùm mandatum Mosis accendi non potuisse. Iudam igitur Machabæum templum diligentissimè perquisiuisse, ac tandem lecythum quendam paruum sigillo summi Sacerdotis obsignatum, & sic ab hostibus nondum pollutum inuenisse. In lecytho isto non plus olei fuisse, quàm nocti vni tantùm sufficere potuerit. Cùm itáque totus populus summâ propterea tristitiâ afficeretur, & in magno luctu versaretur Deum miraculosè lecythum illum impleuisse, & oleum auxisse, vt quantum olei per octiduum integrum requireretur, inde suppeteret. In huius beneficij memoriam hodie Iudæi superstitiosam pompam circa luminarium templariorum accensionem agitantes, candelabrum quoddam ad luminaria septem excipienda capax, siue lampade super qua noctibus singulis luminare vnum, ad noctem vsque octauam accendunt, septuplici instructum, per noctem verò totam ardere non sinunt. Et vbicunq; lampades istas in domibus suis, hypocaustis, & cubiculis habent, ibi opus nullum facere licet. Lampadem quoque ad dextram ianuæ partem pendere oportet, & quidem à solo spithamis decem non inferius, spithemis autem viginti ab eodem non superius. Disputant quoque subtiliter, quamdiu lampades istæ ardere & per quem accendi debeant, & an vnam ab alia accendere liceat, &c.

De FESTO Phurim vel Sortium.

IN Festo hac operari prohibitum non est, & ab omni tamen opere abstinent hodie Iudæi. In primis mulieres feriari oportet, cùm per Reginam Hesteram hæc liberatio parta sit. Tempore nocturno luminaria gaudij in Synagogis suis accendunt: & Synagogæ Minister explicans librum Hestere, qui scriptus est in membrana longa & lata, legit eum velut epistolam à capite ad calcem vsque. In hac lectione, vt refert Antonius Margarita in libro de Ceremoniis Iudæorum, quoties Hammani fit mentio, pugnis & malleis, pueros, puellas & mulieres scamna pulsare, & tumultum magnum excitare oportet, non secus quàm in Christianorum templis nocte feriæ sextæ ante pascha etiam fieri solet. Author idem est, Iudæos in hoc Festo per duos continuos dies nil aliud facere, quàm quod edere, potare, saltare, ludere, fistulas inflare, mulieres vestes viriles, viri vestes muliebres induere, & alijs hujus generis lasciuiis ac voluptatibus indulgere soleant; haud aliter quàm Christiani in suis Encæniis & Bacchanalibus faciunt. Diuites munuscula duplicia, cibum nimirùm ac potum, vel cibum & pecuniam mittunt pauperibus, vt & ipsi Festum hoc pro dignitate celebrare possint.

De FESTIS Tekupharum.

SOlennes quoque & sacros habent recentiores Iudæi dies Æquinoctiorum & Solstitiorum, quos illi Tekuphas nominant, & diem quendam Rogationis, quem שאלה *appellant.*

De Ieiuniorum FESTIVIS diebus.

REcentiores Iudæi dies Festiuos Ieiuniorum veterum obseruant quoque. Videlicet, Ieiunium mensis decimi, die decima Decembris, quòd eo die Nabuchodonosor Hierosolymam obsidere cœpit.

Ieiunium mensis quarti obseruatum fuit alim die decimo septimo, ob fractas tabulas decalogi, intermissionem sacrificii quotidiani, combustionem libri legis, idoli in templa erectionem, Hierosalyma alteram obsidionem, eiusdemq; vastationem. Has ob causas, etiam hodie ieiunant strenuè, & pœnitentiam externè magnâ simulant.

Ieiunium

Ieiunium tertium mense quinto, hoc est, Iulio, die nono, obseruatum est olim, quod templum hoc die inflammatum & in cineres redactum est. Ab ortu Solis ad occasum vsque cum luctu magno & ieiuniis humi sedent nudis pedibus, atratis & pullis palliis: historias tristes & Threnos Ieremiæ legunt. In cœmeterium se conferentes, ibidem cum animabus defunctorum, ob Templi Hierosolymitani destructionem mœrent. Omnis generis mala imprecantur primò Tito Vespasiano, sub quo Hierosolyma capta, direpta & incensa est, deinde Romanorum Imperatori, Regibus, Principibus, omnibúsque Christianorum Magistratibus. A primo vsque ad decimum diem carnibus non vescuntur, vinum non bibunt, lauare se & balneum intrare non audent, tonsorem non admittunt, nuptias nullas celebrant, inuiti in iudicio comparent, quod hoc mense fortunâ prosperâ nunquam vsi sint. Die octauo lentibus tantùm, in luctûs signum, vescuntur: erua, fabas & legumina similia non edunt. Super lectis vilibus dormiunt.

Iejunium quartum celebrant hodie quoque mensis septimi die tertio, qui nobis September est, ob tristem & luctuosum Godoliæ toparchæ interitum, de quo Ierem. 40. & 41. cap. Atque hæc sunt Festa quatuor communissima, quibus Iudæi tempore Zachariæ Prophetæ ieiunârunt, & adhuc hodiè singulis annis ordinariè ieiunant.

Præter hos Festiuos dies, habent adhuc alios, qui non quidem ab omnibus, sed ab aliquibus tantùm ieiunantibus celebrari solent, prout quilibet sanctus & pius haberi cupit. Sic ieiunant multi diebus Iouis & Lunæ per totum annum, in memoriam eius, quòd Moses die Iouis, secundò montem Sinai ascenderit, inde tabulas legis attulerit, & veniam peccati per vituli aurei conflationem patrati, apud Deum impetrauerit, diéque lunæ de monte illo reuersus ad populum fuerit. In Synagogis quoq; conuenientes his diebus, quædam ex lege omnibus præleguntur.

Die mensis Martij decimo ieiunant aliqui propter Mariam Prophetissam, quæ hoc die mortua sit, quo facto fons quidam exaruerit, vt populus in deserto aquam nullam habuerit, ob eúmque defectum murmurantes in Deum peccaverint.

Die 10. Aprilis ieiunant plerique quòd hoc die filii duo Heli interfecti sint, arcâ fœderis per incircumcisos prius abductâ.

Die 28. eiusdem mensis ieiunant nonnulli, quòd Samuel Propheta in eo mortuus sit.

Hæc dicta sufficiant de Ceremoniis, quibus Iudæi recentiores in Festis ac Feriis suis vtuntur. Ex quibus intelligimus, Religionem eorum, non amplius super Mose & Prophetis, sed super Talmudica Cloaca, & Rabbinorum superstitiosissimis constitutionibus, fundatam esse.

De *ORIGINE*

DE
ORIGINE ET PROGRESSV
FESTORVM DIERVM
APVD ETHNICOS,
LIBER SECVNDVS.

CAPVT I.
De Die & Dierum distinctione apud Ethnicos.

DIES *apud Ethnicos alios aliter computasse, & in certas partes distribuisse, ex Plinio, Macrobio & aliis cap.* 1. *prioris libri demonstrauimus, vt opus non sit eadem hoc loco repetere. Eorum verò apud eosdem duplex ferè est distinctio. Primò námque dies Ethnicis alii fuerunt* Fausti, *alii* Infausti*: & hos quidem ab ominis diritate, vt Cælius Rhodig.lib.8.cap.9.indicat,* Atros,*illos verò,ob felicitatem,*Albos *vocârunt. Sunt etiam qui dies* Communes *appellarunt, velut ad molliendam vocabuli diritatem,quos alii* Plebeios,*quidam etiam* Ægyptiacos *dixerunt,ab Ægypti, opinor, vanitate, proclinato nomine.* Ἀποφράδας *Graci nuncupant, perinde ac si nefandos dicas. Ex quo & festiuè Lucianus* Ἀποφράδι *similem posse dici hominem insinuat, moribus ferum, corpore non integrum, mollem, perjurum, nullis non adobrutum flagitiis, ac tanquam occursaculum abominandum atq; auerruncandum, vt Cælius eodem loco loquitur. Fuit autem vulgatissimus error Gentilium, vt hunc dierum delectum superstitiosissimè observarent, & vel in agendis rebus,vel in expectandis eventibus vitæ ac negotiorum suorum,ad notatos ab Astrologis & Chaldæis dies, menses, annos & tempora attentè respicerent, vt Augustinus in cap.*4. *epistolæ ad Galatas annotat.*

Dies alii apud Ethnicos Fausti, alij infausti

Hesiodus

Vetustissimus omnium Hesiodus in libello Περὶ ἡμερῶν, *pro illorum temporum ratione & superstitionis inuolutæ, dierum alios comprobat amplexatúrque: rejicit alios, ac velut emortuos transilit, vt Cælius Rhodig. loquitur Antiq. Lect. lib.*8.*cap.*9. Quintas *enim omnes reprobat, quòd in iis vagari furias credidit, & perjuros deposcere ad supplicium dixit, quòd numerus sit Iustitiæ proprius, sicut in Pythagoreorum reperitur arcanis. Sic enim canit:*

Πέμπτας δ' ἐξαλέασθαι· ἐπεὶ χαλεπαί τε καὶ αἰναί.
Ἐν πέμπτῃ γάρ φασιν Ἐριννύας ἀμφιπολεύειν.

Hoc est:

Quintas verò euitato: quia difficiles sunt & graues.
In quinta enim aiunt furias obambulare.

Vergilius.

*Vergilio quoque Quintus dies ominosus habetur, vt quo Orcum, Eumenidas & Gigantes satos putet: ita enim Georgic.lib.*1.

——Quintam fuge, pallidus Orcus,
Eumenidésque satæ: tum partu terra nefando
Cœúmque Iapetúmque creat, sæuúmque Typhœa,
Et conjuratos cœlum rescindere fratres.

Et mox:

Septima post decimam felix, &c.

Quo loco Poëta non decimam septimam intelligit diem, sicut verba sonare videntur, & Servius interpres intellexit: sed, vt Cælio Rhod. libro 20. *Antiquit. capite* 3. *placet, aut septimam significat, quæ sit post decimam prima, & melior, id est, quartam decimam, lunâ tum plenam faciente visitationem: aut dies collaudavit duos, septimum ac decimum, sed hunc eò amplius. Septima vtique luna dimidio orbe cæsa convisitur: Decima amphycirtos, id est,*

est, vtrinque gibbosa. Rursus idem Poëta.

——Nona fugę melior: contraria furtis:

Præterea tres sunt dies, quibus Iouis adaptat nomen Hesiodus, videlicet primo, quarto & septimo: *dicit enim,*

Αἱ δὲ γὰρ ἡμέραι εἰσὶ Διὸς πάρα μητιόεντος·
Πρῶτον ἔνη, τετρὰς τε, καὶ ἑβδόμη ἱερὸν ἦμαρ.

Id est,

Hæ enim dies sunt Ioue à prudente,
Primùm Nouiluuium, quartáque & septima Sacra dies.

Inter Platonis autem placita sancitur, Omne principium esse, & censeri Divinum: quaternarium etiam numerum perfectum. Septimum *verò diem præcipuè laudat Hesiodus, quòd Apollo eo crederetur natus: ait enim,*

Τῇ γὰρ Ἀπόλλωνα χρυσάορα γείνατο Λητώ.

Vnde & ἑβδομαγενῆ, quasi septimanigenam Flamines eum vocârunt Plutarchi testimonio. Laudat idem Poëta octauam, nonam, vndecimam, duodecimam *& alias nonnullas dies.*

Latinarum tempore, Saturni Festo & Mundo patente infaustũ fuit bellum gerere.

Macrobius libro primo. Saturnal. refert apud Romanos, nec Latinarum tempore, *quo publicè quondam induciæ inter Romanum populum, Latinósque firmatæ fuerunt, inchoari bellum licuisse: nec* Saturni Festo, *qui sine tumultu bellico creditur imperâsse: nec* patente mundo, *quod sacrum Diti Patri & Proserpinæ dicatum fuit: meliúsque occlusâ Plutonis fauce eundum ad prælium eosdem arbitratos idem testatur. Vnde & Varro, eodem authore, ita scribit:* Mundus cum patet Deorum tristium atque inferûm quasi janua patet: Propterea non modò prælium committit, verùm delectum rei militaris causâ habere, ac militem proficisci: nauem soluere: vxorem liberûm querendorum causa ducere, religiosum est.

Vitabant etiam veteres dies ad viros vocandos, qui essent notati rebus adversis. Vitabant etiam feriis, sicut Varro in Augurum libris scripsit in hac verba: Viros vocare feriis non oportet, si vocauit, piaculum esto.

Sciendum est tamen eligendi ad pugnandum diem Romanis tunc fuisse licentiam, si ipsi inferrent bellum: at cùm exciperent, nullum obstitisse diem quo minus vel salutem suam vel publicam defenderent dignitatem. Quis enim obseruationi locus, cùm eligendi facultas non superſit?

Postriduanos dies Rom. ad omnia cauerũt.

Dies autem Postriduanos *ad omnia Romani cavendos putârunt, tanquam nimis improsperos, atque, vt sic dicam, inactuosos, inominalésque. Id autem infelicibus pugnis referri acceptum oportere, Lucianus innuit. Quod ipsum & Gellius Annalium libro quinto, & Cassius Hemina historiarum libro secundo, testatum reliquerunt. Anno enim ab vrbe condita 363. à tribunis militum Virgilio Manlio, Cælio Posthumio, collegísque eorum, in Senatu tractatum, quid esset propter quod quoties intra paucos annos malè esset afflicta Respub. & ex præcepto Patrum L. Aquinium (Gellius habet Atilium) aruspicem in senatum venire iussum religionum requirendarum gratiâ, dixisse:* Q. Sulpitium tribunum militum ad Alliam adversum Gallos pugnaturum rem divinam dimicandi gratia fecisse Postridie Idus Quintilis. *Item apud Cremeram, multísque aliis temporibus & locis, post sacrificium die postero celebratum, malè cessisse conflictum. Tunc Patres iussisse, vt ad Senatum Pontificum de his Religionibus referretur. Pontificésque statuisse,* Postridie, omnes Calendas, Nonas, Idus, *atros dies habendos: vt hi dies neque* prę-liares, *neque* puri, *neque* comitiales *essent. Vnde Plutarchus refert,* Postridianis istis diebus iter quoque ingredi detractasse Romanos. *Et Augustum Cæsarem legimus feria rei nihil inchoare voluisse, Nonis, vt ominosis. Flauius Vopiscus etiam de alio quodam Imperatore testatur, quòd nullam intermiserit noctem, quâ non aliquid vel scriberet vel legeret, præter quàm postridie Calendarum.*

Sed & Fabius Maximus Servilianus Pontifex libro vndecimo, negat oportere atro die parentare: quia tunc quoque Ianum Iovemque præfari necesse est, quos nominari atro die non oporteat.

Ante diem *quoque* quartum Calendas *vel* Nonas *vel* Idus, *tanquam inominalem diem plerique vitârunt. Eius verò obseruationis an religio vlla sit tradita quæsitum fuit? Sed nihil super ea re se scriptum inuenisse Gellius & Macrobius referant: nisi quòd Q. Claudius Annalium 5. lib. cladem illam vastissimam Cannensis pugnæ factam referat ante diem quartum Nonas Sextilis.*

Dies *etiam* 4. Non. Octobr. & 7. Idus Nouemb. & Postridie Vulcanalium *adeò infelices à Romanis sunt habiti, vt ijs nec cum hoste manu consererent, nec exercitum conscriberent, nec comitia haberent, nec aliud quicquam in Repub. nisi quod vltima extudisset necessitas, administraretur, quòd tum Gentiles mundum patere, ac dehiscere ter in anno putarent, vt Sex. Pompeius testatur.*

Vicesima prima dies cuiusq; mensis atra Chalcedoniis.

Vicesimam primam diem *cujuslibet mensis funestam & atram habuerunt Chalcedonij; quòd eâ Darij Præfectus liberos ipsorum castrasset, & in Persidem ablegâsset. Quin & χρόνειον seu κάρνειον mensem integrum, solennem & feriatum egisse olim Spartanos, eóque à prælijs abstinuisse apud Thucydidem legitur. Meminit ejus & Plutarchus in Camillo: Me-*

ταχειλιών, inquit, quem Πάνεμον Bocoti dicunt, Græcis inauſpicatus fuit: ejus enim die 7. pugnâ ab Antipatro victi in Cranone perierunt. *Sic menſe Δαισίῳ, quem Iunium exponit Suidas, ominoſum putabant Macedones, educere exercitum, vt tradit Plutarchus.*

Græci in rebus agendis Lunam obſeruarunt ſuperſtitioſè.

Græci, præcipuéque ex his Lacedæmonij, quicquid eſſent rerum auſpicaturi, ſuperſtitioſiſſimè Lunam obſeruârunt. Id quod tacitè notat Euripides, quum in Iphigenia in Aulide reſpondet Agamemnon, tum nupturam filiam, vbi lunæ dexter circulus aducnerit, *videlicet de plena luna ſentiens. Lucianus in libello de Aſtrologia, palàm refert, Lycurgum legem inſtituiſſe Lacedæmoniis ne prælium inirent ante plenilunium. In quam ſuperſtitionem jocatur Ariſtophanes,* Τῃ πανσελήνῳ, plenilunio, *ſerò aut nunquam futurum ſignificans. Quidam etiam Aceſſæus nauta, quum eſſet ignauus, ita prorogare conſueuit nauigationem, vt ſubinde diceret, lunam ſe expectare oportuniorem: unde prouerbium natum,* Aceſſæi luna: *dictum in Comperendinatores, qui nouam ſubinde cauſam comminiſcuntur, quo negotium proferant.*

Nautis qui dies ominoſi.

Sunt & ſui Nautis ſuſpecti dies: Februarij menſis Sextus, Duodecimus, Decimus quintus, Decimus ſeptimus, Decimus nonus *&* Viceſimus. *Martij* primus, Septimus, Decimus quintus, Decimus ſeptimus, Decimus nonus, *&* Viceſimus quintus. *Aprilis* Quintus, Sextus, Duodecimus, Viceſimus. *Et hos quidem invariabiliter obſeruant: aſtruuntq́ hiſ ferè diebus maximas in mari mutationes contingere, vel ad tranquillitatem, vel ad tempeſtatem, ac proinde in re multa incertitudinis, tutius arbitrantur nauigationi ſuperſedere: Cœlio teſte lib.8. cap.9.*

Porrò, vt nonnulli dies inauſpicati fuerunt actionibus hominum, ita quidam valetudini inimici & lethales habiti ſunt, quos cuilibet menſi binos ſuperſtitioſiſſimi homines aſſignârunt.

Chriſtiani non obſeruent dies.

Sed hæc, vt alia multa, condonanda fortaſſe fuerunt Ethnicis hominibus, verbi Diuini luce prorſus deſtitutis: illud verò deteſtandum, Chriſtianos iiſdem ſuperſtitionibus deditos fuiſſe & hodie adhuc eſſe. Scribit enim Ammianus, Valentinianum Imperat. jam electum, biſſexto Februarij in publicum prodire noluiſſe, ob ominoſum ejus auſpitium. Imò à Chriſtianis annus biſſextilis totus ominoſus & infauſtus habetur: quod Mantuanus in Faſtis his verſibus teſtatur.

Biſſextilis annus ominoſus.

Sed mirum eſt quod fama refert, hunc ſcilicet annum
Ominis eſſe mali, ſolitúmque offendere fruges:
Atq; hominum varios infortunare labores.
Tum malè depangi vites, malè ſemina ſulcis
Rura putant credi, pecoris malè pignora naſci:
Semina pomorum pedibus conversa ſupinis
Et capite in terram memorant adoleſcere miſſo
Sæpius audiui, cùm quis dare rebus agendis
Principium vellet, dici, meliora require
Tempora, hyperbolico fruſtrà conaberis anno.

Carolum V. Imperat. quoque in ſuſcipiendis expeditionibus aſtrologiæ conſilio non ſegniter vſum fuiſſe aiunt.

Germani Calendarijs in agendis rebus addicti. Kalender/ Bauren Kalender.

Et vix vlla in Chriſtiano orbe hodie gens eſt, quæ huic ſuperſtitioſæ dierum obſeruationi tam ſit addita, quàm ſunt GERMANI. *Teſtes ſunt hujus rei Calenderia, quæ à Mathematicis quotannis linguâ vernaculâ exhibentur, & in ruſticorum quoque gratiam notis Sanctorum plus quàm hieroglyphicis, ſi Dijs placet, exornantur. In agricultura, in contractibus, &c. conſulunt Calendaria ſua. Ex Calendarii conſilio & arbitrio ſecant venam, vomunt, ablactant, oculis medentur, vngues præſecant, comam tondunt, lauãt, nouas veſtes induunt, peregrinantur, excernunt deniq; alij melancholica, alij pituitoſa, alij bilioſa: vaniſſimâ perſuaſione & credulitate, quaſi infelices dies ex Chaldæorũ obſeruatione euitari poſſint, aut immutari. Tam ñ poteſt inueteratus error, inde fortaſſe primum exortus, quòd cùm Matheſeos reſtauratio à Germanis cœperit, ſophiſtæ ambitioſi artem pulcherrimam vulgi annuo ludibrio proſtituerint, ne ocioſam Philoſophiam habere viderentur.*

Dierum obſeruatio damnatur. Moſes.

Damnauit autem errorem hunc, & ethnicas dierum temporúmque obſeruationes Deus per Moſem Deut. 18. *capite dicens:* Gentes iſtæ, quarum poſſidebis terram, augures & diuinos audiunt, tu autem à Domino Deo tuo aliter inſtitutus es. *Quo loco per* Meonenim *non ſolùm eos intelligit, qui figuram cœli & poſitus ſyderum in natiuitate hominis obſeruant, ſed etiam qui diem alium alio feliciorem putant, Apud Ieremiam quoq;* 10. *cap. dicit:* Iuxta vias gentium nolite diſcere: & à ſignis cœli nolite metuere, quæ timent gentes, quia leges populorum vanæ ſunt.

Ieremias.

Auguſtinus.

Auguſtinus etiam in Enchiridio capite 79. *hanc dierum & temporum obſeruationem, vt hæc fauſta, illa infauſta putemus,* ad magnum *dixit* pertinere peccatum. Quis æſtimaret, *inquit,* quam magnum peccatum ſit Dies obſervare, Menſes, Annos, & Tempora (ſicut obſervant qui certis diebus, ſiue menſibus, ſiue annis volunt, & nolunt aliquid inchoare, eò quòd ſecundùm vanas

doctrinas

Doctrinas hominum fausta, vel infausta existiment tempora:) nisi huius mali magnitudinem ex timore Apostoli pensaremus? qui talibus ait, Timeo, ne fortè sine causa laborauerim in vobis. *Et super epistolam ad Galatas ad cap.* 4. Intelligit, *ait*, lector ad tantum periculum animæ pertinere superstitiosas temporum obseruationes, vt huic loco subiecerit Apostolus, Timeo, ne fortè sine causa laborauerim in vobis. Quod cum tanta celebritate atque authoritate per orbem terrarum in Ecclesiis legatur, plena sunt tamen conuenticula nostra hominibus, qui tempora rerum agendarum à Mathematicis accipiunt. Iam verò, ne aliquid inchoetur aut ædificiorum, aut hujusmodi quorumlibet operum diebus quos Ægyptiacos vocant, sæpè etiam nos monere non dubitant. *Idem Pater c.* 7. *lib.* 5. *de Ciuit. Dei*, Illud quis ferat, *inquit*, quòd in eligendis diebus noua quædam suis actionibus fata moliuntur? Non erat videlicet ille ita natus, vt haberet admirabilem filium, sed ita potiùs, vt contemptibilem gigneret; & ideò vir doctus elegit horam quâ misceretur vxori. Fecit ergo fatum quod non habebat, & ex ipsius fato cœpit esse fatale, quod in eius natiuitate non fuerat. O stultitiam singularem! eligitur dies vt ducatur vxor. Credo propterea, quia potest, in diem non bonum, nisi eligatur incurri, & infeliciter duci. Vbi est ergo quod nascenti iam sydera decreuerunt? An potest homo quod ei iam constitutum est diei electione mutare? & quod ipse in eligendo die constituerit, non poterit ab alia potestate mutari? &c. *Et in epistola* 119. *ad Ianuar. cap.* 7. *inquit:* Eos inculpat Apostolus (*Gal.* 4.) qui dicunt, Non proficiscar, quia posterus dies est, aut quia luna sic fertur. Vel proficiscar, vt prospera cedant, quia ita se habet positio syderum. Non agam hoc mense commertium, quia illa stella mihi agit mensem; vel agam, quia suscepit mensem. Non plantabo hoc anno vineam, quia bissextus est.

Mantuanus etiam superstitionem illam Christianorum, quâ annus Intercalaris infelix & mali ominis habetur, vt vanam & impiam hu versibus in Fastis suis damnat:

Nil tamen Interpres cœli, nil Thuscus
 Aruspex.
Nil Magus inuenit; quod dici debeat
 huius
Causa mali: quod virus agat tam triste
 per orbem.
Quò fit vt errorem nugis vulgaribus
 istum
Attribui debere putem. Felicior iste
Iudice me credi debet: quia longior an-
 nus.
Scilicet in siluis arbor magis ardua fer-
 tur
Dignior: in caulis taurus præstantior al-
 tâ
Cui ceruice magis caput à tellure leua-
 tum est.
Grana magis laudant quæ sunt maiora
 coloni.
Hæc mala Saturno quidam tribuere, pu-
 tantes
Sidus id infestum terris, discrimina in an-
 nos
Talia consuetum semper transfundere
 quartos.
Sicut & in febri, quam fert Saturnius hu-
 mor,
Mittitur in quartum morbi violentia so-
 lem:
Sed tenebras palant: cæcoque errore fe-
 runtur.
Quisquis enim nescit rerum dignoscere
 causas,
Effectus, vt scire aliquid videatur, olym-
 po
Imputat: ignorans istis defenditur ar-
 mis.

Imò inter ipsos Ethnicos hanc vanitatem & superstitionem multi damnârunt. In Phormione ridet Comicus eos, qui ante brumam diebus decrescentibus nihil noui negotii aggredi audebāt. Heraclitus quoque Hesiodum suggillauit bonos & malos quosdam dies constituentem, vt qui ignorârit cuiuslibet diei vnam eandemq; naturam esse. Ac disputat Plutarchus, statuendíne sint aliqui dies atri, an non? Vanitatem hanc etiam superstitionemq; creduli vulgi ridens Lucullus, non minus felici euentu, quàm recto iudicio, perculsos diei ominosi fortuna milites, ad insignem victoriam animauit. Etenim, in Tigranem mox depugnaturo subiiciebant amicorum nonnulli, supersedendum pugnâ, quòd dies esset μία τῶν ἀποφράδων. *eâ quippe cum Cimbris malè pugnatum à Cepione: quibus ille,* ἐγὼ ἔφη, καὶ ταύτην εὐτυχῆ ποιήσω Ῥωμαίοις. *Ad rem quóque militarem nihil attinere Varronem dixisse Macrobius libro* 1. *Saturnal. testatur, vtrum fastus vel nefastus dies sit, sed ad solas hoc actiones respicere priuatas.* Dierum obseruationem Ethnici quóque multi damnârunt.

Sed hæc insania vel hoc quoque argumento refelli potest, quòd sæpè vnus idémque dies aliis faustus, aliis infaustus extitit. Idem dies Crassum cū exercitu à Parthis deletum nouit, & Pacorum Parthiæ Regem Ventidio captiuum dedit. Attalo Regi Magnóque Pompeio idem dies necem attulit, qui natalis fuerat: & Friderico 2. *Imperat. idem funebris fuit dies, qui imperium obtulerat:* Idē dies faustus aliis, aliis infaustus fuit.

Dies obseruantes infelicissimi.

Denique illi ipsi in rebus agendis fuerunt infelicissimi, qui deridiculam temporum obseruationem, ac momenta singula tam euigilatè miserunt in digitos: è diuerso autem fortunæ afflatu benigniori vsi sunt, qui vanitate artis hujus reiectâ, prudentiæ tantum atque rationis luminibus innitendum censuere. Zoroastris scientiam inter veteres Theologos quis non nouit? Fuit is & cœlestium rerum peritiâ vsque ad Magiam, vt volunt quidam, pernobilis. At eundem à Nino victum bello & occisum historiæ commemorant. Athenienses à Syracusanis in Sicilia fœdè victi fugam meditabantur. Comparatis omnibus, quā postera die statuissent abnauigationem, luna noctis initio deficere visa est. Quamobrem Nicias Dux admodum perturbatus, vt erat naturâ religionis cultor obseruantissimus, tum propter pestilentiam exercitum depascentem, ingenti Deûm formidine tali portento corripitur, mòxque accitos aruspices consuluit. A quibus responsum est, post tres sequentes dies abnauigationem oportere differri. Huic responso hi quóque qui sentiebant cum Demosthene Duce, abitum omninò vrgente, religioni Deûm timore maioris mali parère coguntur. Syracusani verò cognitâ per transfugas eius dilationis causâ, Athenienses terrâ marique adortos superauere, & cepere. Diod. lib.13. & Plutarchus in Nicia. Pompeium hisce diuinaculis præcipuè mancipatum fuisse constat: sed quàm miser exitus, quàm non populi Romani dignus Principe? Cæsar contra ista omnia contemnebat, ridebatque: læta tamen, quod ad bellorum rationem attinet, illi affulsere omnia. Manuel Comnenus Astrologiæ peritissimus, Siciliensi clade auditâ, in malè auspicatum classis egressum retulit omnia: & ne in posterũ simile quid accideret, Astrologorũ pensitatis diligentissimè rationibus, classē nouam Duce Angelo eduxit: quæ tamen & ipsa, simul ac in Siculum fretum peruenit, capta, deletáq; est: Nicetâ authore libro secundo: vt quæ in hanc acciderunt sententiam, alia multa omittam. Quocirca non immeritò Haly Astrologus & Ptolemæi Interpres, friuolam esse atque inefficacem hanc Astrologiæ partem asserit, vt Ludouicus Viues ex Io. Pico in c. 7. lib. 5. August. de Ciuit. Dei refert.

Dies Ethnicis alii fuerunt Festi, alii profesti, nonnulli intercisi.

ACCEDAMVS *nunc ad alteram Dierum distinctionem. Macrobius lib.1. Saturnal. testatur, Numam Dies omnes in* Festos, Profestos *&* intercisos *distribuisse. Et Festi quidem, ex eiusdem institutione fuerunt Diis dicati: Profesti hominibus ob administrandam rem priuatam, publicámque concessi: Intercisi autem Deorum hominúmque communes sunt; hi in se, non in alia diuiduntur: illorum enim dierum quibusdam horis fas fuit, quibusdam fas non fuit ius dicere. Nam cùm hostia cædebatur, fari nefas fuit: Intercæsa & porrecta fari licuit: Rursus cum adolebatur, non licuit. Ergo de diuisione Festorum & Profestorum dierum tantùm in sequentibus paucis differemus.*

Fasti dies.

Ac primùm de Profestis, & qui ex eis procedunt loquemur: id est, Fastis Comitialibus, Comperendinis, Statis *&* Præliaribus. Fasti *erant, quibus licebat fari Prætori tria verba solennia,* Do, Dico, Addico. *His contrarii erant Nefasti:* Comitiales *erant, quibus cum populo agi licebat. Et Fastis quidem lege agi potuit: cum populo agi non potuit: Comitialibus vtrùmque potuit.* Comperendini *erant, quibus vadimonium licebat dicere.* Stati, *qui iudicii causâ cum peregrino instituebantur: sic enim Plautus in Gurgulione,* Status condictus cum hoste intercessit dies: *vbi* Hostem *more veteri significat peregrinum.* Præliares *à iustis non segregat Macrobius: iusti autem erant continui triginta dies, quibus exercitui imperato vexillum rufi coloris in arce positum fuit. Præliares igitur fuerunt omnes, quibus fas erat repetere res, vel hostem lacessere.*

Comitiales dies.

Comperendini dies.

Stati dies.

Præliares dies.

In festis quid actum.

In Festis autem celebrabantur Sacrificia, Epulæ, Ludi, Feriæ Macrobio teste. Proinde Festum, vel Celebritas sacra apud Ethnicos, & Romanos præcipuè fuit, vel cùm sacrificia Diis offerebantur: vel cùm dies Diuinis epulationibus celebrabatur: cùm Ludi vel in honorem Deorum agebantur: vel cùm Feriæ obseruabantur. In hoc autem secundo libro agemus imprimis de FERIIS *&* LVDIS, *interdum etiam de* SACRIFICIIS *&* EPVLIS.

DE FERIIS.

Feriarũ diuisio. Feriæ priuatæ.

FEriarum *aliæ fuerunt* Publicæ, *aliæ* Priuatæ. *Et hæ quidem vel propriæ familiarum erant, vt Claudiæ familiæ, vel Aemiliæ seu Iuliæ, seu Corneliæ: & si quas ferias proprias quæque familia ex vsu domesticæ celebritatis obseruabat. Vel erant singulorum, cuius generis fuerunt Natalium & fulgurum susceptiones: item funerum atque expiationum. Apud veteres quóque qui nominâsset Salutē, Semonīā, Saiam, Segetiam, Tutilianam ferias, obseruabat. Item Flamminica, quoties tonitrua audisset, feriata erat, donec placâsset Deos.*

Feriæ publicæ.

Publicarum autem Feriarum genera fuerunt quatuor. Aut enim Statiuæ, *aut* Conceptiuæ, *aut* Imperatiuæ, *aut* Nundinæ *erāt.* Statiuæ *vniuersi populi communes fuerunt, certis & constitutis diebus ac mensibus, & in fastis, statis obseruationibus annotatæ: in quibus præcipuè seruabantur Agonalia, Carmentalia, Lupercalia,* Conceptiuæ *fuerunt, quæ quotannis à Magistratibus, vel Sacerdotibus concipiebantur, in dies vel certos, vel etiam incertos: vt fuerunt Latinæ, Paganalia, Sementina, Compitalia. Conceptiuarum autem feriarum Varro duo facit genera: alias enim* Annales *esse dicit, quæ non*

Statiuæ.

Conceptiuæ.

non quidem incertos dies & menses, sed tamen quotannis alias non Annales, quæ neq; certis diebus, neque mensibus, neque quotannis conciperentur. Sic enim lib 5. de lingua Latina: Præterea feriæ Conceptiuę, quæ non sunt annales; vt hæ, quæ dicuntur sine proprio vocabulo, aut cum perspicuo, vt Nouemdialis, Et hæ fortasse sunt, quæ à Macrobio Imperatiuæ dicuntur. Imperatiuæ erant, quas Consules vel Prætores pro arbitrio potestatis indicebant. Nundinæ fuerunt Paganorum seu rusticorum, quibus conueniebant negotiis propriis vel mercibus prouisuri.

Imperatiuæ.

Nundinæ.

Ad has autem ferias publicas quod attinet, indicebantur illæ, & proclamabantur singulis mēsibus à Rege sacrorum & à Prætore. De Rege Sacrificulo testis est Varro lib. 5. de Latina linguâ: Rex, inquit, cum Ferias menstruas Nonis Februariis edicit, hunc diē Februatum appellat. Et paulò post: Harum rerum vestigia apparent in sacris Nonalibus in arce, quod tunc ferias primas menstruas, quæ futuræ sint eo mense, Rex prædicit, Ex his verbis perspicuū est, Regem Sacrificulum singulorum mensium Ferias proclamâsse. Eius autem proclamationis hanc formulam Arnobius lib. 2. contra gentes tradit: Lauatio Deûm Matris est hodiè: Iouis epulum cras est: Æsculapii geritur celebratúsque vindemia: Lectisternium Cereris erit Idibus proximis: Telluris natalis est, &c. Prætorem autem etiam Ferias, quæ Compitalia dicebantur, more Maiorum, verbis olim solennibus concepisse A. Gellius libro 10. suarum noctium cap. 24. & Macrob. lib. 1. Saturnal. cap. 4. Authores sunt. Postquam enim modò die quinti, modo die quinto veteres dixisse significâssent, ad demonstrandam hanc veterum consuetudinem conferre plurimùm, addiderunt hæc solennia verba, quibus more maiorum Compitalia Prætor concipere solebat: Die noni post Kalendas Ianuarias: Die quinti Compitalia erunt. Nec verò Compitalitias duntaxat, sed etiam Ferias omnes Conceptiuas & Imperatiuas indicere Prætorem consueuisse, ex eodem Macrobio, & Suetonio comprobari potest. Sic enim Suetonius in Claudio scribit: Obseruauit sedulò, vt quoties terra in vrbe mouisset, Ferias aduocatâ concione Prætor in vrbe indiceret.

Feriæ publicæ quibus indictæ.

Feriarū indictionis forma.

Horum deniq; festorum ac feriarum publicarum apud Ethnicos infinita propè & innumerabilis fuit copia & multitudo, quemadmodum etiam apud Christianos hodiè, quas recensere omnes tam impossibile est, quàm stellas cœli, aut arenas maris numerare: præcipuas tamen, & quarum apud authores fit mentio, Deo adiuuante, recensebimus.

Festorū apud Ethnicos innumerabilis copia.

De Lvdis.

Festis diebus in honorem Deorum non tantùm sacrata erant religiosa, quo nomine ferias intelligimus qualescunque illæ fuerint, quibus opus nullum ex Præconis edicto facere licebat, sed etiam religiosa negotia, vt sunt Epulæ, & Sacrificia, quæ Diis offerebantur, & Ludi, qui in Deorum honorem agebantur, vt Valerius Maximus attestatur lib. 2. cap. 160. Sunt enim Ludi, vt hoc loco accipimus, publicæ celebritates, quæ vel placanda Deûm ira, vel pro salute populi, vel gratia populi demerendæ causâ sunt editæ. Prisci enim illi Ethnici opinabantur, se Diis rem gratam illis Ludis facere. Deinde Magistratus maximè studebant subditos omni genere voluptatum demulcere, vt facilius eos in officio continerent. Tertiò, antiqui illi sapientissimi prudentissimiq; homines cùm humanam vitam viderent plurimis miseriis & calamitatibus circumuentam, multisq; incommodis assiduè vexatam, permulta ad excitandos animos iacentes propè ac defessos ad hilaritatē excogitârunt, vt à quotidianis curis aliquantulum relaxarentur, quibus tamen & cum voluptate mores informarentur, & exercerentur vires corporis, & ad Religionis cultum vnà excitarentur. Nam & Comœdia & Tragœdia, & alia ludorum genera inuenta sunt, vt iis non solùm ad corrigendos animi mores instituerentur, sed etiam allicerentur homines ad corporis vires exercendas cum voluptate quâdam. Ita enim fiebat, vt populus, qui spectatum conuenerat, eruditus cum voluptate discederet, cùm vitæ moderationem non sine voluptate imbibisset. Ob has itaq; causas ad hos ludos, eorumq; certamina ingens conueniebat multitudo: quibus finitis, de rebus ad communem patriam pertinentibus plerunque consultabatur.

De ludis cur in hoc libro etiam agatur. Ludi quid sint.

Græcorū Ludi duplices fuerunt: publici & priuati. Publicorum quatuor ferè genera fuerunt, Olympici, Pythii, Isthmii, & Nemei, quod etiā lib. 1. Epigrammat. Archias testatur, ad quos tota ferè Græcia confluxit. Alii certorum oppidorum quasi priuati exstiterunt ludi. Mos tamen omnibus fuit Græcis, vt vbiq; locorum victores palmam alterâ manu gestarent ex his ludis redeuntes, vt ait Pausanias in Arcadicis. Ac tantus honor victoribus habebatur, tantáque erat victricium ciuitatum lætitia, vt multa millia, passuum victores ita manibus suorum ciuium portarentur, ne omninò terram contingerent: nec ingrederentur per portas ciuitatum, vt reliqui homines, sed pontes illis tumultuarii fierent supra mœnia ciuitatum; eorúmque nomina in foro publico sumptu columnis inciderentur.

Ludi Græcorū duplicis generis.

Apud Romanos etiam duo potissimùm ludorum fuerunt genera. Alii enim Circenses, alii Scenici seu Theatrales fuerunt.

Ludi Rom. duûm generū.

De Ludis Circensibus.

Ludi Circenses vnde dicti.

CIrcenses *dicebātur, quòd in circuitu ensibus positis exhiberentur: olim enim ante extructum Circum in littore Tyberis agebantur, in altero latere positis gladiis, vt ab vtráque parte esset ignauiæ præsens periculum, vt Seruius annotat in 3. Georgic. & 8. Æneid. Vergilii. Alii verò à circumeundo sic dictos putant: alii à Circo in quo exhibebantur.* *Hunc Circum, quem vocârunt maximum, Tarquinius Priscus, quintus Romanorum Rex, exstruxit, vt Liuius testatur lib. 1. Sic etiam Dionysius lib. 3. Tarquinium non rude tantùm ædificium ipsum extruxisse, sed elegātissimè etiam exornâsse scribit.* Tarquinius Priscus, *inquit* in Circo maximo interPalatinum & Auentinum montes sito, primus circumquáque operta tecto fecit sedilia. Nam antea stantes spectare solebant furcis tabulata sustinentibus. Locos spectaculorum in triginta Curias distribuit, vt Curialium quisque suo loco spectaturus sederet: quod opus & ipsum procedente tempore annumerandum erat inter spectacula totius vrbis pulcherrima. Longitudo enim eius est trium stadiorum cum dimidio, latitudo quatuor jugerum, à duobus maioribus lateribus, & vno minore, cingitur Euripo, qui aquas recipiat, decempedali profunditate simul, & latitudine. Post Euripum extructæ sunt triporticus, imæ habent lapidea paulum scandentia, sicut in theatris sedilia, super duplici contignatione sunt lignea: duas maiores porticus, tertia minor, coniungit transuersim lunatâ specie appositâ, vt ex tribus vna conficiatur, amphitheatralis, & stadiorum amplitudine capax, centum quinquaginta millia hominum. Reliquum minoribus latus, quod subdiale est, habet fornicatos carceres, vnde equi emittuntur, omnes vno clauso repagulo, externè ambit Circum simplex contecta porticus, habens officinas & supernè cellas, per quas spectatores intrant, & ascendunt per officinas singulas, vt nulla confusio exoriatur inter tot hominum millia, tum venientia tum discedentia. *Hæc Dionysius. Dictus igitur est Circus quòd in circuitu spectaculis ædificatis ludi ibi fierent, & quòd illic circum metas ferretur pompa, & equi currerent. De ornamentis Circi Tertullianus quoq; scribit in libro de Spectaculis.*

Circum maximum quis exstruxerit.

Circi maximi descriptio.

De Ludis Scenicis.

Ludi Scenici in Theatro agebantur.

V*T Circenses Ludi in Circo, ita Scecini in Theatro peragebantur, in quo Deorum immortalium Festis diebus ludos spectabant sedentes cum conjugibus & liberis. Dicti sunt Scenici à Scena, & hæc à Græco nomine σκηνὴ, quòd tabernaculum ex ramis & frondibus inumbrationis causâ constructum significat, ἀπὸ τῆς σκιᾶς, hoc est vmbra. Cúmq; sub huiusmodi tabernaculis Attica juuentus, quum adhuc vicatim ageret, carmina quædam incōdita decantaret, fabulásque ageret, factum est; vt in vrbem collectis Atheniensibus, nomen hoc retinuerit consabulatio illa, quæ inter vtrúnque Theatri cornu erat protensa, in qua à Mimis fabulæ edebantur. Hoc nomen Romani quoque Theatro suo, in quo fabulæ agebantur, indiderunt, quod etiam sic dispositum esset, vt à fronte inter duo cornua Scena esset. Inde fabula & ludi, qui in hoc agebantur loco,* Scenici *dicti sunt.*

Scenici ludi vnde dicti.

Apud Romanos autem diu nullum Theatrum fuit. Olim enim vt Iulius Cæsar Scaliger indicat, in diem ac locum indictum conuenientes, qui specimen firmitatis, aut dexteritatis, aut pernicitatis edituri essent, in medio datis nominibus, profitebantur. Circumfusa turba cum judicibus ad spectandum, mox alia item affluente, commodè spectare non poterant, quòd alii objectu corporum conspectum adimebant: idcirco aggestis cespitibus editiorem locum sibi puluillis actis faciebant. Eam ob causam medius locus depressior fuit, ac propterea Cauea *dictus. Ab initio igitur stantes spectabant, postea subsellia sibi quisque afferebat.*

Origo & author Theatri.

Cauea quid.

Primi Theatrum faciendum locârunt M. Valerius Messala, & C. Cassius Longinus Censores anno 599. Verùm, authore P. Scipione Nasicâ, omnem apparatum operis eorum subiectum hastæ venire placuit. Senatusconsulto quoq; cautum est, ne quis in vrbe, propiúsue passus mille subsellia posuisse, sedénsue ludos spectare vellet, vt scilicet remissioni animorum iuncta standi virilitas, propria Romanæ gentis nota esset. Vide Valerium Max. libro 2. cap. 4. & Liuium libro 48. Deletâ Corintho L. Mummius ludis, quos in triumpho fecit, Theatrum erexit, sed temporarium. In primis autem celebratur M. Scauri Theatrum, quod in Ædilitate sua fecit, opus maximum omnium, quæ vnquam fuere humanâ manu facta: de quo vide Plinium libro 36. cap. 15. Primum autem mansurum Theatrum C. Pompeius M. Romæ extruxit lapide quadrato, authore Cornelio Tacito libro 14. ad exemplum illius quod Mitylenis viderat bello Mithridatico: de illo vide Tertullianum in libro de Spectaculis.

Erat autem Theatrum in modum hemicycli, cuius ab vtroque cornu Scena erant, cum singulis aris, quarum vna Bacchi, altera eius Dei erat in cujus honorem ludi fiebant. Eius partes erant Scena, Orchestra, Proscenium *&* Pulpitum.

Theatri figura.

Theatri partes

Amphitheatrum erat circulari integrâ, aut ouali & oblongâ formâ, quasi ex duobus theatris

Amphitheatri forma.

trù exstructum, in quo gladiatorii ludi, & conclusarum ferarum venationes exhibebantur. Eius area dicebatur Cauea *&* Arena, *quòd arenâ spargeretur, vt certantes, sine offensione caderent, vt ex Suetonio intelligitur.*

Origine ludorum Scenicorum. De Origine autem Scenicorum ludorum Romæ, *& quibus de causis ibi instituti fuerint, Liuius scribit in historia Anni Vrbis conditæ.* 389. *Decadis* 1. *libro* 7. *ad hunc modum:* Et hoc, & in sequenti anno T. Sulpitio Petico, C. Licinio Stolone Coss. pestilentia fuit: eo nihil dignum memoriâ factum, nisi quòd pacis Deûm exposcendæ causâ tertio tum post conditam Vrbem Lectisternium fuit: & cùm vis morbi nec humanis consiliis, nec ope Diuinâ leuaretur, victis superstitione animis, Ludi quôque Scenici, noua res bellicoso populo (nam Circi modo spectaculum fuerat) inter alia cœlestis iræ placamina instituti dicuntur. Cæterum parva quoque (vt fermè principia omnia) & ea ipsa peregrina res fuit. Sine carmine vllo, sine imitandorum carminum actu Ludiones ex Hetruria acciti ad tibicinis modos saltantes, haud indecoros motus more Thusco dabant. Imitari deinde eos iuventus simul, inconditis inter se iocularia fundentes versibus cœpere: nec absoni à voce motus erant: accepta itáque res, sæpiúsque iterando excitata. Vernaculis artificibus, quia Hister Thusco verbo Ludio vocabatur, nomen Histrionibus inditum, qui non, sicut antè, Fescennino similem versum, compositum temerè, ac rudem alternis iaciebant, sed impletas, modis Satyras, descripto iam ad tibicinem cantu, motúque congruenti peragebatur. Liuius post aliquot annos, qui ab Satyris ausus est primus argumento fabulam serere, idem, scilicet id quod omnes tum erant, suorum carminum actor dicitur, quum sæpiùs reuocatus vocem obtudisset, veniâ petitâ, puerum ad canendum ante tibicinem cùm statuisset, canticum egisse aliquantò magis vigente motu; quia nihil vocis vsus impediebat, inde ad manum cantari Histrionibus cœprum, diuerbiáque tantum ipsorum voci relicta. Postquam lege hac fabularum, à risu, ac soluto ioco res auocabatur, & ludus in artem paulatim verterat, iuuentus, histrionibus fabullarum actu relicto, ipsa inter se more antiquo ridicula intexta versibus iactare cœpit: quæ inde Exodia postea appellata, consertaq; fabellis potissimùm Attellanis sunt: quod genus ludorum ab Oscis acceptum tenuit iuventus, nec ab Histrionibus pollui passa est, eò institutum manet, vt actores Attellanarum nec tribu moueantur, & stipendia tanquam expertes artis ludicræ faciant. Inter aliarum parua principia rerum, ludorum quoque prima origo ponenda visa est, vt appareret, quàm absano initio res in hanc, vix opulentis regis tolerabilem insaniam venerit. *Hac omnia Liuius. Eadem refert etiam Valerius Maximus libro* 2. *cap.* 4.

Ex his intelligimus, quàm tenuè initium Scenicorum ludorum fuerit: quòd scilicet primùm Ludiones ex Hetruria acciti, sine carmine ad tibicinis modo saltârint; post, versus, sed inconditi, & motus à voce non absoni accesserint: tandem arte omnia fuerint perpolita. Grauiter autem D. Augustinus lib. 1. *de Ciuit. Dei, cap.*32. *& lib.*2. *cap.*8. *&c. has Scenicas fabulas & actiones exagitat.*

Sunt autem horum Scenicorum ludorum species quatuor, Tragœdia, Comœdia, Satyra *&* Mimus. *Ludorũ Scenicorum species.*

Capvt II.

De Mensibus & Annis Ethnicorum.

De his autem & similibus Ethnicorum Festis in sequentibus agemus, atque omnia ad Iulianum annum accommodare studebimus, quo hodie vniuersus orbis Christianus ferè vtitur. Nemo tamen hic eam certitudinem à nobis expectet, quâ ita omnia concinnari & cum Iuliano anno componi possint, vt annus anno exactè & præcisè respondeat: id enim nullo modo fieri posse, omnes facilè animaduertunt, qui vel mediocriter cognitos habent annos variorum populorum, cum ingenti discrimine & multiformi ratione in obseruatione eius. Arabes enim in sui anni constitutione Lunæ tantùm motum obseruârunt, numerantes quidem duodecim menses pro anno, sed quia duæ lunationes perficiuntur diebus 59. *ita suos menses partiuntur, vt vnus triginta dies, alter viginti-nouem alternatim habeat. Ægyptii autem neglecto Lunæ menstruo motu, anni sui spatium computârunt Solis per totum Zodiacum circuitu, qui diebus* 365. *& quadrate efficitur. Hoc tempus diuiserunt in duodecim partes seu menses singulis quidem tres dierum attribuentes decades, quæ faciunt* 360. *dies euoluto igitur anno sini vltimi mensis, quem* Mesori *vocârunt, quinque etiãmnum super adiiciebant dies, quadrantis diei, qui abundat supra dies illos, nullâ prorsus habitâ ratione, vel intercalatione aliquâ eius suo tempore admissâ. Hebræorum autem anni forma medium iter ingreditur, sicut suprà quôque indicauimus. & Theologi etiam diligenter in ea re versati confirmant, Dionysius, Augusti-*

Arabes in computatione anni lunam tantum obseruarunt.

Ægyptii.

Hebræi.

nus, Theophilus, Cyrillus, Anatolius, Epiphanius, Beda & alii: neque enim ea Solis, neque Lunæ tota est, sed vtrique applicata: ambo namque luminaria, ex Mosis sententiâ, in dies & annos à Deo data sunt: Gen.1. cap. Nam primum quasi regulam solarem annum, qui est dierum 365. & sex horarum imitandum proponit, & menses lunares duodecim, qui faciunt dies 354. horas 8. scrupulos 876. sic huic applicat, vt cùm in anno Solari ad lunarem comparato, restent dies 10. hora 21. scrup. 204. hunc excessum tandiu reseruat, donec inde mensis vnus constituatur, quod fiebat tertio quóque anno, ad cujus finem adiiciebatur: vnde & propter adiectum hunc decimum tertium mensem anno, ad cujus finem adiiciebatur: vnde & propter adiectum hunc decimum tertium mensem annus ipse Embolimæus, *mensis autem* Embolimus *dicebatur. Quia verò horæ aliquæ omittebantur in intercalatione hac, fuit opus aliâ intercalatione, quâ illæ ad explendum annum solarem reliquis 354. diebus inserebantur, vt nouilunia cum primis mensium diebus congruerent, & æquinoctia cum solstitiis in iisdem quasi vestigiis immota manerent.*

Vsi sunt hoc anno Patriarcharum etiam posteri, à quibus ad Græcos propagatus est, & ab his ad Romanos, qui eum longo tempore vsurpârunt, donec ob intempestiuas Pontificum intercalationes neglectus & conturbatus, à Iulio Cæsare correctus & ad hanc formā redactus sit, quâ etiamnum hodie vtimur.

Rationes ob quas variarum gentiū anni difficulter cum Iuliano anno componi possunt. *Hinc igitur prima ratio peti potest, quâ demonstratur, quam difficulter variarum gentium anni & menses cum Iuliano anno & mensibus componi possint. Nam in Arabum anno, quem Lunæ tantummodo cursu metiuntur, singuli menses per omnes anni partes, ver, æstatem, autumnum & hiemem vagantur triginta trium annorum ferè spatia, vt nulli certi menses sint æstiui aut hyberni. Exempli gratiâ: si hoc anno mensis* Almuharam *à quo suum annum inchoare sollent, incideret in initium nostri Martii, tertio ab hinc anno conueniret cum principio Februarii & sexto cum initio Ianuarii, & sic deinceps. In Ægyptiorum autem anno, qui diei quadrantem negligebant, primi dies mensium retrò ascendebant, sic vt quinto quóque anno primus dies primi mensis, quem* Θώθ *nominabant, in præcedentem diem anni Iuliani transmigraret, propter neglectum diem intercalarem, ex quatuor quadrantibus collectum. Vnde ex Censorini libello de Die natali, non obscurè potest colligi, reciprocâsse Ægyptiis primum diem mensis primi per viginti quinque dies, à vigesimo Iulii in vigesimum quintum Iunij. Vt igitur apud Arabes, sic etiam apud Ægyptios, longiore tamen interuallo, primus mensis per omnes anni partes transcurrit. Vnde non leuis confusio temporum nascitur.*

Verùm adhuc alia sunt difficultates. Varia enim apud diuersos populos anni fuerunt initia. Anni enim sicut & mundi initium apud Iudæos & Ægyptios fuit ad æquinoctium autumnale primò: quod postea iussu Dei inter Hebræos translatum est in æquinoctium vernale. Romulus annum suum à Martio inchoauit: Numa verò à Ianuario: Athenienses à solstitio æstiuo, sicut & Ægyptii, si Porphyrio credimus: eâ ratione, vt Neomenia, quæ proxima esset his terminis, principium primi mensis anni esset. Sed hæc dierū tot intermissio, duobus plerunque annis facta, initia mensium procul vltra suos consuetos terminos abstrahebat, sic vt fixi menses esse non possent, in anno ad Lunæ & Solis motū directo. Si enim Nouilunium aliquo in anno incidisset in ipsum diem æquinoctii, qui olim fuit 25. Martii: anno sequenti propter intermissos dies 11. cadebat in 14. & tertia anno propter eandem causam in 3. eiusdem mensis: nec ante annum octauum ad suum pristinum locum redibat. 2.

His etiam illud accedit, quòd rationem Solaris anni à Cæsare constitutam cæteræ nationes, quæ Romano parebant imperio progressu temporis imitari cœperunt. Ægyptii enim bissextilem annum constituerunt, & menses Romanorum instar partiri cœperunt, aliud tantùm initium anni constituentes: vt Thoth. cum Septembri omninò idem efficeretur, Phaophi cum Octobri, Athyr cum Nouembri, &c. Idem sequuti sunt Græci: vt antiqua supputatio annorum & mensium, quæ fuit temporibus Platonis, Aristotelis, Theophrasti, abierit in desuetudinem, Græcis iam Romano more annos, menses & tempora supputantibus: vt Albertus Pighius refert de Ratione Paschalis celebritatis & restitutione Calendarii Ecclesiastici. Quemadmodum verò certò non constat, quo tempore hæc primò facta sint, sic incertum perinde est, à quo potissimùm tempore in historiis Græcorum aliarumq́ nationum, quæ hactenus à Romanis discrepârunt, anni Romanorum more numerandi sint. 3.

Adrianus Iunius his omnibus duas alias rationes addit in libro de Annis & mensibus, ob quas legitima & vera mensium Græcorum ratio difficulter iniri, & cum Romanis componi possit. Prima est, quòd Neomeniarum initia alii atque alii statuerint alia: Altera, discrepantes ac controuersæ Grammaticorum de mensibus variarum gentium inter se pugnantium sententiæ. Verba eius hæc sunt: Plutarchus, *inquit*, in Aristide, prælium ad Platæas commissum 14. die Boedromionis secundùm Athenienses, in vicesimā sextam Panemi apud Bœotios incidere scribit: additq́; neminem mirari debere eam dierum diuersitatē, quum diligentissimi quíque Astrologi suâ tempestate aliud atq; aliud initium pariter & exitum mensis statuerint. Docet illud quóque 4. & 5. ratio.

Thu-

Thucydides exactissimus historiarū scriptor, memorans diem induciarū inter Spartanos & Athenienses initarū, eundem esse Atheniensibus decimum quartū Elaphebolionis, cum duodecimo Gerastij apud Lacedæmonios. Præterea ex Epiphanio in Ancephalæosi de Valentiniani Iunioris morte scribente, colligere licet, quòd Maij mensis principium juxta Ægyptiorū rationem, in vicesimū quintum Aprilis: & secūdùm Macedonum computationem, in vicesimum tertium ejusdem incidat. Quod ad alterius rationis confirmationē attinet, Phauotinus Ποσειδιῶνα sextum Atheniensiū mensem scribit, & Decembrē exponit, ignarus ab Hecatombæone (qui annum illis exordiebatur) auspicanti, septimū in rationis subductione fore: eundem tamen Ianuarium reddit Plutarchus, vbi de trajectu Cæsaris in Macedoniam loquitur. Harpocration Rhetorici Lexici author Μαιμακτηριῶνα quintū facit mensem, quum sit quartus ordine: idem rursus Ανθεστηριῶνα octauū statuendo, insigni in errore versari deprehenditur: eundem in Sylla Martium esse tradit Plutarchus. Suidas Μαιμακτηριῶνα quintum esse mensem, dicíque Romanis Ianuarium annotat, quum alio loco Γαμηλιῶνα Ianuarium, veluti sui oblitus, interpretetur. Pari ratione Μουνιχιῶνα secundum mensem facit, quum alibi Μεταγειτνιῶνα rectè secundum definiat, Idem Απελλαῖον Decembrem facit, quem Epiphanius perperam Augustum, & rursus alibi sui oblitus Nouembrem dicit. Vlpianus Demosthenis scholiastes Σκιῤῥοφοριῶνι vndecimū, rectiùs autem Suidas duodecimum illi attribuit. Iosephus quoq; secundum, ex Hebræorum sententia, mensem, illis Marsonanen (vt inquit) dictum, apud Macedones Δῖον nuncupari scribit, quum Galenus hunc Septembrem faciat: itaque si ab æquinoctio autumnali, quo in Septembrem incurrit, annum illi auspicantur, necesse est secundum ab eo Δῖον Octobrem, contra Galeni authoritatem reddere. Idem vsu venit in Hebræis mensibus, quorum quartum nobis Iulium vocari, septimum Octobrem scribit Hieronymus: in quo tantùm exorbitat, quantùm est spacium ab æquinoctio verno, vsque ad sequentis mensis initium.

Accedit ad supradictas difficultates, cur ita euariàrint menses olim, quòd Sacerdotes nimirum antiquitùs gratificantes publicanorum rationibus, pro libidine sua vel subtraxerunt tempora, vel auxerunt, vt Solinus cap. 5. & Marcellinus lib. 26. referunt.

Sed de Anno & Mensibus, eorúmq; magno discrimine, & diuersissima ratione in obseruatione, multa eruditissimè scripserunt Theodorus Bibliander Sacrarum literarum olim in Schola Tigurina Professor, in libro De ratione temporum: Greg Gyraldus & Adrianus Iunius in lib. De annis & mensibus: itémque Paulus Eberus in Calendario historico & Ioan. Lalamantius, De præcipuarum gentium anni ratione, vnde Lector petere potest quæ hic desiderantur.

Propter has autem enumeratas aliásque causas fieri non potest, vt omnia sic componantur, vt huius gentis annus alterius anno, mensis mensi, inprimis verò dies diei præcisè respōdeat. Contenti igitur esse debemus, si vtcunque menses variarum gentium mensibus Romanis, seu Iuliani anni ita aptentur & congruant, vt aliquo modo intelligere possimus, quodnam tempus anni fuerit, quo festa & similia celebrata gestáque sint.

CAPVT III.

Mensium variarum gentium ad Romanorum seu Iuliani anni Menses accommodatio.

IANVARIVS.

INcipiamus autem à Ianuario: ab eo enim Romani annum suum auspicantur, idque ex Numa Pompilij instituto. Volunt enim quidam, ante Romam conditam, eius Italiæ partis incolas, quæ Latium dicitur, anni nullam vel paruam admodum rationem habuisse, veluti rudes & incultos populos, qui ne domos quidem ædificare, terrā colere, serere aut metere nôssent, sed qui semiferi glandibus vitam sustentâssent, & aut in speluncis, aut magalibus frondibus virgultísque contextis habitâssent, sub Iano, Saturno & Pico Regibus. Remulum igitur, cōditâ in Latio vrbe, inter alia multa, quibus Romanam rem fecerit augustiorem, temporis etiam rationem sibi habendam existimâsse: proindéque annum dies tantùm trecentos quatuor complectentem, in menses decem, quorū sex tricenûm dierum, quatuor tricenûm singulorum essent, distribuisse: primúmque mensem genitori suo Marti dicatum, Martium appellâsse. Habet hæc sententia magni nominis viros patronos, Iunium Graccum, Fuluium Nobiliorem, Varronem, Macrobium, Censorinum & alios: quibus etiam adstipulatur Ouidius lib. 1. Fastorum sic canens: *Latium ab initio anni nullam rationē habuit.* *Romulus annū in 10 menses distribuit. iuxta aliquos.*

Tempora digereret cùm conditor vrbis, in anno
Constituit menses quinq; bis esse suo.
Scilicet arma magis quàm sydera, Romule nôras,
Curáq; finitimos vincere maior erat.

Sed tamen non sine ratione Romulū sic annū in men-

in menses decem digessisse, dupliti ratione offert prioribus hac subinagens:

Quod satis est vtero matris dum prodeat infans,
Hoc anno statuit temporis esse satis.
Per totidem menses à funere conjugis vxor.
Sustinet in vidua, tristia signa, dumo.

Sed quum hic numerus dierum Romulei anni, neque Lunæ rationibus, neque Solis cursui conveniret, nonnunquam vsu veniebat, vt frigus anni æstiuis mensibus, & calor hyemalibus proveniret. Quod vbi contigisset, tantùm dierum sine vllo mensis nomine patiebantur assumi quantum ad id anni tempus adduceret, quo cæli habitus instanti mensi aptus inueniretur, Macrobio authore lib. 1. Saturn.

Numa Pomp. annum 12. menses distribuit.

Numa Pompilius igitur, qui Romulo proximè in Imperio sucessit, & 43. annos regnauit, vt annum integrum ac certum constitueret, Lunæ & Solis motibus accommodatum, residuos illos dies in Romuli anno, de quibus modò diximus, in duos menses distribuit, & prioribus decem addidit, quorum alterum Ianuarium, *alterum verò* Februarium *nominavit, húncque vltimum, illum autem primum anni esse voluit. Qua de re Ouidius lib. 1. Fast. ita cecinit:*

At Numa nec Ianum; nec auitas præterit vmbras:
Mensibus antiquis addidit ille duos.
Sed tamen (antiqui ne nescius ordinis erres)
Primus, vt est, Iani mensis & antè fuit.
Qui sequitur Ianum, veteris fuit vltimus anni,
Tu quoq; Sacrorũ Termine finis eras.

Explicatur locus Ouidij.

Vnde simul apparet, non rectè priori loco in nonnullis exemplaribus, pro, Addidit ille duos, legi, Præposuitque duos*: Poëta enim manifestè sibi esset contrarius. Fuluius Nobilior tamen, duos hos menses non à Numa, sed à Tarquinio Prisco additos arbitratur Romuli anno. Sed Februarium vltimũ fuisse mensem in Numæ anno, Varro quoque lib. 2. de lingua Latina testatur, inquiens:* Terminaliorum dies anni extremus constitutus: duodecimus enim mensis fuit Februarius. *Sed & Cicero lib. 2. de Legibus hæc habet:* Mensem, credo, extremum anni, vt veteres Februarium, sic hic (*D. Brutus*) Decembrem sequebatur. *Simile quid habetur in fragmentis legum duodecim tabularum si Lalamontio credimus, qui etiam asserit, à Decemuiris demùm, anno vrbis 303. ex vltimo secundùm constitutum Februarium, vtque eo mense post Terminalia alternis annis eorum dierum, qui ad annuam Solis rationem deessent, intercalatio fieret. Colligit hoc fortè Lalamantius ex Ouidio, qui lib. 2. Fastorum ita canit:*

Primus enim Iani mensis, quia Ianua prima est:
Qui sacer est imis manibus, imus erat.
Post modo creduntur spaciũ distantia longo
Tempora bis quini continuâsse viri.

Sed ad hæc verba Antonius Constantius Fanensis, Rectè, *inquit*, dicit Poëta Creduntur, quum nusquam legatur, vel Decemuiros creatos inspiciendis libris Sybillinis, vel qui creati sunt scribendis legibus, Ianuarium & Februarium conjunxisse. Credo igitur neutros id fecisse, quum & Ouidius ea de re dubitet, & neminem legerim, à quo certum aliquid tradatur.

Numa vnde sui anni formam habuerit.

Ouidius libro 3. Fastorum putat, Numam hanc anni formã, in duodecim menses distributam habuisse ex Pythagora Samio, cuius etiam auditorem fuisse Numam, & quo tempore ad regnum Romanum vocatus sit, apud Crotonem egisse Philosophiæ dantem operam, multi volunt: sic enim canit ille,

Primus oliuiferis Romam deductus ab aruis.
Pompilius menses sensit abesse duos.
Siue hoc à Samio doctus, qui posse renasci
Nos putat: Egeria siue monente sua.

Eadem refert Metam. 15.

Pythagoras post Numam vixit.

Sed, vt Dionysius Halicarnass. lib. 2. inquit, temporũ ratio hoc non patitur: quandoquidem non paucis annis, sed totis quatuor ætatibus Pythagoras fuit Numâ posterior. Nam hic circa medium Olympiadis 16. Romæ regno potitus est: Pythagoras verò post Olympiadem 50. demùm docuit in Italia. Imò nondum erat Crotoniensium vrbs quando Romam ad regnum accitus est Numa: integro enim quadriennio post assumptum à Numa Principatum Myscelus eam condidit, Olympiadis 17 anno 3. Vnde satis apparet, eum nec potuisse assectari Pythagoram, qui quatuor pòst ætatibus exactis floruit: neque Crotone degere, quum ad Regnum vocaretur, quæ nondum condita fuerat. Confutatur etiam hæc opinio à Liuio lib. 1. & à Solino cap. 21. vbi dicit, Bruto demùm Consule primo, Pythagoram in Italiam venisse. *Cicero autem lib. 4. Thusculan. quæst. inducat, vnde sit creditum, Numam Pythagoræ fuisse Discipulum.* Arbitror, *inquit*, propter Pythagoreorum admirationem, Numam quoque Regem Pythagoreum à posterioribus existimatum. Nam quum Pythagoræ disciplinam & instituta cognoscerent, Regisque eius æquitatem & sapientiam à maioribus suis accepissent, ætates autem & tempora ignorarent propter vetustatem, eum qui sapientiâ excelleret, Pythagoræ auditorem fuisse crediderunt.

Licinius

Romulus in suo anno etiam 12. menses habuit, sed lunares.

Licinius Macer autem, Fenestella, Plutarchus & alij putant, habuisse Romanos sub Romulo quoque, perinde vt alias multas gentes, duodecim menses. Philippus Melanthon etiam in suis ad librum 1. Fastorum Ouidij Annotationibus, falsam esse dicit opinionem, quòd Romulus decem tantùm habuerit menses: sed quia Numa anni principium mutârit, propterea dici duos menses addidisse. In eo tamen fallitur, quòd asserit; apud omnes gentes à principio mundi vsque fuisse duodecim menses: nam vt Macrobius refert lib. 1. Saturnal. Arcades vel, vt Plutarchus in Numa indicat, barbari quidam, annum suum tribus, Arcades autem quatuor mensibus explicuerunt, & Acarnanes sex. Suffragari huic sententia videtur, quòd Macrobius eodem libro dicit, si contigisset, vt ob lunares Romuli menses, frigus anni æstiuis mensibus, & è contra calor hyemalibus proueniret, tunc ad finem anni tantùm dierum sine vllo mensis nomine passos fuisse assumi, quantum ad id anni tempus adduceret, quo cœli habitus instanti mensi aptus inueniretur. Ecce concedit, ad decem Romuli annos dies aliquot, & quidem non paucos, in fine anni assumptos: solùm negat, mensis alicuius nomine eos vocatos fuisse. Id verò manifestè Plutarchus attestatur, qui in Numa inquit: πρῶτον τὸν Ιανουάριον ἔταξε Νυμᾶς, ὃς ἦν ἑνδέκατος ὑπὸ Ρωμύλου, δωδέκατος δὲ καὶ τελευταῖος ὁ Φεβρουάριος, ὧ νῦν δευτέρῳ χρῶνται. Primum Ianuarium ordinauit Numa, qui erat vndecimus sub Romulo, vndecimus autem & vltimus Februarius, quo nunc secundo vtuntur. *Plutarchi igitur sententia est, eodem loco, duodecim mẽses lunares ordinâsse Romulum, Numam autem ad Solis cursum accommodâsse illos. Certè credibile non est, Romulum adeò rudem & stolidum fuisse, vt meliorem anni formã constituere nequiuerit, quàm priores illi tribuunt ei. Nam vt Plutarchus in vita eius refert,* καὶ γράμματα λέγονται καὶ τἄλλα μανθάνειν οἱ παῖδες *(Romulus & Remus)* εἰς Γαβίους κομισθέντες, ὅσα χρὴ τοὺς εὐγεγονότας. *Quo circa dubium non est, quin Philosophiæ operam dederit Romulus, & Astrologica disciplina, quæ tum quidem vbiuis gentium frequentissimo in vsu fuit, non expers fuerit. Equidem ad Reipub. optimam formam constituendam, & ad regẽdam multitudinem, suarúmque clientelarum honestissimo vinculo continendam, ciuilis prudentia tantùm ei fuit, quod inter omnes constat, quantùm in vllo veterum vrbium Conditore, vel sapientissimo eruditóque homine esse potest. Fundamenta iecit eius ciuitatis, cui & aliæ postea omnes cessere, & tantùm tribuêre, sola vt ad imperium & leges orbi terrarum dandas condita videretur. Sparsit legum semina, ex quibus ea deinde Iurisprudentia enata est, qualem nullus vnquam alius habuit populus, & quam solam esse omnes fatentur, quæ ad regendas Respublicas sit satis. Quis igitur crederet, hunc ipsum eam anni formam admissurum fuisse, quæ frigus æstiuis mensibus, & contra calorem hyemalibus sæpissimè induceret? Adhæc, Lupercalia, quibus vrbs februabatur, hoc est expiabatur, ante Numam, proindéque etiam Februarius mensis, cui nomen à Februis istis est, fuisse videntur, sicuti in huius Festi descriptione pluribus indicabitur.*

Numa ordinem mensiu mutauit tantùm.

Plutarchi etiam sententia fuisse videtur, quòd Numa mensium ordinem tantùm mutârit, & vtrumque Ianuarium & Februarium principio anni adjecerit. Sic enim in eius vita scribit: Μετεκίνησε δὲ καὶ τὴν τάξιν τῶν μηνῶν· τὸν γὰρ Μάρτιον πρῶτον ὄντα, τρίτον ἔταξε: *id est,* mutauit & mensium ordinem Martium enim, qui primus erat, tertium fecit, *&c. Quòd si Februarium ad finem præcedentis anni reliquisset, & Ianuarium solùm à principio ordinâsset, non tertius vtique Martius, sed secundus fuisset mensis. Macrobius etiam lib. 1. Saturn. ita scribit:* Iulius, quum secundum Romuli ordinationem Martio anni tenente principium, Quintilis à numero vocaretur: nihilominus tamen etiam post Præpositos à Numa Ianuarium ac Februarium retinuit nomen, *&c. Etsi paulò antè aliter eum scripsisse sciam.*

Ianuarius cur primus mensis.

Rationes autem ob quas Ianuarium Principem mensem fecit, & ab eo annum inchoari voluit, à variis variæ afferuntur. Quidam volũt hoc propterea factum, quòd Calendis Ianuariis, exactis Regibus, primi Consules Romæ creati fuerint. Verùm hæc ratio non probatur. Numa enim, qui hoc constituit, anno vrbis conditæ 39. seu anno 3. Olympiadis 16. regnare cœpit: quum exacti sint demùm Reges, & Respublica cum Coss. cœperit anno vrbis 244. & quarto, Olymp. 67. Tempora igitur non congruunt.

Alij naturali ratione adductum Numam hoc ordinâsse dicunt. Quum enim Ianuarius proximè solstitium hybernum sequatur, huiusmodi principium secundùm naturam quodammodo est, quo & dierum lux accrescit, & tenebræ minuuntur, omniáque reuiuiscunt. Vnde quum Ouidius quæreret, cur Numæ annus inchoaret in Bruma, aut circà, & non potius in vere, quum id tempus anni principio magis conuenire videatur, quòd verno tempore omnia floreant, & renouentur, ipsâque tellus nouam quasi faciem induat? *ita respondet lib. 1. Fast.*

Bruma noui prima est, veterísque nouissima Solis:
Principium capiunt Phœbus & Annus idem.

Sed etiam Plutarchus in Quæstionibus, quæst. 18. Numam, *inquit*, Ianuario inter menses Principatum dedisse, ac principium annis sump-

sumpsisse, naturæ, quantum ad nos attinet, consentaneum. Quamuis enim eorum quæ in circulo circumferuntur, nihil sit vel primum naturâ, vel extremum: optimâ tamen lege factum, *inquit*, vt post hybernum tropicum annus inchoetur: quum naturale quodammodo huiusmodi principium fiat, quo lucis tempus nobis augetur, & tenebrarum seu noctis minuitur: & Princeps ipse, ac totius substantiæ fluxæ author propius accedit. *Hæc autem ratio agrè consistere potest, si Numa Februarium vltimum constituit mensem. Est enim hybernum solstitium in Decembri, ideóque totus mensis inter solstitium & anni principium intercessisset.*

3. *Rectius igitur Plutarchus eadem loco putat, Numam Pompilium Ianuaria Principem locum assignâsse, quòd pacis studiosus, & ciues à re bellica ad agriculturam transcendere cupiens, Iano hunc honorem detulerit, vt qui ciuilis vitæ, terræque colendæ, quàm belli fuisset studiosior, cùm Romulus, homo bellicosus & Martis filius, Martium cæteris præposuisset.*

Primus anni mensis Ianuarius cur dicatur. Ianus quis.

Primum autem mensem anni sui Numa Ianuarium appellauit, à Iano, quem ferunt, vt Arnobius testatur, Cælo & Hecate procreatum, in Italia regnâsse primum, Ianiculi oppidi conditorem, patrem Fonti, Vulturni generum, & Iuturnæ maritum. De qua posteritas inter Deos relata multa fabulosa tradidit. Festus enim Ianum Chaos fingit fuisse, & inde nomen sortitum esse. Chaos, *inquit* ex eo quòd χαίνειν Græci, id nos hiare dicimus: Vnde Ianus, detractâ aspiratione, nominatus, id quod fuerit omniũ primum, cui primò supplicabant veluti patenti, à quo rerum omnium factum putabant initium. *Hanc ob causam sine dubio Numa quoque annum ab eo auspicari voluit, quin eum anni Deum & Principem constituit. A quo tempore etiam variis eum formis effinxerunt.*

Iani forma.

Alij enim formârunt ipsum, in dextra manu tenentem clauem, vt temporis principiũ, ac anni reclusarẽ, ianitorémque: alij verò in dextra 300. sinistra autem 65. continentem, vt annum significaret, Suida authore, Macrobio & Plinio: non quòd has numerorum notas Ianum in manibus habuisse intelligas, sed quòd eum numerum per manuum articulos expresserit. Ex Plinij enim verbis lib. 34. & Macrobij Saturn. lib. 1. intelligimus planè, sic Ianum figuratum fuisse, vt manibus & digitis, hoc est, eo numerandi ordine, qui per articulos manûs fit, ab vnitate vsq; ad 99 manu sinistrâ numeratur: à centenario verò numera dextra computatur. Nonnulli etiam Deum hunc bicipitem formârunt, quòd is transacti anni finem respiceret, & principia futuri prospiceret. Quamvis Ouidius lib. 1. Fastorum huius formæ alias rationes reddat. Sed hæc per digressionem dicta sint, nunc ad propositum redeamus.

Ianuario respondet mensis Tebeth.

Respondet huic mensi Hebræorum טבת Tebeth, *qui ordine apud eos est decimus, incipiendo à Nisan, qui in Aprilem vt plurimùm incidit, sicut mox indicabitur. Mentio huius mensis & eius ordinis fit Hest. 2. cap. vbi sic legitur:* Ducta est itaque Hester ad cubiculum Regis Assueri mense decimo, qui vocatur Tebeth.

Γαμηλιών.

Eundem Athenienses Γαμηλιῶνα nominârunt, vt vult Gaza. alij enim Octobri conferunt. Nomen habet à nuptialium dierum Festiuitatibus: Γαμήλια enim significant Festa, Celebritates & Conuiuia nuptialia: vnde & Iunoni nuptiorum Deæ Sacrum eum esse volunt. Refert Phauorinus Cecropem Gameliona mensem, & Gamelim Iunonem Athenis statuisse: quod & Charax scripsit. Hunc autem Atheniensiũ mensem Ianuario nostro respondere, ex Theophrasto intelligi potest, qui lib. 5. de Nat. anim. cap. 17. inquit: Secundæ (*sementis*) principium est mense Gamelione post solstitium hybernum. *Vnde apparet, Gamelionem primum esse post hybernum solstitium mensem. Ex Aristotele idem colligitur, ex quo simul etiam liquet eum præcedentis mensis Decembris, Romani anni respectu, dies aliquot habere: ait enim lib. 1. Methear. cap. 6.* apud Athenienses Cometá esse visum mense Gamelione, quum Sol in Brumæ esset solstitio.

Ianuarius Demetrius dictus Athenien.

Refert Alexand lib. 3. cap. 24. Atheniensibus, vt Ianuarius, & prima vltimáque dies cuiusque mensis, DEMETRII *nomine appellaretur, aliquando lege cautum fuisse, quum Demetrio Poliorceti, à quo liberati fuerant à iugo Macedonum, plus nimio indulgerent & famularentur.*

Αὐδναῖος.

Macedones Αὐδναῖον vocant. Sic enim Suidas: Αὐδναῖος ὄνομα μηνὸς παρὰ μακεδόσι, ὁ Ιανουάριος: *dicitur ijsdem* Νυχιών.

Τυβὶ.

Ægyptij Τυβὶ *appellant, iuxta Theonem. Author Epigrammatis quod habetur in fine lib. 1. Epigrammat. Græcorum, vtcunque conferens menses Ægyptiorum cum Romanis, de hoc ita scribit:* Pandit Tybi togas, & cinctas murice vestes *Consentit cum his Epiphanius, qui contra hæresin à [illegible] & Alagorum, de Christi natali sic scribit:* Nato Christo secundum Ianuarium mensem, hoc est, ante 8. Idus Ianuar. quæ est quinta Ianuarij mensis secundùm Romanos: secundùm Ægyptios, Τυβὶ vndecima. Iuxta Syros siue Græcos Αὐδναίου sexta. Iuxta Cyprios siue Salaminios, quinti mensis quinta die. Iuxta Paphios, Iulij 14. Iuxta Arabes Αλέων 21. Iuxta Cappadoces Ατάρτα 13. Iuxta Hebræos, Tebeth 13. Iuxta Athenienses Μαιμακτηριῶνος sexta. *In eo solùm errare videtur,*

tur, quòd Mamastiriona Ianuario confert, vt suo loco dicetur.

Iones Ληναιῶνα dixere hunc mensem. Meminit eius Hesiodus lib. 2. de operibus & diebus: vbi simul ea de hoc mense refert, quæ Decembri, & Ianuario in primis competere videntur: sic enim canit:

Μῆνα δὲ Ληναιῶνα, κακ᾽ ἤματα, βούδορα πάντα,
Τοῦτον ἀλεύασθαι, καὶ πηγάδας αἵ τ᾽ ἐπὶ γαῖαν
Πνεύσαντος Βορέαο δυσηλεγέες τελέθουσι,
Ὅς τε διὰ Θρήκης ἱπποτρόφου εὐρέϊ πόντῳ
Ἐμπνεύσας ὄρινε, μέμυκε δὲ γαῖα καὶ ὕλη.
Πολλὰς δὲ δρῦς ὑψικόμους, ἐλάτας τε παχείας,
Οὔρεος ἐν βήσσης πιλνᾷ, χθονὶ πουλυβοτείρῃ
Ἐμπίπτων, καὶ πᾶσα βοᾷ τότε νήριτος ὕλη.
Θῆρες δὲ φρίσσουσ᾽ οὐρὰς δ᾽ ὑπὸ μέζε᾽ ἔθεντο.
Τῶν καὶ λάχνη δέρμα κατάσκιον, ἀλλά νυ καὶ τῶν
Ψυχρὸς ἐὼν διάησι δασυστέρνων περ ἐόντων.
Καί τε διὰ ῥινοῦ βοὸς ἔρχεται. οὐδέ μιν ἴσχει
Καί τε δι᾽ αἶγα ἄησι τανύτριχα, πώεα δ᾽ οὔτι
Οὕνεκ᾽ ἐπηεταναὶ τρίχες αὐτῶν, οὐ διάησιν
Ἲς ἀνέμου Βορέαο: τροχαλὸν δὲ γέροντα τίθησι.

Id est:

Mensem verò Lenæona, malos dies, bobus nocentes omnes,
Hunc vitate: & glacies, quæ quidem super terram
Flante Borea molestæ existunt,
Qui per Thraciam equorum altricem lato mari
Inspirans concutit, temugit autem terra & sylua.
Multas verò quercus alticomas, abietesque densas,
Montis in vallibus deiicit, terræ multos pascenti
Incumbens, & omnis teboat tunc ingens sylua.
Feræ autem horrent, caudasque sub pudenda ponunt:
Eæ etiam, quarum vellere cutis densa est, & quas
Frigidus existens perflat, hirsuta licet pectora habentes.
Quin etiam per bouis pellem penetrat, neque ipsum cohibet, &c.

Item: ——Μεὶς γὰρ χαλεπώτατος οὗτος
Χειμέριος; χαλεπὸς προβάτοις; χαλεπὸς δ᾽ ἀνθρώποις.

——Mensis enim difficillimus hic
Hybernus, difficilis ouibus, difficilisque hominibus.

Hinc Moscopulus & Ioannes Grammaticus Ληναιῶνα *Ianuarium exponunt. Proclus in hunc ipsum Hesiodi locum annotat, à Bœotiis* Ληναιῶνα *vocari, quum Sol in Capricornum ingreditur, & testem adducit Plutarchum. Puto etiam* Ληναιών.

Poëtam eo loco βούδορα *intelligere, quòd* βούδορα *ipse vocat, propterea quod plures boues eo mense intereant: vel* τὸ ἑρμηνεῦσαι, *ait, innuit,* ὅς ἐστι μετὰ τὸν βούδορα, καὶ εἰς ταυτὸν ἐρχόμενος τῷ Γαμηλιῶνι. *Rationem autem, ob quam mensis hic sic dicatur, talem iidem reddunt; quod Baccho seu Dionysio Lenæo, à torcularibus sic dicto Festiuitas hoc mense ageretur, quæ* Λήναιον *nominabatur: vel* Αμβροσία, *iuxta Moscopulum, qui ita scribit:* Ληναιὼν ἐστὶν ὁ Ιανουάριος. ἐκλήθη δὲ οὕτως, ἐπειδὴ τῷ Διονύσῳ τῷ τῶν ληνῶν ἐπετέλουν ἑορτήν. πρὸ μέν τοι τούτου τὴν Αμβροσίαν ἐκάλουν: *Ioannes autem Grammaticus inquit,* Ιανουάριος Ληναιὼν παρὰ Ἴωσι καλεῖται, ὅτι τὰ Πιθοίγια ἐν τούτῳ ἐγίνετο. Ἢ ὅτι τοῦ Διονύσου ἑορτὴν τὴν λεγομένην Αμβροσίαν ἐτέλουν: ἢ παρὰ Ῥωμαίοις καλεῖται Βρουμάλια; Βρούμιος γὰρ παρ᾽ αὐτοῖς ὁ Διόνυσος.

Ex cõstitutione Numæ 29. dies habuit apud Romanos Ianuarius, ex ordinatione verò C. Iulij Cæsaris 31. habet.

FEBRVARIVS.

F*Ebruarius, de quo in Ianuario quædam diximus, dictus est, quòd in eo populus per duodecim continuos dies februaretur, id est, purgaretur. Quæcúnque enim purgamenti causa in Sacrificiis adhibebantur Romani* Februa *appellârunt. & quod purgatum fuerat,* febructum: *deducto à Sabinis vocabulo, qui Varrone teste, purgamentum februum dicunt. Sed & de Februa, & de etymologia Februarii mensis Ouidius lib. 2. Fast. ita canit.* Februarius unde dictus. Februa.

Februa Romani dixere piamina Patres:
Nunc quóque dant verbo plurima signa fidem.
Pontifices à Rege petunt & flamine lanas,
Queis veteri in lingua Februa nomen erat.
Quæque capit lictor domibus purgamina certis:
Torrida cum mica farra, vocantur idem.
Nomen idem ramo, qui cæsus ab arbore pura,
Casta Sacerdotum tempora fronde tegit.
Ipse ego flaminicam poscentem februa vidi,
Februa poscenti pinea virga data est.
Denique quodcúnque est, quo corpora nostra piantur,
Hoc apud intonsos nomen habebat auos.
Mensis ab his dictus Sancta, quia pelle Lupercei.

Omne

Omne solum lustrant, idque piamen habent.
Aut quia placatis sunt tempora pura sepulchris.
Tunc cum ferales præteriere dies.

Hinc & Iuba Maurusius hunc mensem Februarium vocari asseruit, ob timorum absolutionem à subterraneis timoribus. Sic enim Athenæus lib.3. scribit; τὸν μῆνα φεβρουάριον κληθῆναι φησιν, ὁ Μαυρούσιος Ἰόβας, ἀπὸ τῶν καταχθονίων φόβων κατ' ἀναίρεσιν τῶν δειμάτων:

Iuno Februata

Potuit & Iuno Februata *nomen Februario dare, quam &* Februalem, *&* Februllam *vocabant, teste Festo. Ei enim hoc mense rem diuinam faciebant: eiusq; feriæ erant Lupercalia, quibus mulieres februabantur à Lupercis, amiculo Iunonis, hoc est pelle caprinâ.*

Februario mensi cur 28. dies assignati.

In vltima Numæ mensium ordinatione Februario 28. dies assignati sunt. Macrobius hoc propterea ab eo factum putat, quòd cùm in honorem imparis numeri, tam in anno, quàm in mensibus singulis imparem numerum esse voluerit, huic tamen mensi parem dierum numerum tribuerit, vt vniuersa putatio totius anni impar fieret, quod alioquin factum non fuisset, si etiam huic mensi imparem dierum numerum assignâsset. Vel etiam propterea, quòd Deo infero, cui hic mensis Sacer erat, diminutio & par numerus conueniret. Hinc Iulius Cæsar etiam cùm annum aliter constitueret, & aliquod diebus adiectis augeret, nullum huic mensi diem addidit, ne Deo infero Religio mutaretur.

Sebat

Hebræis hic mensis dicitur שבט Sebat*: cujus I. Machab. cap.16. & vltimo, itemq; Zachar.I. fit mentio.*

Ἐλαφηβολιών.

Quòd autem Ἐλαφηβολιὼν *apud Athenienses sequatur* Γαμηλιῶνα, *sitq; adeo vltimus mensium hybernorum, ex Thucydide colligitur, qui lib.5. hist. indicat, Pacem inter Athenienses & Lacedæmonios in annos 50. initam,* Ἐλαφηβολιῶνος μηνὸς ἕκτῃ φθίνοντος, τελευτῶντος τοῦ χειμῶνος ἅμα ἦρι γενέσθαι, *hoc est,* sexto die Elaphebolionis desinentis: sub hyemis finem & vere ineunte. *Dicitur sic,* ἀπὸ τῶν ἐλάφων, *hoc est,* à ceruis, *non, vt volunt quidam, quòd eis hoc mense cornua decidant, sed, vt Plutarchus docet in libello de Mulierum virtutibus,* ἀπὸ τῆς ἐλαφηβολίας *id est, à figendis ceruis, qui in Festo, quod hoc mense celebrabatur Dianæ* ἐλαφηβόλῳ, *immolabantur.*

Πιεῖτιος.

Macedones eundem Πιεῖτιον *appellârunt, juxta Suidam & Iosephum.*

Γεραίστιος.

Lacedæmonii Γεραίστιον, *vel* Γεράστιον *testimonio Thucydidis lib. 4. vbi scribit,* diem Induciarum inter Lacedæmonios & Athenienses initarum eundem esse Atheniensibus decimum quartum Ἐλαφηβολιῶνος, cum duodecimo Γεραστίου apud Lacedæmonios.

Μεχείρ.

Ægyptii Μεχείρ. *De quo sic in Epigrammate;* Signa Mecheir præbet naues committere ponto. *Cyprii* ῥωμαῖον. *Troezenii* Γεραιστιῶνα.

Hornung.

Germani Hornung: *à mutatione cornuum.*

MARTIVS.

Romulus annum ab æquinoctio verno inchoauit.

Romulus diebus circiter 20. ante Æquinoctium vernum annum suum inchoauit, non quidem, sicut mihi videtur, vt Hebræos, qui inde quoque annum suum auspicantur, imitandos arbitraretur, vt quibusdam placet, sed quia ab eo tempore omnia nouam quasi faciem induunt & quodammodo reuiuiscunt, inde se quóque commodè anni principium facere posse existimauit. Vnde Ouidius sic cecinit.

Omnia cùm virent, tunc est noua temporis ætas.
Sic annus per ver incipiendus erat.

Martius olim primus mensis

Primum autem anni mensem Marti dicauit, quem pro Genitore seu Parente habuit. Hinc Ouidius lib.3. Fast.

A te principiũ Romano ducimus anno,
Primus de Patrio nomine mensis erit.
Vox rata fit, Patrioq; vocat de nomine mensem
Dicitur hæc pietas grata fuisse Deo.

Adhac nomina mensium Quintilis, Sextilis, Septembris, & sic vsque ad Decembrem, qui est decimus & vltimus à Martio, significant Martium fuisse primum.

Martius M. olim diuersimodè vsi sunt.

Vsi quidem sunt ante Romulum quóque in Latio hoc mensis nomine, verùm non pro primo, sed vel pro tertio, vt Albani, Aricini & Tusculani: vel quarto, vt Forenses: vel quinto, vt Phalisci & Laurentes: vel pro sexto, vt Hernici: vel decimo, vt Equiculi. Sic enim Ouidius lib. 3. Fast.

Quod si fortè vacas, peregrinos inspice fastos:
Mensis in his etiam nomine Martis erit.
Tertius Albanis, quintus fuit ille Phaliscis,
Sextus apud populos Hernica terra tuos.
Inter Aricinos, Albanaq; tempora constat,
Factaq; Telegoni mœnia celsa manu.
Quintum Laurentes, bis quintum Equiculus acer.
A tribus hunc primum turba Forensis habet.

Proinde non vsquequáque verum est, quod Festus Pompeius scribit, Martium mensem initium anni fuisse & in Latio, & post Romam conditam.

Adar.

Respondet autem, non quidem præcisè, sed magna ex parte tamen, Martio, Hebræorum vltimus mensis אדר Adar*: cuius est frequentissima in Sacris literis mentio.*

Μουνιχιών. Athenienſibus dicitur Μουνιχιών, à Sacris quæ in eo fiebant Dianæ quæ dicebatur Munichia, à portu Athenienſium munitiſſimo, in quo fanum Dea habebat. Fuiſſe autem hunc menſem decimum Atticòrum, Harpocration, & ex eo Suidas referunt. Martio verò congruere ex Theophraſt. libro ſeptimo, capite primo, haud obſcurè intelligitur: quia dicit, principium tertij ſatûs ab Æquinoctio verno, Munichione contingere. Ariſtoteles etiam libro quinto, capite vndecimo, hiſtor. animal. ſcribit, piſces circa æquinoctium parere, ac plurima parte tribus his menſibus, Munichione, Thargelione & Scirophorione, hoc eſt, Martio, Aprili & Maio, vt Interpres reddidit, Ex Æſchinis quóque Oratione de Falſa legatione, liquet, Elaphiboliòni ſuccedere in menſium ordine Munichionem.

Ἀνθεστηριών. vernus menſis. Eundem menſem Attici Ἀνθεστηριῶνα dixiſſe videntur. Philoſtratus enim vernum eſſe menſem, & denominatum ita ſcribit ἀπὸ τῶν ἀνθῶν, hoc eſt, à floribus, quibus Athenienſes pueros trimos coronârint menſe Antheſterione. Cui aſtipulatur etiam Iſter apud Harpocrat. qui hunc menſem ſic vocatum tradit, διὰ τὸ πλεῖστα τῶν ἐν γῆς ἀνθῶν τότε. Demoſthenes quoque in Oratione περὶ στεφάνου, iubens recitare legem, editam ſub Sacerdote Clinagora ἐαρινῆς πυλαίας, hoc eſt, vernali concilio, mox iubet legere tempora, vt quo hæc ſit lex edita menſe intelligatur: & verba hæc ſunt recitata, Ἄρχων Μνησιθείδης, μηνὸς Ἀνθεστηριῶνος ἕκτη ἐπὶ δέκα, &c. Omnium autem manifeſtiſſimè ſuffragatur noſtræ ſententiæ Plutarchus, qui de Sylla in vita eius ſic ſcribit: ἑλεῖν δὲ τὰς Ἀθήνας αὐτός φησιν ἐν ὑπομνήμασι, Μαρτίαις καλάνδαις, ἥτις ἡμέρα συμπίπτει μάλιστα τῇ νουμηνίᾳ τοῦ Ἀνθεστηριῶνος μηνός: id eſt, Captas à ſe Athenas ipſemet (Sylla) in Commentariis ait Calendis Martiis, qui dies ferè in nouilunium Antheſterionis menſis incidit. Idem author Sympoſ. 8. hæc habet: Vinum (inquit) qui bibunt citiſſimè, Antheſterione hoc faciunt menſe, QVI HYEMEM SVBSEQVITVR. Reſpicit autem ad id, quod in χόων Feſto mox dicturi ſumus. Rurſus tamen in fine Arati quaſi ſui oblitus, ait: ἡμέρα πέμπτη Δαισίου μηνός, ὃν Ἀθηναῖοι καλοῦσιν Ἀνθεστηριῶνα: quibus vtique Antheſterionem non Martio, ſed Iunio confert, Sicut etiam Suidas fortè à Plutarcho ſeductus: niſi pro Δαισίου legendum ſit Δύστρου. Apianus etiam libro ſecundo, de Bello Ciuili indicat τελευτῆσαι τὸν Καίσαρα ἐν ἡμέραις αἷς καλοῦσιν εἰδοῖς Μαρτίαις, Ἀνθεστηριῶνος μάλιστα μέσου. Cúmque Thucydides quóque libro ſecundo, teſtetur, Dionyſia antiquiora, quæ Plutarchus in Demetrio Myſteria minora vocat, celebrata Athenis die decimo, Antheſterionis: idémque rurſus libro quinto, referat, Dionyſia eadem ſub finem hyemis, & initium veris habita, fit, vt ob hæc teſtimonia euidentiſſimis eorum ſententia ſubſcribendum arbitrer, qui Ἀνθεστηριῶνα pertinere ad vernales menſes, & quidem Martio reſpondere exiſtimant: Nam Plutarchus in libro de Oſiride, Veris initium eſſe dicit in nouilunio menſis Phamenoth, quem omnes cum Martio conferunt. Quibus hæc ratio quóque addenda videtur Quòd Pithœgia menſe Antheſterione poſt flatum Fauonij celebrata ſunt, vt ex Plutarcho ſuo loco referemus, eſt autem Fauonius non hybernus, ſed vernalis ventus, à fouendo Latinis dictus, quòd cuncta foueat: Græcis autem ζέφυρος, quaſi ζωὴν φέρων, hoc eſt vitam afferens, vtpote quo plantæ, hyberno frigore enectæ, reuiuiſcant. Non multùm à nobis diſſentit Macrobius, qui lib. 1. Saturnal. cap. 12. quum dixiſſet, Aprilem dici quaſi Aperilem, ſubiungit. Sicut apud Athenienſes idem menſis Ἀνθεστηριών vocatur, ab eo quòd hoc tempore cuncta floreſcant. Hunc ſequutus Ioannes Baptiſta Pius cap. 65. Annotationem poſteriorem aſſerit, Θαργηλιῶνα à quibuſdam Græcorum Ἀνθεστηριῶνα etiam, à copia florum, qui eo menſe proueniunt, dictum eſſe: vendicat enim Antheſterion ſibi ex Aprili noſtro dies aliquot.

Ptolemæus lib. 7. pag. 169. Antheſterionem Ianuario opponit: quod & Harpocratian ac Suidas faciunt, dicentes eum eſſe octauum menſium Atticorum.

Hunc ipſum Antheſterionem Plutarchus Προστατήριον, id eſt, votiatorem & auſpicem nominatum dicit, quòd relinere vini dolia, muſtúmque delibare hoc menſe conſueuerint.

Suidas inquit: Δύστρος ὁ Μάρτιος μὴν παρὰ Μακεδόσιν. Ioſephus quoque libro quarto, Antiquit. capite ſexto, itémque libro vndecimo, capite quarto Dyſtrum dicit Macedonibus eundem eſſe menſem, qui Iudæis Adar. Δύστρος

Ægyptij Φαμενώθ vocant. Sic enim Euſebius lib. 7. cap. vltimo, ex ſententia Anatholij Laodicenis ait, viceſimam ſecundam diem Diſtri menſis, ſecundum Macedones, eſſe 26. diem menſis Phamenoth ſecundum Ægyptios, & 11. Calend. April. ſecundùm Romanos. De Φαμενώθ in Epigram. ſic habetur: Armigeri iactat Phamenoth inſignia Martis. Φαμενώθ.

Porphyrius Cyprios hunc menſem Ἀφροδίσιον appellâſſe refert, quaſi Venereum: quòd omne genus animalium, vt ego quidem ſuſpicor, hoc Ἀφροδίσιος.

mense magis quàm aliis ad Venerem sit procliue. Vnde & Isidorus Hispalensis lib. 5. Originum, cap. 33. & Honorius Augustodunensis, apud Romanos Martio nomen datum volunt, quod eo tempore cuncta animantia ad marem agantur, & concumbendi voluptatem.

Confirmantur hæc omnia Anatolii verbis in lib. de Paschate, vbi sic scribit: Est ergo in primo anno initium primi mensis, quod est 19. annorum circuli principium, secundùm Ægyptios quidem mensis φαμενώθ 26. die: secundùm Macedones Δύστρυ mensis 22. secundum Romanos verò 11. Calen. April. *Ex quibus simul liquet, Martij & Dystri mensium idem principium esse: & ab eis Phamenoth 4. diebus tantùm discrepare.*

APRILIS.

Aprilis vnde dictus.

Romulus secundum in anno suo mensem, qui nobis est quartus, nominauit Aprilem, *vt quidam putant, cum aspiratione, quasi* Aphrilem, *à spuma, quam Græci vocant ἀφρὸν, vnde orta Venus creditur. Hinc, vt Varro refert, Fuluius & Iunius Gracchus à Venere hunc mensem nominatum volunt. Et hanc Romuli asserunt fuisse rationem, Macrobio teste lib. 1. Saturn. vt primum quidem mensem à patre suo Marte, secundum ab Ænea matre Venere nominaret, quod hi potißimùm anni principia seruarent, à quibus esset Romani nominis origo. Sic enim de Romulo Ouid. lib. 4. Fast.*

Vtque fero Marti primam dedit ordine sortem,
 Quòd sibi nascenti proxima causa fuit.
Sic Venerem gradibus multis in gente receptam,
 Alterius voluit mensis habere locum.

Alii putant Romulum vel altiore prudentiâ, vel certi Numinis prouidentiâ, ita primos ordinâsse menses, vt cum præcedens Marti esset dicatus, Deo plerùmque hominum necatori, secundus Veneri dicaretur, quæ vim eius, quasi benefica leniret. Cingius autem, authore Macrobio in Saturn. in eo libro quem de Fastis reliquit, ait, imperitè quosdam opinari Aprilem mensem antiquos à Venere dixisse, cùm nullus dies Festus, nullúmque sacrificium insigne Veneri per hunc mensem à majoribus institutum sit. *Posterioribus enim temporibus demùm constitutum, vt hoc mense matronæ Sacrum facerent, Verrio Flacco apud Macrobium teste. Sed ne in carminibus quidem Saliorum Veneris vlla, vt cæterorum cælestium, laus celebratur. Cingio etiam Varro consentit, affirmans libro secundo, de Latina lingua, nomen Veneris in antiquis literis se nusquam inuenisse: imò ne sub Regibus quidem apud Romanos, vel Latinum vel Græcum fuisse: & propterea non potuisse mensem à Venere nominari. Cùm igitur ferè ante æquinoctium vernum triste sit cælum & nubibus obductum, sed & mare nauigantibus clausum, terra etiam ipsa aut niuibus, aut pruinâ contegantur, eáque omnia circa hunc mensem aperiantur: arbores quoque, nec minus cætera quæ continet terra aperire se in germen incipiant: propterea ipse putat mensem Aprilem dici, quasi Aperilem, Hanc autem sententiam vellicat Ouidius lib. 4. Fast. dicens:*

Quò non liuor adit? sunt qui tibi mensis honorem
 Eripuisse velint, invideántque Venus.
Nam, quia Ver aperit tunc omnia, densáque cedit
 Frigoris asperitas, fœtáque terra patet,
Aprilem memorant ab aperto tempore dictum,
 Quem Venus iniecta vendicat almâ manu.

Neroneus mensis

Hic postea à Romanis aliquandiu Neroneus *dictus est, à Nerone Imperatore.*

Nisan.

Hebræi hunc mensem, aut saltem magnam eius partem ante Babylonicam captiuitatem Abib, post eam verò, ad Chaldæorum imitationem, Nisan *appellârunt, qui ipsis in anno fuit primus, quemque à nouilunio æquinoctii Vernalis inchoârunt.*

Ξανθικός.

Eundem etiam & primum esse anni Hebraici mensem, & à Macedonibus Ξανθικὸν appellari, Iosephus Antiquit. lib. 1. cap. 2. his verbis testatur: Moses Nisan mensem, qui est Xanthicus, primum in Festiuitatibus definiuit, in quo ex Ægypto Hebræos eduxit. *Lib. 2. cap. 13. inquit:* Deus iussit Mosem præcipere populo, vt essent instructi decimâ die Xanthici mensis ad quartam decimam, qui mensis apud Ægyptios quidem Pharmuti, apud Hebræos autem Nisan vocatur, Macedones verò Xanthicum eum appellant, *&c. Et rursus lib. 3. cap. 12. sic scribit:* Inchoante anno secundo, mense Xanticho secundùm Macedones, Nisan verò secundùm Hebræos, *&c. Eiusdem libri cap. 13. ait:* Mense Xanthico, qui apud nos Nisan appellatur, id est, anni principium, quartâ decimâ lunâ, Sole opposito in ariete, quo mense liberati sumus à seruitute Ægyptiorum, sacrificium quod tunc egredientes ex Ægypto fecerunt, immolare nos annis singulis (quod Pascha dicitur) celebraréque sanciuit. *Vide etiam lib. 11. cap. 4. Suidas quoque & Euagrius historia Ecclesiast. lib. 4. cap. 2. Ξανθικὸν Aprilem interpretantur.*

Θαργηλιών.

Huic mensi respondere Atheniensium Θαργηλιῶνα, ex iis patet, quæ ante in Munychione ex

Θαργηλιών.

Huic mensi respondere Atheniensium Θαργηλιῶνα, *ex iis patet quæ ante in Munychione ex Aristotelis libro 5. histor. capite 11. retulimus. Confirmant ea, quòd lib. 6. cap. 21. bobus initium coitûs esse scribit Thargelione & Scirrophorione ut plurimùm. Libro etiam 9. ait, Cervis cornua decidere mense Thargelione: quod secundo Veris accidere videmus. In hac etiam sententia fuisse Theophrastum volunt, qui in Hist. Plant. libro quarto, capite 18. ita scribit:* περὶ γὰρ τὴν βλάστησιν ἐλάτης καὶ πεύκης, ὅτε καὶ λεπῶσι, τῷ Θαργηλιῶνι, ἢ Σκιρροφοριῶνι, ἄν τις περιέλῃ, παραχρῆμα ἀπόλλυται: *quæ verba Plinius libro decimo septimo, capite vigesimo quarto, sic reddidit:* Abieti & pino si quis detraxerit, Sole Taurum vel Geminos transeunte, quum germinant (Thargelione vel Scirophorione mensibus) statim moriuntur. *Ejus igitur authoritate* Θαργηλιῶνα *Aprili,* Σκιρροφοριῶνα *autem Maio opponere possumus: Aprili enim mense Sol Taurum transit, Maio vero Geminos. Sed & Dionysii Halicarnassæi authoritate hæc sententia comprobari potest: is enim sic scripsit Rom. Antiquit. libro primo,* ἁλῶναι μὲν γὰρ Ἴλιον τελευτῶντος ἤδη τοῦ θέρους, ἑπτακαίδεκα πρότερον ἡμέραις τῆς θερινῆς τροπῆς, ὀγδόῃ φθίνοντος μηνὸς Θαργηλιῶνος, ὡς Ἀθηναῖοι τοὺς χρόνους ἄγουσι. Περιττεύουσαι δ' ἦσαν αἱ ἐπὶ τὸν ἐνιαυτὸν ἐκπληροῦσαι μετὰ τὴν τροπὴν εἴκοσιν ἡμέραι: *hoc est,* Ilium enim captum est vergente jam messe, septendecim diebus ante Solstitium, octava deficientis Thargelionis, juxta supputationem temporum Atticam. Supererant ex eo anno post Solstitium dies viginti. *Lolamontius, vir doctus, putat hoc loco pro* Θαργηλιῶνος *legendum* Σκιρροφοριῶνος. *Nam quum Sirophorion inter Thargelionem & Hecatombæonem medius intercedat, Hecatombæone autem ferè semper Solstitium contingat, Troiam Thargelione capi non potuisse septendecim diebus ante Solstitium: putat igitur Scirophorioni hoc adscribendum. Sed si verba Dionysii penitùs inspiciantur, haud obscurè innuit, Solstitium eo anno, quo capta est Troia, non [ut solebat aliàs] in Calendas Hecatombæonis, verùm in decimum diem præcedentis mensis Scirophorionis incidisse. Nam ait, die 23. mensis Thargelionis captam fuisse Troiam, diebus 17. ante Solstitium. Adde diebus 23. dies septem de 17. habebis integrum Thargeliona mensem. Dies verò 10. qui restant tribue sequenti mensi Scirophorioni, cujus decimâ die Solstitium accidit: his adde dies 20. quos superfuisse ex eo anno post Solstitium dicit, habebis integrum Scirophoriona: post quem Hecatombæon & initium anni commodè sequitur. Alioquin Solstitium in diem 10. Hecatombæonis incideret. Nec mirum videri debet, si dicamus, Athenienses à Solstitio æstivo annum suum inchoâsse, cum interim Solstitium 20. diei præcedentis anni mensi ultimo tribuamus. Nam idem etiam fit in Romano anno hodie, & nihilominus dicimus, Romanorum annum auspicari à Solstitio hyberno. Etymologicus vocat* Θαργηλιῶνα *undecimum mensem: quo etiam confirmatur conjectura eorum, qui cum Latinorum Aprili respondere dicunt. Nam primus apud Athenienses mensis erat* Ἑκατομβαιών, *Latinorum Iunio respondens, inter quem & Aprilem interjectus est Maius,* τῷ Σκιρροφοριῶνι *respondens. Ratio autem, quâ Cœlius Rhodig. lib. 17. cap. 30. adducitur, ut vix credat* Θαργηλιῶνα *Aprili nostro respondere, hæc est, quòd* Θαργηλιῶνα *Apolloni & Dianæ Sacrum esse,* Θαργήλια *Festum, in eo celebrari solitum, comprobet: quum fortasse Aprilis Latinorum in tutela Veneris censeatur. Sed Aprilem Veneri non Sacrum esse ex iis quæ ab initio de etymologia ejus diximus, intelligi posse arbitror. Volunt autem* τὸν Θαργηλιῶνα *denominatum* παρὰ τὸ θέρειν τὴν γῆν, *quod tunc incalescat genitali calore tellus: quin & τὸ θέρμον nominatum esse* θάργηλον. *Alii sic dictum volunt* παρὰ τὰ Θαργήλια, *hoc est, a festo & sacro in honorem Apollinis & Dianæ Athenis hoc mense celebrato; quòd in eo primitiæ earum frugum, quas calor solis* θέρμον καὶ θάλπον τὴν γῆν *produxerat, Diis offerrentur.*

Locus Dionys. Halicarnassæi, & eius explicatio.

Macrobius lib. 1. cap. 12. hunc Aprilem vocat etiam Ἀνθεστηριῶνα: *de quo plura in Martio diximus.*

Καρνεῖος mensis.

Thucydides lib. 5 meminit mensis Καρνείου, *& Plutarchus in Nicia, ubi eum dicit ab Atheniensibus vocari* Μεταγειτνιῶνα: *sed videtur esse* Θαργηλιὼν, *in quo* Κάρνεια *celebrata sunt.*

Ἀπογονικός. Βύσιος.

Non dissimili à priori ratione Cyprii eum Ἀπογονικὸν, *à gignendo nominarunt, sicuti* Βύσιον *quasi* Φύσιον *Delphi:* παρὰ τὸ φύειν, *quòd tunc semina producat sibi credita terra: Plutarchus tamen sic nominatum putat à* πύσιος, *à consulenda oraculi voce, quòd hoc mense responsa daret olim Appollo. Respondere autem* Βύσιον *Aprili inde liquet, quòd Plutarchus in enumeratione capitum Græcorum indicat, septimo eius mensis Apollinem natum. Laertius autem in Platonis vita ait:* Nascitur Plato, ut tradit est in Chronicis Apollodorus, 88. Olympiade, 7. Thargelionis, quâ etiam die natum Apollinem Delii putant. *Idem ex Plutarchi alio quoque loco intelligitur.*

Φαρμουθί.

Ægyptii vocârunt Φαρμουθί, *ut ex Iosephi Antiq. lib. 2. cap. 13. antè indicavimus. De eo in Epigrammate sic legitur:* Ast vernæ Pharmuti rosæ prænuncius extat. *Astipulatur etiam Plutarchus, qui in Romulo scribit,* Tarutium, quem alii Carrutium nominant, Mathematicum, pronunciavisse, Romam Romulo conditam die nona mensis Pharmuti inter 2. & 3. horam. *Semproniuss etiam de Divisione Italiæ,*

dicit, Romam conditam 11. Calend. Maias, hoc est: die 21. Aprilis inter 2. & 3. horam.

Hinc liquet Plutarchi interpretem Θαργηλιῶνα *malè per Februarium reddidisse in Camillo: & Erasmus per Maium in Prouerbio,* In Apaturia ingressus, rediit Thargiliona.

Eoster.

Angli Aprilem vocant Eoster monath, *fortasse à Paschate, quod nos Germani* Ostern *vocamus, corruptâ dictione ex* Vhrstende, *hoc est, Resurrectione Domini, cuius memoria Aprili mense plerúnque celebratur. Gessnerus tamen in Mithridate ex Seb. Munstero refert, hanc gentem Aprilem sic denominâsse à Dea quadam, cui Teutonici populi in paganismo sacrificârint mense Aprili, qua* Eostre *sit appellata.*

MAIVS.

Maius M unde dictus.

MAium mensem Romulus tertium, Numa quintum (vt quibusdam placet) posuit: de cuius nomine inter authores non conuenit. Hinc & Ouidius sic cecinit:

Quæritis vnde putem Maio data nomina mensi:
Non satis est liquidò cognita causa mihi.

1. *Nam vt refert Vrania apud eundem Poëtam lib.*
5. Fast. & Fuluius Nobilior apud Macrobium
lib. 1. Saturnal. cap. 12. Romulus, postquam
populum in maiores iunioresque diuisit, vt
altera pars consilio, altera armis Rempub.
tueretur, in honorem vtriúsque partis, hunc
Maium, sequentem Iunium vocauit: *Sic*
enim illa:

Hinc sua maiores tribuere vocabula Maio,
Iunius à iuuenum nomine dictus adest.

2. *Sunt qui hunc mensem à Thusculanis in Romuli*
annum transisse existiment, apud quos vocaba-
tur Deus Maius, qui est Iupiter, à magnitudine
scilicet & maiestate sic dictus: sicuti indicat Po-
3. *lyhymnia apud Ouidium. Cingius apud Macro-*
bium mensem hunc nominatum putat à Maia,
quam Vulcani dixit vxorem, argumentóque
vtitur, quòd flamen Vulcanalis Calendis Maiis
huic Deæ rem Diuinam facit. Sed Piso vxorem
Vulcani dixit Maiestam non Maiam vocari. Vo-
4.
5. *lunt alij Maiam Mercurij matrem huic mensi*
nomen dedisse: & propterea hoc mense Merca-
tores omnes Maia pariter Mercurióque sacrifi-
care. Quam opinionem etiam attingit Ouidius
lib. 5. Fast.

Aut tu Materno donasti nomine mensem
Inuentor curuæ furibus aptè fidis.

6. *Affirmant quidam, quibus etiam Cornelius La-*
beo consentit hanc Maiam, cui mense Maio res
Diuina celebrata sit, terram esse, hócque nomen
adeptam à magnitudine, vnde & mater magna
in Sacris vocata fuerit.

Pro hoc verò nomine hic mensis Claudij Imp. nomen postea occupauit aliquandiu.

Ziph & Iiar.

Hebrais hic mensis dicitur Ziph, *vel* Iiar, *& est secundus in anno Hebræorum, vt est videre 3. Reg. cap. 6. & Ioseph. lib. 8. Antiquit. cap. 2.*

Σκιροφοριών

Ex Æschinis etiam Orat. aduersus Ctesiphon. apparet, apud Athenienses hunc mensem dictum fuisse Σκιροφοριῶνα, *seu* Σκιῤῥοφοριῶνα, *vt qui proximè sequutus sit apud eos Thargelionem, quem Aprili nostro respondere modò probauimus. Dicit enim,* decretum esse die penultimo Thargelionis, vt comitia haberentur ineuntis Scirophorionis secundo vel tertio die. *Ex Theophrasto quóque intelligi potest, Scirophorionem solstitio æstiuo proximum fuisse: ait enim lib. 4. cap. 12.* Cædunt nunc calamum tibialem Scirophorione & Hæcatombæone, quasi paulò ante solstitium vel sub ipso. *Maio autem respondere, ex Plinij interpretatione loci ex Theophrasto in Thargelione citati, indicauimus. Idem tamen, quasi sui ablitus, hac Aristotelis,* Τίκτουσι δ' οἱ πλεῖστοι τῶν ἰχθύων ἐν τρισὶ μησὶ Μουνιχιῶνι, Θαργηλιῶνι, Σκιροφοριῶνι, *sic reddit,* Pariunt plurimi piscium tribus his mensibus, Aprili, Maio & Iunio: *quum iuxta priorem interpretationem, debuisset dicere, Martio, Aprili, & Maio. Malè quóque Cælius Rhod. lib. 14. Lect. Antiq. cap. 13. Scirophorionem Martium reddidit, nisi sit erratum typographicum. Fuit autem duodecimus & vltimus anni Attici mensis: sic enim Suidas ait,* Σκιροφοριὼν μὴν Ἀθηναίων δωδέκατος. *Sic dictus seu* ἀπὸ τοῦ σκίρου *seu* σκίῤῥου, *vtróque enim modo scriptum reperitur, hoc est, ab vmbella, seu vmbraculo, quod ex Arce Athenis Solenni pompa deferebatur, eóque signum ædificandi dabatur, in Festo Athenis in honorem Mineruæ celebrato, quod sicut etiam mensis in quo agitur, nomen inde acceperunt. Sunt tamen, qui sic appellatum hunc mensem volunt,* παρὰ τὸ φέρειν σκίρον ἐν αὐτῷ τὸν Θησέα, *id est,* γύψον: *nam Theseum proficiscentem aduersus Minotaurum, Mineruam è gypso fictam secum detulisse: & quia id eo mense fecerit, mensem inde nomen id obtinuisse dicunt.*

Ἀρτεμίσιος.

Iosephus lib. 8. cap. 2. hunc à Macedonibus Ἀρτεμίσιον *appellatum testatur, sicut & Suidas, & Epiphanius. Galenus autem initio Comment. in 1. Epide. Artemisium eiúsque principium ad Æquinoctium vernum reiicit. Euagrius verò cum prioribus consentit lib. 4. hist. Ecclesiast. cap. 5. inquiens:* Anno imperij Iustini septimo, mense decimo, qui tum Artemisius, Maius videlicet, erat, die 29. mensis in ipso puncto meridiei, die sextâ hebdomadæ, concussio & terræmotus occupatam ciuitatem, propè vniuersam subuerterunt, &c.

Cyprij,

Αινικὸς. *Cyprij,* Αινικὸν *nominabant. Ægyptii* Παχὼν: *de quo sic Epigrammate:* Flaua Pachon curuæ seruat cerealia falci.

Germani Latinum nomen retinentes Maium vocant Mey.

Angli verò appellant Thrimelci, *id est, tres mulctras, quòd eo mense ter die mulgerent.*

IVNIVS.

Iunius M vnde dictus. HIc quóque mensis habet dubias in nomine causas, *vt Ouidij verbis vtar ex lib. 6. Fast. Non probanda tamen eorum sententia videtur, qui, vt Macrob. lib. 1. Saturnal. refert à Iunio Bruto, qui primus Consul Romæ exactis Regibus creatus est, huic mensi nomen inditum volunt: quòd is pulso Tarquinio voti reus Calendis Iuniis in monte Cælio Carneæ Deæ rem Diuinam fecerit, quam ferunt humanis præesse vitalibus. Vel à Iunone, quòd ædes Iunonis Monetæ iisdem Calendis fuerit dedicata, quam vouit Camillus. Nam, vt inquit Antonius Constantius Fanensis*, multorum traditionibus constare videtur, hunc mensem longè ante dedicationem eius ædis, & Reges exactos, à Romanis Iunium appellatum *Placet autem quod Festus scribit*, Iunium à *priscis Romanis* Iunonialem *ac* Iunonium *nominatum: & quod Macrobius tradit, apud Aricinos Prænestinósque diu non* Iunij, *sed* Iunonij *appellatione in Fastos relatum: posteáque detritis quibusdam literis, ex Iunonio Iunium dictum. Neque enim negauerim, hunc mensem Iunoni sacrum fuisse, quo reges Macedoniæ Religionis gratiâ exercitum deducere non audebant. Iunonis enim fauor hac anni parte non negligendus videbatur, quâ per æstiuum Solstitium vis eius Numinis, hoc est, aëris calor accenditur. Alij, vt in Maio diximus, à* iunioribus *sic nominatum volunt, & ea parte populi Romani, quæ sub Romulo viribus atque armis Remp. tuebatur. Nonnulli affirmârunt, teste Agretio, à* Iuuenta *Herculis vxore, Iunio datum esse vocabulum, idque duplici ratione: vel propter maritum Herculem, qui optimè de ea regione meritus sit, vbi postea Roma condita fuit, quòd eam Caci latrociniis expurgârit: vel propter iuuenes, alteram populi partem, quibus ea præsit. Sic enim Hebes apud Ouidium loquitur:*

Quid graue, si titulum mensis Romane dedisti.
Herculis vxori, posteritásque memor?
Hæc quóque terra aliquid debet mihi nomine magni:
Coniugis, huc captas appulit ille boues.
Hic malè defensus flammis & dote paternâ
Cacus Auẽtinam sanguine tinxit humũ.
Ad propriora vocor, populum digessit ab annis
Romulus, in partes distribuítque duas.
Hæc dare consilium, pugnare paratior illa est,
Hæc ætas bellum suadeat, illa gerat
Sic statuit, mensésque notâ secreuit eâdem,
Iunius est iuuenum, qui fuit ante senum.

Idem Poëta ibidem aliam rationem addit, quâ dictum Iunium putat, quasi Vnium, siue Iungium, à iunctis Sabinis & Romanis, quorum pax myrteâ verbenâ firmata fuit. Sic enim canit:

Hæc vbi narrauit Tatium, fortémque Quirinum,
Bináque cum populis regna coisse suis,
Et lare communi soceros, generósque receptos
His nomen iunctis Iunius, inquit, habet.

Hic mensis postea Germanici *nomine aliquandiu appellatus fuit, vt Tacitus refert libro 16.* Germanicus mensis.

Hebræi סיון Siuan *appellârunt: fuit enim tertius à Nisan, quem in Hebræorum anno primum fuisse suprà demonstrauimus. Vide Hest. 8. cap.* Siuan.

Apud Athenienses ἑκατομβαιὼν *dictus fuit, ab Hecatombis, hoc est, quibusdam Sacris, quæ à centum, vel alia quadam incerta boum, qui tum sacrificabantur, multitudine nominabantur, & fiebant in honorem Iouis, siue, quod malim affirmare, Apollinis. Nam hoc mense præcipuus cultus Apollini fuit exhibitus, propter Solstitium haud dubiè. Cælius tamen libro 20. cap. 6. inde dictum putat hunc mensem Hecatombæum, quòd tunc magnus sit cursus Solis: inde tempori factum nomen autumat, nam hic numerus signare multitudinem plerunque aduertitur. Proximum autem esse hunc mensem præcedenti Scirophorioni, & proinde magna ex parte Iunio respondere, disertè in Agesilao Plutarchus docet, vbi refert, dies viginti interuenisse inter fœdus Spartæ, exclusis Bœotis, ictum die 14. Scirophorionis, & inter cladem, quam apud Leuctra quinto Hecatombæonis die acceperunt Spartani. Eius rei etiam indicium est, quòd in* ἑκατομβαιῶνα *Solstitium æstiuum, quod in nostro semper est Iunio, plerunque incidebat: nam & in præcedentem Scirophoriona nonnunquam incurrisse, ex Dionysij Halicarnassæi loco, paulò suprà allato, constat. Primus fuit Atticorum mensium, & anni initium. Nam annum suum à Solstitio æstiuo exorsi sunt Athenienses, vt Plato lib. 6. de Legibus & Simplicius libro 5. Physica Aristotelis manifestè testantur. Cælius Rhodiginus lib. 10. cap. 6. Hecatombæonem Aprili respondere scripsit.* ἑκατομβαιὼν.

Hecatombæõ M. varia interpretatio, & eius causa. *Interpretum Plutarchi alij Aprilem & Maium, alij Iunium, nonnulli etiam Augustum* reddide-

redidderunt. Inde fortasse, quòd crediderunt Solstitium semper in hunc mensem incidere: quod falsum est. Nam, vt docet Lalamantius, aliis atque aliis octennij annis Solstitium in alium atque alium mensem incidit, nec statum semper aut diem aut mensem in anno Attico habuit. Nam vltimis tantùm octennij annis in Aprili, in quarto & sexto verò Metagitnione contingit: illo quidem anno die 14. hoc verò 25. Anno verò post intercalationem, quæ octauo quoque anno fiebat, ad sua principia regresso, Hecatombæon in Iunium rediit. Hoc igitur decepti, vt arbitror, mensem illum Hecatombæona appellauit quisque, in quem Solstitium forte apud authorem aliquem legisset incidisse aliquando.

κρόνιος Etymologicus indicat, hunc mensem antea ab Atheniensibus appellatum Κρονιῶνα, seu κρόνιον, hoc est, Saturnium. Habet hoc ex Plutarcho, qui in Theseo inquit: Venit Theseus Athenas octauo die eius mensis, qui Græcis Hecatombæon, antea Κρόνιος dictus fuit. Cælius libro 20. cap. 6. sic dictum eum ait, propter sacrificia quæ in eo Crono, id est, Saturno fierent.

Δῶιος Macedones Δῶιον vocant, vel, iuxta Suidam, Δέσιον, vel, iuxta Plutarchum, Δαίσιον: qui tamen in vita Alexandri M. Hecatombæonem à Macedonibus Λῶον vocari tradit: cui astipulatur etiam Iosephus, & Galenus, qui initio Comment. in 1. Epidem. Solstitium æstiuum initio Loi attribuit.

ἱπποδρόμιος Bœotij ἱπποδρόμιον nuncupârunt. Sic etiam Plutarchus in Camillo: Bœotij, inquit, quinto die eius mensis, qui ipsis ἱπποδρόμιος est, ἑκατομβαιὼν Atheniensibus, duas præclarissimas victorias pararunt: vnam in Leuctris, alteram ad Geræstum. Dictus sic fuit, à ludis Circensibus seu curulibus, qui in illo apud Bœotios equorum cursu agebantur.

Παϋνὶ. Ægyptijs dicebatur Παϋνὶ, de quo sic in Epigrammate, Mitia ferre solet fœcundus poma Payni.

Cyprij ad Romanorum prorsus imitationem

Ἰούνιος. Ἰούνιον appellârunt.

Brachmonat. Germani vocant Brachmonat/ quasi tu dicas, Repastinationis mensem, quòd eo agrorum vinearum repastinationes potissimùm fieri soleant.

IVLIVS.

IVlius mensis quum, secundùm Romuli ordinationem Martio anni tenente principium, Quintilis à numero vocaretur: nihilominus tamen etiam post prępositos à Numa Ianuarium ac Februarium, retinuit nomen, quum non videretur iam quintus esse, sed septimus. Postea in honorem Iulij Cæsaris Dictatoris, legem ferente M. Antonio Marci filio Consule, Iulius appellatus est quòd hoc mense ad 4. Id. Quintilis Iulius in lucem procreatus esset, vt Macrob. lib. 1. Saturn. c. 12. Dio. lib. 44. hist. Suetonius in eius vita c. 76. Plutarchus in Numa & Censorinus de Die natali referunt. Natum autem hoc mensis huius die C. Iul. Cæsarem anno ab Vrbe condita 709. C. Cæsare v. Cons. cum M. Antonio, Sigonius refert.

Hebræis hic mensis dicitur תמוז Thamuz: Thamuz. de quo vide lib. 1. cap. 1.

Athenienses Μεταγειτνιῶνα vocârunt. Nam Aristoteles de locustis scribens, post Seirophorionem & Hecatombæonem proximè Metagitnionem ponit. Demosthenes etiam Olynthiacâ 3. Metagitnionem secundum ab Hecatombæone nominat. Nomen hoc ei fuit inditum à Sacris quæ Apollini Μεταγειτνίῳ eo mense fiebant sicut referunt Hyperides in Orat. pro Xenippo, & Lysimachides in lib. de Atheniensium mensib. Plutarchus verò in Publicola comparat Μεταγειτνιῶνα non cum Iulio, cum quo conferendum ante dicta declarant sed cum Septembri: id quod valdè mirum est, dicit enim: Εἰδοῖς τῶν Σεπτεμβρίας (ὃ συντυγχάνει περὶ τὴν πανσέληνον μάλιστα τοῦ Μεταγειτνιῶνος) ἐθεοίσμθμον ἅπαντων εἰς τὸ καπετώλιον: quibus indicat Idus Septembres cum plenilunio Metagitnionis maximè concurrere. Lalamantius putat pro Μεταγειτνιῶνος legendum esse Μαιμακτηριῶνος. Verùm ego non facilè locum hunc deprauatum, vel authorem errâsse deceptúmque fuisse dixerim. Μεταγειτνιών.

Macedones & Bœotij communi nomine Πάνεμον appellârunt. Sic enim Plutarchus in Camillo: Metagitnion, quem Panemum Bœotij dicunt, Græcis inauspicatus fuit. Vnde Suidas, Πάνεμος ὄνομα μηνὸς παρὰ Μακεδόσιν, ὁ ἰούλιος. Et Euagrius historia Eccles. lib. 4. cap. 1. ait: Iustinus natione Thrax purpuream togam vsurpauit nonâ mensis Panemi, qui Iulius apud Romanos nominatur. Rursus tamen Plutarchus in Aristide, de prælio Platæensi loquens, Panemum Bœotiorum mensem non cum Metagitnione, sed cum Boedromione comparat, dicens: Hoc prælium commissum est quatro die βοηδρομιῶνος ἱσταμένου, secundùm Athenienses: κατὰ δὲ Βοιωτοὺς τετράδι τοῦ πανέμου φθίνοντος. Apud Demosthenem etiam πάνεμος à Corinthiis vocari dicitur qui ab Atheniensibus βοηδρομιὼν nominatur. Πάνεμος.

A Syracusanis Κάρνειον fuisse dictum Metagitnionem Plutarchus in Nicia indicat, quem Guarinus Interpres eius ineptè per Maium reddidit. Cyprij à Cæsare Καισάρειον: Ægyptij Επηφὶ vocârunt, de quo in Epigrammate, Vitiger atque vuis pulchrè est redimitus Epiphi. Germani Hewmonat/ quasi Fœni mensem nominant, quòd tum succisum apud nos conuehatur fœnum ad stabula. κάρνειος καισαρεῖος. Ἐπηφὶ. Hewmonat.

AVGVSTVS.

AVGVSTVS.

Augustus olim Sextilis. AVgustus, inquit Macrobius lib. 1. Satur. c. 12. *Sextilis antea vocabatur, donec honori Augusti daretur ex Senatusconsulto, cuius verba hæc sunt.* Cùm Imperator Cæsar Augustus mense Sextili & primum Consulatum inierit, & triumphos tres in vrbem intulerit, & ex Ianiculo legiones deductæ secutæque sint ejus auspicia atque fidem, & Ægyptus hoc mense in potestatem populi Romani redacta sit, finísque hoc mense bellis ciuilibus impositus sit: atque ob has causas hîc mensis huic imperio felicissimus sit ac fuerit, placet Senatui vt hic mensis Augustus appelletur. *Idem plebiscitum factum ob eandem rem Sexto Pacubio tribuno plebem rogante. Refert etiam Dio lib. 55. & Suetonius in Augusto c. 32. Postea verò Commodo Antonino Parasiti Augusti mensis nomen in* Commodum *permutarunt, teste Lampridio.*

Ab *Huic respondet Hebræorum mensis* Ab.

Boedromion. Μεταγειτνιῶνι *autem contiguum esse* Βοηδρομιῶνα, *& proinde cum Augusto aliqua ex parte comparandum, ex Aristotelis lib. 5. cap. 17. de Nat. Anim. colligitur, vbi dicit*, Locustas vterum ferre Scirophorione, Hecatombæone & Metagitnione, sub Arcturũ autem oua excludere, *Arcturum autem circa Boedromionem oriri ex eo intelligitur, quòd Aristot. lib. 6. de Anim. cap. 29. dicit*, Ceruas salire ab Arcturo mense Boedromione. *Vnde simul intelligimus*, Βοηδρομιῶνα *partem aliquam Septembris sibi vendicare. Nam Columella libro* 11. *cap. 2. ait*, Nonis Septembris Arcturus exoritur. *Et mox:* Arcturus 15. Calend. Octobr. exoritur. *Plinius autem testatur, vndecim diebus ante æquinoctium autumnale oriri. Plutarchus in Theseo rationem nominis reddit: loquens enim ibi de Thesei cum Amazonibus pugna*, Pugnatum est, *ait*, mense Boedromione: cujus pugnæ causa in hunc vsque diem Athenienses Sacras Boedromia peragunt, mensique inde nomen est Boedromion. *Vocabuli origo est à sublato clamore cùm ad auxilia accurreretur.*

Λῶος. *Macedones eundem vocant* Λῶον: *Sic enim Demosthenes in Orat. de Corona, in epistola Philippi Macedonis ad Peloponesiorum fœderatos*, Quare, *inquit*, armati nobis occurrite in Phocide allato commeatu dierum 40. τοῦ ἐνεστῶτος μηνὸς Λώου, ὡς ἡμεῖς (*Macedones*) ἄγομεν ὡς δ' Ἀθηναῖοι Βοηδρομιῶνος, ὡς δὲ Κορίνθιοι Πανέμου, *hoc est*: præsenti mense Loo, vt nos habemus, Athenienses, Boedromione, &c. *Respondere autem Augusto Suidas attestatur, dicens*: Λῶος ὄνομα μηνὸς παρὰ Μακεδόσιν, ὁ Αὔγουστος: *itemque Euagrius, qui hist. eccles. cap. 9. lib. 4. ait, Iustinum mortuum esse primo die mensis Loi, id est, Augusti. Plutarchus autem in Alexandro, Loum Hecatombæoni confert: cui suffragari videtur Galenus in Comment. 1. in Epidem. vbi Solstitium æstiuum initio Loi fieri dicit. Verba eius hæc sunt:* ἡ ἐαρινὴ ἰσημερία ἐστὶ Ἀρτεμισίου μηνὸς, κατὰ Μακεδόνας, καθάπερ γε καὶ ἡ θερινὴ τοῦ Λώου. κατὰ γὰρ τὰς ἀρχὰς τῶν εἰρημένων μηνῶν αἱ τε ἰσημερίαι καὶ αἱ τροπαὶ γίνονται κατὰ Μακεδόνας.

Cyprii Σεβαστὸν, *id est*, *Augustum dixere: Ægyptii* Μεσορὶ: *de quo sic in Epigrammate.* Viuificas Mesori patuli Nili excitat vndas.

SEPTEMBER.

SEptember à septima, quam occupat, classe post Martium, nomen habet, postea verò Antoninum ab Antonini Pii memoria mensem hunc nominandum Senatus decreuit: & hoc quoque nomine abiecto Herculeum vocauit Suetonius verò Octobrem Herculeũ: & Eutropius Septembrem Commodum nuncupatos scribunt. Hebræis dictus אלול Elul. September vnde dictus.

Atheniensibus Μαιμακτηριών. *Hunc enim sequi* Βοηδρομιῶνα *ex* 29. *cap. lib* 6. *de Nat. Anim. Aristotelis liquet, quo loco dicit*, *coitum ceruorum fieri post Arcturum circa Boedromionem & Mæmacterionem: sunt igitur contigui menses. Idem libro 8. cap. 12. dicit, Cothurnices discedere Boedromione, Grues Mæmacterione. Grues autem vno mense post Cothurnices discedere quotannis videmus. Quintum autem hunc fuisse mensem Atheniensium tradit Harpocrat. & ex eo Suidas qui etiam addit, esse Latinorum Ianuarium, cui astipulatur Epiphanius lib. 1. contra Hæreses, hæresi 51. Quorum neutrum cum Græca sententia conuenit: imò si quintus sit, nullo modo Ianuarius esse potest. Nomen habet* ἀπὸ τοῦ Διὸς Μαιμάκτου, *vt qui sit* ἐνθουσιώδης καὶ ταρακτικὸς, *sicut Harpocrat. tradit ex Lysimachide de mensibus Atheniensium: à quo mense si hyems incipiat, aër turbatur & mutatur. Vnde & Ioui* μαιμάκτῃ *eo mense* μαιμακτήρια *sacra fiebant, ad Iouialium impetum placandum.* Μαιμακτηριών.

Bœotis Ἀλαλκομένιος *dictus est: sic enim Plutarchus in Aristide, vbi de tempore loquitur parentationis eorum, qui pro salute Græciæ aduersus Persas fortiter pugnando occubuerant*, τοῦ Μαιμακτηριῶνος μηνὸς, *ait*, ὅς ἐστι παρὰ Βοιωτοῖς Ἀλαλκομένιος. Ἀλαλκομένιος.

Κατὰ Μακεδόνας ἑορτῆς μὴν ὁ Σεπτέμβριος ἐστι, *inquit Suidas: quod etiam indicat Euagrius historia Eccles. lib. 4. cap. 4. Galenus libro 4. de tuenda sanitate, Pergamenos hunc* Ὑπερβερεταῖον *nominare dicit*, Est, *inquit*, maturrimum abiectis semen circiter Arcturi initium, Ὑπερβερεταῖος.

nitium, quod tempus Romæ Septembrem vocant: Pergami verò apud nos mensis Hyperberetæus. *Rursus idem initia Comment. in* 1. *Epidem. hunc* Δῖον *intelligere videtur, ut cuius initio autumnale aquinoctium statuat.*

Αὐτοκρατόρικος. Θώθ. *Cyprij* Αὐτοκρατορικὸν *appellant, Ægyptij* Θώθ: *Estque primus apud eos in anno mensis: unde sic in Epigrammate,* Primus Thoth novit falcem committere in vuas: *eundem & Xoì dixere. Theon Arati* φαινομένων *interpres in carmine de Hydra,* Extrema, *inquit,* ipsius occupat circa Virginem circiter mensem Thoth, qui secundùm Romanos September est. *Inchoârunt autem suum annum Ægyptii Sole virginem ingrediente, ut apparet ex iis qua de mense Athyr in Novembri dicemus: & proinde Thoth, bonam etiam partem Augusti sibi vendicat,*

Herbstmonat. *Germani* Herbstmonat *vocant, quasi dicas, autumnalem mensem, quòd autumni sit primus.*

OCTOBER.

October unde dictus. **O***ctober à classe octava, quam obtinet à Martio, nomen habet. Eum suo nomine Domitianus innaserat, ut Macrobius testatur lib.* 1. *Saturn. Sed ubi infaustum vocabulum ex omni are vel saxo placuit eradi, mensis quoque usurpatione tyrannica appellationis exutus est: eúmque in honorem Faustina* Faustinum *nominandum censuit Senatus, Capitolino teste. Cautio postea Principum caterorum, diri ominis infausta vitantium, mensibus à Septembri usque ad Decembrem prisca nomina reservavit. Mox tamen pristinus mos repetitus est, quando Octobrem* Invictum, *alios menses aliter nominârunt, sicuti in unoquoque indicatur.*

Thischri. *Hebrai vocant* תשרי Thisri. *Septimum autem hunc fuisse mensem in Hebraeorum anno ex* 3. *Reg. cap.* 8. *apparet.*

Ὑπερβερεταῖος. *Macedones* Ὑπερβερεταῖον *appellârunt, Iosepho teste, lib.* 8. *Antiq. cap.* 4. *In Canonibus Apostolorum Can.* 38. *sic decernitur:* Bis in anno Concilia celebrentur, semel quidem quartâ septimanâ Pentecostes, secundo verò duodecimâ die mensis Hyperberetæi. *Hanc legem repetens Concilium Antiochenum can.* 20. *sic decernit:* Secundum Concilium Idibus Octob. habeatur, qui dies apud Græcos Hyperberetæi mensis, decimus invenitur: *ut habetur etiam dist.* 18. *cap. propter Ecclesiasticas.*

Πυανεψιών. *Atheniensium mensis, qui ad Octobrem nostrum quadret, est* Πυανεψιών: *quem autumnalem fuisse mensem ipsum declarat nomen: dictus enim à festo* πυανεψιῶν, *quòd agitabatur frugibus terra iam collectis atque conditis. Declarat id etiam Plutarchus in Theseo, ubi post alia sic scribit.* Dum vindemia comportatur die Pyanepsionis incipientis. *Idem Plutarchus de Osiride & Iside hunc Atheniensium* Πυανεψιῶνα *dicit esse Bæotorum* Damatrium, *Ægyptiorum autem* Athyr. *Verba eius hac sunt:* Mulieres humi decumbentes Athenis in Thesmaphoriis jejunant. Est autem mensis hic circa Pleiadas sementi dicatus, quem Ægyptii Athyr, Athenienses Pyanepsionem, Bœoti Damatrium vocant. *Sed hoc pacto Octobrem & Novembrem confundit: Athyr enim est Novembrer, &* φαωφὶ *October: de qua sic in Epigrammate,* Omnigenos adigit pisces in rete Phaoti: *pro qua tamen Theon & Nicolaus Myrothecius legunt* φαωφί. *Sic enim Theon in carmine Arati de Hydra:* Nam φαωφὶ mense, qui Romanis October est, subsidit Nilus & crescere desinit.

Cyprij Δημαρχεξούσιον, *quasi* Tribunitium: *Germani* Weynmonat/ *hoc est, Vindemialem mensem nominant.*

NOVEMBER.

N*ovembrem Hebrai* Bul *&* Marchesuan *appellant, qui est octavus ab Aprili.*

Macedones Δῖον *vocant, teste Iosepho lib.* 1. *Antiq. cap.* 5 *ubi sic scribit.* Contigit hæc vastitas (*de Diluvio loquitur*) anno 600. ætatis Noe, mense secundo qui à Macedonibus Dius vocatur, ab Hebræis autem Marachas seu Anmarsuane: *pro qua tamen legendum* Marchesuan, *Et Suidas inquit:* Δῖος ὄνομα μηνὸς παρὰ Μακεδόσιν, ὁ Νέος. *Idem probatur ex Collectaneis rei rustica apud Gracas, in quibus hac adnotata legimus:* Democritus & Apuleius talem exspectari hyemé aiunt oportere, cujusmodi fuerit dies Festus, quem Brumam vocant Romani: est autem quatta & vicesima Dij mensis, qui est November. *Cælius lib.* 15. *cap.* 24. *Antiq. Lect.* Δῖος.

Novembri Latinorum Gaza apponit Ἀνθεστηριῶνα *Atticorum, hybernum esse mensem ex etymo colligens, quòd nimirum* ἀνθέων στερεῖ τὴν γῆν. *Gaza tamen, Ptolemaus, Harpocration, Philostratus, Ister, Plutarchus, Appianus, Macrobius aliique refragantur, ut suprà in Martio indicavimus: & propterea alium quarendum existimo, quem cum Novembri Romanorum componamus. Quis autem ille sit, non satis constat: nam qua minus ei Posidioni Gameleon, Gamelioni Elaphebolion, Elapheboliani Munichion substituendus videatur, ut nonnullis placet, quibus cum ea de re contuli, illud obstare puto, quòd Gaza & alii firmis probârunt rationibus, Posideona Decembri Romanorum non Novembri: Gameliona Ianuario,* Anthesterion Novembri non respondet.

non

Ἀθὺρ. *Ægyptii* Ἀθὺρ *vocârunt: non tamen præcisè Nouembri nostro respondisse Ægyptiorum Athyr, sed partem Octobris, partémque Nouembris sibi vendicâsse, ex Plutarchi lib. de Osiride intelligitur: vbi dicit.* Mense Athyr Solem Scorpium peragrare. *Consentit & Epigramma, quod sic habet:* Pleiadum exortus Athyr apto tempore signat. *Constat autem ex Ptolemæo, Plinio & Columella, Pleiadas, quas Latini Vergilias vocant, non mense Nouembri, sed Octobri oriri vesperi.*

Ciprii πληθύπατον *seu* πληθύ...ον *nominârunt. Germani* Wintermonat / *quasi tu dicas hyemalem mensem, quòd hyems incipiat.*

DECEMBER.

Decembri, vltimo in Romano anno mensi, respondet Hebræorum Chisleu, *quem alii ineptò Chasleu nominant: & est nonus inter Hebræorum menses, vt est videre Zach. 9. 1. Machab. 1.*

Ἀπελλαῖος. *Macedones, teste Suido,* Apellæum *vocant. Vnde & Iosephus lib. 12. Antiquit. cap. 7. de profanatione Hierosolymitani templi loquens:* Ea clades, *ait,* accidit anno secundo post vrbem captam regni ejus familiæ 145. ejus mensis quis Chisleu nostris, Macedonibus Apellæus dicitur vicesimâ quintâ. *Testatur idem lib. 12. cap. 11. Euagrius quoque hist. Eccles. lib. 4. cap. 19.*

Ποσειδεών. *Atheniensibus* Ποσειδεὼν *dicitur, quasi Neptunium diceres à Pelladis & Neptuni certamine ac Festo quod in honorem* Ποσειδῶνος, *id est, Neptuni eo celebrabatur. Nam hoc mense Brumam seu hyemale Solstitium accidere, ex Aristotelis lib. 5. de nat. anim. cap. 9. apparet, vbi dicit,* Thynnum priorem suum partum edere ante Brumam circa Posideonem. *Plutarchus quoque in Cæsaris vita in eum incidisse solstitium hybernum inducat: sic enim scribit,* Χειμῶνος ἐν τροπαῖς ὄντος, ἱσαμένου Ιανουαρίου: (ἔτος δ' ἂν ποσειδεὼν Ἀθηναίοις) ἀφῆκεν εἰς τὸ πέλαγος, *hoc est,* circa Brumam, initio Ianuarii (quem mensem Athenienses Posideonem appellant) pelago se commisit: *quibus vtique* Ποσειδεῶνα *Ianuario ineunti (ideóque & exeunti Decembri) comparat: Inde & ποσιδεωνὶς ὄρνις dicitur ἡ ἀλκυὼν, quod in istum mensem fætura ejus incidat: vt Plinius quoque testatur circa brumam, (id est,* τὰς χειμερινὰς τροπὰς) *alcyonum fæturæ sterni mare septem diebus ante, & totidem post. Quæ in re tamen nihil absurdi inesse videtur, quum olim Solstitium id in finem Decembris inciderit. Adhæc menses Græcorum non ita exactè Latinorum mensibus respondent, quin semper dies aliquot sequentis mensis sibi vendicent.*

Cypriis dicitur Ἀρχιερεύς: *Ægyptii* Χοιάκ: *Germanis* Wolffmonat / *quasi dicas, Luparius mensis, quòd lupi eo maximè circumcursitent: vel etiam à Christi Natali, qui eò celebratur* Christmonat: *quam ob causam & Angli cum* Halegmonath, *quasi sacrum mensem vocant.*

Sed hæc, quæ hoc capite hucúsque commemorauimus, breuiter Lectori ob oculos in Tabellâ ponam, vt primo statim intuitu, mensium diuersarum gentium connexionem cum Romanorum seu Latinorum mensibus videat.

Romani.

Romani.	Hebræi.	Athenienſes.	Macedonici.	Ægyptii.	Cyprii.	Bœotii.	Arabici.	Perſici.	Germanici.
Ianuarius.	Tebeth.	Γαμηλιών.	Αὐδυναῖος.	Τυβί.	Ἐδιος.		Gemedy primus.	Mardainus.	Jenner.
Februarius.	Sebat.	Ἐλαφηβολιών.	Περίτιος.	Μεχείρ.	Ρωμαῖος.		Gemydi ſecundus.	Sarembemechus	Hornung.
Martius.	Adar.	Μουνιχιών & Ανθεστηριών.	Δύστρος.	Ψαμφωθ.	Ἀφροδίσιος.		Rage.	Maheramechus.	Mertz.
Aprilis.	Niſan. à quo annum auſpicantur.	Θαργηλιών.	Ξανθικός. ab hoc annus eorum incipit.	Φαρμουθί.	Ἀπογονικός.		Sahaben.	Ebenmechus	Aprell.
Maius.	Iiar.	Σκιροφοριών.	Ἀρτεμίσιος.	Παχών.	Αἰνικός.		Ramaden.	Idramechus.	Mey.
Iunius.	Siuan.	Ἑκατομβαιών à quo annum inchoant Etymologicus indicat Κρονιῶνα ante appellatum fuiſſe.	Δαίσιος.	Παϋνί.	Ἰούνιος.	Ἱπποδρόμιος.	Sauil.	Dimechus.	Brachmonat.
Iulius.	Thamus.	Μεταγειτνιών.	Πάνεμος.	Ἐπιφί.	Καισάρειος.		Dulchida.	Behmemechus.	Höwmonat.
Auguſtus.	Ab	Βοηδρομιών.	Λῷος.	Μεσορί.	Σεβαστός.		Dulcheia.	Azfirdamechus.	Augſtmonat.
September.	Elul.	Μαιμακτηριών.	Γορπιαῖος.	Θώθ. à quo annum inchoant.	Αὐτοκρατορειμές.	Ἀλαλκομένιος,	Almaharam: à quo incipiunt annum.	Phordimechus. à quo annum incipiunt.	Herbſtmonat.
October.	Thiſri.	Πυανεψιών.	Ὑπερβερεταῖος.	Φαωφί.	Δημαρχεξούσιος.	Δαμάτριος.	Saphar.	Ardaimecus.	Weynmonat.
Nouember.	Marheſuan		Δῖος.	Ἀθύρ.	Πληθύπατος.		Rabe primus.	Cardaimechus	Wintermonat.
December.	Chiſleu.	Ποσειδεών.	Ἀπελλαῖος.	Χοιάκ.	Ἀρχιερεύς.		Rabe ſecundus.	Zirmechus.	Wolffmonat. vel Chriſtmonat

Quoniam

Quoto Rom. mensiū die Græcus quisque mēsis initium sumpserit.

Quoniam verò, ut suprà quoque dictum est, non eadem est mensium apud omnes gentes ratio & imprimis Attici menses non conueniunt cum nostris: quòd illi, sicut etiam Hebræorum menses, ad Lunæ tantùm cursum computarentur, Lunâ auspicante & finiente mensem: nostri verò ita descripti sint, ut ad conficiendum annum magis ad Solis cursum quadrarent: adeóq; Atticorum aliorúmque menses, præcisè nostris opponi non possint, ut dies respondeat, quum, exempli gratia, Atticorum mensis primus, qui à Solstitio æstiuo inchoat annum, partem sibi ex Iunio, in cujus medium Solstitium incidit, vendicet, partem verò ex Iulio, & sic deinceps cum cæteris: idcirco operæpretium me facturum existimo, si ad demonstrandam hanc diuersitatem, ex veteri quodam manuscripto Calendario, ut vocant, adscribam quoto Romanorum mensium die Græcus quisque mensis suum sumpserit initium. In eo itaque Ianuarij mensis die 15. *inchoat* κατὰ τρεῖς Αὐδυναῖος, ἡμερῶν λ'. *Febr. mensis die* 14. *incipit* Περίτιος ἡμερῶν λ'. *Martij die* 18. Δύστρος, ἡμερῶν λ'. *Aprilis* 16. Ξανθικὸς, ἡμερῶν λά. *Maij* 18. Ἀρτεμίσιος, ἡμερῶν λά. *Iunij* 22. Δέσιος ἡμερῶν λά. *ubi etiam statuuntur* θεριναὶ τροπαί. *Iulij* 21. Πάνεμος ἡμερῶν λα. *Augusti mensis die* 18. Λῷος, ἡμερῶν λά. *Septembris die* 19. Γορπιαῖος, ἡμερῶν λ'. *Octobris* 19. Ὑπερβερεταῖος, ἡμερῶν λ'. *Nouembris* 18. Δῖος, ἡμερῶν λ'. *Decembris* 18. Ἀπελλαῖος, ἡμερῶν λ'. *Quod verò ab initio est* κατὰ τρεῖς, *apud alios est* καθ' Ἕλληνας.

Quoto Rom. mensiū die Ægyptiorū quisque mensis sumpserit initium.

Quoto autem Romanorum mensium die Ægyptiorum quisque mensis initium sumat sic Bibliander ex Beda refert. Primus, *inquit*, mensis Θωΐθ, 4. Calend. Septembrium incipit. Secundus φαωφὶ, 4. Calend. Octob. Tertius Ἀθὺρ, 5. Calend. Novembris Quartus Χοιὰκ, 7. Calend. Decembr. Quintus Τυβὶ, 6. Calend. Ianuariarum. Sextus Μεχεὶρ, 6. Calend. Februarij Septimus Φαμενώθ, 5. Calend. Mart. Octavus Φαρμουθὶ, 6. Calend. Aprilium. Nonus Παχὼν, 6. Calend. Maij. Decimus Παϋνὶ, 7. Calend. Iunij. Vndecimus Ἐπιφὶ, 7. Calend. Iulij. Duodecimus Μεσορὴ, 8. Calend. Augustarum die sumit exordium. Quem 10. Calend. Septembres terminantes, residuos quinque dies ἐπαγομένας, vel intercalares siue additos vocant. Quibus etiam quarto anno diem sextum, qui ex quadrantibus confici solet, adnectunt. Vnde fit, vt eorum anni primi à bissexto tertio Calend. Septembris cæteri verò 4. Calend. earundem dierum initium sumant: ipse autem bissextilis anni 4. cæteri 5. Calend. memoratarum die terminentur.

CAPVT IV.

De Calendis & Neomeniis.

ANtequam ad singulorum mensium Festa & Solennitates singulas describendas accedam, prius de iis agam quæ sunt omnibus mensibus communia: cuius generis sunt Calendæ *seu* Neomeniæ, Nundinæ *&* Idus.

Neomeniæ quid.

Νεομηνία *vel contractè* Νουμηνία *propriè significat Nouam lunam,* νέος *enim est noua &* μήνη *luna. Impropriè autem significat Nouum mensem, seu Primam diem mensis, quòd olim menses lunæ cursum sequerentur, adeóque initium cujúsque mensis ex eo sumerent die, quo nouam lunam contigisset videri. Quod autem Græcis* Νεομηνίαι, *id Latinis* Calendæ *sunt, sic dictæ, à Græco verbo* καλέω, *id est, voco, pro quo nos* calare *dicimus. Varro,* Primi, *inquit*, dies mensium nominati Calendæ, ab eo, quòd iis diebus calentur ejus mensis Nonæ à Pontificibus. *Priscis enim temporibus, Macrobio teste, antequam fasti à Cn. Flauio scriba inuitis Patribus, in omnium notitiam proderentur, Pontifici minori hæc prouincia delegabatur, ut noua lunæ primum obseruaret aspectum, visámque Regi Sacrificulo nuntiaret, eique sacrificandum esse hoc ipso indicaret. Itáque sacrificio à Rege & minore Pontifice celebrato, idem Pontifex, calatâ, id est, vocatâ in Capitolium plebe, juxta curiam Calabram, quæ Casæ Romuli proxima fuit, quot numero dies à Calendis ad Nonas superessent, pronuntiabat: & Quintanas quidem quinquies dicto verbo* Calo iuno nouella, *ut Varro indicat, septimanas repetito septies prædicabat. Et hunc diem qui ex his diebus, qui calarentur, primus esset; placuit* Calendas *vocari. Hinc & ipsi curiæ, ad quam vocabantur,* Calabræ *nomen datum est: &* Classi, *quòd omnis in eam populus vocaretur. Ideò autem minor Pontifex numerum dierum, qui ad Nonas superessent, calando prodebat, quòd post nouam lunam oporteret Nonarum die populares, qui in agris essent confluere in vrbem, accepturos causas feriarum à Rege Sacrorum, sciturósque quid esset eo mense faciendum.*

Calendæ & Neomeniæ differunt.

Plutarchus quoque in Galba Νουμηνίαν *&* Καλάνδας *pro iisdem posuit: sic enim ait,* ἐπῆλθεν ἡ Νουμηνία τοῦ πρώτου μηνὸς, ἣν καλάνδας Ἰανουαρίας καλοῦσι: *id est*, advenit nova Luna primi mensis, quam Calendas Ianuarias vocant. *Ex eodem tamen authore colligi posse videtur.* Νουμηνίας *Græcorum incidere potius in Nonas quàm Calendas, quòd tunc demum Luna soleat apparere, quum circa Calendas adhuc ἐν συνόδῳ cum Sole lateat: & proinde non solùm mensium, sed etiam Neomeniarum apud Græcos, & Calendarum apud Latinos diuersam fuisse rationem.*

rationem. Sic enim ait Probl. Τὴν δὲ πρώτην φασὶ Νόννας, ὡς δικαιοτάτῳ τῶν ὀνομάτων, Νουμηνίαν οὖσαν καὶ γὰρ αὐτοῖ τ' νέον καὶ καινὸν ὥσπερ ἡμεῖς, προσαγορεύσαι. *Et in Romulo, ait,* Νουμηνίαι ἐ ωμαίοι καὶ πρὸς τὰς ἑλληνικὰς οὐδ' ἐν ἔχουσι ὁμολογούμενον. *Vnde ipse quoq; ibidẽ Calẽdas à Clam aut Celare denominatas existimat, quòd in ijs Luna adhuc occulta lateat. Vbi fortè ridiculus alicui videri possit, quod* Calendas, *à Verbo Latino* Celo, *aut Aduerbio* Clàm *deducit: nam à* καλῶ, *vti diximus, deriuatur: deinde Luna non semper Calendis clam fit aut occultatur, sed aliquando iisipsis plena, aut alio alio aliquomodo affecta est. Sciendum autem Plutarchum ad id respexisse, quòd veteres Romani menses suos ad Lunæ cursum accommodârunt: & tum quoque prima Lunæ visitatio, primúmque ejus lumen diem Calendarum effecit, hoc est, Calendæ cum Nouilunio concurrerunt.*

Calendas Græci non habuerunt

Porrò ex hoc Plutarchi loco, quem modò adduximus, simul perspicuum fit, Calendas Græcos nullas habuisse, sed Νουμηνίας. *Hinc proverbium, Augusto authore, natum apud Latinos,* Ad Calendas Græcas, *pro* Nunquam. *Nam ad Lunæ recursus Græci soluebant vsuras: sicut intelligitur ex Plutarchi libro* περὶ τοῦ μὴ δεῖν δανείζεσθαι, *vbi inquit:* οὐδὲ ἀναμνήσει τῶν Καλανδῶν καὶ τ Νουμηνίας, ἣν ἱερωτάτην ἡμερῶν οὖσαν, ἀποφράδα ποιοῦσιν οἱ δανεισταὶ καὶ στυγνόν. *Strepsiades quoque in Nubibus Aristophanis optat sibi incantatricem quampiam obuenire, quæ carminibus suis efficiat, ne quando noua luna exoriatur, ne reddere pecunias aut vsuras cogatur. Et fænerator Alphius apud Horatium,* Omnem relegit Idibus pecuniam: Quærit Calendis ponere. *Calendis enim & exigebatur, & collocabatur, vt ex ejusdem Satyra 6. lib. 1. cognoscimus, vbi inquit.*

Qui, nisi quum tristes misero venere Calendæ,
Mercedem aut nummos vnde extricat, amaras
Porrecto jugulo, historias, captivus vt audit.

De hoc autem more & consuetudine pecuniam Calendis exigendi, vide P. Pith eum Aduersar. lib. 22. capite 4. Huc itaque respexit Augustus Imperator, quum diceret. Ad Græcas Calendas *soluturos, quos nunquam reddituros mutuum significabat, vt Suetonius de eo refert. Et quia Latinorum propria erant Calendæ, idcirco Ouidius eas* Ausonias *vocauit lib. 1. Fast sic canens:*

Vendicat Ausonius Iunonis cura Calendas.

Neomenia apud Græcos festa.

Neomenias autem apud Græcos fuisse Sacras & Festiuas, sicut etiam Calendas apud Latinos, ex Plutarchi loco modo citato intelligimus, vbi Νουμηνίαν *vocat* ἱερωτάτην ἡμερῶν, *id est,* Sacratissimam dierum, *& conqueritur eam à fænerationibus* ἀποφράδα καὶ στυγνὸν *reddi. Idem auctor in Problem. inquit,* Ἕλληνες ἐν τῇ νουμηνίᾳ τοὺς θεοὺς σεβόμενοι, τὴν δὲ δευτέραν τοῖς ἥρωσι καὶ δαίμοσιν ἀποδιδόασι, *hoc est,* Græci in Neomenia seu Calendis venerantur, postridie verò Semideos, Indigetes & Heroas. *In Neomenijs verò his certa quadam sacrificia atque conuiuia fieri fuerunt solita quæ* ἐπιμηνία *appellârunt. Eorum meminit Athenæus lib. 6. vbi inquit:* Τὰ δὲ ἐπιμηνία θύεται ὁ ἱερεὺς μετὰ τῶν παρασίτων. *De quibus Sacris ita Herodotus scribit lib. 8.* Λέγουσιν οἱ Ἀθηναῖοι ὄφιν μέγαν φύλακα τ' ἀκροπόλιος ἐνδιαιτᾶσθαι ἐν τῷ ἱερῷ. Λέγουσί τε ταῦτα καὶ δὴ ὡς ἐόντι ἐπιμηνία ἐπιτελέουσι προτιθέντες. τὰ δ' ἐπιμηνία, μελιτόεσσά ἐστι. αὕτη δὲ μελιτόεσσα ἐν τῷ πρόσθεν αἰεὶ χρόνῳ ἀναισιμουμένη, τότε ἦν ἄψαυστος. *Suidas hac* ἐπιμήνια *esse dicit,* Τὰ ὑπὲρ ὅλου τοῦ μηνὸς ἅπαξ ποτὲ γινόμενα θύματα, *vt &* ἐμμήνια ἱερὰ. *Eidem Suidæ* ἐπιμήνια *sunt* τὰ καθ' ἕκαστον μῆνα φυόμενα. *Item* ἐπιμήνια *apud Hesychium,* ἡ κατὰ μῆνα τῇ νουμηνίᾳ συντελουμένη, *vbi subaudiendum* θυσία *vel* ἑορτή. *Turnebus Aduersar, lib. 3. cap. 4. in illud Vergilii,* Bissenos cui nostra dies altaria fumant: In magna, *inquit:* religione velut Numinis potentissimi, & præsentissimi dictum est. Nam menstrua Sacra Diis maximis celebrari solebant, atque eæ erant feriæ Religiosissimæ, cùm Solennibus, & anniversariis non satis esse putarent defungi Sacris, sed memoriam cultus quoque Calendis aut Idibus renovandam putarent: Eas ferias Horatius tricesima Sabbatha appellavit. *Apud Lacedæmonios Neomeniis omnibus, vini sextarius, ac farina modius, nec non singula pecora Regibus ad sacrificium, quod Apollini fiebat, dabantur: authore Alex. lib. 3. cap. 18. Vnde simul intelligi posse videtur, Neomenias apud Græcos Apollini consecratas fuisse, id quod Pindari scholiastes in Nemeis clarè attestatur, quòd is Deus idem esset cum Sole. Hecate quoque Dea sacrificabatur in triviis apud Athenienses singulis mensibus in novilunio, quo tempore illi, qui erant opulenti, Cœnam in trivio exponebant, ac pauperes eò per noctem cõvenientes vocabant, Hecatenq; edisse dicebant: quam cõsuetudinem ita significavit Aristophanes in Pluto:*

Ἐπιμηνία

Neomeniæ apud Græcos Apollini sacræ.

Παρὰ τῆς Ἑκάτης ἔξεστιν τοῦτο πυθέσθαι
Εἴτε τὸ πλουτεῖν, εἴτε τὸ πεινῆν βέλτιον, φησὶ γὰρ αὕτη
Τοὺς μὲν ἔχοντας καὶ πλουτοῦντας δεῖπνον κατὰ μῆνα προτιθέναι.
Τοὺς δὲ πένητας τῶν ἀνθρώπων ἁρπάζειν πρὶν καταθεῖναι.

Ex Hecate licet id cognoscere:
An ditescere quam famescere melius: iubet enim ip a
Habentes & divites cœnam singulis menbus exponere.

Ac

Ac pauperes homines rapere vel antequàm exponatur.

Meminit huius & Macrobius ita:

Nocte quisque Hecate triuiis vlulata per vrbes.

Vide etiam Brodeum lib.1. Miscelan.cap.24. & 29. Argini etiam Numenia cuiusq; mensis celebrabant, in memoriam Telesillæ.

Calenda apud Latinos Iunoni sacra. *Apud Latinos verò vt annus Ioui,sic Calendæ Iunoni Sacræ fuerunt, quemadmodum Varronis confirmat, & Pontificalis authoritas: Quod etiam Laurentes patriis religionibus seruârunt, qui & cognomen Deæ ex ceremoniis addiderunt, Calendarem Iunonem vocantes. Sed & omnibus Calendis à mense Martio ad Decembrem huic Deæ Calendarum die supplicârunt. Romæ quoque Calendis omnibus Pontifex minor, in Curia Calabra rem diuinam Iunoni fecit. Regina etiam sacrorum, id est, Regis vxor, porcam vel agnam in regia Iunoni immolauit: à qua etiam Ianus Iunonius cognominatus fuit, quòd illi Deo omnis ingressus, huic Deæ cuncti Calendarum dies essent attributi & adscripti. Cùm enim,vt suprà quoque diximus, Ethnici plerique initium mensiũ ab exortu lunæ seruauerint, iure Iunoni Calendas addixerunt, Lunam ac Iunonem eandem putantes: vel quia Luna per aërem meat,vnde & Græci Lunam ἀρτεμιν nuncupauerunt, quasi ἀερότομιν, quòd aëra secet: Iuno autem aëris arbitra est, ideò meritò initia mensium, id est, Calendas huic Deæ consecrauerant, Macrobio teste lib. 1. Saturnal. Meminit sacrorum quæ Calendis fiebant etiam Tibullus Elegia 3. lib. 1. sic canens.*

At mihi contingat Patrios celebrare penates,
Reddereque antiquo menstrua thura Lari.

Vbi per menstrua thura, intelligit Sacrificia singulis mensibus recurrentia, vel quæ veniente mense fiebant.

Refert etiam Suetonius in Augusti Cæsaris historia, Augustum sanxisse, ne plus quàm bis in mense Senatus legitimus ageretur, Calendis scilicet & Idibus.

CAPVT V.

De Nundinis,vbi etiam quædam de Nonis, déque Hebdomadis vel Septimanis, earúmque dierum nominibus.

Nundinæ vnde dictæ. NVndinas *à Nono die dictas esse, quasi* Nouendinas, *nemini dubium videri potest. Sic enim Plautus ait in Aulul.* Coquus ille nundinalis est, in nonum diem solet ire coctum.

Nundinæ non iam Nonæ. Nundinas *tamen non fuisse idem cum* Nonis, *sed ab iis segregatas, Macrobius lib. 1. Saturnal. docet, simul referens causam, ob quam nec Calendis, nec Nonis celebratæ sint Nundinæ etsi non rarò in hos dies inciderent.* Cùm sæpè, *inquit,* eueniret, vt Nundinæ modò in anni principem diem, modò in Nonas caderent (vtrunq; autem perniciosum Reip. putaretur) remedium, quo hoc auerteretur, excogitatum est. *Nundinæ cur Calendis & Nonis non sint celebratæ.* Quod aperiemus, si prius ostenderimus, cur Nundinæ vel primis Calendis, vel Nonis omnibus cauebantur. Nam quoties incipiente anno, dies cœpit, qui adiectus est Nundinis, omnis ille annus infaustis casibus luctuosus fuit, maximéque Lepidiano tumultu opinio ista firmata est. Nonis autem conuentus vniversæ multitudinis vitandus exstimabatur, quoniam populus Romanus exactis Regibus, diem hunc Nonarum maximè celebrabat, quem natalem Seruii Tullii existimabant. Qui, quum incertum esset, quo mense Seruius Tullius natus esset. Nonis tamen natum esse constaret, omnes Nonas celebri notitiâ frequentabant. Veriti ergo, qui diebus præerant, ne quid Nundinis collecta vniuersitas ob Regis desideriũ nouaret,cauisse vt Nonæ à Nundinis segregarentur. Vnde dies ille, quo abundavit annus ex Numæ ordinatione, eorum est permissus arbitrio, qui fastis præerant, vt cum vellent intercalarent: dummodò eum in medio Terminaliorum, vel mensis intercalaris ita locarent,vt à suspecto die celebritatem auerterent Nundinarum.

Adhæc Nundinarum dies feriati fuerunt,vt mox indicabitur: Nonarum verò dies non item. Nonis enim nulli Deo sacrificatur, ideóque sub nullius Numinis tutela fuerunt, sed Ioui & Iunoni communes relinquebantur: Vnde Ouid. etiam lib.1.Fast. Nonarum tutela Deo caret. *Etne quærat aliquis, Cur ergo Nonis, si feriatus dies non sit, prohibita nuptiarum celebritas fuerit, sciendum est, Macrobio referente, quòd primus nuptiarum dies verecundiæ datus fuit apud Romanos, postridie autem nuptam in domo viri incipere oportuit dominium adipisci, & rem facere Diuinam: omnes autem postriduani dies, seu post Calendas, seu post Nonas Idusúe, ex æquo atri fuerunt illis: ideò & Nonas inhabiles nuptiis esse dixerunt, ne nupta, aut posterâ die libertatem auspicaretur vxoriam: aut atro immolaret, quo nefas fuit Sacra celebrari.*

Nonæ vnde dictæ. *Præterea Nundinæ nono quóque die singulis mensibus celebrabantur: Nonæ verò semel tantum, vel quinto, vel septimo die, ideóque à Pontificibus* quintanæ *&* septimanæ *dictæ, Varone teste. Proindéque non dicuntur Nonæ, quòd in nonum diem inciderent, sed quòd ante diem*

nonum essent: aut à noua luna, quòd Pontifex eo die nouam lunam obseruaret, & visam Regi sacrificulorum indicaret: vnde Nona quasi noua luna initium. Aut quòd ab eo die ad Idus, nouem sunt dies.

Nundinarum ratio & forma.

Nundinarum autem ratio & forma hæc fuit apud Romanos. Septem diebus in agris rustici opus faciebant: nono die, intermisso rure, ad mercatum legesq; accipiendas & Sacra peragēda Romam veniebant. Astipulatur Collumella lib. 1. De re rustica in præfatione, vbi dicit: Nundinarum conuentus propterea vsurpatos, vt Nonis tantummodo diebus vrbanæ res agerentur, reliquis administrarentur rusticæ. *Sic Dionysius Halicarnass. lib. 2. dicit,* Romulum plebeios omnes ruri degentes assuefecisse pacis tempore operi incumbere, nisi quando mercatu opus haberent: tum enim licuisse eis in vrbem conuenire, & in foro versari, non â quáque die assignatâ Nundinis, *Et lib. 7. inquit:* Nundinæ nono quóq; die celebrabantur, quo plebs agrestis in vrbem ad mercatum conueniebat, finiendísque litibus, & ad suffragia ferenda de negotiis publicis quorum jus erat penes populum, aut de quibus Senatus retulisset ad eum: reliquis septem diebus ruri degebant, quòd magna pars ob pauperitatem opararentur suis manibus.

Nundinæ feriæ rusticæ fuerunt Rustici tres ferias mēstruas habuerunt.

Itaq; Macrobius appellat Nundinas, ferias rusticas. *Et Festus:* Nundinas, *inquit,* feriarum diem esse voluerunt, quo mercandi gratia rustici in vrbem convenirent. *Fiebat hoc ter singulis mensibus, adeoq; rustici tres menstruas ferias habebant apud Romanos: & tertia quidem, dicebatur* Trinundinus dies *(τρίτη ἐκκλησία apud Athenæum) vel* Trinundinum *siue* Trinum Nundinum, *hoc est, tertiarum Nundinarum dies, qui prædici antè solebat, vt notior esset omnibus ac singulis, eratq; reliquis duobus celebrior & frequentior: ob quam etiam causam in eo tantùm plebiscita & Senatusconsulta referebantur & promulgabantur, ne in tanta hominum frequentia promulgata latere quempiam possent. Ideoq; lex, Cicerone teste jure lata non putabatur, nisi quæ Trinundino esset ante promulgata. Magistratuum quoq; candidati, Trinundino plebem circuibant, vnumquémque manu prehensantes, suámque illi dignitatem commendantes. Cicero epist. 11. lib. 16. de Cæsare sic scribit:* Néque iam velle absente se rationem haberi sui: se præsente Trinundinum petiturum.

Dionysius Halicar. nass & Macrobius cōciliantur.

Duo autem hîc in quæstionem veniunt. Primum est, cur Dionysius affirmet, rusticos & in agris commorantes septem tantùm diebus ruri laborâsse, & nono in vrbem ad mercatum conuenisse? Quid octauo die egerint? Aut quî conueniat cum Dionysij sententia, quòd Macrobius ex Rutilio Gallo lib. 1. Saturn. refert, Romanos instituisse Nundinas, vt octo diebus rustici in agris opus facerēt: nono autem die, intermisso rure, ad mercatum legésque accipiendas Romam venirent? *Respondeo, veram esse Dionysij sententiam, diuerso respectu. Si enim inclusiuè numeres Nundinas, hoc est, dies septem labori destinatos proximè antecedentes & sequentes, erunt nouem dies: rectéque dicitur, nono quóque die ex agris rusticos in vrbem conuenisse. Néque nouum hoc videri debet, quum & nos Christiani octiduum non rarò pro hebdomada vel septimana vsurpemus, numerando, videlicet vtránque Dominicam, & sex diebus, operi destinatis, addendo. Exclusiuè autem, hoc est, vnum tantùm diem Nundinarum numerando, Octauo die ad urbem venerunt, & septem diebus laborârunt ruri. Proindéque error videtur esse Rutulii, qui dicit,* octo diebus rusticos ruri opus fecisse. *Confirmant nostram sententiam antiqua quædam diuersis in locis reperta fragmenta Romanorum Fastorum, ex quibus coniectura non leuis sumitur octo tantum dierum, exclusiuè numerando. Nam menses ita prænotatos habent literis, vt vsque ad H. perueniant, quæ est octaua litera: quemadmodum hodie quóque ex ritu Christiano vsque ad septimam, hoc est, G. notantur. Sint igitur, exempli gratia, in mense aliquo primæ Nundinæ celebratæ die prænotato litera A. si inde progrediaris per diem 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. notatos literis B. C. D. E. F. G. H. tantùm octo habebis dies, quorum primo sunt Nundinæ, vt diximus, frequentatæ, reliquis septem laboratum fuit. Si post H. rursus incipias ab A. quo die alteræ Nundinæ sunt habitæ, & vtrúnque A. id est, priores illas & has posteriores Nundinas inclusiuè numeres habebis nouem dies.*

Nundinæ cur feriæ dicantur.

Secundo loco quæritur, cur Nundinæ feriæ dicantur? Nam Titus Quintus de Feriis scribens, Nundinarum dies non inter ferias retulit, sed tantùm Sollennes vocauit. Et Iulius Modestus affirmauit, Messalâ Augure consulente Pontifices, an Nundinarum Romanarum Nonarúmque dies feriis tenerentur? respondisse eos, Nundinas sibi ferias non videri. *Trebatius etiam lib. 1. Relig. ait,* Nundinis Magistratum posse manumittere, judiciáque addicere *Sextus Pōpeius quoq; lib. 6. scripsit,* Nundinas fuisse sine Festo die. *Sed contra Iulius Cæsar lib. Auspiciorum, negat Nundinis concionem aduocari posse, id est, cum populo agi: ideóque Nundinis Romanorum Comitia haberi non posse. Cornelius etiam Labeo lib 1. Fastorum, Nundinis ferias esse pronunciat. Et Sextus Pompeius lib. 12.* Nundinas, *inquit,* feriarum diem esse voluerunt ANTIQVI, quo rustici mercandi vendendique causa in vrbem convenirent, cúmque nefastum, ne si liceret

cum populo agi interpellarentur nundinatores, *Causa verò huius varietatis apud Granium Licinianum inuenitur lib. 2. Ait enim*, Nundinas Iouis Ferias fuisse, siquidẽ Flaminica omnibus Nundinis Ioui in regia arietem solita fuerit immolare. Sed lege Hortensiâ effectum, vt fastæ essent, vti rustici, qui nundinandi causa in vrbem veniebant lites componerent. Nefasto enim die Prætori fari non licebant. Ergo, *inquit Macrobius*, qui ferias dicunt, à mendacio vindicantur patrocinio vetustatis. Qui contra sentiunt, æstimatu ætatis, quæ legem secuta est, vera depromunt.

Nundinarum origo. *Originem autem Nundinarum Dionysius Halicarnassæus Romulo assignauit lib. 2. Antiquit. Rom sic inquiens.* Plebeiis tam rustica quàm bellica iniunxit (*Romulus*) munia: In pace omnes assuefaciens ruri degentes incumbere operi, nisi si quando mercatu opus haberent: tum verò in vrbem conuenientes versari in foro, nonâ quáque die assignatâ Nundinis. *Macrobius lib. 1. Saturn. ex Tuditano refert*, Romulum communicato regno cum T. Tatio, sacrificiis & sodalitatibus institutis, Nundinas quoque adiecisse *Sed Cassius Seruium Tullium fecisse Nundinas dicit, vt in vrbem ex agris conuenirent, vrbanas rusticásque res ordinaturi. Geminus ait*, diem Nundinarum exactis iam Regibus cœpisse demum celebrari: quia plerię, de plebe repertâ Seruii Tullii morte, parentarent ei Nundinis: *cui etiam consentit Varro. Sunt etiam, qui à Thuscis hanc Nundinarum obseruationem acceptam velint: nam hi nono quóque die Regem suum salutabant, & de propriis negotiis consulebant.*

In his porrò Nundinis epula celebrata sunt, quarum fit mentio in l. cùm societas. LXIX. *ff.*
In Nundinis epula celebrata. *pro socio, vbi sic legitur:* Cùm societas ad emendum coiret & conueniret, vt vnus reliquas Nundinas, id est, epulas pręstaret, *Cuiatius in aliis editionibus sic legi docet*; vt vnus reliquas Nundinarias epulas præstaret, *&c.*

Non dissimilis huic apud Athenienses fuit consuetudo, qui, vt ex Vlpiano in Demonsthenem Adrianus Iunius refert, ter in mense quóque Athenis Conciones & Conuentus habere consueuerunt, de Reipub. negotiis consiliis ineundis, ni belli necessitas aliud suasisset. Primus autem conuentus fiebat vndecimo die mensis: secundus vicesimo, tricesimo tertius.

De Hebdomadis vel Septimanis, earúmque Origine, & dierum nominibus apud Ethnicos.

Nundinarum eadem fere ratio quæ hebdomadarum. *NVndinarum igitur Romanorum, si dies intermedios simul numeres, eadem penè fuit ratio quæ Hebdomadarum vel septimanarum apud Iudæos & Christianos. Vt enim hi sex diebus, sic illi septem opus ruri fecerunt: vtque hi septimo die ab omni opere cessant, ita illi octauo exclusiuè seu inclusiuè nono feriati sunt Non enim existimandum, Romanos cum suis Nundinis, vel Athenienses cum suis illis tribus solennibus Conuentibus, Hebdomadas vel Septimanas cum Iudæis communes habuisse. Nam ante Ptolemæum Septimanas à gentibus obseruatas ex probatis authoribus non posse demonstrari arbitror. Censorinus in libello De die Natali,* Iudæos septenarium in dierum omnium numeris sequi *ait: quibus vtique non obscurè innuit, Septimanas apud Ethnicos in vsu non fuisse.* *Hebdomadæ ante Ptolemæum apud Ethnicos non fuerunt in vsu.* *Néque obstat, quòd antiquissimi Poetarum Hesiodus & Homerus, apud Romanos verò Cicero aliique Septimæ diei, quæ sacra habebatur, nec non Septimanæ & Hebdomadæ mentionem faciunt. Ita enim Homerus.*

Ἑβδομάτη δ' ἔπειτα κατήλυθεν ἱερὸν ἦμαρ:

Id est,

Septima lux rursum sacra & præfulgida venit. *Item:*

Ἕβδομον ἦμαρ ἔην καὶ τῷ τετέλεστο ἅπαντα:

Hoc est,

Septima lux aderat cuncta & perfecta fuerunt. *Rursus:*

Ἑβδομάτῃ δὴ οἱ λίπομεν ῥόον ἐξ Ἀχέροντος:

Id est:

Septima vbi orta dies Acherontis liquimus vndas. *Similiter & Hesiod.*

Καὶ ἑβδόμη ἱερὸν ἦμαρ:

Id est, Septima dies sacra est.

Nam authores hi non loquuntur de diebus septimanæ: sed de diebus mensis Lunaris, vocantes aliquos ex iis faustos vel felices ad opus aliquod aggrediendum: alios vocant infaustos & euitandos: alios appellant Sacros. Sic Hesiodus septimam appellauit sacram, quòd in ea Apollo ex Latona natus esset, sic enim scribit:

Καὶ ἑβδόμη ἱερὸν ἦμαρ·

Τῇ γὰρ Ἀπόλλωνα χρυσάορα γείνατο Λητώ.

Idem trigesimum diem mensis vocat & faustum & felicem. Non ergo Hesiodus de septima die loquitur, quatenus recurrit quater in mense, sed quatenus semel est septima dies mensis, eáque Sacram vocat, quòd Apollinis esset natalis, eíque dicata. Eodem modo secundus mensis dies Fausto genio sacer fuit. Pausanias tertium quemque mensis diem Mineruæ consecrauit. Quartus Mercurio dicatus erat,

non modò quòd quaternarius numerus illi Deo, tanquam τετραγώνῳ Præsidi, sit sacer habitus, Cappellâ teste, verùm etiam quòd quartò mensis die in lucem fuerit editus, vt Plutarchus in Symposiacis lib. 9. indicat. Ad hac octauum quemque mensis diem apud Athenienses Neptuno sacrum fuisse Plutarchus in Theseo refert. Nonum diem quem fugæ meliorem & furtis contrarium existimauit Vergilius, Soli dedicat Dionysius Halicarnassæus: quemadmodum decimum quintum Mineruæ, quòd in eo absolutus sit circulus. Pythagorici decimum septimum ἀποφράξιν, id est, diremptorium diem vocârunt, prorsus consecrato eo numero, Plutarcho teste, quem & Vergilius pangēdis vitibus felicem esse cecinit. Epicuræi vicesimum quémque diem Sacrum ducebant, quòd is Epicuri natalis fuisset. Plethon penultimum cuiúsque mensis diem Plutoni Sacrum perhibuit, vt Adrianus Iunius cap. 5. de Annis & Mensibus indicat.

Aliquando authores, hebdomadarum mentionem facientes, loquuntur de diebus consequentibus motum Lunæ in Zodiaco, quos Medici κρισίμους, hoc est, judiciarios vocāt, quia in eis fit pugna inter naturam & morbum: & medici sumunt ex his indicium de salute vel morte ægri: & sunt septima post quartam, decima quarta, 21. & 28. Hinc Cicero epistola 9 lib. 16. Tironi scripsit, Symphoniam Lysonis velim vitâsses, ne in quartam hebdomadam incideres. *Vbi per quartam hebdomadam intelligit diem 28. qui numerus ex quatuor septenariis constat. Septimi autem quique dies in febribus crisimi sunt & periculosi. Neque verò solùm de diebus dicitur Hebdomada vocabulum, sed etiam de annis, & quibuscúnque rebus quæ septenario numero comprehenduntur. Sic Gellius lib. 3. cap. 10. refert, M. Varronem lib. 1. de Hebdomadibus scripsisse, se iam duodecimam annorum hebdomadam ingressum esse, & ad eum diem septuaginta hebdomadas librorum conscripsisse.*

Post Ptolemæum Ethnici hebdomadas habuerunt.

Post Ptolemæi autem tempora Ethnicos septimanas habuisse negari non potest, siue eas à Christianis mutuati sint, siue quòd dies cum Planetarum suorum numero conuenirent. Diem certè Solis, perinde vt nostra Dominica, Sacram fuisse apud Ethnicos, ex Meltiadis Papæ Decretali epistola intelligitur in qua Christianis jeiunium eius diei prohibet, ne cum Ethnicis jeiunare viderentur.

Dies hebdomadæ ante Ptolemæum non planetarū nominibus distincti.

Similiter nec dies hebdomadæ ante tempora Ptolemæi nominibus Planetarū eo ordine, vt hodie, distincti fuerunt, sed nominati solùm à numero quo se inuicem in mense sequebantur. Id hac ratione probo. Veteres Astrologi ante Ptolemæum statuerunt Solem immediatè supra Lunam, sic vt illis Saturnus esset primus, secundus Iupiter, tertius Mars, deinde Venus, post eam Mercurius. inde Sol, vltima Luna. Iuxta hunc ordinem dies septimanæ sic debuissent disponi à supremo Planeta incipiendo, vt primus esset Saturni, secundus Veneris, tertius Lunæ quartus Martis: deinde dies Solis, post quem dies Iouis, vltimo loco dies Mercurii. Sed hic ordo néq; hodie néque olim obseruatus fuit. Ptolemæus autem posuit Solem in medio Planetarum, quorum ordo ab eo conscriptus hic est: Saturnus, Iupiter, Mars, Sol, Venus, Mercurius, Luna.

Iuxta hunc demùm ordinem dies septimanæ, à Saturno incipiendo, sic possunt disponi & computari, vt primus sit dies Saturni quem sequi debet dies Solis, & hunc dies Lunæ, Martis, Mercurii, Iouis, Veneris. Et hic est ordo qui olim obseruatus fuit, vt adhuc hodie. Occasionem sine dubio Chaldæi dederunt, qui cuilibet diei Planetam gubernatorem attribuerunt: inde enim posteriores diem totum à prima diei hora gubernatore & præside denominârunt: quo obseruato, proueniet ordo à Ptolemæo constitutus. Si enim diei noctisq; horas à prima statim cœperis numerare, sic vt primam Saturno, sequentem Ioui, tertiam Marti, quartam Soli, quintam Veneri, sextam Mercurio, septimam Lunæ tribuas, per eam scilicet orbium seriem, quæ à Ptolemæo tradita fuit, atq; idem denuò facias, donec horas 24. pertranseas, inuenies primam sequentis diei horam Soli assignatam: tum hoc idem in 24. horis illis eadem qua prius ratione si facias, Lunam primam tertii diei horam conciliabis: quòd si subinde hoc ipsum in cæteris obseruabis, congruentem planè Deum sibi dies quilibet asciuerit.

Sed exemplo res clarior fiet. Prima diei sabbathi hora Saturnus dominatur, secunda Iupiter, tertia Mars, quarta Sol, quinta Venus, sexta Mercurius, septima Luna; iterúmque Saturnus octaua eiusdem diei, ac denuò decimaquinta, & vigesima secunda: sed vigesima tertia Iupiter, vigesima quarta Mars. Vigesima quinta, quæ est prima hora sequentis diei, quem nos Dominicum vocamus, obuenit Soli, quamobrem eum diem dicârunt Soli. Eadem de causa, & eodem computationis ordine seruato prima hora sequentis diei obuenit Lunæ, ideò diem illum Lunæ assignârunt. Simili ratione diem proximè sequentem Marti attribuerunt, postea Mercurio, sicq; in cæteris. Hic ergo est ordo dierum septimanæ assumptus, & deductus ex ordine Planetarum à Ptolemæo, qui claruit circa annos Domini 140. sub Antonino Pio, vt ex libro 2. cap. 1. & lib. 7. cap. 5. de Magna Constructione colligitur. Intelligit ergo Lector ante Ptolemæum dies hebdomadæ per nomina Planetarum non fuisse distinctos.

Dionis locus &

Confirmari posse nostram sententiam quoque Dionis testimonio arbitror, qui vixit sub Alexan-

eius interpretatio. xandro Seuero, circa annos Christi 225. is enim libro 7. & 30. hac de re ita scribit: Nam quòd his, *inquit*, septem stellis, quæ Planetæ vocantur, dies assignari receptum est, inuentum quidem putatur Ægyptiorum: sed in omnes tamen homines haud ita pridem vulgari cœptum. Cæterum Græci veteres, quantum equidem sciam, nullo prorsus eam rem pacto cognitam habuerunt. *Singula verba diligenter perpende. Distinctio dierum per nomina Planetarum, non ipse affirmat, multò minus probat inuentum esse Ægyptiacum antiquum, sed haberi saltem dicit: si quid certi ea de re ei in promptu fuisset, procul dubio assignâsset. Deinde negat veteres Græcos eam rem aliquo pacto cognitam habuisse. Tertiò dicit, hoc inuentum non ita pridem ante tempora sua in vulgus sparsum fuisse: floruit autem Dion annos 90. post Ptolemæum sub Alexandro Seuero vt diximus. Augustinus quoque in Psal. 93. testatur, suâ adhuc ætate, non omnes gentes dies septimanæ his Planetarum nominibus, sed alias atque alias aliter vocâsse. Vnde turpissimus eorum error deprehenditur, qui affirmare ausi sunt, hæc dierum nomina Solis, Lunæ, Martis, Mercurii, Iouis, Veneris & Saturni à Deo sic ordinata fuisse & eis imposita ab origine mundi, non hominum vanâ præsumptione ita nuncupata: vt Philastrius Episcopus Brixiensis, qui Hieronymi & Augustini temporibus vixit, indicat in eo quem de Hæresibus libro scripsit, vbi etiam hanc sententiam inter hæreses habendam esse Christianis hominibus docet. Quam opinionem Augustinus quoque confutat eodem loco, cuius modò meminimus, vbi dicit,* Sydera quidem hæc à prima mundi origine fuisse, eos autem, à quibus denominata sint, mille aliquot seculis post viuere demùm cœpisse. *Verba eius hæc sunt:* Illi omnes, de quorum nominibus appellata sunt Sydera, homines fuerunt: nec ex eo esse cœperunt ista Sydera in cœlo, ex quo illi esse cœperunt. Et antè ibi fuerunt: sed per beneficia quædam mortalium mortalia illi homines pro tempore suo, quia plurimùm potuerunt & eminuerunt in hoc seculo quum chari essent hominibus, non propter vitam æternam, sed propter commodum temporale deferebantur eis diuini honores. Veteres enim vates decepti, & decipere volentes, in eorum adulationem qui sibi aliquid secundùm amorem seculi præstitissent, Sydera ostendebant in cœlo; dicentes, quòd illius esset illud sydus, & illud illius. Homines autem qui antè non aspexerant vt viderunt, quia ibi erant & illa sydera antequam nascerentur decepti crediderunt, & concepta est opinio vanitatis. *Philastrius huius erroris authorem Hermem fallacissimum Vatem constituere videtur, quem suprà citato loco dicit hæc nomina vanissima & friuola mentiendo ausum fuisse nuncupare. Vbi etiam discimus, Martis cum Saturno aliorúmque Planetarum coniunctiones non esse timendas, quum hæc eis nomina non à Deo, sed hominibus superstitiosissimis sint imposita.*

Germani partim retinuerunt gentilitia hæc nomina, partim mutârunt. Eum enim quem aliâs vocâmus Dominicum, *à Domino Iesu, qui eo resurrexit à mortuis* Sonntag *ipsi appellant, quasi Solis diem, à Sole: quem Tuisconis fuisse vxorem dixere: est enim Solis nomen apud Germanos fœminini generis, dicimus namq́;* Die / *non* Der Sonn. *Eam in numerum Dearum retulerunt, & herbis, morbis, ac puerperiis præfecerunt. Nec quisquam ausus fuisset apud veteres Germanos dicere,* Solem occidere *sed valedicere, quum nimirum infra horizontem descendens, è conspectu nostro sese subducit. Qua de re Auentinus lib. 1. Annal. fol. 26. in Germanicâ æditione sic scribit:* Sie haben deß Tuiscons weyb / fraw Sonnen / vnder die Götter gezelt / sie eine Königin des Himmels / auch nach ihr den ersten tag der wochen genennt / vber kreüter / kranckheiten / vnd kindbettinen gesetzt. Keiner dorfft sagen / sie gienge vnder / sonder sie gienge zu rüst / vnd gnaden / wie dann noch das närrisch volck etwan thut. Nomina dierũ hebdomadæ apud Germanos. Sonntag.

Solis diem proximè sequentem à Luna vocârunt Montag / *Luna enim nobis* Mon *vel* Man *dicitur. Cur autem & vnde Luna à Germanis sic appelletur Auentinus eodem loco indicat, videlicet à Tuisconis filio* Man / *vel Manno, qui successit parenti in imperio, regnauitq́; annis 72. Ab eo viri dicuntur* Mann / *& patria nostra Germania: cum Majores nostri cœlo locârunt, eiusq́; auxilium in maximis periculis implorârunt: ab eo quoq; Lunam nominârunt, & menses qui lunæ cursu conficiuntur: nihil magni & præclari aggrediendum putârunt, nisi in nouilunio aut plenilunio. Verba Auentini hæc sunt:* Dem König Tuisco hat im Regiment nachgefolget sein Sohn: der Man genannt / ist ein gewaltiger Herr vber alle ding gewesen 72. Jahr. Nach ihm werden wir die Man genennt / vnd Teutschland Mannreych. Vnsere Altforderen habẽ ihn von seiner mannheit wegen in Himmel gesetzt / zu einem Gott gemachet / vnd auffgeworffen zu einem besonderen grossen nohthelffer. Wo sie in nöthen oder grosser andacht sind gewesen / haben sie ihn angerufft / nach ihm das Nachtliecht / die Monat / vnd den anderen tag in der wochen Montag genannt / Nichts grosses angehebt / weder in fried noch krieg / dann wann er New oder Voll ist worden. Montag.

Martis diem Germani appellant Dinstag.

Zinstag. stag.

Mittwoch. *Mercurii* Mittwoch / *quod sit in media hebdomada.*

Donstag. *Iouis diem nominant* Donstag / *vel* Donnerstag / *à Ioue altitonante, quasi tu dicas* tonitrui diem, *vel* altitonantis diem.

Freytag. *Veneris diem vocant* Freytag *à* Freia *Istevonis coniuge & Germanorum Venere, quam coniugio præfecerunt etiam. Sic enim Auentinus:* Istevon König in Teutschland / vnnd der Teutschen Mercurius / hat ein Haußfraw gehabt mit namē Pfreia / die Teutsche Venus / die haben sie vber die Ehe gesetzt / vnd vermeint sie seye ein verwalterin vnnd beschützerin der Eheleuten / vnnd Ehelichen stands gewaltige Göttin: haben auch nach ihren den sechßten tag in der wochen, Freytag genennet / *quasi* Freytag. *Inde Germanis quoq;* freyen, *matrimonium contrahere significat: & reperiuntur adhuc hodie superstitiosi homines, qui arbitrantur, nullum diem hoc ipso feliciorem & magis faustum sponsalibus esse.*

Sunntag. *Vltimum hebdomadæ diem Germani nominant* Sammstag: *quæ corrupta vox esse videtur à Sabbatho vel Saturno, quasi* Sabbattag.

CAPVT VI.

De IDIBVS.

Idus unde dictæ. IDVVM *nomen, vt Macrobius refert, à Thuscis desumptum esse nonnulli arbitrantur, apud quos is dies* Itis *vocabatur, vel vt Varroni placet,* Itus. Item *autem seu* Itum *interpretabantur Thusci* Iouis fiduciam, *hoc est, diem qui nocturnis caret tenebris. Cùm igitur Iouem lucis authorem veteres existimârint, vnde & Lucetium Salii in carminibus canebant, & Cretenses* δία τὴν ἡμέραν *vocabant, Romani etiam* Diespitrem, *quasi diei patrem appellabant: ideò iure hunc diem,* Iouis fiduciam *vocari putârunt, cuius lux cum Solis occasu non finitur, sed splendorem diei ac noctis continuat, illustrante lunâ, quod semper in plenilunio seu medio mense fieri solet. Huic sententiæ Plutarchus quoq; suffragari videtur, qui in Problematis Rom. Idus deriuari putat* ἀπὸ τοῦ εἴδους, id est, *à specie & pulchritudine propter Lunæ tunc collucentis speciem & pulchritudinem: vnde & quidam Eidus per diphtongum potius, quàm Idus per simplex I. scribendum censent. Alii putant Idus dictas, quasi* Vidus, *detractâ literâ V. sicut contrà, quòd Græci* ἰδεῖν *dicunt, Latini V. literâ additâ videre dicunt. Sunt qui existiment Idus ad Oue* Iduli *vocatas, quæ omnibus Idibus apud Hetruscos à flamine immolabatur. Macrobio tamen magis arridet ea etymologia, quâ Idus ab* Iduando *verbo deriuantur:* Iduare *autem Hetruscâ linguâ diuidere est:* Iduare quid. *Iduum enim dies mensem diuidere videtur: vnde & vidua quasi Idua, hoc est à viro diuisa dicitur.*

Idus Iovi sacræ. *Idus autem omnes Ioui erant Sacræ. Nam quia Iupiter pro luce accipitur, Idibus autem plenilunium accidit & nox tenebris caret, propterea omnes Idus Iouis ferias obseruandas sanxit antiquitas, Macrobio teste. Idibus autem Iouis alba sicuti diximus, Ioui mactabatur, dicebatúrque* Idulis; *authore Festo. Vnde Ouidius lib. 1. Fast.*

Idibus alba Ioui grandior agno cadit.

Idibus præcipua feria dicata. *Ex hac hostia ferunt albogalerum fieri solitum, quo Diales flamines, hoc est, Iouis Sacerdotes vtebantur, cui affigebatur apex virgulâ oleagina.*

Præterquam autem quòd Idus omnes Ioui feriatæ erant, præcipuæ etiam feriæ quædam Idibus dicatæ fuerunt, quas veteres coli obseruariq; iusserunt, vt illas prætermittere, & insolennes relinquere, ducerent nefas: de quibus prolixè Alexander ab Alexandro lib. 3. cap. 17. & 18. Vnde etiam Ausonius vocat Idus Almam diem, & geniis Deorum cultam.

CAPVT VII.

Festa quæ mense Ianuario à Græcis sunt Celebrata.

ΓΑΜΗΛΙΑ.

A*Thenis* γαμήλια Gamelia *festum erat, quod in honorem Iunonis Gameliæ, hoc est, nuptialis, mense Gamelione, qui nostro Ianuario vt plurimùm respondet, celebrabatur, quam statuit Cecrops, Phauorino teste, & cui in hac solennitate sacrum fiebat, non tamen fel victimæ sacrificabāt sed eximentes post aram proiiciebant: id nimirum significante Legislatore, néque bilem néq; iracundiam in nuptiis & coniugio esse oportere: cuius rei etiam meminit Eusebius lib. 3. de Præparatione Euangelica.*

ΛΗΝΑΙΑ ΚΑΙ ΑΜΒΡΟΣΙΑ

Donati error. I*Ones in honorem Dionysii seu Bacchi Festum quotannis celebrârunt, quod ab ipso* Ληναῖον, *siue pluraliter* Λήναια *nominârunt. Dictus enim fuit Dionysius* Ληναῖος *Lenæus, non, vt Donatus ineptè putauit, quòd leniat à curis mentem: quî enim Græcum nomen potest Latinam etymologiam recipere? sed* ἀπὸ τῆς ληνοῦ, *hoc est, à torculari: vnde & Moscopulus eum* τῶν ληνῶν ἐπιστάτην *Præsidem torcularium nominat. Ab hoc etiam festo Gamelionem, mensem Atticum* Ληναιῶνα *Lenæum seu Lenæonem Iones appel-*

pellârunt, quia per id tempus vina in ciuitatem importari essent solita. Nominârunt etiam Festum hoc Ἀμβρόσια, *vel plurali numero* Ἀμβρόσια *De quibus omnibus plura diximus suprà in Ianuario.*

ΑΦΙΞΙΣ ΙΣΙΔΟΣ ΕΚ ΦΟΙΝΙΚΗΣ.

Festum hoc celebratum in contumeliã Typhonis.

Æ*Gyptij apud Hermupolim septimam diem mensis Tybi, qui Ianuario nostro respondet, partem tamen Decembris sibi quoque vendicat, Festam agentes, eámque* Ἄφιξιν Ἴσιδος ἐκ φοινίκης *nominantes,* ἐπέπλαττον ἐπὶ τοῖς ποπάνοις ἵππον ποτάμιον δεδεμένον, *id est, ex placentis effingebant equum fluuialem vinctum. Itaque etiam in eâdem vrbe simulachrum ostēdebatur Typhonis, equus fluuialis, cui accipiter insistebat contra serpentem pugnans: equo Typhonem indicantes accipitre vim & principatum,* ἣν βίᾳ κτώμενος ὁ τύφων πολλάκις οὐκ αὐτὸς ταράττεται, ἢ ταράττων *(?): quibus vi potitus Typhon sæpenumero non defatigabatur præ malitia turbatus atque turbans, vt Plutarchus scribit in lib. de Osiride. Fiebant itaque hæc ab ipsis in contumeliam Typhonis, qui Osiridem interfecerat, mense Tybi: Plutarchus tamen paulò ante hunc locum hæc facta ab ipsis mensibus Payni & Phaophi testatur. In hoc & aliis Festis & Sacrificiis similia multa faciebant in Typhonis ignominiam: contumeliosè tractabant rufos, asinúmq; de præcipitio deijciebant Coptitæ, quòd rufus & asinino colore fuisset Typhon. Busiritæ ac Lycopolitæ tubarum vsu omninò abstinebant, quòd harum sonus asininæ voci esset similis, eodem authore.*

CAPVT VIII.

De Ferijs quæ IANVARIO mense à Romanis sunt Celebratæ.

CALENDÆ IANVARIÆ.

Ceremonia calendis Ian. à Rom. obseruata.

E*Rant quidem* Calendæ *omnes Iunoni Sacræ, vt suprà indicauimus, peculiariter tamen Romani Calendis Ianuariis suo Iano sacrificabant & Ioui, vnde Herodianus lib. 1. sic scribit:* Νέου μὲν γὰρ ἔτους σέβουσι τὴν ἑορτὴν ῥωμαῖοι εἰς θεὸν ἀρχαιότατον τῆς Ἰταλίας ἐπιχώριον ἀναφέροντες: *id est,* anni ineuntis diem Romani Festum agunt, ad vetustissimum Italiæ Deum eum referentes. *Ac hortatur Ouidius lib. 1. Fast. ciues Romanos, vt prima huius diei orta luce, adsint sacrificiis. Fiebant autem Sacra hoc die Iano ex libo, quod ab eo antiqui* Ianual *vocârunt, authore Festo: item ex mala, quæ farinâ hornâ & sale miscebatur: adhac mero & thure. Sic enim Ouidius,*

Iane tibi primùm thura merumq; fero.

Hortatur adhac Ouidius Rom. ciues, vt linguam coerceant, mentémque adhibeant, sic inquiens:

Prospera lux oritur, linguísque animísque fauete:
Nunc dicenda bona sunt bona verba die.
Lite vacent aures, insanáque protinus absint
Iurgia: differ opus liuida turba tuum.

Hoc tamen referendum ad contentiones forenses, amicorum iurgia & maledicentiam inuidorum: alioquin enim hoc die non vacabant contentione & certamine, sed artis demonstratione quam quisq; callebat, certabant: vt bono omine ab anni initio captato, idem tota anno professuri essent. Sic enim Ouidius:

Post ea mirabar cur non sine litibus esset
Prima dies: causam percipe, Ianus ait.
Tempora commisi nascentia rebus agendis,
Totus ab auspicio ne foret annus iners.
Quisque suas artes ob idem delibat agendo,
Nec plus quàm solitum testificatur opus.

Vnde Columella quoq;, Ita tamen, *inquit*, vt agricolæ ipsis Calendis Ianuariis auspicādi causâ omne genus operis instaurent.

Ascendebat etiam populus nouis indutus vestibus, cum Consulibus nouum Magistratum initurus in Capitolium hoc die: vbi immolabant iuuencos albos rudes operum: nec tantum intra templa, sed etiam præ foribus eorum suaueolentia incendebant: quod his verbis innuit Ouidius:

Cernis odoratis vt luceat ignibus æther,
Et sonet accensis spica Cilissa focis.
Flamma nitore suo templorum verberat aurum.
Et tremulum summa spargit in æde iubar.
Vestibus intactis Tarpeias itur in arces,
Et populus Festo concolor ipse suo est.
Iamq; noui præeunt fasces, noua purpura fulget,
Et noua conspicuum pondera sentit ebur.
Colla rudes operum præbent ferienda iuuenci,
Quos aluit campis herba Phalisca suis.

Obseruatum hoc fuit ab anno Vrbis 601. quo Q. Fuluius Nobilior & T. Annius Lucus Consules fuerunt: ab hoc tempore hic dies Solennis Consulatu ineundo fuit: Simúlque Votorum fiebat nuncupatio, quibus noui Consules & Flamines pro salute & incolumitate Reipub. Solēne obibant iusiurandum. Tacito authore. His adde, quòd Calendis Ianuar. Consulibus & Magistratum ineuntibus, lauri folia à populo dabantur, cum ischadibus boni ominis ergò. Nam laurus

efficax esse aduersus venena, & sanitatem conciliare credebatur, referente Cœlio lib.5.cap.7.

3. *Adhæc primum anni incipientis diem lætis precationibus inuicem faustum felicémque precabantur. Causam huius ritus Ouidius reddit:* Omnia principiis, inquit, inesse solent. *Et Plinius*, Cautum erat apud Romanos, *ait*, ne quod mali ominis verbum Calendis Ianuarijs efferretur: *si quid enim sinistro omine auditum esset, infelicem annum portendere precabatur: quod idem & priuatim diebus Natalibus obseruabant. Hinc est, quòd Meuius quidam (vt scribit Porphyrio) post absorptum patrimonium, Calendis Ianuariis altâ voce optauit, vt quinquaginta millia nummorum æris alieni haberet. Cúmq; admiratus quidam astantium quæsiuisset, quid hoc sibi vellet, quòd tam solenni die optaret sibi incommodum? Meuius respondit:* Non est quòd mireris, octingenta enim millia debeo. *Vnde etiámnum hodie, Paulo Marso teste, in tota Græcia & omnibus ferè Italiæ vrbibus diluculo Calendarũ Ianuar. pueri ad Nobilium ædes accedentes, quibusdam rhythmis eos salutant, & felicem annum eis imprecantur: qui mos inde ad Heluetios & Germanos vsque fluxit etiam.*

4. Strena quid. *Mos quoque apud Romanos fuit Calendis Ianuariis vltro citróque mittere munera, quæ* Strenas *appellàrunt.* Strenam, *inquit Festus lib.*17. vocamus munus, quod datur die Festo, ominis boni gratiâ, à numero quo significatur alterum, tertiúmque venturum similis cõmodi, veluti Trenam, præposita S. litera, vt & in locq & lite solebant antiqui, dicentes Slocum, Slitem. *Contra autem Nonius*, Strena, *inquit*, dicta est à strenuitate: quòd viris strenuis ea conveniat, ob virtutem, *vt Symmachus ad Theodosium & Arcadium Impp. scripsit. Vel à luco strenia, ex quo Tatius Rex verbenas filicis arboris noui anni auspices primus accepit, vt idem Symmachus ad eosdem retulit. Erant autem hæc munera apud priscos illos Romanos palmarum poma, quæ cariotæ seu cariotides appellantur, carica & mella, vnde tunc* Dulciaria *dicebantur, progressu verò temporis pauperum tantùm erant huiusmodi dona. Vnde Martialis in distichis:*

Dulciaria.

Aurea porrigitur Iani Cariota Calendis:
Sed tamen hoc munus pauperis esse solet. *Et alio loco:*

Hoc linitur luto Iani Cariota Calendis,
Quam fert cum paruo sordibus asse cliens.

Mittebant autem inuicem Dulciaria hæc die hoc, in omen futuræ suauitatis ineuntis anni: & vt dulces dies anni à dulcibus rebus auspicarentur, quod Ouidius docet lib. 1. Fast. sic canens.

Quid vult palma sibi, rugosáque carica, dixi,
Et data sub niueo condita mella cado?
Omen, ait, causa est: vt te sapor ille sequatur,
Et peragat cœptum dulcis vt annus iter.

Quum autem Imperium Rom. auctum esset, & dira cupido habendi animos ciuium incessisset, relictis his Dulciariis pauperibus vti diximus, ditiores aurea & argentea vltro citróque mittebant munera. Vnde Symmachus ad Theodosiũ & Arcadium Augustos sic scripsit de Strenis loquens: Sumite, *ait*, defensores publicæ salutis solenniter auro ducta munuscula, non quia diuitis metalli honore gaudetis, sed vt nostra deuotio felicis seculi testetur opulentiam. Bonis Principibus benè parta libemus: suscipite à iudicibus aperta obsequia, qui precia occulta damnatis. Meritò vobis solennes pateras cum quinis solidis, vt Numinibus integratis offerimus: quibus nec vester pudor, nec noster census oneratur. *Sic Tranquillus de Augusto Cæsare scribit:* Calendis Ianuarijs, *inquit*, Strenam in Capitolio, etiam absenti, ex qua summa pretiosissima Deorum simulachra mercatus, vicatim dedicabat, vt Apollinem sandaliarium, & Iouem tragœdum, aliáque in restitutionem Palatinæ domus incendio absumptę, veterani, decuriæ, tribus, atque etiam singulatim è cætero genere hominum libentes, ac pro facultate quisque pecunias contulerunt, delibante tantummodò eo summarum aceruos, neque ex quoquam plus denario auferente. *Hæc verò aurea & argentea munera, Ouidius* Stipem *vocat lib.* 1. *Fast. sic inquiens:* Dulcia cur dentur, video: Stipis adijce causam. *Est autem Stipis, Festo teste, nummus signatus: cuius rei etiam indicio est, quòd pecunia, quæ militibus datur, Stipendium dicitur, & Sponsio pecuniarum stipulatio. Laudat verò Ouidius priscam illam simplicitatem, & damnat sui temporis opulentiam & luxuriam: quæ tandem eò vsq progressa fuit, vt non solùm hoc die, sed aliis etiam huius mensis darent & acciperent Strenam. Sed cum Strenarum dies legitimus esset Calendæ Ianuar. id est, anni initium, ideò Tiberius Imp. edicto prohibuit, ne Strenarum commercium vltra Calendas Ian. exerceretur, Suetonio teste, qui Strenarum commercium vocat vicissitudinem dandi & accipiendi Strenas. Addit idem author de Tiberio:* Consueuerat quadruplam Strenam, (*hoc est, quadruplo maiorem quàm ipse accepisset*) de manu reddere, sed offensus se interpellari toto mense (*Ianuario*) ab ijs qui potestatem sui die Festo (*Calendis Ian.*) non habuissent, vltra non reddidit.

Mos mittēdi aurea & argētea munera Calend. Ian. Romæ quãdo cœperit.

Stipis quid.

Strenarũ origo

Hæc autem Strenarum origo, quâ felicem ominabantur annum ipsius auspicio & initio, à Tatio Rege manâsse dicitur, qui primùm Romuli hostis, deinde collega in regno Romano fuit, sicuti Turnebus in suis Aduersariis annotat, & Symmachi authoritate probat. Sic enim ille in epistola ad Theodosium & Arcadium Augustos: Ab exortu, *inquit,* penè vrbis Martiæ Strenarum vsus adoleuit authoritate Tatij Regis, qui verbenas filicis arboris ex luco Streniæ anni noui auspices primus accepit. *Idem Symmachus ad eosdem in alia epistola sic scripsit:* Calendas anni auspices, quibus mensium recursus aperitur, impertiendis Strenis dicauit antiquitas: hujus instituti vsum munificentiæ festinatione peruertitis, seram putantes liberalitatem, quæ statis temporibus amouetur.

Herodianus lib.1. quæ pluribus diximus paucis verbis complectitur: ταύτῃ τῇ ἑορτῇ Ῥωμαῖοι δεξιοῦνταί τε ἀλλήλυς, καὶ προσαγορεύουσι, νομισμάτων τε ἀντιδόσεσι, καὶ κοινωνίᾳ τῶν γῆς καὶ θαλάττης καλῶν εὐφραίνουσιν αὐτὺς, ἀρχαί τε ἐπώνυμοι τό τε πρῶτον τὴν ἔνδοξον καὶ ἐνιαύσιον πορφύραν περιτίθενται.

Calēdæ Ian. celebriores factæ.

Huic Iani Festo Cal. Ian. celebrato, accessit progressu temporis inde plurimùm celebritatis, quòd eo ipso die duo templa, alterum Iouis, alterum Æsculapij dedicata & consecrata in insula Tiberina essent, vt Ouidius lib.1. Fast. testatur:

Quod tamen ex ipsis licuit mihi discere Fastis
Sacrauere Patres hac duo templa die.
Accepit Phœbo, nympháque Coronide natum
Insula diuidua quam premit annis aqua.
Iuppiter in parte est, cepit locus vnus vtrumque
Iunctáque sunt magno templa nepotis auo.

Seruius autem Grammaticus refert, nihil apud Romanos tam solenne fuisse, quàm diem consecrationis.

Hæc Religio diei huius causa videtur fuisse, quòd quum in primordio nascentis Ecclesiæ omnibus diebus sine discrimine persequerentur Christianos, hac vna tamen die à cæde eorum abstinerent. Vnde D. Hieronymus author est, nullum esse toto anno, præter Calendas Ian. diem, quo non afflicti supplicio è Christianis quingenti Martyres numerentur.

5. *Ambrosius Serm.17. indicat, gentes hanc Solennitatem epulis transegisse, nec non acclamationibus & saltationibus impiis. Durandus in Rationali lib.6. cap.15. refert, Ethnicos hoc die formas monstrosas induisse, alios pelles pecudũ, alios capita bestiarum, viros mulierum, mulieres contrà virorum vestes: nonnullos mensam refertam varij generis epulis adornatam, & poculum mulso mistum tota illa nocte domi suæ habuisse, fertilitatem futuri anni sic auspicantes. Meminit postremæ huius idololatriæ & Hieronymus lib.18. in Isaiam, & dicit eam in cunctis vrbibus, maximè autem in Ægypto & Alexandria in vsu fuisse.*

6. Iuramentum solenne in castris calendis Ian. exigebatur.

Illud denique non omiserim Calendis Ianuariis Solenne sacramentum quotannis à Romanorum militibus in castris exigi & præstari solitum. Prius quidem sua sponte decuriati equites, centuriati pedites sacramenta mutuò præstabant: Deinde verò Paulo Æmilio & Terentio Varrone Coss. tunc primùm, quod nunquam antea factum, per Tribunos militum à voluntario sacramento, ad legitimum iusiurandum milites adacti fuere. Quod quidem Imperator præstare tenebatur primus, suo mox ordine subsequebãtur Legati, deinde Tribuni, hinc Cēturiones, postea Decuriones, mox Præfecti castrorum, demùm milites eo quo diximus die. Iurabant autem per Deos, postea in acta Principum, se iussu Consulum conuenturos, nec è castris, eorum iniussu, quæsitis occasionibus abituros, non fugæ formidinisúe causa extra ordinem recessuros, nisi teli sumendi, vel hostis feriendi, aut ciuis seruandi causa. Neq; in exercitu, propéue 10. passuum millia, pluris argentei nummi furtum facturos: extraq; hastam, ligna, pabulum, vtrem, follem si quid, quod pluris esset, nacti fuissent, id omne ad Consules delaturos, aut dominis reddituros. Alexander ab Alex. lib.1. cap.20.

COMPITALIA.

Compitaliorũ author.

COmpitalia *Seruius Tullius Romanorum Rex, à Plinio lib.36. cap. vltimo, ob miraculosos Natales suos instituisse scribitur. Fuerunt autem eiusmodi, vt Dionysius lib.4. ex Latinis authoribus refert: Ex foco regiæ, vbi cùm alia Sacra domestica solebant fieri, tùm cœnarum libari primitia, extitisse virilis membri speciem. Id primã conspicatam Ocrisiam, bello à Tarquinio Prisco captam, & Tanaquili vxori dono datam, sed ab ea manumissam: quæ ex more liba eò tulerat, indicâsse Regibus. Viso prodigio, miranti marito Tanaquilem vxorem prudentem alioquin & Thuscarum cum primis peritam artium, dixisse solam soli, fatale esse in Regia majorem homine prolem nasci ex ea fœmina quæ cum spectro illo concumberet. Id quũ confirmâssent alij quoq; prodigiorum interpretes, placuisse regi ipsã cum eo coire, cui primæ apparuerit: ac mox mulierem nuptiali ornatu excultam inclusam esse in cubiculum, congressámq; cum quopiam Deo, vel Genio, siue is Vulcanus fuerit, vt tum vulgò creditum sit, siue familiaris Lar: postquam is disparuit grauidam factam legitimis mensibus exactis peperisse Seruium Tullium. Ac ne fabulosum hoc videretur, fidem rei prodigio nouo confirmatam idem tradit. Puero*

Seruij Tullij natales quales.

enim in Regio cubiculo meridianti flamma emicuit è capite, matre ipsáque Regina inspectante cum mulieribus & aliis qui tum fortè aderant: nec prius ardere caput desiit, quàm excitato à matre flamma simul cum somno euanuit. Quæ omnia ego conficta arbitror, vt hoc pacto Tullio è serua, sed parente Tarquinio, nato, maior apud subditos esset authoritas. Quicquid sit, Seruium Tullium creditum Laris familiaris esse filium, ob id Compitalia & Ludos Laribus instituisse Plinius author est. Sunt qui hos Ludos eosdem esse velint cum Romanis & Plebejs seu popularibus, quos ego tamen diuersos arbitror. Nam Compitalitij circa Ianuarium tantùm hyemis tempore, Romani verò per totum annum celebrati sunt. Error autem inde natus videtur, quòd in Romanis ludis simulachra portata, passim in compitis vrbis posita fuerunt, vnde & Compitalitij aliquando dicti sunt.

Ludi Compitalitij ac Romaniac Plebeij diuersi.

Mandauit autem, vt Dionysius Halicarnass lib. 4. refert, vt per omnia compita, vnde & nomen habent, viciniæ Sacella lignea dedicarent Laribus, & quotannis eis Sacra facerent, conferentibus liba singulis domibus. Sacrificiis Compitalia sacra facientibus non ingenuos, sed seruos ministrare voluit, quasi hoc gratius esset Laribus: quod Festum nostra quóque ætate Romani agitant paucis diebus post Saturnalia cum primis celebre & sumptuosum, Compitalium appellatione. Diu átque mos ille priscus in Sacris placandi genios per seruorum ministeria, qui temporaria libertate fruuntur per eos dies, vt hac honorificà humanitate mansuetiores redditi dominos suos chariores habeant, & leniùs ferant suæ fortunæ inclementiam. *Hæc Dionysius.*

Compitaliorum ritus.

Macrobius autem aliter sentire videtur, qui lib. 1. Saturnal. cap. 7. ita scribit: Qualem nunc permutationem memorasti sacrificii, inuenio postea Compitalibus celebratá, cuius Ludi in compitis agitantur. *Nam* Restituti ludi à Tarquinio superbo Laribus ac Maniæ, ex responso Apollinis: quo præceptū est, vt capitibus pro capitibus supplicaretur. Idq; aliquandiu obseruatū pro familiarū sospitate, vt pueri mactarentur Maniæ Deæ, matri Lariū: quod sacrificij genus Iunius Brutus Consul pulso Tarquinio aliter constituit celebrandum: Nam capitibus alij & papaueris supplicari iussit, vt responso Apollinis satisfieret de nomine capitū, remoto scilicet scelere infaustæ sacrificationis: factumq; est, vt effigies Maniæ suspensæ pro singulorum foribus, periculum si quando immineret familijs, expiarent: ludósque ex vijs compitorum, in quibus agitabantur, Compitalia appellauerunt. *Hæc Macrobius. Festus ait,* Pilæ effigies viriles & muliebres ex lana, Compitalibus suspendebantur in Compitis: & hunc diem Festum esse Deorum inferorum, quos vocant Lares putarunt: quibus tot pilæ, quot capita seruorum, tot effigies, quot essent liberi, ponebantur, vt viuis parcerent, & essent ijs pilis & simulachris contenti. *Laniū enim (authore Plinio) veteres Romani authoritatem religiosam habuere, postes à nubentibus attingi iubentes, apud quos flamines pileum ferebant, in quo erat breuis virga, desuper habens lanæ aliquid. Cùmque capellu per Lupercos mactatis gemini adolescentes præclari sanguinolento gladio fœdatam sibi faciem attingerent, alij illico cum lana lacte madida accurrebant, atque abstergebant sanguinem.*

De Ludis Compitalitiis Iulius Cæsar Scaliger lib. 1. Poët. cap. 8. sic scribit: Ante vrbem designatam à vicorum compitis, in quibus agitabant agrestes, ludi & facti & dicti Compitalitij: intermissi deinde ad Seruium vsque Regem, ac per vicorum Magistros instaurati, quemadmodum à L. Pisone iterum curatum est, vt per eosdem Magistros, qui tunc Præfecti nominati sunt, restituerentur. Tandem sublatis Collegiis ipsi pariter aboliti sunt.

Erant autem Compitalium feriæ non statæ, sed conceptiuæ: ideóque etsi hyeme tantùm celebrarentur, nihilominus certus eis dies non erat definitus, sed modò hoc, modò alio agitabantur. Hinc, vt Antonius Constantius ex Varrone indicat, nonnunquam 11. Calen Ianuariis solebant celebrari: & Dionysius Halicarnass. paucis diebus post Saturnalia celebratas scribit. Cicero in Pisonem mox ab initio refert suâ ætate Compitalitiorum dies in Calendas Ianuarias incidisse. Idem rursus ad Atticum lib. 7. testatur 4. Non. Ianuar. etiam celebratos: sic enim scribit: Ego quoniam 4. Non. Ian. Compitalitius dies est, nolo eo die in Albanum venire molestus familiæ. *Quæ etiam causa est, quod hoc loco de ijs agere volui. Ex Macrobij quoque lib. 1 Saturn. apparet, die nono Ianuarij mensis aliquando agitata fuisse Compitalia. Eius verba adscribam, quòd ex iis intelligatur, quibus verbis hæ feriæ concepta fuerint à Prætore: Is, inquit,* more Majorum Compitalia his verbis concipere solebat: Die noni post Calendas Ianuarij Quiritibus Compitalia erunt. *Ad qua verba, vt obiter hoc addam, Gellius lib. 10. cap. 24. hæc annotat:* Die noni Prætor dicit, non die nono, neque Prætor solùm, sed pleráque omnis vetustas sic locuta est.

Compitalia fuerunt conceptiua.

Ago-

AGONALIA.

Agonalia Iano celebrata.

AGonalia *statiuæ Feriæ sunt, semper 5. Iduum Ianuar. celebratæ in honorem Iani, ex instituto Numæ Pompilij, vt Macrobius ex Antia refert lib. 1. Saturn. Et Ouid. lib. 1. Fast. inquit:* Quatuor adde dies ductis ex ordine Nonis, *hoc est, Quarto die post Nonas, qui est nonus mensis, & quintus ab Idibus. Rursus idem:* Ianus Agonali luce piandus erit. *Festus verò in honorem Agonij Dei, qui rebus agendis præesse putabatur, institutas esse has ferias dicit. Immolabat autem hoc die Rex Sacrorum arietem, vt Varro tradit lib. 5. de lingua Latina.*

1. Agonaliorum etymologia & ritus.

1. *Nominis verò rationes multæ afferuntur. Nam Varro loco iam citato, ex ritu Sacrorum ductum existimat, in quibus Minister strictum ad arietem iugulandum tenens cultrum, mactare non audebat nisi iussus esset: ideo succinctus mandatum imperiúmve expectans, rogare solebat, Agon? Quam opinionem Ouidius quoque his versibus attigit:*

Nominis esse potest succinctus causa minister,
Hostia cœlitibus quo feriente cadit.
Qui calido strictos tincturus sanguine cultros,
Semper agátne, rogat, nec nisi jussus agit.

2. *Alij putarunt Agonalia dici ab actu, quòd pecudes ad sacrificium sponte non veniant, sed agantur. Sic Pompeius Agonias hostias ab agendo dici putat. Vnde Ouidius:*

Pars, quia non veniant pecudes, sed agantur, ab actu
Nomen Agonalem credit habere diem.

Nõnulli putant antiquos vocasse hoc Festũ Agonalia, per detractionem vnius literæ ab Agnalia: ab Agnis, quamuis Rex sacrorum arietem immolaret. Sic enim Ouidius:

Pars putat hoc Festum priscis Agonalia dictum,
Vna sit vt proprio litera dempta loco.

4. *Sed quia Festa omnia hoc nomine appellanda forent, sic vera essent duæ hæ rationes, ideò fuerunt, qui Agonalibus nomen inditum existimârunt à metu hostiarum, quæ viso cultro, quo erãt ferienda, in aqua, siue mola, vbi tingebatur, trepidabant: nam ἀγωνία est conturbationis species, quam Latini trepidationem vocant. Quam sententiam Poëta his versibus attigit:*

Aut quia præuisos in aqua timet hostia cultros,
A pecoris lux est ipsa notata metu.

5. *Festus, vt diximus, ad Agonium, rerum agendarum Deum, dictionis huius etymon refert.*

6. *Alij ad Agonem montem in quo die illo sacra fieri solebant, qui postea Quirinalis dictus est, ex quo in eo consederunt Sabini, in vrbis portionem recepti.*

Alii denique à certamine curuli dictum putant, quod his diebus antiquitus solebat celebrari. Græci enim certamina & ludas Λγω ας appellant. Hanc opinionem Ouid. approbat, sic canens: 7

Fas etiam fieri solitis ætate priorum
Nomina de ludis Græca tulisse diem,
Et prius antiquus dicebat Agonia sermo,
Veráque iudicio est vltima causa meo,

Agonalia repetita.

Repetuntur Agonalia 13. Calend. Maias: quod Ouidius docet lib. 5. Fast. Nam quum ibi dixisset de transitu Solis in Geminos qui tunc temporis hoc die fiebat, hæc subiungit:

Ad Ianum redeat: qui quærit, Agonia quid sint:
Quæ tamen in Fastis hoc quoque tempus habent.

CARMENTALIA.

Carmentalia quo die celebrata.

CArmentalia *Romæ celebrata 3. Idus Ianuar. Ouidius indicat lib. 1. Fast. Nam quum Agonalia celebrata ostendisset 5. Idus Ianuar. & media hyemi 4. Idus Ianuar. assignasset his verbis:*

Postera lux hyemem medio discrimine signat:
Æquaq; præteritæ quæ superabit, erit.

Mox subjungit:

Proxima prospicieт Tith‿no aurora relicto,
Arcadiæ Sacrum Pontificale decus.

Intelligit igitur 3. Idus Ian.

Carmentalia vnde dicta.

Nomen habent à Carmenta Euandri matre è Mercurio, quæ fatidico spiritu afflata filio suasit, vt relictâ patriâ Italiam peteret, vbi Euander, monitis eius obtemperans, pulsis Aboriginibus, ea loca occupauit, vbi postea Roma condita fuit, Dionysio Halicarnassæo authore. Hanc ab initio Themin vocatam asserit Plutarchus Problem. 56. vel juxta alios, Nicostratam. Qui verò Romanas conscripserunt Origines, linguâ patriâ Carmentam eam postea appellatam tradunt. Cuius nominis etymologiæ variæ afferuntur. Plutarchus eodem loco, itémque in vita Romuli sicut & ante eum Dyonisius Halicar. testes sunt, esse qui à carminibus sic dictam velint: & quamuis Dionysius in hanc sententiam descendere videatur, Plutarchus tamen non carmina Carmenti nomen indidisse, sed ab ea potius accepisse vult, quòd diuino spiritu afflata, ventura populo carmine solita esset prædicere. Quidam igitur, eodem authore, Carmentã quòd quasi careat mente, dictam voluerunt: vt solebat his euenire, quæ Apollinis numine debacchabantur.

Huic, in Dearum numerum relatæ, aram dicârunt Romani apud eam portam, quæ inde Carmentalis

Google

mentalis appellata fuit, & ibi quotannis sacrificârunt, quòd de Imperio Romano vaticinata esset, Dionysio teste lib. 1.

Dedicatio templi Iuturnæ hoc etiã die celebrata. *Eadem die celebrabatur etiam Dedicatio templi Iuturnæ, quod fuit in campo Martio, propè ductum aquæ virginis. Testatur id Ouid. lib. 1. Fast. sic canens:*

Te quoque lux eadem Turni soror æde recepit,
Hic vbi virginea campus obitur aqua.

Iuturna quæ. *Dicit autem hoc loco Ouidius, Iuturnam fuisse Turni sororem, quam quidam dicunt lacui, in quo submersa est, nomen dedisse. Seruius verò indicat, fontem fuisse in Italia celeberrimum, iuxta Numicum fluuium, cui à iuuando nomen inditum fuerit: quòd quum naturaliter omnis aqua noxia sit peregrinorum corporibus, hic tamen fons omnibus saluberrimus extiterit. Scatius quoque in Syluis, Iuturnam fontem fuisse testatur. Ex hoc fonte Romam ad omnia sacrificia aqua afferri consueuerat. Inde quoque ægroti, authore Varrone, aquam petere soliti erãt. Quæ etiam, absque dubio causa fuit, quòd ad has aquas templum ædificatum, & eius dedicatio quotannis celebrata fuit.*

Iduum Ianuariarum Celebritas.

Idus Ianuar. cur celebriores reliquis. I*Dus quidem omnes Iouis nomine sanxit Festas antiquitas: hæ tamen celebriores factæ, quòd Cæsar Octauianus iis* Augusti *nomine appellatus sit: quem in infantia* Thurinũ *dictum Suetonius scribit, vel in memoriam originis Maiorum, vel quòd eo recens nato, eius pater Octauius in regione Thurina aduersus fugitiuos rem feliciter gessisset. Sed & Octauianus à patre Octauio: & C. Cæsar, Iulij Cæsaris testamento dictus fuit. Sed post extinctam Cleopatram, & omnibus prouinciis in certam formam redactis, Augusti cognomen amplissimum assumpsit, ex Munacij Planci sententia, Tranquillo teste. Refert id etiam Ouidius his verbis:*

Idibus in magni castus Iouis æde Sacerdos
Semimaris flammis viscera libat ouis:
Redditáque est omnis populo prouincia nostro,
Et tuus Augusto nomine dictus auus.

In hoc autem Sacro Iduum Ioui ouis mactabatur, quæ inde Idulis *dicebatur. Hinc Ouidius:* Idibus alba Ioui, grandior agna cadit. *Festus: Idulis ouis dicebatur, quæ omnibus Idibus Ioui mactabatur. Sic etiam Macrobius lib.* 1. *Saturnal. c.* 15. Sunt qui existiment, Idus ab oue Iduli dictas, quam hoc nomine vocant Thusci: & omnibus Idibus ouis immolabatur à Flamine. *Idibus autem Ianuarij vervecem Ioui mactatum & immolatum Ouidius testatur:*

Idibus in magni castus Iouis æde Sacerdos
Semimaris flammis viscera libat ouis.

Carmentalia repetita: Porrimę item & Postuertę Sacrum.

Porrima & Postuerta quæ. D*Ecimo octauo Calend. Februar.* Carmentalia *iterum celebrabantur, in honorem matris Euandri, item Porrimæ ac Postuertæ, quarum illam etiam Porsam, vt Alex. ab Alex. vult lib. 2. cap. 25. vt verò Anton. Constantius Porsam & Anteuortam dixerunt. Fuerunt autem Carmentæ vel sorores vel comites, habuerúntque vim noscendi, vt inquit Macrobius, illa præterita, hæc futura.* *Carmentalia cur repetita.* *Repetita autem sunt hæc Solennia, & simul Porrimæ ac Postuertæ sacrificatum iis fuit propter restituta vehiculi iura matribus Romanis. Nam vt Liuius docet lib. 5. ab vrbe condita, cùm, vrbe voti damnata, decimæ mittenda esset ex præda Veientana Apollini Delphico, pecunia ex ærario prompta fuit, & tribunis militum Consularibus, vt aurum ex eâ coemerent, negotium datum. Eius verò cùm non esset copia, matronæ, cœtibus ad eã rem consultandam habitis, communi decreto pollicitæ tribunis militum, aurum & omnia ornamenta sua in ærarium detulerunt. Grata ea res, vt quæ maximè Senatui vnquam fuit. Isq́; honos, ob eam munificentiam, matronis habitus à Senatu fuit, vt plaustro carpentisq́; ad Sacra ludosq́; Festo profestóq; vterentur. Verùm Plutarchus in vita Camilli huius non meminit, sed inquit, Senatum his mulieribus honorem referentem decreuisse, post mortem, quemadmodum pro viris, ita pro fœminis laudatiuam orationem haberi non enim mos erat antea apud Romanos, mulierem mortuam laudare. Verùm progressu temporis hoc Carpentorum ius illis ablatum fuit à Senatu: de quo Plutarchus 56. Problem.* Ferunt, *inquit*, mulieres Senatusconsulto vehiculis vti prohibitas, inter se conspirâsse, ne qua earum conciperet, néue pareret, atque ita viros vlciscerentur, donec coacti mutauerunt sententiam, atque vti permiserunt. Natis deinde pueris, quum & multitudine liberorum, & bonitate felices fuisse viderentur, Carmentæ ædem ædificârunt, in qua Sacra huius Deæ obibant, & simul vterum ferentes, antequam ederetur partus, Postuertæ & Porsæ, quibus duæ aræ dicatæ erant, ne partus perversi fierent, aut præposterè exirent, immolabant. *Ob quam causam etiam violari hoc templum & Sacra putabãtur si quis ad ea scorteum aliquod siue morticinium intulisset: unde & apud Cretenses obseruatum arbitror, ne in*

adem Dianæ, quam religiosissimè venerabantur, quisquam præterquam nudus ingrederetur. De his omnibus Ouid.lib.1. Fast.ita cecinit:

Respiciet Titan actas vbi tertius idus,
Fient Parrhasiæ Sacra relata Deæ,
Nam prius Ausonias matres carpenta vehebant:
Hæc quóque ab Euandri dicta parente reor.
Mox honor eripitur: matronáque destinat omnis,
Ingratos nulla prole nouare viros.
Néue daret partus, ictu temeraria cæco
Visceribus crescens excutiebat onus.
Corripuisse partes ausas immitia nuptas,
Ius tamen exemptum restituisse ferunt.
Bináque nunc pariter Tegeææ sacra parenti
Pro pueris fieri virginibúsque iubent.
Scortea non illi fas est inferre sacello,
Ne violent puros exanimata focos.
Porrima placatur, Postuertáque, siue sorores,
Siue fugæ comites Mænali diua tuæ.
Altera, quòd porrò fuerat, cecinisse putatur.
Altera, venturum postmodo quicquid erat.

CONCORDIÆ Templi Dedicatio, eiúsque Festum.

Concordiæ templum Romæ qua occasione extructum.

Decimo *septimo Calendis Februarij celebrabatur Dedicatio Templi* Concordię, *non eius quod Manlius Prætor vouit, & C. Atilius duumuir cum M. eius collega dedicauit, authore Liuio 3. Decad. lib. 3. nec eius quod Flauium scribam legimus in area Vulcani summâ inuidiâ Nobilium dedicâsse: sed eius templi amplissimi, ingentis & magnifici, quod vouit & dedicauit Camillus. Is enim, Plutar. ho teste, post multas illustres victorias, fusis Gallis, cùm in vrbe esset & Dictaturam non deposuisset dissidente populo à Senatu, annitentéque, vt alter è Consulibus popularis eligeretur, dubius præsentibus rebus senatum petit: & priusquam dicere aggressus esset, ad Capitolium conuersus, Deos testatur, vt ea dicturus sit, quæ tàdem benè vertant Reipub. & si seditio ciuilis tollatur, templum Concordiæ ædificaturum se pollicetur. Cùm multa ac graues in Senatu contentiones essent, in hanc tandem sententiam itum est, vt alter Consulum è populo crearetur. Dictator cùm hoc ad populum deferret, statim populus cum Senatu reconciliatus est, & Camillum plausu ac clamore domum vsque remittunt. Postridiè autem congregati decreuerunt, vt Concordiæ, quemadmodum Camillus vouerit, in foro & in concione, ingens pro rebus gestis templum molitetur. Extructum autem fuit ante cliuum Capitolinum, non longè ab æde Iunonis Monetæ: à quo (vt scribit Varro) Curtius conuersus equo concitato in profundissimum hiatum se præcipitem dedit. Id longo tempore post à Liuia Drusilla arâ & simulachro exornatum, Tiberius iterum dedicauit, quum triumphum Illyricum egisset, Suetonio teste, Ouidius de his ita cecinit:*

Candida te niueo posuit lux proxima templo,
(vbi per lucem proximam intelligit diem Carmentæ Sacra sequentem)
Quâ fert sublimes alta moneta gradus.
Nunc benè prospicies Latiam Concordia turbam,
Nunc te sacratæ constituere manus.
Furius antiquum populi superator Hetrusci
Vouerat, & voti soluerat ille fidem.
Causa, quòd à Patribus sumptis secesserat armis.
Vulgus, & ipsa suas Roma timebat opes.
Causa recens melior, sparsos Germania crines
Corrigit auspiciis Dux venerande tuis.
Inde triumphatæ libâsti munere gentis:
Templáque fecisti, quam colis ipse, Deę.
Hæc tua constituit genetrix, & rebus, & arâ,
Sola toro magni digna reperta Iouis.

PALATINI Ludi.

Palatinorum ludorũ author.

Vetus *Calendarium, Gyraldus ac Iunius in suis Fastis* Palatinorum Ludorum *initium ad 16. Calendas Februarias referunt, & per dies octo, vel iuxta alios septem, vel etiam iuxta Iosephum tres tantùm, durâsse volunt. Eorum authorem faciunt Augustum Cæsarem. Is enim, constituto Imperio, & occiso Cæsare Dictatore, in eius honorem & memoriã in parno rotundo templo, quod fuit in Palatio hos ludos instituit. Vltimo, hoc est, octauo eorum die interfectus est Caligula Cæsar à coniuratis. Sic enim Suetonius in eius vita:* Cùm placuisset, *inquit,* Palatinis Ludis spectaculo egressum meridie aggredi, primas sibi partes Cassius Chærea Tribunus cohortis prætoriæ deposcit. *Et mox*: Nono Calend. Fabruarij, horâ quasi septimâ cunctatus, an ad prandium surgeret, marcescente adhuc stomacho pridiani cibi onere, tandem suadentibus amicis egressus atque occisus est. *Videtur itaque mendum esse in Lazij libro 10. cap. 15. vbi scribit, hos Ludos sexto Calend. Ianuarias per 8. dies celebratos: adeóq; pro sexto*

Calend. Ianuar. legendum, decimo sexto Calend. Februarias.

Sementinæ Feriæ.

Semētinæ fuerunt cōceptiuæ.

FEriæ Sementinæ *Conceptiuæ fuerunt, quæ à Sacerdote quotannis concipiebantur, hoc est, indicebantur: Vnde Ouid. lib. 1. Fast. sic canit:*

Ter quater euolui signantes tempora Fastos,
Nec sementina est vlla reperta dies.
Cùm mihi (sensit enim) lux hæc inciditur, inquit
Musa, quid à Fastis non stata Sacra petis?

Celebrabantur tamen quotannis vt plurimùm die 24. Ianuar. sicut ex Ouid. intelligitur.

Semētinæ feriæ vnde dictæ.

Appellatæ sic sunt, Varrone teste, à semente, quòd sationis causa susciperentur: quas Festus ait institutas esse, quasi ex iis fruges grandescere possent. Indicebantur autem, quum iacta & condita essent solo semina: quod quidem fit celerius vel serius pro qualitate temporis & regionum: quod Ouidius his versibus indicauit:

Vtque dies incerta Sacris, sic tempore certo
Seminibus jactis est vbi fœtus ager.

Semētina species paganaliū.

Erat autem hæc Solennitas species quædam Paganalium: nam rustici circuibant solenni pompâ, & sacrificabant Terræ Cererique, frugum parentibus, farre & porcâ prægnanti. Sic enim Poëta noster:

Pagus agat Festum, pagum lustrate coloni,
Et date paganis annua liba focis.
Placentur matres frugum, Tellúsque, Cerésque,
Farre suo, grauidæ visceribúsque suis.
Officium commune Ceres & Terra tuentur:
Hæc præbet causam frugibus, illa locum.

Ambarvalia.

Ambarualia quando, & cur celebrata Ambarual. ritus.

HVc pertinent etiam *Ambarualia, quæ fiebant, non solùm circa sementem, sed etiam paulò ante messem: quæ lustrationes & purgationes aruorum esse putabantur, & plurimùm ad fertilitatem conferre: Festus inquit,* Ambaruale sacrificium dicitur, quòd ambiat arua victima. *Sextus Pompeius dicit:* Ambaruales hostiæ appellabantur, quæ pro aruis à XII. fratribus sacrificabantur. *Item,* Ambarualis hostia est, quæ rei diuinæ causâ circum arua ducitur ab ijs, qui pro frugibus faciunt. *Hæc verba etiam Macrobio lib. 3. Saturn. citantur cap. 5. vbi hæc quoque addit:* Huius sacrificij mentionem Virgilius in Bucolicis habet, vbi de apotheosi Daphnidis sic canit:

Hæc tibi semper erunt, & cùm Solennia vota
Reddemus Nymphis, & cùm lustrabimus agros.

Vbi lustrare significat circuire. Hinc enim videlicet & nomen hostiæ acquisitum est ab ambiendis aruis. *Hactenus Macrobius.*

Sacrum autem ipsum hoc ritu celebrabatur: Suem, Ouem & Taurum, vnde Suouetaurilia *sacrificium dicebatur, maturis frugibus ter circum arua ducebant, omnésque post clamantes sequebantur, ex quibus vnus querneâ coronâ ornatus, cum solenni saltatione composito carmine Cereri decantabat laudes: & postquam vino & lacte libâssent, antequam fruges meterent, porcam Cereri immolabant.*

Hic ritus ab aliis sic describitur: Vnusquisque paterfamiliâs hostiam deligebat in Cereris sacrificia, quam querneâ coronâ circa collum positâ ornabat, eámque ter circa sata ducebat, quam vniuersa familia querneis ramis coronati, Cererísque laudes canentes cum tripudiis comitabantur. Deinde post has lustrationes mulsum & lac offerebatur, quum alioquin vina solùm interesse Cereris sacrificiis iure sacrificiorum minimè possent. Hunc ritum vniuersum propriè monstrauit Vergil. lib. 1. Georgic. in his:

Cuncta tibi Cererem pubes agrestis adoret:
Cui tu lacte fauos, & miti dilue Baccho:
Térque nouas circum felix eat hostia fruges,
Omnes quam chorus, & socij comitentur ouantes:
Et Cererem clamore vocent in tecta: neque ante
Falcem maturis quisquam supponat aristis,
Quàm Cereri torta redimitus tempora quercu
Det motus incompositos, & carmina dicat.

Tibullus etiam hunc ritum prolixè videtur describere lib. 2. Elegiâ 1.

Neque verò Sacrificium hoc à rusticis solùm fiebat, sed etiam à Romanis fines agri Romani lustrantibus, qui inter quintum & sextum lapidem, teste Strabone lib. 5. erant, quod Sacrum, *inquit,* Ambaruale vocabant quod, opinor, circum agri Romani terminos, Sacrum fieret. *Vide etiam Turnebum lib. 18. Aduersar. cap. 17. Atque huic Sacro fratres Aruales præerant, qui ad hoc delecti erant, vt terminos agri Romani Suouetaurilibus circumferrent. Vide plura apud Iosephum Scaligerum in suis ad Festum castigationibus, in voce, Amtermini.*

Præterea

Praterea vnusquisque paterfamiliâs in agro suo fines fundi Suouetaurilibus lustrabat: cuius lustrationis ritum & verba vide apud Catonem de re Rustica cap. 141.

PAGANALIA.

Paganaliorum origo.

PAganalia *erant quidem rusticorum Feriæ, sed non ob eam causam vt Sementina, & Ambaruaalia, instituta. Ianuario autem mense celebrata fuisse Paganalia, & quidem post Sementinas Ouidius haud obscurè significare videtur. Cùm enim de Sementinis egisset, hos versus subijcit:*

Villice da requiem terræ semente peractâ

Da requiem terram qui coluere viris.

Earum originem Dionysius in quarto Antiquitatum Rom. ad Seruium Tullium Regem refert, inquiens: Vt etiam rusticanæ multitudinis facilius iniri posset numerus, per singulos pagos aras iussit (*Seruius Tullius*) dedicari Dijs Tutelaribus, quotannísque ibi conuentum fieri & sacrificium, Festum hoc cumprimis religiosum constituens vocatum Paganalia, simúlque eorum sacrorum ritus, qui nunc quoque seruantur, conscripsit. Ad id sacrificium eúmque conuentum omnes paganos iussit in singula capita conferre certum numismatis genus, sed aliud viros, aliud mulieres, aliud puberes: quibus connumeratis per sacrorum Præsides apparebat hominum numerus per ætates ac sexus distinctus. *Ex quibus intelligitur, ob rusticanæ multitudinis mulierum faciliùs ineundum, hanc solennitatem ab initio institutam fuisse.*

Iosephus Scaliger in suis ad Varronem in Coniectaneis indicat in Paganalibus potionem, qua Cereri, vel qua eadem esse putatur, Pali in Camella proposita fit, Burranicam *dictã fuisse, idq; conijcit ex his Ouidij lib.4. Fast. versibus:*

Dum licèr, opposita velut in cratere Camella

Lac niueum potes, purpureámque sapam.

Hæc potio, *inquit*, Burranica dicebatur, à colore burro, quem mulsum lacte dilutum facit, Festus: Burranica potio appellatur lacte commistum sapâ, à rufo colore, quem Burrum vocant Camella autem ea est, quam Pollux σκάφιον vocat. *Et mox rursus Scaliger indicat, Cererem in Paganalibus sacris vocatam fuisse Empandam, de qua intelligendus sit Varro libro* 1. *de vita populi Romani, cuius hac apud Nanium verba extant.* Hanc Deam Æ'ius putat esse Cererem. Sed quòd in asylum qui confugerent, panis daretur, esse nomen fictum à pane dando pandere, hoc est aperire. Ergo, *inquit Scaliger*, intelligis Empandam Deam Paganorum.

Castoris & Pollucis Festum.

SExta Calend. Februarias Festum est *Castoris & Pollucis: quòd eadie illis ædes consecrata esset apud fontem Iuturnæ à Tiberio, sua fratrisque nomine, vt Suetonius indicat, & Ouidius libro* 1. *Fast.*

At quæ venturas præcedit sexta Calendas.

Hac sunt Ledæis templa dicata Deis.

Fratribus illa dies, fratres de gente Deorum

Circa Iuturnæ composuere lacus.

Fuerat quidem longè ante Tiberium illic ædes, quam bella Latino vouerat A. Posthumius, & postea eius filius Duumvir ad idipsum creatus dedicauerat, sed ea fuit alia ab hac celebritas, de qua Idibus Quintilibus agemus.

PACIS Festum.

TRigesimo die Ianuarij *Pacis Festum celebatur: eius templum nullum, aut perquàm exiguum fuit Romæ Augusti tempore: ob quam causam Ouidius de die eius Festo canens libro* 1. *Fast. in fine, aræ tantùm eius, non templi meminit, dicens:*

Ipsum nos carmen deduxit Pacis ad aram:

Hæc erit à mensis fine secunda dies.

Et mox:

Thura Sacerdotes Pacalibus addite flammis.

Albáque perfusa victima fronte cadat.

Vtque domus, quæ perstat, eam cum pace perennet,

Ad pia propensos vota rogate Deos.

Agrippina autem cœpit id è fundamentis erigere: postea verò Vespasianus huic Deæ templum illud magnificentissimum dedit, quò (vt inquit Iosephus lib.7. de Bello Iudaico cap. 24.) *omnia collata & reposita sunt, quorum visendorum studio antea per totum orbem vagabantur homines.*

Hac etiam mense Sacrum Diis Penatibus factum ex Calendario veteri rustico apparet, quod Hubertus Golizius edidit.

CAPVT IX.

Festa quę mense FEBRVARIO à Grecis celebrabantur.

ΕΛΑΦΗΒΟΛΙΑ.

Elaphebolia à Phocensibus celebrata.

EΛαφηβόλια *Elaphebolia Festum fuit in honorem Dianæ venatricis celebratum,*

I 2 qua

qua ἐλαφηϐόλος *cognominata est ab ictu & nece ceruorum. Fuit autem Phocensium hæc celebritas propria, de qua Plutarchus in libello De virtutibus mulierum sic scribit:* ἑορτὴν δὲ ἐκ πασῶν μεγίστην τὰ ἐλαφηϐόλια μέχρι νῦν τῇ Ἀρτέμιδι τῆς νίκης ἐκείνης, ἐν Ὑαμπόλιδι τελοῦσι. *Hoc est,* Omnium festiuitatum suarum maximam Elaphebolia Dianæ Phocenses Hyampoli in hunc vsque diem ob victoriam quotannis celebrant & peragunt. *Historia autem talis est. Phocenses Principes & tyrannos Thessalorum in eorum vrbibus vnâ die vniuersos necauerât: Thessali autem 250. Phocensium obsides trucidârant, omnibúsq; cum copiis per Locros in Phocidem irrumpebât, decretóque facto jubebât nulli adulto parcere pueros verò & mulieres abducere. Tum Daiphantus Bathyllij filius, qui cum duobus Collegis Phocensium Reipub. præerat suis persuasit, vt ad pugnam conserendam Thessalis obuiam irent, mulieres autem cum liberis vnum in locum ex vniuersa Phocide cōgregarent, tumq; congestis lignis cingerent, ac custodes adderent eâ conditione, vt si suos victos intelligerent, confestim struem lignorum accenderent ac corpora comburerent. Hæc quum esset omnium in senatu sententia, vnus surgens,* Æquum est *inquit,* vt mulieres quoque istud probent alioquin omittendum est, neque vi eo sunt adigendę. *Quæ sententia vt peruenit ad mulieres, ipsæ seorsum conuenerunt, itaq; fieri decere decreuerunt, Daiphantúmque coronauerunt, vt qui optimè Phocicis rebus consuluisset. Idem quoque pueros aiunt concione priuatim conuocatâ sciuisse. His ita actis, Phocenses ad Cleonas Hyampolidis cum hoste conflixerūt, victoriáq; potiti sunt: & in rei memoriam Phocenses hanc anniuersariam solennitatē instituerunt, omnium quas habent maximam. Referunt Pausanias, & Plutarchus eo quo diximus loco.*

Elaphebolioriū origo.

Ἔλαφος πλακοῦς ἐν τοῖς ἐλαφηϐολίοις ἀνεπλάσσετο διὰ σταιτὸς καὶ σησάμου: *id est, Ceruus placenta in Elaphebolijs seu Dianæ Festo & sacris ex farina, melle ac sesamo fiebat, Athenæo teste lib.*14 *cap.*19.

Elaphebol. ritus.

ΑΣΚΛΗΠΙΑ.

Æschines in Oratione κατὰ Κτησιφῶντος *dicit, Demosthenem tempora ciuitatis suffurantem decretum scripsisse, vt Prytaneis concionem conuocarent octauâ incipientis Elaphebolionis mensis, quum Festa & Sacra fierent Æsculapio. De hoc Festo loqui arbitror Alexand. de Alexand. lib.3. cap.18. & Adrianum Iunium in suis Fastis, vbi dicunt decimâ & octauâ Decembris Æsculapij Sacra & Festa Athenis celebrata. Nam Alexander, quem Iunius fortasse sequutus est, per Elaphebolionem falsò Decembrem intellexit à Laurentio Valla seductus.*

Troezeniorum Festum.

*Athenæus lib.*14. *cap.* 17. *ex Caristio indicat, in Troezene, mense Geraestione, qui Februario nostro respondet, per multos dies conuentus fieri consueuisse, quorum in vno serui cum ciuibus astragalis vnà luserint, & seruis Domini conuiuium præbuerint.*

ΚΡΟΝΙΑ.

Pausanias in Eliacis refert, Basilas in Cronio monte Festum Saturno celebrare in æquinoctio verno, mense qui apud Eleos Elaphius appelletur.

CAPVT X.

De Festis quæ FEBRVARIO Mense à Romanis sunt Celebrata

CALENDÆ FEBRVARIÆ.

Calendis Februariis Festum fuit Deæ Sospitæ, cui ad ædem Matris Deûm in Palatio, vt volunt aliqui, templum constitutum est, & primo huius mensis die dedicatum. Docet hoc Ouidius lib.2. Fast. sic canens:

Sospitæ festum.

Principio mensis Phrygiæ contermina matri
Sospita delubris dicitur aucta nouis.

Fuit autem hoc templum, vt quibusdam placet, quod vouit Iunoni Sospitæ Cornelius Consul, in principio pugnæ, cùm certaret aduersus Insubres, si hostes fusi fugatique essent: quorum eâ pugnâ triginta quinque millia interfecti sunt. Romæ hæc Dea primùm coli cœpta fuit, sed absque templo ante hunc Consulem, quum pestis illa, quæ ex fætore cadauerum bello Cannensi orta, euanuisset. Hanc igitur Deam potestatem habuisse seruandi & Romani crediderunt, & Aristoteles docuit: qui (vt in vita eius legimus) Nicanore genero ægrotante, duas statuas vouit, alteram Ioui Seruatori: alteram Iunoni Sospitæ, si Nicanor incolumitatem reciperet.

LVCARIA.

Hoc ipso quoque die Romæ cum pompa & processione ad Asylum, quod Romulus cōstituit, vt eò omnes qui tuti vellent esse, confugerent, & ab omni essent noxa liberati. Hoc propterea fecit, vt ex collecta multitudine vrbem & facilius auctis viribus condere & tueri possent. De Asylo ita Liuius scribit: Locus qui nunc septus densis sentibus inter duos lucos est, Asylum aperit. Eò ex finitimis populis turba omnis sine discrimine, liber an seruus esset, auida nouarum rerum perfugit: idque primum ad cœptam magnitudinem roboris fuit. *De loco autem hoc sic Dio-*

Lucaria Festa.

nysius lib. 2. Antiquit. Rom. scribit: Locum vmbrosum, medium Capitoliíque & arcis, quod nunc vocatur linguâ Romanâ Intermontium duorum quercetorum: erátque tunc casus, reique ipsius cognomen, cùm syluæ essent per vtraq; latera opacæ, quibus conjungebantur colles, Sacrum sinens, inuiolabilem sertis, templumq; in eo erigens, cui Deorum aut geniorum, certũ non habeo. Confugientibus ad illud seruis, sponsor factus est per speciem religionis erga Deos, nihil eos detrimenti ab inimicis accepturos: ac si permanere apud se vellent, ciuitatis etiam participes faciebat, tradebátque agri portionẽ, quem bello quæsierat. Hique confluebant, vndique domestica fugientes mala, nec se vlterius aliò conferebant. *Festus refert lib. 10. Romanos celebrâsse hac Festa, & LVCARIA appellâsse, in luce inter viam Salariam & Tiberim sito, quòd victi à Gallis Romani fugientes è prælio, in eo se occultauerint. Vetus tamen Calendarium hoc Festum refert ad 14. Cal. Sextiles.*

Denique Calend. Februariis quoque in æde Vestæ, ad quam Numa habitauit, ac templo Capitolini Tonantis, quod Augustus struxerat in Capitolio, rem Diuinam fecerunt: & in Capitolio Ioui bidentem mactârunt: quod Ouid. lib. 2. Fast. his verbis testatur:

Ad penetrale Numę, Capitolinúmque Tonantem,
Inque Iouis summa cæditur arce bidens,

GOTHICI Ludi.

IN *fastis Romanorum legimus*, Ludos Gothicos *prid. Non. Februarij datos fuisse per sex dies continuos: vt etiam refert Lazius lib. 11. cap. 16. rerum Romanarum.*

AVGVSTI Festum.

Festi huius origo.

NOnis *Februariis Augustus* PATER PATRIÆ *est appellatus: vnde eo die Festũ in tantæ rei memoriam celebrabatur. De quo Tranquillus ita scribit:* Patris patriæ cognomen vniuersi repentino maximóque consensu detulerunt ei, primò plebs legatione missâ: deinde quia non recipiebat, ineunti Romæ spectacula, frequens & laureata. Mox in curia senatus, neque decreto neque acclamatione, sed per Valeriũ Messalam id mandantibus cunctis: Quod bonum, inquit, faustúmque sit tibi, domuíque tuæ, Cæsar Auguste: sic enim nos perpetuam felicitatem Reipub. & læta huic precari existimamus. Senatus te consentiens cum populo Romano consalutat patriæ Patrem. Cui lachrymans respondit Augustus his verbis: Compos factus votorum meorum, P.C. quid habeo aliud Deos Immortales precari, quàm vt hunc consensum vestrum ad vltimum vitæ finem mihi perferre liceat. *De hac salutatione loquens Ouidius 2. Fast. sic canit:*

Dum canimus Sacras alterno pectine nonas,
Maximus his Festis accumulatur honos, &c.

FAVNALIA.

Faunus cur Rom. coluerint.

IDibus *Februariis Romani rem diuinam & Sacrum annuum fecerunt* Fauno, *in Tiberis insula, vbi Fauni ædes erat, & post Idus statim Lupercalia celebrârunt quæ Fauni esse Ouidius his verbis testatur:*

——Nudos aurora Lupercos,
Aspicere, & Fauni Sacra bicornis erunt.

De Faunalibus autem idem Poëta sic canit lib. 2. Fastorum:

Idibus agrestis fumant altaria Fauni,
Hic vbi discretas insula rumpit aquas,

Existimabant enim expedire, vt eum Deum sibi conciliarent, cuius non parua vis ad nocendum esse crederetur. Constat enim, Faunum Deum esse infernalem ac pestilentem, vt ait Porphyrius. Vnde Horatius eum orat, vt lenis per agros suos transeat: Lenis incedas abeátque paruis Æquus alumnis. *De Fauno autem & Faunalibus plura sumus dicturi Nonis Decembris, quibus Fauni feriæ repetebantur, & agrestes feriatim saltabant.*

Hoc ipso etiam die, Menenio Agrippâ & M. Horatio Puluillo Coss. anno ferè quarto post superatum ac Atheniensibus Xerxem, duce Themistocle ad Salamina, sex & trecenti Patricij Fabij cum familiis suis & clientibus vniuersi à Veientibus apud fluuium Cremeram circumuenti, perierunt. Qua de re vide Liuium, Silium & Ouidium lib. 2. Fastorum, vbi hanc cladem prolixè describit, tandem autem sic concludit:

Vna dies Fabios ad bellum miserat omnes:
Ad bellum missos perdidit vna dies.

Ob hanc causam hic dies ater seu religiosus erat.

LVPERCALIA.

Lupercalia quando celebrata.

DEcimo *quinto Calendas Martias celebrabantur Romæ* Lupercalia: *quod Ouidius his verbis refert.*

Tertia post Idus nudos aurora Lupercos
Auspicit, *&c. Testatur idem Fenestella cap. 1.*

De Lupercalibus

De horum Sacrorum Origine alii aliter tradunt. Quidam enim ad Romulum & Remum re-

rum origine varia sententia. 1. *referunt, sed tamen discrepantibus sententiis. Aiunt nonnulli, Romulum & Remum in Fauni Sacro dum pararentur epulæ ipsique sese nudos exercerent in ludis, vocatos ex alto à pastore, monitósque prædones abigere armenta: confestim igitur in diuersas partes nudi discurrentes, à Remo abacta armenta recuperata esse: & in huius rei memoriam institutum fuisse hoc solenne. Hanc sententiam Ouidius lib. 2. Fast. his verbis recitat:*

Cornipedi Fauno cæsa de more capella,
 Venit ad exiguas turba vocata dapes.
Dúmque Sacerdotes verubus transuta salignis
 Exta parant, medias Sole tenente vias,
Romulus, & frater, pastoralísque juuentus
 Solibus & campo corpora nuda dabant.
Cæstibus & jaculis, & missi pondere saxi
 Brachia per lusus experienda dabant.
Pastor ab excelso: Per deuia rura juuencos
 Romule prædones & Reme, dixit, agunt.
Longum erat armari: diuersis exit vtérque
 Partibus, occursu præda retenta Remi est.
Vt rediit, verubus stridentia detrahit exta:
 Atque ait, Hæc certè non nisi victor edet.
Dicta facit, Fabijque simul: venit irritus illuc
 Romulus & mensas ossáque nuda videt.
Risit, & indoluit Fabios potuisse Remúmque
 Vincere, Quintilios non potuisse suos.
Fama manet facti, posito velamine currunt:
 Et memorem famam, qui benè gessit, habet.

2. *C. Acylius autem (vt Plutarchus in vita Romuli refert) scriptum reliquit, Romulum, quum ante conditam vrbem suæ pecora perdidisset, Fauno supplicatum concessisse. Deinde nudum, ne sudore impediretur, eos saltus currendo lustrâsse: & ideò ludicra hæc celebrari.*

3. *Refert ibidem alteram ab hac sententiam Plutarchus, Butæ cuiusdam in elegiis de Romanarum rerum inscriptionibus, Romulum, Amulio, superato, cum Remo fratre præ lætitia ad locum vsque expositionis eorum, in quo lupa lac dedisset, cucurrisse. Quod vt posteritati commendaretur, hos ludos instituisse. Sed huic opinioni Plutarchus non multùm tribuere videtur, quum dicat hunc Butam αἰτίας μυθώδεις scripsisse.*

De hoc autem aliter Valerius Maximus sentiens, ita scribit: Lupercalium mos à Romulo & Remo inchoatus est tunc, cùm lætitiâ exultantes, quòd his auus Numitor Rex Albanorum, eo loco, vbi educati fuerant, vrbem condere permiserat, sub monte Palatino, hortatu Faustuli educatoris sui, quem Euander Argiuus consecrauerat. Facto sacrificio, cæsísque capris, epularum hilaritate, ac vino largiore prouecti, diuisâ pastorali turbâ, cincti ouinis pellibus immolatarum hostiarum, jocantes obuios petiuerunt: cujus hilaritatis memoria annuo circuitu feriarum repetitur: *cap. 154. Meminit huius sententiæ etiam Alexander ab Alex. lib. 4. cap. 12.* 4.

Verissima autem Dionysii videtur sententia, qui in Latio ab Euandro originem habuisse hæc sacra existimat. Sic enim libro 1. Antiquit. Roman. scribit: Arcades acceptis sub colle, non procul à Tiberi distante, sedibus, exædificatis more patrio domicilijs, templa quoque construunt, primum Lycæo Pani, jubente Themide (Arcadibus enim Deorum antiquissimus & honoratissimus est Pan) in loco quem Romani Lupercal nominant, nos Lycæum dicere possumus: Et nunc quidem ædificiis fanum circùm occupantibus omnia, difficilis conjectura est, qualis olim loci natura fuerit: sed vt fertur, erat tum spelunca sub tumulo magna, denso querceto contecta, & sub petris profundi fonticuli, solúmque rupibus contiguum nemorosum, & frequentibus atque proceris opacum arboribus: ibi ara dicata more patrio Sacra fecerunt, quæ nostro quoque tempore faciunt Romani mense Februario post brumam, nihil mutantes ex ritu pristino. *Hæc Dionysius. Cui astipulatur etiam Fenestella, qui librum suum de Romanorum Magistratibus sic incipit:* Omnium Deorum, quos vetus Romanorum religio excoluit, primo Pani Lycæo, seu Faunum illum, seu potius Sylvanum vocari placet, per Lupercos rem Diuinam Lupercalésque ludos fecisse apud vetustatis assertores, constat. Ea quidem Sacrorum genera ab Euandro Rege, qui ex Arcadia profugus in eum locum venerat, qui tandem Romanæ arci præfuit, ad nostros primùm delata, ac celebrata fuisse feruntur, *Et certè eò facilius crediderim Sacra Pani seu Fauno ab Euandro in Latio instituta, quòd Faunus Rex Aboriginum Arcadibus, teste eodem Dionysio, Liuio & Iustino, & agros, & montem, quem illi postea Palatinum appellârunt, benignè assignâsse dicitur.* 5.

Dionysius ex Ælio Tuberone graui authore & scrip-

& scriptore diligenti eodem libro refert, Numitoris pastores intercipiendi Remum insidiis delegisse tempus, quo iuuenes Arcadicum olim ab Euandro in honorem Lycæi Panis institutum, erant celebraturi, &c. Vnde colligitur, Sacrum hoc & ante Romulum in Latio fuisse, & eo ipso tempore à Romulo ac Remo celebratum, quo Remus à Numitoris pastoribus captus sit. Meminit huius sententiæ etiam Ouidius lib. 2. Fast. sic canens:

Pana Deum pecoris veteres coluisse feruntur
Arcades, Arcadiis plurimus ille jugis.

Et mox:

Transtulit Euander syluestria Numina secum:
Hic vbi nunc vrbs est, tunc locus vrbis erat.
Inde Deum colimus, deuectáque Sacra Pelasgis:
Flamen ad hæc prisco more Dialis erat.

Et hanc vt veriorem sententiam, Poëta etiam amplecti videtur, sic descriptionem huius festi concludens:

Quis vetat Arcadio dictos à monte Lupercos?
Faunus in Arcadia templa Lycæus habet.

Lupercaliorũ ritus *Ritibus autem vel ceremoniis huiusmodi peragitur hoc Sacrum. In Palatino monte, vbi Panis templum fuit, & simulachrum caprinâ facie, barbâ oblongâ, rubro colore, hirtis cornibus, pectore sideribus radiante, infimâ sui parte hispidâ & caprino pede, alterâ manu fistulam, alterâ pedum incuruum tenens, vt Alex. ab Alex. refert lib. 4. cap. 12. Capræ candidæ jugulabantur, sistebanturq́ ibi duo Nobiles adolescentes, quorum frontes alii cultro sanguine perfuso tingebant, alii statim lanam lacte madentem admouentes abstergebant, eâ lege, vt abstersos adolescentes ridere oporteret: qui deinde incisis in corrigias caprarum pellibus nudi vnctiq́ succincti, tantùm pudenda recens mactatarum caprarum exuuiis seu pellibus, discurrentes obuios quosq́ verberabant per lusum atq́ lasciuiam: quibus mulieres etiam vltrò palmas, caprinarum pellium scuticis cædendas præbebant, & à crepitu pellicularum, quem faciebant verberantes,* Crepos, *appellârunt: Obseruatúmque fuit etiam, vt à ficu Ruminali, vbi Romulus & Remus expositi fuerant, cursum suum inceptarent. Proprium præterea huius celebritatis fuit, vt luperci canem immolarent: sicuti Dionysius, Liuius, Plutarchus in Romulo, aliique multi referunt.*

Lupercaliorũ ritus causa. In Lupercalibus cur capra mactata. *Ritus autem huius rationes varias Plutarchus citato loco & allii commemorant. Capræ mactabantur in hoc Sacro, quòd id animal crederetur esse Fauno dicatum, vnde & simulachrum eius caprinâ formâ effingitur, vt suprà diximus.*

Luperci cur nudi cucurrerint. *Luperci autem currebant nudi, seu vt Panem imitarentur, seu vt vetustissimorum Arcadum morem referrent. Quas causas Ouidius libro 2. Fast. his verbis attigit.*

Cur igitur currant, & cur sic currere mos est.
Nuda ferant positâ corpora veste rogas?
Ipse Deus velox discurrere gaudet in altis
Montibus, & subitas concipit ille fugas.
Ipse Deus nudus nudos jubet esse Ministros,
Nec satis ad cursus commoda vestis erat.
Ante Iouem genitum terras habuisse feruntur
Arcades, & lunâ gens prior illa fuit.
Vita feris similis, nullos agitata per vsus:
Artis ad huc expers, & rude vulgus erat, &c. *Et mox:*
Sub Ioue durabant, & corpora nuda gerebant,
Docta graues imbres, & tolerare notos.
Nunc quoq; detecti referunt monumenta vetusti
Moris, & antiquas testificantur opes.

Harum causarum meminit etiam Fenestella ab initio sui libri quibus & aliam adiicit, quam Ouidius latè prosequitur: Nonnulli, *inquit,* Iolem) *Omphalem alii legunt*) vxorem Herculis à Fauno visam, ac per ardorem libidinis concupitam asserunt. Fortè enim per syluas & amœna nemorum æstûs leuandi causâ vnà cum dilectissima coniuge Hercules vagabatur. Videt ergò elegantissimâ formâ mulierem ab altæ rupis specula senex Deus. Ergo illorum vestigia eminus libet obseruare instituit. Illi autem per syluas ducendæ nocti aptissimum locum petunt. Interea mulier dum quiescendi tempus aduenit, pellem leonis Herculis de more aptat humeris, clauâ etiam illius manu assumptâ tali habitu præditam somnus aggreditur. Erant autem duo parati coniugibus lecti, eò quòd postridiè Libero patri rem diuinam facturi erant seorsim cubituris. Noctu ergo Syluanus fallendi custodis occasionem nactus, clàm thalamum ingreditur, primóque congressu fortunatus futurus, puellæ thorum tenet, manúque tentans (vt noctu fit) horridum leonis tegmen inuenit. Ratus ergo cubare ibi Herculem ad aliud cubile ire pergit: quod quum sensisset mollius stratum puerilibúsque deliciis aptiùs, stragula veste

sensim amotà, dum libidine ardens manu palpat Herculem: ac vix dum hirti cornu poris horrorem hauserat, experrectus Hercules manu reiectum toto antro fusum iaculat? quo pro strepitu somno puella discussa lumina accersit. Lumine ergo Syluano prodito clusos ac semiruptus vix attollens humo humeros, in syluas detrusus est. Ea ergo ratione perpetuò execratis vestibus, quibus tam turpiter delusus esset, easdem suis à Sacris procul abfore constituit.

Qui verò ad Romulum hoc Sacrum ludicrum eiusq; originem referunt, hoc cursu hacq; nuditate in memoriam reuocatam volunt, rem quondã à nudis prosperè gestam. Nam, vt antè diximus, cùm in honorem Fauni Lupercaliorum Solennitas celebraretur, Romanorum pecora subitò à latronibus rapta sunt. Romulus ergo cum fratre proiectis vestibus prosequuti sunt prædatores, quibus oppressis, & receptis pecoribus, consuetudinem permansisse dicunt, vt nudi Lupercalia celebrarent, Fenestellâ & aliis referentibus.

Luperci quare cucurrerint, obuios verberarint, & lacte sanguinem abstersint.

Butas vero ad sententia sua confirmationem asseruit, Nobiles adolescentes in hac celebritate currere ac obuios ferire solitos, vt eo gestu referrent, Romulum & Remum post cædem Amulii ex Alba cucurrisse strictis ensibus: sanguinolentoq; gladio faciem attingere & fœdare, vt illius cædis posteris monimentum esset: lacte quoq; in sanguinis abstersione uti, vt Romuli & Remi miraculosam educationem indicarent, quemadmodum Plutarchus refert in vita Romuli.

Luperci cur scuticis & caprarũ pellibus vsi sint.

Quòd autem scuticis ex caprarum pellibus factis circumcurrunt, & obuios quoscunq; vultu hilari vsque ad ineptias verberant, expiationis gratiâ inuentum existimant, quum februa celebrentur hoc mense, quæ expiatiuum *interpretantur, & huius Solennitatis diem constet februatam veteres appellâsse. Docet hoc Ouidius lib. 2. Fastorum sic canens:*

Mensis ab his dictus, sanctâ quia pelle Luperci
Omne solum lustrant, idq; piamen habet.

Ab hac consuetudine Christianos suas Flagellationes *mutatas esse, & in eundem finem instituisse, Polydorus Vergilius testatur de Inuent. lib. 6. cap. 6.*

Luperci cur canẽ immolarint.

Canem certè ab iis expiationis etiam causâ immolatum Plutarchus asserit, idq; ad Græcorum imitationem eos fecisse dixit qui in piacularibus Sacris canem mactare consueuerint: quamquam huius sacrificii duas alias etiam causas mox reddat. Nam hoc factum videri posse dicit, vel vt Romulus nutrici Lupæ gratias referret, quæ atrocissimos hostes canes habet: vel vt canis ad iracundiam succenditur, ita ad cursum Luperci succenderentur. Sic enim inquit *Problem.* 68. Luperci sunt, qui Lupercalibus per lasciuiam discurrentes, obulos cędunt. Vel quòd genus quoddam lustrandæ ciuitatis est. Cane autem omninò (vt ita dicam) Græci vtebantur. Et multi etiam nunc in purgationibus canem iugulant. Proserpinæ quóque catulos cum cæteris purgamentis efferunt, & eos qui expiandi sunt catulisi, hoc piaculi genus Circumcatulationem appellantes. Vel quòd Λύκος, lupus Latinè dicitur: Λύκαια verò Lupercalia: & lupo canis est hostis, & iccirco Lupercalibus cæditur. Vel quòd Lupercis canes oblatrantes molesti sunt. Vel quia Pani sacrificium fit. Pani autem propter greges amicus est canis.

Lupercis cur palmas cædendas præbuerint mulieres.

Palmas autem caprinarum pellium scuticis cædendas præbebant in hoc Sacro mulieres, iuniores præsertim, quòd persuasum eis esset, ea verbera prægnantibus partus facilitatem, sterilibus verò fœcunditatem & concipiendi facultatem afferre, Plutarcho & Fenestellâ testibus. Vnde Ouidius Romanas mulieres sic alloquitur.

Nupta quid exspectas? non tu pollentibus herbis,
Nec prece, nec magico carmine mater eris.
Excipe fœcundæ patienter verbera dextræ.
Iam socer optatum nomen habebit avi.

Hic autem mos & consuetudo à Romulo initium habuit: is enim quum animaduerteret raptarum mulierum sterilitatem, Iunoni ob id in Exquiliis supplicatum & sacrificatum est, responsumq; datum fuit mulieres hircus initet. Sed eâ voce ab augure interpretatâ, mactatur est caper, & eius excesso corio verberata puellæ continuò conceperunt. Qua de re Ouidius lib. 2. Fast. ita cecinit.

Nam fuit illa dies dura cum sorte maritæ
Reddebant vteri pignora rara sui.
Quid mihi, clamabat, prodest rapuisse Sabinas.
Romulus? hoc illo sceptra tenente fuit
Si mea non vires, sed bellum iniuria fecit,
Vtiliùs fuerat non habuisse nurus.
Monte sub Exquilio multis inciduus annis
Iunonis magnæ nomine lucus erat.
Huc vbi venerunt pariter nuptæque virique,
Suppliciter posito procubuere genu.
Cùm subitò motæ tremuere cacumina syluæ,
Et Dea per lucos mira locata suos.

Ita-

Italides matres, inquit, Sacer hircus inito.
Obstupuit dubio territa turba sono.
Augur erat, nomen longis intercidit annis.
Nuper ab Hetrusca venerat exul humo.
Ille Caprum mactat, jussæ sua terga puellæ
Pellibus exectis percutienda dabant.
Luna resumebat decimo noua cornua motu,
Virque pater subitò, nuptáque mater erat.

Lupercaliorū etymologia. *His ita explicatis, dicendum quoque est aliquid de nomine huius Festi. Id Græcis pluralis tantùm est numeri, sicut etiam Latinis. Dicitur enim* Λύκαια *Lycæa, à Pane, quem Lycæum cognominârunt à lupis, quòd inuocatione Panis à stabulis arcerentur lupi. Quamuis Augustinus lib. 18. de Ciuitate Dei cap. 17. ex Varrone referat, Panem inde Ty. æum dictum, quòd ii in lupos transmutati sint, qui de sacrificio, quod Deo illi faciebant, degustâssent aliquid. Eidem Varroni placet quoque lib. 5. de lingua Latin. apud Romanos Lupercalia dicta esse, quòd in Lupercali hæc Sacra facerent Luperci. Est enim Lupercal, Dionysio teste, spelunca sub monte Palatino in qua Pani sacrificabatur: vnde & Lupercal dictum nonnulli putant. Alii, quòd lupa illic Romulum & Remum nutrierit, Vnde Ouidius lib 2. Fast.*

Illa loco nomen fecit, locus ille Lupercal.
Magna dati nutrix præmia lactis habet.

Lupercalia restituta. *Hinc etiam Lupercos cursum suum incepisse inde arbitrantur aliqui in solenni Sacro isto. Nec desunt qui à Lycæo Arcadia monte, vbi præcipuè ea religio peruigeit, Festum hoc sic cognominatū esse arbitrentur, vt Fenestella testatur.*

Id paulatim abolitum restituit Augustus, Pontificatu maximo suscepto, vt ait Suetonius: in eo enim quum antea adolescentes passim currerent, dum ille pudori consultum voluit, ne imberbes cursitarent, decreto sanciuit: Alex. ab Alex. lib. 4. cap. 12.

Turpe fuit Lupercum agere. *Turpe etiam fuisse honestis viris & Magistratu fungentibus Lupercos agere, ex Ciceronis Philipp. 2. apparet. Vbi ob hanc causam grauissimè inuehitur in M. Antonium, & inter alia inquit:* Ita eras Lupercus, vt te esse Consulem meminisse deberes, *&c.*

QVIRINALIA.

Quirinalia quo die celebrata. *D*Vodecimo Calendas Martias *Quirinalia celebrantur: quod Ouidius his verbis refert lib. 2. Fast.*

Proxima lux vacua est: at tertia dicta Quirino
Qui tenet hoc nomen, Romulus ante fuit.

Paulò antè dixerat 14. Cal. Mart. Solem in pisces transire: iam subiungit, proximam lucem, id est, sequentem diem quæ est 13. Cal. Mart. esse vacuam, hoc est sine festo: sed tertiam, 12. videlicet Cal. Mart: dicatam esse Quirino. Intelligitur autem hoc nomine Romulus, Poëtâ teste, Causas verò, cur ità cognominatus, sit, Plutarchus in eius vita his verbis retulit. Quirinū, *Romulus cur Quirinus dictus.* *inquit,* Romuli cognomen Martium ac Bellicosum quidam referre existimant: quidam ex eo ductum, quòd ciues Quirites appellarentur. Alii tradunt, veteres lanceam Quirim vocare solitos. Adhæc, lanceam in Regia positam Martem vocitare. Lancea quóque donare consuesse illos, qui in bellis acriter strenuéque pugnantes fortitudinis laudem meruissent: proinde effectum esse, vt Romulus, veluti Martius quidam Deus ac pugnax Quirinus diceretur. *Hac ille. Quanquam non desint etiam, qui à Curibus, hoc est, à Sabinis, quos in vrbis partem recepit, Quirinum potius cognominatum putent. Ouid. lib. 2. Fast. controuersiam hanc in medio relinquit, contentus omnes, quas iam adduximus opiniones recensuisse, cùm inquit:*

Siue quòd hasta Quiris priscis est dicta Sabinis,
Bellicus à telo venit in astra Deus.
Siue suo Regi nomen posuere Quirites,
Seu quia Romanis junxerat ille Cures.

Quirinalium origo. *Appellatus autem sic fuit post mortem demùm & templum ei dedicatum, Festumq́ in honorem eius, tanquam Deo, institutum est à Senatu Populóque Romano, hac occasione. Cum populus Rom. de Senatu suspicionem concepisset, Romulum ab eo in Curia in frusta discerptum, Iulius Proculus subornatus à Patribus nunciauit plebi, vidisse se Regem humano habitu augustiorem: eumq́ mandâsse ad populum, vt sibi delubrum fieret, se Deum esse & Quirinum vocari. Tum plebs, depositâ omni suspicione & contumeliâ Romulum Quirinum appellantes, ut Deum colere cœperunt, &c. Referunt Plutarchus & Lactantius lib. 1. Diuin. Inst. Ouidius quoque his verbis:*

Pulcher, & humano maior, trabeáq; decorus
Romulus in media visus adesse via.
Et dixisse simul: Prohibe lugere Quirites,
Ne violent lachrymis Numina nostra suis.
Thura ferant, placentq́; nouum pia turba Quirinum,
Et patrias artes, militiámque colant.
Iussit, & in tenues oculis euanuit auras.

Con-

Conuocat hic populum, iussaque verba refert.

Templa Deo faciunt, collis quóque dictus ab illo est:

Et referunt certi Sacra paterna dies.

Quirinalia *quóque* Stultorum feriæ *appellabantur Festo teste: cuius nominis rationem in sequenti festo reddemus.*

Fornacalia.

Fornacalia cur instituta.

E*Adem die sæpè, aut alia huius mensis* Fornacalia *celebrabantur: non enim fuerunt Sacra stata seu fixa, sed indicta. Erant autem* Fornacalia *farris torrendi feriæ; quod etiam Festus scribit, dicens,* Fornacalia Sacra esse, quum far in fornacibus torrerent, quæ ferunt adfornacê, quæ in pistinis erant, fieri consueta. *Seruius indicat, Romanos veteres, quum molarum vsus nondum fuisset, frumenta torrere solitos, & ea deinde in pilas missa pinsere. Vnde & Donatus inquit:* Triticum torrebant prius, vt tundi posset. *Far quóque vt author est Hemina, statuerunt veteres non esse purum, nisi tostum. Sed torrendi ignorantia priscis illis & simplicibus hominibus plurima damna tulit. Nam quæ in fornace torrenda erant, igne exempto, stulti homines flammis torrenda commiserunt, quæ interdum omnem farrũ substantiam absumebant, vel ipsas quáq; casulas vbi torrerentur, adurebant. Docti igitur in fornacibus torrere, Fornax Dea facta est, quam Orabant, vt eam torrendo farri temperiem adhiberet, vt siccaretur, non corrumperetur: & Numa Pompilius in eius gratiam,* Fornacalia *Sacra instituit, teste Plinio lib.* 18. *cap.* 2. *Et Ouidius hæc de re sic canit:*

Fornax dea. Fornacaliũ author.

Vsibus admoniti flammis torrenda dederunt,

Multáque peccato damna tulere suo.

Nam modò verrebant nigras pro Farre fauillas,

Nunc ipsas ignes corripuere casas.

Facta Dea est fornax; læti fornace coloni

Orant, vt fruges temperet illa suas.

Fornacalia quis indixerit.

Curiones autem maximi, quorum, ex Romuli instituto, officium erat; sacris præsidere, Festa & ludos curiæ suæ indicere, & ordinibus in militia præesse. Fornacalia hæc indicebant; & die quæ præcedebat festum, appendebant in foro tabellas, cum signis vniuscuiusq; curiæ, vt quisq; in suam Curiam Fornaci sacrificatum iret. Qui igitur tunc non fuerant feriati, quiq; in sua tribu, vt erat constitutum, sacrum non fecisset, in Quirinalibus & extrema eius diei parte, posteaquam cæteri sacrificium absoluissent, sacrificio expiare cogebatur, quæ icitco Stultorum ferias *dixere. Refert hoc Ouidius lib.* 2. *Fast. sic canens.*

Stultorum feria.

Lux quóque cur eadem Stultorum Festa vocetur,

Accipe; parua quidem causa, sed apta subest.

Curio legitimis tunc Fornacalia verbis

Maximus indicit, nec Sacra stata facit.

Inque foro multa circumpendente tabellâ,

Signatur certâ curia quæque notâ.

Stultâq; pars populi, quæ sit sua curia, nescit;

Sed facit extrema Sacra relicta die.

Plutarchus etiam Problem. 89. *cùm ageret, quâ ratione Quirinalia Stultorum feriæ nominarentur, inquit id fieri,* vel quòd hunc diem, vt Iuba referat, his assignauerint, qui cuius essent tribus, ignorârint, vel his, qui non vt alii tribules Fornacalibus rem Diuinam fecerint, quòd aut impediti fuissent, aut aliquò peregrè profecti, aut denique diem ignorâssent, hoc tempore recuperandi illius potestas data sit.

Feralia.

Feralia quando celebrata.

E*Odem etiam quo celebrantur Quirinalia & Fornacalia, incipiunt quóque* Feralia, *& ad finem vsque mensis per vndecim dies durant. Testatur hoc Poëta noster libro* 2. *Fastorum inquiens.*

Nec tamen hæc vltra, quàm quot de mense supersunt

Luciferi, quot habent carmina nostra pedes.

Hanc, quia iusta ferunt, dixere Feralia lucem.

Vltima placandis manibus illa dies:

Quibus vtique significat, hæc Sacra non vltrà custodienda quàm quot dies à 12. *Calen Mar. supersint ad finem mensis, & quot pedes suis carminibus insint. Intelligit autem Hexametrum cum Pentametro, quæ vndecim continet pedes.*

Feralia cur instituta, & eorũ ritus. Feralia vnde dicta.

Instituta autem fuerunt hæc sacra ad placandos Manes mortuorum, & ad iusta soluenda defunctorum vmbris, quibus ad sepulchra epulæ ferebantur his vndecim diebus, quibus errare credebantur & silicernio pasci. Hinc & nomen eis est inditum. Nam, vt Varroni & Festo placet, à ferendis epulis Feralia dicta sunt, quod etiam Ouidius testatur, inquiens:

Hanc, quia iusta ferunt, dixere Feralia lucem.

Quapropter non tantùm pro viuis, sed etiam pro mortuis mense Febr. Expiationes fiebant.

Allata hæ epulæ ad sepulchrum, ponebantur super nudam silicem in Sacris istis, quæ inde etiam (Seruio authore) Silicernium *dicebantur.* Est enim, *vt Donatus inquit,* Silicernium cœna, quæ infertur Diis Manibus: quòd eam silentes cernant, id est, vmbræ possideant;

Silicernium.

deant: vel quòd qui eam inferunt, cernant quidem, sed non degustent: nam de his quę libantur inferis, quisquis ederit, aut biberit, funestabatur.

Epulæ in Feralibus frugales. *Erant porrò ista Epulæ plerunq; frugales & tenues admodum: constabant enim melle, lacte, vino: quocúnque enim vel leui munere placari Manes credebant, Docet hæc omnia Ouidius lib. 2. Fast. sic inquiens:*

Est honor & tumulis animas placare Paternas,
Paruáque in extructas munera ferre pyras.
Parua petunt Manes, pietas pro diuite grata est
Munere, non auidos Styx habet ima Deos.
Tegula porrectis satis est velatâ coronis,
Et sparsæ fruges, paruáque mica salis.
Inque mero mollita Ceres, violæq; solutæ:
Hæc habeat media texta relicta via.
Nec maiora veto. Sed & his placabilis vmbra est:
Adde preces positis & sua verba focis.

In Feralibus mactatæ victimæ manibus. *Mactabantur tamen interdum quóque manibus victima: vnde illud Poëta nostri:* nec majora veto. *Et Vergilii:*

——— cædit quinas de more bidentes,
Totque sues, totidem nigrantes terga juvencos.

Earum sanguinis libatione & lactis, veteres Romani non sine ratione in parentationibus vtebantur. Quapropter & à feriendis pecudibus Sacro huic nomen quóque inditum videri potest.

In Feralibus quæ vetita. *Dum autem Feralia hæc pro mortuis fiebant, non licebat matrimonium contrahere, templa Deorum aperta habere & iis sacrificare, quòd errantibus vmbris cuncta prophanari & pollui crederent. Vnde Ouidius.*

Dú tamen hæc fiunt, viduæ cessate Puellæ.
Exoptat puros pinea tæda dies.
Nec tibi quæ cupidæ matura videbere matri,
Comat virgineas hastâ recuruâ comas.
Conde tuas Hymenæe faces, & ab ignibus atris
Aufer; habent alias mœsta sepulchra faces.
Di quóque templorum foribus celentur opertis,
Thure vacent aræ, stent q; sine igne foci.
Nunc animæ tenues, & corpora functa sepulchris
Errant, nunc posito pascitur vmbra cibo.

Feraliū orgo. *Mos autem hic placandorum & expiandorum Manium à Numa Pompilio institutus videtur, si Macrobio credimus, lib. 1. Saturnal. c. 13. qui hoc mense statuit, vt justa Diis Manibus soluerentur; sin Plutarcho, à Romulo. Ouidius autem ad Æneam refert; sic enim inquit lib. 2. Fastor.*

Hunc morem Æneas pietatis idoneus author
Attulit in terras juste Latine tuas.
Ille patris genio solennia dona ferebat:
Hinc populi ritus edidicere pios,

Verùm longè ante illum Pluto docuit morem honorum mortuis exhibendorum. Diodorus enim sic scribit: Plutonem volunt sepulchrorum, funerúmque atq; honorum, qui mortuis impenduntur, vsum introduxisse, quum antea nulla rerum harum apud homines esset consuetudo. Quæ causa extitit, vt vita functis dominari existimaretur, antiquitate illi huius curæ principium tribuente.

Intermissum autem Romæ hunc ritum justa persoluendi mortuorum vmbris, miraculis restitutum fuisse, Ouidius hisce testatur: *Intermissus ritus persolvendi justa mortuis restitutus Romæ.*

At quoniam dum longa gerunt pugnacibus armis
Bella, parentales deseruere dies,
Non impunè fuit: nam dicitur omine ab isto,
Roma suburbanis incaluisse rogis.
Vix equidem credo, bustis exisse feruntur,
Et tacitæ questi tempore noctis aui.
Pérq; vias vrbis, latósq; vlulásse per agros
Deformes animas vulgus inane ferunt
Postea præteritis tumulis redduntur honores,
Prodigiísque venit, funeribúsque modus.

Mutæ Deæ Festum.

Inter hæc Feralia Sacra fiebant sacrificia quóque Deæ Mutæ: *Nympha fuit illa, Almonis fluuii filia, quæ à loquacitate* Lalaria, *deinde verò demptâ literâ* Lar *vacabatur. Ea, quum Iupiter Iuturnam Nympham deperiret, & ipsam Iuturnam, vt sibi ab eo caueret, monuit, & Iunoni Iouis mariti sui amores detexit, Indignatus igitur Iupiter linguam ei abstulit, jussitque Mercurio illam pro inferna Nympha ad inferos ducere. Is inter eundem amore eius captus, grauidam eam reddidit, peperitque ex eo Lares Duos. Huic Deæ sacrificabant, ad compescendum maleuolorum ac detrahentium linguas. Hæc verò Sacra Feralibus jungebantur, quòd Deæ huius cum mortuis sit commune silentium: vel quòd Larium mater crederetur, qui animæ seu genii hominum esse putantur, authore Festo: & in lucis piorum Manes habitare existimarentur, qui Lares viales dicebantur, vt Seruius scribit.* *Dea Muta quæ.* *Mutæ festum & sacrum cur celebratum.*

Ritus autem pleni Magicus, qui in hoc Sacro obseruabatur, ab Ouidio lib. 2. Fast. sic describitur. *Mutæ festi & sacri ritus.*

Ecce

Ecce anus in mediis residens annosa puellis,
Sacra facit Tacitæ, nec tamen ipsa tacet.
Et digitis tria thura tribus sub limine ponit,
Qua breuis occultum mus sibi fecit iter.
Tum cantata tenet cum plumbo licia fusco,
Et septem nigras versat in ora fabas.
Quódque pice astringit, quod acu traiecit ahena,
Obsutum mentâ torret in igne caput.
Vina quoque instillat: vini quodcúnque relictum est,
Aut ipsa, aut comites, plus tamen ipsa bibit.
Hostiles linguas, inimicáque vinximus ora,
Dicit discedens, ebriáque exit anus.

Similem artem Magicam exercuisse Monachum quendam contra suos maleuolos & obtrectatores in Chalcide, Paulus Marsus testatur in suis Comment. ad lib. 2. Ouidii Fastorum & quod dictu mirum sit, compescuisse illorum maledicentiam, habuisseq́; librum, cuius inscriptio fuerit, De arcanis veneficiis cuiusdam Tessali. *Idem etiam accidisse se præsente Hispali, & postea Rhodi, plurésque esse per omnem Græciam, qui huiusmodi veneficia exerceant, idem author eodem loco refert. Ita habere quoddam genus incantationis Turcos, quo fugitiua mancipia ex Christianis progenita etiam inuita retrahant, Bartholomæus Georgieuiz peregrinus in Epitome de Turcorum moribus indicat. Nomen serui, fugitiui in schedula scriptum, suspenditur in tabernaculo seu domicilio serui, dein diris verbis & deuotionibus illius caput impetunt: tum fit vi dæmoniacâ, vt fugiens putet sibi in itinere vel leones vel dracones occurrere, vel mare seu flumina contra se exundare, vel omnia tenebris nigrescere: iisq́; terriculamentis perculsus redit ad herum suum pristinum.*

Charistia.

Charistiorum etymologia & ritus.

V*Ndecimo Calend. Martias* Charistia *celebrabantur Romæ, sic dicta,* ἀπὸ τῆς χάριτος *hoc est, gratia: quòd eo die fratres, cognati & affines ad conseruandum mutuum amorem & gratiam conuenirent. De his Valerius Maximus libro 2. cap. 1. vbi de antiquis institutis agit, sic scribit:* Conuiuium etiam solenne maiores instituerunt, idque Charistiam appellauerunt, cui præter cognatos & affines nemo interponebatur: vt si quæ in- inter necessarias personas, querela esset orta inter Sacra mensæ, & inter hilaritatem animorum, fautoribus concordiæ adhibitis, tolleretur. *Ouidius aliã etiam causam affert huius solennitatis, vt nimirum superuiuentium numerus ex eadem familia & cognatione quotannis recenseretur: vbi etiam addit, nullum scelere aliquo pollutum admissum fuisse: Sic enim canit lib. 2. Fast.*

Proxima cognati dixere Charistia cari,
Et venit ad socios turba propinqua Deos.
Scilicet à tumulis, & qui periere propinquis,
Protinus ad viuos ora referre iuuat.
Postque tot amissos quicquid de sanguine restat,
Aspicere & generis dinumerare gradus.
Innocui veniant, procul hinc procul impius esto
Frater, & in partus mater acerba suos, &c. *Et rursus:*
Dis generis datæ thura boni, Concordia fertur
Illa præcipuè mitis adesse die.
Et libate dapes, vt grati pignus amoris:
Nutriat intinctos missa patella cibos.
Iámque vbi suadebit placidos nox humida somnos,
Larga precaturi sumite vina manu.

Terminalia.

D*Ecimo Calend. Mart. hoc est, die 20. Februarii,* Terminalia *celebrantur. Fiebant autem Festo teste, hæc Sacra in honorem* Termino *Deo, in cuius tutela agrorum fines & termini esse putabantur, qui (vt Varroni placet) à terendo dicti sunt, quòd hæ partes propter limitare iter maximè tererentur. Testatur vtrúnque Ouidius lib. 2. Fast. nam vbi Charistiorum Festum absoluisset, ita canit:* *Terminalia quando & in cuius honorem celebrata.*

Nox vbi transierit, solito celebretur honore,
Seperat indicio qui Deus arua suo.

Quidam verò ad 8. Calend. Mart. referunt Nam inter Terminalia & Regifugium, teste Censorino, dies intercalaris interserebatur. Liuius 5. Dec. lib. 3. inquit: Tertio die post Verminalia Calendæ intercalares fuere. *Varro 23. diei huius mensis tribuere videtur. Nam ideò Terminalia appellata fuisse existimat, quòd is dies anni extremus fuisset constitutus. Apud veteres autem Romanos non solùm Februarius duodecimus & vltimus mensium fuit constitutus: sed & 23. eiusdem dies vltimus totius anni habitus. Varroni astipulatur etiam Bedas, qui ad 7. Cal. Martias Terminalia ponit.*

Habuere autem hæc Sacra à Numa originem suam authore Dionysio Halicarnass. qui lib. 2. Antiquit. Rom. sic scribit: Numa, vt contenti propriis aliena non concupiscerent, cauit lege de terminandis prædiis. Cùm enim *Terminaliorũ origo & causa.*

enim vnumquenque jussisset agrum suum circumscribere, ac in finibus statuere lapides, hos Sacros esse Iovi Terminali voluit: jussitque vt quotannis stato die res divina eo loco in paganorum cœtu fieret, sacrato cum primis nobili festo in honorem Deorum qui terminis tutelares præsident. Id Romani vocant Terminalia, sicut lapides ipsos Terminos, quos nostri, variante vna litera, τερμῶνας: quos si quis transferre ausus fuisset aut tollere, lege terminali caput ejus his Diis devouit, interfectori ipsius tanquam sacrilegi impunitate promissa & puritate à scelere.

Terminaliorũ ritus. *Statuit idem Numa, vt Termino Deo Sacra fierent intruenta. Sic enim Dionysius eodem loco:* Deos putant terminos, eisque Sacra faciunt, non hostias cædentes, quòd nefas sit cruentari hos lapides, sed liba cerealia, frugúmque offerentes primitias. *Quem ritum pluribus describit Ouidius ita canens:*

Termine sive lapis, sive es defossus in agro
Stipes, ab antiquis tu quoque nomen habes.
Te duo diversa domini de parte coronant:
Bináq; serta tibi, bináq; dona ferunt.
Ara fit hic, ignem curua fert rustica testa,
Sumptum de tepidis ipsi colona focis.
Ligna senex minuit, concisáque construit altè
Et solidâ ramos figere pugnat humo.
Tum sicco primas irritat cortice flammas:
Stat puer, & manibus lana canistra tenet.
Inde vbi ter fruges medios immisit in ignes,
Porrigit incisos filia parva fauos.
Vina tenent alii, libantur singula flammis:
Spectant, & linguis candida turba favet.

Quærit autem Plutarchus in Problem. cur Termino nihil animatum sacrificaretur? & respondet, Numam publicorum priuatorúmque terminorum constitutorem existimâsse Terminum, amicitiæ ac pacis custodem, ab omni cæde & sanguine incontaminatum conseruari oportere. Refert sanè Alexander ab Alex. libro 2. capite 22. etiam ante Numam, apud prius seculum, homines herbas solùm aut fructus manu excerptos pro holocausto Diis consecrâsse: illarúmque exhalatione & fumo superis litâsse. Quorum æmulatione Pythagoras quoquè postea nihil animatum Diis immolandum censuit: sed vsque ad farinam & mel, terraque fructus & flores offerendum. Quod etiam Lycurgum fecisse legimus, qui tenuissima & nullo paratu Lacedæmoniis sacrificia instituit, ex herbis, & his quæ parabilia in promptu sunt, ne quando difficultate parandi omitterentur Sacra. Ægyptiorum quoque erat iste mos, non pecudibus & sanguine victimarum, sed precibus & thure placare Deos. Ideò Serapin non cæde animalium, sed verbenis, coronisque & panificiis placabant, &c.

Hoc tamen Numæ institutum, non semper neque ab omnibus postea custoditum fuit: nam agnam aut suem, intermisso more prisco, in Terminalibus cædebant quoque. Vnde illud Horatij: vel Agna Festis cæsa Terminalibus. *Et Ouidius superioribus mox subiicit:*

Spargitur & cæso communis Terminus agno:
Nec queritur, lactens cùm sibi porca datur.

Hæc verò Sacra in priuatorum agris super terminos à priuatis peragebantur, in confinibus autem vrbium publicè sacrificium fiebat. Etsi autem Romani imperii orbis extremitates erant, nihilominus ad veterem consuetudinem obseruandam, Romani viâ Laurentinâ, quæ est inter viam Hostiensem & Apiam, ad sextum lapidem quotannis sacrificabant, & Termino arietem immolabant, contra priscum morem. Testatur hoc Poëta, inquiens:

Est via, quæ populum Laurentes ducit in agros,
Quondam Dardanio regna petita Duci.
Illic lanigeri pecoris tibi Termine fibris.
Sacra videt fieri sextus ab vrbe lapis.

REGIFVGIVM.

V*igesimâ tertiâ die Mensis Februarii Sacrum* Regifugium *celebratur, sic dictum, Festo authore, quòd ea die Tarquinius Rex Româ fugerit: quo & serpentem latrâsse Plinius retulit. & Athenienses Harmodio & Aristogitoni tyrannicidis publicè statuas posuisse. Diem Sacri huius nòn obscurè Ouidius expressit lib. 2. Fast. inquiens:* *Regifugii tempus & causa.*

Nunc mihi dicenda est Regis fuga: traxit ab illa
Sextus ab extremo nomina mense dies.

Si enim ab extremo mensis Februarii die retro numeres vsque ad sextum, erit vigesimus tertius dies: nam Februarius tantùm habet viginti octo. Habebatur autem in maximo à Romanis hic dies honore, ob eiectos tyrannos & libertatem partam.

De hoc Festo in Fragmento Sex. Pompeii ex vetustissimo exemplari Farnesiana Bibliothecæ descriptio ita legitur: Regifugium dies notatur in Fastis 6. Calend. Martias, vt

ait Verrius, ita dictus, quia eo die Rex Tarquinius Româ fugerit: quod falsum esse arguit Cincius in libro Fastorum,& Tullius (*al Iulius*) de Feriis, qui Saliares virgines, & Salios adesse dicunt Regi Sacrorum, quum facit sacrificium in Comitio, quo facto statim fugit, Quod verum cognouerit esse, qui legerit in Fastis dies tales, qualer notantur sic: *Q.* REX C.F. id est, quando Rex comitiauit, Fas: id est, ad Comitium itat: his enim rantùm feriis Regi Sacrorum in Comitium, nec aliis ire licet. *Consentit huic sententia Plutarchus quóque, qui in Problem. sic habet:* ἐστι γάρ τις ἐν ἀγορᾷ θυσία πρὸς τῷ λεγομένῳ κομιτίῳ πάτριος, ἣν θύσας ὁ βασιλεὺς κατὰ τάχος ἄπεισι φεύγων ἐξ ἀγορᾶς: *quaest.63.*

EQVIRIA.

Equiriorum dies & ritus. EQuiria *Romæ celebrabantur tertio Cal. Mart. in campo Martio, vel si quando alluuione Tiberis inundâsset campum, in Cælio monte. Erant autem ludi Curules, à Romulo in honorem Martis instituti per equorum cursum, authore Festo. De iis Varro ita scripsit:* Equiria ab equorum cursu, eo enim die currunt in campo Martio. *Id nomen ex vero positum dicitur ab Ouidio, ne à fictis equis ac scenicis deductum existimetur: sic enim canit lib.2. Fast. in fine:*

Iámque duæ restant noctes de mense secundo,
Mársque citos iunctis curribus vrget equos.
Ex vero positum permansit Equiria nomen,
Quæ Deus in campo perspicit ipse suo.

Equiria repetita. *Tertio Idus Martias Equiria iterum celebrabantur: de quibus Ouidius lib. 3. Fastor. sic canit:*

Sex vbi sustulerit, totidémque remiserit orbes,
Purpureum rapido qui vehit axe diem:
Altera gramineo spectabis Equiria campo,
Quem Tiberis curuis in latus vrget aquis.
Qui tamen eiectâ si fortè tenebitur vndâ,
Cœlius accipiet pulueruleníus equos.

TAVRILIA, Sive TAVRII LVDI.

Tauriliorum origo. LVdorum Tauriliorum *originem Festus his verbis indicat.* Regnante Tarquinio Superbo, quum magna incidisset pestilentia in mulieres grauidas, quæ fuerat facta ex carne taurorum diu vendita populo, ludi ob hoc in honorem Deorum inferorum instituti & Taurij vocati sunt: quos & Boalia & Bupetios nominatos aliquando inuenio. *Ab initio, sicut Varro tradit, in Circo Flaminio, demùm apud portam Tergeminam celebrati fuerunt. In fine Februarij mensis celebrabantur, vt Blondus testatur lib.3. de Instaurata Roma cap.76. Etsi verò* Taurij *appellarentur hi ludi à tauris, non tamen Tauri, sed equi curribus iuncti à Campo Martio per Equuriam currentes, quum ad septem metas circumacti essent, in Circum Flaminium ferebantur.*

CAPVT XI.

Festa quæ MARTIO Mense à Græcis sunt Celebrata.

ΠΑΝΑΘΗΝΑΙΑ ΜΙΚΡΑ.

PANATHENÆA, *duplicia fuisse* μεγάλα *καὶ* μικρὰ *omnes norunt: de Magnis mense Hecatombæone dicemus. Parua solita fuisse* τελεῖσθαι κατὰ πενταετηρίδα, *hoc est, triennio quóque author argumenti ad orationem Demosthenis contra Midiam refert: sed potior eorum sententia videtur, qui anniuersaria fuisse volunt.* *Panathenæa duplicia.*

Incidisse autem in mensis Martij initium ex Dionysio Halicarnass. intelligitur. Is enim lib. 2. non procul à fine, de Martialibus, seu de Ancyliorum vel Saliorum Festo & ludis agens, ita scribit: ἑορτὴ δ' αὐτοῖς ἐστι περὶ τὰ παναθήναια, τῷ καλουμένῳ Μαρτίῳ μηνί: *hoc est,* Festum eorum incidit in Panathenæa, & mensem qui dicitur Martius. *Agebatur autem hac Saliorum vel Ancyliorum Solennitas initio mensis Martij, vt ex Ouidij lib.3. Fast. non obscurè intelligitur.* *Panathen. parua quando celebrata.*

De Panathenaiis vide plura mense Iunio, vbi de Magnis agemus.

PYTHII Ludi.

PYthios ludos *ab Apolline institutos, in memoriam Pythonis draconis sagittis à se confixi & interfecti, quum à Iunone immissus Latonam matrem persequutus fuisset, Ouidius lib.1. Metamorph. his verbis testatur.* *De origine Pythiorum varia sententia.* I.

Neûe operis famam posset delere vetustas,
Instituit Sacros celebri certamine Ludos.
Pythia per domitæ serpentis nomine dictos.

Eandem originem horum ludorum monstrat Scaliger lib.1. Poetices cap. 23. ex Clearchi Solensis Aristotelis Discipuli lib.1. Prouerb.

Strabo

2. *Strabo autem lib.8. & alij dixerunt, hos Ludos non ob serpentem ab Apolline cæsum institutos fuisse, sed ob hominem nocentissimum, latronem, & ob id cognomento Draconem, incolam Pythûs (sic enim nominabant Delphos antiqui) ab Apolline sagittis interemptum, qui ibi insepultus contabuit. Scriptum reliquit Ephorus, Apollinem ad Panopeam vrbem profectum, quo tempore in terras deuenerit, crudelissimum ac truculentissimum Tyrannum Tityum interemisse: audisséque à Parnasijs hominibus alium esse tyrannum non minus hominibus infestum, Pythonem nomine, cognomento Draconem, quem & ipsum Apollo sagittis confecerit. Pro hac victoria non solùm omnes Cycladum insulæ, sed etiam quæ fuerunt circa Delum hos Ludos instituerunt. Et quia inter pugnandum clamitatum fuisset ἴε παῖ, ἴε παῖ, inde nomen ei factum aiunt, certis syllabis additis, παιὰν, παιηὸν, παιήων. Mansit quoq; hinc consuetudo, vt in omni lætitia alicujus victoria Io Pæan conclamaretur, vt illud est Ouidij lib.2. de Arte:*

Dicite Io Pæan, & Io bis dicite Pæan.

Incidit in casses præda petita meos.

3. *Scripsit tamen Pausanias in Corinthiacis, Diomedem Troiâ redeuntem, quum effugisset tempestatem, quæ Græcis ab Ilio redeuntibus immissa fuit, apud Træcenios templum Apollinis ἐπιβατηρίου: id est, ascensum iuuantis dicauisse, & Pythicos Ludos in ejus honorem instituisse. In Phocicis autem hunc conuentum & Ludos Pythicos Deucalionis filio Amphyctioni tribuit.*

4. *Alij Institutos voluerunt, qui cùm artem vaticinandi Apollo sit à Pane doctus, qui scitè Arcadibus leges dedit, mox ad vaticiniū venit, vbi Nox, deinde Themis responsa dabat, Pythone Præside tunc tripodis prophetici cæso ipse vaticinorum locum occupauerit.*

Pythiorum antiquitas. *Institutos autem multis annis ante Isthmia, post Olympia tamen, Natalis Comes lib. Mythologiæ 5. capite. 2. refert. Cælius etiam indicat libro 11. capite 24. A Græcis obseruatum, Triptolemi temporibus Pythia primùm cœpisse, annis post Orestem propemodum sexcentis: Fingit tamen in Electra Sophocles, Clytemnestræ nuntiari Orestem in Pythicis periisse certaminibus.*

Pythiorum ritus. *Quum verò cœpti essent celebrari Ludi Pythici, antiquissimum omnium fuit certamen, vt pulchrior ex omnibus hymnis in honorem Apollinis caneretur. Deinde alterâ Pythiade instituerunt Amphyctiones cantum ad citharam & tibiam, & auladorum atque tibicinum certamina: Hoc modo Dei pugnam cum Pythone referebant Musici rhythmo Pythio, cujus quinque partes erant & à Græcis, Timosthene præsertim, dicuntur ἀνάκρουσις, quod præludiū erat: ἄμπειρα cum pugnam tentant: κατακελευσμὸς ipsa dimicatio δάκτυλος aut ἴαμβος Pæon, qui hujuscemodi pedibus astringitur: σύριγγες extrema pars est, & bellua pereūtis sibilo imitatur. Sed tamen has partes aliter recenset Pollux: vocat enim ipse πεῖραν, in qua pugnæ locum, modúmque Deus prospicit: κατακελευσμὸν, cùm iam prouocat serpentem: ἰαμβικὸν, quo certant, & in iambico adhibentur tubæ, & ad tibiam ὀδοντισμὸν canebant, modum horrenda Draconis sibila sagittis ab Apolline confecti referentem. Serpentum námque vocem tibias reddere certum est. Quarta pars vocatur à Polluce σπονδεῖον, in qua victoria Dei significatur, quàm ipse celebrat extremo loco, & καταχορεύσει. Postea verò indicta fuerunt eadem certamina, quæ etiam athletis in Olympicis, quadrigis exceptis (nam curruli etiam certamine in Olympicis certabatur) atque lege sancitum fuit, vt soli pueri longiore repetitoq; cursu certarent. Paulò post repudiata fuit aulædorum ars, & ex his ludis exclusa quia injucundum quiddam & triste præ se ferrent, quum elegi, funebrésque lamentationes his tibiis conuenirent. Septimâ deinde Pythiade additus est equorum cursus: at vigesimâ tertiâ ad cætera ludicra accessit cursus Armatorum: mox bigis decertari cœptum, & Pancration inter pueros, & pulli injuges tum singuli, tum bini variis temporibus instituti sunt, quorum nonnullorum mentionem fecit Ouid. lib.1. Metamorph.*

Hic juuenum quicunque manu, pedibusúe, rotaúe

Vicerat, &c.

Qui vicissent eis Amphyctiones, qui Delphici templi curam habebant, & certaminis Iudices erant, primò pecuniam dabant. Hoc verò præmio ab Amphyctionibus sublato, coronarium duntaxat fuit propositum octauâ post quadragesimam Olympiade. Antequam autē laurus reperiretur, vel ex palma, vel ex æsculo corona dabantur victoribus in his ludis, vt Ouidius lib.1. Metamorphos. testatur: Victorū in Pythiis præmiū.

Hic juuenum quicunque manu, pedibusúe, rotaúe

Vicerat, æsculeæ capiebat frondis honorem.

Nondum laurus erat, longóque decentia crine

Tempora cingebat de qualibet arbore Phœbus.

Postea verò in omnibus certaminibus corona laurea victoribus donabatur, vt testatur Pindarus multis in locis. Id enim gratum esse Apollini putabatur, quia traditum est in fabulis, quòd Apollo Daphnen in eam arborem mutatum amârit: Pausanias in Phocicis. Voluerunt tamen alii neque palmam, neque æsculum, neque laurum præmium fuisse Pythiorum, sed poma quædam Deo consecrata Victoribus donari solito, vt scripsit in libro de Coronis Ister. Et Lucia-

nis in libello de Gymnasiis apertè testatur, μῆλα τ' ἱερὰ τ' Ἀπόλλωνος Pythionica præmium fuisse. Id verò inde accidit, quia & ludicra, & præmia victorum, & tempora, quibus agebantur Pythia, sæpius immutata sunt. Nam quum primùm nono quoque anno agerentur, perducta sunt postea ad quinquennium: quia tot Nymphæ dictæ sunt Parnasides dona Apollini, quum feram trucidásset, obtulisse.

Pythia quando celebrata. Celebratos autem esse hos Ludos ab omnibus Cycladum incolis, & qui sunt circa Delum, Vere ineunte Dionysius in libro de situ orbis his carminibus tradidit.

Ῥοῖαδ' Ἀπόλλωνι χορὸς ἀάγυον ἅπαντες
Ἀρχομένου γλυκεροῦ νέον εἴαρος, εὖτ' ἐν ὄρεσσιν
Ἀνθρώπων ἀπάνευθε κύελα λιγύφωνος ἀηδών.

Instituere choros omnes, victoria quando
Grata fuit, cùm jucundum ver incipit: & cùm
Arboribus dulces nidos subrexit Aëdon.

Pythia Athenas translata. Illud ad finem Pythiorum non prætereundum videtur, quòd Plutarchus in Demetrio scribit, eo tempore quo Thebæ à Demetrio sunt occupatæ, Demetrium Pythia Delphis Athenas transtulisse, atque ibi etiam celebrasse, quòd Ætoli angustias obsedissent, per quas vnum fuit Delphos iter. Verba Plutarchi hæc sunt: τῶν δὲ Πυθίων καθηκόντων, πρᾶγμα καινότατον ἐποίησεν αὐτὸ ποιῶν ὁ Δημήτριος. Ἐπεὶ γὰρ Αἰτωλοὶ τὰ περὶ Δελφοὺς στενὰ κατεῖχον, ἐν Ἀθήναις αὐτὸς ἦγε τὸν ἀγῶνα καὶ τὴν πανήγυριν, ὡς αὖ προσῆκον αὐτόθι μάλιστα τιμᾶσθαι τὸν θεὸν, ὃς δὴ καὶ πατρῷος ἐστὶ καὶ λέγεται τοῦ γένους ἀρχηγός. Pythiis adventantibus, rem inusitatam patravit Demetrius. Quum enim Ætoli circa Delphos angustias obtinerent, Athenis ipse certamen & Panegyrim celebravit, vbi maximè patrium Deum & authorem generis eorum honorari decebat. Ex quo simul intelligi etiam potest, Delphis hos Ludos semper celebratos fuisse.

Pythia alia.

Megara vrbe Achaiæ agebantur alia Pythia, quæ & Alcathoia dicebantur, ab Alcathoo Pelopis filio, vbi victori dabatur ex myrto corona. Alia item Sicyone in Peloponneso à Clisthene instituta, quum in Phocide Crissæos debellásset: præmium erant argentea Phyala, vt Surdus lib. 3. annotat.

Isthmii Ludi.

Isthmiorum locus & origo. Isthmii Ludi in Isthmo Achaiæ, iuxta Corinthum in Megarensium sinu delubro Neptuni inclyto, inter Ionium & Ægæum à conventu totius Achaiæ profusis sumptibus fiebant, Vere ineunte, vt ex capite vndecimo, libro 4. Mythol. Natalis Comitis intelligitur: celebrabantur, inquit Natalis Comes, ludi quinquennales in luco Æsculapij, die nono post Isthmios incipiente vere, &c. in honorem Melicertæ, quem, quum sese in mare præcipitásset, Nereides exceptum, Palæmona, Latinè Portumnum appellárunt, & Sysiphum monuerunt, vt in honorem Melicertæ ludi statuerentur: Pausanias in Atticis. Sed verosimiliora tradunt, qui Milicertæ cadauer fluctibus appulsum scribunt ad Isthmi locum quendam. Peste verò ex eo correptam Corinthum, oraculo monitam haud prius cessaturum malum, quàm Milicertæ justa persoluerentur, ac præterea Ludi fierent. Igitur Amphimachi & Donacini operâ cadauere translato cum celebratis initium pestilentiæ fuisset finis, paucis annis Festiuitate celebratâ ac desitâ, rursus ab Numine cessationis postulati, ac pestilentiâ oppressis, ex oraculi præceptis morem intermissum redintegrárunt. Plutarchus tamen in Thesei vita alios Melicertæ ab Isthmiis ludis fuisse putat, sic inquiens: Quod ibidem in Melicertæ honorem constitutum est, noctu agebatur, initiandi magis, quàm spectaculi aut celebritatis speciem præ se ferens. Ille igitur à Theseo primùm inuentos & institutos hos ludos dicit, eundémque gloriari quandóque solitum, vt ob Herculem Ioui Olympia, sic propter se Neptuno patri Isthmia celebrari à Græcis. Musæus etiam in libro, quem scripsit de Isthmiis, duo certaminum genera celebrari solita in Isthmo tradidit, alterum in Neptuni, alterum verò in Milicertæ honorem: quod etiam in his testatur Apollon. lib. 3.

Οἷος δ' Ἴσθμιον εἶσι Ποσειδάων ἐς ἀγῶνα
Ἅρμασιν ἐμβεβαώς.

Qualis adit ludos Isthmi Neptunus vt altum
Conscendit currum.

Isthmiorum origo. Sunt tamen qui existimant, eosdem fuisse ludos, sed ex nocturnis diurnos fecisse Theseum: & in Scyronis honorem inuentos à Theseo, quo se à cæde ob propinquitatem expiaret: alii etiam Sinis Procustis Neptuni filii à Theseo cæsi gratia certamen hoc constitutum esse voluerunt. Statuit autem Theseus, conuenitque cum Corinthiis, vt Athenienses ad Isthmia accedentes, tantùm in spectando sedentes præferrentur cæteris, quantùm nauis velum, qua eò spectandi gratia appulsa erat, extensum locum occuparet: quemadmodum in ejus vita ex Hellanico & Androne Halicarnasseo Plutarchus refert.

Quinquennales autem erant hi ludi si Solino lib. 13. credimus, sin Pindari Commentatori, triennales, inquit enim τὰ ἴσθμια διὰ τριετηρίδος ἄγεται, quòd verius videtur. Tantâ religione fuerunt

runt Sacri, vt quum eos Cypselus tyrannus Corinthius intermisso more reliquisset, illorúmque propè intermortua memoria esset, ne tanta celebritas intermitteretur, Corinthij Olympiade 49. enixius ex omni seculorum memoria solennes celebrârunt, Herodoto in primo authore: quos tanto deinceps studio coluere, vt ne delatâ quidem Achaiâ à L. Mummio, & totâ Corintho maximo bello conuulsa, ab eorum spectaculis desiuerint. Cúmque deserta Corintho celebrandis ludis ciues nulli superessent, Sicyoniis proximis incolis, ne celebritas intermitteretur, curam demandarunt. Instaurata verò ciuitate, honor hic ad incolas rediit. Pausanias in Corinthiacis, & Alex. ab Alexandro lib. 5. cap. 8.

Isthmiorum ritus.

Porrò in hoc Isthmiorum ludicro tria præcipuè edebantur, Iaculorum certamen, Cursus pugna, ac Musicorum Poëtarúmque congressus. Duorum priorum meminit Simonides his verbis:

Ἴσθμια καὶ πυθοῖ Διοφῶν ὁ φίλωνος ἐνίκα·
Ἅλμα, ποδωκείην, δίσκον, ἄκοντα, πάλην.

Quos versus sic Alciatus interpretatus est:

Istmia Philonis Diophon, & Pythia vicit:
Et cursu, & jaculo, saltibus, orbe, pale.

Huc pertinet illud Pindari interpretis:

Ἅλμα ποδῶς, δίσκοιο βολὴ, καὶ ἄκοντος ἐρωὴ,
Καὶ δρόμος ἠδὲ πάλη, μία δ' ἔπλετο πᾶσι τελετή.

Hoc est, eodem Alciato interprete:

Cum disci jactu, saltus pedis, impetus hastæ,
Atque pale, & cursus, studium fuit omnibus vnum.

Suidas meminit alterius generis cursus in his Ludis, quod Diaulon, id est, per duo stadia vocat.

Victorum in Isthmiis præmia.

Pinu autem Isthmionicas coronatos narrant, quòd Melicertæ corpus pineis obuolutum surculis inuentum esset. Alij dicunt Neptuno sacram pinum: vnde Phytalmij cognomen attributum autumant: quòd pinus, picea, abies maritimæ rei maximè inseruiant. Strabo libro octauo. Neptuni Isthmij templum luco picearum circumdatum scribit. Timæus scripsit, Apio antea coronari solitos in hoc certamine victores, idq; Corinthiorum judicio. Pindari etiam Scholiastes non è pinu, sed ex apio arido victoribus coronam adscribit, quibus Apollonij Argonauticon assentitur, sic tamen, vt aliquando coronam pineam adeptos quoque concedat. In Isthmo primum victores coronam è pinu meruisse, deinde ex apio, postremò verò in pristinum honoris locum coronam pineam esse restitutam, Plutarchus in Symposiacis testatur.

Maxima hominum multitudo ad hos Ludos venit.

Venit denique vt hoc etiam obiter moneam, ad hos Ludos ex tota Græcia ingens hominum multitudo. Vnde prouerbium natum, ἰσθμιάζειν, quod de ijs dicebatur, qui parum commodè, parúmque salubriter viuerent, propterea, quòd Isthmiorum Ludorum tempus, morbis esset obnoxium, ob ingentem hominum conuentum. Sunt tamen, qui non absurdè de his dici posse existimant, qui frustra magna & impossibilia tentant & conantur, propter Isthmi perfossionem à multis infeliciter tentatam.

ΑΣΚΛΗΠΙΑ.

IN Arcadia non procul à Lusio flumine sepulchrum & lucus ostenditur Æsculapij Arsippi & Arsinoæ filij, qui primus alui purgationem, & dentis euulsionem inuenisse dicitur. Hunc lucum scribit Pausanias in Corinthiacis fuisse montibus vndique præcinctum, in quo ambitu quenquam vel mori vel nasci religio fuerit, sicut etiam in Delo insula. In hoc luco celebrabantur Ludi quinquennales, die nono post Isthmios ante Megarenses tamen, incipiente Vere, iique apud Epidaurios, apud quos natus fuisse dicebatur, in honorem Æsculapii: vt testatur Natalis Comes lib. 4. Mythol. cap. 11. Sardus lib. 3. de Moribus gentium scribit, hos ludos in Epiro pugillatu & Pancratio factos.

Ἔμβασιν Ὀσίριδος εἰς τὴν σελήνην.

PLutarchus in Osiride testatur, Ægyptios initio veris in nouilunio mensis Phamenoth, qui Martio nostro respondet, Festum celebrâsse, quod ἔμβασιν Ὀσίριδος εἰς τὴν σελήνην, hoc est, Ingressum Osiridis in Lunam *appellârunt.*

ΣΩΤΗΡΙΑ.

Soteriorum tempus & origo.

ΣΩτήρια Soteria in honorem τοῦ Διὸς τοῦ σωτῆρος, Iouis liberatoris, celebrârunt Sicyonii, quinto die Ἀνθεστηριῶνος, quòd hoc die Aratus Sicyoniam suam patriam à tristi seruitute Regum Macedonicorum in libertatem vindicasset. Sic enim Plutarchus in fine vitæ eius scribit: Θύουσιν Ἀράτῳ θυσίαν· ἣν τὴν πόλιν ἀπήλλαξε τῆς τυραννίδος, ἡμέρᾳ πέμπτῃ Δαισίου μηνὸς, ὃν Ἀθηναῖοι καλοῦσιν Ἀνθεστηριῶνα. Καὶ τὴν θυσίαν ἐκείνην Σωτήρια προσαγορεύουσι. *Mirum tamen, vt obiter hoc moneam, quòd* Ἀνθεστηριῶνι *confert* Δαίσιον, *hoc est, Iunium, quum alibi longè aliter sentiat, vt suprà indicauimus, ideóque ego hoc loco pro* Δαισίου *legendum arbitror* Δύστρου.

Vocârunt autem Græci in genere Σωτήρια, *Festa vel sacra quæ agitantur in honorem* σωτήρων θεῶν, *ob datam nimirum salutem & liberationem. Sic Herodianus libro primo.* παρέπεμπέ τε τὴν θεὸν χαίρων· καὶ σωτήρια τοῦ βασιλέως ὁ δῆμος μετὰ τῆς ἑορτῆς ἐπανηγύριζε: *hoc est,*

vt Politianus reddidit, populus omnis pro salute Imperatoris diem lætabundus celebrabat. *Idem libro quarto.* ῥίψας ἑαυτὸν ἐς γλῶσσαν ὡμολόγει τὰ χαριστήρια, ἔθυσε σωτήρια. *Vbi rursus Politianus*, Gratias agebat, votis quasi pro salute susceptis. *Sic etiam Plutarchus in Galba.* ἔθυσε σωτήρια, καὶ παρεσκεύασε λαμπρὰν ἑστίασιν. *Et Lucianus*, ἅπερ καὶ σωτήρια τήμερον ἄξων.

ΑΝΘΕΣΤΗΡΙΑ, quæ & ΔΙΟΝΥΣΙΑ dicta sunt.

Qvandoquidem suprà abundè firmitérque probatum arbitror, Ἀνθεστηριῶνα *non hybernum, sed vernalem esse mensem, & quidem nostro Martio vt plurimùm responderе, ideò quum Martij mensis Festa hoc capite referamus, etiam ea quæ Anthesterione, à Græcis apud authores celebrata reperiuntur: recensere statuimus. Vbi primò loco de* Ἀνθεστηρίοις Anthesteriis *agemus, quæ & mensi huic nomen dederunt, qui totus Baccho sacer fuit, ob Festa plurima quæ in eo Baccho fiebant. Apollodorus, Suida teste & Varino, omnes illas celebritates, quæ in honorem Bacchi hoc mense peragebantur, Anthesteria appellari vult, ita vt* Ἀνθεστήρια *sint genus*, πιθοίγια *autem*, χόες *&* χύτρα *species. Theophylus* Ἀνθεστήρια *etiam ab Atheniensibus* Διονύσια *nuncupari scribit, à Baccho nimirum, qui* Διόνυσος *&* Διονύσιος *appellatus fuit: vel à* Διὸς *&* νῦσα, *id est, Ioue patre, & Nysa vrbe Arabiæ, in qua à nymphis educatus fuit: vel, vt Plato vult & interpres Hesiodi, quasi* Διδοίνυσος, *à* διδόναι τὸν οἶνον, *quòd dator, hoc est, repertor sit vt vini: vel, quod Phurnuto placet*, ὡς Διόνυξος ὤν, *quasi nos adaperiens: siue* παρὰ τὸ διαίνειν ἡμᾶς ἡδέως, *quod suauiter nos irriget: vel quasi* Διάλυσος, *inuersione a. in o. & λ. in v. quod curis soluat modicis & nimiis animum, vnde & Alysius dictus & Lyæus. Illi qui Bacchum voluerunt esse Solem, vt Physici, Dionysium existimârunt esse dictum, vel, quasi* Διὸς νοῦν *mentem Iouis, vt Macrobius sensit: vel, quæ Orphei fuit sententia*, ἀπὸ τοῦ δινεῖσθαι καὶ περιφέρεσθαι, *quòd circumferatur in ambitum: vel denique vt Cleantes, Arthemidorus lib. 2. Onirocriticôn, & Suidas opinati sunt*, ἀπὸ τοῦ διανύειν *à perficiendo.*

Anthesteria omnia illa festa dicuntur quæ Baccho celebrãtur Anthesterione M. Anthesteria dicitur etiam Dionysia Dionysius cur Bacchus dicatur.

Videntur & Lenæa Λήναια *generaliter hæc Bacchi Festa dicta fuisse. Sic enim Natalis Comes lib 5. Mythol cap. 13. scribit.* Celebrabantur, *inquit*, Lenæa in ciuitate Athenarum ineunte vere, quo tempore vina de fece eximebantur tributáque ferebantur ab externis: *quod certamen erat bibentium plerunq; Bacchumq; lætitiæ authorem canentium. Cuiusmodi carmina sunt illa Euripidis in Bacchis.*

Lenæa.

Τὴν παυσίλυπον ἄμπελον δοῦναι βροτοῖς.
Οἴνου δὲ μηκέτ' ὄντος, οὐκ ἔστιν Κύπρις,
Οὐκ ἄλλο τερπνὸν οὐδὲν ἀνθρώποις ἔτι.
Oblivionem palmitem mali dedit
Si vina tollas, & Venus statim perit,
Nec dulce quicquam restat hinc mortalibus.

Nos igitur, ob maiorem perspicuitatem, Anthesteriorum *&* Lenæorum *nominibus pro genere Festorum Bacchi positis, de* Mysteriis Dionysii parvis, Pithœgiis, Chois, Chytris *&c. seorsim agemus.*

ΔΙΟΝΥΣΙΑ, *seu* ΜΥΣΤΗΡΙΑ Μικρὰ Διονύσου.

Dionysia, *quæ &* Mysteria Bacchi *appellârunt, fuere duplicia: Parua & Magna.* Parva *Thucydides lib. 2.* Ἀρχαιότερα, *id est*, antiquiora *vocat, quod nimirum ante Magna instituta essent: & lib. 5.* Vrbana *eadem nominat quòd in vrbe tantùm, non etiam in agro agerentur, vt majora: Celebrabantur autem mense Anthesterione. Sic enim Plutarchus in Demetrio scribit:* ἀλλὰ τὰ μικρὰ Μυστήρια τοῦ Ἀνθεστηριῶνος ἐτελοῦντο, τὰ δὲ μεγάλα τοῦ Βοηδρομιῶνος. *Thucydides lib. 5. sub finem hyemis & initium veris celebrata fuisse testatur: Anthesterionem intelligens, vt jam indicatur.*

Mysteria Bacchi duplicia. Mysteria Bacchi parua.

In Limnis verò Athenis intra vrbem in templo Bacchi die duodecimâ Anthesterionis agebantur. Thucydides enim lib. 2. enumerans templa Athenarum arci vicina, inquit: καὶ τὸ ἐν Λίμναις Διονύσου, ᾧ τὰ ἀρχαιότερα Διονύσια τῇ δωδεκάτῃ ποιεῖται ἐν μηνὶ Ἀνθεστηριῶνι: *id est*, aliud quoque est (*templum*) in Limnis Dionysii, in quo antiquiora Dionysia duodecimâ die mensis Anthesterionis celebrantur. *Sunt tamen qui ex eodem authore decimâ huius mensis die facta referant, fortè quòd in nonnullis exemplaribus pro* δωδεκάτῃ *legatur* δεκάτῃ. *Et horum quidem sententiam ac lectionem verosimiliorem puto, quum duodecimâ hujus mensis die* χόες *&* χύτροι *festa celebrata sint: non igitur probabile, etiam Mysteria hæc simul peracta fuisse.*

Mysteria parua Bacchi vbi & quo die celebrata.

Antonius Fanensis in suis ad Ouidii Fastorum librum 3. Comment. refert ex aliorum sententia, Athenienses Dionysia primos instituisse. Et Alex. ab Alexan. lib. 6. c. 19. de eodem sic scribit: Theatrales ludos in Liberi patris honorem inventos, ab Atheniensibus originem duxisse ferunt, qui primi Novembri mense (*per* Ἀνθεστηριῶνα *malè Nouembrem intelligens*) Bacchanalia & Ludos gymnicos ac Liberales celebrârunt,

Athenienses Mysteriorum Bacchi authores.

Erant autem horum Sacrorum Ministræ fœminæ, quòd Bacchus illas habuisset socias in Indica expeditione, quibus tamen viri quoq; iungebantur. Et coronabantur hederâ quicunq; Libero patri erant initiaturi, vt significauit Euripides in

Sacrorũ Bacchi qui ministri.

in Bacchis: quia parvum Dionysium in cunis illa arbore fuit occultatus: vel, quia racemos vvarum imitatur: vel quia semper sit viridis & iuuenis, qualis Deus ipse fingebatur: vel quia quum frigida sit arbor naturâ, ob insitum frigus adiumento sit aduersus ebrietatem. Alii ad imitationem Bacchi id factum crediderunt, quòd ille cùm esset puer hederâ & lauro coronatus incederet, sicut Homerus testatur in hymnis:

Δὴ τότε φοιτίζεσκε καθ' ὑλήεντας ἐναύλους,
Κισσῷ καὶ δάφνῃ πεπυκασμένος.

Tum quoque parvus erat, sylvísque errabat in altis
Ornatus lauro atque hederâ.

Et quidem legibus sacrificiorum sancitum erat, vt coronarentur hederâ quicunque Baccho initiarentur, vt ait Dionysius in Cosmographia:

Ὀρνύμεναι τελέθουσι κατὰ νόμον ἱερὰ Βάκχῳ
Στεψάμεναι κισσοῖο μελαμφύλλοιο κορύμβοις
Ἐννύχιαι, παταγὴ δὲ λιγύθροος ὄρνυται ἠχή.

Concitæ agunt, vt lex, Baccho Sacra tempora ramis
Devinctæ nigris hederæ, ac pallente corymbo
Nocturnæ: clamórque ingens consurgit ad auras.

Sacrorũ Bacchi ritus. *Ipsarum autem Sacrorum qui ritus initiò fuerint, & in quem non dissimulandum abusum progressu temporis abierint: Plutarchus aliquo modo indicat in libello* περὶ φιλοπλουτίας, *seu De cupidate diuitiarum, his verbis sub finem:* Ἡ πάτριος τῶν Διονυσίων ἑορτὴ τὸ παλαιὸν ἐπέμπετο δημοτικῶς καὶ ἱλαρῶς. Ἀμφορεὺς οἴνου καὶ κληματίς: εἶτα τράγον τις εἷλκε, ἄλλος ἰσχάδων ἄρριχον ἠκολούθει κομίζων. ἐπὶ πᾶσι δὲ ὁ φαλλός. Ἀλλὰ νῦν ταῦτα παρεώραται καὶ ἠφάνισται, χρυσωμάτων περιφερομένων καὶ ἱματίων πολυτελῶν, καὶ ζευγῶν ἐλαυνομένων καὶ προσωπείων: *hoc est,* Accepta à Majoribus Bacchanalium Festivitas antiquitùs plebeio more & hilari agebatur. Amphora vini, & palmitis sarmentum, tum aliquis caprum trahebat, sequebatur alius calathum ficis plenum gestans: vltimo loco Phallus. Nunc ea negliguntur & obsoleta sunt, dum interim gestantur aurea pocula, vestes pretiosæ, bigæ agitantur, personatique incedunt. *De eodem Alex. ab Alexandro lib. 6. capite 19. sic scribit:* Athenienses Bacchanalia, & ludos gymnicos ac Liberales tantâ licentiâ celebrârunt, vt Nympharum & heroum habitu bacchantes prodirent in forum, & ad sonum tibiæ cum lasciva gesticulatione compositis modis psallerent. Vinúmque cum bellariis, libáque ex melle magnâ bibendi licentiâ circumferrent, quos plerunque populus coronatus spectavit. Quæ Sacra prætet quam quòd per annum deliram & temulentam indicerentur, eò insolentiæ processere, vt mulieres viriq; ornati hederâ, crine fluxo, lymphatis animis debacchatæ, cum thyrsis velut insanientes, & furore afflatæ obvios ferirent. Ministri quoque fanatici non minore vesaniâ ferulas gestarent, tantâ temulentiâ & verborum licentiâ, vt M. Varro, nisi ab amentibus fieri potuisse negaret: quare Ministræ Mænades dictæ, inter quas Sileni, Satyri, Bacchæ, Lenæchiæ, Mimallones, Naiades, Nymphæ & Tityri Sacris operabantur. In his quoque comessationes, thyrsi, tibiæ, & cantus frequentes erant. Et quoniam ad animæ purgationem pertinere dicerent, etiam Vannum, quo triticum purgatur, adhibebant: & ovum consecrabant, vt exemplum omnia gignentis, & in se continentis, *sicut Plutarchus scribit lib. 2. Sympos. quæst. 3. Natalis Comes lib. 5. Mythol. cap. 13. refert, ministras sacrorum Bacchi discurrisse cum tædis & funalibus accensis per noctem, quibus vsæ sint in illis sacrificiis, atque crinibus passis ita clamâsse currentes, Eu, ha: quæ voces sunt benè ac feliciter precantium.*

Bacchanaliorũ ritus apud varias gentes. *Idem author eodem loco aliarum quoque gentium Bacchanalia describens, ita refert:* Apud Thraces Orgia Bacchi ab Orpheo instituta, nisi à menstruosis fiebant. Evianes Bacchi festa celebrant, in quibus ludiones primò, mox spectatores multo vino epoto, ad arma concurrunt. A Babyloniis quoq; Festus dies Baccho plurimo mero exhausto colebatur, in quo noctem perennem lascivis gesticulationibus & largiori potu indulgebant. Apud Heleos Bacchæ Dionysio psallentes modulatâ voce, precantur vt bovino pede ad se accedat. *Refert Athenæus lib. 1. in fine, locum esse ab Helea distantem octo stadiis: in quo incolæ in Bacchanalibus tres lebetes vacuos præsentibus externis recludant, ac iterum aperientes vino plenos inueniant. Lenæus integer mensis Libero dicabatur, quib. diebus obscœnis verbis & spurcissimis abuti permissum: quod Heliogabalus instituisse fertur. Ab Ægyptiis tanto abusu Bacchanalia fiebãt, vt remoto ingurgitati statuas cubitales per pagos circũferant, prosecta mẽtulâ magnitudine visendâ præeunte tibiâ & choro cũ Mercurii statua, pharetra porrecto, quas fœminæ & majores natu matres, velut pompam triumphalem præ se agebant, tam fœdo spectaculo, vt nihil improbius aut nequius foret. Eâdem quoq; licẽtiâ Athenis vsurpabatur Anthesterione mense, quo Bacchanalia celebrabant, vt fanatica multitudo Baccharum habitu per vrbem procederet, quemadmodũ diximus. Facta quoque sunt Bacchanalia alternis annis in Parnasso mõte cymbalorum crepitu. Consueuerunt etiam Ca-*

marita, quæ natio est Indiæ finitima, quum Bacchum ab Indica expeditione redeuntem humaniter accepissent, illum egregiè colere, cingulaque & hinnulorum pelles in Sacris eius circa pectus habere, vt docet Dionysius in Cosmographia:

Καὶ Καμαριτάων φῦλον μέγα, οἵποτε Βάκχον
Ινδῶν ἐκ πολέμοιο δεδεγμένοι ἐξείνισσαν.
Καὶ μετ' ληνάων ἱερὸν χορὸν ἐστήσαντο,
Ζώματα καὶ νεβρίδας ἐπιστήθεσσι βαλόντες.
Εὐοῖ Βάκχε λέγοντες.

Et Camaritarum genus ingens, Bacchus ab Indis
Hospitio rediens quibus est acceptus, & illi
Lenarum statuere chorum, quæ cingula, & vnà
Damarum pelles posuerunt pectora circum
Euoe Bacche frementes.

Huc pertinet etiam quòd Athen. lib. 4. scribit: Πᾶσαν τὴν πόλιν ἐθεασάμην περὶ τὰ Διονύσια μεθύουσαν, totam vrbem vidi circa Bacchanalia ebriam. *Excusat autem Plato lib. 6. de Legibus hunc morem turpissimum, inquiens,* Ad temulentiam vsque bibere nusquam conuenire, præterquam in illius Dei Festiuitatibus, qui vinum hominibus dedit.

ΠΕΡΙ ΦΑΛΛΑΙΑ seu ΦΑΛΛΑΓΩΓΙΑ.

Phallus quid. Q*Vod autem suprà ex Plutarcho retuli, in Bacchanalium pompa Phallum vltimo loco portatum, sciendum est, Phallum esse priapum seu penem ex ligno fabricatum. Sic enim Arnobius lib. 5. contra gentes,* Ficorum ex arbore ramum validissimum præsecans, dolat, runcinat, leuigat, & humani speciem fabricatur in penis. *Sunt tamen qui ex corio factum arbitrentur: quamuis enim dicatur esse, σύκινον αἰδοῖον, suspectum tamen esse potest σύκινον, ne pro σκύτινον irrepserit.* *Origo circumgestationis Phalli.* *Hos Phallos seu priapos & membrorum virilium effigies de collo pendentes in Bacchanalium turba circumgestârunt homines vanissimi leuissimíque. Eum verò ritum Melampum Græcis ex Ægypto attulisse, & monstrâsse, Herodotus libro 2. indicat his verbis:* Quin & alium diem Festum Baccho Ægyptij agunt sine porcis, ferè per omnia Græco Festo similem. Sed loco Phallorum, id est, ficulneorum veretrorum à collo pendentium, sunt ab eis excogitatæ statuæ cubitales è neruis compactæ, quas fœminæ circumferunt per pagos, mentula, quæ propemodum instar est reliqui corporis in ventre, & tibi à præeunte, quam fœminæ Bacchum canentes sequuntur. Cur autem mentulam habeat iusto maiorem statura, & vnum corporis membrum agitet, redditur ab eis ratio: vt iam Melampus Amytheonis filius non imperitus huius Sacri, sed peritus fuisse videatur. Siquidem Melampus fuit, qui Græcis Dionysij, id est, Liberi patris vel Bacchi nomen, & sacrificium, & pompam Phalli enarrauit, non tamen omnem planè rationem complexus. Verùm hi qui post hunc extiterunt Sophistæ, rem in maius explicauerunt. Itáque Phallum Dionysio missum, narrandi Melampus author extitit: à quo edocti Græci faciunt ea quæ faciunt. Equidem Melampum ego virum fuisse sapientem iudico, diuinationémque sibiipsi comparâsse: eundémque cùm alia multa ab Ægypto accepta Græcis enarrasse, tùm verò nonnulla de Dionysio, ramen commutata, &c. *Hæc Herodotus. Vbi obiter monendus Lector, Cælio lib. 7. cap. 16. videri, Græcam dictionem quæ apud Herodotum extat νευρόσπαστα, perperam ab interpretibus redditam, è neruis compactas: nam νευρόσπαστα neruis tractum significat. Vult igitur Herodotus non dicere, Phallos seu priapos, & statuas illas cubitales à collo pendentes, & membri virilis speciem referentes, è neruis compactas fuisse, sed certis neruis aut fidiculis in hanc vel illam partem cum quadam conuenientia tractas. Artis autem hoc fuit, ad quam alludit Apuleius, dicens.* *Herodotus explicatur.* Etiam illi qui in ligneolis hominum figuris gestus mouent, quando filum membri quod agitare solent, traxerint, mouebitur ceruix, nutabit caput, oculi vibrabunt, manus administerium præstò erunt, nec inuenustè totus videbitur viuere. *Proindéque Græca Herodoti verba,* ἀντὶ δὲ φαλλῶν ἄλλα σφίσι ἐξευρημένα ὅσον τε πηχυαῖα ἀγάλματα, νευρόσπαστα, τὰ περιφορέουσι κατὰ κώμας γυναῖκες, *sic reddenda sunt:* Pro Phallis autem alia sunt eis inuenta cubitalia simulachra neruis tractis suâ sponte mobili, qui circumferunt per vicos mulieres.

Qui verò in pompa Dionysiaca hos Phallos ferebant Φαλλόφοροι dicebantur: οἳ ἰθὺ ἐβάδιζον καταπλησθέντες αἰθάλω, *id est,* rectà incedebant ex aduerso fuligine repleti. *Φαλλόφοροι qui.* Ἰθύφαλλοι *autem dicuntur Hesychio* οἱ ἐπίορχοι, καὶ ἀκολουθοῦντες τοῦ φαλλοῦ γυναικείαν ἔχοντες στολήν. *Ἰθύφαλλοι qui pompa & habitus eorum.* *De eorum pompa, habitu & carmine quo in Dionysiis vsi sunt, Athenæus lib. 14. ex Semo Delia sic scribit:* Ἰθύφαλλοι καλούμενοι, προσωπεῖον μεθυόντων ἔχουσιν, καὶ ἐστεφάνωνται χειρίδας ἀνθινὰς ἔχοντες. Χιτῶσι δὲ χρῶνται μεσολεύκοις, καὶ περιέζωνται Ταραντῖνον καλύπτον αὐτοὺς μέχρι τῶν σφυρῶν. σιγῇ δὲ

Digitized by Google

διὰ τοῦ πυλῶνος εἰσελθόντες ὅταν κατὰ μέσην τὴν ὀρχήστραν γένωνται, ἐπιστρέφουσιν εἰς τὸ θέατρον λέγοντες, ἀνάγετε εὐρυχωρίαν ποιεῖτε τῷ θεῷ: ἐθέλει γὰρ ὁ θεὸς ὀρθὸς ἐσφυρωμένος διὰ μέσου βαδίζειν. Οἱ δὲ φαλλοφόροι προσωπεῖον μὲν οὐ λαμβάνουσι, προπόλιον δὲ ἐξ ἑρπύλλου περιτιθέμενοι, καὶ παιδέρωτας ἐπάνω τούτου ἐπιτίθενται στέφανόν τε δασὺν ἴων καὶ κιττοῦ, καυνάκας τε περιβεβλημένοι, παρέρχονται οἱ μὲν ἐκ παρόδου, οἱ δὲ κατὰ μέσας τὰς θύρας βαίνοντες ἐν ῥυθμῷ καὶ λέγοντες,

Σοὶ Βάκχε τάνδε μοῦσαν, ἀγλαΐζομεν
Ἁπλοῦν ῥυθμὸν χέοντες αἰόλῳ μέλει
Καὶ μὰν ἀπαρθένευτον οὔ τι ταῖς πάρος
Κεχρήμεθα κανῴδαισιν ἀλλ' ἀκήρατον
Κατάρχομεν τὸν ὕμνον.

εἶτα προστρέχοντες ἐτώθαζον οὓς ἂν προέλοιντο, στάδην δὲ ἔπραττον. *Id est*: Ityphalli vocati, personam habent ebriorum, floreásque manicas habentes coronantur. Sagulis semialibus vtuntur, atque Tarentino tegmine seipsos ad talos vsque cooperiunt: ac cum silentio vestibulum ingredientes, vbi in media scena constiterint, se in theatrum conuertunt dicentes: Agite, assurgite, latum locum Deo concedite. Vult enim Deus rectus per medium conspersus incedere. Phalliferi verò personam non assumunt: at canos ex serpillo circumponentes, pæderotésque supra hos imponunt, ac coronam densam ex violis, & hedera, tum pellibus caprinis circumiectis accedunt: alij quidem ex ingressu, alij ex obliquo venientes, ac dicentes in rhythmo:

Hanc Bacche Musam splendidam damus tibi.
Effundimúsque simplicem rhythmum tibi
Non simplici cantu: hand decorus virgini
Qui sit profectò: nec prius hoc vsi sumus.
Hymnum, sed integrum tibi sacrificamus.

Ægypti & Græci cur Priapū coluerint.

Postea accurrentes eos irridebant, quos constituerant, erectíque faciebant.

1. *Ratio autem qua mouit Ægyptios, vt Phallum seu membrum virile colerent, fuit, quòd cùm Osiris Ægypti Rex à Sityphone Ægyptio, vel (vt Seruius tradit) à Typhone fratre clàm occisus, membráque eius disiecta ob Iside vxore eius tandem reperta essent, præter virile membrum, in Nilum abiectum, Isis Phallum ad eius similitudinem fecit, & consecrauit, quo postea semper in Sacris vsi sunt Ægyptij. Plutarcho authore in Osiride. Obscænam fabulam recitat Ar-*
2. *nobius contra gentes lib.5. quà aliam originem & causam Phalli eiúsque circumgestatione in Sacris Bacchi apud Græcos indicat, quam me puderet referre, nisi eam vir sanctus & Christianæ Religionis vindex acerrimus recitaret.* Cùm, *inquit*, inter homines esset adhuc Nysius & Semeleius Liber nosse inferos experiuit, & sub Tartari sedibus quidnam rerum ageretur inquirere. Sed cupiditas hæc eius nonnullis difficultatibus impediebatur, quòd quà iret ac pergeret, inscitiâ itineris nesciebat. Prosumnus quidam exoritur, ignominiosus amator Dei, atque in nefarias libidines satis pronus, qui se ianuam Ditis atque Acherusios aditus pollicetur indicaturum, si sibi gereret morem Deus, atque vxorias voluptates pateretur ex se capi Deus facilis, iurat potestatis futurum ac voluntatis se eius, sed cùm primùm ab inferis compos voti atque expeditionis rediisset. Viam comiter Prosumnus edisserit, atque in limine ipso prostituit inferorum. Interea dum Liber Stygem, Cerberum, Furias atque alias res omni curiosâ inquisitione collustrat, ex viuentium numero index inde decidit, atque ex more sepelitur humano. Emergit ab inferis Euhyius, & recognoscit extinctum Ducem; qui vt fidem compleret pacti, & iurandi solueret religione se iuris, locum pergit ad funeris, & ficorum ex arbore ramum validissimum præsecans, dolat, runcinat, leuigat, & humani speciem fabricatur in penis. Figit super aggerem tumuli, & postica ex parte nudatus accedit: subdit, insidit: lascivia deinde luxuriantis assumpta, huc atque illuc clunes torquet, & meditatur à ligno pati, quod jamdudum in veritate promiserat: *hæc Arnobius: cui & ideò Ityphallos erigi institutum asserit, & in hoc non Heraclitum solùm, sed totam contestatur Græciam. Fabula hæc eadem reperitur in Græco libello, qui inscribitur* ἱστορίαι τῶν φυτῶν: *& apud Hyginum, dum coronam Ariadnæ describit, ex his qui Argolica scripserunt: sed hominis viam ostendentis, nomen non Prosumnus vocatur, sed Hypolinnius, vel, vt alia exemplaria habent, Hypolipnus.*

Natalis Comes lib.5. Mythol. cap. 3. & ipse 3.
originem aliam obscænā & turpis huius ritus recitat. Fuerunt, *ait*, Phallica in honorem Dionysij instituta, quæ apud Athenienses agebantur, apud quos primus Pegasus ille Eleutheriensis Bacchi cultum instituit: in quibus cantabant, quemadmodum Deus hic morbo Athenienses liberârit, & quemadmodum multorum bonorum author mortalibus extiterit. Fama est enim quòd Pegaso imagines Dionysij ex Eleutheris ciuitate Boeotiæ in Atticam regionem portante Athenienses Deum neglexerunt: néque vt mos erat, cum pompa acceperunt:

cœperunt: quare Deus indignatus pudenda hominum morbo infestauit, qui erat illis grauissimus. Tunc eis ab oraculo, quo pacto liberari possent, petentibus, responsum datum est, solum esse remedium malorum omnium, si cum honore & pompa Deum recepissent: quod factum fuit. Ex ea re tum priuatim, tum publicè lignea virilia thyrsis alligantes per eam Solennitatem gestabant.

Periphallia celebritas. *Ab hoc deníque Phallo περὶ φαλλία, Celebritas & Pompa, quæ Dionysio agebatur ex Phallis, dicta est, Hesychio teste: quæ & φαλλαγωγία, vt Theodoretus & Phurnutus aiunt, dicebatur, id est, dies & feria Priapo dicata.*

Augustinus de turpitudine horum sacrorũ. *De turpitudine horum Sacrorum D. Augustinus lib. 7. de Ciuitate Dei, cap. 21. sic scribit:* Iam verò Liberi Sacra, quem liquidis seminibus, ac per hoc non solùm liquoribus fructuum, quorum quodam modo primatum vinum tenet: Verum etiam seminibus animalium præfecerunt, ad quantam turpitudinem peruenerint, piget quidem dicere, propter sermonis longitudinem: sed propter superbam istorum hebetudinem non piget. Inter cætera, quæ prætermittere, quoniam multa sunt, cogor: in Italiæ compitis quædam sunt Sacra Liberi celebrata cum tanta licentia turpitudinis, vt in eius honorem pudenda virilia colerentur: non saltem aliquantum verecundiore secreto, sed in propatulo exultante nequitiâ. Nam hoc turpe membrum per Liberi dies Festos cum honore magno plostellis impositum, prius per rura in compitis, & vsque in vrbem postea vectabatur. In oppido autem Lauinio vnus Libero totus mensis tribuebatur, cuius diebus omnes verbis flagitiosissimis vtebantur, donec illud membrum per forum transuectum esset, atque in loco suo quiesceret. Cui membro inhonesto matremfamiliâs honestissimam, palàm coronam necesse erat imponere. Sed videlicet Liber Deus placandus fuerat pro euentibus seminum: sic ab agris fascinatio repellenda, vt matrona hoc facere cogeretur in publico, quod nec meretrix si Matronæ spectarent permitti debuit in theatro.

Ad hoc caput Augustini annotat hæc L. Viues: A Thebanis, *inquit*, tertio quóque anno Sacra Baccho celebrabantur in Chyterone monte nocturna, quæ de tempore Nyctilena sunt nominata, vt inquit Seruius, & ab annis trieterica, ceu triennalia. In eis erant Phalli, sicut Herodotus, & Plutarchus, libello De cupiditate opum perhibent, hoc est, metulæ prægrandes Ægyptij statuas pusillas confingebant immani virilis membri mole: aliæ multæ gentes solam mentulam ducebant circum agros ad fertilitatem frugum. Theodoretus lib. 3. refert Phallogogia dictas ferias, quibus Phalli circumferebantur. Porrò Priapum Bacchi Sacris addi multa sunt in causa. Primum quòd Priapus comes fuit expeditionum Bacchi: deinde quod sine beneficio Bacchi frigeat, ideò filius putatur Liberi & Veneris. Iam & Bacchus seminibus præesse creditur, quorum membrum instrumentúmque inter omnia primum est Priapus, & hac de causa hortis præficiebatur, eiúsque Sacra per pagos villásque à rusticis magnâ lætitiâ risúque celebrata sunt. Postremò Diodorus Osiridem, quem eundem Bacchum fuisse dicunt, discerptum à Typhone narrat, datúmque vnicuíque eorum, qui cum Typhone coniurârant, partem aliquam, quo & fideliores inter se forent, & Osiridis mors melius celaretur: virile membrum, quum nemo vellet recipere in Nilum est abiectum; postea Isis mariti necem vlta, membra omnia ex coniuratis recuperauit, ac vbi deesse mentulam intellexit, imaginem eius sacrauit, & ad suam consolationem maiore habuit honore, quam reliquas partes, ceremoniásque & Sacra illi instituit, Phallúmque dixit, cui primum initiabantur futuri Sacerdotes *Pr cur additus Bacchi sacris.* Greg. Nazian. Phallos & Ityphallos ponit dicens. οἱ δὲ φαλλοί τινες καὶ ἰθύφαλλοι [illegible] καὶ τοῖς σχήμασι καὶ τοῖς πράγμασι. Sed inter Phallum & Ityphallum discrimen nullum esse arbitror aliud, quàm quod Ityphallus à rectitudine & arrectione videtur dictus ex Græca voce.

Bacchanaliorũ Ethnicorum turpitudo damnatur. *Hæc & similia in his Græcorum Mysteriis sanctis, si Diis placet, sunt perpetrata. Vt mirum non sit Scythas, authore Herodoto in Melpomene, Græcis vitio vertisse Bacchanalia celebrandi consuetudinem. A ratione siquidem omninò alienum esse existimârunt, illum Deum cogitare, ac diuinis honoribus afficere qui homines ad tantam insaniam adigat. Pentheus quoque Agaues & Echionis filius, Rex Thebanorum, ob hæc impura Orgiorum Bacchi facinora conatus est pro viribus tantùm turpitudinis euertere, quamuis malè rem illi cessisse fabulis sit proditum. Diagondas etiam Thebanus, omnia nocturna sacrificia, propter eorum turpitudines, perpetuâ lege sustulit, vt Cicero in secundo de Legibus testatur. Author etiam historiæ Machabæorum testatur lib. 2. cap. 6. Iudæos, cùm alias superstitiones, tum Bacchanalia quóque Sacra celebrare, & hederâ coronatos Baccho pompam ducere coactos, mortem potius, quamuis acerbissimam, oppetere maluisse, quàm immanibus atque sacrilegis huiusmodi Sacris sese polluere. Vt mi-* *Christianorum impietas.*

randa

randa sit & vehementer deploranda insana ac furiosa Christianorum impietas, qui tam immania, tam tetra, omnisque sceleris & flagitij plena Festa, ab ipsis quoque Scythis damnata, non dubitarunt quasi postliminiò in Ecclesiam Christi introducere! O scelus! ô crimen horrendum & ingens! quo proculdubio grauem iram Dei nobis conciliamus.

ΠΙΘΟΙΓΙΑ.

Pithœgia quo die & ritu celebrata.

Πιθοίγια vel Πιθοιγία, *nam vtrunque legitur*, Pithœgia, ἡ τῶν πίθων ἄνοιξις, *inquit Suidas, festum erat Bacchi, in quo dolia primùm relinebant, & vina noua gustabāt: celebrabatúrque vndecimo die Anthesterionis. Sic enim Plutarchus lib. 3. Sympos. quæst. 7. scribit:* τοῦ νέου οἴνου Ἀθηναῖοι μὲν ἐν δεκάτῃ μηνὸς κατάρχονται πιθοιγίαν (*malè enim in aliquibus exemplaribus* ποτ θοινίαν *legitur*) τὴν ἡμέραν καλοῦντες: *id est*, Athenis vndecimâ die mensis Anthesterionis primitias novi vini delibant, diémque illum à doliis reserandis Pithœgiam vocant. *Rursus eodem loco*: vtque apparet, antiquitùs de vino antequam gustarent libantes, vota faciebant, vt sibi vsus ejus medicamenti salutaris inooxiúsq; foret. Apud nos mensis Prostaterius dicitur, quasi Patronalis: sextáque ejus die statutum est Sacris Bono Genio factis gustare vinum post flatum Favonii: Is enim ventus omnium maximè vinum movet ac mutat: & quod vinum hunc subterfugit, jam videtur perduraturum. *Idem Sympos. 8 quæst. vltima*, καὶ μὴν, *ait*, ὅπου τε τὸν νέον οἱ πρωϊαίτατα πίνοντες, Ἀνθεστηριῶνι πίνουσι μηνὶ μετὰ χειμῶνα, καὶ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἡμεῖς μὲν ἀγαθοῦ δαίμονος, Ἀθηναῖοι δὲ Πιθοιγίαν προσαγορεύουσι. *Hoc est*, Vinum qui bibunt citissimè, Anthesterione hoc faciunt mense, qui hyemem subsequitur: diémque illum, quo gustatur novum vinum, nos Boni Dæmonis, Athenienses Pithœgiam appellant. *Respondent igitur his Græcorum Pithœgiis, Romanorum Vinalia, & nostra Martinalia, quibus similiter vinum nouum primò degustamus.*

In his porrò Pithœgiis, ad convivia & vini potum, non seruos modò, sed mercenarios, clientes, & rusticam turbam aduocabant. Huc respexisse Hesiodum in fine lib. 1. ἔργων, *Cælius lib. 15. cap. 25. ex Grammaticorum assertione testatur, vbi sic canit:*

Ἀρχομένου δὲ πίθου, καὶ λήγοντος κορέσασθαι.
Μεσσόθι φείδεσθαι, δειλὴ δ' ἐνὶ πυθμένι φειδώ.

Siquidem hoc planè Poëtam dicere, vbi dolium relinis, novúmque vinum gustas primùm, ad satietatem vnà cum mancipijs potui inseruiendum: dolio námque non penitùs pleno, vinum ferè vappa sit, in fine quoque inutile est, in meditullio autem optimum censetur: proinde parcendum. Proclus autem in hos versus Hesiodi hæc annotat: ἐν τοῖς πατρίοις, *inquit*, ἦν ἑορτὴ Πιθοιγία: καθ' ἣν, οὔτε οἰκέτην, οὔτε μισθωτὸν εἴργειν τῆς ἀπολαύσεως τοῦ οἴνου θεμιτὸν ἦν, ἀλλὰ θύσαντας, πᾶσι μεταδιδόναι τοῦ δώρου τοῦ Διονύσου. *Tzetzes etiam in eundem locum sic scribit*: ἡ Πιθοιγία, *inquit*, κοινὸν ἦν συμπόσιον, ἀνοίξαντές τε τοὺς πίθους, πᾶσι μεταδίδουν τοῦ Διονύσου δωρήματος. *Meminit etiam Alexan. de Alexandro lib. 6. in fine cap. 8. Ex quibus intelligitur*, ἀνθεστήρια & πιθοίγια *eandem Solennitatem fuisse. Quod etiam Proverbium indicat*, θύραζε Κᾶρες, οὐκ ἔτι Ἀνθεστήρια. *Foras Cares, non amplius sunt Anthesteria. Cùm enim domini seruos & rusticos vnà secum accumbere permisissent in Pithœgijs, iis finitis, si eodem jure deinceps etiam vti voluissent, aut quos è Caribus seu rusticis & mercenariis in vrbe otiosos offendissent, per jocum dicebant eis, Foras Cares, non amplius sunt Anthesteria: pro quo nos dicimus:* Es ist nicht alle tag feyrtag/oder Sonntag/ *si nimirum aliquis idem semper licitum sibi credit, quod aliquando pro temporis ratione ei fuerit permissum. Quo pertinet quoque illud Proverbium,* ὁ κισσὸς μετ' Ἀνθεστήρια, Hedera post Anthesteria, *quod tunc vsurpabatur, si serius & post tempus aliquid fieret. Nam hedera Baccho fuit sacra, in cujus festis κιττοφόροι, id est, hederigeri erant.*

ΧΟΩΝ Festum.

Χόες quid.

Χόες & χοῦς seu incontractè χόος, *Mensura erat liquidorum apud Atticos, capiens* ξέστας, *id est, sextarios sex. Esse autem hunc Græcorum* χόα, *Latinorum Congium, Plinius testatur, & Fannius sic canens:*

At Corylas recipit geminas sextarius vnus.
Qui quater assumptus fit Græco nomine χοῖνιξ.
Adde duos, χοῦς fit, vulgò qui est congius idem.
A quo sextarii nomen fecisse priores.
Crediderim, quòd eos capiat sex congius idem.

Choon festum quo die & ritu celebratur.

Ab hoc Mēsura genere Festum Χόες *apud Athenienses dicebatur, quod &* δωδεκάτην *vocârunt, vt Gyraldus Syntag. 17. de Diis ex Hesychio indicat: institutum in honorem Bacchi, vnde & ipse Coopotes cognominatus fuit: celebrabatúrque duodecimo die mensis Anthesterionis, Suidâ authore. Rationem & originem ejus hanc tradit Suidas, & Scholiastes in primis Aristophanis in hunc Acharn locum,* Εἰς τοὺς χόας αὐτῷ μεταδοῦναι τῶν κιχλῶν. *Orestes post cædem matris quum Athenas venisset dum* Διονύσου,

Λήναια,

Λιναίϛ festum agitabatur: ne Athenienſibus foret ὁμόσπονδος; vt qui matris ſanguine manus polluiſſet, à Feſti tamen celebritate non arceretur, dicitur Pandion, tale aliquid machinatus: Χοᾶ οἴνου τῶν δαιτυμόνων ἑκάστῳ παραθείς, ἐξ αὐτοῦ πίνειν ἐκέλευσε, μηδὲν ὑπομιγνύντας ἀλλήλοις, ὡς μήτε ἀπὸ τοῦ κρατῆρος αὐτοῦ πίοι Ὀρέστης, μήτε ἐκεῖνος ἄχθοιτο καθ' αὐτὸν πίνων μόνος, καὶ ἀπ' ἐκείνου Ἀθηναίοις ἑορτὴ ἐνομίσθη οἱ χόες. *De eodem Athenaeus lib.*10.*cap.*12. *ſic ſcribit:* Choum Feſtum Demophon Rex Athenienſium ſtatuit, Oreſtem Athenas profectum excipere volens: quum nollet tamen eum ad Sacra accedere, aut eiuſdem Sacri eſſe ſocium, quia nondum fuerat expiatus, ſacra concludi juſſit, ac vini choam ſingulis apponi, ei inquiens, qui primus bibiſſet, ſe placentam eſſe daturum. Edixit præterea, ne quis coronas poſt potum deponeret, quibus coronabantur in ſacris, quoniam contubernales fuiſſent cum Oreſte. At vt omnes circa choam deponerent, iuſſit, coronáſque ipſas Sacerdoti afferre in Lucum, qui eſt in paludibus, reliqua in templo ſacrificare. *Magneſiis autem Themiſtocles, inito ibi Magiſtratu, quam Stephanophorum dicunt, peracto Dionyſio* Χοοπότῃ *ſacrificio,* Χόων *celebritatem primus exhibuit, vt Cælius teſtatur lib.*12.*in fine capitis vltimi, vt Athenæus lib.*12.*cap.*16.*ex Poſidii lib.*3. Μαγνητικῶν.

Conuiuiorum in Choïs apparatus.

Celebrabantur igitur in hoc feſto conuiuia, quorum apparatum Ariſtophanes in Ἀχαρνεῦσι *his verbis egregiè admodum deſcribit:*

ἐπὶ δεῖπνον ταχὺ
Βάδιζε, τὴν κίστην λαβὼν καὶ τὸν χοᾶ.
Ὁ τοῦ Διονύσου γὰρ σ' ἱερεὺς μεταπέμπεται.

Et mox:

Τὰ δ' ἄλλα πάντ' ἐστὶν παρεσκευασμένα,
Κλῖναι, τράπεζαι, προσκεφάλαια, στρώματα,
Στέφανοι, μύρον, τραγήμαθ', αἱ πόρναι πάρα,
Ἄμυλοι: πλακοῦντες, σησαμοῦντες, ἴτρια;
Ὀρχηστρίδες, τὰ φίλταθ' Ἁρμοδίου, καλαί.

Id eſt,

Ad cœnam citò
Te confer, ciſtam accipiens atque Choa.
Nam Dioniſii te ſacerdos accerſit.
Reliqua verò omnia ſunt parata,
Lecti, menſæ, pulvini, ſtrata,
Coronę, vnguentum, bellaria, ſcorta adſunt.
Amyli, placentæ, ſeſami, itria,
Saltratrices, Harmodii carmina pulchræ.

His verbis vno quaſi faſciculo comprehenſa habes omnia, quæ ad conuiuia in hiſce Choïs celebrata, eorúmque apparatum pertinent. Horum autem quædam ab inuitatis afferebantur ad illa conuiuia, alia ab inuitantibus ſubminiſtrari ſolebant, vt Scholiaſtes in hunc Poëtæ locum annotat. Inuitati enim ſecum afferebant ἐψήματα, *cibos coctos, nimirum* ἀμύλους, *quod eſt* βρῶμα τὸ μὴ πεπτωκὸς ὑπὸ μύλων, *teſte Euſtath. Il.* Π, *id eſt, placentæ genus* ἁβρόν, *in quo comminuendo dentes molares non laborant. Afferebant &* πλακοῦντας, *placentas:* σησαμοῦντας *ſpecies placentarum:* ἴτρια, *quæ erant* τὰ πρόσωδη πλάσματα. *Afferebant præterea ſecum* κίστην, *id eſt,* ὀψοθήκην, *nec non* χοᾶ, *poculum, ne alio poculo communicarent, idque ob eam cauſam quam ſuprà de Oreſte retulimus. Illi verò qui vocabant, ſolebant ſuppeditare & apponere coronas, vnguenta, bellaria, & huius generis alia, nimirum lectos, menſas, puluinaria, ſtragulas, veſtes. His adhibebantur ſcorta & meretrices, ſaltatrices pulchra, & cantilenæ jucundæ. Refert idem author eodem libro ex Timæo, quòd Dionyſius tyrannus primò Choam bibenti in hoc Feſto auream coronam præmium poſuerit, quódque primus Xenocrates Philoſophus biberit, qui auream coronam accipiens ac ſoluens Mercurio impoſuerit, cuius ſtatua fuit in aula Regis, & cui coronas floreas frequenter imponere conſueuerat, quum veſperi ad eum accederet. Hinc Athenæus lib.*10.*c.*12.*teſtatur ex Antigoni libro de Dionyſio cognomento Heracleote,* τὸν Διονύσιον τοῖς οἰκέταις συνεορτάζοντα ἐν τῇ τῶν χόων ἑορτῇ, καὶ μὴ δυνάμενον διὰ γῆρας χρῆσθαι ᾗ παρειλήφεσαν ἑταίρᾳ ὑποστρέψαντα εἰπεῖν πρὸς τοὺς συνδειπνοῦντας, Οὐ δύναμαι τανύσαι, λαβέτω δὲ καὶ ἄλλος: *id eſt,* Dionyſium cum familiaribus Feſtum agere ſolitum Choum, quumque amica, quam ei elegerant, frui non poſſet ob ſenectutem, ad conuiuas converſus dicebat: Non poſſum extendere, capiat alter.

Sicuti verò Romæ Minerualia Quinquatribus, aut paulò antè, præceptoribus perſoluebantur, ita Athenis in χόων *Feſto munera, mercedémque Sophiſtis mittebant; qui & ipſi eodem tempore familiares hoſpitaliter accipiebant, vt Athenæus eodem loco ex Eubulide dialectico refert: meminit etiam Cœlius lib.*14.*in fine capitis vltimi.*

ΧΥΤΡΟΙ.

Chytri quando celebrati.

Χύτροι *nomen Feſti Athenienſium eſt. Suidas ſcribit, vno eódemq; die & τοὺς χόας & τοὺς χύτρους celebratos fuiſſe. Harpocration autem ex Philochoro tradit, agitatum fuiſſe Feſtum* χύτρων *decimâ tertiâ die Antheſterionis menſis. Celebrârunt autem in honorem Bacchi, vt ex Ariſtophane liquet, qui in Ranis ait.*

Ἣν (ἀοιδὰν) ἀμφὶ Νυσήιον Διὸς
Διόνυσον ἐν Λίμναισιν ἰαχήσαμεν.
Ἡνίχ' ὁ κραιπαλόκωμος
Τοῖς ἱεροῖσι Χύτροισι
Χωρεῖ κατ' ἐμὸν τέμενος λαῶν ὄχλος.

Nomen

Chytri nomen unde & ritus.

Nomen habet ab olla: quòd in eo omne genus seminum in olla coquere solerent Dionysio & Mercurio sacrificantes, vt Suidas docet, & Aristophanis Scholiastes in Ἀχαρν.*: vbi etiam ex Theopompo refert, principium hujus Sacri à Deucalione vsque per manus traditum fuisse. Ferunt enim illum, & qui cum eo ex diluuio illo superstites euaserant, semina ita coxisse, atque inde festum ortum & appellatum: nec ex coctis quicquam gustabant, sed Dionysio & Mercurio Chtonis offerebant pro mortuis. Refert etiam ex Philochoro Natalis Comes lib. Mytholog. cap. 5.*

ΑΣΚΩΛΙΑ.

Ascoliorum ritus.

Ascolia *pars videntur fuisse Mysteriorum paruorum Bacchi. Eorum ritum Zezes in Commentariis in Hesiodum sic describit.* Ἀσκοὺς πεφυσημένους καὶ πνεύματος πεπληρωμένους τιθέντες κατὰ γῆς, ἑνὶ ποδὶ ἐφαλλόμενοι, ἄνωθεν τούτων ἐφέροντο. καὶ πολλάκις κατολισθαίνοντες εἰς γῆν ἔπιπτον. τοῦτο δὲ ἐποίουν τιμῶντες τὸν Διόνυσον· ὁ γὰρ ἀσκὸς δέρμα ἐστὶ τράγου. ὁ δὲ τράγος τοὺς θαλλοὺς τῶν ἀμπέλων τρώγων λυμαίνεται ταύτην. Vtres inflatos ventóque plenos humi deponentes altero pede insiliebant, atque super iis ferebantur. Tum sæpius labentes in terram decidebant. Faciebant autem id in honorem Dionysii, quoniam vtris pellis est hirci, qui pampinos vitium comedens illis obest plurimùm. *Mentionem quoque huius Celebritatis faciunt Aristophanes ejúsque Scholiastes, & Suidas.*

Ascolia etiam à Romanis celebrata.

Agebantur hæc sacrificia apud Latinos etiam, quæ Ascolia *dicebantur, plurimúmque conferre credebantur ad vinearum fertilitatem: quorum ritum ita præclarè expressit Vergil. lib. 2. Georgicorum:*

Frigora nec tantùm cana concreta pruina,
Aut gravis incumbens scopulis arentibus æstas:
Quantum illi nocuere greges, duríque venenum
Dentis, & admorso signata in stirpe cicatrix.
Non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris
Cæditur, & veteres ineunt proscenia ludi:
Præmiáque ingentes pagos & compita circum
Theseidæ posuere, atque inter pocula læti
Mollibus in pratis vnctos saliere per vtres.
Nec non Ausonij Troia gens missa coloni
Versibus incomptis ludunt risúque soluto,
Oráque corticibus sumunt horrenda cavatis.
Et te Bacche vocant per carmina læta, tibíque
Oscilla ex alta suspendunt mollia pinu.
Hinc omnis largo pubescit vinea fœtu.
Complentur vallésque cavæ, Saltúsque profundi.
Et quocúnque Deus circum caput egit honestum.
Ergò ritè suum Baccho dicemus honorem
Carminibus patriis, lancésque & liba feremus.

Proponebantur autem præmia illis, qui sapientius super vtres saltarent: deinde Bacchi statua cum carminibus inconcinnè ebriorum more compositis in eius laudes patrio idiomate singularum nationum circumferebatur circa vineas, quæ res plurimùm ad fertilitatem conferre putabatur: atque ii qui ista faciebant, personas sumebant è corticibus arborum, & vini fece aliquando perungebantur ne cognosci possent: quia multa ridicula, multa parùm decora, multa turpia & pudore plena dicebant, quæ sint personis dicere omninò puduisset. Deinde vineis lustratis ad altare Bacchi, vnde discesserant, redeuntes, sacras victimas in lancibus offerebant & comburebant. Deinde altissimis arboribus imagines quasdam, modo fictiles, modo ligneas Baccho sacras & illi similes appendebant, quas à paruitate oris dicebant oscilla, vt longissimè possent prospicere, quia vineis conferre putabantur. His ita actis in conuiuium, & è conuiuio domum discedebant: quæ omnia propè in superioribus Vergilii carminibus continentur.

Ineptissimum hoc Sacrum ab Ethnicis mutuati sunt Christiani quidam hæretici, qui ab eo cursu ἀσκοδρομῖται *nominati fuerunt: vel, vt Philastrius scribit,* ἀσκοδρουγῖται. *In Galatia verò hi fuere, qui vtrem inflatum contegentes, bacchantes circuibant. Solent & nostrâ ætate pueri vno sic pede per lusum jocúmque saltare interdum.*

ΑΡΤΕΜΙΣΙΑ.

P*Lutarchus in libello de Gloria Atheniensium indicat, Athenienses decimam sextam Munichionis Dianæ consecrâsse Festum. Verba ejus sunt:* Τὴν ἕκτην ἐπὶ δέκα τοῦ Μουνυχιῶνος Ἀρτέμιδι καθιέρωσαν, ἐν ᾗ τοῖς Ἕλλησι περὶ Σαλαμῖνα νικῶσιν ἐπέλαμψεν ἡ θεὸς πανσέληνος, *id est*, decimâ sextâ Munichionis mensis Dianæ sacrificant, quòd ea Græcis circa Salaminem vincentibus Luna pleno orbe apparuit. *Hæc autem fuisse illa* Μουνύχια, *quæ hoc mense in Dianæ honorem celebrata sunt, non pro certo affirmare ausim.*

Iovis Solennitas.

VNdeuigesimo die Μουνυχιῶνος μηνὸς, *quem Martio nostro respondere suprà diximus, equester ordo Athenis Ioui Festum cum ingenti pompa celebrauit. Plutarchus in fine vitæ Phocionis Atheniensis, viri & rerum gestarum magnitudine clarissimi, & propter merita in patriam perpetuâ gratitudine dignissimi, sed injusto judicio populi Atheniensis, Cassandro Macedonum Regi gratificantis, condemnati, & hoc ipso die veneno necati Festi hujus meminit his verbis:* ἦν δὲ ἡμέρα μηνὸς Μουνυχιῶνος ἐνάτη ἐπὶ δέκα, καὶ τῷ Διῒ τὴν πομπὴν πέμποντες οἱ ἱππεῖς παρεξῆσαν, ὧν οἱ μὲν ἀφείλοντο τοὺς στεφάνους, οἱ δὲ πρὸς τὰς θύρας δεδακρυμένοι τοῦ εἱρκτῆς ἀπέβλεψαν. ἐφάνη δὲ τοῖς μὴ παντάπασιν ὠμοῖς καὶ διεφθαρμένοις ὑπ' ὀργῆς καὶ φθόνου τὴν ψυχὴν, ἀνοσιώτατον γεγονέναι, τὸ μὴ δ' ἐπισχεῖν τὴν ἡμέραν ἐκείνην, μηδὲ καθαρεῦσαι δημοσίου φόνου τὴν πόλιν ἑορτάζουσαν. *Id est:* Erat tunc, quum scilicet Phocio necabatur, Munichionis mensis vndevigesimus dies: quo ordo equester Iovi pompam Solennem celebravit: Horum pars in speciem luctus coronas ausferentes, pars flendo ad fores; carcerem intuebantur. Nec quisquam fuit, in quo aut feritate naturæ aut irâ, & odio extincta humanitas fuerit, qui non impium & nefarium duxerit diem illum sanctissimum semper, & populo Atheniensi Sacrum atque Solennem hoc publico piaculo fuisse pollutum, & castas per id saltem tempus manus à tam impio scelere non servâsse. *Meminit hujus Solennitatis etiam Alexan. ab Alexan. lib. 3. cap. 18.*

ΧΘΟΝΙΑ.

Chthoniorum origo & ritus. CHthonia *Argiua puella, quam Ceres ex Argolide secum Hermionem duxit, conflagratâ domo, & Colonte patre puellæ, quòd Deæ, nec hospitium, nec aliud honoris officium exhibuisset, in Hermione vrbe Cereris Deæ templum condidit. Eâ verò mortuâ, & ab Hermionensibus in numerum Diuarum relata,* Chthonia *Festum Veris tempore (Cœlius tamen Æstiuo tempore dicit libro 27. capite 26. L. A.) in ejus honorem institutum, & quotannis eximio cultu, prorsúmque* μεγαλοπρεπῶς καὶ σοβαρῶς *celebratum fuit hunc in modum. In pompa præcesserunt Deorum Sacerdotes, quique annuos Magistratus gesserunt. Sequuti sunt cum mulieribus viri. Sed & pueri adhuc soliti sunt hac pompâ Deam honorare, & vestimentis induti candidis serta gesserunt capitibus imposita. Serta verò ex flore composuerunt, quem Comosandalon ibi appellârunt: hyacinthum esse putauit Pausanias, & magnitudine & colore adductus, & quod eidem quoque literæ ob luctum sint inscriptæ. Eos qui pompam celebrârunt sequuti sunt alii, iuuencam ex armento ducentes, & vinculis constrictam, & ferociâ adhuc indomitam. Hanc, ad templum actam, vinculis nonnulli vt intromittatur, soluunt. Alii fores retinent tantisper apertas, dum bouem vident ingressam, postea rursus claudunt. Intra templi parietes occidendæ vaccæ causâ quatuor aniculæ præstolantur. Quæcunque ex his potest, guttur bouis falce incidit. Postea apertis iterum foribus, ii quibus imperatum est, propellunt inuicem secundam, & tertiam, quartam denique: quas omnes eodem modo aniculæ conficiunt. Aliud item in hoc sacrificio editum fuit miraculum. Iuuenca enim prima quum cecidit, in quod latus procubuerit, necesse fuit reliquas quoque procumbere. Hoc igitur modo Hermionenses sacrificium illud Festo hoc die peregerunt: Pausanias in Corinthiacis. De hoc Festo & sacro hæc carmina circumferuntur Aristotelis Græci Poëtæ:*

Δαμάτερ πολύκαρπε, σὺ ἢ ἐν σικελοῖσιν ἐπαργῆς,
Καὶ παρ' ἐρεχθείδαις, ἵν τι μέγα κρίνεται
Ερμιονεῦσι τὸ ἐξ ἀγέλης γὰρ ἀφειδῆ ταῦρον
Οὔτ' οὐχ αἱροῦσιν ἀνέρες οὐδὲ δύκα,
Τοῦτον γραῦς ςείχουσα μόνη μόνον οὐατὸς ἕλκει,
Τὸν δ' ἐπὶ βωμὸν, ἐδ' ὡς ματέρα παῖς ἕπεται.
Σὸν τόδε δαμάτερ, σὸν τὸ σθένος, ἵλαος εἴης,
Καὶ πᾶν τῶν θάλλοι κλᾶρος ἐν ἑρμιόνῃ.

CAPVT XII.

De Festis quæ mense Martio ab Romanis sunt Celebrata.

CALENDÆ MARTIÆ.

CAlendæ Martiæ, *vt quòd anni principium olim essent, celeberrimæ fuerunt: nam, vt Macrobius libro primo. Saturn. capite duodecimo, & Solinus capite tertio, indicant, & in regia, & curiis, & in flaminum domibus, nec non in æde Vestæ, laureæ veteres nouis mutabantur. Ignis quoque in penetralibus Vestæ nouus accendebatur. Docet id Ouidius lib. 3. Fast. & simul eo probare conatur, Calendas Martias ante Numam initium totius anni fuisse: sic enim canit:* *Calendarum Mart. ritus.*

Neu dubites primæ fuerint quin ante Calendæ
Martis: ad hæc animum signa referre potes,

Laurea

Laurea flaminibus, quæ toto perstitit anno,
Tollitur, & frondes sunt in honore novæ.
Ianua tunc regis posita viret arbore Phœbi.
Ante tuas itidem curia prisca fores.
Vesta quoq, vt folio niteat velata recenti
Cedit ab Iliacis laurea cana focis.
Adde quòd arcana fieri novus ignis in æde
Dicitur, & vires flamma refecta capit.

Eodem etiam die Comitia auspicabantur: qui quidem mos vsque ad bella Punica seruatus fuit: tunc enim primùm Comitia cœperunt auspicari Calendis Ianuariis: quod Ouidius his verbis testatur.

Hinc etiam veteres initi memorantur honores,
Ad spacium belli per fide Pæne tui.

MATRONALIA.

Matronaliorum origo & causa.

MAtronalia *Festa à Romulo dicuntur instituta, quæ celebrabantur Calendis Martiis à Matronis Romanis. Instituti autem Festi hujus variæ afferuntur causæ. Quidam enim referunt ad diremptum bellum à matronis*
1. *Rom. inter Sabinos ac Romanos. Cùm enim ob raptas à Romanis Sabinorum virgines bellum inter vtrósque ortum, & tandem acies ad confligendum instructa essent, mulieres, quarum causâ bellum susceptum erat, conuenientes sine viris sola, & consilia ferentes, vt Dionysius refert, in eam ierunt sententiam, vt verba ipsa de reconciliatione apud vtrósque inciperent. Re ad senatum delatâ, placuit eas legationis munere fungi. Harum princeps Hersilia fuit, quæ longâ & lamentabili oratione petiit, vt viris suis pacem darent. Vnde commoti Sabinorum sunt animi & fœdera inita.*

Plutarchus non meminit Legationis hujus, inquit autem: Cùm ambæ acies firmato impetu constitissent, mira res quædam, & spectatione digna stuporem omnibus attulit. Nam raptæ Sabinorum virgines, quum id vidissent, raptis in vlnis infantibus, passísque crinibus, divino quodam instigante Spiritu, cum lachrymis ac gemitu per medias acies pervolant, exhortantes modò patres, modò viros, vt fœdatas jam acies dirimerent, & parcerent sanguini. Cujus rei admiratione moti, sistunt aciem, tela comprimunt, iras mittunt, animos colligunt. Quam ob causam dicatas matronis Calendas Martias putant, & Matronalia Sacra (*vt idem Plutarchus inquit*) eis tributa, compositi belli mo-
2. numentum. *Alij putant hoc Sacrum instituum, vt matres fauore Martis, eam felicitatem consequerentur in filijs, quàm videbatur is Deus Iliæ concessisse, quæ à Marte compressa Romulum summæ felicitatis filium peperit. Sunt etiam qui dicant, hoc factum, quod* 3.
mense Martio terra fœcunda sit, quales matronæ fieri cupiunt. Nonnulli, quod hoc die Iunonis 4.
Lucinæ ædes coli cœpta sit, quæ in Exquilino monte posita fuit: in qua sententia Sex. Pompeius 5.
esse videtur. Addunt & hanc rationem aliqui: quòd nimirum Mars Iunonis dicatur filius, quæ conjugijs præest.

Ouidius lib. 3. Fast. has rationes his verbis attigit:

Tela viris animísque cadunt: gladiísque remotis, 1.
Dant soceri generis, accipiuntq; manus.
Laudatásque tenent natas, scutóque nepotem
Fert avus, hic sicuti dulcior vsus erat.
Inde diem, primásque meas celebrare Calendas,
Ocbalides matres non leve munus habent.
Aut quia committi strictis mucronibus ausæ,
Finierant lachrymis Martia bella suis.
Vel quòd erat de me feliciter Ilia mater, 2.
Rite colunt matres Sacra diémq; meum.
Quid? quòd hyems adoperta gelu tum denique cedit 3.
Et pereunt lapsæ sole tepente nives.
Arboribus redeũt detonsæ frigore frondes
Viduáque in gravidio palmite gemma tumet, &c. *Et mox:*
Tempora jure colunt Latiæ fœcunda parentes,
Quarum militiam votaq; partus habet.
Adde quòd excubias vbi Rex Romanus agebat, 4.
Qui nunc Exquilias nomina collis habet:
Adde quòd excubias vbi Rex Romanus agebat,
Illic à nuribus Iunoni templa Latinis
Hac sunt (si memini) publicâ facta die.
Quid moror? & variis onero tua pectora causis? 5.
Eminet ante oculos quod petis ecce tuos.
Mater amat nuptas, matrum me turba frequentat:
Hęc nos pręcipuè tã pia causa decet, &c.

Ritus in hac Solennitate obseruatus hic ferè fuit. Mittebantur in ea à viris munera fœminis, sicut è contra in Saturnalibus à fœminis missitabantur viris. Hinc Suetonius de Vespasiano, Sicut, *inquit*, Saturnalibus dabat viris Apophoreta, ita & Calendis Martij fœminis,

& Tibullus ad Neream sic scribit.

Martis Romani festæ venere Calendæ,
Pérque vias vrbis munera,perq; domos.

In hoc etiam Festo matronæ seruis cœnas apponebant, vt eo honore ad promptius obsequium prouocarent, Solino teste. Eam ob causam hæ Calendæ Saturnalia fœminarum *dicebantur: quemadmodum ostendit Martialis ad fœminam,*

Scis puto vestra jam venire.
Saturnalia, Martias Calendas,

Et Iuuenalis Fœmineas *vocat, perinde ac fœminis peculiariter dicatas. Ait enim:* Munera Fœmineis tractas secreta Calendis. *Vnde Horatius lib. 3. Carminum Ode 3. Mecœnati scribit, ne miretur, quòd ipse cælebs Calendis Martijs sacrificet, se enim hoc non facere, vt Matronalia cum fœminis celebret, sed vt gratias priuato sacrificio agat Diis, qui eum ab arboris ictu, quo hoc die ferè interierat, incolumen conseruârint: Sic enim canit:*

Martiis cœlebs quid agam Calendis:
Quid velint flores, & acerra thuris
Plena, miraris, positúsque carbo in
Cespite vivo,
Docte sermonis vtriusque linguæ?
Voveram dulces epulas, & album
Libero caprum propè funeratus
Arboris ictu:
Hic dies, anno redeunte, Festus
Corticem adstrictum pice dimovebit
Amphoræ fumum bibere institutæ
Consule Tullo.

Ancyliorvm vel Saliorvm Festum.

Ancyliorum tempus, origo & ceremonia.

Calendis Martiis & sequentibus aliquot diebus ex Numæ Pompilii institutione, Ancyliorum Festum *celebratum fuit. Id etiam* Saliorum Festum, & Saliares, *itemque* Martiales Ludos, *&* Mamuralia *vocârunt. Huius sacri causam & originem multis describit versibus Ouidius libro tertio. Fastorum. Nos, omissis iis ob prolixitatem, Alexandri ab Alexandro verba adscribemus ex libro primo, capite 26. quòd pleráque ex Dionysio Halicarnassæo habeat. Is igitur,* Regnante Numa, *inquit,* cùm morbo & afflatu noxio civitas affecta esset, cáque lues nullis sacrificiis aut piaculis sedare videretur posse, peltam æneam è cœlo, in qua Romanorum facta sita erant, in manus Numæ decidisse ferunt. In qua cùm vrbis salutem sitam crederent, ne inventu facilis, & ob id furto exposita esset, alias vndecim elaboratæ artis eâdem facie mensuráque à Mamurio Fabro, ne dinosci posset, constructas dicunt fuisse: illásque in Martis Sacrario asservâsse, illorúmque custodes Salios vocâsse: quorum Princeps Præsul, alter Vates, tertius Magister, qui præsidebant, dicti. Illorúmque insigne tunica erat punicea, & æneum in pectore tegmen, quod super tunicam versicolorem induebant: tum balthei, & æneæ galeæ: quibus ornati Martio mense, cum tripudiis ad tibiam, solennique saltatu cælestia Ancylia ejusmodi ferentes, culti ornatíque prodibant: ipsique gladiolis illa percutientes cum gressu & gradu composito, pulsu pedum ad sonum vocis modulato, per Capitolium & forum, pérque vrbem incedebant. Inque eo tripudio Mamurium Fabrum, qui tam exactè illa molitus esset, in nominis memoriam sempiternam, ac pennatas, impennatásque agnas pro spicis & aristis, & Lucetium Iovem, Ianúmque Deorum Deum, aliósque Deos, exceptâ Venere, quam in Carminibus Saliaribus nominare nefas erat, verbis subobscuris, Marti consecratis, quæ nec mutare licebat, ritu priscæ religionis, in fine carminum referebant. Post aliquot verò ætates, Imperatorum nomina suis Carminibus Salios adnotare constitutum fuit, vt illorum quoque memoriam sempiternæ gloriæ mandarent. Híque dies Religiosi ac Sacri mansere in posterum. *Hæc ille.*

Plutarchus in Numa de Saliorum institutione & ritu agens, hac scribit. Salii nominantur, non, vt fabulantur nonnulli, à Salio quodam Samothrace, aut Mantinensi, qui saltationem armatam docuerit: sed ab ipsa potius Chorea, quæ saltibus constat, quam per vrbem circumeuntes ducunt, cùm mense Martio peltas gestant, puniceas tunicas induti, mitrisque latis æreis cincti, & galeas æreas ferentes, pugionibúsque arma pulsantes. Reliqua tripudii pars pedum officio constabat. Movebantur enim eleganter, celeriter atque confertim orbes implicantes, evoluentésq; multúmq; in eo roboris & agilitatis ostendentes. *Et mox:* At Mamurio mercedis nomine datum aiunt, vt eum Salii inter pyrrhicam saltationem cantarent, alii Veturium Mamurium eum, qui caneretur, fuisse tradunt, alii veterem memoriam. *Plutarchus. Festus huius ritûs hanc rationem reddit:* Mamurii Veturii nomen frequenter in cantibus Romani frequentabant, hac de causâ Numâ Pompilio regnante, cœlo cecidisse fertur Ancyle, id est, scutum breve, quod ideò sic est appellatum, quia ex vtróq; latere erat recisum, vt summum infimúmque ejus latiùs medio pateret, vnáque edita vox, omnium potentissimam fore civitatem, quandiu ea mansisset.

Itáque

Itaque facta sunt ejus generis plura, quibus id misceretur, ne internosci cœleste posset. Probatum opus est maximè Mamurii, qui præmii loco petiit, vt suum nomen Salii inter carmina canerent. *Hactenus Festus. Dionysius refert, Festum hoc celebratum publicè ad dies aliquot. Paulus Marsus in Comment. suis ad lib. 3. Fast. indicat, triduo integro hac Festa durâsse.*

Idem author eodem loco, Fuere, *inquit*, Salii, hujus Sacri Ministri, Martis Sacerdotes, numero duodecim, ex Patriciis liberi, & cives, & qui neutro parente orbati essent, à Numa seu Tullo Hostilio bello contra Fidenates (vt Livius author est) vocati causâ nuncupari: qui postea numerum Saliorum duplicâsse fertur, ita vt 24. belli pacisque temporibus Collegio cooptarentur.

Ancyliorum ministri

Sacra autem & dies Festos hos cœnis sumptuosissimis, & commessationibus & cum cantu & symphonia adeò opiparè celebrare sunt soliti, vt opiparum quodvis magnificumque convivium Saliare *postea dictum sit. Horatius in Odis*:

Ancyliorum festa opiparè celebrata.

Nunc est bibendum, tunc pede libero
Pulsanda tellus, nunc Saliaribus
Ornare pulvinar Deorum,
Tempus erat dapibus sodales.

Apuleius lib. 4. inquit: Vt equus quidē meus tanta copia, & quidem solus potius, Saliares cœnas cœnâsse crederet: *hoc est, vt Beroaldus interpretatur, lautas & opulentas.*

His autem tribus diebus, antequam ancylia essent recondita in templo Martis, religio fuit nubere, ne, dum arma movebantur, quæ pugnæ adhiberi solent, nubentibus Omen discordiæ fierent. Hanc ob causam etiam flamini Dialis vxor impexis crinibus his tribus diebus esse debuit. Vnde Ouidius sic cecinit:

Ancyliorum tempore nuptiæ prohibitæ.

Nubere si qua voles, quamvis properabitis ambo,
Differ: habent parvæ commoda magna moræ.
Arma movent pugnam, pugna est aliena maritis.
Condita cum fuerint, aptius Omen erit.
His etiam conjunx capitis discincta Dialis
Lucibus, impexas debet habere comas.

Neque verò solùm nuptiæ prohibitæ fuerunt, sed nihil prorsùs accipere tanquam infaustò quisquam in hac solennitate audebat. Alludit ad hoc Suetonius in vita Claudii, in epist. Augusti ad Liuiam: Colloquutus sum cum Tiberio, vt mandâsti, mea Livia, quid nepoti tuo faciēdum esset Ludis Martialibus: *Et iterum*: In præsentia tamen, quibus de rebus consulis, curare eum Ludis Martialibus triclinium Sacerdotum, non displicet nobis, si est passurus se à Syllani filio, homine sibi affine admoneri, ne quid faciat, quòd conspici & derideri possit. *Idem in Ottone*: nulla nec religionum quidem cura, sed & motis nec dum conditis ancilibus: quòd antiquitùs infaustum haberetur, *&c. Sic Tacitus, qui eandem historiam scribit*: Fuere qui proficiscenti Ottoni moras religionésq; nondum conditorum ancyliorum, vel scutum, vel arma cœlestia adferrent.

VESTALIA.

Pridie *Non. Mart qui est 6. dies huius Mensis quoddam Sacrum Vestæ celebrabatur, quo etiam die Augustus Imp. Pontificatum Max. iniit. De vtroque sic Ouidius lib. 3. Fast.*

Sextus vbi è terra olivosum scandet Olympum
Phœbus, & alatis æthera carpet equis:
Quisquis ades, castæque colis penetralia Vestæ
Gratare, Iliacis thuráque pone focis.
Cæsaris innumeris, quos maluit ipse mereri
Accessit titulis Pontificalis honor.
Ignibus æternis æterni Numina præsunt
Cæsaris, imperii pignora juncta vides.

VEIOVIS Festum.

Nonis Martiis Festum Veiovis *fuit, id est, parui Iouis, sine fulmine. Ei hoc die sacrata fuerunt templa ante lucos Asyli in Intermontio. Cujus rei mysterium illud fuit: Vt Iupiter paruus, postquam adultus esset, cælo regnauit: sic vrbs Roma parua ab initio, vbi Romulus aperuit Asylum, pau'atim e. ali ût, & ad summum imperij culmen ascendit: ideò consecrauere templum Parui Iouis eo in loco, vnde sumpsit initium augmenti. De hoc Deo ejúsque festo Ouidius lib. 3. Fast. ita cecinit:*

Veiouis festi origo.

Vna nota est Martis Nonis sacrata, quòd illis
Templa putant Lucos Veiovis ante duos.
Romulus vt saxo Lucum circumdedit alto,
Cuilibet, Huc, dixit, confuge, tutus eris.
O quàm de tenui Romanus origine crevit,
Turba vetus quàm non invidiosa fuit.
Nec tamen ignaro novitas tibi nominis obstet.
Disce quis iste Deus, curúe vocetur ita.
Iupiter est juvenis, juveniles aspice vultus:
Aspice deinde manus, fulmina nulla tenet.
Fulmina post ausos cœlum affectare gigantes

Sumpta Iovi, primo tempore inermis
erat. *Et mox:*
Nunc vocor ad nomen: Vegrandia farra
coloni,
Quæ malè creverunt, Vescáque parva
vocant.
Vis ea si verbi est, cur non ego Veiovis
ędem,
Ædem non magni suspicor esse Iovis?

IVNONALIA.

Iunonaliorũ ritus.

ADdrianus Iunius in suis Fastis ad Nonas Martias refert Iunonalia. *Eorum autem sacrorum mentionem in unico T. Livio se observasse scribit Vuolfgangus Lazius lib.* 10. *de Repub. Rom. cap.* 10. *qui lib.* 7. *Dec.* 3. *sic scriptum reliquit:* Ab æde Apollinis boves fœminæ albæ duæ portâ Carmentali in vrbem ductæ, post eas duo signa cupressea Iunonis Reginæ portabantur: tum septem & viginti virgines longam indutæ vestem, carmen in Iunonem Reginam canentes ibant, illâ tempestate forsitan laudabile rudibus ingeniis, nunc abhorrens & inconditum, si referatur. Virginum ordinem sequebantur Decemviri coronati laureâ, prætextatíque, à porta Iugario vico in forum venere: in foro pompa constitit, & per manus reste data, Virgines sonum vocis pulsu pedum modulantes incesserunt. Inde vico Thusco Valabróque per boarium forum in clivum publicum, atq; ædem Iunonis Reginę perre-ctum: sibi duæ hostiæ à Decemuiris immolatæ, & simulachra cupressea in ædem illata. *Hinc forsan chorea illa defluxerunt, quibus in Suevia, & ad lacum Acronium virgines vesperi diebus feriatis saltantes, pedum quoque sonitu cantilenas moderantur. Id quod etiam Austria in festo Ioannis Baptistæ Solenne admodum est.* Confestim & aliud sacrificium eidem divæ destinarum. Tacta de cœlo ędes in Aventino Iunonis, prodigiúmque id ad matronas pertinere aruspices quum respõdissent, donóq; divam placandam esse, ædilium Curulium edicto in Capitolium convocatæ, quibus in vrbe Roma, intráque decimum lapidem ab vrbe domicilia essent, ipsæ inter se 25. delegerunt, ad quos ex dotibus stipem conferrent, inde donum pelvis aurea facta, latáque in Aventinum, puréque & castè à Matronis sacrificatum.

Annæ Perennæ Celebritas.

Festi huius ritus & origo.

IDibus Martiis privatim & publicè Annæ Perennæ *sacrificabatur Romæ: quod Ovidius his verbis testatur.*
Idibus est Annę Festum geniale perenne,
Non procul à ripis advena Tibri tuis.
Crediderunt aliqui hanc esse Beli filiam, sororem Didonis, quæ postquam mortuam sororem vidit, & Carthaginem ab Iarba Getulorum Rege occupatam, relictâ sede patriâ, ad Battum Regem, qui Melitæ insulæ imperabat, cursum arripuit. A quo veteris hospitii iure benignè suscepta, duos & vltrà annos ibi mansit. Sed quum Pygmaleonem fratrem jam cum armis aduentare cognouisset, Battus illius patentiam veritus, Annam vt inde migraret hortatus est. Mare igitur ingressa, dum Cameram nauigare contendit, vi tempestatis acta, in Laurentanam oram Italiæ pervenit, vbi iã Æneas pacatis rebus, & ductâ vxore Laviniâ, imperabat. Hic tum fortè sola Achate comitatus in littore nudis pedibus ambulabat: Qui quum errantem Annam conspexisset, & vix sibi persuadere posset eam esse, tandem agnitam compellat. Timuit illa principio, sororis casum ante oculos ponens, postea verò ab illo benignè invitata, in regiam cum illo profecta est. Cui mox Lavinia, amorem coniugis suspectum habens, tendere insidias cœpit. Sed Anna in somnis à Didone monita, vt infaustam domum relinqueret, statim per fenestram exiliit. Quúmque citato cursu ad Numicium amnem pervenisset, in eum se præcipitem dedit. Ortâ deinde luce, magno clamore eam quæritantes per Laurentem agrum proficiscuntur. Apparent vestigia pedum vsque ad Numicium amnem, vltrà nihil videtur. Quod dum admirantes secum animis volutant.

Anna perenna quæ.

Ipsa loqui visa est, Placidi sum Nympha Numici,
Amne perenne latens, Anna perenna vocor.
Protinus erratis læti vescuntur in agris,
Et celebrant largo séque diémq; mero.
Vt Ovidius indicat lib. 3. *Fastorum: vbi aliorum quoque de hac Anna Perenna opiniones referens: sic canit:*
Sunt quibus hæc Luna est, quia mensibus impleat annum:
Pars Themin, Inachiam pars putat esse bovem.
Invenies qui te Nymphen Atlantida dicant,
Téque Ioui primos Anna dedisse cibos.
Hæc quoque quam referam, nostras pervenit ad aures
Fama, nec à veri dissidet illa fide.
Plebs vetus, & nullis etiam tunc tuta tribunis,
Fugit, & in Sacri vertice montis erat.
Iam quoque quem secum tulerant, defecerat illis
Victus, & humanis vsibus apta Ceres.
Orta suburbanis quædam fuit Auna Bouillis,
Pauper, sed multæ sedulitatis anus.
Illa levi mitra canos incincta capillos
Fingebat tremulâ rustica liba manu.

Atque

Atque ita per populum fumantia manè solebat
Dividere: hæc populo copia grata fuit.
Pace domi factâ signum posuere perenne,
Quod sibi defectis illa ferebat opem.

Anna perenna ritus. *Ob has causas in Festo hoc plebeii apud Tiberim genio & voluptati operam dederunt, & cantu potúque largiore perennem vitam sibi auspicati sunt. Vnde & Macrobius scribit*, Sacrificatum fuisse hoc die Annæ Perennæ, vt annare perennaréque commodè liceret: *hoc est, vt non solùm per præsentem, sed per multos futuros annos viuere possent: est enim perennare per multum tempus durare. Sic enim Columella libro primo, capite nono.* *Perennare quid.* Temperet, *inquit*, vires clementia, quoniam & terribilior debet esse quàm sævior, vt & obsequantur ejus imperiis, & diutius perennent boves, non confecti vexatione simul verberum, operúmque. *Idem lib. 3.* Rosa hoc modo culta multis annis perennat. *Caterùm ritum, id est, conuiuia & commessationes, quibus hoc die vsi sunt, Ouidius sic describit:*

Plebs venit, ac virides passim disiecta per herbas
Potat, & accumbit cum pare quisque sua.
Sub Iove pars durat, pauci tentoria ponunt:
Sunt quibus è ramis frondea facta casa est.
Pars ibi pro rigidis calamos statuere columnis,
Desuper extentas imposuere togas.
Sole tamen, vinóque calent, annósque precantur,
Quot sumant cyathos, ad numerúmque bibunt.
Invenies illic, qui Nestoris ebibat annos,
Quæ sit per calices facta Sibylla suos:
Illic & cantant quicquid didicere theatris,
Et jactant faciles ad sua verba manus.
Et ducunt posito duras cratere choreas,
Cultáque diffusis saltat amica comis.
Cùm redeunt, titubant, & sunt spectacula vulgi,
Et fortunatos obvia turba vocat.
Occurrit nuper, visa est mihi digna relatu
Pompa, senem potum pota trahebat anus.

Ioci autem & Lusus, qui in hoc Festo referebantur, non solùm erant obscœni & turpes, sed & cantilena impudica admodum. Causa erat hæc: vbi Anna relata esset inter Deos, Martem eius operam petiisse ad comprimendam Palladem: illam retalisse, se Palladis animum inflexisse, paratamq́ esse ad conjugium: deductam autem tempore constituto ad eum pro Pallade Annam luteo flammeo velatam, cúmque esset eam osculaturus, cognouisse Annam, ab eáque se delusum esse. Quam fabulam Poëta noster his verbis recitat:

Nunc mihi cur cantent, superest, obscœna puellæ,
Dicere: nam coëunt, certáque probra canunt.
Nuper erat Dea facta, venit Gradivus ad Annam,
Et cum seducta talia verba facit:
Mense meo coleris, junxi mea tempora tecum:
Pendet ab officio spes mihi magna tuo.
Armifer armiferæ correptus amore Minervæ
Vror, & in longo tempore vulnus alo.
Effice Di studio similes coëamus in vnum:
Conveniunt partes hæ tibi comis anus:
Dixerat: illa Deum promisso ludit inani,
Et stultam dubia spem trahit vsq; mora;
Sæpius instanti, Mandata peregimus, inquit,
Victa est precibus, vix dedit illa manus.
Credit amans, thalamósque parat: deducitur istuc
Anna tegens vultus, vt nova nupta suos.
Oscula sumpturus, subitò Mars aspicit Annam:
Nunc pudor elusum, nunc subit ira Deum.
Ludis amatorem charæ nova Diva Minervæ,
Nec res hæc Veneri gratior vlla fuit,
Inde joci veteres: obscœnáque dicta canuntur,
Et juvat hanc magno verba dedisse Deo.

Quòd verò hoc ipso die postea C. Cæsar viginti tribus vulneribus in Curia à conjuratis esset confossus, propterea placuit Senatui eum diem, hoc est Idus Martias Patricidium *nominari, neue vnquam in posterum eo senatus cogeretur, Suetonio authore.* *Idus Mart. cur parricidii dicatur.*

Liberalia seu Bacchanalia, eorumque Origo ac ritus turpissimi in Italia, præsertim Romæ.

Decimo quinto Calend. April. Baccho sacra fiebant Romæ, quod Ouidius etiam testatur lib. 3. Fast. inquiens, *Bacchanalia.*

Tertiâ post Idus Lux est celeberrima Baccho.

Dicuntur autem Bacchanalia à Baccho, *Iouis*

Bacchanal. etymon. *ex Semele filio, in cuius honorem celebrabantur. Est verò* Βάκχος, *vnde Bacchus, græca dictio, à* βάζω *deducta, quod verbum significat* φλυαρεῖν: *vt sit* Βάκχος *qui furore agitatus multas nugas deblatterat. Nisi quis ad immanem Bacchantium vlulatum seu boatum referre malit: & tum optimè conueniet verbi* βάζω *etymologia tanquam à* βοάζω. *Eâdem ratione dicuntur*

Liberalia vnde dicta. *etiam* Liberalia, *à* Libero, *hoc est, Baccho: qui vini inuentor, propterea Liber dicitur, vt Festus refert, quòd vino vsi liberè omnia loquantur. Vnde Næuius:* Liberâ linguâ loquemur Ludis Liberalibus. *Alij tamen à libatione Liberum dictum volunt, quòd ipse libationem præbuerit. Alij à libertate, quòd pro Bœotia libertate pugnauerit. Nonnulli à liberando dictum putant, quòd eius Sacra, vt Seruius docet, ad purgationem animæ pertinerent: aut quòd vinum curas soluat, & mentem ab illis liberet. Hinc Seneca lib. de Tranquil. vitæ, Liberum appellatum dicit, non ob licentiam linguæ, sed quia liberat seruitio curarum animum, & tristitiæ medetur. Varro lib. 5. de lingua Latina à labendo deducit, quòd lubrica mens ebrij, quò iubet, prolabatur. Idem Varro Liberalia inde dicta putat, quòd per totum oppidum eo die sederent Sacerdotes liberi & anus hederâ coronatæ, cum libis & foculo pro emptore sacrificarent.*

Bacchanalia & Liberalia differunt. *Ac distinguit Gyraldus Syntag. 17. inter* Liberalia & Bacchanalia. Nam Liberalibus, *inquit*, togæ pueris dabantur, 15. Calend. April. Bacchanalia verò singulis mensibus dabantur.

Bacchanaliorū in Italia origo *Originem horum Sacrorum in Italia, Seruius ad Iulium Cæsarem refert, in suis Comment. ad Ægloga 5. hos versus Vergilij:*

Daphnis & Armenias curru subiungere tigres
Instituit: Daphnis thyasos inducere Baccho,
Et foliis lentas intexere mollibus hastas.

Ludouicus Viues autem in suis ad eosdem versus allegoricis interpretationibus, Non memini, *inquit*, legere me hoc apud alium quenquam: nec est verisimile. Nam ante Cæsarem Bacchi Sacra Romæ erant; quæ, vt Liuius indicat lib. 39. Græcus quidam homo ignobilis, sed eiusmodi sacrorum Antistes, primo in Hetruriam attulit, ibique ritus eorum docuit. Ex Hetruria ea mali labes mox Romam penetrauit.

Bacchanal. ritus turpissimus. *Eorum ritum turpissimum primò sic describit Liuius eodem loco:* Initia, *inquit*, erant, quæ primò paucis tradita sunt, dein vulgari cœpta per viros & mulieres, additæ voluptates Religioni vini & epularum, quo plurimum animi illicerentur. Quum vinum animos, & nox, & misti fœminis maribus ætatis teneræ maioribus discrimen omne pudoris extinxissent, corruptelæ primùm omnis generis fieri cœptæ, quum ad id quisque, quo natura pronioris libidinis esset, paratam voluptatem haberet, nec vnum genus noxæ stupra promiscua ingenuorum, fœminarúmque erant, sed falsi testes, falsa signa, testimoniáque ex eadem officina exibant, venena identidem, intestinæque cædes, ita vt ne corpora quidem interdum ad sepulturam extarent, multa dolo, pleráque per vim audebantur. Occulebat vim quòd præ vlulatibus tympanorúmque & cymbalorum strepitu nulla vox quiritantium inter stupra & cædes exaudiri poterat. Huius mali labes ex Hetruria Romam, velut contagione morbi, penetrauit. Primò vrbis magnitudo capacior patientiórque talium malorum ea celauit: tandem indicium hoc maxime modo ad Posthumium Consulem peruenit.

P. Ebutius,] cuius pater publico equo stipendia fecerat, pupillus relictus, mortuis deinde tutoribus sub tutela Duroniæ matris & vitrici T. Sempronij Rutili educatus fuerat, & mater dedita viro erat: & vitricus, quia tutelam ita gesserat, vt rationem reddere non posset, aut tolli pupillum, aut obnoxium sibi vinculo aliquo fieri cupiebat. Via vna corruptelæ Bacchanalium erant: mater adolescentulum appellat, se pro ægroto vouisse, vbi primùm conualuisset, Bacchis eum se initiaturam; damnatam voti Deûm benignitate exsoluere id velle: decem dierum castimonia opus esse, decimo die cœnarum, deinde purè lautum in Sacrarium deducturam. Scortum nobile libertina Hispala Fecenia non digna quæstu, cui ancillula assueuerat: etiam postquam manumissa erat, eodem se genere tuebatur. Huic consuetudo iuxta vicinitatem cum Ebutio fuit, minimè adolescentis aut rei aut famæ damnosa: vltrò enim amatus appetitúsque erat: & malignè omnia præbentibus suis, meretriculæ munificentia sustinebatur; quin eò processerat consuetudine capta, vt post Patroni mortem, quia in nullius manu erat, tutoreà Tribunis & Prætore petito, cum testamentum faceret, vnum Ebutium constitueret hæredem. Hæc amoris pignora cùm essent, nec quicquam secretum alter ab altero haberent, per iocum adolescens vetat eam mirari, si per aliquas noctes secubuisset, religionis se causâ, vt voto pro valitudine sua facto liberetur, Bacchis initiari velle. Id vbi mulier audiuit, perturbata, Dij meliora, inquit,

quit, mori & sibi & illi satius esse; quàm id faceret, & in caput eorum detestari minas periculáque, qui id suasissent. Admiratus cùm verba tum perturbationem tantam adolescens, parcere execrationibus iubet, matrem id sibi assentiente Vitrico imperâsse. Vitricus ergo, inquit, tuus (matrem enim insimulare forsitan fas non sit) pudicitiam, famam, spem, vitámque tuam perditum ire hoc facto properat? Eò magis mirabundo, quærentibus quid rei esset, pacem veniámque peccata Deorum Dearúmque, si coacta caritate eius silenda enuntiâsset: ancillam se ait dominæ comitem id sacrarium intrâsse, liberam nunquam eò accessisse; scire corruptelarum omnis generis eam officinam esse, & iam biennio constare neminem initiatum ibi maiorem annis XX. vt quisque introductus sit, velut victimam tradi Sacerdotibus, eos deducere in locum, qui circumsonet vlulatibus cantuque symphoniæ, & cymbalorum & tympanorum pulsu, ne vox quiritantis cùm per vim stuprum inferatur, exaudiri possit. Orare deinde atque obsecrare, vt eam rem quocúnque discuteret modo: nec se eò præcipitaret, vbi omnia infanda patienda primùm deinde facienda essent; néque ante dimisit eum quàm fidem dedit adolescens, ab his Sacris se temperaturum.

Posteaquam domum venit & mater mentionem intulit, quid eo die, quid deinceps cæteris quæ ad Sacra pertinerent, faciendum esset: negat eorum se quicquam facturum, nec initiari sibi in animo esse: aderat sermoni vitricus, confestim mulier exclamat: Hispalæ concubitu carere eum decem noctes non posse: illius excetræ delinimentis, & venenis imbutum nec Parentis, nec Vitrici, nec Deorum verecundiam habere: iurgantes hinc mater, hinc Vitricus cum quatuor eum seruis domo exegerunt. Adolescens inde ad Ebutiam se amitam contulit, causámque cur esset à matre eiectus, narrauit, deinde ex authoritate eius postero die ad Coss. Posthumium, arbitris remotis, rem detulit. Consul post diem tertium ad se iussum redire dimisit: ipse Sulpiciam grauem fœminam, socrum suam percunctatus est: ecquam anum Ebutiam ex Auentino nosset? cùm ea nosse probam, & antiqui moris fœminam respondisset, opus esse sibi ea conuenta dixit, mitteret nuntium ad eam, vt veniret. Ebutia accita ad Sulpitiam venit, & Consul paulò pòst, velut forte interuenisset, sermonem de Ebutio fratris eius filio infert. Lachrymæ mulieri obortæ, & miserari casum adolescentis cœpit: qui spoliatus fortunis à quibus minimè oportet, apud se tunc esset, Sacris initiari nollet.

Satis de Ebutio exploratum ratus Consul, non vanum authorem esse: dimissâ Ebutiâ, socrum rogat vt Hispalam indidem ex Auentino libertinam non ignotam viciniæ accerseret ad sese, eam quoque esse quæ percunctari vellet. Ad cuius nuntium perturbata Hispala, quod ad tam nobilem & grauem fœminam ignara causæ accerseretur: posteaquam lictores in vestibulo, turbámque consularem, & Consulem ipsum conspexit, propè exanimata est.

In interiorem partem ædium abductam socru adhibitâ Consul, si vera dicere inducere in animum posset, negat perturbari debere, fidem vel ab Sulpicia tali fœmina, vel ab se acciperet, expromeret sibi quæ in luco Similæ Bacchanalibus in Sacro nocturno solerent fieri. Hoc vbi audiuit, tantus pauor tremórque omnium membrorum mulierem cepit, vt diu hiscere non posset, tandem confirmata, puellam admodum se ancillam initiatam cum domina ait, aliquot annis, ex quo manumissa sit, nihil quid ibi fiat, scire. Iam id ipsum Consul laudare, quod initiatam se non inficiaretur, sed & cætera eadem fide expromeret. Neganti vltra quicquam scire, non eandem dicere si coarguatur ab alio, ac per se fatenti veniam aut gratiam fore, cum sibi omnia exposuisse qui ab illa audiuisset. Mulier haud dubiè, id quod erat, Ebutium indicem arcani rata esse, ad pedes Sulpiciæ procidit, & eam primò orare cœpit, ne mulieris libertinæ cum amatore sermonem in rem non seriam modò, sed capitalem etiam verti vellet, se terrendi eius causâ, non quod sciret quicquam, ea locutam esse. Hic Posthûmius accensus irâ, tum quoque, ait, eam cum Ebutio se amatore cauillari credere, non in domo grauissimæ fœminæ & cum Consule loqui: & Sulpicia attollere pauentem, simul illam adhortari, simul iram generi lenire. Tandem confirmata, multum incusata perfidia Ebutij, qui optimi in eo ipso meriti talem gratiam retulisset: magnum sibi metum Deorum quorum occulta nuntiaret: maiorem multo dixit hominum esse, qui se indicem manibus suis discerpturi essent: itaque hoc se Sulpiciam, hoc Consulem orare, vt se extra Italiam aliquò amandarent, vbi reliquum vitæ tutò degere posset. Bono animo esse iubere eam Consul, & sibi curæ fore dicere, vt Romæ tutò habitaret.

Tum Hispala originem Sacrorum expromit.

promit. Primò, sacrarium id fœminarum fuisse, nec quenquam virum eò admitti solitum, tres in anno statos dies habuisse, quibus interdiu Bacchis initiarentur; Sacerdotes inuicem matronas creari solitas. Pacullam Miniam Campanam Sacerdotem omnia tanquam Deûm monitu immutâsse. Nam & viros eam primam suos filios initiâsse, Minium & Herennium Cerrinios, & nocturnum Sacrum ex diurno, & pro tribus in anno diebus quinos singulis mensibus dies initiorum fecisse, ex quo in promiscuo Sacra sint: & permisti viri fœminis & noctis licentia accesserit: nihil ibi facinoris, nihil flagitij prætermissum. Plura virorum inter sese, quàm fœminarum esse stupra, si qui minus patientes dedecoris sint, & pigriores ad facinus, pro victimis immolari nihil nefas ducere, hanc summam inter eos religionem esse. Viros velut mente captâ, cum iactatione fanatica corporis vaticinari; matronas Baccharum habitu crinibus passis cum ardentibus facibus decurrere ad Tyberim: demissásque in aquam faces, quia viuum sulphur cum calce insit, integra flamma efferre. Raptos à Diis homines dici, quos machinæ illigatos ex conspectu in abditos specus abripiant, eos esse, qui aut coniurare aut sociari facinoribus, aut stuprum pati noluerint. Multitudinem ingentem, alterum iam propè populum esse: in his nobiles quosdam viros fœminásque. Biennio proximo institutum esse, ne quis maior 20. annis, initiaretur, captari ætates & erroris & stupri patientes.

Peracto iudicio advoluta rursus genibus preces easdem, vt se ablegaret, repetiuit. Consul rogat socrum, vt aliquam partem ædium vacuam faceret, quo Hispala immigraret, cœnaculum super ædes datum est, scalis ferentibus in publicum obseratis, aditu in ædes verso. Res omnes Feceniæ ex templo translatæ, & familia accersita, & Ebutius migrare ad Consulis clientem iussus. Ita cùm indices ambo in potestate essent, rem ad Senatum Posthumius defert. Omnibus ordine expositis, quæ delata primò, quæ deinde ab se inquisita forent. Patres pauor ingens cœpit, cum publico nomine, ne quid ex coniurationes cœtúsque nocturni fraudis occulti aut periculi importarent: tum priuatim suorum quisque vicem, ne quis affinis ei noxæ esset. Censuit autem Senatus gratias Consuli agendas, quòd eam rem & cum singulari cura & sine vllo tumultu inuestigâsset, quæstionem deinde de Bacchanalibus Sacrísque nocturnis extra ordinem Consulibus mandat. Indicibus Ebutio Feceniæ ne fraudi ea res sit, curare; & alios indices præmiis inuitare iubet; Sacerdotes eorum sacrorum, seu viri seu fœminæ essent, non Romæ modò, sed per omnia fora & conciliabula conquiri, vt in Consulum potestate essent: edici præterea in vrbe Roma, & per totam Italiam edicta mitti, ne quis qui Bacchis initiatus esset, coisse aut conuenisse causa Sacrorum velit: neu quid talis rei Diuinæ fecisse: ante omnia vt quæstio de his habeatur, qui coierint, coniurauerintúe, quo stuprum flagitiúmque inferretur. Hæc senatus decreuit. Consules ædilibus curulibus imperârunt, vt Sacerdotes eius Sacri omnes conquirerent, comprehensósque libero conclaui ad quæstionem seruarent: Ædiles plebis videre ne qua sacra in operto fierent: triumuiris capitalibus mandatum est, vt vigilias disponerent per vrbem, seruaréntque ne qui nocturni cœtus fierent: vtque ab incendiis caueretur, adiutores triumuiris quinque viri vti cis Tyberim suæ quisque regionis ædificiis præessent.

Adhæc officia dimissis Magistratibus, Consules in rostra ascenderunt & contione aduocatâ, cùm solenne carmen precationis, quod præfari priusquam populum alloquantur, Magistratus solent, peregisset Consul, ita cœpit. Nulli vnquam contioni Quirites tam non solùm apta, sed etiam necessaria hæc solennis Deorum comprecatio fuit, quæ vos admoneret, hos esse Deos, quos colere, venerari, precaríque maiores vestri instituissent: non illos qui prauis & externis religionibus captas mentes velut furialibus stimulis ad omne scelus & ad omnem libidinem agerent. Equidem necquid taceam, nec quatenus proloquar, invenio, si aliquid ignorabitis, ne locum negligentiæ dem: si omnia nudauero, ne nimium terroris offundam vobis, vereor; quicquid dixero, minus quàm pro atrocitate & magnitudine rei dictum scitote esse, ut ad cauendum satis sit, dabitur opera à nobis. Bacchanalia tota iam pridem Italia, & nunc per vrbem etiam multis locis esse, non famâ modo accepisse vos, sed crepitibus etiam vlulatibúsque nocturnis, qui personant totâ vrbe, certum habeo: cæterum quæ ea res sit, ignorare: alios Deorum aliquem cultum, alios concessum ludum & lasciuiam esse credere: & qualecúnque sit, ad paucos pertinere, quod ad multitudinem

dine eorum attineret, si dixero multa millia hominum esse, illico necesse est exterreamini, nisi adiunxero, qui qualésque sint. Primùm igitur mulierum magna pars est, & is fons mali huiusce fuit, deinde simillimi fœminis mares stuprati & constupratores, fanatici vigiles, vino, strepitibus, clamoribúsque nocturnis attoniti. Nullas adhuc vires coniuratio, cæterum incrementum ingens virium habet, quod indies plures fiunt. Maiores vestri ne vos quidem, nisi cum aut vexillo in arce posito comitiorum causa exercitus edictus esset, aut plebi concilium tribuni edixissent, aut aliquis ex Magistratibus ad concionem vocâsset, forte temerè coire voluerunt: & vbicúnque multitudo esset, ibi & legitimum rectorem multitudinis censebant debere esse. Quales primum nocturnos cœtus, deinde promiscuos mulierum ac virorum esse creditis? si quibus ætatibus initientur mares, sciatis: non misereat vos eorum solùm, sed etiam pudeat. Hoc sacramento initiatos iuuenes milites faciendos censetis Quirites? iis ex obscœno sacrario eductis arma committenda? hi coopeiti stupris suis alienísque pro pudicitia coniugum ac liberorum vestrorum ferre decernent? Minus tamen esset, si flagitiis tantùm effœminati forent (ipsorum id magna ex parte dedecus erat) à facinoribus manus, mentem à fraudibus abstinuissent. Nunquam tantùm malum in Repub. fuit, nec ad plures, nec ad plura pertinens, quicquid iis annis libidine, quicquid fraude, quicquid scelere peccatum est: ex illo vno sacrario scitote ortum esse, nec dum omnia in quæ coniurauerunt, edita facinora habent, adhuc priuatis noxiis, quia nondum ad Rempub. opprimendam satis virium est, coniuratio sese impia tenet, crescit & serpit quotidie malum: iam maius est, quàm vt capere id priuata fortuna possit: ad summam Reipub. spectat. Nisi præcauetis Quirites iam huic diurnæ legitimè ab Consule vocatæ par nocturna contio esse poterit. Nunc illi vos singuli vniuersos concionantes timent, iam vbi vos dilapsi domos & in rura vestra eritis, nisi illi coierint: consultabunt de sua salute simul, ac vestra pernicie, tum singulis vobis vniuersi timendi erunt. Optare igitur vnus quisque vestrum debet, vt bona mens suis omnibus fuerit, si quem libido, si furor in illum gurgitem abripuit, illorum eum cum quibus in omne flagitium & facinus coniurauit, non suum iudicet. Ne quis etiam errore labatur vestrûm quóque non sum securus, nihil enim in speciem fallacius est quàm praua religio, vbi Deorum numen prætenditur sceleribus, subit animum timor, ne fraudibus humanis vindicandis diuini iuris aliquid immistum violemus. Hac vos religione innumerabilia decreta pontificum, Senatus consulta, aruspicum deníque responsa liberant. Quoties hoc Patrum auorúmque ætate negotium est Magistratibus datum, vt Sacra externa fieri vetarent? Sacrificulos Vatésque foro, circo, vrbe prohiberent? vaticinios libros conquirerent, comburerentque? omnem disciplinam sacrificandi, præterquam more Romano abolerent? Iudicabant enim prudentissimi viri omnis Diuini humaníque iuris, nihil æquè dissoluendæ religionis esse, quàm vbi non patrio, sed externo ritu sacrificaretur. Hæc vobis prædicenda ratus sum, ne qua superstitio agitaret animos vestros, cum demolientes non Bacchanalia discutientésque nefarios cœtus cerneretis. Omnia Diis propitiis, volentibúsque ea faciemus; qui quia suum Numen sceleribus libidinibúsque contaminari indignè ferebant, ex occultis & tenebris in lucem extraxerunt: nec patefieri vt impunita essent, sed vt vindicarentur & opprimerentur, voluerunt. Senatus quæstionem extra ordinem de ea re mihi collegæque meo mandauit: nos quæ ipsis nobis agenda sunt, impigrè exequemur: vigiliarum nocturnarum curam per vrbem minoribus Magistratibus mandauimus: vos quóque æquum est quæ vestra munia sunt, quo quísque loco positus erit, quod imperabitur impigrè præstare & dare operam, ne quid fraude noxiorum periculi aut tumultûs oriatur. Recitari deinde Senatusconsulta iusserunt; indicíque præmium proposuerunt: si quis quem ad se deduxisset, nomenùe absentis detulisset, qui nominatus profugisset, diem certam se finituros, ad quam nisi citatus respondisset, absens damnaretur, si quis eorum qui tum extra terram Italiam essent, nominaretur, ei laxiorem diem daturos, si venire ad causam dicendam vellet. Edixerunt deinde, ne quis quid fugæ causa vendidisse, neúe emisse vellet; ne quis reciperet, cælaret, ope vllâ iuuaret fugientes.

Concione dimissâ terror magnus vrbe totâ fuit: nec mœnibus se tantùm vrbis aut finibus Romanis continuit: sed passim per totam Italiam literis hospitum de Senatusconsulto, & concione, & edicto Consulum acceptis, trepidari cœptum est. Multi eâ nocte quæ diem insecuta

cuta est, quo in concione res palàm facta est, custodiis circa portas positis, fugientes à triumuiris comprehensi & reducti sunt: multorum nomina delata; quidam ex iis viris fœminæque mortem sibi consciuerunt. Coniurâsse supra septem millia virorum ac mulierum dicebantur, capita autem coniurationis constabat esse, M. & L. Catinios de plebe Romana, & Faliscum L. Opiternium, & Minium Cerrinium Campanum, ab his omnia facinora & flagitia orta, eos maximos Sacerdotes conditorésque eius Sacri esse, data opera est, vt primo quóque tempore comprehenderentur. Adducti ad Coss. fassíque de se nullam moram iudicio fecerunt. Cæterum tanta fuga ex vrbe facta erat, vt quia multis actiones & res peribant, cogerentur Prætores T. Mænius & M. Licinius per Senatum res in diem tricessimum differre, donec quæstiones à Coss. perficerentur. Eadem solitudo, quia Romæ non respondebant nec inueniebantur, quorum nomina delata erant, coegit Consules circa fora proficisci, ibíque quærere & iudicia exercere.

Qui tantùm initiati erant, & ex carmine Sacro, præeunte verba Sacerdote, precationes fecerant, in quibus nefanda coniuratio in omne facinus ac libidines continebatur: nec earum rerum vllam rem, in qua iureiurando obligati erant, in se aut alios admiserant, eos in vinculis relinquebant: qui stupris aut cædibus violati erant, qui falsis testimoniis, signis adulterinis, subiectione testamentorum, fraudibus aliis contaminati, eos capitali pœnâ afficiebant: plures necati quàm in vincula coniecti sunt; magna vis in vtráque causa virorum mulierúmque fuit. Mulieres damnatas cognatis, aut in quorum manu essent, tradebant: vt ipsi in priuato animaduerterent in eas; si nemo erat idoneus supplicij exactor, in publico animaduertebatur. Datum deinde Consulibus negocium est, vt omnia Bacchanalia Romæ primùm, deinde per totam Italiam diruerent: extra quàm si qua ibi vetusta ara, aut signum consecratum esset. In reliquum deinde S.C. cautum est, ne qua Bacchanalia Romæ, néue in Italia essent: si quis tale sacrum solenne & necessarium duceret, nec sine religione & piaculo se id omittere posse, apud Prætorem vrbanum profiteretur, Prætor Senatum consuleret: si ei permissum esset, cum in Senatu centum non minus essent, ita id sacrum faceret, dum ne plus quinque sacrificio interessent: neu qua pecunia communis, neu quis Magister Sacrorum, aut Sacerdos esset.

Ex his omnibus intelligit Lector, Primò, Bacchanaliorum Originem Romæ: Secundò, earundem turpitudinem. Ac licet ea quæ Liuius narrat pleraque in Sacrario circa initiationes eorum, qui his sacris interesse cupiebant, facta credam: publicè tamen non minus horrenda ab iis perpetrata sunt. Nam, vt Varro apud Cælium Rhodiginum libro quarto capite sexto ait, Tantâ turpitudinis licentiâ Liberi patris sacra in omnibus compitis peragebantur, vt in eius honorem virilia colerentur pudenda, palàm exultante nequitiâ. Nam Liberi membrum per hunc diem Festum magnâ celebritate plostellis per agros prius, mox & in Vrbem vectabatur, quo toto tempore vnusquisque spurcissimis abutebatur verbis, donec per forum transueheretur membrum id, cui, inspectantibus omnibus, matremfamiliâs honestissimam necesse erat imponere Coronam. Sic Deus ille propitiabatur ad seminum euentus, sic ab agris fascinatio auerruncabatur. Noctu etiam totâ vrbe strepitus & vlulatus personuere, omnésque Deorum cultum esse crediderunt. Tertiò, *vt abrogata sint hæc Bacchanalia à Senatu Romano: quod factum est anno ab vrbe condita* 568. *Liuio authore lib.*39.

Damnauit etiam hæc Sacra, tanquam pestem nocentissimam, M. Cato, qui apud Liuium, Decad.4.lib.9.sic ait: Nunquam tantùm, támque latè patens malum in Reipub. Romana cognitum est. Quicquid libidine, quicquid fraude, quicquid scelere peccatum est, ex illo vno Sacrario ortum est. *Varro quóque confessus est*, à bacchantibus talia fieri non posse, nisi mente commotâ, *vt Augustinus lib. 6. de Ciuit. Dei cap.9. refert.*

Facilè scilicet Ethnici illi solo naturæ sensu & iudicio educti, nôrant, Religionem eam veram esse non posse, quæ capitales fraudes admitteret. At si cæteros quóque sua superstitionis errores & vitia nouissent, perinde vt istud sublaturas fuisse non dubito. Quæ magis dolendum est hæc Sacra inter Christianos homines, imò inter Euangelicæ veritatis Professores tolli & abrogari non posse. Quum igitur hæc & similia per verbum Dei corrigi nequeant, iustus Dominus aliquando scopas suas expediet, quibus has & similes superstitiones horrendas ex Ecclesia sua expurgabit.

Progressu verò temporis turpes & otiosas illas Superstitiones, vt Tertullianus loquitur, restituerunt Romani, abrogatis tamen illis quæ nimiam & profligatam haberent turpitudinem. Vilis enim anus hederâ coronata, liba calentia, quibus mel infusum, Baccho offerebat: in- Bacchanalia restituta Romæ.

de

de illa secum ducens fœminarum choros & greges, populum inuitabat ad liba gustanda. Ritum hunc posteriorem sacrorum Bacchi describit Ouidius lib. 3. Fastorum, vbi etiam singulorum causas & rationem reddit, sic canens:

Carminis huius opus causas exponere, quare
 Vilis anus populos ad sua liba vocet.
Ante tuos ortus aræ sine honore fuerunt
 Liber, & in gelidis herba reperta focis.
Te memorant Gange, totóque oriente subacto,
 Primitias magno supposuisse Ioui.
Cinnama tu primus, captiuáque thura dedisti,
 Déque triumphato viscera tosta boue.
Nomine ab authoris ducunt libamina nomen,
 Libáque quod Sanctis pars datur inde focis.
Liba Deo fiunt: succis quia dulcibus idem
 Gaudet, & à Baccho mella reperta ferunt.
Melle pater fruitur, libóque infusa calenti
 Iure repertori splendida mella damus.
Fœmina cur præstet, non est rationis opertæ,
 Fœmineos thyrso concitat ille choros.
Cur anus hoc faciat, quæris? vinosior ætas
 Hæc erat, & grauidæ munera vitis amat.
Cur hedera hæc cincta est? Hedera est gratissima Baccho.
 Hoc quóque cur ita sit, dicere nulla mora est:
Nysiadas nymphas, puerum quærente nouercâ,
 Hanc frondem cunis opposuisse ferunt.

In Liberalibus nobilium filii togam sumebant.

Hoc ipso etiam Bacchi Festo, adolescentes Nobilium filij relictâ prætextâ, virilem togam sumebant. Tullius Hostilius Romanorum Rex 3. debellatis Hetruscis, sellam curulem, lictorésque, & togam pictam, atque prætextam, quæ insignia Magistratuum Hetruscorum erant, primus vt Romæ haberentur, instituit. Sed prætextam illo seculo puerilis non vsurpabat ætas. Erat enim, vt cætera quæ enumeraui, honoris habitus. Sed postea Tarquinius Demarati exulis Corinthij filius Priscus, quem quidam Lucumonem vocitatum ferunt Rex tertius ab Hostilio, quintus à Romulo, de Sabinis egit triumphum:

Prætextu quādo à pueris vsurpari cœpta Romæ.

Eo bello filium suum, annos quatuordecim natum, quòd hostem manu percusserat, & pro concione laudauit, & bullâ aureâ, prætextáque donauit, insigniens puerum vltra annos fortem, præmiis virilitatis & honoris. Nam sicut prætexta Magistratuum; ita bulla gestamen erat triumphantium: quam in triumpho præ se gerebant, inclusis intra eam remediis, quæ crederent aduersus inuidiam valentissima. Hinc deductus mos, vt prætexta & bulla in vsum puerorum nobilium vsurparentur: ad omen & vota conciliādæ virtutis, ei similis, cui primis in annis munera ista cesserunt. Alij putant eundem Priscum, cum is statum ciuium, solertia prouidi Principis ordinaret, cultum quoque ingenuorum puerorū inter præcipua duxisse, instituisséque vt Patritij bullâ aureâ, cum toga, cui purpura prætexitur, vterentur duntaxat illi, quorum Patres curulem gesserant Magistratum: cæteris autem vt prætextâ tantùm vterentur, indultum sed vsque ad eos quorum parentes equis stipendia iusta meruissent. Libertinis verò nullo iure vti prætextu licebat, ac multò minus peregrinis, quibus nulla esset cum Romanis necessitudo, Sed posteà Libertinorum quoq. filiis prætexta concessa est, ex tali causa, quam M. Lælius augur refert, qui bello Punico secundo Duumuiros dicit ex Senatusconsulto propter multa prodigia libros Sibyllinos adisse, & inspectis his nunciâsse in Capitolio supplicandum, lectisterniumq. ex collata stipe faciendum, ita vt libertinæ quóque quæ longâ veste vterentur, in eam rem pecuniam subministrarēt. Acta igitur obsecratio est, pueris ingenuis, libertinis & virginibus patrimis matrimísque pronunciantib. carmen. Ex quo concessum, vt libertinorū quoq. filij qui ex iusta duntaxat matrefamiliâs nati essent, & togā prætextā, & lorū in collo pro bullæ decore gestarent. Verrius Flaccus ait, cum populus Rom. pestilentia laboraret, essétque responsum, id accidere, quòd Dij despicerentur, anxiam vrbem fuisse, quia non intelligeretur oraculum, euenisseq. vt Circensium die puer de cœnaculo pompam supernè despiceret, & patri referret secreta sacrorum in arca pilenti composita vidisse: qui cum rem gestam Senatui nunciasset, placuisse velari loca ea quá pōpa veheretur: atq. peste sedatâ, puerum, qui ambiguitatem sortis absoluerat, toga ac prætexta vsum, munus impetrauisse Vetustatis peritissimi referunt; in raptu Sabinarum vnam mulierum nomine Hersiliam, dum adhæreret filiæ, simul raptam: Quam quum Romulus Hosto cuidam ex agro Latino, qui in Asylum eius confugerat, virtute conspicuo vxorem dedisset, natum ex ea puerum, antequam vlla alia Sabinarum partium ederet: eúmque quòd primus esset in hostico procreatus, Hostium à matre vocitatum: & eundem à Romanis bullâ aureâ ac prætexta insignibus honoratum. Nonnulli credunt ingenuis pueris attributum, vt cordis figuram in bulla, ante pectus annecterent: quam inspicientes, ita demùm se homines cogitarent, si corde præstarent. Togámque prætextam his additam, vt ex purpura rubore ingenuitatis pudore regerentur. Hanc igitur præ-

textam deponebant qui ex ephœbis excesſiſſent, & togam virilem induebant eo die quo Bacchi Feſtiuitas celebrabatur. Cauſas alias recitat Ouidius lib. 3. Faſt. inquiens:

Reſtat, vt inveniam, quare toga libera de-
tur,
Luciferis pueris, candide Bacche tuis:
Sive quòd ipſe puer ſemper juveníſque vi-
deris,
Et media eſt ætas inter vtrúnque tibi.
Seu quia tu pater es, patres ſua pignora
natos
Commendant curæ, Numinibúſque
tuis.
Sive quòd es Liber, veſtis quoque libera
per te,
Sumitur, & vitæ liberioris iter.
An quia cùm colerent priſci ſtudioſius a-
gros,
Et faceret patrio rure Senator opus.
Et caperet faſces à curvo Conſul aratro,
Nec crimen duras eſſet habere manus.
Ruſticus ad ludos populus veniebat in vr-
bem,
Sed Diis, non ſtudiis ille dabatur ho-
nor,
Ergo vt tyronum celebrare frequentia poſ-
ſit,
Viſa dies dandæ non aliena togæ eſt.

In Bacchanal. facta proceſſio.

Hac ipſo praterea die quo Bacchi Solennia fiebant, & antecedente etiam, cum proceſsione pergebant ad templum Caſtoris & Pollucis, quod conſecratum fuit apud aquam Iuturnam, iis in locis, qua appellata fuerunt Argea. ſicut Ouidius lib. 3. Faſt. docet his verſibus:

Itur ad Argeos (qui ſunt, ſua pagina di-
cet)
Hac, ſicut memini, præteritáque die.

Erant autem Argea ſeu Argei loca Roma, vbi Sacra fiebant, à Numa conſecrata: qualia 27. per quatuor Vrbis partes diſperſa fuerunt. Teſtatur hoc Varro lib. 4. de lingua Latina. Idem, Argeos, *inquit,* putant dictos à Principibus, qui cum Hercule Argivo Romam venerunt, & in Saturnia conſederunt. *Feſtus inquit,* Argei loca Romæ appellantur, quòd in his ſepulti eſſent quidam Argivorum illuſtres viri. *Cùm autem iretur ad Argeos, Flamini Diali neque caput comere, neque capillum depectere licebat, vt Agellius cap. 15. lib. 10. refert.*

QVINQVATRIA.

Quinquatria quando celebrata.

QVinquatria 13. *Calendas Apriles celebrabantur Roma, quod non obſcurè colligi poteſt ex lib. 3. Faſtorum Ouidii. Eius enim teſtimonio ſuprà indicauimus, Liberalia celebrata tertiâ poſt Idus Mart. hoc eſt 15. Calend. April. quibus hac ſubjicit:*

Stella Lycaoniam vergit declivis ad Ar-
cton
Milvius: hæc illa nocte videnda ve-
nit.

Et mox de Quinquatribus:

Vna dies media eſt, poſt fiunt Sacra Mi-
nervæ.

Vnam inquit diem mediam eſſe inter ortum Miluij, & primum diem Quinquatriorum, & ſic ſignificat 13. Cal. Apriles.

Quinquatr. Minerua ſacra, eorumque origo.

Erant autem Minerua ſeu Palladi Sacra, Ouidio teſte. Feſtus in Fragmento de Nominum ſignific. nuper reperto, hanc rationem affert, quòd hoc die ædis Minervæ in Aventino conſecrata eſſet. *Lazius lib. 10. de Reg. Rom. cap. 10. non intelligens Ouidium, Quinquatriorum originem ad Sabinarum mulierum raptum refert. Non diſsimilia fuerunt his qua ab Athenienſibus vocabantur* Παναθήναια.

Dicta Quinquatria, à numero quinque dierum quibus celebrabantur: quod Ouidius indicat superiori verſiculo hunc ſubjiciens:

Nomina quæ à junctis quinque diebus
habent.

Quinquatrium.

Primo die fiebant ſacrificia: ſecundo, tertio, & quarto gladiatorum ſpectacula edebantur: quod Ouidius his verſibus atteſtatur.

Sanguine prima vacat, nec fas concurrere
ferro:
Cauſa, quòd eſt illo nata Minerva die.
Altera, tréſque ſuper ſtracta celebrantur
arena,
Enſibus exertis, bellica læta Dea eſt.

Ex Tranquillo etiam in vita Domitiani intelligitur, in Quinquatribus, prater venationes ac ſcenicos ludos, oratorum quoque & Poëtorum fuiſſe certamina. Eodem etiam tempore, vt teſtatur Hieronymus Minerval *appellatum, pueri quando vacabant, magiſtro offerebant.*

Quinquatr. etymon.

Varro libro quinto, de Latina lingua refert, antiquitus vnum tantummodo feſti hujus diem fuiſſe poſt quintum ſcilicet Idus Martias: eúmque quinquatrum vocatum fuiſſe, tracto vocabuli exemplo à conſuetudine vicinorum populorum, qui dies poſt ſextum, & ſeptimum Iduum, ſexatrum & ſeptimatrum appellavere: paulatim tamen nominis errore conſuetudinem irrepſiſſe, vt quinque dies crederentur. Varronis ſententia Feſtus quoque & Aulus Gellius ſubſcribunt. Vnde error deprehenditur recentiorum Grammaticorum de huius vocabuli etymo: qui Quinquatria inde dicta tradiderunt, quod celebrarentur quinque diebus continuis poſt diem atrum, qui erat poſtridie Iduum, quum probatiſſimorum (quos modò adduximus) authorum teſtimonijs ſatis conſtet, atrus ſive atria particulas, in hiſce vocibus nihil ſignificare, ſed ſolas eſſe nominum productiones.

Meminit Quinquatriorum Suetonius in Do-

mitiani

mitiani Imperat. vita: Celebrata, inquit, & in Albano quotannis Quinquatria Minervæ, cui collegium instituerat: ex quo sorte ducti magisterio fungerentur, reddcréntque eximias venationes, & scenicos Ludos, supérque Poëtarum & Oratorum certamina. *Et sic intelliguntur loca Poëtarum, vt illud Iuvenalis.*

——Quos Albanam dux magnus in arcem
Traxerat attonitos.

Et illud Papinii Statii lib. 4. Syluarum, quo ostendit, se in hoc certamine reliquos Poëtas vicisse, & propterea à Domitiano coronatum fuisse.

Lux mihi Romanæ qualis sub collibus Albæ,
Cùm modò Germanas acies, modò Daca sonantem
Prælia, Palladio tua me manus induit auro.

TVBÆLVSTRIVM.

Vltimo die Quinquatriorum Tubæluftrium *celebrabatur, quod Ovidius his verbis indicat:*

Summa dies è quinque tubam lustrare canoram
Admonet, & forti sacrificate Deæ.

Tubæ lustrii origo & ritus. *Nam in atrio Sutorio, pro quo nonnulli legunt Saturio, Tubæ lustrabantur agnâ: fiebat id propter mortuos, qui [vt Servius indicat] ad tubam deduci consueverant: quum iuberet Religio [Lactantio Grammatico teste] vt majoribus tubâ, minoribus tibiâ caneretur. Vnde tubarum lustratio necessaria videbatur, idéoque repetita fuit.*

Sunt tamen qui arbitrantur, in hoc Festo non Tubas lustratas, sed vrbem tubis lustratam, idebque modò citatum versum Ovidii sic legendum putant:

Summa dies è quinque Tubâ lustrare canorâ
Admonet, &c.

Sed quum in fine Februarii vrbs lustrata fuerit, non existimârim mox sequenti mense repetitam fuisse lustrationem ejus, & propterea priorem sententiam verisimiliorem puto.

HILARIA.

Hilaria quo die celebrata Romæ. *Macrobius libro primo, Saturnal. capite 21. indicat octavo Calend. April. Romæ* Hilaria *celebrata fuisse, quod ab eo die, in quem Iulii Cæsaris tempore Æquinoxium vernum incidebat, Sol diem longiorem nocte efficeret. Turnebus autem Adverfar. lib. 24. cap. 45.* Hilariorum origo. *Hilaria existimat fuisse matris Deûm ferias, quæ, vt in Aprili pluribus indicabitur, principio Veris celebrabantur maximâ populi lætitiâ, & nobilissimâ pompâ, quovis è populo insignia cuiúsque dignitatis mentiente atque simulante liberè, & impunè, vt internosci Magistratus à simulatore non posset, vt ab Herodiano in Commodo describitur vbi tamen Hilariorum nomen desideratur. Habet hæc ex Maximo D. Dionysii Interprete, qui sic scribit:* ἐστὶ δὲ ἱλάρια ἑορτὴ ἰδικὴ ῥωμαίων εἰς τιμὴν τῆς μητρὸς θεῶν, μᾶλλον δὲ δαιμόνων, ὥς φησὶ Δημόφιλος ἐν τῷ περὶ τῶν παρ' ἀρχαίοις θυσιῶν. *Idem Maximus Hilaria dicit fuisse appellata, cùm alias Festinitates privatas, tùm publicas celebrari solitas ob Regis alicujus creationem. Verba ejus hæc sunt:* ἦσαν τινὲς ἡμέραι τοῖς εἰδωλολάτραις, ἃς ἱλάρια ἐκάλουν, καὶ αἱ μὲν ἦσαν ἴδιαι καὶ ἱλάρειοι, ὡς ὅτε τις ἐγήματο ἢ υἱὸν ἐκτέτο· αἱ δὲ κοιναὶ καὶ δημόσιαι ἱλάρια ἐκαλοῦντο, ὅταν βασιλεὺς ἀναγορευόμενος τὰς δημοσίας ἱλαρείας παρεῖχε, καὶ οὔτε πένθιμα ἐν ταύταις φέρειν ἐξῆν, ἀλλὰ καὶ θέαι καὶ θυσίαι καθ' ἑκάστην ἡμέραν διετελοῦντο δημόσιαι, καὶ οἱ πενθοῦντες ἐπαύοντο, καὶ ἐθεώρουν, καὶ ἐν εὐωχίαις ἀπαύστοις διῆγον τὰς περιεστηκυίας ἡμέρας τῆς τοιαύτης ἱλαρείας: *Id est,* Erant quidem dies idololatris quas Hilarias seu Festivitates vocabant. Horum alii erant privati & festivi, vt quum quis vxorem duxerat, aut alicui filius natus erat. Communes autem & publicæ Festivitates Hilaria dicebantur, vt quum quis Rex creatus erat, is publicas Festivitates populo exhibebat. In his nulla erat licitum luctus insignia gestare, luctus omnis cessabat, spectacula, ludi, sacrificia, epulæ per totos illos dies agitabantur.

Matris Deorum Lauatio.

Sexto Calend. April. celebratur Lavationis Matris Deûm *Festum. Sic enim Vibius Sequester ad Vergilianum filium scribit:* Mater, *inquit,* Deûm sexto Calend. April. lavatur. Lauatio matris Deûm quando celebrata. *Et Ammianus libro vigesimo tertio.* Diem, *inquit,* Sextum Calend. April. quo Romæ matri Deorum pompæ celebrantur annales, &c.

Lauationis matris Deûm origo. *Abluitur autem in Almone fluvio, ad quem magnâ pompâ à Gallis Sacerdotibus deferebatur, quique non procul ab vrbe Tiberi miscetur. Testatur hoc Ammianus eodem loco, inquiens: simulachrum ejus, quod carpento vehitur, Almonis vndis ablui perhibetur: Mos hic inde originem traxit, quòd cum Romam primùm hæc Dea ex Asia adducta esset, Sacerdos eam, antequam in vrbem intulissent, hoc fluvio lavisset: id deinde per singulos annos servatum. Quod Ovidius lib. 4. Fast. his versibus testatur.*

Est locus, in Tiberim quâ lubricus influit Almo,
Et magno nomen perdit in amne minor.

Illuc purpureâ canus cum veste Sacerdos,

Almonis Dominam, Sacráque lavit aquis.

Obscœna verò ac turpia ante Deam in ejus lavatione cantata, D. Augustinus testatur lib. 2. de Civitate Dei capite 4. inquiens: Ante ejus lecticam die solenni Lavationis ejus talia per publicum concinabantur à nequissimis scenicis, qualia non dico matrem Deorum, sed matrem qualemcunque Senatorum, vel quorumlibet honestorum virorum, imò verò qualia nec matrem ipsorum scenicorum deceret audire. Habet enim quiddam erga parentes humana verecundia, quod nec ipsa nequitia possit auferre. Illam enim turpitudinem obscœnorum dictorum atque factorum, scenicos ipsos domi suæ proludendi causa coram matribus suis agere puderet, quàm per publicum agebant, coram Deorum omnium matre, spectante & audiente vtriúsque sexus frequentissimâ multitudine. Quæ si illecta curiositate adesse potuit circumfusa saltem offensa castitate debuit abire confusa. Quæ sunt sacrilegia, si illa erant Sacra? aut quæ inquinatio, si illa lavatio? *Arnobius quoque ipsam Lavationem Matris Deûm, vt qua non conveniat diis, his verbis irridet:* Lavatio, *inquit*, Deûm matris est hodie. Sordescunt enim Diui, & ad sordes eluendas laventibus aquis opus, atque adjunctâ antiquâ cineris frictione.

Festi huius ritus turpes.

Quibus autem ritibus simulachrum matris Deûm ad flumen Almonem sic deductum hoc die, Prudentius his versibus in martyrio Romani indicat:

Ritus deducendi matrem Deûm ad Almonem.

Nudare plantas ante carpentum scio
Lapis nigellus evehendus essedo
Quem ad Lavacrum præeundo ducitis,
Almonis vsque pervenitis rivulum.
Proceres togatos matris Idææ Sacris,
Muliebris oris clausus argento sedet.
Pedes remotis atterentes calceis.

Iani, Concordiæ, Salutis, & Pacis Festum.

TErtio Calendas Apriles, id est, die 30. Martii erat Festum Iani, Concordiæ, Salutis & Pacis, *quibus eo die rem Divinam faciebant. Vnde Ovidius libro tertio, Fastor. in fine:*

Tres vbi Luciferos veniens præmiserit eos,
Tempora nocturnis æqua diurna feres.
Inde quater pastor saturos vbi clauserit hœdos.
Canuerint herbæ rore recente quater:
Ianus adorandus, cum quo concordia mitis,
Et Romana Salus, aráque Pacis erit.

Conjunxerunt autem non sine causa tria hæc numina. Prudentia enim, quam Iano tribuunt, Concordiam facit: Concordia, Salutem & Pacem.

Lunæ Festum.

PRidie Calend. April. hoc est, die vltimo Martij Festum est Lunæ in Aventino monte. Vnde Ovidius,

Festi huius dies.

Luna regit menses, hujus quoque tempora mensis
Finit Aventino Luna colenda jugo.

Livius de Æde Lunæ in Aventino sic scribit: Atrox eum vento tempestas forem ex æde Lunæ, in Aventino est, raptam tulit. *In summo enim dorso Aventini Luna ædes fuit. In vestibulo hujus templi ex vetusto ritu, boum cornua affixerunt, in veteris gesta rei memoriam. Fuit enim quidam, vt Plutarchus in Quæst. indicat, in Sabinis Antro Coratius, qui vaccam habebat magnitudine & formâ reliquis præstantiorem: monitúsque à vate quadam, qui in Aventina bovem hanc immolâsset Dianæ, ei fata summam potestatem deferre, vrbémque ipsius Italiæ tatius regno potituram, Romam se contulit bovis ibi mactandæ gratiâ. Servus autem Regi Servio clàm vaticinium illud, & rex Cornelio Pontifici indicauit. Tum Cornelius Antroni mandauit, vt ante sacrificium aquâ Tiberis profluente sese ablueret: sic enim legibus præscriptum esse litatura. Lotum igitur hic abiit: interim Servius vt vacca in honorem Dianæ immolaretur præcepit, mactataque cornua templo affixit: vt Plutarchus refert in quæstionibus Romanis, quæstione quartâ, Hoc & Iuba narrat, & Varro: nisi quòd hic Antronis nomen non habet, deceptúmque non à Cornelio Sacerdote Sabinum, sed ab æditu o refert.*

Dianæ templo Romæ cor boû cornua affixa.

Caput XIII.

De Festis quæ Aprili mense à Græcis Celebrata fuerunt.

ΥΒΡΙΣΤΙΚΑ.

YΒριστικὰ, Latinè Contumeliosa seu Injuriosa, *Festum quoddam fuit Argivorum, in quo mulieres insolentius ac petulantius in maritos agebant, virilibus induta vestimentis, in memoriam patriæ ab hostibus suâ fortitudine vindicatæ. Historiam integram*

Festi huius ratio.

integram Plutarchus id lib. de Virtutibus mulierum ita ferè narrat. Cùm Cleomenes Spartæ Rex multis Argivorum occisis, ad ipsam vrbem duceret exercitum, impetus & divinitus injecta quædam audacia mulieres quæ ætate integra essent, excitavit ad propulsandos à patria hostes. Erat inter cæteras Telesilla nobili orta familiâ, quæ quum esset multis ac variis morbis obnoxia, Deos de recuperanda bona valetudine consuluit: oraculóque monita vt Musas coleret, Deæ obtemperavit, studiúmque in carmina & harmoniam collocavit: nec solùm à morbo liberata, sed etiam ob poëticam in admiratione apud mulieres fuit. Hac Duce arma capiunt, propugnacula occupant, muros coronâ cingunt non sine hostium magnâ admiratione. Ac Cleomenem quidem repulerunt, multos suorum desideranrem, alterum Regem Demaratum (vt Socrates ait) qui in vrbem pervenerat & Pamphiliacum occupaverat, vi exturbârunt. *Refert etiam Pausanias in Corinthiacis. Hoc modo vrbe servatâ mulieres quæ in pugna ceciderant, in via Argiua sepulta sunt à ciuibus: superstitibus autem præmium virtutis dedicatio Martis concessa est. Pugnatum alij in ipso nouilunio, alij septimâ die tradunt mensis, qui nunc quartus, olim* ἑρμαῖ☉, *id est, Mercurialis, apud Argiuos dicitur. Eâ die etiam hodie* Ὑβριστικὰ ἱερὰ *(Hybristica Sacra) agunt,* γυναῖκες μὲν ἀνδρείοις χιτῶσι καὶ χλαμύσιν, ἄνδρας δὲ πέπλοις γυναικῶν καὶ καλύπτραις ἀμπεχοῦντες*, id est,* mulieres virilibus tunicis & lænis, viros autem muliebribus vittis ac velis vestientes*: Virorum penuriam vt exsarcirent, mulieres non (vt Herodotus tradit) seruis, sed vicinorum optimis in ciuitatem receptis conjunxerunt: quos illæ videbantur contemnere & ignominiâ afficere in concubitu. Itáque decreverunt, vt nuptæ barbam haberent, quando cum viris concumberent. Quo loco Plutarchus, quum dicat mensem qui olim ab Argiuis Hermæus dictus sit, nunc verò quartus existat, ad Romanorum consuetudinem, vt etiam aliis in locis, respicere, & proinde Aprilem intelligere videtur.*

Origo.

ΘΑΡΓΥΛΙΑ.

Thargelia in cuius honorē & quo die celebrata. M*Ense* Θαργηλιῶνι, *quem Aprili Latinorum respondere suprà abundè probauimus,* Θαργήλια *Festum & Sacra in honorem Apollinis Delii, vt Athenæus testatur lib. 12. capite 7. & Dianæ celebrabantur: inde fortasse, quod hic mensis vtriusque Dei Natalis esset: sextus videlicet dies Dianæ, & septimus Apollinis, vnde &* ἑβδομαγένης *ab Æschylo dictus est: eadémque de causa* ἑβδόμῃ ἱσταμένου Θαργηλιῶν☉, *id est, septimâ die Thargelionis hoc Festum agitabatur.*

Thargeliorū ritus. *Solebant autem in hisce* Θαργηλίοις, τὰς ἀπαρχὰς τῶν φαινομένων ποιεῖσθαι καὶ περικομίζειν*: & in olla quando coquere semina, quam* τοῦ ἱεροῦ ἑψήματος ἀνάπλεων χύτρας *nominabant* θάργηλον*: quo nomine etiam appellabant* τὴν ἱκετηρίαν *quæ tunc fiebat, Hesychio authore. Suidas quoque* Θαργήλια *festum fuisse dicit Apollinis & Dianæ: in eóque solitum fuisse coqui* χύτρον ἱεροῦ ἑψήματ☉ μεστὸν σπερμάτων, *seu fuisse solitas coqui in eo* ἀπαρχὰς τῷ θεῷ τῶν πεφηνότων καρπῶν. *Crates* Ἀττικῆς διαλέκτου *lib. 2.* θάργηλον ἄρτον *vocari scribit* τὸν ἐκ τῆς συγκομιδῆς πρῶτον γινόμενον*: quem* θάργηλ☉ *à nonnullis vocari* θαλύσιον *quidam referunt. Verùm & Etymologicum* θαργήλια *siue* Θαργήλια *esse dicit festum quoddam Athenis denominatum* ἀπὸ τῶν θαργηλίων, *quæ esse dicit* πάντας τοὺς ἀπὸ γῆς καρπούς*: agitari autem mense* Θαργηλιῶνι *in honorem Apollinis & Dianæ ipse quoque testatur.*

Hunc diem etiam πολύφθογγον *à Græcis appellatum Plutarchus annotat, ob multitudinem oraculorum quæ eo dabantur ab Apolline. Serò námque cœpit singulis mensibus oracula requirentibus respondere: antiquitùs enim semel duntaxat in anno vaticinabatur, idque hoc ipso die, vt Plutarchus in Quæstionibus Græcis ex Callisthene & Anaxandrida refert, quæst. 9.*

ΚΑΡΝΕΙΑ ΙΕΡΑ.

Carnea quando & vbi celebrata. K*άρνεια ἱερὰ hoc est,* Carnea Sacra *&* Festum, *non solùm apud Lacedæmonios & Cyrenæos, sed totâ ferè Græciâ, & alibi quoque gentium, septimo die mensis Thargelionis, peragebatur, vt Pindarus in Pyth. ostendit, & elegantissimè in hymno ad Apollinem Callimachus. Celebrabatur in honorem Apollinis hoc Festum & Sacrum, à quo & nomen habet. Nam* Καρνεῖος Ἀπόλλων☉ *crebra fit mentio apud authores.*

Apollo cur Carneus dictus. *Dicebatur autem sic à Carno genere ex Acarnania: alij à Carno Iouis & Europæ filio ita vocatum existimant, quod Praxilla Poëtria scripsit, & Hesychius recitat, qui ab Apolline & Latona fuerit educatus: quidam à carno vate denominatum existimant, quem vnum ex Heraclidis fuisse aiunt. Sunt qui ideò Carneum Apollinem vocitatum autument, quòd quum in Ida Græci Cornum arborem succidissent, quam* Κράνειαν *illi vocant, ex luco Apollinis, ad equum fabricandum, Deum ea in re iratum & nominatum Corneum, litera vnius inversione. Lege Pausaniam in Laconicis, & quem dixi Callimachi hymnum, ac in eum Scholia.*

Carneorum origo. *Varias & discrepantes sententias, de Origine Carneorum Zacharias Calliergus Theocri-*

 ti

ti Scholiastes his verbis in εἰδυλλ. E *recitat:* Κάρνεα ἑορτὴ ἐστὶ Ἀπόλλωνος καρνείου ἀπὸ τινος Κάρνου. Οὗτος δὲ ὁ Κάρνος μάντις ὤν, εἵπετο τοῖς Ἡρακλείδαις, ἄτινα τούτοις μαντευόμενος ὅν τινα ἐκζαπεὶς εἰς τὴν Ἡρακλειδῶν ἐπ' πότης τ' ὄνομα, λόγχῃ βαλὼν ἀπέκτεινε δι' ὃν λοιμὸς ἐγένετο ἐν τῇ Πελοποννήσῳ, καὶ ἀπελθόντες, ἔλαβον χρησμὸν ἐξ Ἀπόλλωνος, κάρνειον τιμῆσαι Ἀπόλλωνα. καὶ τοῦτο ποιήσαντες, ἐπαύσαντο τοῦ λοιμοῦ. Ταύτην οὖν τὴν ἑορτὴν καὶ οὗτοι οἱ μετοικήσαντες ἐκ Πελοποννήσου εἰς ἑτέρας πόλεις, διὰ τὸν λοιμὸν ἐπετέλουν. *Sensus est, Fame obortâ in Gelopannesa ab Carni necem, sedatum eam fuisse Carneorum institutione, vt Oraculo Apallinis edocti fuerant: & inde hac Sacra in alias Gracia vrbes postea translata.* Ἄλλως, Κάρνεια ἑορτὴ δυνατὴν, τελουμένην Καρνείῳ Ἀπόλλωνι κατὰ τὴν Πελοπόννησον, ἀπὸ Κάρνου μάντεως ὃς ἐχρησε τοῖς Ἡρακλείδαις: ἀπ' αὐτοῦ δὲ Κάρνειον Ἀπόλλωνα προσαγορεύουσι. Ἡ δὲ ἱστορία παρὰ Θεοπόμπῳ: ὅτι τὸν αὐτὸν, καὶ Δία, καὶ ἡγήτορα καλοῦσιν Ἀργεῖοι, διὰ τὸ Κάρνον ἡγήσασθαι τοῦ στρατοῦ. ὃν οἱ Ἡρακλεῖδαι ἀπέκτειναν ἀπερχόμενοι εἰς Πελοπόννησον, ὑπολαβόντες κατάσκοπον εἶναι τοῦ στρατεύματος: ὃν ὕστερον ἐτίμησαν ὑπὸ λοιμοῦ φθειρόμενοι. Ἄλλως: Πράξιλας μὲν ἀπὸ Καρνείου φησὶν ὀνομασθῆναι τοῦ Διὸς καὶ Εὐρώπης υἱοῦ, ὃς ἦν ἐρώμενος τοῦ Ἀπόλλωνι, Ἀλκμὰν δὲ, ἀπὸ Καρνέου τινὸς Τρωϊκοῦ. Δημήτριος δὲ, ἀπὸ τοῦ κραίνειν ὅ ἐστι τελέσαι. Φησὶ γὰρ, ὡς ὁ Μενέλαος στρατεύσας εἰς Ἴλιον, ηὔξατο τιμῆσαι αὐτὸν ἐὰν κρατήσῃ. Ἄλλως: Κάρνεα ἑορτὴ ἐστὶ Διὸς καρνεία ὀνομαζομένη. Παρ' Ἕλλησι δὲ τελεῖται διὰ τὸ τὸν δούρειον ἵππον, ἐκ Καρνείου εἶναι ξύλου.

Carneorū ritus *Porrò de Carneorum seu Carnierum Festa & Sacra Athenaus quoque libro quarta, ex Demetria Scepsia plura scripsit, morémque in eo seruatum retulit. Nauem diebus celebrabatur,* καὶ μίμημα ἦν στρατιωτικῆς ἀγωγῆς, *hoc est speciem pra se ferebat militaris cujusdam conuictûs, seu vita atque instituti.* Τόποι *enim, id est, loci nauem numera erant (sic enim* σκιάδες, *hac est, vmbracula ab illis vocabantur) scenis simillimi: in quibus singulis viri nauem cœnabant, delecti ex trinis* φρατρίαις *seu tribubus: ibique facilis ac sine lautitia, militarem in modum, canuictus fuit, & sub quodam imperio, vt in castris mas est fieri. Qua omnia per praconem ex. mandata pronuntiabantur.*

Huic Festa igitur simillima fuit Iudaorum Salennitas Tabernaculorum, de qua libra superiore plura diximus. Et ab ea Saturnaliorum illa Festiuitas apud Romanas originem traxisse videtur.

In ludis verò Carneis primum omnium palmam reportâsse Terpandrum, Athenaus lib. 14. ax Hellanies τοῖς καρνεονίκαις ἐμμέτροις *indicat. Tales dicebantur* Καρνεονῖκαι: *sicut* Καρνεᾶται, *Hesychio teste,* οἱ ἄγαμοι, κεκληρωμένοι δὲ ἐπὶ τὴν τοῦ καρνείου λειτουργίαν. *Quinque autem ex vnaquaque tribu hanc liturgiam obibant quatuor annarum spatio.*

Carnea quando instituta. *Instituta hac Festa Athenaus eadem libro capite decima quarto: ex libra de Tempore Sosimi refert, Olympiade 26. Hieronymum autem asserere, ait ibidem, in libro de Citharœdis, qui de Poëtis sit quintus, qui Lycurgi Legislataris temporibus floruerunt, Terpandrum, qui primus omnium in his ludis vicerit, eum fuisse,* ὃς ὑπὸ πάντων συμφόνως ἱστορεῖται μετὰ τοῦ Ἰφίτου τοῦ Ἠλείου τὴν πρώτην ἀριθμηθεῖσαν τῶν ὀλυμπίων θέσιν διαθεῖναι, *hoc est,* qui ab omnibus vna voce prædicetur cum Iphito Eleo primam Olympiorum positionem connumeratam constituisse.

Lustratio Athenarum.

L*Aërtius libro secundo, in Socratis vita circa finem testis est, sextâ die mensis* Θαργηλιῶνος, *Athenienses suam vrbem lustrâsse. Et quia Gyraldus Syntagmate 17. de Diis refert, Atheniense mense Thargeliane duas homines immolâsse, vnum pro maribus, alterum pro fœminis, bósque* Pharmacos, *id est, medicas vocâsse, & saginatos in custadia publica asseruâsse, adducor, vt hac ipsa die lustrica eas hoc sacrificium peregisse credam. Fuit enim hic mos apud plurimas olim gentes, vt quotannis deligerentur aliqui, quorum capite omnia ciuitatis aut gentis alicujus scelera luerentur, quiq; ad auertendam Dearum iram mactarentur, quos nō solùm* φαρμακοὺς, *Sed &* καθάρματα *vocârunt. Vnde Suidas,* ὑπὲρ καθαρισμοῦ πόλεως ἀνῄρουν ἐστολισμένον τινά, ὃν ἐκάλουν κάθαρμα. *Meminit hujusce consuetudinis & Herodotus libra septima. Ad hunc morem respexisse Paulus videtur 1. Cor. 4. inquiens:* ὥσπερ καθάρματα τοῦ κόσμου ἐγενήθημεν: *his enim verbis sic Apostalum dicere voluisse Budæus rectè existimat.* Nos tanquàm piacula mundi facti sumus, & succidaneæ pro populo victimæ. *Vel,* Non minus apud gentium vulgus detestabiles sumus, quàm illi, qui diris execrationibus onerati atque obruti, pro salute publica abjici olim solebant. *Pauli locus explicatur.*

Dies his Gracis auspicatissimus. *Fuit praterea hic dies, ob prosperiorem euentum rerum, veteribus non Atheniensibus modò, sed & aliis auspicatissimus, vt scribit Cœlius Rhodig. lib. 17. cap. 30. Illud enim felicitatis argumentum sanè primum, & magnum quoque, quòd haminum sapientissimus Delphico quoque aracula judicatus, ea in vitalem prodisse lucem Sacrates narratur. Sic námque Plutarchus lib. 8. Sympos.* ἕκτῃ Θαργηλιῶνος ἱσταμένου τὴν Σωκράτους ἀγάγοντες γενέθλιον. *Sic etiam Laërtius libro 2. in Socratis vita circa finem scribit, Socratem natum anno 4. Olympiadis 77. Thar-*

gelienis

gelionis die sexto. Deinde eadem die Persæ ad Artemisium superati eorúmque Afflicta potentia est, Æliano libro 2. cap. 25. varia historia authore: qui etiam testatur, eo nomine Atheniensibus receptum fuisse Dianæ τῇ ἀγροτέρᾳ capras trecentas immolare, voti Miltiado damnato. Rursum apud Plataas prælio nobili superata gens eadem hoc ipso die. Quin & Persis esse fatalis quodammodo dies hæc visa, quando ea quoque ab Alexandro Darij traduntur concisæ opes.

BENΔIΔIA.

BEνδίδια *Festum quoddam erat celebratum ab Atheniensibus in Piræo portu, vt Proclus annotauit, in honorem Dianæ seu Lunæ, quam Thraces* Βένδιν *suâ linguâ vocabant, teste Palephato, Hesychio, Suidâ & Phauorino. Lucianus inter barbarorum Deas hanc refert, apud quem scribitur paroxytanos* Βενδῖς, *in Ioue tragœdo. Adrianus Iunius in suis Fastis ponit eius Festum ad diem 19 mensis Aprilis: Reusnerus autem in aucto Calendario Attico & Romano Gyraldi ad 14. Calend. Iunij. Meminit eius Plato Politie. 1. sub finem his verbis:* ταῦτα δὴ ὑμῖν εἱστιάσθω ἐν τοῖς Βενδιδείοις: *Nam Festum hoc &* Βενδίδεια *appellant plurali numero.*

MΥΣΤΗΡΙΑ ΔΗΜΗΤΡΟΣ hoc est, Mysteria Cereris quę & Eleusinia Sacra dicuntur.

Mysteria Cereris & Thesmophoria differũt. MYsteria Cereris, *quæ & Sacra Eleusinia, diuersa sunt à* Tesmophoriis, *licet hæc quoque* Μυστήρια Δήμητρος *ab Hesychio & Suida dicantur, ac vtraque vnam & eandem originem habeant. Nam illa Eleusine, hæc autem Athenis facta sunt, etiam post bellum inter Eleusinios & Athenienses, quod inter alias conditiones hâc quoque confectum est, vt Eleusinij aliis in rebus obtemperarent Atheniensibus, Mysteria verò Cereris, soli & seorsim administrarent: Deæ autem vtrique Eumolpus & Celei filiæ Sacra peragerent, Pausaniâ authore. Deinde Eleusinia sacra à viris & mulieribus simul celebrata esse animaduertimus. Hercules alioquin his Sacris initiari non petiisset. Quamuis autem morem ei non gesserint, non tamen hoc ideò factum legimus, quòd viris interesse his Sacris non liceret, sed quia lege cauerctur, ne peregrinis ea impartirentur Thesmophoria verò à solis mulieribus obseruata, suo loco indicabitur. Ad hæc Thesmophoria cum luctu & ieiuniis seruabantur, propter filiæ deperditæ memoriam, luctum item in quo tum fuit Dea, & abstinentiam eius ab omni cibo & potu. Eleusinia verò mysteria cum lusu & lætitia quedam fiebant, ob monstratam frumenti sationem, vt Gyraldus indicat de Diis Syntag. 13.*

Fuerunt autem duorum generum, Magna & Parua, *Cereri Sacra erant Magna, Proserpinæ Parua, Cælio teste lib. 16. cap. 9. L. A.* *Mysteria Cereris duplicia.*

MΥΣΤΗΡΙΑ ΔΗΜΗΤΡΟΣ Μεγάλα

Mysteriorum Cereris magnorum origo. MAgna Cereris Mysteria *seu* Eleusinia Sacra *instituit, vt Lactantius Grammaticus refert, Triptolemus Celeus Eleusinis Regis filius. Et Seruius in Virgilij lib. 1. Georgic. inquit,* Eleusin ciuitas est Atticæ prouinciæ, non longè Athenis: in qua quum regnaret Celeus, & Cererem, quærentem filiam Proserpinam, à Plutone raptam dum flores legeret, liberalissimè hospitio suscepisset, illa pro munere ostendit ei omne genus agri culturæ, filium etiam eius Triptolemum, recens natum, per noctem igne fouit, per diem lacte Diuino nutriuit: & alatis eum draconibus superpositum, per totum orbem misit, ad vsum frumentorum hominibus indicandum. Ille contrà, vt gratum se ac memorem tanti beneficij accepti præberet, templum ei Eleusine extruxit, & hæc Sacra instituit. *Vnde etiam Iustinus lib. 2. scribit frumenti sationem à Triptolemo repertam esse, & in eius muneris honorem noctes initiorum sacratas. Hinc & Arnobius lib. 5. contra Gentes,* Eleusinia, *inquit,* illa mysteria, & sacrorum reconditi ritus, cuius memoriam continent? nonne illius erroris, quo in filiæ conquisitione Ceres fessa, oras vt venit ad Atticas, triticeas attulit fruges? *Confirmat horum sententiam Homerus: is enim enumerans, quos Dea mysteriorum sacrum rationem edocuerit, sic inquit:*

Triptolemo ostendit, bellatorique Diocli,
Eumolpo, & Celeo, populos qui flectere nouit,
Sacra ministeriis, hisque omnibus Orgia dixit.

2. *Herodotus in Euterpe non à Triptolemo, vel alio aliquo Græcorum, initium habuisse scribit hæc mysteria, sed ex Ægypto primùm à Danai filiabus delata fuisse iisque Pelasgicas mulieres imbuisse. Sed deinde omni Peloponneso à Doribus eiectâ sedibus suis, hæc mysteria, hùncque initiandi ritum abolitum, & à solis Arcadibus, qui è Peloponneso non eiecti fuerant, conseruatum.*

3. *Diodorus Siculus lib. 1. tradit, Erichthenm Ægyptium, quum maxima siccitas omnem ferè orbem, præter Ægyptum, peruasisset vnde ingens frugũ hominúmque pernities sequuta, attulisse*

lisse ex Ægypto propter cognationem Atheniensibus frumentum ob idque beneficium eis Regem constitutum, docuisse Athenienses ceremonias ac mysteria Cereris Eleusinia ab Ægyptiis translata.

Alij ad Eumolpum Ægyptium horum Sacrorum originem referunt: & idcirco Eumolpidas etiam, horum sacrificiorum Sacerdotes, ex Ægypto traductos Diodorus indicat: quarum etiam Aeschines meminit contra Ctesiphontem, & Sophocles in Oedipode:

ὧν καὶ Χρυσέα
Κλῃς ἐπὶ γλώσσᾳ βέβακε
Προσπόλων Εὐμολπιδᾶν

Quorum & aurea
Clauis in lingua
Sacerdotum Eumolpidarum.

Mysteriorum Cereris ritus. *Vtebantur autem Sacerdotes isti in his Sacris vestibus albis.*

Facibus verò & tædis hæc mysteria agebant accensis, Cererem repræsentantes, quæ facibus ex Aetna Siciliæ monte accensis, Proserpinam per vniuersum terrarum orbem quæsiuit: imposito calatho cum sacris abditis in curru, cistophoris vnà prodeuntibus. De quibus & aliis ita Claudianus in raptu Proserpinæ:

Iam mihi cernuntur trepidis delubra moueri
Sedibus, & claram dispergere lumine lucem,
Aduentum testata Dei: iam magnus ab imis
Auditur fremitus terris, templúmque remugit
Cecropidum, Sanctásque faces extollit Eleusis.
Angues Triptolemi strident, & squammea curuis
Colla leua attrita iugis, lapsúque sereno
Erecti roseas tendunt ad carmina cristas.

Virgines autem cistas opertas ferentes Canephora, & Cistiphera dicebantur: in quarum altera flores erant, in altera spica: per illos ver, per has æstatem significantes. Theodoritus verò in his muliebrium naturam delatam scripsit: alij alia tradiderunt.

Coronas etiam, vel serta spicea ex frugum primitiis Deæ offerebant in hoc Sacro.

Certamen quoque celebre in eo agebatur, cuius & Pindarus in Isthmiis, nec semel Commentatores eius meminere: in quo victores coronâ hordeaceâ ornabantur: hinc & Actæa Ceres interdum nuncupata est, Vnde Papinius:

Túque Actæa Ceres, cursu cui semper anhelo
Votiuam taciti lassamus lampada mystæ.

Mysteria Cereris non euulgata. *Hæc pauca ferè de horum mysteriorum ceremoniis & ritibus apud authores Ethnicos extant, quum plura alia in iis pertractata sint. Sed ea tam fuerunt arcana & secreta, vt vulgò prouerbium iactaretur in secretos & tacitos* Ἀττικοὶ τὰ μυστήρια. *Et Aristophanes in Nebulis* ἄῤῥητα ἱερά, *hoc est, non euulganda sacra nominat. Pausanias quoque retulit, somno se monitum, ne ea explicaret. Et Iustinus dixit, Mysteria Cereris nullâ aliâ re magis quàm silentio Sacra fuisse. Putârunt aliqui, Orpheum fulmine ictum concidisse, quòd arcana initiorum profanis & rudibus hominibus diuulgâsset. Numenius Philosophus offensam pertulisse Numium dicitur, quòd sacra Eleusinia interpretando vulgauerit. Visum enim fuit ei in somnis videre Deas ipsas habitu meretricio in fornice prostantes: Id quum mirabundus quid esset percunctatus fuisset ei responsum fuit, Deas perscripta eius, ab ipso pudicitia aditu vi abstractas, ante apertum lupanar omnibus passim adeuntibus prostitui, quia sacra sua, quæ secreta esse voluerint, altius rimari, & intrinsecus perscrutari conatus, publicauerit atque vulgauerit. Vnde Horatius in Carminibus dixit, se vitaturum ne sub eodem tecto sit, qui Cereris sacrum vulgauerit. Et Apuleius de his sacris scribens, inquit:* Dicerem, si dicere liceret: cognosceres, si liceret audire: sed parem noxam contraherent aures & linguæ illæ temerariæ curiositatis. *Quocirca capitale fuisse legimus hæc arcana proferre. Hinc Aristoteles Ethic. 3. narrat, Aeschilum Poëtam ad Areopagum in iudicium vocatum fuisse, quòd in sua poësi arcana Cereris adidisset. Alcibiadem etiam simili de causa ab Atheniensibus condemnatum & morti adductum historici prodiderunt.*

Extant verò apud primitiuæ Ecclesiæ Doctores horum arcanorum non obscura vestigia. Ritus Mysteriorum Cereris vestigia. *Gregorius Nazianz. in Serm. Epiphaniorum,* Neque nobis, *inquit*, Virgo aliqua rapitur, nec Ceres vagatur, nec Celeos aliquos inducit, & Triptolemos, & dracones: & hæc quidem facit, & hæc patitur: pudet enim me per diem dare noctis sacrificium, & pudorem facere mysteriorum. *Augustinus in Quæstionibus vtriúsque Testamenti ait:* Nihil apud nos in tenebris vel occultè geritur. Omne enim quod honestum scitur, publicari non timetur. Illud autem quod turpe est & inhonestum, prohibente pudore non potest publicari. Quamobrem Pagani mysteria sua in tenebris celebrant, vel in eo prudentes. Erubescunt enim palàm illudi: piacula enim, quæ illic vice legis aguntur, nolunt manifestare, ne qui prudentes se dicunt, hebetes his videantur quos stultos iudicant. Sed ne fortè hinc illis stulti videamur, quia lex nostra castitatem, misericordiam, pietatem, continentiam prædicat: apud illos enim hæc stulta sűt, quia omnis bonus malo malus est

est, & prudens stulto insensatus est. Nam in tantùm castitatem execrantur, vt etiam cinædis delectentur, magisterio eorum subiecti, qui nisi tales fuerint, idonei non erunt ipsi, si dicendum est, religioni. Propterea enim abscinduntur & habitum immutant, vt de viris quasi fœminæ fiant, & circa naturam subiecti muliebria patiantur, & tunc demum apti & digni fiunt ministri superstitionis illorum. Nunquid accusari potest huiusmodi quem lex facit talem? Ideò enim amisso viri & actu & habitu in mulierem transformantur, vt muliebria libenter patiantur. Quæ ergo putantur esse mysteria, vbi de honesto inhonestum fit, & de incorrupto corruptum, cùm hic sit verè cultus Religionis, qui de turpibus honestos facit, de indisciplinatis modestos? Quomodo cultores eius æmuli possunt esse bonæ vitæ, quando mysteria legis eorum sine cinædis celebrari non possunt? *Hæc omnia Augustinus.*

Mysteria Cereris in magna authoritate fuerunt.

Et tamen in tanta authoritate primis illis temporibus Eleusinia hæc Sacra fuerunt, vt profanum & scelere aliquo pollutum admiserint, suo quidem arbitratu, neminem. Inde Catullus.

Orgia, quæ frustra cupiunt audire profani.

Tanti eadem existimabantur, vt illis initiari Hercules præoptauerit, quam rem tamen minimè est assequutus. Sophocles etiam his versibus:

——ὡς τρισόλβιοι
Κεῖνοι βροτῶν, οἳ ταῦτα δερχθέντες τέλη
Μόλωσ' ἐς ᾅδου. Τοῖσδε γὰρ μόνοις ἐκεῖ
Ζῆν ἐστι. Τοῖς δ' ἄλλοισι πάντ' ἐκεῖ κακά.

Plurimos ea superstitione implere conatus est, tanquam initiis horum Sacrorum, quamuis sceleratissimi essent, sanctiores Diisque gratiores effici possent. Rectius Diogenes, quum simile quid audiuisset: Meliore ergo, *ait*, conditione erit Patætion fur, quia initiatus est, quàm Epaminundas, vir cetera optimus nisi quòd non est mysteriis istis imbutus: *vt refert Plutarchus in libro De audiendis Poëtis.*

Mysteria Cereris pluribus diebus celebrata. Μεῖζον quid.

Celebrabantur autem quotannis Eleusine non vno, sed pluribus diebus: ex quibus vnus, & fortasse primus Μεῖζον *dicebatur, vt mihi quidem ex hac coniectura videtur. Propè Cereris Eleusiniæ templum* Πτέρωμα *fuit factum. Vocârunt ita duos insigni magnitudine lapides inuicem coaptatos. Quotannis autem Festum cùm celebrârunt, quod* Μεῖζον *appellârunt, lapides hos aperuerunt, libellósque depromiserunt quibus celebrandorum Mysteriorum modus fuit præscriptus. Hos audientibus sacerdotibus, vt perlegerunt, noctu in locum priorem reposuerunt. Huius* Πτερώματος *operculum rotundum fuit, & inclusam habuit imaginem seu faciem: eam* ἐν τῇ μείζονι καλουμένῃ τελετῇ *postquam accommodauit sibi Sacerdos, indigenas ex quadam religione virgis cecîdit, vt Pausanias in Arcadicis indicat. Sed Lectori liberum hac de re iudicium relinquo.*

Πλημοχόαι quid.

Postremum certè diem horum Mysteriorum Πλημοχόας *appellârunt, à* πλημοχοή, *quod fuit vas fictile ad turbinis figuram accedens, leuiter in fundo compressum, vt Eustathius indicat. Eo vtebantur in his mysteriis nouissimo die. Sic enim Athenæus lib.* 11. *cap.* 15. *ex Pamphilo de eo loquens, ait:* Χρῶνται τούτῳ τῷ σκεύει ἐν Ἐλευσῖνι τῇ τελευταίᾳ τῶν μυστηρίων ἡμέρᾳ, ἣν καὶ ἀπ' αὐτοῦ προσαγορεύουσι πλημοχόας· ἐν ᾗ δύο πλημοχόας πληρώσαντες, τὴν μὲν πρὸς ἀνατολάς, τὴν δὲ πρὸς δύσιν ἀνιστάμενοι, ἀνατρέπουσι, ἐπιλέγοντες ῥῆσιν μυστικήν: *id est:* Vtuntur hoc vase vltimo die Sacrorum in Eleusine, quod inde Plemochoam vocant: in quos duas Plemochoas implentes, alterámque ad orientem, alteram ad occidentem constituentes, conuertunt, sacrámque orationem dicunt. *Sic etiam Hesychius,* τῇ ὑστεραίᾳ, *ait,* ἡμέρᾳ τῶν μυστηρίων κοτυλίσκους πληροῦσιν, οὓς καλοῦσι πλημοχόας.

Pheneatæ & Celei etiam veris mysteria celebrarunt.

Pheneatæ quóque iisdem ritibus quibus Eleusinij hæc mysteria celebrârunt. Naum enim dixerunt ex oraculo Delphico eò venisse: cum autem tertium ex posteris Eumolpi fuisse, vt Pausanias in Arcadicis indicat.

Celeis verò, quæ vrbs est Peloponnesi, non singulis, sed quarto quóque anno hæc mysteria obseruârunt, & Dysaulem Celei fratrem in Phliasiorum agrum profectum hos mysteriorum ritus instituisse, idem in Corinthiacis author est.

Mysteria Cereris Veris tempore celebrata.

Agi autem hæc mysteria fuisse solita Veris tempore, & quidem Thargelione mense, qui partem Aprilis, partem etiam Maij nostri sibi vendicat, ex multis coniecturis colligitur. Nam primò, Verno tempore raptam Proserpinam dum flores legeret, & quæsitam à Cerere omnes dicunt. Deinde suprà ostendimus, in certaminibus horum Sacrorum victores coronâ hordeaceâ ornatos. Hordeum autem mense Maio, & aliquibus in regionibus Aprili quóque maturescit. Tertiò. Ouidius lib. 10 *indicat, in ijs coronas, vel serta spicea ex frugum primitiis Deæ oblatas. Quartò, quum Gyraldus Syntag.* 13. *ostendisset, ieiunia in Thesmophoriis ob perditam Proserpinam in Cereris honorem instituta, mox addit, ideò vernotempore cum lusu & lætitia virides herbas eidem obtulisse, quasi quòd filium mater reperisset vbi de his tantùm mysteriis loquitur. Quintò, Fulgentius in Mythologico,* Hanc, *inquit,* Proserpinam mater Ceres cum lampadibus raptam quærere dicitur: vnde & lampadum dies Cereri dedicatus est, illa videlicet ratione, quòd hoc tempore cum lampadibus, id est, cum Solis feruore seges

ad metendum cum gaudio requiratur.

Alexander ab Alex.lib.3.cap.18.dicit, Iunio mense hac mysteria Cereris celebrata. Sed difficile est dicere quâ mensium Atticorum applicatione ad Iulianos hic author vsus fuerit. Nam libro eodem cap.24.extant quadam mensium diuersorum nomina adeò ineptè cum nostris collata, adeòque corruptè & confusè, vt eum ne nomina quidem Atticorum mensium, nedum seriem & applicationem tenuisse appareat: nisi forsan ab aliis corruptus sit ille locus.

ΜΗΣΤΗΡΙΑ ΔΗΜΗΤΡΟΣ Μικρά.

Mysteriorum Cereris paruorum origo.

PArua Cereris Mysteria *hac occasione instituta sunt. Ab Atheniensibus petebat Hercules, vt Magnis sibi initiari liceret. Id verò Eumolpi prohibebatur lege, vt Pausanias ait, quâ cauebatur, ne peregrinis, sed indigenis tantùm impartirentur hac mysteria. Atilli & viri insignem admirati virtutem, & omnium capacem animum, simul etiam amicitiâ permoti, qua vetus ferè ciuitati cum eo intercedebat, simul quòd Iouis filius esset, diceretúrque, ne quid abnuerent, cui nihil negatum vellent, rationem inierunt, quâ nec legi derogaretur quicquam, & nihilominus compotem voti Herculem facerent. Protinus námque Parua instituere Mysteria in honorem Proserpinæ, quibus & illum initiârunt.*

Mysteriorum horum ritus.

Obseruatum in his Mysteriis, vt quam quis, dum initiaretur, vestem fortè gestasset, eam ne vnquam exueret, donec victa tempore fieret omninò ingestabilis. Hinc datus adagio locus, Vestimenta initiatorum, *de iis quæ attrita prorsus sunt, nullàque temporum vicissitudine variantur: vide Cœlium lib.16.cap.9. L. A. In aliis Mysteriis obseruatus mos, vt vestem, in qua aliquis initiatus esset, templis & numinibus dicaret, vt testatur Melanthius in lib. de Mysteriis,* πάτριόν ἐστι ταῖς θεαῖς ἀνιστάναι καὶ τὰς στολὰς τοῖς μύσταις, ἐν αἷς τύχοιεν μυηθέντες: *ex quibus stolis nonnulli puerulorum fascias magnâ religionis opinione confecerunt: authore Cœlio eodem loco, & Alexandro ab Alex.lib.3.cap.18.*

Mysteria parua Cereris fuerunt quadam praparatio ad Magna.

Fuerunt autem hac Parua magnorum Mysteriorum velut προκάθαρσις καὶ προάγνευσις, *id est prælustratio quædam ac praeuia deputatio, vt Cœlius modò citato loco indicat. Vnde simul intelligitur, ante Magna, sed non diu hac Parua celebrata esse.*

ΠΛΥΝΤΗΡΙΑ.

Plyntheria in cuius honorē celebrata.

A*Thenis die 25.* Θαργηλιῶνος, *vt P. Eberus in suo Calendario historico refert, Festum* Πλυντήρια Plyntheria *nuncupatum, celebrabatur, teste Hesychio, in honorem Aglauræ filiæ Cecropis primi Atheniensium Regis: de qua Ouidius lib. 2. Metamorph. fabulatur, quòd quum Mercurio Hersen sororem suam adamanti acceptâ pecuniâ operam suam pollicita esset, postea verò inuidiâ correpta, limen ingredienti pertinaciter restitisset: in saxum conuersa sit. Meminit huius Festi Xenophon Hellenic. in lib.1. vbi etiam dicit, in eo Mineruæ templum claudi fuisse solitum, propterea fortasse, quòd ob iram eius tristis hic casus Aglauræ euenisset. Verba Xenophontis de reduce Alcibiade hæc sunt:* Κατέπλευσεν εἰς τὸν Πειραιᾶ ἡμέρᾳ ᾗ Πλυντήρια ἦγεν ἡ πόλις, τοῦ ἔδους κατακεκαλυμμένου τῆς Ἀθηνᾶς: ὅ τινες οἰωνίζοντο ἀνεπιτήδειον εἶναι καὶ αὐτῷ καὶ τῇ πόλει. Ἀθηναίων γὰρ οὐδεὶς ἐν ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ οὐδενὸς σπουδαίου ἔργου τολμήσαι ἂν ἅψασθαι: *hoc est, in Piræum nauigauit, die quâ Plyntheria celebrabat ciuitas, & Palladis templum clauditur, quod nonnulli & Alcibiadi, & vrbi infaustum ominabantur, nullus etenim Atheniensium, etiam summâ coactus necessitate, aliquid die illâ operari audet, qua Plutarchus in eiusdem Alcibiadis vita sic retulit,* ἡ γὰρ ἡμέρα καθ' ἣν κατέπλευσεν, ἐδρᾶτο τὰ Πλυντήρια τῇ Θεᾷ.

Plyntheriorū ritus.

Gyraldus de Diis gentium Syntagmate 17. de hoc Festo sic scribit: Plyntheria Festa erant Cereris, qui dies inter nefastos repositi fuerunt. Scribit Pollux lib. 8. in Plyntheriis à Solone permissum tria iurare numina, Icesion, Carthasion, & Hecaesterion, quæ sunt Iouis cognomina: hoc est, supplicem, expiatorem & depulsorem. Cœlius lib.14.cap.9. Antiq. Lect. de Plyntheriis loquens, dicit, Athenienses Orgia Praxiergidæ Februario mense (nam ipse, vt suprà diximus, Thargeliona non pro Aprili agnoscit) ritu arcano, deiecto prorsum templi vniuerso ornatu, & obtecto simulachro, obire.

ΚΑΝΗΦΟΡΙΑ.

Canephoria in cuius honorem celebrata, eorūque ritus.

A*Gebant Athenienses* Κανηφόρια Canephoria *in honorem Bacchi: eorum ritum his verbis Demarchus in carminibus Dionysiacis describit,* κατὰ τὴν τῶν Διονυσίων ἑορτὴν παρὰ τοῖς παλαιοῖς Ἀθηναίοις, αἱ εὐγενεῖς παρθένοι τότε πρῶτον ἐκ θεοῦ ἐκανηφόρουν, ἦν δὲ ἐκ χρυσοῦ καθαροῦ πεποιημένα τὰ κανᾶ, ἐφ' ὧν τὰς ἀπαρχὰς ἁπάντων τῶν καρπῶν ἐτίθεσαν. Per Festum Dionysij diem, qui apud antiquos Atheniens. agebatur, Virgines agiles, quæ ad pubertatem accederent, tum primùm canistros ferebant, qui erant ex puro auro: in quibus erant fructuum omnium primitiæ impositæ. *Non defuerunt tamen, qui non in honorem Dionysij sed Dianæ Canephoria instituta crediderint, cum dicerent, virgines nubiles per ea Sacra canistros earum rerum, quas pulchriores acu laborâssent, plenos Dianæ consecrate*

secrare solitas: atque ita significâsse, se prioris vitæ, virginitatísque pertæsas, exautorari cupere, & huius Deæ, in cujus tutela hactenus fuissent, veniam petere, vt asseruit Dorotheus Synonius: quæ Sacra celebrabantur sub finem mensis Aprilis, vt habet Natalis Comes lib.5. capite 13. Mythol.

Caput XIV.

Festa quę mense Aprili à Romanis sunt Celebrata.

Calendæ Apriles.

Ritus Calend. Aprilis.

Calendis April. Matronæ abluebant Romæ simulachrum Veneris, cui & sacrificabant simul cum floribus & myrto. Id Ouidius lib.4. Fastorum his verbis indicat:

Ritè Deam colitis Latiæ matrésque nurúsque,
Et vos quis vitæ, longáque vestis adest.
Aurea marmoreo redimicula demite collo,
Demite divitias: tota lavanda Dea est,
Aurea siccato redimicula reddite collo:
Nunc alii flores, nunc nova danda rosa est.

2. *Mulieres etiam apud templum Fortunæ virilis, quod erat in ripa Tiberina, myrto coronatæ hoc ipso die sacrificare & lauari consueuerunt: quod Ouidius indicat, sic canens lib.4. Fastorum.*

Vos quoque sub viridi myrto jubet ipsa lavari:

Refert etiam Plutarchus in vita Numæ. Causam huius ritus idem Päeta eodem loco his verbis commemorat:

Causaq; cur jubeat, discite, certa subest.
Littore siccabat sudantes rore capillos,
Viderunt Satyri, turba proterva, Deam.
Sésit, & oppositâ texit sua tempora myrto.
Tuta fuit facto, vósque referre jubet.
Discite nunc quare Fortunæ thura virili
Detis eò, gelidâ qui locus humet aquâ.
Accipit ille locus posito velamine cunctas,
Et vitium nudi corporis omne videt.
Vt tegat hoc celérque viros, Fortuna virilis
Prętat, & hoc parvo thure rogata facit.

Non ineptè igitur Fortunæ virilis sacra Veneris Festo iungebantur, hæc pulchritudinem præstat, illa custodit, facítque vt non appareant, quæ violare pulchritudinem possunt.

Ludi Megalenses, seu Megalesia, & Magnę Matris Deûm Festum.

Nonis Aprilibus Romæ Matri Deûm *seu* Magnæ Matri *celebrârunt Festum, quod &* Megalesia *appellatum fuit à Cicerone verò,* Sacra Idæa, *in Catone majore. Testatur hoc etiam Ovidius lib.4. Fast. quum enim ortûs Pleiadum meminisset, qui fit secundâ die Aprilis, hoc est, 4. Non. subjungit:*

Megalesia quo die celebrata.

Ter sine perpetuo cœlum versetur in axe,
Ter jungat Titan, térq; resolvat equos:
Protinus inflexo Berecynthia tibia cornu
Flabit, & Idææ Festa parentis erunt.

Livius tamen lib.9. Decad.3. ad Pridie Idus Aprilis refert Megalesia. Et Lazius lib. 10. cap.5. de Rom. Repub. testatur, se invenisse, ludos Megalesiacos cum pompa & solennitate quotannis ab initio Aprilis celebratos Romæ per septem dies Herodianus in Commodo, & ex eo Alexan. lib.6. cap.19. Veris initio quod idem est, hos ludos factos dicunt.

Magna Mater quæ.

Magnæ *autem* Matris, *&* Matris Deûm *nomine* Terram *intelligi debere Orpheus, docuit, sic canens de illa:*

Μήτηρ μέν τε θεῶν ἠδὲ θνητῶν ἀνθρώπων:
Id est,
Hæc vna est Matérque hominum, Matérque Deorum.

Idem tamen Orpheus, authore Diodoro, Terram omnium Matrem dixit, quòd divitias & opes largiatur: vel, quòd remedia multis non modò pecorum, sed & hominum, inprimis puerorum morbis excogitârit. Servius Grammaticus Matrem Deûm *appellari putat, quòd ipsa sit ex ijs Dijs, qui ἄζωνοι dicuntur: hoc est, qui cœli certas non habent partes, sed generatim ab omnibus coluntur. Dicitur &* Mater Phrygiæ, *à monte Phrygiæ, quem plurali numero Dindyma vocant in eo Sacra sibi per Corybantes instituit: à quo Dea* Dindyme, *&* Dindymine *à nonnullis vocata fuit, authore Strabone. Diod. Siculus tamen à nomine matris sic dictam innuere videtur quæ Dindymine vocata sit.* Idæa Mater *etiam appellata fuit, à monte Ida. Et* Pessinuntia, *à Pessinunte Phrygiæ emporio in quo culta.* Cybele *quoque dicta fuit, à Phrygiæ monte, vbi antra & thalami hujus Deæ ferũt, qui dicebatur* Κύβελα, *vt Hesychius & Stephanus scribũt: vt verò Strabo, ab oppido, in quo ejus Sacra primo fuerunt instituta: Servius autem & Festus,* ἀπὸ τοῦ κυβιστᾶν τὴν κεφαλὴν, *hoc est, à rotatione capitis, quod proprium fuerat ejus Deæ Sacerdotum. Addit Servius in tertio, alios dicere, Cybelum Sacerdotem ejus Deæ primum fuisse, & ab eo Cybelem dictam. Item* Berecynthia, *à monte Phrygiæ, qui* Βερέκυντος *appellatur.* Rhea *quoque,* ἀπὸ τοῦ ῥέω *fluo, quòd terra affluens sit omnium rerum. Et* Pales, *quòd sit pabulorum Dea.*

Mater Deûm & eius sacra quando Romam translata.

Quando verò & quâ occasione hæc Sacra Romam & Phrygia translata sint Livius tradit lib. 9. Decad.3. Eo tempore quo Hannibal Italiam vexauit, inspectis fortè libris Sylillinis, propter crebrius eo anno de cœlo lapidatum, carmen inven-

ventum est, pelli posse Italiâ, vincique alienigenam hostem si matris Idææ Numen Pessinunte Romam deportatum esset. Quod Silius his versibus testatur.

Hostis vt Ausoniis discederet advena terris
Fatidicæ fuerant oracula prisca Sibyllæ,
Cælicolûm Phrygia genetricem sede petitam
Laomedonteæ servandam mœnibus vrbis.

Hoc carmen à Decemviris inventum eò magis Patres mouit, quòd & legati, qui donum Delphos portauerant, referebant, & sacrificantibus ipsis Pythio Apollini, omnia læta exta fuisse. & responsum oraculo editum, maiorem multo victoriam, quàm cujus ex spoliis dona portarent, adesse populo Romano. Vnde placuit, vt quinque legati ad regem Attalum mitterentur, M. Valerius Levinus, qui bis Consul fuerat, ac res in Græcia gesserat, M. Cæcilius Metellus Prætorius, Sulpitius Galba ædilitius, duo quæstores Cn. Tremelius Flaccus & M. Valerius Falco. Hi cum quinque quinqueremibus Asiam petentes, ab oraculo Delphico responsum acceperunt, compotes se per regem Attalum ejus rei fore, quam peterent: Sed quum deam devexissent, tum curarent, vt eam, qui vir optimus Romæ esset, hospitio exciperet. Legati cùm Pergamum ad regem se contulissent, Attalus eos humaniter excepit, & Pessinuntem in Phrygiam deduxit, vbi Cybeles colebatur, sacrúmque eis lapidem, quem matrem Deûm incolæ esse dicebant, tradidit, ac deportare Romam jussit. Præmittitur Falco qui ferri deam nunciaret, moneretque ex oraculo Delphico à viro optima excipiendam esse. Habita sunt Comitia, in ijs Patres conscripti P. Scipionem, eius filium, qui in Hispania occiderat, adolescentem nondum quæstorium, judicaverunt in tota civitate virum optimum esse. Is cum omnibus matronis Hostiam ire jussus obuiam deæ, eámque de naui accipere, & in terram delatam tradere referendam matronis. Posteaquam nauis ad ostium amnis Tyberini accessit sicut erat iussus, in salum naue euectus, à Sacerdotibus Deam accepit, extulitque in terram. Matronæ primores ciuitatis, inter quas unius Claudiæ Quintæ insigne est nomen, accepere. Cui dubia, vt traditur, ante fama, clariorem ad posteros tam religioso ministerio pudicitiam fecit. Et per manus succedentes deinde aliæ aliis, omni effusâ ciuitate obuiam, thuribulis ante januam positis quâ præferebatur, atque accenso thure precantibus, vt volens propitiáque vrbem Romam iniret, in ædem Victoriæ, quæ est in Palatio, pertulere Deam, pridie Idus Aprilisque dies festus fuit. Populus frequens dona Deæ in Palatio tulit, lectisterniumq; & ludi fuere Megalesia appellata. Paulus Marsus in suis ad libros Fastorum Ouidij Commentariis putat, corruptum esse hunc locum Livii, & legendum esse

Locus Livii emaculatur.

pro, Pridie Id. April. Nonis Aprilibus, quum Ovidius, qui non tam facilè potuerit depravari, disertè Nonis April. hoc festum celebratum referat. Ego verò mendum nullum esse in Livio arbitror: & facilè authores ambo conciliari possunt. Matronæ enim, juxta Livium, Deam in ædem Victoriæ pertulerunt. Pridie Id. Apriles, qui dies festus fuit. Hoc dupliciter intelligi potest vel enim dies ille tum festus fuit Victoriæ Deæ: vel Festus fuit Deæ Phrygiæ vsque ad dedicationem templi in honorem ejus extruct. Nam postea dedicatâ æde Matri Deûm Romæ, Festum ejus constat ad Nonas mensis translatum: nihil enim fuit tam celebre apud Romanos, quàm Dedicationis dies. De Dedicatione verò illa idem Livius lib. 6. de Bello Maced. ita scribit: Per idem ferè tempus ædes Matris Magnæ Idææ dedicata est. Locaverat ædem faciendam M. Livius. C. Claudius Censores, M. Cornelio, T. Sempronio Coss. Tertiodecimo anno, posteaquam locata erat, dedicavit eam M. Iunius Brutus, ludíque ob Dedicationem ejus facti, quos primos scenicos fuisse Antias Valerius est author, Megalesia appellatos. *Hæc Livius: cum quibus consentit Varro lib. 3. de Lingua Latina. Hoc deinde templo bis incendio consumpto, toties restauratum est, primo à Metello: deinde ab Augusto. Vnde Ouidius lib. 4. Fast. sic canit:*

Nasica accepit, templi non perstitit author,
Augustus nunc est, antè Metellus erat.

Hanc translationẽ Matris magnæ ex Phrygia idẽ Poëta eodem lib prolixè etiam describit.

Megalesiorũ ritus. 1.

Ritus autem & Ceremoniæ quibus in hoc Sacro híque ludis Megalensibus vsi sunt, fuerunt varia & quidem magnifica, vnde & nomen eis inditum videtur. Eas ordine commemorabimus. Die festo Romæ simulachrum Deæ hujus vicatim circumferebatur à Gallis, vt indicat Ovidius, sic canens:

Ipsa sedens molli comitum cervice feretur
Vrbis per medias exululata vias.

Galli quidã

Erant *autem Galli Ministri vel Sacerdotes huius Deæ, omnésque castrati. Causa à variis varia afferuntur. Nam, vt Servius refert*, Atys puer speciosus, quum magnæ Matris præesset sacris, à Regéque civitatis suæ ita amatus, vt ab eo vim sibi instare intelligeret, clàm in sylvas profugit. Sed ibi à Rege inventus, quum vim ei inferre vellet, verenda stupratoris abscidit: qui moriẽs, eandem corporis partem puero abstulisse dicitur. Quem quum Antistites Deæ semianimem sub pinu invenissent, perlatum in templum frustrà reficere conati, defunctum tumulârunt. Cujus vt perpetua maneret memoria, magna Mater instituit, vt quotannis in sacris suis plangeretur, pinúmque arborem tutelæ suæ ascripsit, jussitq; vt

cultores

cultores sui omnes seu Sacerdotes virilia sibi amputarent. *Ouidius autem lib. 4. Fast. docet, Atym dilectum à Cybele, sed data fidei immemorem, quum adamâsset Nympham Sagaritidem, statim in furorem versum virilia sibi amputâsse: sic enim canit:*

Annuit, vnde venit, dixi, sua membra secandi.
Impetus? vt tacui, pieris orsa loqui.
Phryx puer in sylvis facie spectabilis altis
Turrigeram casto junxit amore Deam.
Hunc sibi servari voluit, sua templa tueri:
Et dixit, Semper fac puer esse velit.
Ille fidem jussis dedit: &, si mentiar, inquit,
Vltima, quæ fallam, sit Venus illa mihi.
Fallit, & in Nympha Sagaritide desinit esse
Quod fuit: hinc pœnas exigit ira Deæ.
Naiada vulneribus succidit in arbore factis:
Illa perit, fatum Naiadis arbor erat.
Hic furit: & credens thalami procumbere tectum,
Effugit, & cursu Dindyma summa petit.
Et mox:
Ah pereant, dicebat adhuc, onus inguinis aufert,
Nulláque sunt subitò signa relicti viri.
Venit in exemplum furor hic, molléfque Ministri
Cædunt jactatis vilia membra comir.

Catullus verò aliique furoris hujus causam non Deæ, sed Gallo flumini tribuunt cujus epotis aquis, Atym dicit in furorem fuisse actum, sibique abscidisse virilia. Ab hoc fluvio Ministri Cybeles Galli dicti fuerunt, quod Ouidius his versibus innuit:

Cur igitur Gallos, qui se excidêre, vocamus?
Cùm tantùm à Phrygia Gallica distet humus?
Inter ait viridem Cybelen, altásque Celænas
Amnis it insanâ nomine Gallus aquâ.
Qui bibit inde, furit, &c.

2. *In circumgestatione porrò hujus Deæ Sacerdotes tympana pulsabant, capita rotabant, pectora ad cantum tibiarum tympanorúmque sonitum tundebant, omniáque strepitu & armisonanti chorea agebantur. Rationem hanc reddit Ovidius lib. 4. Fast.*

Reddita Saturno sors hæc erat: Optime Regum,
A nato regnis excutiere tuis.
Ille suam metuens, vt quæque erat edita, prolem,
Devorat, immersam viceribúsque tenet.
Iupiter ortus erat, pro magno teste vetustas
Creditur, acceptam parce movere fidem.
Veste latens saxum, cœlesti gutture sedit:
Sic genitor fatis decipiendus erat.
Ardua jam dudum resonat tinnitibus Ida,
Tutus vt infanti vagiat ore puer.
Pars clypeos manibus, galeas pars tundit inanes:
Hoc Curetes habent, hoc Corybantes opus.
Res latuit patrem, priscíque imitamina facti:
Æra Deæ comites, raucáque terga movent.
Cymbala pro galeis, pro scutis tympana pulsant:
Tibia dat Phrygios, vt dedit antè, modos.

Lucretius etiam hunc Sacrorum ritum, quem servabant Curetes in sacris Deæ hujus, ejúsque causam ita breuiter expressit lib. 2.

Hic armata manus (Curetas nomine Graij
Quos memorant Phrygios) inter se fortè caterva
Ludunt, in numerúmque exultant sanguine læti,
Terrificas capitum quatientes numine cristas.
Dictæos referunt Curetas: qui Iòvis illum
Vagitum in Creta quondam occultâsse feruntur.
Cum pueri circum puerum pernice choreâ,
Armati in numerum pulsârunt æribus æra.

Vsi sunt etiam Sacerdotes isti in Sacris his flagello nodoso, quo delinquentes puniebant, Plutarcho authore in libello contra Colotem. 3.

Meminit quoque horum rituum diligentissimus Antiquitatum Roman. auctor Dionysius Halicarnass. libro secundo, his verbis:

Si qua oraculorum jussu aliunde introducta sunt, suo more coluntur à civibus, abdicatis fabularum miraculis, sicut in matris Idææ Sacris fit. Prætores enim quotannis Romano ritu victimas ei cædunt, & ludos faciunt: Sacerdotio verò ejus funguntur Phryges vir & mulier, cámque vicatim circumferunt more suo circulatorio, pectora tundentes ad cantum tibiarum tympanorúmque sonitum: ingenuus autem Romanus nemo est Mitriacus,

cus, nec oberrat ad Phrygios modulos indutus synthesim, neque ex decreto Senatus initiatur magnæ Matris Orgiis. *Hac Dionysius, ostendens Romanos externis Religionibus,& turpibus ceremoniis in Sacris minus studuisse: id quòd tamen Satyrici Poëtæ identidem illis objiciunt.*

4. *In huius porrò Deæ mysteriis fuerunt purificationis menstruæ, quas μηνιαίας ἁγνείας Græci appellârunt: eas obseruauisse Proclum, Marinus Neapolitanus testatur in libro de ipsius vita, siue περὶ εὐδαιμονίας, vbi sic scribit:* Τὰς δὲ μηνιαίας παρὰ Ρωμαίοις καὶ πρότερόν ποτε παρὰ Φρυξὶν αγνιστείας ἁγνείας ἑκάστου μηνὸς ἤγνευεν.

5. *Ludi ipsi, quorum curam Ædiles gerere oportebat, quique, vt Cicero de Arusp. respon. indicat, Palatio, in conspectu Deæ fiebant, maximâ populi lætitiâ, & nobilissimâ pompâ, quovis è populo insignia cujusque dignitatis mentiente atque simulante liberè & impunè, vt internosci magistratus à simulatore non posset. Sic enim Herodianus in Commodo*, Veris initio, *inquit*, solennique die, pompam Matri Deûm Romani celebrant. In ea quæ apud quenque sunt Divitiarum præcipua, suppléxque pleráque imperatoria, materiæ aut artis spectandæ, præferri ante Deam solent. Passimque omnibus ludendi licentia permissa, sic vt personas induant, quas cuíque libitum nullúmque non Magistratuum quoque imaginem, provt cujusque studium, repræsentent, sic vt non temerè à falsis veros dinoscas. *Histriones quoque in his Ludis mirâ lasciuiâ spurcissima quæque & turpissima in Matrem Deûm & Atym dictitabant.*

6. *Matronas quoque spectatæ pudicitiæ in his canere Augustus instituit, quod Ouidius in principio libro secundo. Tristium his verbis testatur.*

> Ipse quoque Ausonias Cæsar Matrésque nurúsque
> Carmina turrigeræ dicere jussit Opi.

7. *Instituebantur etiam sodalitates & conviuia. Vnde Cicero in Catone maiore*, Sodalitates, *inquit*, me Quæstore constitutæ sunt Sacris Idæis magnæ Matris acceptis. *Mutabant autem sedes, dum è conuiuiis ad alia per vices ibant. Hoc faciebant boni ominis causâ: quoniam Cybele è Phrygia Romam translata benè ac feliciter sedem mutauerat. Innuit hoc Ovidius sic canens:*

> Cur vicibus factis ineant convivia quæro,
> Tunc magis indictas concelebrantque dapes.
> Quòd benè mutârit sedem Berecynthia, dixit,
> Captant mutatis sedibus omen idem.

Et propterea non interdiu tantùm, sed noctu quoque conuiuia hæc celebrabantur. Vnde Cicero, Romæ, *inquit*, erant Sacra Deæ Matris, in quibus diebus Festis nocte epulabantur. *In his autem sodalitijs, siue syssitiis Magnæ Matris apponebatur* Moretum, *quod fuit genus libi ex caseo, lacte & herbis. Id describitur à Vergilio in opusculo cui titulus est* Moretum. *Dictum, vt non obscurè innuit Vergilius loco jam citato, à Græco verbo μορέω, quod inter cætera significat abrado. Vergilii verba sunt hæc:*

> Tum demum digitis mortaria tota duobus
> Circuit, inque globum distantia contrahit vnum:
> Constet vt effecti species, noménque Moreti.

Apponebatur autem in Matris Deûm syssitiis, ob conuenientiam hujus cibi cum Dea. Lac enim & herbæ veterum cibus fuerunt: hanc autem Deam vetustissimam esse crediderunt, vt quæ Deorum omnium esset Mater. Hinc Ouidius lib. 4. Fast.

> Non pudet herbosum, dixi, posuisse Moretum
> In dominæ mensis? an sua causa subest?
> Lacte mero veteres vsi narrantur, & herbis,
> Sponte sua si quas terra ferebat ait:
> Candidus elixæ miscetur caseus herbæ,
> Cognoscat primos vt Dea prisca cibos.

Inde colligitur conuiuia hæc fuisse frugalia, sicut Sacra hæc in vniversum more institutisque maximè casta, solennia & religiosa fuisse Cicero testatur in Orat. de Arusp. responsis.

Ad ea etiam seruis adire non licebat: illáque Prætores & Magistratus purpurati, in toga & prætexta, atque in ornatu maximo celebrârunt, vnde & Purpura Megalensis *in Proverbium vulgi venit, vt refert Alexander ab Alex. lib. 6. cap. 19.* 8.

Moris denique fuit in hoc festo stipem matris Idææ Sacerdotibus colligere. Hoc à Phrygibus sumpsit originem, qui in institutione horum Sacrorum ordinârunt, qui stipem Matri Deorum cogerent, quos Μηναγύρτας appellârunt, quasi μητρὸς ἀγύρτας, quo nomine φιλοκερδεῖς καὶ ἀπατεῶνες à Græcis denotati sunt, natióque hominum præstigiatrix. Collegerunt enim hanc stipem magnam præ se pietatem & simplicitatem ferentes, ac simul tympana pulsantes, sed impudentissimè pecunias emungentes. Ob quam etiam causam contemptissimi fuerunt. Vnde Aristoteles lib. Rhet 3. innuit., vilius fuisse ministerium colligere stipem, quàm face prælucere. Menander quoque apud Clement. Alex. in suasione ad Græcos, hoc mendicorum genus Religionem mentientium damnat his verbis: Οὐδεὶς μ' ἀρέσκει περιπατῶν ἔξω θεὸς μετὰ γραός, οὐδ' 9.

εἰς οἰκίας παρεισιὼν ἐπὶ τῇ σανίδι μητραγύρτης. Idem author lib. 3. pædagog. reprehendit muliercularum superstitionem hoc hominum genus colentium, inquiens: περιφέρονται δ' αὗται ἀνὰ τὰ ἱερὰ ἐκθυόμεναι καὶ μαντευόμεναι, ἀγύρταις καὶ μητραγύρταις καὶ γραΐαις βωμολόχοις οἰκοφθορούσαις συμπουσιάζουσαι. Consuetudo etiam illa colligendi huic Deæ stipem apud Romanos inde sumpsit initium, quòd populus frequens in Palatio dona Deæ tulit, quum primùm ex Phrygia Romam translata esset sicut ex Liuio suprà retulimus. Testatur id Ouidius lib. 4. Fast. his versibus:

Dic, inquam, parva cur stipe quærat opes?
Contulit æs populus, de quo delubra Metellus
Fecit, ait, dandæ mos stipis inde manet.

Nemini verò, præter huius Deæ Sacerdotes, stipem Romæ cogere licebat, adeóque ejus familiæ hoc proprium erat: quòd etiam lege cautum fuit his verbis: Præter Idææ matris famulias, cásque justis diebus, ne quis stipem cogito: *vt est videre in sanctissimis illis, pro illorum temporum ratione, & seuerissimis Ciceronis legibus. Rationem addens, inquit:* Stipem sustulimus, nisi eam quam ad paucos dies Idææ matris propriam excepimus. Implet enim superstitione animos, & exhaurit domos. *Quod si nunc viderent Aristoteles, Menander, Clemens & Cicero ditissima & amplissima sodalitia Monachorum ab iis stipem petere, quibus deceret potius sua impartiri, quibus redundant & affluunt? Quum interea qui dedit siccum arrodat & cibarium panem, oleribus mensam instruens, & fictilibus vasis aquæ duntaxat plenis, liberis circumseptus pro quibus noctes & dies sollicitus operi intentus agit: qui verò accepit opulens mendicus candido & siligino pane, perdicibus capísque generoso ac leni vino se obruat: verba sunt Ludovici Viuis in cap. 26. de Ciuit. Dei Augustini.*

Et hæc quidem dicta sint de matris Deûm festo & ludis, qui primi & præcipui ludorum omnium fuerunt Romæ. Ejus causam Ouidius lib. 4. commemorat, inquiens:

Institeram: quare primi Megalesia ludi
Vrbe forent nostra, cum Dea (sensit enim)
Illa Deos, inquit, peperit: cessere parenti,
Principiúmq; dari mater honoris habet.

Fortunæ publicę Festum.

Festum hoc quo die celebratū.

O*Ctauo Idus April. celebrabatur Romæ Festum & dies Dedicationis templi in colle Quirinali* Publicæ Fortunæ, *quam Liuius lib. 9. de Bello 2. Punico, & lib. 4. de Bello Macedonico* Primigeniam *vocat. Colligitur hoc ex lib. 4. Ouidij Fast. vbi sic canit:*

Postera quum cœlo motis Pallantias astris
Fulserit, & niveos luna levarit equos.
Qui dicet quondam Sacrata est colle Quirini,
Hac fortuna die publica verus erit.

Ædem hujus Deæ vouerat P. Sempronius Sophus: qui quum in agro Crotoniensi cum Hannibale malè pugnâsset, conjunctis deinde copiis cum P. Licinij Proconsulis legionibus, cum eodem hoste conflixit denuò, & in principio pugnæ ædem huic Deæ quum vouisset, hostes fusi fugatique, & supra quatuor millia cæsa sunt. Hanc decem annis post Q. Martius Ahala Duumuir, ad id ipsum creatus, dedicauit, & quotannis memoriam ejus celebrandam instituit.

Ludi ob Victoriam Cęsaris.

T*Ertia die à Festo Fortunæ primigeniæ quæ est 6. Id. April. celebrabantur Ludi in honorem C. Iulij Cæsaris, qui hoc die in Africa, vbi persequutus est Pompeiani exercitus reliquias, Scipionem & Iubam Regem superauit. De hoc ita canit Ouidius lib. 4. Fast.*

Tertia lux, memini, ludis erit: hac mihi quidam
Spectanti senior continuúsque loco,
Hæc, ait, illa dies Libycis quâ Cæsar in oris,
Perfida magnanimi contudit arma Iubę.

Ludi Cereales & Mysteria Cereris.

Cerealium ludorū ritus.

L*Vdi Cereales, quin in honorem Cereris magnificentissimè fierent nulla est controuersia: Nam & Deorum imagines in his longo ordine produci solebant: vnde est illud Macrobii, Vehitur simulachrum Dei Heliopolitani ferculo, veluti vehuntur in pompa ludorum Circensium Deorum simulachra: & circum metas cursu contendebant, ovúmque in Corealis pompæ apparatu numerabatur primùm: in his quoque Ædiles plebis pro equorum cursu plerúmque gladiatorum certamen exhibuerunt: referente Alexandro ab Alex. lib. 6. cap. 9. Et quia Circensibus Ludis non absimiles fuerunt, idcircò etiam ab Angelo Politiano Circenses appellati sunt, sed non rectè.*

Ludorū Cereris origo.

De eorum origine & authore Angelus Politianus in suis Miscellaneis capite 85. ad hunc modum scribit,

Ludi Cereris, Cerealia dicti, quibus equorum cursus in Circo celebrabantur primúsque eos C. Memmius ædilis Curulis fecit. Cornelius Tacitus in libro historiarum sextodecimo, de Nerone Principe loquens, Tandem, *inquit*, statuere Circensium Ludorum die, qui Cereri ce-

lebratur, exequi destinata, quia Cæsar rarus egressu, domóque aut hortis clausus, ad ludicra Circi ventitabat. Et paulo pòst: Vtque Circensium Cerealium ludicrum, pluribus equitum cursibus celebraretur. *Ovid. in 4. Fast.*

Circus erit pompa celeber numeróque Deorum,
Primáque ventosis palma petetur equis.
Hic Cereris ludi, non est opus indice causa.

Dion quoque historiæ Scriptor in libro 2. & 40. narrat, potito jam rerum Cæsare, ædiles tum primum duos ex Patriciis, quatuor ex plebe creatos. Sed duos illos superiores, à Cæsare fuisse denominatos idq; ab illo initio scribit ad suam vsq; ætatem permanere. Idémque etiam Dion. lib. 7. & 40. ante devictum Brutum evenisse ait, vt ædiles plebei gladiatorum certamina pro equorum cursibus Cereri exhibuerint. Præterea Laurentius Medices, vir omni laude præcellens nomismata compluria nobis ostendit, quæ faciem viri barbatam, & intonsam habeant, cum duplici titulo, Quirinus & C. Mimmius. Altrinsecus autem Cereris imaguncula m Draconibus vehentem, cum titulo hujusmodi: Memmius. Æd. Cur. Cerealia Preimus fecit. Vbi etiam preimus non primus cum diphtongo in priore syllaba notatum observavimus. Hunc nos putamus autem C. ipsum Memmium fuisse, qui Prætor cum L. Domitio fuerit, quíque Cæsari obiecerit etiam ad cyathum & vinum Nicodemi stetisse, cum reliquis exoletis, quique eundem Cæsarem asperrimis orationibus laceravit: Mox reconciliatus, etiam suffragatorem in petitione Consulatus habuerit. De quo sic in epistola ad Atticum Cicero libro quarto. O virum, ô civem Mémium. Cæsaris omnes opes confirmant, cum eo Domitium Consulem junxerunt, quâ pactione, epistolæ committere non audeo. Ad eúmque puto, vel certè ad filium liber Poëtæ Lucretii de rerum natura scriptus. Siquidem & dignitas hominis, & tempora congruunt, nisi tamen arbitrari malumus, filium potius ejusdem C. Memmij cognominem Patri, ædilem Curulem ium factum à Cæsare.

Ludovicus Vives autem in suis ad lib. 7. cap. 20. Annotationibus de Civitate Dei Augustini, hanc Politiani sententiam de origine & authore Ludorum Cereris his verbis refutat: Non sunt, *inquit*, iidem Circenses illi veteres, jam inde à Romulo instituti, & hi Cereales multò recentiores: nam illi Neptuno equestri fuerant semper Sacri: deinde Cereales ludos longè ante Memmium factos fuisse, testis est Livius, nempe 16. anno secundi belli Punici ex S.C. à Dictatore Gn. Servilio Gemino & Magistro Eq. Ælio Pæto. Nec Tacitus & Ovidius aliud indicant, quam in Circo celebrari solitos ludos Cereris: & Cereales ædiles rei frumentariæ curandæ creati erant, non ludorum ergò, tametsi ludós facerent Cereri. Tum & illud in eodem capite miror, putâsse Politianum C. Memmium, quem Cæsar fecisset ædilem, esse, cui Lucretius dicâsset opus suum, vel etiam si Diis placet filium, cum obierit Lucretius Pompeio & Crasso secundùm Coss. opúsque constat scriptum C. Memmio prope adolescente adhuc. Profectò verum est illud, Erratum vnum parentem esse multorum. Quæ nolim quisquam putet esse à me dicta, vt aliquid detraham memoriæ clarissimi viri: neque enim minoris est habendus Politianus, quòd aliquot locis sit falsus nempe homo & ipse. Ita quæ dixi, non fugilandi gratiâ, sed vt prosim, sunt dicta. Quod si quis existimarit me carpendi studio esse ductum, quod non est ita, is quoque velim, vt ne ignoret, non esse piaculum, non modò Politianum, sed ne quenquam ex sacratissimis vetustate reprehendere.

Celebrati autem fuerunt hi Ludi quotannis 5. Idus April vt Ouidius docet per dies octo. Erravit igitur Alex. ab Alex. qui lib. 6. cap. 19. scripsit, 5. Calend. Apr. celebratos.

Hos ludos sequebatur Sacrum Cereris, quod annis singulis Romani more patrio facere assuerant. Hac Sacra, quòd è Græcis translata essent, & per Græcos curata, Græca dicta sunt. Fuisse enim in Græcia sacra Eleusina Cereris sectatissima suprà indicavimus. Ea obscurâ luce fiebant, Sacerdotésque facibus discurrentes cursu fanatico sacra peragebant, à quibus velut sanctissimis & impollutis, impij conscelerat ique arcebantur Præconis voce, ita vt templum velut omni religioni sanctum, alicujus criminis aut noxa conscio adire non liceret: quod si quis adiisset non initiatus capite luebat. Nero igitur conscientiâ sceleris agitatus id ingredi veritus fuit. Non sic autem Antoninus Philosophus Augustus: nam is fretus innocentiâ, & vitæ integritate, sine discrimine adiuit. Sacrum ipsum à solis matronis in veste alba fiebat quotannis, Vnde Ouidius: *Sacrum Cereris quale.*

Alba decet Cererem vestis, Cerealibus albas
Sumite, nunc pulli velleris vsus abest.

In quo id fuit observatum quoque vt demùm Diis gratum esse censerent, si à lætis, (vnde intermissum fuit eo anno quo clades Cannensis accepta erat, cùm nulla eo tempore Matrona Roma

ma luctûs expers esset Liuio authore de Bello Maced. lib. 4.) nec funere pollutis celebraretur: vtque in ea ante noctem epularetur nemo, quòd dea sub noctem demùm, dum quæreret filiam ieiunium soluisset. Vnde Ouid. lib. 4. Fast.

Quæ quia principio posuit ieiunia noctis,
Tempus habent mensæ sidera visa sibi.

Atque à vino imprimis & venere abstinerent: adhæc, vt quinta quóque anno ex Sibyllinis carminibus prodigiorum causâ, ieiunium fieret, vtque Sacris initiatas, calda (legendum fortè, calida) abluerent, quod castitati præesse ducerent: vt refert Alex. ab Alex. lib. 6. cap. 19.

Cereris ludi & Sacra cum Liberalibus iuncta. *Etsi verò Cereris Sacrum eo quo diximus tempore ab initio fieri sit solitum, tamen progressu temporis cum Liberalibus iunctum est: quod Ouidius lib. 3. Fastorum his versibus testatur:*

Luce suâ ludos vuæ commentor habebat,
Quos cũ tædifera nunc habet ille Dea.

Vbi per tædiferam Deam intelligit Cererem, quæ tedâ accensâ filiam Proserpinam quæsiuit, vnde & Sacerdotes quóque eius tædis accensis Cerealia celebrabant, ob id δαδοῦχοι dicti. Testatur id rursus Ouidius sic canens de Cerere filiam quærente:

Illic accendit geminas pro lampade pinus:
Hinc Cereris Sacris nunc quóque tæda datur.

Ostendimus autem suprà Liberalia decimo quinto Calend. April. celebrata: proindéque mendum esse puto in Alexandri ab Alex. lib. 6. cap. 19. vbi dicit, Cereri ad quinto (*legendum, decimo quinto*) Calend. April. annis singulis Romanos rem diuinam fecisse. *Alludit etiam ad hoc tempus Festi huius Vergilius lib. 1. Georg. inquiens:*

———Annua magnæ
Sacra refer Cereri lætis operatus in herbis
Extremæ sub casu hyemis iam vere sereno.

Cereri cur his honor habitus. *Habebatur autem hic Cereri honor, quòd ab ea reperto frumento, & conficiendi panis vsu, syluestrem victum delicatiori cibo mutarit: legibúsque, quas prima mortalibus dedisse perhibetur, vitam ac mores eorum formârit: quemadmodum in Thesmophoriis pluribus indicabimus. Refert etiam Ouidius lib. 4. Fast. vbi & sacrificium huius Deæ describit, sic canens:*

Panis erat primus virides mortalibus herbæ,
Quas tellus nullo sollicitante dabat.
Et modò carpebant viuax de cespite gramen.
Nunc epulæ è tenera fronde cacumen erant.
Post modò glans nata est, benè erat iam glande repertâ,
Duráque magnificas quercus habebat opes.
Prima Ceres homine ad meliora alimenta vocato,
Mutauit glandes vtiliore cibo.
Illa iugo tauros collum præbere coëgit.
Tunc primum Soles eruta vidit humus.
Æs erat in pretio, chalybis iam massa placebat:
Heu heu perpetuo debuit illa tegi.
Pace Ceres læta est: & vos orare coloni
Perpetuam pacem, pacificúmque Ducem:
Farra Deæ, micæque licet salientis honorem
Detis, & in veteres thurea grana focos:
Sed si thura aberint, vnctas accendite tædas:
Parua bonæ Cereri (sint modò casta) placent.

Iouis Victoris & Libertatis Festum.

Hoc festum & quando celebratum. *Idus quidem omnes, vt Macrobius tradit Saturnal. lib. 1. & nos quóque suprà diximus, Iani Sacra fuerunt. Sed accessit Idibus Aprilibus ædis dedicatio, & Victoris titulus. Vouit enim bella Samnitium Q. Fabius, anno Vrbis 545. auditâ morte collegæ P. Decij, Ioui Victori ædem, & vota concepto ad castra hostium perrexit, vbi eorum Dux Gellius cecidit & hostium millia 24. cæsa, acta capta sunt. Hanc ædem postea Idibus April. dedicauit Fabius, magno sumptu & mole constructam in Palatio, vt Liuius lib. 10. ab vrbe condita, & Alex. ab Alex. lib. 3. cap. 18. referunt Ouidius etiam lib. 4. Fast. de die huius Festi sic canit:*

Occupat Apriles Idus cognomine Victor
Iupiter, hac illi sunt data templa die.

Atrij Libertatis festum. *Eadem die Iduum ædificatum & consecratum fuit Atrium Libertatis, quod in Auentino nonnulli fuisse existimant, vbi constat eius Deæ templum, fuisse vt Festus indicat, & Liuius libro 4. de Bello 2. Punico, T. Gracchi patrem ex multatitia pecunia faciendum curâsse dedicâsséque dicit. Sed Atrium eius Suetonius tradit extructum esse hortatu Augusti ab Asinio Pollione. Verùm longè ante hæc tempora Romæ id fuit. Liuius enim lib. 5. de Bello 2. Punico testatur, Annibalis tempore obsides Tarentinorum in eo custoditos, quum inde profugissent ex fuga*

N 3 retractos,

retractos, virgisq; cæsos de saxo præcipitatos esse. Sed restauratum ab eo crediderim amplificatumq; quemadmodum & à Sexto Helio Pato & Cn. Cornelio Cethego, Liuio authore. De die verò dedicationis huius Atrij superioribus versibus hos mox adijcit Ouidius:

Hac quóque, ni fallor, populo dignissima nostro,
Atria Libertas cœpit habere die.

Fordicidiorum Festum.

Fordicidia quando celebrata.

DEcimo septimo Calend. Maiarum, *hoc est, 15. die Aprilis* Fordicidia *Romæ celebrabantur. Varro dicta sic putat,* à fordis bobus cædendis*: nam hoc die publicè immolabantur boues prægnantes in curiis Romæ, quas* Boues Fordas *dicebant, vel à fœtu, vt Festo placet, vel quòd in ventre ferant. Eadem &* Hordæ *vocabantur, vt Varro refert, qui quum in bubulo genere quatuor dicantur ætatis gradus, docet lib. 2. de Re rustica cap. 5. primam ætatem esse vitulorum, secundam iuuencorum, tertiam nouellorum, quartam vetulorum: & discerni in prima vitulum & vitulam: in secunda iuuencum & iuuencam: in tertia & quarta tantum & vaccam: sed vaccam sterilem tauram inquit appellari: hordam verò quæ prægnans est, & ab ea in fastis diem esse,* Hordicalia*: & Festus ait,* ab Horda, dies quo grauidæ hostiæ immolabantur, Hordicia. *De die huius Festi & nominis etymo. Ouidius lib. 4. Fastorum ita cecinit:*

Fordicidia vnde dicta.

Tertia post Veneris, cum lux surrexerit Idus,
Pontifices forda sacra litate boue.
Forda, ferens bos est: fœcundáque dicta ferendo,
Hinc etiam fœtus nomen habere putant.

Vbi simul indicat, virginem Vestalem maximam hoc ipsa die cremasse vitulos, eorùmque cinerem seruatum in templo Vestæ, vt inde suffimen fieret, quo populus Palilibus purgaretur.

Fordicidia quare celebrata.

Celebrabatur autem sacrum istud tempore hoc, vt annus fœcundior proueniret: terra enim hoc tempore quasi grauida est. Vnde Ouidius superioribus mox adijcit:

Nunc grauidum pecus est grauidæ quóque semine terræ,
Telluri plenæ victima plena datur.

Fordicidiorum ritus.

Ritum autem sacrificij huius his verbis exprimit Poëta noster:

Pars cadit arce Iouis: ter denas curia vaccas
Accipit, & largo sparsa cruore madet.
Ast vbi visceribus vitulos rapuere ministri,
Sectáque fumosis exta dedere focis,
Igne cremat vitulos, quæ natu maxima virgo est:
Luce Palis populos purget vt ille cinis.

Fordicidiorum origo.

Instituit autem hoc Festum & sacrificium Numa Rex Fauni monitu tempore magnæ sterilitatis, quæ sub eius imperio fuit: Ouidius integram historiam his versibus expressit:

Rege Numâ, fructu non respondente labori,
Irrita decepti vota colentis erant.
Nam modò siccus erat gelidis aquilonibus annus,
Nunc ager assiduâ luxuriabat aquâ.
Sæpè Ceres primis dominum fallebat in herbis,
Et leuis obsesso stabat auena solo.
Et pecus ante diem partus edebat acerbos,
Agnáque nascendo sæpè necabat ouem.
Sylua vetus, nulláque diu violata securi
Stabat, Mænalio sacra relicta Deo.
Ille dabat tacitis animo responsa quieto
Noctibus, hic geminas Rex Numa mactar oues.
Prima cadit Fauno, leni cadit altera Somno,
Sternitur in duro vellus vtrúnque solo.
Bis caput intonsum fontanâ spargitur vndâ,
Bis sua faginea tempora fronde tegit.
Vsus abest Veneris, nec fas animalia mensis
Ponere, nec digitis annulus vllus inest.
Vesper vbi est tectus, supra noua vellera corpus
Ponit, adorato per sua verba Deo.
Interea placidam redimita papauere frontem,
Nox venit, & secum somnia nigra trahit.
Faunus adest, ouiúmque premens pede vellera duro
Edidit à dextro talia verba thoro:
Morte boum tibi Rex tellus placanda duarum,
Deíque sacris animas vna iuuenca duas.
Excutitur terrore quies, Numa visa resoluit,
Et secum ambages, cæcáque iussa refert:
Expedit errantem nemori gratissima coniunx,
Et dixit, grauidæ poscetis exta bouis.
Exta bouis grauidæ dantur: fœcundior annus
Prouenit, & fructum terra pecúsque ferunt.

Alexander ab Alex. lib. 5. cap. 25. indicat, in his Fordicidiis sacris, quibus hostias, quæ vterum ferunt, immolare præcipitur, si fœtus biceps, aut mancus in vtero fuisset, vel interaneis exulceratis

exulceratũ apparuiſſet, exta ejuſmodi imminentium malorum nunciá eſſe, creditum fuiſſe.

Equiria & Vulpium Combuſtio.

Equiria quo die celebrata.

DEcimo tertio Calendas Maias erant Equiria *in Circo maximo inter Palatium & Auentinum. Nam die quarto ab excluſis Idibus April. qui eſt* 15. *Calend. Maij, Hyadas occidere Ouidius his verſibus indicat:*

Sed jam prætéritas vbi quartus Lucifer Idus
Reſpicit, hac Hyades Dorida nocte tenent.

Tertio autem poſt earum occaſum, quæ eſt 13. *Cal. incluſiuè Equiria celebrari Ouidius indicat:*

Tertiâ poſt Hyadas cum lux erit orta remotas,
Carcera partitos Circus habebit equos.

Vulpium combuſtio, & eius origo.

Eadem die fugientium vulpium eſt combuſtio, *vt pœnas luant incenſa meſſis agri Carſeolani. Cùm enim apud Carſeolos oppidum Latij ruſticus quidam vulpi à ſe captæ, ac fœno & ſtipulis involutæ ignem admonuiſſet, ea fugiens, vniverſi agri Carſeolani meſſem abſumpſit incendio. Ob quam cauſam quotannis hoc die vulpes Cerealibus ſtipulis vrebantur implicitæ, quòd Cereris munera perdidiſſent. Hanc hiſtoriam, & originem hujus ritûs Ouidius ſic commemorat.*

Cur igitur miſſæ junctis ardentia tædis
Tergia ferant vulpes, cauſa docenda mihi eſt.
Frigida Carſeolis, nec olivis apta ferendis
Terra, ſed ad ſegetes ingenioſus ager.
Hac ego Pelignos, natalia rura perebam,
Parva, ſed aſſiduis humida ſemper aquis.
Hoſpitis antiqui ſolitas intravimus ædes;
Dempſerat emeritis jam juga Phœbus equis.
Is mihi multa quidem, ſed & hæc narrare ſolebat,
Vnde meum præſens inſtrueretur opus.
Hoc, ait in campo (campúmque oſtendit) habebat
Rus breve cum duro parca colona viro.
Ille ſuam peragebat humum, ſive vſus aratri,
Seu curvæ falcis, ſive bidentis erat,
Hæc modò verrebat cum taro pectine pratum,
Nunc matris plumis ova fovenda dabat.
Aut virides malvas, aut fungos colligit albos,
Aut humilem grato calfacit igne focum.
Et tamen aſſiduis exercet brachia telis,
Adverſúſq; minas frigotis arma parat.
Filius hujus erat primo laſcivus in ævo.
Addiderátque annos ad duo luſtra duos.
Is capit extremi vulpem convalle ſalicti,
Abſtulerat multas illa cohortis aves.
Captivam ſtipulâ fœnóque iuvoluit, & ignes
Admovet, vrentes effugit illa manus.
Qua fugit, incendit veſtitos meſſibus agros,
Damnoſis vires ignibus aura dabat.
Factum abiit: monumenta manent: nam dicere certam
Nunc quoque lex vulpem Carſeolana vetat.
Vtque luat pœnas, genus hoc Cerealibus ardet:
Quoque modo ſegetes perdidit, ipſa perit.

Paliliorum Feſtum, & Vrbis Romæ Natalis.

Palilia quo die celebrata.

DVodecimo Calend. Ma. Sol Ariete Taurum ingreditur: ſequenti die, hoc eſt, 12. Cal. Ma. Palilia *celebrata Ouidius bis verſibus retulit.*

Nox abiit, oritúrque aurora; Palilia poſcor:
Non poſcor fruſtrà, ſi favet alma Pales.

Huic ſententiæ etiàm adſtipulatur Solinus. Paulus tamen Marſus in ſuis ad Faſtorum libros Ouidij Commentariis, ex eodem Poëta ad 12. Cal. Ma. hoc eſt, ad 20. diem Aprilis Feſtum hoc reuocare conatur. Refert etiam in indicibus Faſtorum veterum, & codicibus vetuſtiſſimis die 20. Aprilis Feſtum hoc notatum reperiri. Varro quoquè & Plinius id cum Natali vrbis Romæ ad 12. Calen. Maias referunt, eodem námque die vrbem Romam conditam, ideóque ejus natalem ſimul quotannis celebratam aiunt. Plutarchus in vita Romuli aliter ſentire videtur: Vrbem, *inquit,* ad 12. Cal. Mai. condi cœptam eſſe omnium eſt opinio: Veruntamen pridie ejus diei paſtoralem quandam celebritatem agitabant; quæ Palilia ab illis dicebatur.

Palilia unde dicta Parilia.

Dictum eſt autem hoc Feſtum antiquitùs Palilia, à Pale Dea Paſtorum, in cujus honorem, Varrone teſte, à paſtoribus celebrabatur etiam ante vrbem conditam. Pales enim Dea pabuli & paſtorum eſt, quam pleríque Veſtam, alij Matrem Deûm nuncupant. Eadem tamen Feſta, Parilia à nonnullis appellantur, quòd pro partu pecoris eidem Deæ ſacra fierent. Vel quòd is dies, quo ſerenitas reddebatur, lucem parere videretur: vel etiam, vt Feſtus author eſt, quod pro partu & prouentu pecoris Pali ſacra fierent lacte & libro ſine victima. Poſtea tamen mutatâ nomine Romana Feſta *appellata ſunt, quum Adrianus Imperator ciuitatis Fortunæ templum erexiſſet, cujus conſecrationis diem ſingu-*

 lis

lis annis insignem & festum egerunt deinceps omnes & qui Romam incolunt, & qui Romæ etiam sunt peregrini, vt Athenæus testatur lib. 8. cap. 11.

Variis autem ritus hoc die obseruabantur, variaque purgationes & expiamina fieri solebant. Primò purgabat se populus in vrbe Roma suffimento, cui adhibebatur sanguis equinus, cineres nondum nati vituli, sed è mactata Matris vtero exerti, & adusti in Fordicidiis à Vestalibus, tertiò stipula fabales, ex quibus omnibus suprà prunas impositis fiebat suffitio. De hac lustratione Ouidius lib. 4. Fast. sic canit:

I, pete virginea populus suffimen ab ara.
Vesta dabit, Vestæ Numine purus eris,
Sanguis equi suffimen erit, vituliq; fauilla,
Tertia res duræ culmen inane fabæ.

Quo tempore etiam obseruatum fuit, ne qua hostia caderetur, Plutarcho & Solino authoribus. Dicebat enim solùm populum Romanum impollutum, sed & diem purum esse, quo vrbis natalem colerent. Sed Plutarchus in vita Romuli id ab initio tantùm obseruatum tradit.

2. *Clangor quoq; tubarum per vniuersam exaudiebatur vrbem, cymbalorumq; strepitus, ac tympanorum sonitus vnà cum cantilenis immistus, vt ex Athenæi lib. 8. cap. 11. intelligitur.*

3. *Deinde summo mane à pastoribus purgabantur passim in vrbe & agro ouilia ac pecora, hoc modo: Inspergebant oues aquâ & sulphure, herbâque sabinâ & lauro igne succensis, circumcirca ouilia suffibant, quo pecora purgari, morbos depelli & sabem credebant. De quo sic Ouidius:*

Pastor oue saturas ad prima crepuscula lustret:
Vnda prius spargat, virgâque verrat humum,
Frondibus ac fixis decorentur ouilia ramis,
Et tegat ornatas longa corona fores.
Cœrulei fiant puro de sulfure fumi,
Tactáque fumanti sulfure balet ouis.
Vre mares oleas tædámque herbásque Sabina,
Et crepet in mediis laurus adusta focis.

4. *Præterea in Palilibus lacte, sapâ & milio Pali Deæ sacra persoluebant, quibus proces adiungebant pro salute & incolumitate pecoris, & conuiuio celebrabant. Quod Ouidius his versibus retulit:*

Libáque de milio milii fiscella sequatur,
Rustica præcipuè est hoc Dea læta cibo.
Adde dapes mulctámque suas: dapibúsque refectus
Syluicolam tepido lacte precare Palem:
Consule, dic, pecori pariter, pecorísque Magistris,
Effugiat stabulis noxa repulsa meis.
Siue Sacra paui, sedive sub arbore Sacra,
Pabuláque in bustis inscia carpsit ouis.

Et quæ ibidem sequuntur reliqua.

5. *His Sacris peractis vesperi sub noctem accendebantur insuper acerui fœni vel stipularum, eorúmque flammas pastores solebant transilire: cœna quoque apparabantur. Vnde Tibullus:*

At madidus Baccho sua festa Palilia Pastor
Concinet, à stabulis túc procul esse lupi.
Ille levis stipulæ solennes potus aceruos
Accendet flammas transilietque sacras.

Et Propertius.

Cúmque super raros fœni flammantis aceruos
Traiicit immundas ebria turba dapes.

Persius quoque,

Fumosa Palilia fœno, *vocauit.*

De eodem Ouidius sic cecinit.

Tunc licet appositâ veluti cratere camellâ,
Lac niueum potes, purpureámq; sapam.
Móxque per ardentes stipulæ crepitantis aceruos
Traiicias celeri strennua membra pede.

Ter autem ignes transiliebant, qui ad id ordine erant dispositi: quod noster Poëta his versibus non obscurè innuit:

Certè ego transilii positas ter in ordine flammas:
Virgáque rotales laurea misit aquas.

Moris autem institutique huius, vt in Palilibus Pastores & populus aquâ spargantur, ignésq; transiliant, origo & causa varia afferuntur. Hoc enim obseruatum volunt, vel quòd vt metalla igne expurgantur, sic lustrarentur eo pastores & oues. Vel, quòd duo hæc, ignis & aqua sunt causa generationis. Vnde in Metamorph. Et ab his oriuntur cuncta duobus: *ita hæc eadem lustrationis & expurgationis causam esse putant. Vel, quòd per hæc duo viuamus, & his exules interdicebantur, hacq; in limine nuptiali ponebantur: sic ad purgamina quoq; pertinere arbitrati sunt. Vel, vt Phaëtontis incendium, & Deucalionis diluuium referretur. Vel, vt indicaretur, ignem à pastoribus fuisse inventum. Vel, vt referretur Æneæ pietas, qui tutus & incolumis cum parente per Troiana incendia fugit. Vel, quòd coloni, qui Romam condiderunt, quas incoluerant antea casas, in coloniam abeuntes incenderent. Has rationes Ouidius lib 4. Fast. sic recenset:* Rituum horum causæ.

Omnia purgat edax ignis, viriúmque metallis
Excoquit: iccirco cum Duce purgat oues.
An quia cunctarum contraria semina rerum
Sunt duo, discordes ignis & vnda Dei.
Iunxerunt elementa patres, aptúmque putârunt
Ignibus, & sparsâ tingere corpus aquâ.
An quòd in his vitæ causa est, hæc perdidit exul

His

His nova fit conjunx, hęc duo magna putant.
Vix equidem credo. Sunt qui Phaëtonta referri
Credunt,& nimias Deucalionis opes.
Pars quoque pastores cum saxis saxa feribant,
Scintillam subitò prosiluisse ferunt,
Prima quidem periit, stipulis excepta secunda est,
Hoc argumentum flamma Palilis habet.
An magis hunc morem pietas Æneia fecit,
Innocuum victo cui dedit ignis iter.
Hoc tamen est vero propius, cum condita Roma est.
Transferri jussos in nova tecta lares:
Mutantésque domum tectis agrestibus ignem,
Et cessaturæ supposuisse casæ.
Per flammas saliisse pecus, saliisse colonos,
Quod fit natali nunc quoque Roma tuo,

*Mos hic saltandi per ignem à Pontificiis in suam quoque religionem translatus est: nam idem apud eos in festo S. Ioannis Baptistæ pluribus in locis fieri solet: quod Lazius & ipse Pontificius lib.*11. *de Repub. Roman.cap.*2. *ingenuè fatetur.*

Mos saltandi per ignē ad Christianos translatus.

Alexander ab Alexandro libro secundo, capite 22. *ex aliorum sententia etiam ante urbem conditam, à pastoribus qui proxima urbi loca incoluerint, celebrari solita Palilia refert. In qua etiam sententia Ouidius videtur fuisse, qui libro* 4. *Fast. de origine vrbis agens, inter alia sic canit:*

Palilia ante conditā Romam celebrata.

Apta dies legitur, quæ mœnia signet aratro.
Sacra Pali suberant: inde movetur opus.

Plutarchus quoque in vita Romuli affirmat, pridie ejus diei quo Roma condi cœpta sit, Palilia à pastoribus celebrata fuisse. Dionysius Halicarnass. hac de re ita libro primo, scribit, Cùm jam nullo impediente fabrica vrbis procederet, Romulus indicta die qua placatis Diis auspicaretur administrationem Reipubl. præparatísque omnibus ad sacrificium & epulum necessariis, vbi ea dies illuxit ipse primùm Sacris operatus, deinde cæteris jussis idem pro virili facere, aquilarum ante omnes vsus est auspicio: mox piaculi causa jussit per flammas salire populum. Satis deinde propitia ratus Numina, convocatis in destinatum locum omnibus, circumscripsit collem figuræ quadrangulæ, continentem sulcum aratro ducentibus sub idem jugum junctis bubus mare atq; fœminâ, in quo fundanda erant mœnia: vnde Romanis hic mos circumarandi loca durat in condendis vrbibus. Hoc peracto, & bubus mactatis ambob. vnâ cum multis aliis victimis, operi populum adhibuit. Quem diem, si vllum alium, Romana Civitas nostro quoq; tempore singulis annis Festum celebrat: vocátque Parilia, cùm ineunte Vere pro partu quadrupedum agricolæ grati pastorésque sacra faciunt. Vtrum verò hunc diem jam antè festum auspicatum condendæ vrbi duxerint, an propter vrbis initia consecraverint, Deósque pastorales in eo honorandos sanxerint, affirmare certò non possum. *Hæc omnia Dionysius.*

Seculares LVDI.

Seculares ludi quando celebrati.

SEculares Ludi *jam inde à prima sua origine centesimo quoque anno celebrati sunt, vnde & nomen habent: Seculum enim est centum annorum spacium, Festo teste: De iis tùm Antias, aliíque historici authores sunt: cùm Varro de Scenicis originibus libro primo ita scriptum reliquit:* Cùm multa portenta fierent & murus, & turris, quæ sunt inter portam Collinam, & Exquilinam, de cœlo essent tacta, & ideò Sibyllinos libros Decemviri adiissent, renuntiârunt, vti Diti patri & Proserpinæ Ludi Taurentini in campo Martio fierent tribus noctibus, & hostiæ furvæ immolarentur, vtque Ludi centesimo quoque anno fierent. *Item T. Livius:* Eodem anno Ludos seculares Cęsar ingenti apparatu fecit: quos centesimo quoq; anno (his enim terminus seculi) fieri mos. *Horatius in carmine, quod de Secularibus ludis cantatum est, id etiam tempus hoc modo designauit:*

Certus vt denos decies per annos
Orbis,& cantus, referátque ludos,
Ter die claro totiésque grata
Nocte frequentes.

In nonnullis tamen exemplaribus prior versiculus sic legitur:

Certus vndenos decies per annos.
Orbis, &c.

Et tunc Poëta his ludis centum annorum circuitum attribuit. Idem de hoc temporum interuallo, quibus hi ludi referebantur, sentiunt Quindecim viri in suis Commentariis, Augusti Imper. edicta, atque etiam Sibylla, quòd adhuc extat, oraculum. Alterius autem sententiæ sunt Valerius Antias, Liuius & M. Varro.

Numerare autem incipiebant hos annos à Natali vrbis Romæ, quo die etiam hos Ludos, absoluto spatio illo temporis, plerunque celebrabant. Vnde Pomponius Lætus in Philippo Imper sic scribit: Hujus (*Philippi*) imperii anno 2.

Seculares ludi in Natali vrbis Romæ celebrati.

arte II. Calend. Maij ingenti pompâ, magnóque sumptu & apparatu Seculares Ludi anno ab vrbe condita Millesimo celebrati sunt.

Secularium ludorũ origo. *Originem autem Secularium Ludorum Valerius Maximus, in capite De Institutis antiquis lib.2.cap.4.his verbis recenset:* Cùm ingenti, *inquit*, pestilentiâ vrbs antiqua agrique vastarentur. Valesius vir locuples, rusticæ vitæ, duobus filiis & filiâ ad desperationem vsque Medicorum laborantibus, aquam calidam iis à foco petens, genibus innixus, Lares familiares, vt puerorum periculum in suum caput transferrent, orauit. Orta deinde vox est, habiturum eos saluos, si continuo flumine Tiberis deuectus Tarentum portâsset, ibíque ex Ditis patris & Proserpinæ ara petita aquâ calidâ, quam illi desiderarent, recreâsset. Eo prædicto magnopere confusus, quòd & longa & periculosa nauigatio imperabatur: spe tamen dubiâ præsentem metum vincente, pueros ad ripam fluminis repentè detulit: habitabat enim in villa sua prope vicum Sabinæ regionis Heretum: & lintre Hostiam petens, nocte concubiâ ad Martium campum appulit: sitientibus ægris succurrere cupiens, igne in nauigio non suppetente, ex gubernatore cognoscit, haud procul apparere fumum: & ab eo iussus egredi Tarentum (id nomen ei loco est) cupidè arrepto calice, aquam flumine haustum, eò vnde fumus erat obortus, iam lætior pertulit, diuinitùs dati remedij, quasi vestigia quædam in propinquo se existimans nactum: inque solo magis fumante, quàm vllas ignis habente reliquias, dum tenacius ignem apprehendit, contractis leuibus & quæ sors obtulerat nutrimentis, pertinaci spiritu flammam euomit, calefactámque aquam pueris bibendam dedit: quâ potatâ, salutari quiete sopiti, diutinâ vi morbi repentè sunt liberati: patríque indicauerunt, vidisse se in somnis nescio à quo Deorum spongia corpora sua pertergi, & præcipi vt ad Ditis patris & Proserpinæ aram, à qua potio illis fuerat allata, furuæ hostiæ immolarentur, lectisterniáque & Ludi nocturni fierent. Is qui eo loci nullam aram viderat, desiderari credens, vt à se construeretur, aram empturus in vrbem perrexit, relictis qui fundamentorum constituendorum gratiâ terram ad solidum foderent. Ii domini imperium exequentes, quum ad viginti pedum altitudinem humo egestâ peruenissent, veterem inuenerunt aram Diti patri Proserpinæque inscriptam. Eam Romani olim condiderant, peracto Diis inferis sacro, cùm pugnaturi aduersus Albanos in acie iam iam concursuri starent, iussi à dæmone id facere priusquam manum consererent. Hoc postquam Valesius, nunciante seruo, accepit, omisso emendi proposito, hostias nigras, quæ antiquitùs furuæ dicebantur, Tarenti immolauit: Ludósque & lectisternia continuis tribus noctibus, quia totidem filij periculo liberati fuerant, fecit. *Hæc Angelus Politianus in Miscellaneis cap. 58. paulò aliter narrat ex Zosimo, quem potes legere. Varro quóque lib. 1. de Scenicis originibus aliter refert Originem horum Ludorum, cuius verba ab initio extant.*

Ex hac descriptione intelliguntur multa authorum loca: & inter alia versus hic Ausonij: Trina Tarentino celebrata trinoctia ludo. *Nam, vt Valerius tradit, à Tarento loco prope Romam, vbi Valesius cum filiis ægris appulit ex Tiberi, & vbi aram Ditis defossam reperit, non à Tarento Calabriæ siue Magnæ Græciæ,* Tarentini *hi ludi nominati sunt.*

Post hunc Valesium autem P. Valerius Poplicola, qui cum Bruto primus Consul Romæ fuit, idem sacrum, constituisse ac celebrâsse primus dicitur anno vrbis 244. Nam laborantibus pestilentiâ ciuibus, apud hanc ipsam aram publicè votis nuncupatis, atrum bouem Diti pro maribus, concolorem pro fœminis, iuuencam Proserpinæ mactauit, ludósque & lectisternia trinoctio fecit, & aram terrâ sicut ante fuerant, exaggeratâ occuluit huiusmodi titulo inscriptam: P. Valerius Poplicola frumentarium campum Diti & Proserpinæ consecraui & ludos Diti & Proserpinæ Romanorum salutis ergò feci. *Non tamen solenni pompâ à Poplicola celebratum fuit: quod primùm factum anno vrbis conditæ 300. Sp. Tarpeio Capitol. & A. Aternio Fontinal. COSS. vt Funccius in Chron. indicat. Secundi facti sunt ex libris Sibyllinis anno ab vrbe condita 502. P. Claudio Pulchro, L. Iunio Bruto Coss. II. anno primi belli Punici. Tertij primo anno tertij belli Punici, M. Manlio, Martio Censorino Coss. Quarti non exspectato iusto tempore, L. Æmilio Lepido L. Aurelio Oreste Sylla no Coss. Inter Imperatores autem primus celebrauit Augustus hos Ludos, & quidem quintos arbitratu suo, non suo tempore & vt modus adhiberetur, pueros & puellas à nocturnis cœtibus monit. Claudius secundus ab Augusto non tam ludos ab Augusti temporibus, quam Augusti errorem iterauit: néque enim amplius 63. annos interfuisse constat. Quare Præconis vocem irrisam Suetonius scribit, inuitantis populum ad eos ludos, quos nemo vidisset, néque visurus esset: quum multi adhuc viuerent eorum qui priores spectârant: aliquos etiam histriones* *Peculares ludi variũ celebrati.*

qui

Digitized by Google

qui in illis egerant, in his producerentur. De iisdem sic etiam scribit Tacitus libro vndecimo. Iisdem Coss. *inquit*, Ludi seculares octingentesimo post Romam conditam, quarto & sexagesimo quàm Augustus ediderat, spectati sunt. Vtriúsque Principis rationes prætermitto, satis narratas libris quibus res Domitiani Imper. composui. Nam is quoque edidit Ludos Seculares: iísque intentius affuit Sacerdotio Quindecemvirali præditus ac tum Prætor. *Ex quibus apparet, tertium in ordine tales Ludos & quidem septimos celebrâsse Domitianum Cæsarem, similiter nondum elapso seculo. Cuius etiam meminit Aurelius Victor in huius Cæsaris historia. Melius tamen quàm superiores Principes initâ ratione temporis, seculum quod erat ab vrbe condita septimum Domitianus celebrauit. Quartum præterea ludos Seculares edidisse. Septimum Severum Cæsarem, Herodianus lib. 3. scribit historiæ Augustæ, cum Severi Septimij vitam describit:* Vidimus, *inquit*, sub illo quosdam omnis generis Ludos cunctis editos theatris, simúlque supplicationes, & pervigilia ad formam Cereris initiorum (seculares hi tum appellabantur) celebratos, vt aiunt, decurso trium spacie ætatum. Siquidem vrbe totâ atque Italiâ præcones itabant, convocatum omnes ad ludos, quos nec vidissent hactenus, nec visuri postmodò forent. Ita scilicet intervallum præteritæ futuræque celebritatis, supra omnem esse hominum ætatem significantes. *Quintum ex Imperatoribus Philippum Vostrensem anno ab vrbe condita* 1000. *Ludos hos dedisse Pomponius Lætus testatur, de quibus etiam in sequentibus nonnulla referemus. Tametsi verò & alios sequentes Imperatores tales edidisse ludos verisimile sit: tamen quia apud authores mentio eorum nulla occurrit, nos quoque de eo nihil certi statuere possumus. Illud verò constat, Honorium Imp. & fortasse postremum hos ludos edidisse, vt ex Claudiani testimonio intelligitur, qui in Panegyrico sexti Consulatûs sic cecinit:*

Nunc præsens etiam Getici me laurea belli
Declinare potest? sedesnè capacior vlla
Tantæ laudis erit? tua te benefacta morantem
Conveniunt, meritísque suis obnoxia virtus,
Quod servavit amat: jam flavescentia centum
Messibus æstivæ detondent Gargara falces:
Spectatósque iterum nulli celebrantia Ludos,
Circumflexa rapit centenus secula Consul.

Superest vt de forma horum ludorum, & sacrorum quædam dicam: nam & Sacra facta, & ludi magno apparatu celebrati sunt. De vtrisque Antonius Mancinellus in suis Annotationibus ad Horatij Seculare carmen, quod in fine libri Epodon extat, hæc refert: In Sibyllinis, *inquit*, versibus, quos Zosimus Græcè refert, continetur, vt anno centesimo decimo in campo Martio solennia Sacra fierent & noctu & interdiu. Parcis autem furvæ agnæ mactarentur, caprigenúmque decus: similiter & Dianæ. Terræ verò scropha: Iovi tauri candidi: interdiu Iunoni nitida juvenca: Apollini Pæanas: Latini pueri patrimi & matrimi, & puellæ patrimæ & matrimæ canebant in templo: nuptæ ad aram Iunonis orabant. Accipiebant februa viri & fœminæ, præsertim autem fœminæ. Dehinc in templis ferè omnibus primitias portabant. Sic enim agendo Italia tellus omnis Romano jugo Romanóque sceptro colla subdere non recusaret. Hæc quidem in Sibyllinis versibus continebantur. Addunt alii, quòd primo die Princeps ipse & quindecimviri manè Capitolium ascendebant, ibíque Sacra de more agitabant: tum in theatris conveniebant ad Ludos in honorem Apollinis & Dianæ faciendos. Sequenti verò die nobiles matronæ conveniebant in Capitolium: supplicabant Deo: frequentabant lectisternia: canebant hymnos. Tertio denique die in Templo Apollinis Palatini ter noveni pueri prætextati, totidémque virgines, patrimi omnes matrimique Græca Romanáque voce carmina & pæanas concinebant, quibus imperium suum & incolumitatem populi Diis immortalibus commendabant. Ludi autem celebrabantur omnibus theatris omnium generum: & sacrificia templis omnibus fiebant noctu pariter atque interdiu. Sed, vt scribit Suetonius, Augustus, Secularibus ludis juvenes vtriúsq; sexus prohibuit, vllum nocturnum spectaculum frequentare, nisi cum aliquo majore natu propinquorum. *Hæc omnia Mancinellus.* Secularium ludorũ forma.

Quòd verò etiam insolita animalia & feræ in his ludis ostenderentur, Solinus testatur, qui Pompeium iis rhinocerota exhibuisse tradit. Sic autem Iulius Capitolinus de Secularibus ludis à Philippo Imper. editis scribit in Gordianis: Fuerunt, *inquit*, sub Gordiano Romæ elephanti 32. quorum ipse 12. miserat, Alexander 10. Alces 10. Tigres 10. Leones mãsueti 60. Leopardi mansueti 30 Belbi, id est, hyænæ 10. Gladiatorum fiscalium paria mille. Hippopotamus & Rhinoceros vnus. Archoleones 10. Camelopardali 10. Onagri 20. Equi feri 40. & cętera hujusmodi animalia innumera & diversa, quę omnia

Philippus

Philippus Ludis Secularibus vel dedit, vel occidit, *Eadem etiam refert Pomp. Laetus in Philippo.*

Qui plura de Secularium Ludorum origine, causa nominis, ritu aliisque scire desiderat, legat, vt diximus, Angeli Politiani Miscellaneorum centuriam 1. cap. 58. & Onuphrium Panuinium, qui peculiarem librum de Ludis his scripsit. Res est per se cognitu non indigna, quum ad intelligendos Poëtarum locos nonnullos haud modicum afferat adiumentum.

Secularium ludorũ vestigia apud Christianos. *Loco vero horum Ludorum apud Christianos à Pontificibus Romanis annus Iubilaeus excogitatus, & in Ecclesiam Christi horribili cum conculcatione meriti eius introductus est. Quemadmodum autem in Secularibus Ludis ordo & numerus annorum ab initio definitus, progressu temporis ambitione Imperatorum, id solenne suis temporibus exhiberi cupientium, interruptus fuit, & pro libidine saepè mutatus, sic in numero Iubilaei anni idem postea à Romanis Pontificibus factum, suo loco indicabitur.*

VINALIA PRIORA.

Vinaliorum dies. DE *die quo celebrata sunt Romae* Vinalia priora: *Ovidius lib. 4. Fast. sic cecinit:*

Dicta Pales nobis, idem Vinalia dicam:
Vna tamen media est inter vtrũq; dies.

Plinij locus emendatur. *Plinius lib. 18. cap. 29. retulit, 9. Calend. Maij celebrata: sic etiam habetur in Calendario Maffeiano: quod tum verum est, juxta Ouidij sententiam, si Palilia 11. Cal. Ma. fuerunt. Notandum autem hîc est obiter mendum in veteribus Plinij exemplaribus, in quibus pro, 9. Calen. Maij, vt in recentioribus rectè legitur, habetur, 9. Cal. Martij: quod ipsum etiam Alexandrum ab Alex forte decepit, qui lib. 6. c. 8. Vinalia haec ad 12. Cal. Martias refert. Sin verò Palilia celebrata sunt 12. Cal. Maij, tunc Vinalia 10. Calen. Ma. habita sunt.*

Vinalia priora Ioui Sacra. *Sacra autem fuerunt Ioui, non Veneri, vt nonnulli arbitrantur: quod etiam ex Masurio refert Macrobius lib. 1. Saturnal. Causam his versibus reddit lib 4. Fast. Ovid.*

Quaeritis & quare sit locus ista dies?
Turnus vt Æneas Latiae gener esset Amatae,
Bellum erat: Hetruscas Turnus adorat opes.
Clarus erat, sumptisque ferox Mezentius armis,
Et vel equo magnus, vel pede maior erat.
Quem Rutuli, Turnusque suis asciscere tentant
Partibus: haec cõtra dux ita Thuscus ait:
Stat mihi non parvo virtus mea: vulnera testor,
Armaq; quae sparsi sanguine saepè meo.
Qui petis auxilium non grandia divide mecum
Praemia, de lacubus proxima musta tuis.
Nulla mora est operi: vestrum est dare: vincere nostrum est.
Quam velit Æneas ista negata mihi.
Annuerant Rutuli: Mezentius induit arma,
Induit Æneas, alloquitúrque Iovem.
Hostica Tyrrheno vota, est vindemia Regi,
Iupiter è Latio palmite musta feres.
Vota valent meliora: cadit Mezentius ingens,
Atq; indignanti pectore plangit humũ.
Venerat autumnus calcatis sordibus vuis,
Redduntur meritò debita vina Iovi.
Dicta dies hinc est Vinalia, Iupiter illam
Vendicat, & festis gaudet inesse suis.

Iosephus Scaliger tamen in suis Castigationibus ad Festi lib. indicat, Vinalia mense Aprili esse Veneris, eique hortos dedicari, eáque à Plutarcho Veneralia *appellari. Vinalia autem mensis Sextilis Iovis esse: addit autem, vtrúmque contrà apud authores reperiri: Ouidius sanè testatur Vinalia Festum Veneris dici, & tamen etiam Iouis Festum esse.*

Vinaliorum ritus. *Libabant autem Ioui in hoc Festo vina pura, vt author est Festus, quae sacrificij causa antequam gustarentur, demebantur ex dolio* Calpari, *quod fuit vasis fictilis genus. Vnde Plinius dicit lib. 18. c. 29. degustandis vinis instituta esse Vinalia, & nihil ad fructus pertinuisse. Fecerunt autem hoc, vt hac ratione Deos placarent, quo vites & vuas eo anno tuerentur. Etsi enim priscorum vita rudis fuit, ac sine literis, non tamen, vt Plinius scribit, supra citato loco, parum ingeniosa fuit: nam quum tria tempora fructibus metuerent, instituerunt ferias, diésque festos. Vinalia, Rubigalia & Floralia.* 1.

Alexan. ab Alex. lib. 6. c. 8. ex Varronis lib 5. de Latina lingua testatur, veteri lege fuisse sancitum, vt Flamen Martialis diceret diem veteri vino libando medicaminis causâ: indéq; vsurpata haec verba, Novum vetus vinum bibo, novo veteri vino medeor. *Sic etiam ad primitias pomorum noua esse dicebant vetera, & alia exoptabant noua, ominis causâ.* 2.

Plutarchus etiam author est Quaest. 45. Vinalibus multùm vini è templo Veneris profundi solitum: vel, vt ostenderent, diem Festum agi sobriè oportere: vel, quòd ferunt, vt modò ex Ouidio retulimus, Mezentium Hetruscorum ducem ad Æneã misisse, qui cum eo foedus facerent, vt quotannis certum vini numerum ab eo acciperet. Id verò cum postea Æneas poscenti negâsset Mezentio: Tyrrhenis se daturum pollicitus est, si praelio vicisset. Itaque Æneam victorem Diis immortalibus vinum consecrâsse, & collectum templo Veneris effudisse. Verùm quod Plutarchus Æneae, id Dionysius Halicarn. Ascanio ascribit. 3.

ascribit. Nam quum mortem Æneæ descripsisset sed hæc subjungit: Imperium suscipit Euryleon, qui mutato nomine dictus est Ascanius, Erant autem inclusi muris eo tempore Troiani: & quum hostibus semper nova adventarent auxilia, haud satis validæ Latinorum vires erant ad subveniendum obsessis Lavini. Primùm igitur in amicitiam, æquásque conditiones provocavit hostes Ascanius. Vt verò nihil proficit, permittere ipsis coactus est, vt quibus ipsi vellent conditionibus bellum componerent. Rex igitur Hetruscorum, tanquam in servitutem redactis, intolerabilia imperat: & vinum quodcunque ferret Latinorum ager quotannis Hetruscis dandum. Quæ quum ferenda visa non sunt, fructum vitis Sacrum Iovi esse decreverunt, ferente sententiam Ascanio.

Meretricum Festum.

Festi huius dies. Venus Erycina

E*Odem die quo Vinalia celebrabantur Romæ,* Meretrices *quoque* Veneris Erycinæ *festum sacrúmque colebant. Ea ex Sicilia Romam à M. Marcello, victis Syracusanis, translata est, & apud portam Collinam ædes illi consecrata, sub eadem appellatione ab Eryce monte Siciliæ, in quo secundum alios ab Ænea, secundùm Diodorum autem ab Eryce Veneris ac Buta, siue Neptuni filio templum Veneri conditum, singulari veneratione antiquum colebatur, refertum mulierum frequentiâ, vt inquit Strabo, eius Deæ ministerio dicatarum. Addit Diodorus: Æneas* hic vota soluit, dona obtulit. Et Carthaginenses, & Romani Duces, & Consules ad templum veniunt, positáque severitate ludunt. Senatus P.Q.R. instituit. 16. vrbes Siciliæ, aurum conferre Veneri Erycinæ, militésque ducentos ad templi tutelam deputauit, &c. *Ouid. lib. 4. Fast. meretrices & puellas liberaliores corporis ad hoc festum & sacrum his verbis hortatur:*

Numina vulgares Veneris celebrate puellæ:
Multa professarum quæstibus apta Venus:
Poscite thure dato formam, populíque favorem,
Poscite blanditias, dignáque verba joco.
Cúmque sua dominæ date grata si symbria myrto,
Tēpla frequentati Collinæ proxima portæ
Nunc decet, à Siculo nomina colle tenet.
Vtq; Syracusas Arethusidas abstulit armis
Claudius, & bello te quoq; cœpit Eryx,
Carmine vivatis Venus est translata Sibyllæ,
Inque suę stirpę stirpis maluit vrbe coli.

Robigalia.

Robigaliorum dies.

R*Obigalia, siue* Rubigalia, *dies Festus erat Romæ, septimo Cal. Maias celebrari solitus teste Festo & Plinio lib.* 18. *c.* 29. *Docet id etiam Ouid. lib. 4. Fast. ita canens:*

Sex vbi quæ restent luces Aprilis habebit,
In medio cursu tempora veris erunt.

Vbi non vult dicere Poëta sexto die post Vinalia, hoc est, 4. Cal. Maij, vel esse ver medium, vel Rubigalia celebrari: sed 7. Cal. Maias, quum Aprili sex tantùm dies superfuerint. Alex. ab Alex. lib. 6. cap. 8. ad 6. Cal. Maias ponit, sed autoris, ex quo hoc habeat, non meminit.

Rubiginem deā quare colue rint

Hoc die Sacrum fiebat Rubigini. Nam ex Diis duodecim, qui maximè ab agricolis colebantur, eorúmque duces erant, vt Varro loquitur, Robigus quoque vnus erat. Eum colebant, non vt prodesset, quemadmodum Ceres, Liber, Iupiter, ac Bonus euentus: sed ne obesset, néue frumenta & arbores corrumpat rubigine. quam Plinius segetum pestem maximam, ac cæleste frugum vinearúmque malum appellat. Vnde est illud Vergilij Georg. I.

Mox & frumentis labor additus, vt mala culmos
Esset Rubigo, &c.

Rubigo.

Est autem Rubigo putredo quædam, quâ spicæ torrentur friatilésque redduntur, quam in vitibus carbunculum vocant. Eius nonnulli rorem Sole inustum causam dicunt: sed id Plinius lib. 18. *cap.* 29. *ex parte falsum putat esse, & ejusmodi putredinem frigore constare arbitratur, ac non nisi interlunio, aut plenâ lunâ fieri putat. Hoc malum in tractu roscido, conuallibus, ac locis perflatum non habentibus frequentißimum est, in ventosis & excelsis nullum, vel rarum. Eo siligo minus, quàm cætera frumenta periclitatur, quoniam semper rectam habet spicam, nec rorem continet, qui rubiginem faciat. Auertitur autem Lauri ramis in aruo defixis, vt Plinius docet, transítque in eorum folia ex aruis. Colebatur itaque Rubigo, vt Febris, ac Mala fortuna, ne obesset.*

Rubigaliorū ritus.

Processio autem fiebat à Flamine Quirinali, & populo albis vestibus induto, in lucum Rubigini consecratum. Ibi, factis precibus, quibus Rubiginem invocabant, vt segetibus parceret, immolabatur, adhibito mero & thure, canis & ouis, eorúmque exta in cineres cremabantur. Mactabatur autem canis, nullâ aliâ ratione, nisi quia cælestis syderis nomen retinet, stellæ nimirum caniculæ, idque propterea, ne nimio æstu frugibus noceat: ejus enim exortu, vt Plinius docet, accendi solis vaporem quis ignorat? eius syderis effectus amplißimi in terra sentiuntur. Feruent Maria exoriente eo, fluctuant in cellis vina, mouentur stagna, &c. Sed verior causa est, quòd post dies 19. ab æquinoctio verno, per id quatriduum

pleràque circa 4. Cal. Maij canis occidit, sidus & per se vehemens, & cui praeoccidere caniculam necesse est. De hac Sacro ejusque ritu ita ceeinit. Ouid. lib. 4. Fast.

Hoc mihi Nomento Romam cum luce redirem,
Obstitit in media candida turba via.
Flamen in antiquæ lucum Rubiginis ibat,
Extat canis flammis, exta daturus ovis.
Protinus accessi, ritus ne nescius essem,
Edidit hæc flamen verba Quirine tuus:
Aspera Rubigo parcas cerealibus herbis,
Et tremat in summa leve cacumen humo.
Tu sata syderibus cœli nutrita fecundis
Crescere, dum fiant falcibus apta, finas, &c. *Et mox:*
Dixerat, à dextro villis mantile solutis,
Cúmque meri patera thuris acerra fuit.
Thura focis, vinúmque dedit, fibrásque bidentis,
Turpiáq; obscœnæ videmus exta canis.
Tum mihi cur detur Sacris nova victima quæris?
Quæsieram. Causam percipe, flamen ait.
Est canis, Icarium dicunt: quo sidere moto,
Tosta sitit tellus, præcipitúrque seges.
Pro cane sidereo, canis hic imponitur aræ,
Et quare fiat, nil nisi nomen habet.

Rubiga-liorum origo. *Instituta autem fuerunt hæc Sacra à Numa Pompilio, anno regni sui* II. *Plinio teste lib.* 18. *cap.* 29. *Funccius in Chron. refert ad annum ab urbe condita* 49.

Floralia, quæ & Laurentinalia, eorúmque Ludi.

Floraliorum dies. FLoralia *non vnius erant diei: nam* 4. *Calendas Maias incipiebant, & in Cal. Maias, exibant: quod Ouidius in fine lib.* 4. *Fastorum sic attestatur:*

Cum Phrygis Assaraci Tithonia, fratre relicto,
Sustulit immenso ter jubar ore suum,
Mille venit variis florum Dea nexa coronis,
Scena joci morem liberioris habet.
Exit & in Maias Festum Florale Calendas: &c.
Et rursus lib. 5. *Fast.*
Incipis Aprili, transis in tempora Maij:
Alter te fugiens, cúm venit alter habet,

Varro etiam Floraliorum dies determinauit, Sole Tauri partem quartamdecimam obtinente: quoniam si in hoc quatriduum inciderit pleniluuium, fruges & omnia quæ florebunt, lædi necesse est.

Flora Dea. *Instituta autem volunt Floralia in honorem Flora. De qua Lactantius libro primo, de Falsa Religione, & eum sequuti alij, scribunt meretricem fuisse, quæ quum turpi quæstu magnas opes acquisiisset, populum Romanum scripsisse heredem, certámque pecuniam reliquisse, cuius ex annuo fœnore, natalis eius dies quotannis, editione ludorum, celebraretur, quos Floralia dixerint. Plutarchus verò in Romulo, & Problemat.* 35. *itémque Macrobius libro primo. Saturnal. hanc meretricem non Floram, sed Larentiam vocant. quæ sic describunt:* Festi eius origo. Larentia. *Æditum Herculis abundans otio, solebat dies Ludo talorum & cuborum consumere. Et quodam tempore quum sociorum nullus adesset, tadii impatiens ipsum Deum ad cuborum ludum prouocauit, sic pactus, vt si vicisset Deum, aliquid ab ea beneficii consequeretur: sin victus ipse esset, se Deo cœnam exhibiturum, & puellam elegantem qua cum concumberet: tesseris deinde duabus, vna pro Deo, altera pro se propositis ac iactis, superatus stetit pactis, ac Deo & cœnam adornauit splendidissimam, & Larentiam, qua palàm corpore quæstum faceret, ei cœna adhibuit, sanique foribus clausis intus eam reliquit. Porrò aiunt eam à Deo cognitam non humano more fuisse, jussámque primà luce in forum prodire, & in quem primum incideret, eum obseruare, amicitiámque eius captare. Larentiam, vt surrexit & iuit, Taruntio quidem obuiam factam esse, homine opulento, sed liberorum experti, & ætate jam ad senium vergente: qui postquam notitiam eius habuit, cùm vniu familia præfecerit, tùm moriens haredem instituerit. Larentiam postea sub mortem opum suarum hæreditatem populo Romano nuncupasse: ideóque ei honores istos haberi. Cata ait, Larentiam meretricio quæstu locupletatam, post excessum suum populo Romano agros Turacem, Semurium, Lincerium, & Solinium reliquisse, & ideò sepulchri magnificentià, & annua Parentationis honore dignatam.*

Fuit deinde alia Laurentia, eiusdem nominis & fama mulier, Romuli & Remi nutrix, cui Romani ob hoc officium conditori & parenti suo præstitum, festum quoque sacrum instituerunt.

Sed dici vix potest quantum authores de vtriúsque Festo, imò de illa ipsis mulieribus inter se dissentiant, atque etiam errent. Macer enim historiam lib. I. *referente Macrobio in primo Saturnaliorum, vnam & eandem vtrámque esse putat. Scribit enim, Faustuli coniugem Accam Larentiam, Romuli & Remi nutricem, regnante Romulo, Taruntio cuidam diuiti Tusco denuptam, auctámque hæreditate viri eam post Romulo, quem educasset reliquisse: & ab eo parentalia diemq; festum pietatis causà statutum.* De Laurentiis diuersa sententia. 1.

Plutarchus in vita Romuli differentiam quidem inter vtranque facit sed Laurentia Faustuli vxori Romanos sacrificasse, & libasse mense 2.

Aprili

Aprili Martis Sacerdotem, & Laurentiam eam celebritatem vocâsse tradit.

3. *Macrobius autem alterius Laurentiæ Sacrum* 10.*Calen.Ian.celebratum, quod Laurentinalia dixerint, indicat.*

4. *Alexan. ab Alexan. lib.* 1.*capite* 26.*ne ab vtroque horum dissentire videatur, de Faustuli vxore, Romuli nutrice sic scribit:* Huic Larentiæ Aprili mense solennes dies, & sacra ab Anco instituta, Romani assiduè celebrant, quæ Larentalia dicta sunt, & 10. Calend. Ianuarias, qui dies Iovi feriatus erat. Cui Martis flamen, & plerúnque Pontifices in velabro, vbi Larentiæ ara & statua erat, sacrum anniversarium facere, ad ejusq; sepulchrum Decembri mense convenire frequentes, & dare inferias solebant, quòd populum Romanum decedens hæredem fecerat. Cujus rei causâ, ejus dies inter Fastos relatus fuit.

De Larentiis vera sentẽtia *Quamvis autem graue sit tantis viris contradicere, tamen, vt meam liberè dicam sententiam, omnes hi errâsse videntur. Alexan. ab Alexan. enim ex duabus vnam Larentiam facit, eique vni duo anniuersaria Festa tribuit. Deinde quæ hîc Larentiæ nutrici Romuli, ea lib.6.c.9. Floræ ascribit:* Fuit, *inquit,* Flora nobile scortum, quæ quum præpotens esset, & divitiis affluerct, populum Rom. morte obitâ, hæredem fecit, pecuniámque annuam ludis exhiberi voluit.

Deinde potiorem fidem adhibendam puto in hac causa Ouidio, quàm Plutarcho, quum ille hunc plus centum annis antecesserit. Quod autem Plutarchus dicit Larentiæ vxoris Faustuli sacrum celebratum mense Aprili, id Ouidius mense Decembri factum his versibus manifestè testatur lib.3. Fast.

Non ego retantæ nutrix Laurentia gentis,
Nec taceâ vestras Faustule pauper opes.
Vester honos veniet, cùm Laurentalia dicam:
Acceptus geniis illa December habet.

Sic igitur ego statuo, alia tamen certiora afferenti libenter cessurus, alterius Larentiæ, Nobilissimi scorti, sub Flora, sacra 4. Cal. Maij celebrata. Nam quia Senatui Romano flagitiosum videbatur, in vulgatissimæ meretricis memoriam Festum & Ludos celebrare, vt pudendæ rei quadam dignitas adderetur, nomen Larentiæ in Flora mutârunt, quam Deam finxerunt esse, quæ floribus præsit, eamq; oportere placari, vt fruges cum arboribus & vitibus benè prosperéq; florescerent. Eum colorem sequutus Ouidius, non ignobilem nympham narrauit Floram, quæ antea Chloris vocata fuerit: eámque Zephyro nuptam quasi dotis loco id accepisse muneris, vbi haberet omnium florum potestatem. Sic enim lib.5. Fast. canit:

Chloris eram, quæ Flora vocor: corrupta Latino
Nominis est nostri littera Græca sono.
Chloris eram nymphe campi fœlicis, vbi audis
Rem fortunatis antè fuisse viris.
Quæ fuerit mihi forma, grave est narrare modestè:
Sed generum matri reperit illa Deum.
Ver erat: errabam Zephyrus conspexit, abibam.
Insequitur, fugio. Fortior ille fuit.
Et dederat fratri Boreas jus omne rapinæ,
Ausus Ericthea præmia ferre domo.
Vim tamen emendat, dando mihi nomina nuptæ:
Inque meo non est vlla querela toro.
Vere fruor semper, semper nitidissimus annus:
Arbor habet frondes, pabula semper humus.
Est mihi fœcundus dotalibus hortus in agris:
Aura fovet, liquidæ fonte rigatur aquæ.
Hunc meus implevit generoso flore maritus:
Atque ait: Arbitrium tu Dea floris habe.

Ad quæ Lactantius Firmianus lib.1.cap.20.de Falsa religione, Honestè quidem *inquit,* ista dicuntur, sed inhonestè turpiterq; creduntur, Non debent, quum veritas quæritur, hujusmodi nos velamenta decipere.

Celebrabantur autem hæ feriæ atque ludi, eodem Lactantio teste, cum omni lasciuia verbis & moribus pudendis, ad placandam Deam, quæ floribus & fructibus præerat. Nam per tubam convocabantur omnis generis meretrices. Vnde Iuvenalis: *Floraliorum ritus.*

——Dignissima prorsus
Florali Matrona tuba

Ea in theatro denudata coram omni multitudine vtriúsque sexus omnísque ætatis & ordinis hominibus, pudendis solùm tectis & inuelatis, per summam lasciuiam atque luxum currere, & impudicos agere jocos solebant: adeóque, vt inquit Lactantius, meretrices, flagitante populo, nudatis corporibus, in tali scena, mimorum fungebantur officio. Refert Valerius maximus lib.2. hos ludos quum Messenius Ædilis faceret, & ad spectaculum eorum etiam Cato venisset, populum ob eius seueritatem ac grauitatem petere erubuisse vt meretrices nudarentur, ludósque peragerent: id verò quum ex Fauonio amicissimo sibi vnà sedente intellexisset, discessisse è theatro, ne præsentiâ suâ spectaculi consuetudinem impediret: quem abeuntem ingenti plausu populus vbi prosequutus esset, priscum jocorum morem in scenam reuocâsse. Vnde Martialis lib.1.

Nosses jocosæ dulce cum Sacrum Floræ,
Festósque lusus, & licentiam vulgi,
Cur in theatrum Cato severe venisti?
An ideò tantùm veneras, vt exires?

Sed audi Lector quàm friuolè Ouidius hanc turpitudinem, quæ exhibebatur, Deæ Floræ in his ludis, excuset lib. 5. Fast. vbi sic canit:

Scena levis decet hanc: non est, mihi credite, non est
 Illa cothurnatas inter habenda Deas.
Turba quidem cur hos celebret meretricia ludos,
 Non ex difficili causa petita fuit.
Non est de tetricis, non est de magna professis,
 Vult sua plebeio Sacra patere choro.
Et monet ætatis specie, dum floreat, vti.
 Contemnunt spinâ, cùm decidere rosæ.

2. *Deinde ædiles in his ludis cicer, fabas, aliáque eiusmodi in theatro spargebant populo, teste Porphyrione, Alexan. ab Alex. lib. 6. c. 8. & Persio, qui inquit:*

————Cicer ingere largè
Rixanti populo, &c.

3. *Tertiò, in his Ludis non, vt in aliis, leones, vrsi, apri, &c. sed capræ tantùm & lepores admittebantur, quòd hæc Dea non sylvis, vbi leones & similia animalia, sed hortis ac pratis, vbi capræ & lepores versantur, præsit. Sic enim Ouidius lib. 5. Fast.*

Cur tibi pro Libycis clauduntur rete leænis,
 Imbelles capræ, sollicitúsque lepus?
Non sibi respondit sylvas cessisse, sed hortos,
 Arváque pugnaci non adeunda feræ.

Progressu tamen temporis introducti etiam sunt in iis funambuli & elephantes, &c. id primùm sub Galba Imp. incepisse Suetonius his verbis innuere videtur in ejus vita: Honoribus, ait, ante legitimum tempus ipsius miris, Prætor commissione ludorum Floralium, novum spectaculi genus, elephantes funambulos edidit. *De his Ludis etiam intelligendus est locus Flauii Vopisci in vita Carini:* Memorabilem maximè, *inquit*, & Carini & Numeriani hoc habuit imperium, quòd ludos Romanos novis ornatos spectaculis dederunt, quos in Palatio circa porticum stabuli pictos vidimus. Nam & scœnobaten dedit, in quo elephanti funambuli introducebantur: & neurobaten, qui velut in ventis cothurnatus ferretur, exhibuit: & tichobaten, qui per parietem vrso eluso cucurrit, & vrsos nimium agentes: *&c. Plinius enim docet lib. 8. elephantes docilitatis tantæ esse, vt didicerint aduersis funibus subire, ac funibus pronos retrogredi: alludens nimirum ad hos ipsos ludos.*

4. *Quartò die in scena, & præsertim noctu meretrices & populus facibus accensis, cum multa obscœnitate verborum per vrbem discurrebant. Ejus rei causas Ouidius libro quinto. Fast. hæc retulit:*

Lumina restabant, quorum me causâ latebat,
 Cùm sic errores abstulit illa meos.
Vel quia purpureis collucent floribus agri,
 Lumina sunt nostros visa decere dies.
Vel quia nec flos est hebeti, nec flamma colore,
 Atque oculos in se plendor vterque trahit.
Vel quia delitiis nocturna licentia nostris
 Convenit: à vero tertia causa venit.

5. *Quinto, vt in Ludis Cerealibus albis, sic in Floralibus versicoloribus vestibus vtebantur. Id Ouidius indicat, & simul causam ritûs talis affert lib. 5. Fast. sic canens:*

Cur tamen vt dantur vestes Cerealibus albæ,
 Sic est hæc cultu versicolore decens?
Aut quia maturis albescit messis aristis?
 Et color & species floribus omnis inest?
Annuit.

Ludi autem Florales anniuersarii ab initio non fuerunt. Accidit autem vt aliquot annis flores arborum, vitium, cæterarúmque frugum corrumperentur, fructúsque adeò omnes perirent: tunc, inspectis libris Sibyllinis, Senatus vouit, si omnia benè floruissent, annuos ludos Floræ: id quum euenisset, Posthumius & Lenas Coss. vota persoluerunt. De hoc Ouidius lib. 5. Fast. sic canit: *Floralia anniversaria facta.*

Annua credideram spectacula facta, negavit,
 Addidit & dictis altera verba suis.
Nos quoque tangit honos: festis gaudemus & aris
 Turbáque cœlestes ambitiosa sumus.
Sæpè Deos aliquis peccando fecit iniquos,
 Et pro delictis hostia blanda fuit.

Ex mox:

Longa referre mora est collecta oblivia damnis.
 Me quoque Romani prætereiere Patres.
Quid facerem? per quod fierem manifesta doloris?
 Exigerent nostræ qualia damna notæ?
Excidit officium tristi mihi: nulla tuebar
 Rura, nec in pretio fertilis hortus erat.

Rursus:

Convenere Patres, & sic benè floreat annus,
 Numinibus nostris annua Festa vovent.
Annuimus voto: Consule cum Consule ludos
 Posthumio Lenas persoluere mihi.

Plinius

Plinius lib. 18. c. 29. factum hoc dicit anno ab urbe condita quingentesimo decimosexto.

Floralia ubi Romae celebrantur *Tradiderunt nonnulli, hos ludos in Patritio vico urbis celebrari solitos, qui à Patritiis nomen accepit. Varro autem in clivo, quem proximum vocat.*

Vestæ Palatinæ Festum.

Festum hoc quando & ubi celebratum. PRidie Calendas Maias Vestæ Palatinæ Sacrum *celebratur, in ædibus quas Augustus habuit in Palatio, & incendio absumptas restituit, juxta illud:*

Vestáque Cæsareos inter Sacrata penates.
Fuit etiam in earum parte Apollinis templum ab Augusta extructum, & admirandis operibus exornatum, ut Iosephus tradit. De quibus Ovidius in fine lib. 4. Fast. sic cecinit:

Aufert Vesta diem, cognati Vesta recepta est
Limine, sic justi constituere senes.
Phœbus habet partem, Vestæ pars altera cessit:
Quod superest illis, tertius ipse tenet.

Latinæ Feriæ & Ludi.

Latinæ feriæ unde dictæ conceptivæ sunt. LAtinæ Feriæ *Varrone teste lib. 5. de lingua Latina, dictæ sic sunt à Latinis populis quibus ex Albano monte ex sacris carnem petere jus fuit cum Romanis. Erant autem non statuæ, sed conceptivæ, singulis annis à Magistratibus in certos, vel incertos dies concipi solitæ. Sic cùm Roma lapidibus pluisset & nox interdiu visa esset intendi, librisque inspectis cùm plena religione civitas esset, Senatui placuit Dictatorem feriarum constituendarum causâ dici: Dictus P. Varerius Papliculu. Magister equitum: et Q. Fabius Ambustius datus est, Livio authore. Ferias autem Latinas, intelligit. Et anno 496. Latinarum feriarum constituendarum Dictator creatus est Q. Ogulnius Gallus, ut est in Capitolinis tabulis. Etsi verò Livius author sit lib. 1. Decad. 5. has ferias semel fuisse ad diem tertium Non. Mai. & rursus, semel ad diem tertium Idus Sextiles: itemque lib. 5. Decadis 5 ante quartum & tertium Pridie Idus Novemb. edictas: tamen ex eodem authore intelligitur, bis mense Aprili celebratas. Nam lib. 4. Decadis 5. inquit:* Et nequid profectionem suam teneret, Pridie Idus Aprilis Latinis esse constituram diem: *&c. & lib. 5. Decadis eiusdem,* Romæ, *inquit,* Consules Prætorésque ante diem quintum Cal. Maias Latinæ tenueruntureo die perpetuato Sacro in monte, in suas quisque provincias proficiscuntur; *Propterea nos quoque ad finem hujus mensis de iisdem agemus.*

Initium seu originem earum nonnulli referunt ad Sp. Cassium & Posthumium Cominium Coss. à quibus fœdus inter Romanos & Latinos factum illúmque esset. Sed Dionysius Halicarnass. gravis author libro quarta, ad L. Tarquinium Superb. ultimum Romanarum Regem refert. Sic enim scribit. *Latinæ rursus origo & ritus.* Tarquinium collaudatum in concilio, quasi servaris tot optimatibus de cunctis populis benè meritum, Latinorum Principem faciunt, cum ea potestate qua quondam avum ipsius Tarquinium fecerant ac deinde Tullium: ineisóque in columnas fœdere, & jurejurando addito, solutum est concilium. Tarquinius gentis imperio potitus Legatos misit ad Volscos & Hernicos, eorum quoque amicitiam & societatem expetens. Volscorum duo tantùm populi assenserunt, Ecetrani & Antiates: Hernici universi societatem decreverunt. Et ut sempiternum maneret id fœdus, Tarquinius proposuit designare commune fanum Romanorum, Latinorum, Hernicorum, Volscorum dumtaxat in societatem receptorum, quò ad mercatum convenientes quorannis unà epularentur fruerentúrque sacris communibus. Gratum id fuit omnibus. Locus conventui præstitutus est inmedio illo fermè harum gentium; mons altus Albanis imminens, ubi singulis annis feriæ celebrarentur, & eo temporis spatio propter loci religionem legémque de hoc latam ab omni vi temperarent omnes: faciáque communiter Iovi Latiari facerent (*unde & sacrificium hoc* LATIAR *vocabatur, ut Macrobius docet*) & vacarent epulis, constituto prius quantum quisque populus in ea sacra præbere, quantúmue portionem recipere deberet. Earum feriarum atque sacrificij participes fuerunt tribus minus 50. populi, quas nostrâ quoque ætate Romani agitant LATINAS vocatas: conferúntque in eas populi sacrorum participes; quidam agnos, quidam caseos, quidam lactis certum modum, quidam liba lactaria. Victima est taurus unus communis omnium, de cujus visceribus cuique populo sua certa portio tribuitur. Sacrificatur autem pro omnibus, & Romani præsunt Sacrificio. Taurus verò ob initio non nisi nivei coloris, postea etiam rufi ad hoc sacrificium eligebatur *Vnde Arnobius lib. 2. ubi de Ceremoniarum mutatione agit:* In Albano, *inquit,* antiquitùs monte nullos alios licebat, quàm nivei tauros candoris immolare: nonne istum morem religionémque mutâstis, atque ut rufulos liceret dari, senatûs constitutum sanctione?

Eadem ferè & quædam alia Alexander ab Alexand. lib. 5. capite septimo. Romanos Coss. *inquit,* Comitijs creatos, sorritis r-

vinciis, aut extra fortem datis, Latinas Ferias indicere consueuisse planè perspicuum est: loueque Latiali in monte Albano Sacrum facere, quod LATIAR dixere, vbi carnem Latinis populis dare mos erat quæ *Visceratio* dicta. Est enim mons Albanus inter Albam & vrbem Romam tractu ferè pari disiunctus, vbi templum à Tarquinio Superbo Ioui Latiali constructum ferunt, sacrúmque institutum, ad quod Latini populi numero 67. stato tempore conuenirent, & carnem poscerent. Erant autem hi ferme: Abenses, Albani, Esolani, Accienses, Abolani, Nubetani, Bolancij, Coretij, Ortenses, Latinienses, Longani, Monates, Macrales, Munienses, Olliculani, Octulani, Pedani, Pelletaurini, Querculani, Sicani, Sisolenses, Tolerenses, Corniculani, Ficulei, Vetuscamerij, Amerioli, Turienses, Venatulani, Vicellenses. Præter hos fuere Ardeates, Violanenses, Bubetani, Corni, Varietani, Gabini, Lauinienses, Lauiniatæ, Lauicani, Nomentani, Bouillani, Prænestini, Atriciani, Scaptemij, adde etiam Laurenses, cum quibus & Romanis, post decimum Latinarum, singulis annis fœdus renouatur. Conueniebant hi noctu nonnunquam ad lumina frequentes, ibíque nundinas habebant: vtque alij agnos, alij caseos, nonnulli lac, plerique molam ad commune epulum afferrent, & vnà taurum immolarent concordi suffragio statutum erat. Tauro immolato, & cæsâ victimâ, ritéque sacrificio peracto, vt quísque populus, qui ad Sacrum accesserat, & quæque ciuitas carnem posceret, de tauróque partem acciperet, prisci moris erat. Principatûs verò sacri & publici concilij caput, haud dubiè penes Romanos fuit. *Huc pertinet illud Auli Gellij, qui lib. 13. Noctium demonstrat, Praefectum vrbis Latinarum Feriarum causâ Roma relinqui solitum: quem Mutius negat senatum habere posse.*

Latinarum religio. *Consules autem non antè exibant paludati in prouincias, quàm Ferias Latinas indixissent, atque iis in monte Albano cum Latinarum ciuitatum Magistratibus operam dedissent. Ac refert Dio lib. 46. malè cessisse iis, qui ante Ferias Latinas Vrbe Praefecti fuissent.*

Sacrum etiam hoc, etsi conceptiuum esset, tamen sine piaculo, nec prætermitti, nec supprimi poterat. Ideò si dilatum, aut omissum foret, piaculum admitti putabatur. Iterari quoque illud & non suo tempore celebrari prodigium erat. Propterea C. Flaminio, quòd secundo Punico bello Consul Latinas non indixisset, neque Sacrum in Albano fecisset, sed lixæ modo sine more, sine auspiciis ad exercitum profectus esset, dirum fuit, & haud multò pòst, publicâ clade expiatum: siquidem ad Trasimenum quum inconsultâ audaciâ in hostes irruisset, depulsis & dissipatis copiis, totóque exercitu profligato, & nefandâ cæde afflicto, prætermissi sacri pœnas dedit: vt Liuius in fine lib. 1. & lib. 2. Punici belli 2. indicat.

Latinæ non ritè celebratæ instaurabantur. *Quod si etiam in hoc Sacro non omnes Latini carnem accepissent, sed aliquid dilati prateritiúe fuisset, aut neglecta ceremoniæ, intermissumúe solenne est, tanquam non ritè exhibitum foret, denuò instaurari oportebat. Sic Liuius libro 32. scripsit, Latinas Ferias instauratas, quòd legati ab Ardea questi in senatu essent, sibi in monte Albano Latinis carnem, vt assolet, datam non esse. Et libro 37. testatur, quòd Laurentibus carnis, quæ dari debebat, data non fuisset, Latinas instauratas. In Latinis quia in vna hostia magistratus Lanuuinus precatus non erat, Prætor Quiritium religioni fuit. Id quum ad Senatum relatum esset, Senatúsque ad Pontificum Collegium reiecisset, Pontificibus, quia non rectè facta Latinæ essent, instauratis Latinis placuit, Lanuuinos, quorum operâ instauratæ essent, hostias præbere. Hinc intelliguntur loca Ciceronis, qui in Planciana,* E Lauicano, *inquit,* Bouillano & Gabino municipio vix qui carnem Latinis peterent, suâ ætate inuentos esse. *Et cum Attico iocans, Auiam eius mortuam, quòd verita esset, ne Latinæ in officio non manerent, & in montem Albanum hostias non adducerent.*

Latinarum tempus. *Dionysius Halicarnasseus libro sexto Antiquitatum in fine, & Alexand. ab Alexand. suprà citato loco indicant, has Latinas Tarquinium à principio in vnam tantùm diem indixisse, quum deuicisset Hetruriam. Post Reges verò exactos, altera populi iussu adiici cœpta fuit, iisdem authoribus. Reconciliatâ verò plebe Patribus per Menenium Agrippam, à quibus defecerat, & ad sacrum montem secesserat, Senatus Latinis Feriis diem tertium addidit. Alij hoc referunt ad tempus fœderis cum Latinis à Sp. Cassio Consule icti: & quartum additum aiunt, anno demùm vrbis 396. compositâ, quæ diu ciuitatem turbauerat, de plebeio Consulatu seditione vt auctor est Liuius, Plutarchus in Camillo & Dionysius Halicar. Interiecto deinde tempore, in decem dilatas seruatásque se inuenisse Alexander eodem loco refert. Vltra quos, duo etiam dies post Latinas religiosi habiti sunt. Quibus etiam solenne ludicrum in Capitolio fieri quadrigaque concito cursu decertare, victórque certaminis in palmam victoriæ Absinthium bibere solebat, eodem authore lib. 4. c. 7.*

Latinarum tempore induciæ erant cū hoste. *His quoque diebus, si Latinis cum populo Romano bellum esset, induciæ dabantur: nam in his Feriis Latinos populos inuicem arma sumere, aut acie decernere, vel agros hostiliter vastare sine graui prodigio non licebat: tunc*

enim

enim odia offensionésque cessare & quiescere debebant. Cúmque post pugnam cum Veientibus ad Vesuuium fœdus ictum fuerit cum Laurentibus, deinceps singulis annis post decimum Latinarum denuo renouabatur eodem Alexand. teste.

CAPVT XV.

Festa quæ mense Maio à Græcis sunt Celebrata.

ΣΚΙΡΑ ΕΤ ΣΚΙΡΟΦΟΡΙΑ.

Scirophoriorũ dies

ΣΚίρα & Σκιροφόρια, *nam vtrúnque reperitur, Festum fuerunt Athenis, celebrari solitum duodecimâ die* Σκιροφοριῶν⊙, *vt Cælius Rhodig. lib. 14. c. 13. ex Strabone refert: quamuis in eo loco Cælius malè* Σκιροφοριῶνα *Martium reddat.*

Sirophoria in cuius honorẽ celebrata. Scirophoria vnde dicta.

Agebatur autem in honorem Cereris & Proserpinæ: vel, vt alii volunt, in honorem Mineruæ, quæ σκιρὰς *cognominata fuit, à Sciro vate Dodonæo, vt Philochorus in secundo scribit, qui vetustissimum huius Deæ templum condidit: vnde & nomen festo inditum. Alii* ἀπὸ τ̃ σκιάδ⊙ *seu* τῆ σκίρυ *Festum hoc cognominatum volunt, & Deam in cuius honorem celebrabatur. Nam in hoc festo Sacerdos Erechthei gestabat* σκιάδειον λδυκὸν, *hoc est, vmbraculum seu vmbellam albam, quód* σκιὰς *&* σκίρον *nominatur, vt apud Scholiast. Aristophanis legitur, initio* Εκκλησιαζυσῶν. *Ibidem ab alio annotatur Scholiaste,* Σκίρα *esse Festum apud Athenienses, à quo mensis* σκιροφοριῶν *nomen acceperit: ac tradere, eos qui de mensibus & Festis Atheniensium scripserunt,* σκίρον *esse* σκιάδιον μεθ' ὃ φερόμθμοι ἐξ ἀκροπόλεως εἴς τινα τόπον καλέμθμον σκίρον, πορεύονται ἥ τε τ̃ Αθλιωᾶς ἱέρεια καὶ ὁ τῦ ἡλίυ. *Solitum autem gestari ab Eteobutadis: symbolicéque eo significari,* τὸ δεῖν οἰκοδομεῖν καὶ σκέπας ποιεῖν. *Cælius lib. 14 cap. 13. reddidit. Hæc ferè ibi annotantur in hæc Aristophanis verba*

——σιωοίσει καὶ τὰ νιῶ βυλδύματα
Ὅσα σκίροις ἔδοξε ταῖς ἐμαῖς φίλαις.

Eadem apud Suidam leguntur. Cælius Eteobutadas, in hoc Festo vmbellam ferre solitos, scribit citato loco, fuisse nobiles & perillustres Athenis, à Bute Sacerdote propagatos: ex eáque familia Sacerdotes creatos.

Sciropheria celebrata festa.

Refert etiam Plutarchus in libro, Bellóne an pace clariores fuerint Athenienses. Duodecimum hanc Scirophorionis diem sacratiorem fecisse pugnam ad Mantineam, in quâ pulsis cedentibúsque sociorum copiis, soli à sua parte vicerunt Athenienses, trophæúmque de victoribus hostibus posuerunt.

ΒΟΥΦΟΝΙΑ ΕΤ ΔΙΙΠΟΛΙΑ
Διάσια, & Πάνδια.

Festum hoc cui celebratum.

Βυφόνια *Buphonio festum fuit, Athenis celeberrimum, in Iouis Milichii honorem celebratum, vt Suidas & Lucianus in Charidemo, itémque Hesychius annotant: vnde & Διιπόλια, Διάσια καὶ Πάνδια nuncupatum fuit. Iupiter enim* Πολιεὺς, *quasi ciuilis, vel vrbis Præses & Custos dictus, & ab Atheniensibus cultus simulacrum Leacharem fecisse, à Pausania proditum est.*

Buphoniorum dies

Adrianus Iunius hoc eius Festum ad diem 15. Scirophorionis seu Maij ponit in suis Fastis: Elias Reusnerus autem in aucto Gyraldi Cal. Attico & Romano ad 18. Cal. Quintiles.

Buphoniorum ritus.

Sacrum verò quod in eo eum quadam tristitia, vt Hesychius scripsit, huic Deo fiebat, huiusmodi. Hordeum tritico mixtum in eius ara, nullâ custodiâ appositum seruabatur. Bos autem, qua ad sacrificium illuc accedebat, quod sacrificium frugésque pertractabat, ex sacerdotibus vnum βυφόνον *id est,* B[illegible]vicidam *vocabant: hic securim injiciebat, extemploque fugiebat. Alii eius facti auctorem se ignorare simulantes, securim ipsam ad iudicium agebant. Quâ de re alibi ita comperio, quòd in foro ad Prytaneũ ferro rebúsque omnibus* ἀψύχοις, *id est, inanimatis iudicio exercerent. Hoc ex ea causa manâsse existimatur, quòd Erichthone Atheniensibus imperante, tunc primùm bouem ad huius Dei arã* βυφόνος *mactauit, securíque ibi relictâ ex finibus Atticis aufugit. Securis ipsa in iudiciũ vocata à judicibus fuit absoluta. Hæc omnia Gyraldus de Diis Syntag. 2. Ælianus lib 8. Varia historia c. 3. in eandem sententiã sed paulò clariùs ita scribit:* Αττικὸν τῦτο τὸ ἔθ⊙, ὅταν ὁ βῦς ἀποσφαγῆ, τῦ μθὺ ἄλλων ἀποψηφίζονται, κρίνοντες ἕκαστον ἐν τῷ μέρει αὐτῶν, καταγινώσκυσι ἢ τ̃ μαχαίρας, καὶ λέγυσι ταύτlω ἀπεκτονέναι αὐτὸν. καὶ ἐπὶ ταύτα ἡμέρα δρῶσι, Διιπόλια τlὼ ἑορτlὼ καλῦσι, καὶ Βυφόνια. *Hoc est:* Atticis more est, vt occiso bove reliqua omnia à cæde libera pronuncient, singulis ordine judicatis: solum autem enim condemnent, & dicant illum cædis authorem extitisse: Et ejus dici in quo hæc patrant, festum vocant Dipolia & Buphonia. *Sacrorum hoc fuit vetustissimum: vnde* Διιπολιώδη *pro priscis & obsoletis ponitur apud Aristophanem: ob vetustatem autem desitum, nomen tantummodò retinuit. Siquidem quum primùm bos caderetur; mox popanon pro boue offerebant: popanon id est, placentam, nuncupantes bouem, vt ex Helychio liquet. Buphoniorum meminit Aristophanes in Nebulis, quo in loco plura Scholiastes annotat, & Suidas in suo Lexico. Cælius lib. 12. cap. 6.*

Capvt XVI.

De Festis & Sacris quę Mensę Maio à Romanis sunt Celebrata.

Larivm Festvm.

Hoc Festum quo celebratũ, & quare. Calendis *Maiis fuit Festum* Larium, *quòd eâ die Ara ex Curibus Sabinorum Romam translata illis consecrata fuisset. Hi, quòd omnia suis oculis tuta praestarent,* Praestiti *dicti sunt. Et quia fideles sunt aedium custodes, ideò effingebatur apud Larium simulachrum canis, quòd is quoque diligenter excubaret. Hinc Ouidius lib.5. Fastorum.*

Praestitibus Maiae Maribus videre Calendae
Aram constitui, parváque signa Deûm.
Ara erat illa quidem Curibus, sed longa vetustas
Destruit, & saxo longa senecta nocet.
Causa tamen positi fuerat cognominis illis,
Quòd praestant oculis omnia tuta suis.
Stant quoque pro nobis, & praesunt moenibus vrbis,
Et sunt praesentes, auxiliúmque ferunt.
Et canis ante pedes saxo fabricatus eodem
Stabat, quae standi cum Lare causa fuit?
Servat vtérque domum, domino quoque fidus vtérque est
Compita grata Deo: compita grata cani, &c.

Bonae Deae Festum.

Bona Dea qua. M*Agna apud authores controversia est, quae sit* Bona Dea *cujus nomen tantopere coluisse Romanos legimus. Cingius apud Macrobium libro primo, Saturnal. putat, Maiam Vulcani vxorem esse, argumentóque vtitur, quòd Flamen Vulcanalis Calendis Maiis huic Deae rem Diuinam facit. Sed Piso vt paulò antè diximus, vxorem Vulcani Majestam, non Maiam vocari dicit. Cornelius Labeo igitur putat, aliam esse Maiam, & quidem eam quam Magnam matrem & Terram dixerint: eique aedem Calendis Maiis Dedicatam, sub nomine Bonae Deae. Et eandem esse Bonam Deam ac Terram, ex ipso ritu occultiore Sacrorum doceri posse confirmat. Eandem alii Proserpinam crediderunt, porcáque ei rem divinam fieri solitam quia segetes quas Ceres mortalibus tribuit, porca depasta est Alii Hecaten Chthoniam Boeotii Semelem crediderunt. Quidam praeterea Deam hanc Medeam putavere quòd in ejus aede omne genus herbarum esset, ex quibus Antistites plerunque medicinam exhiberent: & quòd templum eius virum introire non licebat, propter injuriam, quam ipsa ab ingrato viro Iasone perpessa fuisset. Eandem. Plutarcho authore in Caesare, Phryges sibi asserentes peculiarem, Midae Regis sui autumant matrem fuisse Quidam Graecorum Liberi patris eam matrem, quam nefandum sit nominare: vndè & pampinis tentoria Festum diem agentes mulieres contegunt, ac sacer draco ex fabula ad pedes Deae jacet. Alexan. ab Alex. lib.6.c.8. mox ab initio dicit, multos existimâsse Floram esse Bonam Deam, quae Flavii quondam vxor fuerit. Sed hoc apud nullum veterem authorem reperitur. Deceptus est autem Alexander, & ii omnes ex quibus hoc habet, ex malè Latinè reddito exemplari Problematum Plutarchi: vbi Problema 20. sic corruptè in Latino exemplari legitur:* Quid est, quòd Florae, quam Bonam Deam nominant, omni florum genere templum exornantes, &c. *Et paulò post,* Floram Flavii cujusdam vatis vxorem dicit. *Sed nihil eiusmodi Plutarchus tradidit: nam si verba eius verè Interpreteris sic habent:* Cur matronae domi suae sacellum Gynaeceae seu muliebris Deae, quam Bonam vocant, ornantes, *&c. Et mox:* An credendum est Fabulae, quae perhibet, Faulii cujusdam aruspicis vxorem. *&c. Plerique Fauni filiam dixerunt, obstitisséque voluntati patris in amorem eius lapsi, ita vt virga myrtea ab eo verberaretur, quum desiderio Patris nec vino ab eodem pressa cessisset. Demùm tamen in serpentem se transfigurâsse Pater creditur, & cum filia coiisse. Horum omnium tale proferunt indicium, quòd virgam myrteam in eius templo haberi nefas sit: & quòd super caput eius extendatur vitis, quâ maximè Pater eam decipere tentârit: vnde etiam vinum in templum eius non suo nomine soleat inferri, sed vas in quo vinum inditum esset, quam amphoram vocant, in Sacris obuolutum apponi, quod* Mellarium *nominetur & vinum lac: serpentésq; in templo eius nec terrentes, nec timentes indifferenter appareat. Sex. Clodius qui Graecè scripsit, vt Lactantius refert, hanc vxorem Fauni fuisse asserit: quae quia contra morem decúsque Regium clam vini ollam ebibisset, & ebria facta esset, virgis myrteis à viro vsque ad mortem caesa sit. Postea verò quum Regem facti huius poeniteret, & vxoris desiderium ferre non posset, inter Deos illam retulisse, ideoq; in Sacris eius obuolutam vini amphoram poni solitam. Plutarchus Proble.20. hanc dea Flauii seu Faulii cuiusdam aruspicis & vatis vxorem fuisse perhibet, quae clam quum vinum largius biberet, à viro deprehensa, flagris myrteis caesa sit: ideóque mulieres templum eius myrtum non inferre, licet omnibus germinantibus & florescentibus studiosè ad eam rem vtantur: & vinum ei sub lactis appellatione libare. Hànc verò Fauni coniugum, Lactantius lib.1. de Falsa religione c.22. ex Varronis sententia, tantae pudicitiae fuisse perhibet, vt nemo eam quoad vixerit (praeter virum*

Alex. ab Alex. error. Plutarchi locus emaculatur.

virum suum) mas viderit, nec nomen eius audierit, ideóque vbi mulieres in operto ei sacrificârint, Bonam Deam nominâsse. Macrobius autem lib.1. Saturnal. hæc de Fauni filia ex eiusdem Varronis sententia refert, rectène an secus, pronunciare non possum sic enim scribit: Hanc Varro Fauni filiam tradidit adeò pudicam, vt extra γυναικωνῖτιν nunquam sit egressa, nec nomen eius in publico fuerit auditum, nec virum viderit, vel à viro visa sit: propter quod nec vir templum eius ingreditur.

Sacrorũ Bonæ Deæ dies.

Celebrabatur autem huius Deæ Festum & sacrum Calend. Maijs, quòd ea die in monte Auentino virgo, quam alij Crassam nominant, alij Claudiam vestalem esse putant, templum ei dedicârit: quod postea Liuia Drusillæ vetustate collapsum restituit. Sic enim Ouidius lib. 5. Fastorum.

Est moles natiua loco, res nomina fecit,
Appellant saxum pars Bona montis ea est.
Hic Remus institerat frustrà, quo tempore fratri
Prima Palatinæ regna dedistis aues.
Templa Patres illic oculos exosa viriles,
Leniter accliui constituere iugo.
Dedicat hoc veteris Crassorum nominis hæres,
Virgineo nullum corpore passa virum.
Liuia restituit, &c.

Sacra Bonæ Deæ quare & vbi celebrata.

Celebrabatur verò pro salute populi, non vbique & passim, sed in Maximi Pontificis ædium intimo recessu. Sunt tamen, qui arbitrentur, non in solius Pontificis, sed Consulis & Prætoris etiam ædibus celebrari consueuisse. Sic enim Plutarchus in Vita Ciceronis, Quotannis, *ait,* in domo Consulis, siue per eius coniugem, siue matremfamiliâs cum virginibus Vestæ Bonæ Deæ sacrificari mos est. *Et in Cæsare ait:* Cùm diei Festi tempus instat, Consulem aut Prætorem marito agente, ipse quidem & omno masculum expellitur.

Sacra Bonæ Deæ à solis mulieribus celebrata.

A solis autem mulieribus peragebatur, ita vt viro nulli interesse liceret. Mulieres quóque castos esse oportebat, & quæ aliquot diebus à viris abstinuissent. Vnde Plutarchus putat Problem. 20. mulieres in hoc Sacro myrtum abominari, quòd Veneri Sacra sit. Ex Iuuenali tamen, Sipontinus in Latinæ linguæ Comment. col. 572. Aldinæ editionis, docet, viros eius Poëtæ tempore ita molles, lasciuos & effœminatos fuisse, vt non puduerit eos & muliebrem vestem induere, & frontem redimiculis ornare, & colla monilibus cingere, & quo nihil dici eo tempore fœdius potuerit, præter ius fásque sacris Bonæ Deæ interesse, eiectis etiam mulieribus, quibus tamen solis sacrum locum ingredi licebat. Mares, inquit Iuuenalis, nunc Bonæ Deæ sacrificio persoluunt, ipsi litant, ipsi porcam immolant, ipsi vina offerunt: mulieres non patiuntur intrare, sed eas abigunt, & facessite hinc exclamant, non esse vobis amplius hic licet. non tibias, aut choreas exercere: & vt facto addant authoritatem, talia inquiunt sacrificio coluerunt mares Athenis, noctu exercentes Cocytio sacro. Versus Poëtæ hi sunt.

———accipient te
Paulatim qui longa domi redimicula Sumunt
Frontibus, & toto posuere monilia collo,
Atque Bonam teneræ placant abdomine porcæ,
Et magno cratere Deam: sed more sinistrò
Exagitata procul non intrat fœmina limen.
Solis ara Deæ maribus patet, ite profanæ
Clamatur, nullo gemit hic tibicina cornu:
Talia secreta coluerunt Orgia tæda
Cecropiam soliti Baptæ lassare Cocytho.

Sacrorũ bonæ Deæ ritus.

Vbi igitur dies Festus instat, quicquid est masculum, domo expellitur: nec modò viri extra conspectum summouentur, licet vel in imperio Consulari, vel Prætoria dignitate sint, sed mascula quóque pictura teguntur. Quod etiam in Mysiæ Cereris Sacro fieri Alex. ab Alex lib. 6. cap. 8. indicat, in quo quum septem operentur dies, tertiâ à templo exactis viris; pulsis etiam canibus maribus, mulieres celebrabant. Vnde vicissim apud Romanos mulieribus sacro Herculis non licuit interesse. Nam Herculi sitienti, quũ Geryonis boues per Italiæ agros duceret, respondit mulier, aquam se non posse præstare ei quòd fœminarum Deæ celebritas ageretur. Propter quod Hercules facturus sacrum, detestatus est fœminarum præsentiam: & Potitio ac Pinario sacrorum custodibus iussit, ne mulierem interesse permitterent: vt author est Macrobius, Athenæus, Plutarchus, omniúmque captosissimè elegantissiméque Propertius lib. 4. Elegiarum ad Herculem. Mulieres igitur, domos, eiectis inde maribus, ornatissimè exornant ibique inter se multa Orphicis Sacris non absimilia facere traduntur, & promiscua sonis & cantibus tota lógas exercere vigilias.

In ipsis porrò sacrificiis huius Deæ canes immolabantur, quæque huic supplicabant, malè dictis & probris Deam incesserunt, neminémque optabant bonum inueniri, qui domi nasceretur. Macrobius suem prægnantem ei mactatam scribit: quod etiam Iuuenalis innuit Satyra 2. inquiens. Atque bonam teneræ placant abdomine porcæ. *Ac licet vino litarint Deæ, illud tamen non suo nomine nuncupârunt, sed lac dixerunt esse: vni tamen amphoram in Sacris obuolutam apposuerunt.*

Sacra bonæ deæ nocte celebrata. Sacrorũ bonæ deæ celebratio.

Nocte denique, non interdiu hæc Sacra fiebant. Licet enim nocturna Sacra prisco ritu mulieribus interdicta fuerint: in hoc tamen sacro,

quod

quod pro populi salute fecerunt, mulieres noctu conuenire, eique interesse non vetabantur. Quod etiam tantæ religionis est habitum, vt illud Vestales virgines obirent, & per illas sacrum fieret. Cúmque in omnibus sacris, qui rem diuinam facit, velare caput soleat, huic tamen deæ aperto capite, & inuelato sacrificat, vt refert Alex. ab Alex. lib. 6. cap. 8.

Sacra Bonæ deæ violata.

Sed hæc temporis opportunitate occasio frequens mœchandi, & adulteris facultas data est, vt Alex. ab Alex loquitur. Extat eius rei notum vulgò exemplum P. Clodij apud Plutarchum in vita Cæsaris. Fuit is Nobili genere ortus, diuitijs & facundia præcellens, sed insolentia & audacia nulli improbissimorum secundus. Amabat is Pompeiam Cæsaris vxorem, néque inuitam. Verùm mulierem Cæsar acri custodia sepserat, eiúsque mater Aurelia fœmina honesta perpetuò lateri adhærens Pompeiæ, arduum & periculosum eis congressum efficiebat. Sacra autem hæc nocturna agitante Pompeia, Clodius imberbis etiámnum, ideóque fallere se existimans posse cæteras, vestitu & cultu sumpto psaltriæ, accessit ad ædes eius, iuuenculam facie referens. Cùm fores offendisset patefactas, ab ancilla conscia est citra impedimentum introductus. Dum autem illa properat, vt id Pompeiæ nunciet, mora interueniente, operi vbi relictus erat non sustinenti Clodio, laxísque in ædibus erranti, luménque declinanti, occurrit pedissequa Aureliæ, atque vt fœmina fœminam prouocata ad Lusum. Detrectantem in medium rapit: quæ sit & vnde, percunctatur? Cum respondisset Clodius, Auram exspectare se Pompeiæ ancillam (nam id nominis ei erat) voce est detectus. Ibi repentè pedissequa prosilit cum clamore ad lumen & cœtum, virum vociferans se deprehendisse. Obstupefactis mulieribus, sacra Deæ Aurelia inhibet & obuelat. Mox iusso obserari fores, ad faces domum lustrat, Clodium quærens. Refugerat ille in ancillæ tabernaculum illius, cum qua congressus fuerat, atque ibi deprehenditur. Cognitus à mulieribus exigitur foras. *Hucúsque Plutarchus eo quem diximus loco.*

Lemvria.

Lemuriorum dies.

S*eptimo Idus Maias fiebant* Lemuria: *quod Ouidius his versibus declarat lib. 5. Fast.*

Scorpius in cœlo, cùm cras lucescere nonas,
Dicimus, à media parte tenendus erit.
Hinc vbi protulerit formosa ter Hesperus ora,
Ter dederint Phœbo sidera victa locum:
Ritus erit veteris nocturna Lemuria sacri,
&c.

Lemuria cur celebrata.

Celebrabantur autem ad placandos Manes, eósque ex ædibus abigendos. Vnde Poëta superioribus mox subiungit:

Inferias tacitis manibus illa dabunt.

Non igitur multum à Feralibus Sacris differebat, quæ mense Februario pro mortuis etiam agebantur. Nam quia mense Maio mortuis iusta soluebantur, antequam Ianuarius & Februarius anno additus fuisset à Numa, ideò postea quoque veterem hunc morem seruârunt. Quod Ouidius lib. 5. Fast. sic docet:

Annus erat breuior, nec adhuc pia februa norant,
Nec tu Dux mensum Iane biformis eras:
Iam tamen extincto cineri sua dona ferebant,
Compositíque nepos busta piabat aui.
Mensis erat Maius maiorum nomine dictus,
Qui partem prisci nunc quóque moris habet.

Lemuriorum ritus.

Ritu autem tali peragebantur Surgebat nocte intempesta qui Manes placaturus erat, nudis incedens pedibus: aquâ fontanâ se abluebat, & iunctis digitis cum medio pollice, fabas nigras quas prius ore versauerit, à tergo iaciebat, dicebátque quòd iis se suósque redimeret, & vbi pulsâsset æra, rogabat vt ex ædibus vmbræ abirent. Hunc ritum Ouidius his verbis eleganter describit:

Nox vbi iam media est, somnóque silentia præbet,
Et canis, & variæ conticuistis aues.
Ille memor veteris ritûs, timidusq; Deorũ
Surgit, habent gemini vincula nulla pedes.
Signáque dat digitis medio cum pollice iunctis,
Occurrat tacito, ne leuis vmbra sibi.
Cúmque manus purè fontana perluit vndâ,
Vertitur, & nigras accipit ore fabas.
Aduersúsque iacit: sed dum iacit, hæc ego mitto,
His, inquit, redimo meq; meosq; fabis,
Hęc nouies dicit, nec respicit, vmbra putatur
Colligere, & nulla terga vidente sequi.
Rursus aquam tangit, Temesæáque concrepat æra,
Et rogat, vt tectis exeat vmbra suis.
Cùm dixit nouies, Manes exite Paterni,
Respicit, & purè Sacra peracta putat.

Lemuria celebrata tribus noctibus sed non continuis.

Cæterùm notandum, celebrata quidem esse hæc Sacra tribus noctibus, verùm non continuis, sed interueniente semper vnâ nocte: vt si prima sint celebrata 7. Id. Maias, altera 5. & tertia 3. Id. quod Ouidius his versibus docet:

Sed

Sed tamen hæc tria sunt sub eodem nomine Festa,
Inter se nullâ continuata die.

Fabarū vsus cur in Lemuriis. *Fabarum autem vsus in his erat sacris, sicut & in Feralibus, quòd mortuorum animas in his esse crederent superstitiosissimi homines. Vnde Festus,* Fabam, *inquit*, nec tangere, nec nominare Diali flamini licet, quòd ea putatur ad mortuos pertinere. *Varro etiam flamines eâ non vesci tradit, quòd in flore eius litera lugubres reperiantur: quod etiam Pythagoras asseruit.*

Lamuriorum tempore quare prohibita. *Toto porrò tempore illo quo celebrabantur, templa Deorum clausa erant, nuptiaque omnes infaustæ putabantur. Quod Ouidius his versibus docuit lib.5.Fast.*

Fana tamen veteres illis clausere diebus,
Vt nunc ferali tempore operta vides.
Nec viduæ tædis eadem, nec virginis apta
Tempora, quæ nupsit non diuturna fuit.
Hac quóque de causa si te prouerbia tangunt,
Mense malas Maio nubere vulgus ait.

De hac & alijs causis, ob quas apud Romanos prohibitum fuit mense Maio celebrare nuptias, vide plutarchum in Quæstionibus Rom. quæst. 86. Et Chil. Erasmi prouerb. Mense Maio nubunt malæ.

Lemuriorum origo. *Instituta autem sunt primò à Romulo ad placandas tantùm vmbras fratris Remi. Cùm enim Remum occisum magnificentissimè, vt illis temporibus licebat, humasset, noctu per quietem visa est imago Remi astare lecto Faustuli & Larentiæ nutricis, conquerique de miseranda morte & crudelitate Celeris, qui eum interfecerat: araréque, vt à Romulo illud precibus impetrarent, quo suo nomine diem signaret. Romulus igitur ea de causa instituit illi Festum appellauítque* Remuria: *mutata deinde est prima litera, &* Lemuria *dicta. Inde quóque postea Lemures appellata, quæ sunt vmbræ noxiæ, ac larua nocturnæ territicationésque, & sugillatorum imagines, quas nos Heluetij* das Schrättelt / vnd deß Schrättelius vngeheür *nominamus. Sicut Lares boni spiritus dicuntur. Cùm verò incertum est, bonine an mali sint, Manes appellantur. De his Ouidius lib.5.Fast. ita cecinit:*

Romulus vt tumulo fraternas condidit vmbras,
Et malè veloci iusta soluta Remo,
Faustulus infelix, & passis Acca capillis,
Spargebant lacbrymis ossa perusta suis.
Inde domum redeunt sub prima crepuscula mœsti
Vtque erat in duro procubuere thoro.
Vmbra cruenta Remi visa est assistere lecto,
Atque hie exiguo murmure verba loqui:
En ego dimidium vestri, parsq́; altera voti,
Cernite sim qualis, qui modò talis eram
Qui modò si volucres habuissem regna iubentes,
In populo potui maximas esse meo.
Nunc elapsa rogi flammis & inanis imago,
Hæc est ex illo forma relicta Remo.

Et mox:

Noluit hoc frater pietas, æqualis in illo est:
Quod potuit, lachrymas manibus ille dedit.
Hunc vos per lachrymas, per vestra alimenta rogate,
Vt celebrem nostro signet honore diem.
Mandantem amplecti cupiunt, & brachia tendunt:
Lubrica prensantes effugit vmbra manus:
Visaq́; confugiens somnos abduxit imago.
Ad Regem voces fratris vterq; ferunt.
Romulus obsequitur, lucémque Remuria dixit
Illam, quâ positis iusta feruntur auis.
Aspera mutata est in Lenem tempore lōgo
Littera, quæ toto nomine prima fuit.
Mox etiam Lemures animas dixere silentum,
Hic verbi sensus, vis ea vocis erat.

Martis Vltoris Festum, eiúsque Ludi.

Festi huius dies & origo. Q*Varto Idus Maias* Martis Vltoris *Festum & Ludi celebrantur. E plurimis enim operibus quæ Augustus Imp. extruxit præcipua fuerunt. Suetonio teste, forum Augusti, & templum Martis Vltoris magnificentissimum, quod vouerat bello Philippensi, aduersus Brutum Cassiúmque suscepto, ad vlciscendam mortem Cæsaris. Vnde &* Vltorem Martem *nominauit, eodem authore. Idque hac die dedicauit: sanxítque vt in eo de Bellis triumphisque consuleretur Senatus: & prouincias petituri cum imperio deducerentur inde: quique victores rediissent, in id insignia triumphorum inferrent. Ibi etiam quarundam gentium Reges & Principes Augusto iuramentum fidelitatis præstare coacti sunt.*

Persici Lvdi.

L*Azius lib.11.cap.16. Reipub. Romanæ ex fastis eiusdem refert, 3. Idus Maias, vsque ad 6. Cal. Mai. Ludos Persicos celebratos fuisse.*

Iduum Maiarum Festum.

Iduum Maiarum & origo. I*Dibus Maijs Scirpea simulachra iaciebantur Romæ è ponte in Tiberim quotannis, vnde prius solebant proijci homines. Sic enim Festus:* Argeos vocabant Scirpeas effigies quæ per virgines Vestales annis singulis iaciebantur in Tiberim. *Et Varro de Latina lingua libro*

libro sexto, inquit: Argei fiunt è Scirpeis à ponte sublicio à Sacerdotibus; peblicè jaci solent in Tiberim. *De his etiam sic Ouidius lib.5. Fast.*

Idibus ora prior stellantia tollere taurum
Indicat, *&c.* *Et mox:*
Tum puoque priscorum virgo simulachra virorum
Mittere roboreo Scirpea ponte solet.

Cuius rei etiam mentionem faciunt Dionysius lib.1. Antiquit. Roman. Lactantius libro primo, Diuin. Institut. Plutarchus in Problematibus problem.32. Macrobius in Saturnalibus & Eusebius libro quarto, de Evangelica Præparatione. Origo ritûs huius talis fuit. Saturno in Italia priscis temporibus viuis hominibus sacrificatum fuit, quemadmodum etiam apud Carthaginenses, antequam vrbs eorum dirueretur, & Celtas ferè omnes longo tempore, Eusebio teste. Hunc morem in Latio à Pelasgis fluxisse nonnulli crediderunt, qui sedibus suis pulsi, & incerti quibus in locis pedem figerent, apud Dodonam, Varrone autore, oraculum acceperunt, cujus vltimus versus talis est.

Καὶ κεφαλὰς κρονίδῃ, καὶ τῷ πατρὶ πέμπετε φῶτα. *Id est:*

Et capita Saturno, & patri mittite hominem.

Hoc oraculum paulò aliter recitat Ouid. lib.5. Fast. vbi sic canit:

Fama vetus, tunc Saturnia terra vocata est,
Talia Fatidici dicta fuisse senis.
Falcifero libata seni duo corpora gentes
Mittite, quæ Thuscis excipiantur aquis.

Idem Poëta mox aliam hujus sacrificii horrendi originem refert: dicit enim iuuenes solitos fuisse antiquitùs senes suos de pontibus in aquas praticere, vt ipsi soli pro arbitrio in comitiis suffragia ferre possent, nec à senibus impedirentur. Verba eius hæc sunt lib.5. Fast.

Pars putat, vt ferrent juvenes suffragia soli,
Pontibus infirmos præcipitâsse senes.

Verum id genus sacrificii ab Hercule, cum ex Hispania rediret, dicitur esse sublatum, ac primus fertur ea in regione in Saturno arâ ædificatâ, intemeratas hostias immolâsse. Ne tamen, quasi patrio ritu neglecto, superstitione inani turbarentur, simulachra pro viuis hominibus, quos in fluenta Tiberis proiiciebant, hostiarum ornata modo in Tiberim immittere docuit. Hic ritus, temporibus quoq; nostris, *inquit Dionysius Halicarnass.* à Romanis Idibus Maijs diligenter fieri solet. *Eâ enim die Pontifices, animalibus primò secundùm leges immolatis, virginésque Vestales, Prætores, aliique ciues, quos sacris adesse fas est, triginta simulachra hominum, quæ Argeos seu Argiuos vocant, è ponte sacro, vt vult Dionysius: vel è ponte sublicio, vt Epicadus & Plutarchus: vel è ponte roboreo, vt Ouidius: vel denique è ponte Miluio, vt Lactantius scribit, in Tiberim dimittunt. Vnde sic Ouidius:*

Donec in hęc venit Tirynthius arva, quotannis
Tristia Leucadio Sacra peracta Deo.
Illum stramineos in aquam misisse Quirites,
Herculis exemplo corpora falsa jaci.

Epicadus autem refert, Herculem occiso Geryone, quum Victor per Italiam armenta duxisset, ponte sublicio ad tempus instructo, hominum simulachra pro numero sociorum, quos casu peregrinationis amiserat, in fluuium demersisse, vt aquâ secundâ in mare deuecta, pro corporibus defunctorum, veluti patriis sedibus redderentur: & inde vsum, talia simulachra fingendi, inter Sacra mansisse.

Ouidius verò libro quinto, Fast. docet, comites Herculis, quum in Italiam venissent, vlterius progredi noluisse, sed ibi sedes suas fixisse, morientes tamen mandâsse hæredibus, vt puluerem & cineres suos in Tiberim abiicerent, quo ita saltem ad patrios Lares reuerterentur. Hæredes verò id inhumanum indicantes, pro mortuorum corporibus, aut eorum puluere oscilla & scirpeas has imagines in flumen abiecisse quotannis. Sic enim canit:

Arcadis Evandri nomen tibi sæpè refertur:
Ille meas remis advena torsit aquas.
Venit & Alcides turbâ comitatus Achivâ.
Albula (si memini) tunc mihi nomen erat.
Excipit hospitio juvenem Pallâtius Heros,
Et tandem Caco debita pœna fuit.
Victor abit, secúmque boves Erythreida prædam
Abstrahit: & comites longiùs ire negant.
Magnáque pars horum desertia mansit in agris,
Montibus his ponunt spémque Larémque suum.
Sæpè tamen patriæ dulci tanguntur amore:
Atque aliquis moriens, hoc breve mandat opus:
Mittite me in Tiberim, Tiberinis vectus in vndis,
Littus ad Inachium pulvis inanis eam,
Displicet hæredi mandati cura sepulchri:
Mortuus Ausonia conditur hospes humo.
Scirpea pro domino Tiberi jactatur imago,
Vt repetat Graias per freta longa domos.

Mercurii

Mercurii & Mercatorum Festum.

Id. Maii etiā Mercurii festū celebratum.

IDibus Maijs etiam Mercurij Festum *agebatur: vel quòd is dies natalis esset Dei huius, vt Martialis refert: vel quòd ædes illi apud Circum maximum Appia Claudio & P. Seruilio Cass. dedicata esset. Posteriori sententiæ astipulatur Ouidius lib. 5. Fast. ita canens:*

Clare nepos Atlantis ades, quem montibus olim
Edidit Arcadiis Pleias vna Ioui.
Templa tibi posuere patres spectantia Circum
Idibus, ex illo est hæc tibi Sacta dies.

Mercatorum Festum & eius ritus.

Eodem quoque die Mercatorum Festus dies celebrabatur, qua mercatores Mercuria sacrum facere, & suem prægnantem immolare, sequè & merces suas ex Mercurij fonte ad portam Capenam sita lustrare assueuerant, ita magnos & vberes quæstus facere se posse opinantes. De quibus Ouidius lib. 5. Fast. sic cecinit:

Te quicunque suas profitentur vendere merces,
Thure dato, tribuas vt sibi lucra, rogant.
Est aqua Mercurij portæ vicina Capenæ:
Si iuuat expertis credere, Numen habet.
Huc venit incinctus tunicā mercator, & vrnā
Purus, suffusam, quam ferat, haurit aquam.
Vda fit hinc laurus: lauro sparguntur ab Vda,
Omnia quæ dominos sunt habitura nouos.
Spargit & ipsa suos lauro rorante capillos,
Et peragit solitā fallere voce preces.
Ablue præteriti perjuria temporis, inquit,
Ablue præterita perfida verba die.
Siue ego te feci testem, falsóue citaui
Non audituri nomina vana Iouis:
Siue Deum prudens alium, Diuámve fefelli,
Abstulerint celeres improba verba noti.
Et pereant veniente die perjuria nobis:
Nec curent superi, si qua loquutus ero.
Da modò lucra mihi, da facto gaudia lucro:
Et face vt emptori verba dedisse iuuet.

Vulcanalia, seu Tubillustria.

VNdecimo Calendas Iunias, Vulcani Festum *fuit, institutum ad lustrationem tubarum. Vnde Ouidius sic cecinit:*

Proxima Vulcani lux est, quam lustria dicunt.
Lustrantur puræ, quas fecit ille, tubæ.

Agonalia Altera.

DEcimatertia Calend. Iunij Agonalia *siue* Agonalia *erant de quibus sic Ouidius:*

Ad Ianum redeat, qui quæret Agonia quid sint,
Quæ tamen in Fastis hoc quoque tempus habent.

Regifugium.

Regifugium repetitum.

SEptima vel iuxta Calendarium vetus nono Calendas Iunias iterum Regifugium celebrabatur: & Sacerdotibus eadem die Sacrorum ritus tradebatur. Quod Ouidius his versibus indicat:

Quatuor inde notis locus est, quibus ordine lectis,
Vel mos Sacrorū, vel fuga Regis inest.

Hoc idcircò factum suspicantur aliqui, quòd eiecto Tarquinio, qui absque dubio Rex Sacrarum fuit, alij creati sunt Consules, alij Reges Sacrorum. Nisi per Sacrorum morem intelligere velis consuetudinem & ritum sacrificandi eo die, vt agerentur Diis gratiæ ab Reges exactos.

Fortunæ publicæ Festum.

Fortuna publica quæ.

SExto vel iuxta Calendarium vetus octauo Calendas Iunias Festum fuit Fortunæ publicæ. *quod his verbis Ouidius ad finem lib. 5. Fastor. testatur:*

Nec te prætereo, populi Fortuna potentis
Publica, cui templum luce sequente datum est.

Non est autem ea Fortuna, cui ædem dedicasse Q. Martium Ahalam, & vouisse eandem P. Sempronium Sophum suprà retulimus: sed alia, cui sacratam ædem fuisse arbitrantur hoc die, vti in ea res diuina illi, mox post Regifugium, fieret, quòd eius beneficio populus Romanus sibi & libertatem publicam, & ablatam Tarquinij potentiam vendicasset.

Caput XVII.

Festa quæ Ivnio mense à Græcis sunt celebrata.

EKATOMBAIA.

Hecatōbæa vnde dicta.

*E*Κατόμβαια *Festum erant apud Athenienses & reliquos Græcos, sic dictum* ἀπὸ τῆς ἑκατόμβης, *quod eo peragebatur, & celebre Græcorum sacrificium fuit, constans centum bobus: quale Conon Lacedæmoniis deuictis apud Cnidum, abtulisse diis scribitur: vel etiam aliis pecoribus, partem capiendo pro toto*

Hecatōba quid.

nam in ἑκατόμβῃ *Homerus complectitur: etiam* ἄρνας καὶ αἶγας, *…es seu agnas & capras. Alij intelligunt* θυσίαν ἐξ ἑκατὸν βασίων, *id est,* ποδῶν, *in qua immolarentur animalia quadrupeda viginti quinque, quorum pedes centum numero. Alij in hoc Sacra per finitum numerum*

infinitum intelligi putant, vt ἑκατόγχειρ *pro* πολύχειρ. *Quidam etiam non à victimarū numero dictum putant, sed quod centum Peloponnesi vrbes id facerent: vt Hecatombe à sacrificantium numero dicatur, non hostiarum: vt Eustathius author est. Translatum à Græcis ad Romanos etiam fuit, apud quos paulò aliter, quàm apud Græcos fiebat. Colligitur id ex Iulio Capitolino, qui in vita Maximi & Balbini Impp. hoc sacrificium sic describit:* Hecatombe, *inquit,* tale sacrificium est: Centum aræ vno loco construuntur cespititiæ, ad eas centum sues, centum oues mactabantur: inde si Imperatoris sacrificium fieret, centum Leones, centum Aquilæ, & cætera huiusmodi animalia centena feriebantur: quod quidem etiam Græci fecisse quondam dicuntur, quum pestilentiâ laborarent, & à multis Imperatoribus id celebratum constat: *hæc ferè Capitolinus, & Cælius quoque libro vigesimo capite sexto.*

Hecatomba quando celebrata. *Celebrabatur autem potissimùm mense Hecatombæone, qui primus fuit Atticorum mensiū, & Iunio nostro vt plurimum respondet, qui & ab hoc sacrificio nomen accepit. Quia verò Solstitium in huunc mensem incidit, credibile est in die Solstitij aut circa Festum hoc & sacrum Apollini celebratum fuisse, vnde & Hecatombæus appellatus fuit, Hesychio authore.*

ΕΙΣΙΤΗΡΙΑ.

Isiteria quale Festum. Εἰσιτήρια *Festum fuit Athenis quo magistratus noui inibant, vt Suidas habet. Fiebat autem hoc in principio mensis Hecatombæonis, qui primus mensium, & initium totius anni fuit: Plato lib. 6. de Legibus vult, vt omnes magistratus tam annui, quàm longioris temporis, pridie Calend. mensis illius, quo post Solstitium æstiuum nouus annus incipit, in vnum templum conuenirent. Alij putant rectius per* Εἰσιτήρια *Sacra intelligi, quæ Ioui* Βουλαίῳ *fiebant, quum Senatores iudicium ingressuri essent.*

ΙΠΠΟΔΡΟΜΙΑ.

Hippodromia quale Festum. Ἱπποδρόμια *fuerunt Festum apud Bœotios, à cursu equorum nominatum, Romanorum ludis Circensibus & Curulibus non absimile. Celebrabatur mense* Ἱπποδρομίῳ *quem Iunio respondere suprà diximus, & nomen ab his Equiriis, quæ in eo fiebant, habet. Quinto huius mensis die Bœoti duas præclarissimas victorias consequuti sunt, vnam in Leuctris, alteram ad Gerastum, authore Plutarcho in Camillo. Quod si dicam in rei tam benè & feliciter gestæ memoriam Equiria hæc à Bœotis hoc die instituta, à verò fortasse non procul aberrauero. Fuit & Athenis* ἱππόδρομος, *hoc est, certamen equestre institutum in honorem Thesei, vt docet Hesychius, sed incertum quo mense celebratum sit.*

OLYMPICI LVDI.

Olympiaca quando celebrata. *Ludi & certamina Olympica instituta sunt ad Deorum immortalium cultum, vtque iuuentus ad exercendas corporis vires homines excitaretur. Plutarchus in vita Alexandri Magni refert, natum Alexandrum sexto die mensis Hecatombæonis qui Iunio nostro respondet. Philippo verò eo ipso tempore nuntiatum equum suum in Olympico certamine victorem extitisse. Mouet me hæc ratio, vt arbitror, Olympicos ludos hoc mense celebratos. Philippus Melanthon quoque lib. 2. Chronic. in Xerxe nostræ adstipulatur sententiæ, dicit enim:* Pugna ad Thermopylas facta est circiter Solstitium æstiuum, quum instarent Olympia. *Natalis Comes lib. 5. Myth. I. cap. 1. tradit ex Pindari Scholiaste, actos hos ludos mense Parthenio, aut Apollonio, sed qui sit ille non pro certo comperi. Et quia ludorum quatuor genera apud Græcos præcipua fuerunt,* Olympici, Pythij, Isthmij *&* Nemei, *quæ etiam in primo Epigrammatum Archias hoc tetrasticho attestatur.*

Τέσσαρες εἰσὶν ἀγῶνες ἀν' Ἑλλάδα· τέσσαρες ἱεροί,
Οἱ δύο μὲν θνητῶν, οἱ δύο δ' ἀθανάτων,
Ζηνός, Λητοΐδαο, Παλαίμονος, Ἀρχεμόροιο.
Ἆθλα δὲ τῶν κότινος, μῆλα, σέλινα, πίτυς,

Ad quos vniuersum penè nomen Græcum confluxit: alij enim certorum oppidorum quasi priuati extiterunt: propterea Olympicorum occasione de Isthmiis simul quoque agemus, de Nemeis mense Βοηδρομιῶνι, *qui Augusto nostro respondet, in quo celebrati sunt, dicturi: de Pithiis in Martio diximus.*

Olympicorum origo varie traditur. *De Olympicorum ludorum & certaminum origine, magna est apud authores discrepantia. Sunt enim qui ad Pelopem, Tantali Phrygiæ Regis & Taygetes filium referant. Is enim relictâ patriâ in Elidem, vbi adoleuisset, se contulit, quo loco id temporis regnabat Oenomaus, qui vnicam habebat filiam Hippodamiam, regni totius hæredem, & eo nomine à procis quam plurimis ambitam. Verùm Oenomaus quum oraculo edoctus esset, fore vt generi operâ interiret, durissimam hanc procis conditionem tulit vt qui nuptiis filiæ potiri vellet, secum prius curuli certamine contenderet, eâ lege, vt victorem filia suæ coniugium & regni hæreditas, victum mors sequeretur. Quum itaque iam tredecim iuuenes, vt docet Pindarus, quorū etiam nomina interpretes recensent, equorum, quos velocissimos habebat celeritate superasset & interfecisset, Pelops qui & ipse puellam adamabat, à Neptuno impetratis equis, & Myrtilo Oenomai auriga pretio corrupto, vt fragiles currui axes subiungeret, Oenomaum vicit & virgine cū regno potitus est, certamenque Olympicum victoria monumentū instituit, Strabone authore lib. 8.*

Isactus

Isacius autem, cui adstipulari videtur Pindarus in Olympicis, in Epinicio Theronis Agrigentini, Herculi Iouis & Alcmenæ filio id inuentum tribuit: is enim Augea Elidis Rege superato, repurgatoq; eius stabulo, in campis Olympiæ vicinis juxta Alpheum fluuium sacrum hoc certamen instituisse dicitur.

3. 4. *Nonnulli Iouem cum Saturno hoc in loco colluctatum hos ludos dedisse aiunt. Alij debellatis Titanibus, eos à Ioue institutos, quibus Apollo Mercurium cursu superârit, Mars pugillatu superior fuerit: atq; inde seruatum esse, vt tibiarũ moduli salientibus quinquertionibus accinerentur, quòd id genus carminis sacratum esset Apollini, qui primus Olympicas palmas tulisset.*

5. *Pausanias autem in Eliacis longè antiquiorem originem tradit. Refert enim, quinque fratres ex Dactylis Idæis, Iouis nutritoribus, in Elidem è Creta venisse, Herculem, Pæonem, Epimedem, Iasium & Idam. Herculem vtpote natu maximum, fratribus certamen cursûs per ludum proposuisse. Inde posteri nominis similitudine ducti, opinati sunt ab Hercule Alcmenæ ea certamina instituta fuisse, vt Diodorus Siculus lib. 6. indicat. Quinquagesima autem post Deucalionis diluuium anno, Clymenum Cardis filium, vnum ex Herculis illius Idæi nepotibus è Creta venisse, & Olympicum certamen quasi familiæ suæ prærogatiua instaurâsse: aramq; tum Curetibus, tum suæ gentis authori Herculi statuisse, quem παραστάτην appellari jussit. Hunc postea Clymenum Æthlio satus Endymion exactum regno priuauit, liberiq; suis in cursus certamine regnum proposuit victori. Altero ab hoc seculo Pelopem quàm magnificentissimo apparatu eos ludos illustrâsse. Pelopis filiis ex Elide per vniuersam dispersis Peloponnesum, Amythaon Cretheo genitus, nepos Endymionis Olympia indixit. Post eum Pelias, & Neleus communi tum gloriâ tum authoritate. Postea Hercules Alcmenæ captâ Elede. Secundum hos Oxylus qui in Elyde regnum obtinuit.*

olimpiis quæ certamina addita. *Intermissa deinde vsque ad Iphiti tempora, qui ea instaurauit, & singulis Olympiadibus postea noua certamina sunt addita, vel antiqua renouata. Nam sub Iphito primùm cursûs præmia posita fuerunt. Aliquot annis post in mentem venit δόλιχον, atque additus pristino cursui. Anno inde quinto decimo Pentathli ac luctæ memoria renouata. Quinta post eam Olympiade qua 23. numerabatur, pugilatus redditus. Quintâ & vicesimâ equorum cursus additus. Ab hinc Olympiade 8. excitatum de integro Pancration, & equus singularis. Ex quibus simul intelligitur, quinq; potissimùm ludorum genera in Olympiacis fuisse,* Cursum, Luctam, Discum, Saltum, *&* Pugillatum, *quos ludos singulos ex Idæis Dactylis fratres singulos instituisse volunt.*

Strabo lib. 8. refert Olympia certamina post Trojana tempora incæpisse: cuius rei illud facit argumentum, quòd nullam de Olympicis mentionem fecit Homerus, quum meminerit tantùm de nonnullis certaminibus funebribus.

Agebantur igitur hi ludi in regione Eliensium non procul à Pisa ciuitate, & Alphæo flumine, testatur Vergilius lib. 3. Georgic. *Olympia vbi*

Sin armenta magis studium, vitulosq;
tueri,
Aut Alphæa rotis prælabi flumina Pisæ.

Puerorũ verò certamina in his ludis ab initio planè in vsu non fuerunt, sed Elei pro arbitratu ea instituerunt. Cursus certamina & luctæ pueris proposita fuerunt Olympiade 37. Olympiade 41. pugiles pueres in certamen vocârunt. Armatorum verò cursus Olympiade 65. approbatus, propter exercitationem rerũ militarium. Cursus præterea bigarum Olympiade 93. est propositus. Olympiade 99. pullorum curribus decertare visum fuit. Decreuerunt postea & bigas pullorum, pullum item solitarium. Olympiade 145. Pancratij certamina sunt instituta pueris. Fœminæ etiam in hoc certamine progressu temporis admissæ fuerunt: & quidem Cyniscam Archidami filiam primam reportâsse victoriam Pausanias in Laconicis testatur. *In Olympijs puerorũ certamina quando instituta.*

Etsi verò in his certaminibus Athletæ ab initio subligacula ferrent, quòd pudori ducerent nudatis corporibus apparere in ludis: postea tamen Lacedæmonij decertantium corpora nudari, mox oleo perfundi edocuere. Et primùm qui nudare corpus in Olympiis ausus fuit, Alexand. ab Alexandro lib 5. cap. 8. Hecanthum Lacedæmonium, Dionysius autem Halicarnass. lib. 7. Neanthum nominat, factumq; id dicit Olympiade 15. Inde credo prohibitum, ne in his ludis ad spectandum admitterentur mulieres præter vnã Pherenicem, quæ mater, filia, & soror Olympionicorum fuit, vt refert Ælianus lib. 10. variæ hist. cap. 1. & Cereris Sacerdotes mulieres. *In Olympijs quando nudi certare cœperint.*

In his etiam institutum, vt qui largitione corruptis aduersariis, pugnarent, quiq; Athletæ ad præscriptum tempus non venirent, multâ plecterentur: vtque nefario scelere conuicti, aut crimine damnati, nec in certamen venirent, neque ante cõmissionem spectaculi, ad immolandum accederent: quippe Athletarum parentes, & omnem stirpem circa labem esse voluerũt. Neque barbaris etiam pugnare licere, lege similiter cautum fuit. Alex. ab Alexandro. *In Olympijs fraude & dolo uti non licebat.*

Iudices porrò horum certaminum erant, quos ἀγωνοθέτας appellârunt (ab initio vnus tantum extitit) author Hercules, Iphitus Oxylus. Verùm Olympiade 50. duobus ex Elide ciuibus datus sortitò is fuit Magistratus: qui numerus ab hoc tempore diutissimè durauit. Iudices autem nouem sunt electi Olympiade 25. quos Ἑλλανοδίκας nominârunt, tres equorum curabant cursum: tres Pentathlum: reliquis certaminibus *Olympicorum certaminum iudices.*

praerant reliqui. Alterâ deinde Olympiade additus & decimus. Quum autem essent Eleensibus tribus duodecim, Olympiade 103. è singulis tribubus singuli judices electi sunt. Ab Arcadibus deinde bello petiti, victi, & agrorum parte mulctati, quatuor ex eo numero detraxerunt: tot enim tribus in hostium potestatem venerant Olympiade 104. vicesimo tandem post anno ad decem res rediit: Pausaniâ in Eliacis authore. Hi verò judices etiam ἀθλοθέται & αἰσυμνῆται dicti sunt: à nonnullis verò ῥαβδοῦχοι quoque appellatos inuenias. Referunt hæc etiam Scaliger lib. 1. poëtices c. 24. Cælius lib. 13. Antiq. lect. cap. 17.

In Olympijs pugnaturi sorte eligebantur.

Hi piaculare sue, & aquâ lustrati ex fonte Piera, in vrna argentea calculos tot collocabant, quot descendissent Athletæ pugnaturi, geminos, eâdem literâ signatos: duo enim inscriptum habebant A, duo B, & hoc modo reliqui. Singuli Athletæ Ioui supplicantes ex vrna calculum extrahebant, quibus inspectis, qui eâdem literâ signatos haberent, eos judices cōmittebant. Si impar fuisset Athletarum numerus, impares & calculi erant: atq; cui is contigisset, qui solus inscriptus erat, vltimo loco cum jam defessis pugnabat. Quamvis sæpè nullum cum quo certarent elegebant, sed cum primo prodeunte congrediebantur, Alex. ab Alex. teste lib. 5. c. 8.

Victorũ in Olympijs præmium.

Herodotus lib. 8. indicat præmium in his certaminibus propositum κότινον oleaginam coronam quâ donati fuerint victores. Non tamen è quouis oleastro coronæ victoribus dabantur antiquitus, sed è vocata καλλιστεφάνῳ, vt testatur Aristophanis enarrator de sententia Aristotelis: cujus verba sic Latinè habent. Oliua quędam est in Pantethio, quæ vocatur Callistephanus, cujus folia è contrario se habent ipsa naturâ atque folia cæterarum oliuarum. Demittit ramos tanquam myrtus conficiendis coronis accommodatos. Ex hac cepit Hercules, atque in Olympicis plantauit è qua dantur coronæ Athletis. Est verò ipsa circa Hilissum fluuium sexaginta stadijs distans ab ipso flumine, atque circumsepta est Proposita est magna pœna si quis illam attigerit, è qua capientes Elei Athletis coronas in Olympicis proponebant. Hanc & ab Hercule ita fuisse portatam, & ea coronari in Olympicis Athletas consueuisse, etiam significauit Pindarus in Epinicio Theronis Agrigentini. Quapropter Tigranes Artabani filius, eo tempore quo Xerxes bellum cum Græcis gerebat, audiens præmium Græcis in his certaminibus oleaginam coronam esse, non pecuniam, dixisse fertur: Papæ Mardoni (is enim Xerxi bellum contra Græcos suaserat) in quos viros induxisti nos ad pugnandum, qui non pecuniarum certamen agitant, sed virtutis? Herodoto authore in Vrania. Coronis tamen aureis & æneis donatos victores quandóque in his ludis, Alex. ab Alexandro scribit lib. 5. cap. 8.

Olympia quomodo inchoata. & quãdiu celebrata.

Testis est Athenæus lib. 12. cap. 6. Olympicum conuentum Crotoniatas victis Sybaritis conatos fuisse ad se pertrahere, quum certamen opulentum argenti ipsi constituissent, eodem tempore quo celebrari Olympia consueuerant, vt hoc pacto Athletas ad se pellicerent. Alij tamen hoc voluisse Sybaritas malunt.

Vitruuius lib. 9. & Xenophanes Colophonius scribunt, Olympionicas non modò in conuentu stantes cum palmâ & corona tulisse laudes, sed etiam quum reuerterentur in suas ciuitates, cum victoria triumphantes, disjectâ parte muri per ruinas quadrigis inuectos, vt significaretur, non magnopere ciuitatem talem muro opus habere habentem viros qui possint pugnare & vincere: & è Repub. perpetuâ vitâ constitutis vectigalibus vsos fuisse. Xenophanis carmina Græca, Natalis Comes sic Latinè reddidit:

Quòd si quis leuitate pedum certamina tentet.
Pentathlum si quis est vbi sylua Iouis,
Hic propè Pisæas vndas vnde surgit Olympus,
Seu grauis ars pugillum, siue palæstra juuat:
Seu graue bellum quod dicunt Pancration illi,
Ciuibus ad summum mox venerandus erit.
Huic dabitur sedes inter certamina prima
Impensa hinc illi publica victus erit.
Ex vrbe accipiet mox munera plurima, opésque.
Atq; hęc vel celeri consequeretur equo.

Vnde à Solone etiam institutum fuisse Plutarchus scribit, vt drachmæ quingentæ darentur ei, qui Olympia vicisset: sin verò ter vicisset statuæ, quas Iconas vocant, similitudine membrorum expressa dicarentur: adeò vt Græcis Olympionicem maius esse censeretur munus, quàm Romæ de hostibus triumphus: quamuis Romani etiam Athletas qui Sacris certaminibus coronam meruissent, vacationem munerum, curæ, tutelæque, & perpetuâ immunitate donarent: sicut etiam Alex. ab Alex. lib. 5. c. 8. refert.

Hoc certamen Solennibus quibusdam sacrificijs auspicabatur: esséque literis proditum Alexander, eodem loco testatur, ab immolato tauro, Deo quem Myiodem vocant, dum Olympiorum celebritas manserit, muscas ad vnam cateruatim Pisas concessisse, rursusque ludis absolutis, eodem reuersas. Eidem verò certamini quinto die finis imponebatur: quinque diebus enim celebrabantur Olympia. post lunā vndecimā quintadecimā tenus, quo die qui vicisset pronūciabatur: verùm præludia erant diebus triginta, vt Cælius scribit.

Fiebant

Olympia quinto quoque celebrata.

Fiebant etiam non quotannis, sed quinto quoque anno, quòd fratres quinque numero Idai Dactyli fuissent. Quod etiam Aristophanes in Pluto sic testatur:

Ο Ζεὺς δήπου πένεται: καὶ τοῦτ' ἤδη φανερῶς σε διδάξω.
Εἰ γὰρ ἐπλούτει, πῶς ποιῶν αὐτὸς τὸν ὀλυμπιακὸν ἀγῶνα,
Ἵνα τοὺς Ἕλληνας ἅπαντας ἀεὶ δι' ἔτους πέμπτου ξυναγείρει,
Ἀνεκήρυττεν τῶν ἀθλητῶν τοὺς νικῶντας, στεφανώσας
Κοτίνου στεφάνῳ καί τοι χρυσῷ μᾶλλον ἐχρῆν, εἴπερ ἐπλούτει.

Iupiter sanè pauper est: quod te palàm profectò docebo.
Nam si diues sit quo pacto faciens is certamina Olympi
Illic, quo Græcos omnes quinto quoque anno coëgit,
Per præconem nuntiaret Athletas victores, vbi coronasset
Oleastri corona? nam magis auro decuit, si diues is esset.

Hoc tamen vt rectiùs intelligatur, obseruandū, Olympiada non quinque, sed quatuor duntaxat complecti annos. Qua de re Glareanus in Chronologia quam in Dionysii Halicarnassæi libros Antiquitatum Rom. scripsit, sic refert: Olympias est spacium quatuor annorum: quod puto apud Romanos vocari lustrum. *Et paulò pòst*: Fefellit autem quosdam hic loquendi modus apud Latinos, Quinto quoque anno agon gymnicus totius Græciæ celebrabatur, vt Olympiada spatium quinque annorum crediderint, atq; adeò etiam scriptis prodiderint: non intelligentes, annum quo sequens Olympias incipit, quintum dici annum, qui tamen est primus sequentis Olympiadis. Quatuor itaque anni interiacent, exceptis ijs quibus luditur mensibus. *Hæc ille. Similiter alij quidam Olympiadibus quaternos tantùm annos ex Solino & Eusebio tribuerunt. Ita etiam apud Suidam Olympias quatuor annos habet: qui tamen non τετραετηρικὸν χρόνον, verùm τετραετηρικὸν ἀγῶνα exponit. Per has autem Olympiades deinceps apud Græcos tempora numerata sunt, veluti apud Romanos per Consules, quorum magistratus annuus erat.*

Natalis Comes corrigitur.

Quocirca miror Natalem Comitem lib. 7. Mythologiæ cap. 1. scripsisse, quinquagesimo quoque anno ludos hos celebratos: nisi erratum sit Typographicum, & pro mense anni nomen positum: nam vt idem author lib. 5. cap. 1. scribit, agebantur Olympica certamina quinquagesimo quoque mense.

Olympia vnde dicta.

Olympicos autem ludos propter Olympij Iouis templum, & Olympium campum, qui templo adjacet, & in quo isti fiebant, dictos accepimus. Vnde Strabo lib. 8. sic scribit: Est in agro Pisano templum ab Elide stadijs 300. absens. Ante illud verò lucus agresti vestitus olea surgit, in quo stadium jacet: Alphæus autem alluit ex Arcadia labens. Initio quidem ex Olympij Iouis oraculo ingentem sibi claritatem vendicauit: eoq; deficiente nihilominus Templi fama remansit. Et quantum ipsi nouimus adaucta est, & celebritatis gratiâ, & ludorum Olympicorum causâ, *&c.*

Olympia alia.

Syracusis etiam & Athenis alia agebantur Olympia: alia Herculi in agro Leontino, quæ si quando intermissa fuissent, loqui non poterant ante Sacerdotes linguâ impediti, quàm ludos repetissent, vt Sardus refert lib. 3.

ΕΡΑΙΑ.

Heræa cui celebrata & eorum ritus.

Ad ludos Olympicos pertinent etiam Ἀγὼν *muliebris, quem* Ἡραῖαν Iunonium *dixere: nam progressu temporis etiam mulieres ad hos ludos admissas iam indicauimus. Celebrabatur autem in honorem Iunonis* ἡραίας, *quæ templum in Elide habuit, quod Scilluntij ex Triphylia struxisse creduntur, octo ferè annis posterius quàm Eleis imperare cæpit Oxylus. De hoc certamine Pausanias in Eliacis & Cælius lib. 13. cap. 24. ita scribunt:* Quinto quoque anno Iunoni peplum contexebant mulieres decem ac sex numero, quæ ipsæ agoni præficiebantur, singulæ ex singulis vrbibus Elidis: & cum octo tribus Eleorum fuissent, duæ ex singulis delectæ, sue & aquâ ex Piera prius lustratæ, Currebant verò virgines ætatis vtique non vnius, prodibant principes natu omnium minimæ, sequebantur grandiores paulò, postremis quæ cæteras anteirent ætate. Currebant autem sic: demittebatur illis coma, tunica subsistebat paulùm suprà genua, dexter vsque ad pectus retegebatur humerus. Stadium Olympicum erat cursui destinatus locus, sextâ tamen parte demptâ. Victoriæ præmium oleagina fuit corolla, & bouis portio Iunoni immolatæ.

Heræorū origo.

Certaminis vetustatem ad Hippodamiam producunt, quæ Pelopis adepta conjugium, sic Iunoni gratam se ostenderit, sex & decem allectis mulieribus, cum quibus ἡραῖα statuerit prima: túncque vicisse Chlorin Amphionis filiam. *Afferuntur & alia, quæ huc prosum spectant, sed ambustis Græcorum codicibus, in lubrico haud quaquam luctabimur. Illud apertiùs omninò ac certiùs, à mulieribus iisdem duos constitutos choros, alter quorum Physcoa dicatur, Hippodamia alter.*

Heræa alia, quæ & Ἀσπὶς ἐς Ἄργους dicta.

Festi & certaminis huius ritus.

Celebrata & apud Argos Panagyris Iunonis honori legitur, quam itidem ἡραίαν vocârunt, & ἑκατομβαίαν, quia Deæ centum in ea immolarentur boues. Sed & certamen in ea celebratũ, in quo præmiũ fuit χαλκῆ ἀσπὶς, æneum scutũ, quod significat Pindarus, corona itẽ myrtea: vt refert Cælius lib. 13. cap. 34. Hyginus in Fabulis poëticis, Argis, inquit, facti sunt ludi à Lynceo Ægypti filio Iunoni Argiuæ, qui vocantur Ἀσπὶς ἐς Ἄργους: quibus qui vicit, accepit pro corona clypeum: ideò quòd Abas Lyncei & Hypermnestræ filius nunciauit Danaum parentibus perisse: cui Lyncæus de templo Iunonis Argiuę detraxit clypeum, quod Danaus in iuuenta gesserat, & Iunoni sacrauerat & Abanti filio muneri dedit. In his ludis qui semel vicit, & iterum descendit ad certamen: vt nisi iterum vincat, sæpè descendat: refert etiam Gyraldus de Diis Syntag. 3.

ΘΗΣΕΙΑ.

Festi huius dies, origo & ritus.

Θησεῖα Festum in honorem Thesei celebratum fuit Athenis octauo ἑκατομβαιῶνος quo rediens ex Troëzene interfectis in itinere aliquot latronibus primùm Athenas ingressus est salutaturus patrem Ægea, quem eousq; ignorauerat: vt Plutarchus cùm à principio, tum etiam in fine vitæ eius ex Diodoro Periegata indicat. In hoc verò celebri Festo dabatur populo congiarium, & conuiuia luxuriosissima celebrabantur, teste Cælio lib. 7. cap. 23. Eiusdem Festi apud Aristophanem in Pluto etiam fit mentio, vbi Scholiastes annotat, omnes in illo Festo gratis ἀθάρα, id est farinam siue pultem, & alia quædam comedisse.

Theseo octauo quoque die mẽsium honores exhibiti.

Refert Plutarchus eodem loco, aliis etiam mẽsibus octauo quoq; die honores & cultus Theseo exhibitos, & Festa celebrata fuisse. Vel, quòd octauo die Hecatombæonis ex Troëzene Athenas se contulisset: vel quòd hic numerus magis quàm alius illi conueniret. Neptuno enim, cuius Theseus filius existimabatur, octauo quoque die singulis mensibus feriatos nouimus.

Festum aliud Cõnidæ.

Idem author est in initio vitæ Thesei, Connidæ cuidam ἐπιστάτῃ & παιδαγωγῷ Thesei vsque ad suam ætatem Athenienses proximo ante Θησεῖα die Festum celebrâsse, in eóque arietem immolâsse: hocq; pacto ait, memoria beneficij & honoribus Connidam multò iustiùs eos prosequi, quàm Silanionem & Parrhasium, qui imaginis Thesei pictores ac fictores fuerint. Vnde intelligitur his duobus quoque Athenienses cultum & honorem quendam ob Theseum publicè tribuisse.

ΚΡΟΝΙΑ.

Croniorum ritus.

Κρόνια Cronia celebrata esse Athenis duodecimâ die mensis ἑκατομβαιῶνος Demosthenes contra Timocratem testatur, his verbis: τοῦ ἑκατομβαιῶνος δωδεκάτῃ ποιόμεν εἰσῆλθε γνῶμη δοθῆς, καὶ ταῦτα ὄντων Κρονίων. Hesyc. quoque Κρόνια refert celebrata mense Hecatombæone, qui inde antiquitùs Κρόνιος appellatus fuit, vt ex Plutarcho colligitur, qui in Theseo sic inquit: ἡμέρα ἐγδόη Κρονίου μηνὸς ὃν νῦν ἑκατομβαιῶνα καλοῦσι. Latinè Saturnalia appellantur. Et quia Athenæus scribit, Romanos sua Saturnalia à Græcis mutuatos esse, vnde, & Κρονίων ἡμέρας ea nominat, absque dubio iisdẽ ritus in Croniis sunt obseruati, quorum in Romanorum Saturnalibus meminimus. Versus tantùm L. Accij, antiquissimi Poëtæ, ex suis Annalibus adscribam de Atheniensium Κρονίοις:

Metœciorum origo.

Maxima pars Graium Saturno, & maximè Athenæ,
Conficiunt Sacra, quæ Cronia esse iterantur ab illis,
Cumq; diem celebrant per agros, vrbesq; ferè omnes,
Exercent epulis læti famulosq; procurant
Quisq; suos, nostriq; itidem: & mos traditus ilhinc
Iste, vt cum dominis famuli tum epulentur ibidem.

ΜΕΤΟΙΚΙΑ.

Μετοίκια siue συνοίκια apud Plutarchum in Theseo Sacrum esse tradunt, à mutatis ciuium sedibus: alij autem Ferias fuisse volunt, ob receptos in vrbem incolas, decimo sexto die Hecatombæonis celebratas. Quum enim Plutarchus eo loco ostendisset, Atticæ incolas, ex diuersis oppidis municipiisque in vnam ciuitatem à Theseo coactos, hæc verba subijcit: ἔθυσε δὲ καὶ Μετοίκια τῇ ἕκτῃ ἐπὶ δέκα τοῦ ἑκατομβαιῶνος, ἣν ἔτι νῦν θύουσι. Thucydides lib. 2. hoc Festum vocat Ξυνοίκια.

ΠΑΝΑΘΗΝΑΙΑ ΜΕΓΑΛΑ.

Panathenæa M. quãdo celebrata.

Panathenæa duplicia fuisse suprà ostendimus Parua scilicet & Magna: de Paruis diximus: de Magnis nunc agemus. Celebrata sunt illa non quotannis, sed quinto quoque anno, vt Suidas annotat & in argumento Orationis Demosthenis contra Midiam indicatur, solita ea fuisse τελεῖσθαι κατὰ πενταετηρίδα. Annuis longè fuerunt celebriora, & propterea μεγάλα nuncupata: à Latinis rectè Quinquatria appellari possent.

Quo mense & die acta sint, ego quidem disertè expressum non reperi, coniecturis tamen non leuibus id demonstrare conabor. Thucydides lib. 1 refert, Harmodium & Aristogitonem nactos

ctos Hipparchum, Pisistrati tyranni filium, ad fanum Leocorium, in Panathenaica pompa adornanda occupatum, abtruncâsse. Rursus lib. 6. dicit, in festis, quæ dicantur Magna Panathenæa, id perpetratum ab ipsis. Vbi notandus obiter error Lazii, qui lib. 10. Reip. Romanæ cap. 7. dicit, Thucydidem referre, Hipparchum fuisse occisum ab Harmodio & Aristogitone, dum pompa MINORVM *Panathenæorum ordinaretur ab Hipparcho. Collocat autem Adrianus Iunius in suis Fastis eadem Hipparchi ad diem vigesimum octauum mensis Iunii.*

Lazii error.

Panathenæorum M. origo.

Inducta primò fuerunt, vt Cælius testatur lib. 11. cap. 27. ab Erichtonio Vulcani filio, quum vicatim disiectum populum Athenensem in vnam ciuitatem euocâsset. Scriptum autem reliquit Apollodorus lib. 3. Erichthonium à Minerua in templo educatum fuisse, cúmque adoleuisset, regnúmque Athenarum accepisset, Mineruæ altricis signum in arce erexisse, & Panathenæa solennitatem in honorem Mineruæ instituisse: vt etiam Natalis Comes lib. 6. Mythologiæ cap. 11. refert. Postea verò à Theseo sunt renouata. Is enim, vt in eius vita Plutarchus scribit, postquam Atticæ incolas εἰς ἓν ἄστυ συνῴκησε, καὶ μιᾶς πόλεως ἕνα δῆμον ἀπέφηνε τὸν πρότερον σποράδας ὄντας καὶ δυσανακλήτους πρὸς τὸ κοινὸν πάντων συμφέρον. Κατέλυσε τὰ παρ' ἑκάστοις πρυτανεῖα καὶ βουλευτήρια καὶ ἀρχάς, ἓν δὲ ποιήσας ἅπασι κοινὸν πρυτανεῖον καὶ βουλευτήριον. Τό ἄστυ τήν τε πόλιν Ἀθήνας προσηγόρευσε, καὶ παναθήναια, θυσίαν ἐποίησε κοινήν: *hoc est*, in vnam vrbem congregauit, & vnius vrbis vnum populum effecit, quum antea sparsim variis habitarent locis, & difficulter pro communi omnium libertate conuenire possent. Qúmque singulorum Prytanea, curias ac magistratus sustulisset, vnúmq; & commune omnibus Prytaneum & Curiam constituisset, ciuitatem Athenas appellauit, & Panathenæa communem celebritatem decreuit. *Antè enim nominatam fuisse hanc solennitatem* Ἀθήναια, *Ister tradidit Atticorum lib. 5. id est, Mineralia, seu Mineruæ Sacra, vt quæ in honorem Mineruæ agitarentur: postea verò* παναθήναια, διὰ τὴν τῶν πάντων τῶν Ἀττικῶν κατοικούντων εἰς ἓν Ἀθηνῶν ἄστυ συνοίκησιν, *vt iam dictum est: fuit enim mos Græcis addere vocem illam* πᾶν *nominibus & verbis quum vniuersitatem significare vellent: vt* παμβασιλεύς, πανδεξιχέ, παμπόνηρος, πανώλεως. *Potest & inde nomen hoc natum esse, quòd ad Panathenæorum ludos ex omnibus Atticæ oppidis & vicis conuenirent. Eandem originem Thucydides etiam lib. 2. huius celebritatis refert: Suidas quóque cum Scholiaste Aristophanis scribit, fuisse* ἑορτὴν ἐπὶ τῷ ὑπὸ Θησέως γενομένῳ συνοικισμῷ: *cum enim συναγαγὼν τοὺς δήμους εἰς ἄστυ.*

Athenas Panathenæa vnde dictæ.

Posis libro 3. Μαγνητικῶν, *apud Athenæum lib. 12. cap. 16. testatur, Themistoclem apud Magnesios initio magistratu, quem* στεφανηφορίας *Coronisferum appellant, Panathenæa ibi instituisse.*

In his Sollenni carmine per tibicinem & præconem ludicrum inducebatur. Ac gestabant in iis senes venusti ad id delecti oleaginas frondes, quos ob id θαλλοφόρους *nominabant: quod Xenophon innuere videtur in Sympos. inquiens:* Θαλλοφόρους γὰρ τῇ Ἀθηνᾷ τοὺς καλοὺς γέροντας ἐκλέγονται, ὡς συμπαρομαρτοῦντας πάσῃ ἡλικίᾳ τὸ καλλος. *Aristophanis Scholiastes in Vespis refert ex Dicæarchi Panath.* καὶ τοὺς γέροντας ἐν τοῖς παναθηναίοις θαλλοφορεῖν *miratur autem vnde id acceperit.*

Author Orationis Demosthenis contra Midiam testatur, consueuisse fieri ἐν τοῖς μεγάλοις γυμνάσιά τινα, καὶ προβάλλεσθαι ἀφ' ἑκάστης φυλῆς ἕνα γυμνασίαρχον, λαμβάνοντα χρήματα εἰς τὸ γυμνάζειν τοὺς ἐπιτελέσοντας τὴν ἑορτὴν, καὶ δαπανῶντας τούτων δαπάνας ἐπὶ τοὺς ἑαυτῆς φυλῆς, *hoc est*, in Magnis Panathenæis, exercitationes quasdam, & è singulis tribubus vnum Gymnasiarcham constitutum, datámq; ei pecuniam ad exercendos eos, qui Festum peracturi essent, & ad earum rerum sumptus suis tribulibus suppeditandos.

Panathenæa instituta apud Magnesios.

Erant verò γυμνάσια *seu exercitationes illæ duplicis generis: Poëtarum videlicet, comædorum & tragædorum, vt ex Demonsthenis Oratione aduersus Midiam luculenter intelligi potest. Hinc etiam Ælianus lib. 8. variæ historiæ scribit, Pisistrati filium Hipparchum primùm Homeri versus Athenas importâsse: & Rhapsodos Panathenæicis festiuitatibus eos canere instituisse: quod tamen ipsum lib. 13. non Hipparcho, sed Pisistrato tribuit.*

Panathenæorum ritus.

Erant & certamina curulia, palæstræ, & id genus alia in his Panathenæis vsitata: vnde Athenæus lib. 4. de quodam Phoco homine intemperantissimo fer quòd in Panathenæis equo vicerit, patérq eius socios ad conuiuium vocârit. Et lib. 5. cap. 3. cuiusdam Autalyci meminit, qui in Panathenæis ob Pancratium coronatus sit. Sic etiam Xenophon in Symp. dicit, ἦν γὰρ παναθηναίων τῶν μεγάλων ἱπποδρομία. *Et Demosthenes pro Corona,* ἀναῤῥηθῆναι παναθηναίοις τοῖς μεγάλοις ἐν τῷ γυμνικῷ ἀγῶνι. *Ita Eusebius in Chron.* Agonem, *inquit*, gymnicum, quem Panathenæon vocant, Athenis celebratum extitisse. *Hinc est illud in historiis celeberrimum, de sene quodam ingresso in hoc genus spectaculi, qui quum à nullo reciperetur, postremò à Lacedæmoniis fuisse receptum, & dixisse cum lachrymis: Heu me miserum, vt Græci omnes nouerunt quæ honesta sunt, sed his soli vtuntur Lacedæmonii.*

Τομικὰ in vanath qual a.

In hac verò Celebritate néque senes, néque ignobiles, néq; viros, sed pueros tantùm certâsse,

P 4 Gyral-

Gyraldus Syntag. 17. de Diis ex Aristophanis Commentariis refert.

In Panathenaïs quoque armati pueri saltârunt: in quibus, vt in ludis Iuuenalibus Romæ, puellæque formâ conspicui, manibus amplexi, nunc in orbem, nunc in obliquum per diuersos flexus Pyrrhicam in theatro saltabant: de qua saltationis genere in ludis Iuuenalium plura diximus. Referunt autem hoc Phauorinus: Alex. ab Alexandro lib. 6. cap. 19. Scaliger lib. 1. poëtices cap. 27. Cælius lib. 5. cap. 4.

Indicat etiam Alexander Sardus lib. 3. de Gentium moribus, in Panathenæis maioribus consecrâsse Mineruæ peplum, Deorum victoria intexta, quam retulerint de Gigantibus, Typhonis cæde, Enceladique imagine, quos Dea interfecerat, & eorum, qui aliquid fortiter egissent.

Victori in Panathen. præmiũ. *Eum verò qui his Ludis vicisset, præmium asportâsse ferunt velut amplum precium* Κεράμιον *seu amphoram olei actâ & quadraginta sextarios continentem, & coronam oleaginam plexã.*

Ad Panathen. Coloniæ Atheniensi. bouem mittebant. *Ad Panathenæorum deniq; Solennitatem singulæ Atheniensium coloniæ bouem mittebant, vnde omnes propter carnium magnam copiam supra modum se cibis ingurgitabant, vt testatur Aristophanis Interpres in* Νεφέλαις.

Capvt XVIII.

Festa & Sacra quę Ivnio mense à Romanis sunt Celebrata.

Carnæ Deæ Festvm.

Carneorum origo. *Calendas Iunias Carnę vel Carnæ Deæ sacrauit antiquitas. Nam Iunius Brutus, qui primus Consul Romæ factus est, Calendis Iuniis, pulso Tarquinio, huic Deæ & templum dedicauit, & sacra in Cælia monte voti reus fecit.* *Carnea Dea quæ.* *Hanc Deam vitali[...] humanis præesse crediderunt. Ab eáque petierunt, vt iecinora & corda, quæq; sunt intrinsecus viscera, salua conseruet. Ob eamq; causam Brutus ei templum consecrauit, quòd cordis beneficio, cuius dissimulatione idoneus habebatur, statum publicam emendâsset. Huic Deæ pulte fabaciâ & laride sacrificabantur, quòd vires maximè his rebus corporis roborentur. Nam. & Calendæ Iuniæ Fabariæ vulgò vocabantur, quia hoc mense adulta faba diuinis rebus adhibebantur. Hactenus Macrobio teste lib. 1. Saturn. cap. 12. & Alex. ab Alex. lib. 2. cap. 22. Ouidius lib. 6. Fast. Nympham fuisse fabulatur, & dictam Cardinã, quasi Cardinam patus, à Cardinibus nimirum, quibus præsit. Compressam enim à Iano, pro mercede concubitûs, accepisse potestatem aperiendi clausa, & aperta claudendi: atq; insuper virgam Ianalem, quâ strigos à foribus pellerentur. Sic enim canit:*

Prima dies tibi Carna datur: Dea Cardinis hæc est,
Numine clausa aperit, claudit aperta suo.

Et quum stuprum ei à Iano illatum descripsisset, hac Ianum loquentem introducit:

Ius pro cõcubitu nostro tibi Cardinis esto,
Hoc precium positæ virginitatis habe.
Sic fatus, virgam, quâ tristes pellere posset
A foribus noxas, hæc erat alba, dedit.

Moris autem fuit sacrificare & gustare hac die in honorem Carnæ Deæ lardum, & pultem fabaceam, hoc est, fabas mixtas cum calido farre. *Carneorum ritus.* *Vnde & Calendæ Fabaceæ dictæ sunt. Factam hoc docet Ouidius, quod vetustissimam Deam priscâ frugalitate delectari crederent: sic enim lib. 6. Fast. canit:*

Pinguia cur illis gustentur larda Calendis,
Mixtáq; cum calido sit Faba farre rogas,
Prisca dea est, alitúrq; cibis, quibus antè solebat,
Nec petit ascitas luxuriosa dapes.
Piscis adhuc illis populis sine fraude natabat,
Ostreáque in conchis tuta fuere suis.

Et Mox:

Sus erat in precio, cæsâ sue festa colebant.
Terra fabas tantùm, duráq; farra dabat.
Quæ duo mista simul sextis quicunq; Calendis
Ederit, huic lædi viscera posse negant.

His duobus vltimis versibus, aliam causam afferre videtur, ob quam Calendis Iuniis, quæ sextæ sunt à Ianuariis Calendis, lardo, farre & fabâ Carnæ sacrificatum fuerit, quòd nimirum vires corporis his rebus maximè roborentur, nec læderentur; cuius etiam Macrobius meminit lib. 1. Saturnaliorum: ob eámq; causam, has fabas, nisi Calendis Iuniis adulta forent, Sacris adhibere non licebat, vt Alex. ab Alex. testatur lib. 2. cap. 22. In quo authore obiter mendum exemplaris notandum videtur, nam quòd sacrum Carnæ Deæ Calendis Iulii factum scribit, de Calendis Iunii intelligendum est. *Alex. ab Alex. error.*

Iunonis Monetę Festum.

Calendis Iuniis etiam dedicata est ædes Iunonis Monetæ. Vouerat eam M. Furius Camillus dictator in ipso prælio cum Auruncis facta. Romam quum reuersus esset, Senatus Duumuiros ad eam ædem pro amplitudine populi Romani faciendam creari iussit, locus in arce destinatus, quæ area ædium M. Manlii Capitoli fuerat. *Festi huius origo.* *Is Manlius direptâ penitus & incensâ vrbe à Gallis Senonibus, & arce Capitolinâ obsessâ, quum noctu arcem Galli ascenderent, clangore anserum expergefactus, primus Gallos adortus est, & inde vi propriâ repulit, vnde & Capitolinus appellatus. Sed postea affectati regni conuictus damnatusque, è saxo Tar-*

peio præcipitatus est, vt Varro & Liuius referunt. Plutarchus addit, Romanos, diruta eius domo, ædem Iunonis Monetæ ibi dedicasse. Facta est ea dedicatio anno postquam vota erat, C. Martio Rutilio, T. Manlio Torquato Consulibus: Prodigiumq́, extemplò dedicationem sequutum est. quòd & nox interdiu visa intendi, & lapidibus Plut. Meminit huius ædis Solinus his verbis: Tatius in arce, vbi nunc est ædes Iunonis Monetæ 27. Olympiade hominem exuit. *In Romuli vita Plutarchus inquit*, incoluisse Tatium eam vrbis partem, vbi nunc Monetæ templum fit, quà ex Palatio in Circum maximum itur, iuxtà quem locum sunt quos Pulchræ Monetæ gradus vocant. *De huius Dea templo etiamq́; Festo die ad eundem modum Ouidius canit lib. 6. Fast.*

Arce quoq; ex summa Iunoni templa Monetæ

Ex voto memorant facta Camille tuo.

Antè domus Manli fuerat, qui Gallica quondam

A Capitolino repulit arma Ioue.

Valerius Maximus lib. 1. de Miraculis, & Lactantius lib. 2. Institut. Iunonem Monetam eam vocant, quæ captis Veiis Romam translata est. Sed Liuius lib. 5. ab vrbe condita, eam Iunonem Reginam verbis Furii Camilli nominat, eique non in Capitolio, sed in Auentino templum locasse scribit Dictatorem illum.

Dea Moneta vnde dicta. *Dictam autem hanc Deam Monetam à monendo, Ciceroni in libro de Diuinatione placet. Nam quum nono motu tota vrbs contremisceret, & quibus piamentis cuiue Deo Sacrum fieret, non dignoscerent, ex arce vocem auditam ferunt monentem, vt sue plena sacrum Iunoni & procuratia fieret: refert etiam Alexander ab Alex. lib. 6. cap. 4. Suidas huius nominis aliam reddit causam & originem.* Cùm Romani, *inquit*, pecunia indigerent in bello contra Pyrrhum & Tarentinos, Iunonem inuocàrunt: quæ illos monuit, si iustitiæ armis vterentur, pecuniam eis non defuturam. Id quum Romanis rectè contigisset, Monetam Iunonem venerati sunt. *Sed potius credendum Ciceroni arbitror, præsertim quum diu ante Pyrrhum huius Dea & templum Romæ, & nomen Monetæ fuerit.*

Martis Extramurani Festum.

Apud Romanos Mars duo templa habuit: alterum intra vrbem, ad tranquillitatem custodiendam, & vrbis defensionem: alterũ verò extra vrbem, in via Appia, ad portam Capenam, cuius sæpè meminit Liuius. Huic Marti qui in templo extramurano colebatur, Festum diem agebant etiam Calendis Iuniis, vt Ouidius lib. 6. Fast. indicat, nam superioribus de Iunone Moneta hæc subiicit:

Lux eadem Marti festa est, quem prospicit extrà

Appositum rectæ porta Capena viæ.

Hoc enim die ædem hanc Martis Gallico bello votam dedicatam esse à T. Quintio Duumuiro Sacris faciendis, Liuius author est libro 6. ab vrbe condita. Paulus Marsus verò indicat, non tamen adnotato authore, Syllam in ædilitate sua templum hoc Martis consecrasse extra muros, supra centum columnas, dictumq́; Martis Extramurani. *Iuxta hanc ædem lapis erat: quem quum in nimia siccitate in vrbem pertraxissent, mox pluuia sequebatur: eumq́; quòd aquis manaret,* Manalem Lapidem *dixerunt, authore Festo.*

Tempestatis Festum.

Festi huius origo. *Calendis quoq; Iuniis* Tempestas *Dea colebatur Romæ, eique templum extructum fuit, & consecratum hoc die. quòd seruâsset classem Romanorum, quæ penè apud Corsicam interierat. Vnde Ouidius sic cecinit:*

Te quoq; Tempestas meritam delubra fatemur,

Cùm penè est Corsis obruta Classis aquis.

Factum hoc alii volunt in primo, alii in secundo bello Punico, quum sæua Tempestas Claudii Consulis classẽ in vastissimis locis adorta disiecit, quem Liuius ait è Corsica in Sardiniam traiecisse.

Bellonę Festum.

Bellonæ Festi dies & origo. *Pridie Nonas Iunias, hoc est, quarto die mensis huius,* Festum *est* Bellonæ, *eo enim die dedicatum est et templum, non quidem extra vrbem, vt quibusdam places, id nimirum, in quo Scipioni reuerso ex Hispania, pulsis Carthaginensibus, senatus datus est, Plutarcho authore: sed in vrbe, non procul à Circo maximo, vbi columnella fuit, quæ Bellica dicebatur. Cui proximam fuisse Bellonæ ædem Festus his verbis docet:* Bellona dicebatur, *ait*, Dea bellorum, ante cuius templum erat columnella, quæ Bellica vocabatur: super quam hastam iaciebant, quum bellum indicebatur. *Huius ædis author Appius Claudius fuit, quum Hetruscos bello vicisset. Et autem hic Appius Claudius, quem postea luminibus captum ferunt, quum à Potitiis ad seruos Herculis Sacra transtulisset, quiq́; & cæcus & senex dissuasit pacem cum Pyrrho faciendam. Nam Plinius alterius Appii Claudii meminit, qui primus clypeos in sacro vel publico dicari priuatim instituit, Consulq́; fuit anno vrbis 259. eúmque altera in æde Bellonæ posuisse maiores suos refert, quum placeret in excelsa spectari, ac titulos honorũ legi de his Ouidius lib. 6. Fast. ita cecinit:*

Manè vbi bis fuerit, Phœbusq́; iterauerit ortus,

Facta-

Factáque erit posito rore bis vda seges,
Hoc sacra die Thusco Bellona duello
Dicitur, & Latio prospera semper adest:
Appius est author, Pyrrho qui pace negatâ,
Multum animo vidit, lumine captus erat.
Prospicit à tergo summum breuis area Circum,
Est ibi non paruæ parua columna notæ.
Hinc solet hasta manu belli prænuncia mitti,
In Regem & gentes cum placet arma capi.

Bellonæ festi ritus. *Huius Deæ sacerdotes non animali hostiâ, nec victimâ, sed suo cruore sacrificabant: gladios enim districtos vtrâque manu tenentes, humeros sibi & lacertos tanquam fanatici dissecabāt: hoc sanguine litari & crimina expiari putantes: ac pro vulneribus stipes recipiebant, vt testatur Alexand. ab Alexand. lib. 3. cap. 12. Meminit etiam Lucanus, quum inquit:*

——— Tunc quos sectis Bellona lacertis
Sæua mouet, cecinere Deos, *&c. Meminit etiam Tertullianus in Apologet. & Lactantius lib. 1. Diuin. Institut.*

Herculis Festum.

Herculis festi origo. A*D Circum maximum ædificatum erat Herculis templum à L. Sylla, & à Senatu dedicatum, probante id Syllâ, monitu Sibyllinorum oraculorum. Celebrabatur autem consecrationis eius Festum Pridie Non. Iunias. Sic enim Ouidius lib. 6. Fast. canit:*

Altera pars Circi custode sub Hercule tuta est.
Quod Deus Euboico carmine munus habet.
Muneris est tempus, qui Nonas lucifer ante est.
Si titulos quæris, Sylla probauit opus.

Herculis in festo conuiuia celebrata. *Eodem die Sylla Dictator, Plutarcho authore, ex vniuersis fortunis Herculi decimam sacrificans, opipara populo conuiuia fecit. Inde fortasse consuetudo inualuit, Athenæo lib. 4. teste, vt etiam posterioribus temporibus triumphantes in hoc templo conuiuati sint magnifico apparatu, Potio mulsum administrabatur, atque cibi erant magni panes, carnésque fumosæ elixæ, & nuper iugulatarum victimarum carnes assata multa.*

Herculis Festi antiquitas. *Sed diu ante hæc tempora Herculi Græco Festa & Sacra in Latio ab Euandro instituta fuisse Dionysius Halicarnass. lib. 1. & Liuius ab initio mox suæ historiæ indicant.* Herculem, *ait Liuius,* in ea loca Geryone interempto, boues mirâ specie abegisse commemorant, ac prope Tiberim fluuium, quâ præ se armentum agens nando traiecerat, loco herbido, vt quiete & pabulo læto reficeret boues, & ipsum fessum viâ, procubuisse. Ibi quum eum cibo, vinoq; grauatum sopor oppressisset, pastor, accola eius loci, nomine Cacus, ferox viribus, captus pulchritudine boum, quum auertere eam prædam vellet, quia, si agendo armentum in speluncam abegisset, ipsa vestigia quærentem dominum eò deductura erant, auersos boues eximium quenq; pulchritudine, caudis in speluncam traxit. Hercules ad primam auroram somno excitus, quum gregem perlustrâsset oculis, & partem abesse numero sensisset, pergit ad proximam speluncam, si fortè eò vestigia ferrent. Quæ vbi omnis foras versa vidit, nec in partem aliã ferre, confusus atq; incertus animi, ex loco infesto agere porro armentum occœpit. Inde quum actæ boues quædam ad desiderium, vt fit, relictarum mugissent, reddita inclusarum ex spelunca boum vox Herculem conuertit. Quem quum vadentem ad speluncam Cacus vi prohibere conatus esset, ictus claua fidem pastorum nequicquam inuocans, morte occubuit. Euander tum ea, profugus ex Peloponneso, authoritate magis quàm imperio regebat loca, venerabilis vir miraculo literarum, rei nouæ inter rudes artium homines, venerabilior diuinitate credita matris Carmentæ, quam fatiloquam ante Sibyllæ in Italiam aduentum miratæ hæ gentes fuerant, concursu pastorum trepidantium circa aduenam manifestæ cędis reum excitus, posteaquam facinus, facinorisq; causam audiuit, habitum formamq; viri aliquantum ampliorem, augustioremq; humanâ intuens, rogitat qui vir esset? Vbi nomen, patremq; ac patriam accepit, Ioue nate Hercules salue, inquit, te mihi mater veridica, interpres Deûm, auctum cœlestium numerum cecinit, ibiq; aram hic dicatum iri, quam opulentissima olim in terris gens Maximam vocet, tuoq; ritu colat. Dextrâ Hercules datâ, accipere se omen, impleturúmque fata ara conditâ & dicatâ ait. Ibi tum primùm boue eximiâ capta de grege; Sacrum, adhibitis ad ministerium, dapémque Potitiis & Pinariis, quæ tum familiæ maximè inclytæ ea loca incolebant, factũ. Perfecto autem matutino sacrificio, quum circa solis occasum sacra essent repetenda, Potitii priores aduenerunt, iísque exta apposita sunt, Pinarii verò extis iam adesis ad cæteram venerunt dapem. Vnde iratus Hercules statuit vt Pinariorũ familia tantùm ministra esset, epulantibus Potitiis, & cõplentibus sacra. Hæc verò Sacra Romulus vna ex omnibus peregrina suscepit, &

Romæ

Romæ peragãda decreuit: adeoq; etiam sub Romanorũ imperio per multas ætates Poritij Antistites his sacris præfuerunt: donec tradito seruis publicis solenni familiæ ministerio Potitiorum ac Pinariorum omne genus periit: Id enim Apius Claudius quum esset Censor effecit, hisce familiis infensus: ob idque ira Deorum (vt creditur) luminibus priuatus est.

Eodem modo originem Veri ... Festi & Sacri recenset ipse Rex Euander Æneæ apud Vergilium lib. 8. Æneid sic inquiens:

Non hæc solennia nobis
Has ex more da..., hanc tanti Numinis aram.
Vana superstitio, veterumúe ignara Deorum
Impositt ... hospes Troiane, periclis
Seruati facimus: meritosq; nouamus honores.

Et ubi commemorasset ordine historiam Herculis & Caci, hæc, hæc subiungit:

Ex illo celebratus honos, lætique minores
Seruauere diem. Primúsque Potitius auth...:
Et domus Herculei custos Pinaria Sacri,
Hanc aram luco statuit, quæ maxima semper
Dicetur nobis, & eritquæ maxima semper.

Hercu lis s... ... *Quibus autem ritibus hac Solennia Herculis celebrata fuerint, ex Vergilio non obscurè intelligitur, qui lib. 8. Æneid. sic canit:*

Fortè die solennē illo Rex Arcas honorem
Amphitryoniadæ magno, diuisq; ferebat
Ante vrbem in luco Pallas huic filius vnà,
Vnà omnes iuuenum primi, paupérque senatus
Tura dabant, tepidúsque cruor fumabat adaras. *Et mox:*
Hæc vbi dicta, dapes iubet & sublata reponi
Pocula; gramineoq; viros locat ipse sedili:
Præcipuumq; thoro, & villosi pelle leonis
Accipit Æneam, solioq; inuitat acerno.
Tunc lecti juvenes certatim, arcq; Sacerdos
Viscera tosta ferunt taurorum, onerántque canistris
Dona laboratæ Cereris, Bacchúmque ministrant.
Vescitur Æneas simul, & Troiana iuuentus
Perpetui tergo bouis, & lustralibus extis.
Et mox:
Deuexo interea proprior fit vesper Olympo:
Iámque Sacerdotes, primúsque Potitius ibant,
Pellibus in morem cincti, flammásque ferebant.
Instaurant epulas, & mensæ grata secundæ
Dona ferunt: Cumulántque oneratis lancibus aras.
Tum salii ad cantus, incensa altaria circũ
Populeis adsunt cuncti tempora ramis.
Hic iuuenum chorus, ille senum: qui carmine laudes
Herculeas, & facta ferunt: vt prima nouercæ
Monstra manu geminosq; premens eliserit angues: &c. *Et mox:*
Exin se cuncti Diuinis rebus ad vrbem
Perfectis referunt.

In sacrificiis etiam Herculis nullus alius Deus nominabatur, néque intra sepimenta canis conspiciebatur, Varrone teste: vel quia Scias deus habitus fuit Hercules: aut quia adhuc inter homines degenti Euander, vti diximus, arã posuit, & victimam obtulit. Omnium autem animalium nullum infestius habuit Hercules cane, vt qui ei plurimum negotii exhibuit: & Cerberus canis fuit: praterea cùm Licymnii filium Oeonum canis causâ interfecisset Hippocoontidæ, coactus pugnam committere, cum multos alios sociorum, tum Iphiclum amisit, vt Plutarchus narrat in Quæst. Romanis, quæst. 90. In sacris Hercu... ... Deus ... ... nec Deus conspici ba... tur.

Sancti Fidii Semipatris Festum.

Sancti Fidii Semipatris Festum *Nonis Iunii celebratur. Erat is Sabinorum Deus, re quidem vnus, sed diuersis nominibus appellatus. Ei in colle Quirinali Sabini, quum in communem ciuitatem asciti essent, templum condiderunt, & hunc diem in eius honorem celebrârunt Festum. Quod Ouidius his versibus docet lib. 6. Fast.* Sancti Fidii Semipatris festi origo.

Quærebam, Nonas Sancto, Fidióne referrem,
An tibi Semipater. Tunc mihi Sanctus ait:
Cuicunq; ex illis dederis, ego munus habebo:
Nomina trina fero, sic voluere Cures.
Hunc igitur veteres donârunt æde Sabini,
Inq; Quirinali constituere iugo.

Per hunc Deum Iusiurandum si fieret, magnam vim habere putabatur. Vnde Plautus in Asinaria: Per Deum Fidium quæris? iurato mihi video necesse eloqui quicquid roges. *Sunt qui esse hunc Deum Herculem Iouis filium arbitrentur. Vnde* Medius Fidius *dicebant iurantes per Iouem, filiúmque Iouis Herculem, Seruio teste. Veteres enim Romani, vt Festus docet, pro litera L. vtebantur sæpè literâ D. Vocabatur autem* Sanctus, *quòd cum minimè corrumpi oporteret. Sanctum enim aliquando incorruptum significat. Vt autem* Semipater *vocaretur, hanc rationē afferunt, quod Hercules vnum Deorũ, quos Apuleius* Medioximos *vocat, studuit* Insiurandum Fidius Semipa... cur Iupiter appellatus.

studuit hominum commodis ac tutelæ, consuevitq; etiam non rogatus laborantibus subuenire. Vel quòd magis placet, quia Hercules Sol est, vt Macrobius ex aliorum sententia docet: à quo & homine constat gigni hominem, vt Aristoteli placet.

Piscatorii Ludi & Feriæ.

SEptimo Idus Iunias celebrabatur *Piscatorum Feriæ & Ludi in campo Martio ad flumen Tiberis, vt fauente eo, abunda piscatio, & proinde vberior quæstus fieret, vt habetur in fragmento Festi nuper reperto & excuso. De quo Ouidius etiam lib. 6. Fastorum sic cecinit:*

Tertia post Nonas remouere Lycaona Phœbo
Fertur, & à tergo non habet vrsa metum.
Tunc ego me memini Ludos in gramine campi.
Aspicere, & dici lubrice Tibri tuos.
Festa dies illis, qui lina madentia ducunt,
Quíque tegunt paruis æra recurua cibis.

Festus: Piscatorii Ludi vocantur, qui quotannis trans Tiberim fieri solent à Prætore vrbano pro Piscatoribus Tiberinis, quorum quæstus non in macellum peruenit, sed ferè in aream Volcani, quòd id genus pisciculorum viuorum datur ei Deo pro animis humanis.

Mentis Sacrum.

Mentis festi origo. SExto Idus Iunias Deæ Mentis Festum *celebatur. Nam huic Deæ templum votum est secundo bello Punico ab Attilio Crasso Prætore, C. Flaminio Consule insidiis ab Hannibale circumuento, cæsoq; ad lacum Thrasimenum: eo autem postea victi à Romanis dedicata fuit hoc die. Vide Liuium lib. 2. de Bello Punico. Ouidius de hoc Festo ita canit lib. 6. Fast.*

Mens quóque Numen habet, Menti delubra videmus
Vota metu belli perfide Pœne tui.
Pœne rebellabas, & letho Consulis omnes
Attoniti Mauras pertimuere manus,
Spem metus abstulerat, cum Menti vota senatus
Suscipit, & melior protinus illa venit.
Aspicit instantes mediis sex lucibus Idus
Illa dies, qua sunt vota soluta Deæ

Lactantius, vbi meminisset consecrationis Virtutis & Honoris, hæc subiicit: Eâdem vanitate Mentem quóque inter Deos collocauit senatus: quam profectò si habuisset, eiusmodi Sacra nunquam suscepisset: *lib. I. Diuinarum institut. cap. 20.*

Vestalia.

QVinto Idus Iunias *est Festum* Vestæ *vt virgines Vestales, teste Varrone, sacrificent Vestæ. Hanc Deam nonnulli pro terra quandóq; sumunt, eò quòd rebus omnibus terra vestiatur, seu quia vi sua stet. Vnde sic Ouidius lib. 6. Fast.* *Vestaliorum dies. Vesta quæ.*

Stat vi terra suâ: vi stando Vesta vocatur.
Causáq; par Graii nominis esse potest.

Nam sunt qui ἀπὸ τῆς ἑστίας *nomen Vestæ deductum putent, aspiratione in V. consonantem mutatâ. Cui sententiæ Cicero subscribit lib. 1. de Natura Deorum* Vestæ *(inquit)* nomen sumptum est à Græcis. *Interdum ponitur pro igne. Sic Ouidius lib. 6. Fast.*

Nec tu aliud Vestam, quàm viuam intellige flammam.

Veteres enim duas Vestas esse dixerunt, Vnam Saturni matrem: alteram eius filiam, de qua sic Ouidius lib. 6. Fast.

Ex Ope Iunonem memorant, Cererémque creatas,
Semine Saturni: tertia Vestâ fuit.

Confundunt verò has Poëtæ, alterã pro altera ponentes. Id tamen obseruandum est, quum Vestã pro Terra accipiunt, de matre Saturni id esse intelligendum: quando verò virginem nominant, de filia eius accipiendum, quam ignem esse voluerunt. Hanc vnam ex Diis Penatibus esse affirmant, quos Æneas ex Asia in Italiam secum aduexerit: Vergilius enim lib. 2. Æneid.

Sic, ait, & manibus uittas, Vestámq; potentem,
Æternúmque adytis effert penetralibus ignem.

Cui sententiæ non obscurè astipulatur Liuius, quum Vestæ Sacra vetustissima esse asserit, & ab Albanis accepta, à Numa Pompilio autem primùm Romæ instituta: multisq; ceremoniis venerabiliora effecta. Primus enim ille Sacerdotes ei sacrauit, stipendio publico donauit, perpetuã virginitate, aliisque ceremoniis venerabiliores effecit. Harum potissima cura erat, vt ignem perpetuum conseruarent: qui si fortè per negligentiam fuisset extinctus, alio ex igni reparare fas non erat, sed accensâ per fomites ex sole flammâ purus & cœlestis ignis eliciebatur: & virgines, quarum negligentiâ extinctus esset, virgis à Pontifice cædebantur. *Vesta sacra vetusta.*

Templum quóque huic Deæ conditum & dedicatum fuit Romæ, in quo sacrificatum ei, & inde etiam dies festus celebratus est. Festus refert, Penum vocari locum intimum in hoc templo Vestæ, tegetibus septum, qui certis diebus circa vestalia apertus fuerit, cósque dies religiosos habitos fuisse. *Sed non conuenit inter authores à Romulone, an verò à Numa Pompilio id factum fuerit. Meminit hujus* *Vesta sacra & festa à quo Romæ instituta.*

jus litis Dionysius Halicarnass. lib. 2. Antiquit. Romanarum, eámque omnium optimè composuisse videtur. Quidam, *inquit*, Romulum huius templi Conditorem existimant: absurdum rati, si vir rerum diuinarum peritus non ante omnia publicum vrbis larem sacraret præsertim educatus Albæ, vbi vetus eius Deæ sacrarium fuerat, & penes ipsius matrem sacerdotium. Cumq; duo sint Sacrorum genera, publica & gentilitia, necesse aiunt vtróque nomine illa non neglecta esse à Romulo. Nihil enim publico lare magis necessarium, & ipse nulla sacra magis habuit familiaria, quippe oriundus à maioribus per quos illa transportata fuerant ab Ilio, atque etiam natus ex hujus Deæ sacrifica. Sed isti qui hoc templum malunt Romuli esse quàm Numæ ædificium, quod ad Remp. attinet rectè existimant, oportuisse primum aliquem focum esse communem omnium ciuium, nec hoc ignorâsse conditorem vrbis pro sua sapientia: cæterum quod priuatim ad huius templi apparatum spectat & ad sacratas Deæ virgines, videntur mihi parùm intelligere. Neque enim locum, in quo sacer ignis asseruatur, huic Deæ dicâsse Romulum, argumento certissimo id est, quòd situs is est extra quadratam Romam quam ille muniit: publici autem laris focum omnes solent in præcipua parte vrbis locare, nemo extra mœnia. Neque etiam virgines Deæ Sacerdotes instituit, memor fortasse materni dedecoris, quæ inter illius ministeria virginitatem amiserat: haudquaquam idoneus futurus vltor iuxta leges patrias, si quam violâsse pudorem deprehendisset, ne sibimet refricaret probrum domesticum. Quapropter nullum fecit publicum Vestæ templum, nec virgines Sacerdotes optauit vt illam colerent: sed per singulas curias focum dicauit, vbi curiales rem diuinam facerent: eísque sacris curiones ipsos præposuit, juxta morem qui adhuc seruatur in antiquissimis Græcorum vrbibus: in his enim Prytanea quæ vocantur sacrata sunt, & ad summum Magistratum cura eorum pertinet. At Numa regno potitus, relictis suo loco focis curiatim positis, vnum insuper omnibus communem esse voluit medio Capitolium inter & Palatium spacio, cùm jam hos colles idem murorum ambitus cingeret, quà inter vtranque situm erat forum templi sedes. *Hæc omnia Dionysius. Cui sententiæ subscribere videtur etiam Ouidius lib. 6. Fast. ita canens:*

Dena quater memorant habuisse Pallilia
Romam,
Cùm flāmę custos æde recepta Dea est:
Regis opus placidi, quo non metuentius
vllum
Numinis ingenium, terra Sabina tulit:

Nec dissentit Plutarchus in Numa. Ædem autem hanc rotundam Numa condidit, imitatus terræ, vel potius mundi figuram, cuius medium ignis à Pythagoricis putabatur. Simulachrum in hoc nullum Vestæ seruabatur, sed ignis tantùm in medio eius, cuius simulachrum non datur. Vnde & Ouidius:

Esse diu stultus Vestæ simulachra putaui;
Mox didici curuo nulla subesse tholo.
Ignis inextinctus templo celatur in illo,
Effigiem nullam Vesta nec ignis habet.

Alij tradunt præter ignem occulta quædam Sacra in hoc Fano etiam fuisse, solis adituis & virginibus cognita: de quibus vide Dionysium lib. 2. Antiquitat.

Hoc autem die quo Vestæ rem Diuinam faciebant Vestales, eo cultu ornatuq́; erant, vt licet vittatæ jam antè essent, tunc tamen album vestimentum, quod suffibulum vocant, oblongum, prætextùm quadrangulum in capite sumerent, illudq́; fibulâ subnecterent: Castaq́; molâ, & sale tuso, ac in ollam fictilem misso, & mox in furno percocta, sacra facerent, calicibúsque fictilibus, qui Cululi *dicti sunt, Vestæ libarent: vt refert Alex. ab Alex. lib. 5. cap. 12. Hoc etiam die, cùm conuiuia passim ante focos agitarentur, cibi quoque virginibus Vestalibus à ciuibus mittebantur Deæ Vestæ libandi. Neq́; aliam, nisi aquā de fluuio Numico libabant ei, quòd in eo corpus Æneæ repertum esset. In eiusdem Deæ sacro, quia piaculum erat, si aqua hausta ad Sacra in terra poneretur, vtebantur, vase quod à Seruio* Futis, *à Donato* Futile *appellatur. Id erat acuto fundo, & ore patulo, nec stare poterat, sed positum statim effundebatur.*

Vestalium ornatus in Vestæ festo & eius ritus.

Eâdem die in honorem Vestæ asini molas vertere consueti, coronati floribus, & è pane veluti monilia quædam gerentes ad focos ducebantur à pistoribus: molæ etiam sertis & floribus ornabantur. Hunc ritum ita describit Ouidius lib. 6. Fast.

In Vestæ festo asini coronabantur.

Ecce coronatis panis dependet asellis,
Et velant scabras florida serta molas.
Sola prius furnis torrebant farra coloni,
Et Fornacali sunt sua sacra Deæ:
Suppositum cineri panem focus ipse parabat,
Strataq; erat tepido tegula quassa solo.
Inde focum seruat pistor, dominámque focorum,
Et quæ pumiceas versat asella molas.

Sensus est: quòd olim molarum nullus vsus fuerit, sed farra solummodo in furnis, Vestæ, hoc est ignis beneficio torreri cōsueuerint, indeq́; mos seruatus fuerit, vt hoc die & foci, & Do-

mina focorum, quæ Vestaes, à Pictoribus colerentur: & asini, qui scilicet primis temporibus Vestæ beneficio immunes à circum agendis molis essent, quando nullus earum Romæ usus esset, vacarent & feriarentur: ut in Fornacalibus dictum est. Recenset ibidem Poeta fabulam, quâ etiam docet, unde mos coronandorum in Vestalibus asinorum originem habuerit. Nam quum Cybele ad conuiuiū Deos vocâsset, & post epulas alij ludis, alij quieti sese dedissent, Priapus dormientē Vestā compressisset, ni rudens Sileni asinus illā excitâsset. Ob meritum igitur excitata Dea in Vestalibus capita eis panibus redimibāt.

In Vestalibus matronæ nudis ibant pedibus ad ædē Vestæ.

In his denique Vestalibus ad ædem Vestæ Matronæ nudis ibant pedibus, Nam olim ea parte lacuna fuerunt, ut siceo pede templum id adire non potuerit. Etsi verò progressu temporis siccata sint illa, in memoriam tamen veteris consuetudinis hic ritus obseruabatur: de quo Poëta noster ita cecinit:

Forte reuertebar festis Vestalibus illac,
Qua via Romano nunc Noua iuncta foro est.
Huc pede matronam nudo descendere vidi:
Obstupui tacitus, sustinuiq; gradum.
Sensit anus vicina loco, jussúmque sedere
Alloquitur, quatiens voce tremente caput,
Hoc, vbi nunc fora sunt, vdæ tenuere paludes,
Amne redundanti fossa madebat aqua.
Curtius ille lacus, siccas qui sustinet aras,
Nunc solida est tellus: sed lacus antè fuit.
Quà Velabra solent in Circum ducere pompas,
Nil præter salices, crassáque canna fuit.
Et mox:
Hic quóque lucus erat iunceis & arundine densus,
Et pede velato non adeunda palus.
Stagna recesserunt, & aquas sua ripa coërcet,
Siccáque nunc tellus: mos tamen ille manet.

Hoc etiam die, vel iuxta alios proximè præcedente, celebrabatur memoria aræ Ioui Pistori positæ in Capitolio. Historiam hanc pluribus recenset Ouidius lib. 6. Fast. Summa est: Iaui ara posita fuit in Capitolio, quòd Gallis Capitolium obsidentibus, Romanos Duces in somno monisset, ut ex omni frumento, quod haberent reliquum, panem coquerent, unde & Pistor vocatus fuit, & in hostium castra proijcerent: quo facto soluta est obsidio, desperantibus Gallis, inopiâ Romanos subigi posse.

Matralia siue Matutæ Deæ Festum.

Matralia seu Matutæ Deæ Festum.

QVi Vestalia ad 6. Id. Iun. ponunt, Matralia, seu Deæ Matutæ Festum ad 5. Id. referunt: qui verò illa ad 5. Id. Iun. referunt hoc ad 4. Id. ponunt. Fuit autem Matuta *Leucothea, Plutarcho teste in Camillo & in Quæstionibus Romanis, quæst. 16. Cicero quoque sic ait:* Leucothea nominata à Græcis, Matuta habetur à nostris, & Aurora. *Ad eundem prorsus modum Ouidius lib. 6. Fast. ait:*

Leucotheæ Graijs, Matuta habebere nostris.

Quod autem Matuta sit Aurora, patet ex Lucretij lib. 5. vbi sic canit:

Tempore item certo roseam Matura per oras
Ætheris auroram defert, & lumina pandit.

Dicta est primò Ino, fuitque Cadmi ex Hermione filia, uxor autem Athamantis Thebarum Regis, quo furente, & Learcho ab eo interfecto, cum Melicerta altero filio & ipsa furens se in mare præcipitem dedit: vbi Deorum miseratione in Numen marinum conuersa, à Græcis Leucothea, hoc est, alba dea nomen accepit. Fabulam hanc pluribus describit Ouidius lib. 4. Metamorph. & lib. 6. Fast. vbi etiam indicat, hanc Matutam Euandri tempore in Latium venisse, eámque Carmentam matrem Euandri fatidicam incolas eius regionis vnà cum filio pro Diis marinis colere iussisse.

Matutæ templū Romæ.

Fuit autem ædes deæ Matutæ in foro boario Romæ, quam Seruius Tullius hac ipsa die posuit, ut Ouidius his verbis libro 6. testatur Fast.

Pontibus & magno iuncta est celeberrima Circo
Area, quæ posito de boue nomen habet.
Hac ibi luce ferunt Matutæ Sacra parenti
Sceptriferas Serui templa dedisse manus.

Verum postea à Camillo ex voto refecta & consecrata est. De quo Plutarchus sic in eius vita scribit: Primò vouit si felicem exitum bellum haberet, magna spectacula se facturum, & templum Deæ, quam Matutam matrem Romani vocant, consecraturum. *In eandem etiam sententiam Liuius lib. 5. ab vrbe condita,* Ludos, *inquit,* magnos ex Senatusconsulto vouit, Veijs captis, se facturum, ædemq; Matutæ matris refectam dedicaturum, jam antè à Rege Seruio Tullio dedicatam. *Et paulò post:* Tum Iunoni Reginæ templum in Auentino locauit, dedicavitque Matutæ matris. *Quo tamen loco Carolus Sigonius pro Matuta Sospitam legendum docet. Hoc templum rotunda forma, erectis in ambitu columnis, integrum adhuc esse in ripa*

Tiberina, extrêmâque parte fori; sub titulo S. Stephani martyris, Paulus Marsus testatur.

Matralium ritus. Huic Deæ in hoc templo (*vt Varro inquit*) in Matralibus Matronæ testuaceum faciebant, *sic dictum, quòd in testa calida coqueretur: cum idem libum nominatum existimet, quòd, priusquam coctum esset, libaretur. Hinc Ouid. lib. 6. Fast.*

1\. Ite bonæ Matres, vestrum Matralia Festum
Flauaq; Thebanæ reddite liba Deæ.

Horum autem liborum offerendorum mos ab iis libis, quæ Carmenta ei obtulit, quum hospitio eam suscepisset, originem habuit. Id Ouidius his versibus docet:

Liba suâ propetata manu Tegeæa Sacerdos
Traditur, & subitò cocta dedisse foco.
Nunc quoq; liba juuant festis Matralibus illam,
Rustica sedulitas gratior arte fuit.

2\. *Carrebant autem circa hæc sacrificia, vt Plutarchus in Camillo clarè attestatur, & inde hanc Deam Leucotheam esse cagnosci posse. Sic enim ait:* ταύτην αὖ τις ἀπὸ τῶν δρωμένων ἱερῶν μάλιστα Λευκοθέαν νομίσειεν εἶναι.

3\. *In sacris porrò huius Deæ, fratrum ac sororum liberos in vlnis sub brachio ferentes ab ea non suis liberis, sed nepotibus bona petebãt matronæ: vel quòd Ino sororis studiosa, filium eius Bacchum enutrijt, adeoq; in aliorum filiis felicior, quàm in suipsius fuit liberis, quum alterũ extinctum à parte viderit, cum altero verò seipsam in mare præcipitem dederit: vel, quòd hic mos pulcherrimus multum inter consanguineos & necessarios beneuolentiæ comporaret: vt Plutarcus Quæstione 17. docet. De eodem quoque ritu sic Ouidius lib. 6. Fast. cecinit:*

Non tamen hanc pro stirpe sua pia mater adoret,
Ipsa parùm felix visa fuisse parens.
Alterius prolem meliùs mandabitis illi,
Vtilior Baccho quàm fuit illa suis.

4\. *Ancillis denique & seruis ad hæc Sacra nullus aditus, imò ne in templum quidē Deæ hujus ingressus concessus fuit: vnam tantùm Matronæ introduxerunt, eámque olapis cecîderunt, postea eiecerunt. Sic enim Plutarchus in vita Camilli:* θεράπαιναν εἰς τὸν σηκὸν εἰσάγουσαι, ῥαπίζουσι, εἶτα ἐλαύνουσι, *Et Problem.* 16. Faciunt, *inquit*, hoc in signum, seruas aditu prohiberi. Ino enim fertur ex æmulatione aduersus maritum, quem ancillam ex Ætolia oriundam, nomine Antipheram, amare suspicabatur, in insaniam prolapsa filium suum perdidisse, & inde odio habere cœpisse seruas. *Quod etiam Ouidius his verbis recenset:*

Cur vetet ancillas accedere quæritis? odit,
Principiúmque odij; si sinat ipsa, canam.
Vna ministrarum solita est Cadmea tuarum
Sæpè sub amplexus conjugis ire tui.
Impiobus hanc Athamas furtim dilexit, ab illa
Comperit agricolis femina tosta dari.
Ipsa quidem fecisse negat, sed fama recepit,
Hoc est cur odio fit tibi serua manus.

Vnde rursum Plutarchus in Camillo inquit: Δρῶσι δὲ τὴν θυσίαν αἱ γυναῖκες διὰ τὴν παλλακὴν ζηλοτυπίᾳ τῆς Ἰνοῦς πεπονθυῖαν.

FORTVNÆ FESTVM.

EOdem Matraliorum die hoc est 10. mensis Iunij Festum esse Fortunæ Seia nimirum, Ouidius his versibus testatur lib. 6. Fastarum. *Fortunæ Festi dies.*

Lux eadem Fortuna tua est &c.

Nam Seruius Tullius huic Deæ ædem condidit, & hac die dedicauit.

In hac æde Seruij Tulli signum erat togâ velatum & contectum, vel quod Seruius à Fortuna amatus fuerit, ac deinde Deam puduerit cum homine congressam esse, ideóq; velatum voluerit eius simulachrum: vel, quòd Seruij morte confusa plebs mærore ac desiderio amissi Regis, cùm imaginem eius intuens, à lachrymis temperare non posset, eam contexerint, vt à lachrymis abstinerent: vel quòd Manes Seruij simulachrũ illud velari voluerint, ne videre cogerentur scelestam filiam Tulliam. De hoc Fortunæ Festo, & Seruij in eius templo simulachro sic canit Ouidius lib. 6. Fast. *Fortunæ Festi origo.*

Lux eadem Fortuna tuâ est, authórque locúsque
Sed super injectis quis latet iste togis?
Seruius est, & constat eum, sed causa latendi
Discrepat, & dubium me quoque mentis habet.
Dum Dea furtiuos timidè profitetur amores,
Cœlestémque homini concubuisse pudet.
Arsit enim magna correpta cupidine Regis,
Cæcaq; in hoc vno non fuit illa viro.
Nocte domum parua solita & intrare fenestra,
Vnde fenestralis nomina porta tenet.
Nunc pudet, & vultus velamine celat amatos,
Oraq; sunt multa Regia tecta toga.
An magis est verum, post Tulli funera plebem

Confusam placidi morte fuisse ducis?
Nec modus vllus erat crescebat imagine luctus,
Donec eum positis occuluere rogis.
Tertia causa mihi spacio majore canenda est,
Nos tamen adductos intus agemus equos.
Tullia conjugio sceleris mercede parato,
His solita est dictis extimulare virum.
Quid juuat esse pares te nostræ cæde sororis,
Meq; tui fratris, si pia jura placent?
Viuere debuerant, & vir meus, & tua conjunx,
Si nullum ausuri maius eramus opus.
Et caput & regnum factum est dotale parentis,
Si vir es, indictas erige dotis opes,
Regia res scelus est, socero cape regna necato,
Et nostras patrio sanguine tinge manus.
Talibus instructus, solio priuatus in alto
Sederat, attonitum vulgus ad arma ruit.
Hinc cruor, & cædes, infirmáque vincitur ætas:
Sceptra gener socero rapta superbus habet.
Ipse sub Exquilijs, vbi erat sua regia, cæsus
Concidit in dura sanguinolentus humo.
Filia carpento patrios initura Penates,
Ibat per medias alta, ferox q; vias.
Corpus vt aspexit, lachrymis auriga profusis
Restitit, hunc tali corripit illa sono.
Vadis? an expectas precium pietatis amarum?
Duc, inquam, invitas ipsa per ora rotas.
(Certa fides facti est) dictus sceleratus ab illa
Vicus, & æterna res ea pressa nota est.
Post tamen hæc causa est templum monimenta parentis
Tangere mira quidem, sed tamen acta loquor.
Signum erat in solio residens sub imagine Tulli,
Dicitur hoc oculis opposuisse manum.
Et vox audita est, Vultus abscondite nostros,
Ne natæ videant ora nefenda meæ.
Veste data tegitur, vetat hanc fortuna moueri,
Et sic è templo est illa locuta suo.
Ore reuelato cum primum luce patebit
Seruius, hæc positi prima pudoris erit.
Parcite matronæ veritas attingere vestes,
Solennes satis est voce mouere preces.
Sítque caput semper Romano tectus amictu
Qui Rex Romana sextus in vrbe fuit
Arserat hoc templum, signo tamen ille pepercit,
Ignis opem nato Mulciber ipse tulit.

Hanc ædem Concordiæ postea Nero aureâ domo complexus est, quam à Palatio Exquilias vsque fecit, Suetonio teste. Plinius de eo lib. 36. cap. 22. ita scribit: Nerone Principe in Capadocia repertus est lapis, duricâ marmoris, candidus atque translucens, etiam qua parte fulua inciderant vena, ex argumento Phengites appellatus. Hoc construxerat ædem Fortunæ, quam Seiani appellatione dicebat, à Seruio Rege sacratam aureâ domo complexus est. Quare etiam foribus opertis interdiu claritas ibi diurna erat, haud alio quàm specularium modo, tanquam inclusa luce non transmissa.

Concordię Festum.

ÆDem Concordiæ *à Camillo votam & dedicatam, cuius dedicationis Festum* 17. *Calend. Februar. agi suprà diximus, Liuia Drusilla arâ & simulachro exornauit, & Tiberius Germanicus rursus consecrauit: cuius dedicationis Festum* 4. *Idus Iunias celebrat. Ouidius lib.6. Fastorum innuere videtur: Sic enim canit:* Concordiæ Festi origo.

Te quoque magnificâ Concordia dedicat æde
Liuia, quam charo præstitit illa viro.
Disce tamen veniens ætas, vbi Liuia nunc est
Porticus, immensæ tecta fuere domus.
Vrbis opus domus vna fuit, spaciumq; tenebat,
Quo breuius muris oppida multa tenent,
Hæc æquata solo est nullo sub crimine regni,
Sed quia luxuriá visa nocere sua est.
Sustinuit tantas operum subuertere moles,
Tórque suas hæres perdere Cæsar opes.

Iouis inuicti Festum.

IDibus *Iunijs celebrabatur* Iouis Inuicti *Festum, quòd tunc Deo huic templum consecratum esset, quòd alij ad Augustum referunt, nonnulli ad Senatum, post tot Augusti & Tiberij victorias. Ouidius lib.6. Fast.* Iouis Inuicti Festi dies origo.

Idibus Inuicto sunt data templa Ioui.

Quin-

Quinquatres Minuſculæ.

Quinquatres minores qua die celebratæ.

IDibus Iunijs etiam celebrabantur Quinquatres Minores, *quas* Minuſculas *appellat Varro: ſic enim inquit*: Quinquatres Minuſculæ dies, Iuniæ Idus, ab ſimilitudine majorum, quòd tibicines tum feriati per vrbem vagantur, & conveniunt ad ædem Mineruæ. *Feſtus*: Minuſculæ Quinquatrus appellabantur Idus Iuniæ, quod is dies feſtus erat tibicinum, qui Mineruam colebant.

Quinquatr. minorũ origo.

De his Tibicinibus eorúmque die Feſto Valerius Maximus lib. 2. de Inſtitutis antiquis cap. 5. ſic ſcribit: Tibicinum quoque collegium ſolebat in foro vulgi oculos in ſe conuertere, quum inter publicas priuatáſque ferias & actiones perſonis tecto capite, variáque veſte velatis, concentus edit: inde tractâ licentiâ, quondam vetiti in æde Iouis, quod priſco more factitauerant, veſci, Tybur irati ſe contulerunt. Quorum miniſterio ſenatus deſerta ſacra non æquo animo ferens, per legatos à Tyburtibus petijt, vt eos gratiâ ſuâ Romanis templis reſtituerent: quos illi in propoſito perſeuerantes, interpoſitâ feſtæ epulationis ſimulatione, mero ſomnóque ſopitos plauſtris in vrbem devehendos curauerunt: quibus & honos priſtinus reſtitutus, & huiuſce luſus jus eſt datum. Perſonarum vſus pudorem circumventæ temulentiæ cauſam habet. *Et Liuius libro 9. ab vrbe condita*, Ejuſdem, *inquit*, anni rem dictu paruam præterirem, niſi ad religionem viſa eſſet pertinere. Tibicines qui prohibiti à proximis Cenſoribus erant, in æde Iouis veſci, quod traditum antiquitus erat, ægrè paſſi, Tybur vno agmine abierunt, adeò vt nemo in vrbe eſſet, qui ſacrificiis præcineret. Ejus rei Religio tenuit ſenatum, legatosq; Tybur miſerunt, vt darent operam, vt hi homines Romanis reſtituerentur. Tyburtini benignè polliciti, primùm accitos eos in curiam hortati ſunt, vt reuerterentur Romam. Poſtquam perpelli nequibant, conſilio haud abhorrente ab ingenijs hominum eos aggrediuntur. Die Feſto alij alios per ſpeciem celebrandarum cantu epularum cauſa inuitant, & vino, cujus auidum genus eſt, oneratos ſopiunt, atque ita in plauſtra vinctos conijciunt, ac Romam deportant. Nec prius ſenſere, quàm plauſtris in foro relictis, plenos crapulæ eos lux oppreſſit. Tunc concurſus populi factus, impetratóque vt manerent, datum, vt triduum quotannis ornati cum cantu, atque hac quæ nunc ſolennis eſt licentiâ, per vrbem vagarentur, Reſtitutúmque in æde veſcendi jus iis qui in ſacris præcinerent.

Eandem originem huius Feſti & luſûs recitat Ouidius lib. 6. Faſtor. vbi aliam porrò cauſam indicat diſceſſûs tibicinum Roma. Sic enim canit:

Temporibus veterum tibicinis vſus auorum
Magnus, & in magno ſemper honore fuit.
Cantabat fanis, cantabat tibia ludis,
Cantabat mœſtis tibia funeribus.
Dulcis erat mercede labor: tempúſque ſecutum eſt,
Quòd ſubitò gratæ frangeret artis opes.
Adde quòd ædilis, pompa qui funeris irent,
Artifices ſolos iuſſerat eſſe decem,
Exilio mutant vrbem, Tybúrque recedunt.
(Exilium quodam tempore Tybur erat.)
Quæritur in ſcena caua tibia, quæritur aris:
Ducit ſupremos nænia nulla choros.
Seruus erat quidam quantolibet ordine dignus
Tybure, ſed longo tempore liber erat.
Rure dapes parat ille ſuo, turbámque canoram
Convocat, ad Feſtas cõvenit illa dapes.
Nox erat, & vinis oculíque animíque natabant
Cum præcompoſito nuncius ore venit.
Atque ita: Quid ceſſas conuiuas ſolvere? dixit,
Author vindictæ jam venit ille tuæ.
Nec mora, conuiuæ valido titubantia vino
Membra mouent, dubij ſtántq; labántque pedes.
At dominus, Diſcedite, ait: plauſtróque morantes
Suſtulit, in plauſtro ſcirpea lata fuit.
Alliciunt ſomnos tempus, motúſque, merúmque:
Potaq; ſe Tybur turba redire putat.
Iámque per Exquilias Romanam intrauerat vrbem,
Et manè in medio plauſtra fuere foro.
Claudius vt poſſet ſpecie numeróque Senatum
Fallere, perſonis imperat ora tegi.
Admiſcérque alios: & vt hunc tibicina cœtum
Augeat, in longis veſtibus ire jubet.
Sic reduces benè poſſe tegi, ne fortè notentur.

Contra collegæ jussa redisse sui.
Res placuit, cultúsque nouo licet Idibus vti,
Et canere ad veteres verba jocosa modos.

Idē ferè à Plutarcho refertur Problemate 55. vbi tamen mendum videtur esse, vndecunque irrepserit. Dicit enim, Idibus Ianuarij hoc Festum celebrari, *quum legi debeat, Idibus Iunij, authoritate Varronis & Ouidij. Quod mendum Plutarchi codicis etiam Alexandro de Alexand. lib. 3. cap. 18. & Lazio lib. 10. de Rep. cap. 9. imposuit.* Plutarchus emendatur.

Stercoris deportatio ex ęde Vestæ.

Festi huius dies.

Ea die, quæ sequitur noctem tertiam post Idus Iunias, hoc est, 17. Calend. Iulias, fuit quædam solennitas, quâ ex æde Vestæ stercus euertebatur, & in fluuium Tiberinum deÿciebatur. Id Ouidius his verbis docet lib. 6. Fast.

Tertia nox veniet, quâ tu Dodoni Dione
Stabis Agenoreæ fronte videnda bouis.
Hæc est illa dies, quâ tu purgamina Vestæ
Tibri per Hetruscas in mare mittis aquas,

Varro author est, diem hunc vocari, Quando stercus delatum fas.

A Calendis Iuniis vsque in hunc diem infaustum erat nubere, post eum verò licebat. Id Ouidius lib. 6. Fast. his versibus testatur:

Est mihi sitque precor nostris diuturnior annis
Filia, quâ felix sospite semper ero.
Hanc ego quum vellem genero dare, tempora tædis
Apta requirebam, quæque cauenda forent.
Tunc mihi post Sacras monstratur Iunius Idus,
Vtilis & nuptis, vtilis esse viris.
Primáque pars huius thalamis aliena reperta est.
Nam mihi sic conjunx Sancta Dialis ait:
Donec ab Iliaca placidus purgamina Vesta
Detulerit flauis in mare Tibris aquis:
Non mihi detonsum crinem de pectore buxo,
Non vngues ferro subsecuisse licet.
Non tetigisse virum: &c. *Et mox:*
Tu quóque ne propera: melius tua filia nubet.
Ignea cum purâ veste nitebit humus.

Palladis Festum.

Decimoquarto Calendas Iulias Palladis Festum *celebratur: quòd hoc die ædes in Auentino ei dedicata, eáque ibi primo coli cœpta esset. Quod Ouidius his versibus retulit:* Palladis festi dies & origo.

Iam sex & totidem luces de mense supersunt,
Huic vnum numero tu tamen adde diem.
Sol abit è Geminis, & Cancri signa rubescunt,
Cœpit Auentina Pallas in arce coli.

Svmani Celebritas.

Decimotertio Calend. Iulias Sumani Festum *agebatur, quòd eâ die templum ei dicatum fuisse Pyrrhi bello, qui Tarentinis aduersus Romanos auxilio fuit. Hinc Ouidius lib. 6. Fast. sic cecinit:* Sumani festi dies & origo.

Iam tua Laomedon oritur nurus, ortáque noctem
Pellit & è pratis vda pruina fugit.
Reddita, quisquis is est, Sumano templa feruntur,
Tunc cum Romanis Pyrrhe timendus eras.

Erat hæc ædes non longè ab æde Iuuentutis: inter has singulis annis canes viui cruci affixi circumferebantur, ansere puluino insidente: quia Capitolio à Gallis obsesso, canes fuerant anserum vigiliâ superati. Plinius lib. 29. cap. 4. Dicitur autem Sumanus *vel* Summanus, *nam vtrunque legitur, quasi* Summus Manium, *vt docet Capella. De hoc Deo sic Plinius lib. 2. cap. 54.* Thuscorum literæ nouem Deos emittere fulmina tradiderunt: eáque esse vndecim generum, & Iouem trina jaculari. Romani autem ex his duo tantùm seruauere, diurna attribuentes Ioui, nocturna Sumano. *Idem etiam de eo refert Festus. Nonnulli, ex quibus est Martianus Capella, eum Plutonem esse suspicantur.* Romani veteres, *inquit Augustinus lib. 4 de Ciuit. Dei cap. 23.* nescio quem Summanum, cui nocturna fulmina tribuebant coluerunt magis quàm Iouem, ad quem diurna fulmina pertinebant. Sed postquam Ioui templum insigne & sublime constructum est, propter ædis dignitatem sic ad eam multitudo cōfluxit, vt vix inueniatur, qui Summani nomen, quod audire jam non potest, se saltem legisse meminerit. *Ex his verbis Augustini, & versibus Ouidij suprà citatis apparet, non satis certum fuisse apud ipsos etiam Romanos, quis hic Deus esset. Non ignorabant vnum esse ex Diis qui præessent nocti, sed nomen eius proprium in obscuro erat.* Sumanus quis & vnde dictus.

Fuisse eius simulachrum aliquando in fastigio

gio Opt. Max. templi, ex Cicerone intelligitur qui lib. 1. de Diuinatione Nonne, *inquit*, cùm multa alia mirabili, tum illud in primis, quum Summanus in fastigio Iouis Opt. Max. qui tum erat fictilis, cœlo ictus esset, nec vsquam eius simulachri caput inueniretur, aruspices in Tiberim id depulsum esse dixerunt, *&c.*

Fortis Fortunę Festum.

Festi huius dies & origo. O*Ctaua Calend. Iulias* Fortis Fortunæ Festum *celebrabatur. Hoc enim die, vt Varro indicat lib. 5. de Latina lingua, Seruius Tullius huic deæ templum dedicauit. Non autem id fuit, quod Rex hic in vrbe condidit, & quod Nero aureâ domo complexus est, de quo suprà diximus: sed hoc, de quo nunc agimus, fuit extra vrbem, secundùm Tiberim, vel trans Tiberim, vt Donatus loquitur, quo & pedibus ire poterat per pontes, & per fluuium lyntribus vehi.* *Festi huius ritus.* *Hoc festo die ex plebe qui arte aliquâ viuebant, & serui in nauibus coronatis super Tiberim conuiuia celebrârunt. Vnde sic Ouidius lib. 6. Fastorum:*

Quàm citò venerunt Fortunæ Fortis honores,
Post septem luces Iunius actus erit.
Ite, Deam læti fortem celebrate Quirites,
In Tiberis ripa munera regis habet.
Pars pede, pars etiam celeri decurrite cymba:
Ne pudeat potos inde redire domum.
Ferte coronatæ juuenum conuiuia lyntres,
Multáque per medias vina bibantur aquas.
Plebs colit hanc: quia qui posuit, de plebe fuisse
Fertur, & ex humili sceptra tulisse loco.
Conuenit & seruis, seruâ quia Tullius ortus,
Constituit dubiæ templa propinqua Deæ.

LARIUM Festum.

Larium Festi dies & origo. Q*Vinto Calend. Iulias Festum alterum fuit* Larium, *quòd eo die esset eis consecrata ædes in ea parte vrbis, vbi habitabant puellæ, quæ coronas texere consueuerant. Augustus autem, Suetonio teste, Compitales Lares ornare bis in anno instituit, vernis floribus & æstiuis. Ouidius sic cecit:*

Lucifero subeunte, Lares delubra tulerunt,
Hic vbi fit doctâ multâ coronâ manu.

Iouis Statoris Festum.

Festi huius dies & origo. E*Adem die, hoc est, 27. Iunii fuit* Iouis Statoris Festum, *quòd eâ sacrata esset huic Deo ædes, quam Romulus bello Sabinorum vouit, & condidit ad radices montis Palatini. Vnde Ouidius lib. 6. Fast. cecinit:*

Tempus idem Statoris erit, quod Romulus olim
Ante Palatini condidit ora jugi.

Romulum enim, aduersus Tatium pugnantem, quum suos fugientes conspexisset, arma ad cælum sustulisse dixisséque Liuius tradit lib. 1. ab vrbe condita: At tu pater Deûm hominúmque hinc saltem arce hostes, deme terrorem Romanis, fugámque fœdam siste: hic ego tibi templum Statori Ioui, quod monumentum sit posteris, tuâ præsenti ope seruatam vrbem esse, voueo. *Quibus verbis Liuius innuit, à sistendo Statorem vocatum.* *Iupiter unde Stator dictus.* *D. Hieronymus verò lib. 2. contra Iouinianum, quòd nunquam otiosus sederet, sed ad ferendam omnibus opem paratus esset, dictum Statorem existimat, Seneca autem lib. 4. de Beneficiis, quòd eius beneficio omnia starent, Statoris sibi nomen vsurpâsse scribit. Liuius lib. 10. ab vrbe condita præterea refert, M. Attilium Consulem quum aduersus Samnites atrox bellum esset, similiter manus ad cœlum tulisse, & voce clarâ, ita vt exaudiretur, templum Ioui Statori vouisse, si constituisset à fuga Romana acies. Sed templum Deo huic à Romulo votum & conditum Neronis incendio totum periit, nec deinceps restitutum est, authore Marliano lib. 1. cap. 11.*

QVIRINI Festum.

Quirini Festi dies & origo. Q*Varto Calend. Iulii Festum* Quirini, *hoc est, Romuli, cui est ædes hoc die dicata in monte Quirinali, cui à templo nomen datum multi existimant, quod constitutum est, postquã Romulus adiisse ad Deos creditus est. Ouidius sic:*

Tot restant de mense dies, quot nomina Parcis,
Cùm data sunt trabeæ templa Quirine tuæ.

Herculis & Musarum Festum.

Festi huius dies. V*Ltimo die Iunii* Herculis & Musarum *agitur* Celebritas: *quod Ouidius his verbis testatur.*

Tempus Iulæis cras est natale Calendis.

Sensus est: Festum Herculis & Musarum, vbi ventum est ad diem Iunii mensis extremum hoc est, pridie Cal. Iul. celebrari: quo tempore dicere solemus, Cras Calendæ Iuliæ orientur: Horum Deorum ædes Romæ structa est, vt inquit, Suetonius, à Martio Philippo, qui Augusti Vitricus fuit. Vnde Ouidius in fine, lib. 6. Fastorum:

Dicite Pierides, quis vos addixerit isti,
Cui dedit inuictas victa nouerca manus.

Sic ego : sic Clio, clari monimenta Philippi.

Aspicis, vnde trahit Martia casta genus.

Colebatur autem Hercules in eadem æde cum Musis, quia constat eum Saturni temporibus, vti Plutarchus & Macrobius referunt, primùm in Italia literas docuisse, quas postea Euandrum ab eo didicisse, Iuba tradidit : authore Plutarcho in Quæstionibus Romanis, quæst. 59.

CAPVT XIX.

Festa quę mense IVLIO à Gręcis sunt Celebrata.

METAΓEITNIA.

Metagitniorũ origo.

METAΓEITNIA *Celebritas fuit apud Athenienses, quæ nomen dedit* Μεταγειτνιῶνι *secundo Atheniensium mensi, in quo agebatur : idque in honorem Apollinis* Μεταγειτνίου *Metageitnii, vt referunt Hyperides in Oratione pro Xenippo Lysimachides in libro de Atheniensium mensibus, & Suidas Meminit huius festi & Plutarchus in libello de exilio, vbi & causam, ob quam institutum sit indicare videtur. Sic enim scribit :* Ergóne tibi peregrini atque extortes videbuntur Athenienses, qui ex Melita in Diomeam commigrauerunt? Illi verò & mensem Metageitnionẽ appellarunt, & sacrificia Metageitnia peragunt, commigrationem in viciniam é suis sedibus (vnde illis nomen) æquo hilaríque animo ferentes.

AΔΩNIA.

Adonia quando celebrata.

ADoniorum Sacra & Celebritatem *Adrianus Iunius in Fastis ad Idus Iulias ponit. D. Hieronymus quoq; in caput 8. Ezechiolis mense Thamuz, qui Iulio nostro respondet, Adonia celebrari scribit, inquiens :* Thamuz, mense Iunio amasius Veneris pulcherrimus iuuenis occisus, & deinceps reuixisse narratur : eundem Iunium mensem eodem appellant nomine, & anniuersariam ei celebrant solennitatem. *In eo tamen erat Hieronymus, quòd Thamuz Iunio confert, Nisan primum Hebræorum mensem Martio tribuendo : quum rectius Aprili deputetur, vbi lib. 1. ostendimus, & tunc Thamuz Iulio respondebit.*

Adonia in cuius honorẽ celebrata.
Alex. ab Alex. & Acciaioli error.

Celebrabantur autem in memoriam Adonidis, vt nomem ipsum indicat. Miror igitur cur Alexander ab Alexandro lib. 6. cap. 19. scribat, Adonia Cereris fuisse Sacra. Refert idem in Latina versione Plutarchi Donatus Acciaiolus, qui in vita Alcibiadis sic reddidit : Nuntiantibus cunctis Festa Cereris, quæ appellátur Adonia (eo enim tempore celebrabátur) multa fœda horrendaq; portendere. *Sed hæc verba,* Festa Cereris, *non habentur in Græco exemplari, in quo sic legitur :* οὐ χρηστὰ παρῆν, οὐδὲ τὰ τῆς ἑορτῆς : Ἀδωνίων γὰρ εἰς τὰς ἡμέρας καθεστηκότων, *&c. interpres igitur Cereris nomen de suo addidit. Fuit autem Adonis filius Cinyræ Cypriorum Regis, & Myrrhæ, quod multis versibus indicat Ouidius lib. 10. Metamorph. quem ob formæ excellentiam Venus in deliciis habuit. Hic aprìdente sub inguine percussus, interfectúsque dicitur. Eum Venus defleuit, & Sacra solenniáque Festa in eius honorem instituta sunt, à diuersisque nationibus ac populis celebrata. Quin & ipsum Dei populum diem hunc festum coluisse ex cap. 8. Ezechielis intelligitur. Indicat eo loco Dominus Propheta, populum suum atrocißima quæque perpetrare, & inter alia quóque mulieres ad Ethnicorum prorsus imitationem plangere Thamuz. Vbi D. Hieronymus Thamuz Adonidem interpretatur, & annotat, Hebræos mensem Iunium (Iulium legendum) eodem nomine appellásse, & anniuersariam in eo Solennitatem celebrásse.*

Adonis quis.

Adoniorum origo.

Adonia à solis mulieribus celebrata.

Agebatur autem hoc Festum à mulieribus tantum magna cum mæstitia & planctu, circum sepulchra & paßim, vt sic referrent planctum & luctum Veneris ob Adonis mortem. Vnde sic Ouidius lib. 10. Metamorph.

——— Vtque æthere vidit ab alto
Exanimem, ínque suo iactantem sanguine corpus,
Desiliit, paritérque sinum, paritérque capillos
Rupit, & indignis percussit pectora palmis.
Quæstáque cum Fatis : & non tamen omnia vestri
Iuris erunt, dixit : luctus monimenta manebunt
Semper Adoni mei, repetitaque mortis imago
Annua plangoris peraget simulamina nostri.

Adoniorum ritus.

Vt autem ritus in hoc Festo obseruati rectius intelligantur, aliquot authorum loca adducam, in quibus eorum non obscura sit mentio. Lucianus igitur in Dialogo de Dea Syria copiosè eos sacrorum ritus describit, vel potius suo more deridet, ad hunc modum: εἶδον δὲ καὶ ἐν Βύβλῳ μέγα ἱρὸν Ἀφροδίτης Βυβλίης : ἐν τῷ καὶ τὰ ὄργια ἐς Ἄδωνιν ἐπιτελέουσι. ἐδάην δὲ καὶ τὰ ὄργια. λέγουσι γὰρ δὴ ὦν τὸ ἔργον τὸ ἐς Ἄδωνιν ὑπὸ τοῦ συὸς, ἐν τῇ χώρῃ τῇ σφετέρῃ γενέσθαι, καὶ μνήμην τοῦ πάθεος, τύπτονταί τε ἑκάστου ἔτεος, καὶ θρηνέουσι, καὶ τὰ ὄργια ἐπιτελέουσι. καὶ σφισὶ μεγάλα πένθεα ἀνὰ τὴν χώρην ἵσταται. ἐπεὰν δὲ ἀποτύψωνταί τε, καὶ ἀποκλαύσωνται, πρῶτα μὲν καταγίζουσι τῷ Ἀδώνιδι, ὅκως ἐόντι νέκυϊ. Μετὰ δὲ, τῇ ἑτέρῃ ἡμέρῃ, ζώειν τέ μιν μυθολογέουσι, καὶ ἐς τὸν

ἠέρα

ἱερὰ πάυουσι, καὶ τὰς κεφαλὰς ξυρέονται, ὅκως Αἰγύπτιοι, ἀποθανόντος Ἄπιος. Γυναικῶν δὲ, ὁκόσαι οὐκ ἐθέλουσι ξυρέεσθαι, τοιήνδε ζημίην ἐκτελέουσι: ἐν μιῇ ἡμέρῃ ἐπὶ πρήσει τῆς ὥρης ἵστανται: ἡ δὲ ἀγορὴ, μούνοισι ξείνοισι παρακέαται, καὶ ὁ μισθὸς ἐς τὴν Ἀφροδίτην, θυσίη γίγνεται. *Hoc est*, Dicunt in sua regione contigisse, vt Adonis ab apro ictus fuerit: atque ad eius rei memoriam singuli quotannis se plectunt, & lamentantur, & diem celebrant, & magnus luctus in illa regione per id tempus exoritur. Vbi verò se percusserint & luxerint, primùm Adonidi inferias persoluunt tanquam vitâ defuncto: deinde altero die ipsum viuere inquiunt, & in cœlum mittunt, *&c. De Adonia Celebritate Plutarchus in vita Alcibiadis*, Adonia Sacra, *inquit*, in eos ipsos dies incidebant, quibus mulieres simulachra quasi mortuorum cadauera frequentes efferebant, pro more Festiuitatis eius, funeráque & sepulturas imitabantur, plangebántque, & feralia carmina concinebant. *Hunc locum citat etiam Alex. de Alexandro libro 6. capite 19. vbi Adoniorum mentionem facit. Alexandriæ Adonidis imago cum magna pompa in eius festo ferebatur. Ammianus Marcellinus lib. 22.* Euenerat, *inquit*, iisdem diebus annuo cursu completo Adonia ritu veteri celebrari, amato Veneris, vt fabulæ fingunt, apri dente ferali deleto, quod in adulto flore sectarum est indicium frugum, & visum est triste, quod amplam vrbem (*Anthiochiam*) primum domicilium introeunte Imperatore (*Iuliano*) & nunc primùm vlulabiles vndique planctus & lugubris sonitus audiebantur *Lib. 19. de funere filii regis Cynomolgorum scribens, dicit:* Fæminæ miserabili planctu in primæuo flore succisam spem gentis, solitis fletibus conclamabant, vt lachrimare cultrices Venereæ sæpè spectantur in solennibus Adonidis Sacris, &c. *Iulius Maternus Firmicus, in libro de Errore profanarum religionum*, In plurimis, *inquit*, Orientis ciuitatibus) licet hoc malum etiam ad nos transitum fecerit) Adonis quasi maritus plangitur Veneris, & Percussor eius vulnúsq; monstratur circumstantibus. Mars enim in porci syluestris speciem formámque mutatus, vt sibi primas in amore Veneris vendicaret, incautè contrà feruentem percutit iuuenem. *Addit*, nocte quadam simulachrum in lectica poni, & per numeros digestis fletibus plangi: deinde quum se fictâ lamentatione satiauerint, lumen inferri: tunc à sacerdote omnium qui fleuerant fauces vngi; quibus perunctis, Sacerdos hoc murmure susurret: Θαῤῥεῖτε τοῦ θεοῦ, ἔστι γὰρ ἡμῖν ἐκ πόνων σωτηρία atque ita cum gaudio idolum de sepultura proferri. *Cælius lib. 12. cap. 1. Antiq. Lect.* Adonia, *ait*, quum celebrarent Athenis mulieres, passim vrbe tota extrahabantur idola, in quorum ambitu etiam visebantur sepulchra, audiebantúrque muliebres planctus: qua re sub classis profectionem contingente, Siculi belli exitialem ciuitati calamitatem coniectârunt nonnulli.

Natalis Comes lib. 5. Mytholog. cap. 16. indicat, Adonidem fluuium, qui per Libanum defertur, cruentum fluxisse, quo tempore Adonia agerentur.

ΑΣΙΝΑΡΙΑ.

D*Euictis aliquoties Atheniensibus à Syracusanis, tum verò reliquiis copiarum penitùs deletis ad flumen quod* Ἀσίναρον Asinarum *vocant, Eurycles Syracusanorum Prætor, totius populi, nec non & sociorum aduocata concione, rogationem huiusmodi tulit:* Vt dies in quo Nicias superatus esset, sacer atque ab omni opere immunis haberetur: vtque sacra Diis immortalibus quotannis eius victoriæ gratia fierent: & celebritatem hanc à fluuii nomine Asinariam nuncuparent. *Asinariorum origo.* ἣν δὲ ἡμέρα τετρὰς φθίνοντος τοῦ καρνείου μηνὸς, ὃν Ἀθηναῖοι Μεταγειτνιῶνα προσαγορεύουσιν: *id est*, Dies autem quartus is erat supra vigesimum eius mensis, quem illi Carnium, Athenienses autem quartus is erat supra vigesimum eius mensis, quem illi Carnium, Athenienses autem Matagitnionem vocant. *Plutarchus in vita Niciæ: meminit etiã Cælius lib. 30. cap. 21. L. A.*

ΟΦΘΑΛΜΩΝ ΩΡΟΥ γενεθλίου

P*Lutarchus in lib. de Osiride indicat τῇ τριακάδι trigesimâ die mensis Epiphi, qui Iulio nostro aliqua ex parte respondet Sole & Lunâ in eadem linea coëuntibus, ferias agere Ægyptios* ὀφθαλμῶν ὥρου γενέθλιον *Oculorum Hori natalitias: quippe non Lunam modò, sed & Solem oculum luménque Hori censentes.* *Asinariorum dies*

CAPVT XX.

De Festis & Sacris quę fiunt apud Romanos mense IVLIO.

P*Raterquam quòd omnes Calendæ Iunoni consecratæ erant, vt suprà monuimus, etiã annua domorum locationes, & commigrationes ex veteribus in alias fiebant Cal. Iul. Romæ: quòd hodiè in aliquibus locis Italiæ in festo D. Michaëlis fieri solet, & apud nos Tigurinos die Falicis & Regulæ Thebeæ legionis Martyrum. Colligitur hoc non obscurè ex Ciceronis epistola ad C. Memmium, quæ est secunda* *Calendarum Iul. ritus.*

da lib. 13. *ubi ita scribit*: propter opera instituta multa multorum, subitum est ei remigrare Calend. Quintil. *in qua uerba Paulus Manutius annotauit*: Calendæ, *inquit*, Quintiles, quo die domo tua, in quam venerat, exeundum est, nimis subitæ sunt, & propius adsunt, quàm vt ipse possit operibus, quæ instituit, perfectis suo commodo discedere. *Hinc & epist.* 3. *lib.*2. *ad Quintum fratrem*, Domus (*inquit*) tibi ad lucum Pisonis Liciniana conducta est: sed, vt spero, paucis mensibus post Calend. Quintiles in tuam commigrabis. *Post calendas Quintiles dixit, id est, finito locationis tempore, demigrantibus iis, quibus eam locaueras. Suetonius autem in Tiberio*, Senatori, *inquit*, latum clauum ademit, quem cognouisset sub Calend. Iulii demigrâsse in hortos, quò vilius post diem ædes in vrbe conduceret. *Quòd igitur Euandro, quem statuarium fuisse coniicimus, & pro quo Cicero apud Memmium intercesserat, subitum erat, id est, propter breuitatem temporis incommodum remigrare Calend. Quintil, ad quam diem opera quæ multa multis instituisset, absolui non posse intelligebat: quæ moueri loco, & aliò transferri, quum perfecta non essent, commodè non poterant: idcirco petit à Memmio Tullius, vt ei de habitatione accommodet, ne cogatur Calend. Quintil. vt moris erat, remigrare: quod sine damno facere non posse videbatur.*

Fortunæ Muliebris Festum.

Fortunæ muliebris festi dies & origo.

FOrtunæ muliebris *Festum agebatur Romæ pridie nonas Quintiles, quod eo die consecratum esset ei templum, hac occasione:* Quum anno 18. post libertatem adeptam, Coriolanus cognomento Martius exul, Romanis bellum intulisset, nec armis ei resistere possent, nec precibus, mulierum tandem, & præsertim matris Veturiæ ac Volumniæ vxoris lachrymis supplicationibúsque placatus est. Senatus igitur matronis promptè nauatam Reipub. operam decreuit laudationem in æs incisam referendam in ærarium ad perpetuam posteritatis memoriam: præterea præmium ipsis quod foret gratissimum. Illæ verò de communi consilio nihil aliud petierunt, quàm vt sibi Senatûs permissu liceat templum Fortunæ muliebri ædificare, quo loco incolumitatem vrbis impetrauissent, eoque ad sacrificium, redeunte die quo pax data esset, quotannis conuenire. Senatus autem populúsque Romanus decreuit locum emi pecuniâ publicâ qui dedicaretur Deæ, in eóque templum & ara ex præscripto Pontificum: sumptúque publico Sacrum anniuersarium ibi fieri, cui præsit matrona quam ipsæ delegerint ad id ministerium. Itáque prima creata est Sacerdos Valeria, Publicolæ eius qui cum primis vrbem à tyrannide liberauerat soror, quæ mulieribus legationis author fuerat, & Martii matri persuaserat, vt ei legationi interesse ac præesse vellet. Quâ præeunte, primum sacrificium mulieres peregerunt pro populo in ara recens facta, priúsquam absolueretur templum aut Deæ simulachrum, Calendis Decembribus anni secuti proximè: nam eâ die bellum finitum fuit. Anno deinde sequente hoc primum sacrificium, ædes quæ publicè locata fuerat, dedicata est pridie nonas Quintiles à Consule Proculo Virgineo, ísque postea Festus fuit. *Refert hæc ferè Dionysius Halicarnass. lib.* 8. *Antiquit. Romanarum Quocirca miror Gyraldum & Adrianum Iunium in Fastis suis ad pridie Idus Quintiles, hoc est, ad* 14. *diem Iulii referre hoc Festum. Sic enim verba Dionysii habent* ἐνιαυτῷ δ' ὕστερον ἑτέρῳ μετὰ τὴν πρώτην θυσίαν ὁ κατασκευασθεὶς ἐκ τῶν δημοσίων χρημάτων νεὼς συνετελέσθη τε καὶ καθιερώθη, κοϊντιλίου μηνὸς ἑβδόμῃ μάλιστα κατὰ σελήνην: αὕτη δ' ἐστὶν ἡ προηγουμένη κοϊντιλίων Νωνῶν ἡμέρα.

Gyraldi & Iunii error.

Festum muliebris fortunæ miraculo confirmatum.

Fertur quum ex Senatus consulto publicè locatum esset Deæ templum & simulachrum, seorsum ex collatitia matronarum pecunia locatam aliam effigiem: quúmque vtráque consecraretur, eo ipso die dedicationis eam quæ mulierum sumptu parata fuerat, Latinè loquutam in mulierum præsentia, voce clarâ ac disertâ. Rite me matronæ dedicâstis. *Quúmque vt ferè fit, in nouis & inopinatis vel vocibus vel visionibus, multæ dubitarent, ne fortè non simulachrum esse quod humanam vocem ediderat, præsertim quæ tum aliud agentes non satis attentè viderant loquentem effigiem, nec satis crederent iis quæ se etiam vidisse aiebant paulò pòst iam referto templo, quum fortè fortuna maximùm esset silentium, maiore voce iterum totidem verba, simulachrum edidit, vt nulla relinqueretur ambiguitas. His cognitis Senatus decreuit annua Sacra cæterúmque cultum ex Pontificum sententia. Mulieres autem prima Sacerdotis monitu instituerunt, simulachrum hoc nec à bis nuptis coronari debere, nec à viduis, sed solis recens nuptis tribui hoc honoris & ministerii. Dionysius vt suprà. Plutarchus in Coriolano, & libro de Fortuna Romanorum. Alex. ab Alex. lib.* 1. *cap.* 13. *Meminit & Lactantius lib.* 2. *diuin. Institut. cap.* 8. *Augustinus de Ciuit. Dei lib.* 4. *cap.* 19. *& Valerius Maximus lib.* 1. *de Miraculis. Liuius autem lib.*2. *ab vrbe condita, Deæ huic templum ædificatum & dedicatum tantùm scribit, quod simulachrum eius loquutum sit non habet.*

APOL-

Apollinares Ludi.

Apollinares ludi quando instituti Romæ.

QVos Romani in secundo bello Punico instituerunt Apollini Sacros Ludos, hoc Græci iam pridem habuerunt, & in Parnasso monte sub nomine Pythiorum celebrârunt, quos à nomine perdomitæ serpentis nominatos fuisse, Ouidius lib. 1. Metamorph. his versibus testatur:

Néue operis famam posset delere vetustas,
Instituit Sacros celebri certamine ludos,
Pythia perdomitæ serpentis nomine dictos.

Apollinarium origo.

Originem eorum Liuius lib. 5. Decadis 3. in hacce verba refert. Religio noua obiecta est ex carminibus Martianis. Vates hic Martius illustris fuerat, & quum inquisitio ex Senatus consulto talium librorum fieret, in M. Æmilii Prætoris vrbis, qui eam rem agebat, manus venerant: is protinus nouo Prætori Sullæ tradiderat. Ex huius Martii duobus carminibus alterius postea aucta declaratô authoritas euentu, alteri quóque cuius nondum tempus venerat, afferebat fidem. Priore carmine Cannensis prædicta clades in hæc fermè verba erat: Amnem Troiugena Cannam Romane fuge, nec te alienigenæ cogant in campo Diomedis conserere manus: sed néque credes tu mihi, donec compleris sanguine campum, multáque millia occisa tua deferat amnis in pontum magnum ex terra frugifera piscibus, atque auibus, ferísque quæ incolunt terras, iis fiat esca caro tua. Nam mihi ita Iupiter fatus est. Et Diomedis Argiui campos, & Cannam flumen qui militauerant, in iis locis iuxta atque ipsam cladem agnoscebant. Tum alterùm carmen recitatum, non eo tantùm obscurius, quia incertiora futura præteritis sunt, sed perplexius etiam scripturæ genere. Hostes Romani si expellere vultis, vomicámque quæ gentium venit longè, Apollini vouendos esse censeó Ludos, qui quotannis comiter Apollini fiant, quum populus dederit ex publico partem, priuati vti conferant pro se, suisq́;. Iis ludis faciendis præerit Prætor is, qui ius populo plebíque dabit summum. Decemuiri Græco ritu hostiis Sacra faciant. Hæc si rectè faxitis, gaudebitis semper, fietq́; res nostra melior. Nam is Diuus extinguet perduelles vestros, qui vestros campos pascit placidè. Ad id carmen explanandum, diem vnum sumpserunt. Postero die Senatus consultum factum est, vt Decemuiri libros de Ludis Apollini, réque Diuina facienda inspicerent. Ea quum inspecta, relatáque ad senatum essent censuerunt Patres Ludos Apollini vouendos, faciendósque: & quando ludi facti essent, duodecim millia æris Prætori ad rem diuinam, & duas hostias maiores dandas. Alterum Senatus consultum factum est, vt Decemuiri Sacra Græco ritu facerent: iísque hostiis Apollini boue aurato, & capris duabus albis auratis, Latonæ fœmina boue auratâ. Ludos Prætor in Circo maximo quum facturus esset, edixit, vt populus per eos ludos stipem Apollini, quantum commodum esset conferret. Hæc est origo Ludorum Apollinarium: factósque populus spectauit coronatus matronæ supplicauere: vulgò apertis ianuis in propatulo epulati sunt, pueri, quos manibus amplexati sunt, hymnos Apollini catârunt; celebérque dies omni ceremoniarum genere fuit. *Refert etiam Polydorus de Inuent. lib. 4. cap. 14. Alexand. ab Alex. libro quinto capite vigesimo sexto.*

Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 17. narrat, quum hi ludi primò Romæ celebrarentur, repentino hostis aduentu plebem ad arma excitatam hosti occurisse: eoq́; tempore nubem sagittarum in aduersos visam ferri, & hostem fugâsse, ac victores Romanos ad spectacula Dei sospitalis reduxisse.

Apollinares ludi à quo primùm celebrati.

A quo autem primùm, & quando celebrati sint hi ludi Liuius lib. 7. Decad. 3. his verbis indicat: Ludi Apollinares Q. Fuluio, & Appio Claudio Coss. à P. Cornelio Sulla Prętore Vrbis primum facti erant, inde omnes deinde Prætores vrbani fecerunt: sed in annum vnum vouebant, diéque incerto faciebant. Eo anno pestilentia grauis incidit in vrbem & agros, quæ tamen magis in morbos longos, quàm in perniciales euasit: *eius igitur pestilentiæ causa & supplicatum per compita*, totâ vrbe: & P. Licinius Varus Prætor vrbis *legem ferre ad populum iussus, vt hi ludi in* perpetuum in statum diem vouerentur: *ideóq; ipse primus ita vouit, fecitque ante (vel iuxta alia exemplaria* AD*)* diem tertium Non. Quintil, qui dies deinde solennis seruatus fuit. *Ex his omnibus duo colligimus: primò, victoriæ quidem causâ ab initio hos ludos institutos, hoc enim Liuius apertè testatur: postea verò pestilentiæ ergò certo diei quotannis destinatos: secundo, quarto die Iulii celebratos esse. Volunt aliqui ad quintum Idus Quintiles factos, idque ex Liuio probare conantur, qui Decade quarta libri septimi ita scribit:*

Liuii locus explicatur.

Per eosdies quibus profectus est ad bellum Consul, Ludis Apollinaribus, ad 5. Idus Quintilis cœlo sereno, interdiu obscurata lux est, cum luna sub orbem Solis subisset. *Sed hæ sententiæ facilè conciliariari possunt, si verum est, quod Adrianus Iunius in Festis suis dicit, à P. Licinio Varro*

Varro Ludos Apollinares per octo dies institutos: nam hoc pacto vltimus horum ludorum dies in 5. Id. Quintil. incideret.

Ludos Apollinares populus laureatus spectauit.

Sex. Pompeius Festus docet, Apollinares ludos populum laureatum spectâsse, stipe datâ pro cuiusq; copia. Refert etiam in iisdem ludis Parasitos Apollinis, qui ita appellabantur quòd ridiculi essent, in scena dicere consueuisse: Salua res est, saltat senex; eiúsque moris hanc ex Verrio Flacco causam affert: Quòd P. Sulpitio. Cn. Fuluio Coss. *inquit*, M. Capurnio Pisone, Prætore vrbis faciente ludos, cùm Romani subitò ad arma exiissent, nuntiato aduentu hostium, victorésq; in theatrum rediissent solliciti, ne intermissi religionem adferrent, instaurandíque essent, inuentus ibi sit C. Pomponius libertinus, minus magno natu, qui ad tibicinem saltaret. Qua de causâ gaudio non interruptæ religionis, editâ voce, postea quóque celebrata sit. *Seruius in 3. Æneid. paulò aliter de eo more scribit, cuius hæc sunt verba*: Cùm, *inquit*, iracundia Matris Deûm Romani laborarent, & eam nec sacrificiis, nec ludis placare possent, quidam senex statutis ludis Circensibus saltauit, quæ sola fuit causa placavit, vnde & natum prouerbium, Omnia secunda, saltat senex.

Apollinares ludi vbi Romæ celebrati.

Hos autem ludos, si quando Circus maximus Tiberis alluuione inundâsset, extra portam Collinam ad ædem Veneris Erycinæ celebrârunt, quod Liuius lib. 10. *Decadis eiusdem his verbis indicat*, inter quæ, *inquit*, etiam aquarum insolita magnitudo in religionem versa. Nam ita abundauit Tiberis, vt Ludi Apollinares Circo inundato, extra portam Collinam ad ædem Erycinæ Veneris portati sint. Cæterum ludorum ipso die serenitate subitâ ortâ, pompa duci cœpta ad portam Collinam, reuocata deductáque in Circum est, quum decessisse inde aquam nunciatum esset, lætitiámque populo & ludis celebritatem addidit, sedes suo solenni spectaculo reddita.

Atqui nec illud nobis silentio prætereundum est, Ludis Apollinaribus Lentulum Spinterum Carbasina vela proximùm duxisse. At euitandum námque Solis æstum in omnibus ludis & spectaculis, etiam in foro, vela à parte superna ducebantur.

Hoc postea à Pontificiis in suam, hoc est, Papisticam Religionem translatum est, quando in Corporis Christi festo, sub velo portatili triticeum suum Deum circumferunt.

Quin Blondus apertè fatetur lib. 2. de Roma triumphante pag. 47. totos hos ludos in Christianam religionem translatos esse, & per extremos Carnispriuii dies, in Circo Flaminio, vbi nunc Agonis est appellatio, quotannis fieri: & vt aliquid Appollinarium appellationis ipsi ludo remaneret, propè S. Apollinaris Ecclesiam, eâ etiam ratione institutis locum ludis esse retentum: hostiarum quóque loco omissarum, retinere consuetudinem aliquod victoriæ Simulachrū faciendi, sicut eos victoriæ causâ inchoatos Liuius asseruerit: Quale, *inquit*, proximis diebus fuit spectaculum, cùm in eodem Circi Flaminii Agone prælii similitudo quædam fuit, quod præclarissimum æternáque dignum memoriâ æstate proximâ gestum est ad Danubium quâ fluuius influit Sauus: cùm Mahomet Turcarum Imp. supra centum millia in exercitu habens, ad Belogradum oppidum aliquandiu oppugnatum, machinisq; & bombardis propè solo æquatum fusus, & suis quibusq; melioribus ad sexdecim millia occisis fugatus, bōbardas & vim penè infinitam machinamentorum ac armorum amni terráq; amisit. Lætum quippe nobis & dulcissimum fuit inspicere personatum quendam Ioannem Caruaial Hispanum Cardinalem S. Angeli indumento & ornamentis referentem, Christianorum & Romani Pontificis exercitui in illam ducendo barbariem præesse. Sed lætius erat videre alia in persona Ioannem Capistraneum Ordinis S. Francisci fratrem, qui multis continuatâ annis opinione sanctitatis tanto impletâ miraculo, milites adduxerit Iesu Christi vexilla sequutos; qui celleberrimo Iohanne Huniade Vuayuodâ Transsiluano duce, pauca hominum millia supradictam in Barbaris cædem edidere: fuerúntque ad id Circi Agonis spectaculum ex nostratibus, ingenio, & doctrinâ cultiôres nonnulli, quibus eâ die Romanam rem lacertos adhuc mouere, Romanum celebrari nomen apparuit, cùm tantas adhuc res aduersus Scythas Tanais olim & Ripheorum mentium accolas Turcas, maximæ partis Asiæ & Europæ Dominatores sub Romanis signis Romaníque Legati nomine geri, non magis ob spectaculi, quóque ante oculos erat ostensionem, quàm ob recentis victoriæ refricatam memoriam videretur. Equidem his in ludis Apollinaribus suffectis etiam quod habet Liuius propemodum seruatur, vt vulgò apertis ianuis epulentur. Námque die illâ vrbaniores quíque Romani, aut conuiuia celebrant, aut cibaria in id consuetudine introductâ vicinis amicísque missitant: cùm tamen plebs infima ad tabernas vinarias in propatulo comedant: ísque cibus est pulte casto aromatibus confectus. *Idem lib. 3. instaurata Roma de eodem sic scribit:* Quâ ratione vel coniecturâ ducti affirmauerimus,

esse

esse ludorum Apollinarium similitudinem, quæ nunc etiam seruatur, hbet ostendere. Vidimus ex T. Liuij tertio Senatum fuisse advocatum in prata Flaminia, vbi postea fuit ædes Apollinis, & jam tum Apollinarem appellebant. Pandulphus autem Lateranensis Ecclesiæ Ostiarius, quod Petrus omiserat Bibliothecarius, habet: Adrianum Pontificem Rom. ædificâsse S. Apollinaris Ecclesiam, vbi prius Apollinis ædes fuit. Quod quidem nullâ aliâ ratione factum, videtur, quàm vt celebri tunc in vrbe loco Apollinaris & loci & ædis appellatio à ritu Gentilium celebris tractu temporis in S. Appollinaris Præsulis Rauennatis memoriam verteretur.

Caprotinæ nonę, quę & turbę seu Populifugia, ac Ancillarum Festum dicuntur.

Festi huius origo & ritus.

HVius solennitatis duplex origo affertur. Sunt enim qui ad Romuli casum referant. Nam quum is ad exercitum recensendum concionem in cãpo ad Capreæ paludem haberet, repentè exorta est tempestas sæuissima cum tonitribus, ac ingenti ventorũ fragore terram vndiq; grandine operuit, sed quoq; velut intempestâ nocte defecit. Interea populus omnis fugâ elapsus, & præ nimio metu in varia loca dissipatus est. Postea verò quam sedata tempestas ac lux reddita est, coacta rursus in vnum multitudo salli eius regis desiderio scrutari omnia cæpit, sed nusquam eum inuenit, ac raptum eum à patre Marte in tempestate illa credidit: vt Plutarchus in Romulo & Liuius indicant. Dionysius tamẽ has fabulosa tradidisse affirmat. Vt igitur populo hæc in memoriam reuocarentur, Nonis Quintilibus, quibus ista accidisse memorant, exeuntes ex vrbe ad Capreæ paludem sacrificia solennia peragunt. Exeuntes autem multa ex patriis nominibus, vt Marcelli & Caij, cum clamore recitant, Plutarcho eodem in loco authore.

Festi huius etymon.

Ob fugam autem populi seu turbæ in raptu Romuli facta dicitur, dies hic Populi *vel* Turbæ fugia *appellabatur. Et quia Nonis Iuliis ad Capreæ paludem sacrificabatur:* Caprotinæ *vel* Capratinæ nonæ *etiam dicebatur. Varro autem* Populifugia *ad mensem Iunium refert:* Iunio, *inquit*, mense dies Populifugia videtur denominatus, quòd eo die repentè tumultu fugerit populus, *&c.*

Festi huius origo & nominis ratio alia.

Huic sententiæ Plutarchus in Romulo & Camillo aliam, & quidem probabiliarem subnectit. Nam post vrbem captam à Gallis, sed inde rursum à Camillo pulsis fugatisque, quum Respublica ad tenue deducta esset, Latini finitimi, siue in speciem vt occasionem belli quærerẽt, siue reipsâ, vt de integro inter vtranque gentẽ affinitas contraheretur, legatos miserunt, qui ingenuarũ puellarum à Romanis pudica poscerent connubia. Macrobius lib. 1. Saturnal. refert, Latinos, ex tenui fortuna Romanorũ, opportunitatem inuadendi eos, aucupatos, mãdatis ad senatum missis postulâsse, vt si vellent reliquias suæ ciuitatis manere, matresfamiliâs & virgines sibi dederentur. Cùm igitur Patres in ancipiti deliberatione essent suspensi, quod nondum cruentum bellum suscipere auderent, neq; enim vires recuperârant: timeréntque ne Latini, dum Romana connubia peterent, obsides per insidias quærerent, ancilla nomine Tutela, *vel, vt alij dicũt,* Philotis, *Patribus suasit, secum vt mitterent ancillas quæ ætate florenti, & liberali essent formâ: in virginum ingenuarum forma morem excultas, reliqua sibi curæ fore. Patres probato consilio delegerunt ex ancillis, quas ad eam rem probâsset illa, easq; auro & veste ornatas Latinis, qui statiua non procul ab vrbe habebant, tradiderunt. Eæ quũ à Liuia Posthumio in castris distributæ fuissent, viros plurimo vino prouocauerunt, diem Festum apud se esse simulãtes. Quibus soporatis, nocte cætera gladios hostibus subtraxerunt: Tutela verò, vel Philotis conscensa edita caprifico, & stola aduersus castra obtensa, facem Romam versus sustulit: quod et cum Patribus signum aliis insciis ciuibus conuenerat. Quapropter tumultuariè à ciuibus excursum fuit, cùm instarent duces sese mutuò appellantibus, vix vt instrui possent in aciem. Vallum, nec opinantibus hostibus sopitisq;, adorti cæperunt, castráq; expugnârũt; atq; maxima ex parte hostes obtruncârunt nonis Quintilibus, quas nunc vacant Iulias. Memor beneficij senatus, omnes ancillas iussit manu emitti, dotemq; eis ex publica fecit, & ornatum, quo tunc erant vso, gestare concessit. In rei quoq; huius memoriam Festũ agi, & sacrificium annuâ solennitate celebrari statuit senatus, cui lac, quod ex caprifico manat, propter procedentis facti memoriam, adhibetur. In die Festo etiam primùm agmine erumpentes nomina plurima patria & vulgaria cient, Caium, Marcum, Lucium, & his similia: referentes mutuam illam in properando compellationem. Deinde splendidè compto vrbem circumeunt ancillæ, dicteria in obuium quemq; iacientes. Pugnam quoq; inter se conserunt, vt quæ etiam tum in prælio cum Latinis inito, suam nauauerint operam. Ad epulum consident ficulneis inumbratæ ramis. Eum diem,* Nonas Capratinas *à caprifico, vt arbitrantur, ex qua facem edidisse ferunt ancillam illam, nominant.*

D. Augustinus lib. 2. de Ciuit. Dei cap. 6. hoc Festum FVGALIA *appellâsse videtur. Non obscurè etiam indicat, populum in hoc Festo in omnem licentiam solutissimum atque effusissimum fuisse. Dicit enim, Verè Fugalia, sed honestatis & pudicitiæ.*

Fuit autem dies hic Iunonis sacer, unde &

Caprotina Iuno *dicta est. Plinius tamen lib.* 11.*cap.* 15. *initium Caprificiorum Vulcano Sacrum fuisse ait, ita scribens:* Vindemiæ mellis Attici signum dedere Caprificiorũ diem, Vulcano Sacrum. *Plerique putant Caniculares dies Caprifici dies esse: Gyraldus de Diis gentium Syntag.*17.

Vitulę Deę Festum.

Vitulationis dies & origo. Vitulatio quæ.

POstridie nonas Iulias re benè gestâ, quum pridie populus in fugam versus esset, post victoriam certis sacrificiis agebatur festus dies, & fiebat Vitulatio. *Hoc nomen, sicut & verbum* vitulari *primo Pontificij iuris libro apud Pictorem inuenitur. De cuius verbi significatione Titius ita retulit,* Vitulari est voce lætari. *Varro etiam lib.*15. *rerum diuinarum ita refert,* quòd Pontifex in quibusdam Sacris vitulari soleat, quod Græci παιανίζειν vocant. *Hyllus in libro quem de Diis composuit, ait,* Vitulam vocari Deam, quæ lætitiæ præsit, eamq; ob causam magno cultu semper habuisse Romanos hanc Deam, *vt Alex.ab Alex.lib.*1.*cap.*13. *scribit. Piso autem dicit,* Vitulam victoriam nominari, *cuius rei argumẽtum profert quod postridie Non. Iunias, re benè gestâ, quum pridie populus à Thuscis in fugam versus sit. Quidam nomen eius interpretantur, quòd potens sit vita toleranda. Ideò huic Deæ pro frugibus Sacra fieri dicuntur, quia frugibus vita humana toleratur. Vnde hoc esse animaduertimus quod Vergilius ait:*

Vitula dea quæ.

Cùm faciam Vitulâ pro frugibus ipse venito.

*Vt vitula dixerit pro vitulatione, quod nomen esse sacrificij ob lætitiam facti superius expressimus. Meminerimus tamen sic per Ablatiuum legendum, Cùm faciam vitulâ pro frugibus, id est, cum faciam rem diuinam, non oue, non caprâ, sed vitulâ: ac si dicat quum vitulam pro frugibus sacrificauero: quod est, quum vitulâ rem diuinam fecero: vt docet Macrobius lib.*3.*Saturnaliorum, & ex Macrobio Gyraldus de Diis gentium Syntagmate* 10.

Iulii Cęsaris Festum.

Festi huius dies & origo.

DVodecimus dies Iulij Natalis est Iulij Cæsaris, Adriano Iunio & Gyraldo in Fastis testibus. Decretum autem est à senatu, vt is dies propterea festus haberetur vniuerso populo, vtque laureas gestarent., dirasq; imprecatus est omnibus diem negligentibus.*

Castoris & Pollucis Festum: ac Ludi qui in eo celebrabantur.

Festi huius dies & origo.

I*Dibus Quintilibus in honorem* Castoris & Pollucis Festum *agebatur, ob dedicatum eis hoc die templum, idque hac occasione: In ancipiti illo prælio quod A. Posthumius cum Latinis commisit, qui Tarquinium Superbum in regnum reducere conabantur, Posthumianis equitibus apparuisse dicuntur duo primæ lanuginis iuuenes præstantiore staturâ & formâ, quàm quæ videri posset mortalium, præcedentes Romanum equitatum, hostemq; hastis ferientes cominus, & in fugam agentes. Ac rursum post fusos fugatósque Latinos & castra eorum capta, ferè jam finito prælio in Romano foro visos esse adolescentes duos militari cultu procerissimos & pulcherrimos, vultu adhuc retinente quam in pugna habuerant speciem, & equis sudore madentibus. Cumq; de equis descendissent ambo, lauissentq; fontanâ quæ ad ædem Vestæ profluens paruam, sed profundam facit lacunã, multis eos circumsistentibus, rogantibusq; ecquid ab exercitu noui afferant? pugnam indicâsse & victoriam: digressósque è foro nusquam cõparauisse postea, quámvis anxiè à præfecto vrbis quæsitos. Postero die quum Senatus ex Dictatoris literis inter cætera eius prælij memorabilia cognouisset de hac quoq; visione, ratus vtrobiq; eorundẽ spectra obversato oculis, verisimili conjecturâ credidit Castorum eas fuisse imagines: Dionysius lib.*6. *& Valerius Max. lib.*1. *cap.*98. *In memoriam rei huius mirificæ, in foro templum Castorum publicè à Senatu ædificari iussum, dedicatúmque est Idibus Iuliis ab A. Posthumij filio Duumuiro ad id creato, vt placet nonnullis. Liuius lib.* 2. *ab vrbe condita ædem vouisse Posthumium scribit: Dionysius autem non ædis sed ludorum meminit quos vouerit Dictator ille:* Tum, *inquit,* Posthumius laudatâ eorum alacritate, votisq; factis, si felix pugnam sequatur exitus, sacra se Diis facturum magnificè, & anniuersarios ludos instituturum splendidè, dimisit militem ad suos ordines, *&c.* Ad hunc modum quum se voti reum fecisset, senatus ob rem feliciter gestâ, sacrificium magnificum Diis instituit, quod quotannis populus Romanus per primarios equestris ordinis Idibus Quintilibus peregit, qua die victoria hæc illi contigit. *Hæc Dionysius lib.*6. *vbi & ludos, quos Dictator vouerat, sic paucis perstringit:* Præter omnia, *inquit,* post sacrificium transuectio eorum qui equos habent ex publico, qui per tribus & centurias distincti, ordine in equis vehuntur omnes quasi è pugna redeant, coronati fronde oleaginâ, & togis palmatis amicti, quas vocant trabeas, initio pompæ facto ab æde Martis quæ extra vrbem sita est, & pertranseuntes cùm cæteras vrbis partes, tum forum ædemq; Castorum, nonnunquam quinq; virorum millia, gerẽtes quicquid donorum militarium acceperunt à ducibus, egregium sanè spectaculum, dignissimumq; imperii magnitudine.

Castoris & Pollucis ludorum ritus.

In fine autem libri septimi idem author pluribus hos Ludos, qui die hac agebantur, describit ad hunc ferè modum: Ludos, inquit, hos decreuit Senatus Romanus, vt suprà quoq; dictum est, bello Latino votos à dictatore A Posthumio, priusquam signa conferret cum Latinis populis, qui violato fœdere desciuerant, volebantq; Tarquinium in regnum reducere. In horum simul sacrificiorum impensas assignatæ fuere quingentæ argenti minæ annuæ, quod obseruatum est vsque ad bellum Punicum. Per eos dies agebantur multa more Græcanico circa mercatus, & excipiendos hospites communésque inducias, quæ operosum esset commemorare.

Pompa autem, sacratáque, ex quibus licet æstimare reliqua, habebant se hoc modo: Priusquam spectaculum committeretur, viri potestate ac dignitate præminentes pompam ducebant Diis à Capitolio per forum in Circum maximum, in qua primi erant eorum filij pubertati proximi, qui jam per ætatem interesse possent, equis inuecti, quorum patres erant Romani equites, cæteri pedites in pedestrem accensendi militiam, distincti per alas & centurias, classiumq; ordines, ac si ludum literarium peterent, vt appareret hospitibus futura juuentus vrbana, quàm esset egregiâ formâ & numero. Hos sequebantur quadrigarij, bigarij, singulorúmque equorum agitatores, post quos Athletæ grauiorum leuiorúmque certaminum, nudi cætera, pudenda tantùm tecti subligaribus campestribus, cursu, palæstrâ, cœstibus certaturi. Athletas sequebantur saltatorum chori trifariam diuisi, primò virorum, deinceps imberbium, postremò puerorum: post quos tibicines inflantes antiqui moris breues tibias, citharistæque lyras septichordes eburneas, & quæ barbita nuncupata sunt habentes. Saltatorum habitus erat, tunicæ puniceæ baltheis æreis strictæ, enses lateribus pendentes: gestabántque tela breuiora viris: viri verò etiam æreas galeas cristis pinnatis insignes. Præibant choris viri singuli saltationis & tripudij modum præmonstrantes, bellicos motus atque vehementes proceleumaticis & rhythmis imitantes. Id genus exercitij apud Græcos olim cumprimis erat celebre, armata nimirum saltatio, quæ pyrrhica vocatur, à Pallade, vt creditur, reperta: alij Curetas eius saltationis authores arbitrati sunt. Armatos saltatores, Satyricorum cœtus ponè sequebatur, sicinnem referentes Græcanicam. Habitus horum Silenos repræsentantium erant hirsutæ tunicæ, quas quidem appellant scorteas, amiculáque conserta ex omni florum genere: alius item Satyrorum, ex hircinis tergoribus campestria, setæque horrentes in vertice, & alia his similia: hi serias illas saltationes ridicule imitabantur. Atque hunc demùm ordinem tibicines alij & citharœdi vario sequebantur concentu. Post hos omnis generis Pontifices, Sacerdotes, Flamines, sodales ac augures gestantes acertas argenteas aureas; tam sacras quàm publicas, suffitúmque facientes. Extremum agmen claudebant simulachrorum bajuli, habentium quales apud Græcos finguntur effigies, eundem habitum, eadém que insignia & munera quorum inuentores & donatores traduntur: nec solùm Iouis, Iunonis, Mineruæ, Neptuni aliorúmque quos Græci inter 12. numerant, sed antiquiorum etiam quorũ duodecim illi sunt progenies, Saturni, Themidis, Latonæ, Parcarum, Memoriæ: adhæc Proserpinæ, Lucinæ, Nympharum, Musarum, Horarum, Gratiarum, Liberi, Semideorúmque, Herculis, Æsculapii, Castorum, Helenæ, Panis, & aliorum innumerorum. *Quæ omnia à Christianis postea per κακοζηλίαν in solennitatem Festi Corporis Christi translata sunt.* Peractâ pompâ hac confestim sacrificabant Consules sacerdotésque quibus fas erat, & victimarii: lotísque manibus, & lustratis aquâ purâ victimis, moláque conspersis earum capitibus, votísque nuncupatis, tum ministros eas mactare jubebant: quorum alij stantem etiam tum hostiam vecte feriebant in tempora, alij cadentem cultris excipiebant, ac mox direpto tergore concidebant membratim, delibabántque ex singulis extis, aliísque membris primitias farre obuolutas in canistris offerebant Sacrificantibus: qui aris impositas succendebant, & vinum affundebant insuper: *quæ singula quoque in sacrificiis Græcorum factitari solita apud Homerum videre est.*

Supersunt pauca de certaminibus dicenda, quæ à peracta pompa spectabantur. Primus erat quadrigarum, bigarum, singulorumq́ equorum cursus, sicut olim in Olympia. In his equestribus certaminibus, duo quædam priscorum instituta seruabantur à Romanis, alterum, trigariorum, quod defecit in Græcia, vsitatum heroum temporibus, vt Homerus testatur, describens eorum prælia: quo duabus equis bigarum in morẽ junctis adjungebatur tertius funalis loramentis adnexus, quem inde παρήορον Græci vocabãt: alterum, vectorum cursus, finito enim equorum certamine, viri qui pius cum aurigis eodem curru vehebantur, quos poëta Parabatas, Athenienses Apobatas nominant, desilientes in Certamina in his ludis.

R 2 pedes

pedes cursu certant in stadio. Post equarũ cursũ Athletæ inducebãtur, cursores, luctatores, pugiles. Cæterùm medio inter certamina tempore benè de Repub meriti coronabantur, vocéq; praconis celebrabãtur ex more Græcorum audatissimo, sicut Athenis per Liberalia factitatum est: & assentabantur spectatoribus relata ex hoste spolia. Dionysius Halicarnass. in fine lib.7. Cornelius Tacitus lib.2. Sabellicus lib.9. Enne.2.

*Meminit horum ludorum, eorumq́; ritus paulò aliter Valerius Max.lib.2.c.*154. *& Liuius in hanc sententiam: Fabius Rallianus primus instituit, vt Equites Rom. Idibus Quintilibus ab ade Honoris, equis insidentes in Capitolium transirēt. Meminit etiam Aurelius Victor. Hinc perspicuum est, Equitum transvectionem quandam, quæ singulis Id. Quintilibus Ordinis totius equestris recognoscendi probandique gratiâ, ab hoc Q. Fabio institutam esse. De eadem Plinius lib.*15.*c.*4.*sic scribit:* Oleæ honorem Romana maiestas magnum præbuit, turmas Equitum Idibus Iulijs ex ea coronando. *Huius transuectionis Equitum meminit etiam Suetonius in Augusto his verbis:* Equidem turmas frequenter recognouit, post longam intercapedinem reducto more transvectionis: sed neque detrahi quenquam in transvehendo ab accusatore passus est, quod fieri solebat, &c.

Cœnæ Pontificalis Celebritas.

Cœnæ Pontif. dies cuis que ritus. COEnam Pontificalem *magna cum Solennitate bis in anno dari saltem fuisse legimus, nimirum nono Calend. Augusti, & decimo tertio Calend. Nouemb teste Lazio. Extat autem Cœnæ Pontificalis vetustima, omniumque lautitiarum genere instructissima descriptio apud Macrobium lib.*3. *Saturnal cap.*13 *ex indice quarto Metelli Pontificis Maximi in hac verba:* Ante diem nonum Calend. Septemb. quo die Lentulus Flamen Martialis inauguratus est, domus ornata fuit. Triclinia lectis eburneis strata fuerunt. Duobus tricliniis Pontifices cubuerunt, Q. Catulus, M. Æmilius Lepidus, D. Syllanus, C. Cæsar Rex sacrorum, P. Scæuola Sextus, Q. Cornelius, P. Volumnius, P. Albinouanus, & L. Iulius Cæsar augur, qui eum inaugurauit. In tertio triclinio Popilia, Perpenia, Licinia, Arruncia Vestales virgines, & ipsius vxor Publicia, Flaminica & Sempronia socrus ejus. Cœna hæc fuit. Ante cœnam echinos, ostreas crudas quantum vellent, peloridas, spondylos, turdum asparagos, subtus gallinam altilem, patinam ostrearum, pelöridum, balanos nigros, balanos all... Iterum spondylos, glycomaridas, vrticas, ficedulas, lumbos, capragines, aprugnos, altilia ex farina inuoluta, ficedulas, murices & purpuras. In cœna, sumina, sinciput aprugnum, patinam piscium, patinam suminis, anates, querquedulas elixas, lepores, altilia assa, amylum, panes picentes. *Vt non immeritò hæ cœnæ Pontificales prouerbij loco pro quibusuis luxuriosis & magnificis cœnis συνεκδοχικῶς crebrò apud auctores vsurpentur. Sic enim Horatius* Ode 14.

> Absumet hæres Cœcuba dignior
> Seruata centum clauibus, & mero
> Tinget pauimento superbo
> Pontificum potiore Cœnis.

Lautissimis his cœnis Pontifices Romani adhuc hodiè certo die quatannis, tum verà maximè in sua inauguratione vtuntur, vt in Tractatu nostro de Festis Christianorum Feria quinta Magna Hebdomada ante Pascha indicabitur.

Opigenę Deę Sacrum.

A*Drianus Iunius in Fastis suis indicat, die* 23. *mensis Iuly mulieres pragnantes* Opigenæ *Dea cereas imagines obtulisse auxilium in partu deprecantes. Item, die* 28. *Cereri lacte, vina, & melle sacrificasse. Ad hunc etiam diem vetus Calendarium Neptunalia refert.*

Canarium Augurium.

G*Yraldus refert, eodem mense, non tamen die adnotata Neptunalia celebrata, & rutilas canes canicula sacrificatas. De quo Alex. de Alexandro lib.*3.*cap.* 12. Ad placandum, *ait,* Caniculæ sidus, frugibus inimicum, etiam canes mactabantur: quas si rufæ non essent, putas non putârunt: idque Sacrum Canarium augurium nuncupârunt.

CAPVT XXI.

Festa quę mense AVGVSTO à Gręcis sunt celebrata.

ΒΟΗΔΡΟΜΙΑ.

Boedromiorum origo. BOηδρομία Boedromia Festum *quoddam fuit Atheniensium, cuius duplex origa affertur ab Authoribus. Philochorus enim & Harpocration in Ionem (non louem, vt in Gyraldi de Annis & mensibus exemplari habetur) Xuthi filium hoc referunt, quòd is multo studio opem Atheniensibus tulerit, quo tempore sub Erechtheo Rege ab Eumolpa Neptuni filio appugnabantur. Suidas id Xutho ipsi, non eius filio tribuit. Sic enim scribit:* Βοηδρομία ἑορτὴ τις Ἀθήνησι χαλεθεῖσα, καθ' ... βοηθέοντι ... πολέμῳ ... Ἀθηναίοις ὑπὸ Εὐμόλπῳ τῷ Ποσειδῶνος. *Græci Grammatici, vt refert Gyraldus Syntagm* 7. *in Apollina, tradunt, Athenienses, ob hanc victoriam Ionu operà partam,*

tam, Apollinem, de voce currentis ad vrbem exercitûs, βονδρόμιον *dixisse, & solennitatem* βονδρόμια, *& mensem* βονδρομιῶνα. *Sed enim Apollinis Boedromij meminit & Callimachus in hymno:*

ὦ πόλλων, πολλοί σε βονδρόμιο καλέυσι:

id est,

Phœbe Boedromion multi te nomine dicunt.

Alij ex Plutarcho indicant, hoc Festum Athenis celebrari solitum ob prælium à Theseo adversus Amazones feliciter gestum: vnde & nomen mensi, in quo illud gestu, inditum. Plutarchi tamen verba sunt hæc in Theseo: ἡ μὲν ὖν μάχη βονδρομιῶνος ἐγένετο μηνὸς ἐφ' ᾗ τὰ βονδρόμια μέχρι νῦν Ἀθηναῖοι θύουσι. *Id est,* Pugna hæc facta est Boedromione mense quo Boedromia vsque nunc Athenienses celebrant. *Lalamantius verò posterius membrum sic reddidit:* Cujus pugnæ causa in hûc vsque diem Athenienses Sacra Boedromia peragunt.

Boedromiorum ritus. *Erat autem hæc celebritas cuidam veluti excursioni similis, quæ cum exclamatione fieret: vnde & vocabulum deflexum videtur, à voce scilicet & cursu. Vnde Suidas ait,* βονδρομεῖν ἐπὶ μετὰ βοῆς ἐπὶ μάχην δραμεῖν.

ΔΕΥΤΕΡΑ ΙΣΤΑΜΕΝΟΥ βονδρομιῶνος.

De secunda Boedromionis mensis die Plutarchus in libello De fraterno amore sic scribit: Athenienses, quanquam fabulam de Deorum contentione absurdè finxerunt, inseruerunt tamen istius absurditatis correctionem minimè ineptam: Τὴν γὰρ δευτέραν ἐξαιρῦσιν ἀεὶ τῦ βονδρομιῶνος, ὡς ἐν ἐκείνῃ τῷ ποσειδῶνι πρὸς τὴν Ἀθηνᾶν γενομένης τῆς διαφορᾶς: *hoc est,* Secundam enim diem mensis Boedromionis semper eximunt: quòd eâ die cum Minerua Neptuno fuerit contentio. *Id deinde moraliter explicans.* Quid ergo obstat, *inquit,* quo minus & nos aliquandò cum domesticis, cognatisq; altercati, istum diem obliuioni consecremus, ac pro atro censeamus?

ΤΕΤΑΡΤΗ ΙΣΤΑΜΕΝΟΥ βονδρομιῶνος.

Festi huius origo. *In genti Persarum exercitu, quem post fugam Xerxis in Boeotia ad subigendam Græciam retinuerat Mardonius victo ac fœdâ strage cæso ad Platæas duce Pausaniâ quartâ die Boedromionis, quotannis deinceps totius Græciæ Concilium eo die celebratum fuit, eóq; nomine is dies solennis habitus. Sic enim Plutarchus in Aristide:* Ταύτην τὴν μάχην ἐμαχέσαντο τῇ τετράδι τῦ βονδρομιῶνος ἱσταμένυ κατ' Ἀθηναίυς, κατὰ δὲ βοιωτὺς τετράδι τῦ Πανέμυ φθίνοντος, ᾗ καὶ νῦν ἔτι τὸ ἑλληνικὸν ἐν πλαταιαῖς ἀθροίζεται συνέδριον, καὶ θύυσι τῷ ἐλευθερίῳ Διῒ πλαταιεῖς ὑπὲρ τῆς νίκης: *In libello autem de Gloria Atheniensium hoc Festum ad tertiam decim mensis huius refert. Sic enim verba eo loco habent:* Τρίτῃ δ' ἱσταμένυ ἐν Πλαταιαῖς μάχην ἐνίκων.

ΕΚΤΗ ΙΣΤΑΜΕΝΟΥ βονδρομιῶνος.

Sextam diem Boedromionis Athenienses Festam celebrâsse, Plutarchus testatur in libello, cui titulus, Bellóne an Pace clariores extiterint Athenienses: quòd eâ Medorum exercitus maximus, quem exul Atheniensis Hippias Pisistrati tyranni filius in Atticam adduxerat, ab exiguis Atheniensium copiis ad Marathonem Duce Miltiade fusus fugatusq́ esset. Sic enim scribit: ἕκτη ἱσταμένυ βονδρομιῶνος, ἐν ᾗ ἔτι νῦν τὴν ἐν Μαραθῶνι νίκην ἡ πόλις ἑορτάζει. *Refert idem in Camilli vita.* Festi huius origo.

ΧΑΡΙΣΤΗΡΙΑ.

Duodecima Boedromionis solennis Atheniensibus fuit quòd eâ gratiarum agendarum causâ ob receptam libertatem sacrificarent: tunc enim à Phyla in vrbem redierunt; Plutarcho teste in lib. Bellóne an pace clariores fuerint Athenienses. Festi huius origo.

Nemei Ludi.

Nemeorum etymon & origo. *Nemei Ludi à Nemea regione & sylua, inter Phlyuntem & Cleonas Achaiæ ciuitates sita, dicti sunt. In ea, quum Argiui Thebas peterent, siti fatigatus exercitus, Hypsipylen habuit obuiam Lemni Reginam, gestantem Opheltem puellum, Eurydice Lycurgo satum, qui Iouis Nemæi filius, & flamen Dialis erat: quanquam Ophelten alij Creusæ & Eupheti prodidere filium. Hypsipyles ductu atque indicio inuentis aquis, dum soluunt ad fontem sitim, relictum ab ea in pratis infantem Draco necat. Illi reuersi belluam interficiunt: & certamen ad Hypsipylæ cõsolationem indicunt funebre triennale, quod* Nemea *appellârunt, à loco, qui sic appellabatur sicut diximus, vel à Luna & Ioue, vel ab armentis Iunoni sacris, quæ ibi pascerentur, quod est* νέμεσθαι*: vel quòd regionem sortiti essent Danai filij id enim Græcis dicitur* νέμεσθαι*. Ophelten autem fatali nomine appellauit Archemoron vates Amphiaraus. Alij euenisse hoc Talao Adrasti Regis qui exercitum ducebat fratri, prodidêre. Æschylus putauit Archemorum fuisse Nemeæ filium, qui hunc ad modum vitâ functus sit, certaménq; illud Thebano bello fuisse longè vetustius. Quidam ab Hercule, aut à Molorcho, qui Herculem susceperit hospitio, cuius filius à leone Nemeæo interfectus fuerat, originem habuisse docent. Non desunt,*

qui in honorem Archemori Lycurgi filij primùm instituta fuisse concedunt Nemea, quòd in illa sylua à serpente morsus interiisset, sed ab Hercule fuisse in melius correcta, quum leonem Nemeum occidisset, qui illa postea Ioui consecrârit, & post triennium tempus peragendis statuerit diem duodecim eius mensis, qui Πάνεμος *à Corinthiis, ab Atheniensibus autem* Βοηδρομιὼν *dicebatur, quia eo mense Theseus Amazonas debellauit. Alexander Sardus verò lib. 3. scribit, hos ludos circa bruma dies factos.*

Nemeorum ritus.

In his ludis Maiorum imagines, sicut in funebri pompa, longo ordine repræsentabant, atque equorum cursu, simul Disco, Cestu & Palæstrâ dimicabant. Primùm autem soli certabant milites & militum filij: deinde etiam populus admissus. Ac falsò negarunt quidam, vel curru, vel equo singulari hos ludos celebratos: curru inquam δίφρῳ: *nam altero currûs genere, quod appellant* ἅρμα, *non negant: in illo sella erat, in hoc non erat. Pindarus meminit in Nemeis expressè pancratij, & quinquertij, & stadij, &* ἅρματος.

Nemeorū præsides.

Certamini præsidebant Corinthii, Argini & Cleonæi demùm: Cretenses sunt judices electi.

Victorū in Nemeis præmiū.

Per initia ex olea coronam factam & victori datam tradunt: durasseq́ hunc morem ad Medici belli tempora vsque. Deinde oleam cum apio viridi commutatam: quòd super hanc herbā reptantem puerum Opheltem à dracone interemptum existimarēt, eámq; funeribus conuenire putarent, in honorem quoque eorum qui Medico bello occubuerant. Idcirco judices pullati sedebāt, stolis circumamicti phæis. Inde fuit Græcis in vniuersum apij corona funeralis, majorumq́ sepulchris ex apio coronas apponi, illóq; ornari & tegi seruatum est. quæ sepulchrales dicta. Qui præparabant etiam infantes ad hoc certamen, statim natos in apio, quo extremus hortorū ambitus conseritur, collocabant. Referunt hæc quæ hucusq́ de ludis Nemeis diximus, Polybius lib. 2. Strabo lib. 8. Cælius Rhodig. lib. 23. cap. 8. Alex. ab Alex. lib. 5. cap. 8. Natalis Comes Mythologiæ lib. 5. cap. 3.

ΔΙΟΝΥΣΙΑ, seu ΜΥΣΤΗΡΙΑ Μεγάλα Διονύσου.

Mysteria M. Bacchi quando celebrata.

Διονύσια, *quæ* Bacchi Mysteria Magna *appellârunt, quæque ab Orpheo in Græciam primò introducta fuerunt, Natali Comite teste libro septimo Mythol. cap. 14. mense Boedromione celebrata esse, Plutarchus testatur in Demetrio, his verbis:* Τὰ μικρὰ Μυστήρια τοῦ Ἀνθεστηριῶνος ἐτελοῦντο: Τὰ δὲ μεγάλα τοῦ Βοηδρομιῶνος. *Et Demosthenes Olynthia. 3. de Boedromione loquens:* Τούτου τοῦ μηνὸς μετὰ τὰ Μυστήρια δέκα ναῦς ἀπεστείλατε. *Rursus Plutarchus in Alexandri vita sic scribit:* ἡ μὲν οὖν σελήνη τοῦ Βοηδρομιῶνος ἐξέλιπεν, περὶ τὴν τῶν Μυστηρίων τῶν Ἀθήνησιν ἀρχήν: *id est,* Luna mense Boedromione defecit, circa Atheniensium mysteriorum initium. *Quæ simul indicant, non vno tantùm, sed pluribus diebus acta fuisse. A sextâ decimâ autem die Boedromionis vsq́ ad vigesimā celebrata hæc Solennia, ex Plutarcho rursus probatur, qui de victoria nauali, ab Atheniensibus circa Naxum parta, in Phocionis vita sic scribit:* ἐνίκων δὲ μεγάλοις μυστηρίοις, καὶ παρεῖχεν οἰνοχόημα, Χαβρίας Ἀθηναίοις καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν τῇ ἕκτῃ ἐπὶ δέκα Βοηδρομιῶνος: *id est,* Vicerunt magnis mysteriis, & dedit vini effusionem Chabrias Atheniensibus quotannis decimâ sextâ die Boedromionis. *Quæ de re sic etiam scribit in libro, Vtrum bello an pace clariores fuerint Athenienses:* Sexta vltra decimam Boedromionis vinum funditur ob victoriam naualem Chabriæ apud Naxum eâ die partam. *Adhæc idem author in Alexandro refert, eclipsin illam, quæ acciderit circa mysteriorum initium mense Boedromione, vndecim dies cladem Persarum, in Gangamelis acceptam, antecessisse. Constat autem ex Plutarchi Camillo, Persas victos die 26. Boedromionis: sic enim inquit:* Πέρσαι ἡττήθησαν πέμπτῃ τοῦ φθίνοντος Βοηδρομιῶνος ἐν Ἀρβήλοις. *Vbi obiter error Plutarchi deprehenditur: nam quod hic dixit, victos Persas in Arbelis, id in Alexandro falsum esse dicit, factumq́ in Gangamelis. Verba eius hæc sunt:* Τὴν μεγάλην μάχην πρὸς Δαρεῖον, οὐκ ἐν Ἀρβήλοις, ὥσπερ οἱ πολλοὶ γράφουσιν, ἀλλὰ ἐν Γαυγαμήλοις γενέσθαι συνέπεσεν. *Apparet igitur hinc Eclipsin hanc factam decimâ quintâ die Boedromionis, quod tempus initium Mysteriorum esse dicit. De vigesima autem die idem author in Camillo sic scribit:* Οὐκ ἀγνοῶ δὲ ὅτι περὶ τὴν τῶν Μυστηρίων καιρὸν αὖθις Θῆβαί τε κατεσκάφησαν ὑπὸ Ἀλεξάνδρου: καὶ μετὰ ταῦτα φρουρὰν Ἀθηναῖοι Μακεδόνων ἐδέξαντο περὶ αὐτὴν εἰκάδα τοῦ Βοηδρομιῶνος, ᾗ τὸν μυστικὸν Ἴακχον ἐξάγουσι: *hoc est,* Non me fugit per ea tempora quibus Mysteria agebantur, Thebas rursum ab Alexandro dirutas esse: & post hæc præsidium Athenienses Macedonum receperunt circa eandem vigesimam diem Boedromionis, quo mysticum Bacchum educunt. *Et in vita Photionis ita habet:* Οὐ μικρὸν δὲ τῷ πάθει προσέθηκεν ὁ καιρός, εἰκάδι γὰρ ἡ φρουρὰ Βοηδρομιῶνος εἰσήχθη, Μυστηρίων ὄντων, ᾗ τὸν Ἴακχον ἐξ ἄστεος Ἐλευσῖνα δὲ πέμπουσιν: *id est,* Auxit autem non parùm luctum & mœrorem tempus ipsum: nam vigesimâ die Boedromionis introductum est præsidium, quâ Mysteria agebantur, & Bacchus ex vrbe in Eleusinam mittebatur.

Plutarchi error.

Mysteriorum M. Bacchi ritus.

Horum sacrificiorum & festorum tempus, instrumenta, & habitum Baccharum demonstrauit

strauit ferè totum Ouidius lib. 6. Matamorph. ita canens:

Tempus erat, quo Sacra solent trieterica Bacchi
Sithoniæ celebrare nurus, nox conscia sacri.
Nocte sonat Rhodope tinnitibus æris acuti.
Nocte sua est egressa domo Regina: Deique
Ritibus instruitur, furialiáque accipit arma.
Vite caput tegitur: lateri ceruina sinistro
Vellera dependent, humero leuis incubat hasta.

Nam his armis instructæ cum vociferatione discurrentes crinibus passis diuinare, ac res futuras prædicere credebantur.

Solebant etiam comici, tragici, eorúmque, histriones, tibicines in his Mysteriis & Ludis Bacchanalibus certare carminibus in Bacchi laudem canendis, & eam ob causam finita solennitate eligebatur continuò ex singulis tribubus ædilis, qui cœtus puerorum & virorum aleret, & ad eam rem pecunia ei ex publico dabatur. Festo igitur præsente certabant & contendebant inter se ædiles, quisque cum suo cætu tragicorum, comicorum & tibicinum: vt author argumenti Orationis Demosthenis contra Mediam indicat. Vnde etiam Plutarchus in Alexandri vita de Athenodoro histrione scibit, quód ab Atheniensibus mulctatus sit, quia Dionysiorum certamini non interfuisset: Ζημιωθεὶς, *inquit*, ὑπὸ Ἀθηναίων ὅτι πρὸς τὸν ἀγῶνα τῶν Διονυσίων οὐκ ἀπήντησε. *Apud eundem quidam Menandro Comico dicit,* ἐγγὺς τὰ Διονύσια, καὶ σὺ τὴν κωμῳδίαν οὐ πεποίηκας: Propè sunt Dionysia, & tu Comœdiam nondum fecisti.

Scribit Athenæus lib. 11. cap. 3. vbi certamen hoc adfuisset, Athenienses primùm quidem pransos: postea verò accessisse ad spectaculum, coronatósque spectâsse: atque per totum certaminis spatium vinum infusum, allatáque bellaria, chorísque ingredientibus potum datum: ac rursus post certamen id factitatum. Philochorus ex Pherecrate Comico refert, ad sua vsque tempora non fuisse in his spectaculis sine cibo spectatores.

Certamina Mysteriorum M. vbi celebrata.

Victori tripos præmium erat.

Λίμναι *Limna locus fuit Athenis, & in eo templum, in quo colebatur Dionysius seu Bacchus, vt Harpocration testatur, vnde &* Limnæus *cognominatus fuit, sic enim Callimachus,* Λιμναίῳ χορόστατ' ἄγον ἑορτάς, *id est,* Limnæo Solennia peregebant Sacra. *Apud hoc templum, vt Phanodemus scribit, Athenienses in his etiam Mysteriis mustum ferentes Deo, miscuerunt ex vasculis, ipsique postea biberunt. Scribit Hesychius Lenæum, id est, Bacchum ambitum seu circuitum, id est,* περίβολον *magnum Athenis habuisse, in ipso fuisse templum, in quo certamina hæc peracta fuerint, antequam theatrum constructum esset.*

Iacchus Eleusinæ portatus.

Vigesimá autem die mensis Boëdromionis, Iacchum, hoc est, Bacchum ex vrbe Eleusinem portabant, vt ex Plutarchi testimoniis, ex Camilli & Phocionis vitis citatis suprà, intelligitur. Hinc scribit Hesychius, non solùm Iacchi nomine Bacchum vocari, sed & eam mysteriorum diem, in qua in mysteriis Iacchum exportârint. Fiebat autem hoc ingenti cum solennitate, quin magna & execrabili cum insania. Incedebant mulieres virique ornati hederâ, crine fluxo, cum thyrsis & tympanis, velut insanientes, & obuios quósque furore afflati ferientes: aderant Sileni & Satyri: cantus vlulatúsque audiebatur. Sed hanc pompam egregiè describit Ouidius, sic canens:

Liber adest, festísque fremunt vlulatibus agri.
Turba ruit, mixtæque viris matrésque nurúsque.
Et vulgus, Proceresque ignota ad Sacra feruntur. *lib. 3. Metamorph.*

Rursus ab initio lib. 4.

——— Festum celebrare Sacerdos
Immunes operum famulas, dominásque suorum
Pectora pelle tegi, crinales soluere vittas,
Serta comis, manibus frondes sumere thyrsos
Iusserat, & sæuam læsi fore Numinis irâ
Vaticinatus erat. Parent matrésque nurúsque
Telas, & calathos, infectáque pensa reponunt,
Thurá que dant: Baccúmque vocant, Bromiúmque Lyæum,
Ignigenámque, satúmque iterum, solúmque bimatrem.
Additur his Nyseus, indetonúsque Thyoneus,
Et cum Lenæo genealis consitor vuæ,
Nyctileúsque Eleléúsque parens, & Iacchus & Evan
Et quæ præterea per Graias plurimę gentes
Nomina liber habes: tibi enim inconsumpta iuuenta,
Tu Puer æternus, tu formosissimus alto
Conspiceris cœlo: tibi, cùm sine cornibus astas,
Virgineum caput est. Oriens tibi victus adúsque
Decolor extremo quâ cingitur India Gange.
Penthea tu venerande, bipenniferúmque Lycurgum
Sacrilegos mactas, Tyrrhenáque mittis in æquor

Corpora: tu biiugum pictísque insignia frenis
Colla premis Lyncum: Bacchæ, Satyríque sequuntur,
Quique senex ferulâ titubantes ebrius artus
Sustinet, & pando non fortiter hæret asello.
Quacúnque ingrederis clamor iuuenilis & vnà
Fœmineæ voces, impulsáque tympana palmis
Concauáque æra sonant, longóque foramine buxus.

Mysteria Magna Bacchi vi celebrata à Ptolemæo Philadelpho.

Libet hoc loca adscribere ex Athenæi libro 5. pompam magnificentissimam, quâ Ptolemæus Philadelphus Alexandria hoc Dionysii festum celebrauit. Is igitur ex Callixeni Rhodii lib. 4. In pompa, *inquit*, Dionysiaca alii purpureis amiculis præibant, alii purpureis superindumentis induti multitudinem summouebant. Succedebant his Satyri in singulis partibus spacii viginti aureas lampadas in hederarum folia incisas ferentes. Post hos victoriæ aureas alas habentes collocabantur, ferebántque sex cubitorum thuribula aureis hederaceis columellis ornata, quæ vestibus variis animalibus intextis erant indutæ, atque multum ornatum aureum se circumcomposuerat. Has sex cubitalis ara duplex, hederaceísque ramis auratis ornata sequebatur, viteam coronam auream mitris semialbis complexam habens, quam centum & viginti pueri sagulis purpureis induti, thus, myrrham & crocum aureis mazonomis ferentes comitabantur. Post hos quadraginta erant Satyri, quadraginta aureis coronis in hederarum formam elaboratis coronati. Quorum corpora aliorum quidem Conchylio, aliorum autem minio, aliísque coloribus picta fuerant. Ferebant hi prætcrea coronam auream ex vite & auro elaboratam, quos Sileni duo chlamyde purpureâ induti, crepidísque albis sequebantur: horum alter petasum & aureum caduceum, alter lituum habebat. Medius inter hos vir quatuor cubitis etiam maior tragico ornatu ac persona incedebat, qui aureum Amaltheæ cornu ferens Annus vocabatur. Huic mulier formosissima eiusdem magnitudinis multo auro mundóque muliebri ornata succedebat: alterâ manuum coronam Perseæ ferens, alterâ palmæ ramũ, quæ appellabatur Quinquennium. Subsequebantur hanc Horæ quatuor ornatæ, singulæ suos priuatim fructus tanquam θυμιατήρια afferentes: duóque vasa hederacea aurea sex cubitorum, atque inter hæc ara quadrata aurea, rursúsque Satyri coronas hederaceas aureas habẽtes, vestésque purpureas circumiectas, quorum alii charchesium ferebant. Hos Philiscus Poëta Dionysii Sacerdos, omnésque Dionysii artifices, sequebantur: tum ferebantur Delphici tripodes qui essent eorum præmia qui Athletarum impensas suppeditarent, puerorum quidem nouem cubitorum altitudinis, at virorum duodecim. Currus postea quatuor rotarum quatuordecim cubitorum altitudinis, at uirorum duodecim. Currus postea quatuor rotarum quatuordecim cubitorum, habens latitudinem octo, qui à centum & octoginta viris trahebatur, super quem Dionysii erat imago decem cubitorum libans, ex aureo carchesio, sagum habens purpureum vsque ad talos, atque in ipso χειριδωτὸν διαφανῆ crocotam pellucidam. Circumiecerat autem vestem purpuream, auróque variegatam. His crater aureus Laconicus metretarum quindecim capax propinquus iacebat, tripósque aureus, super quo aderat aurea acetra, duæque phialæ aureæ plenæ croci & casiæ. Circumponebatur illi vmbraculum hederâ, vite reliquísque arboribus ornatum, cui coronæ, vittæ, thyrsi, tympana, mitræ, & comicæ tragicæq; ac Satyricæ personæ appendebantur. At in ipso curru Sacerdotes erãt, & Sacrificantes fœminæ, Peiææque ceremoniæ varii thiasi, quæque vannos ferrent. Sequebantur hæc pugnaces fœminæ, quæ mimallones dicebantur, & Bassaræ, & Lydæ sparsis capillis, atque aliæ serpentibus, aliæ smilace, pampinis & hederâ coronatæ. Habebant in manibus hæ enchiridia, illæ serpentes. Currus deinde quatuor rotarum latitudinis octo cubitorum à viris sexaginta trahebatur, in quo Nyssæ imago octo cubitorum erat, quæ tapsino sago & auro intexto induta sedebat, ac amiculo Laconico vestiebatur. Surgebat arte quadam hæc statua nullo ei manum porrigente: postea lac ex aurea phiala libans rursus considebat. Tenebat in sinistra manu thyrsum mitris coronatum, atque ipsa hederaceo auro coronabatur, racemísque sumptuosissimis lapillis ornatis. Aderat etiam vmbraculum, atque in quatuor angulis ipsius currus lampades erant inauratæ. Sequebatur alius currus quatuor rotarum vuæ plenus, cuius longitudo erat cubitorum viginti quatuor, latitudo quindecim. Incedebant vnà Satyri sexaginta, cantum epilenium ad tibia canentes, inter quos erat Silenus, atque per totum iter mustum in terram defluebat. Ductus deinde fuit cur-

currus totidem rotarum, cuius longitudo erat cubitorum vigintiquinque latitudo quatuordecim, quem viri sexcenti trahebant: super quo vtris erat capax trium millium metretarum ex pardorum pellibus consutus fluebat & hoc vinum per totam viam paulatim dimissum. Hunc currum Satyri Silenique centum & viginti coronati sequebantur, quorum hi gutturnia, illi phialas, alii pocula Thericlea magna, omnia tamen aurea gestabant.

Continuato ordine crater argenteus sexcentarum metretarum capax in curru quatuor rotarum à sexcentis viris tracto subsequebatur, qui sub labris & auribus ac base animalia torno laborata habebat, atque coronabatur auro per medium, gemmato. Portabantur post hæc duo calices argentei duodecim cubitorum, quorum ad sex cubitos erat altitudo, qui pinnacula in superiore parte, & in aluo in circulum habebat, in pedibus tria animalia: sc. micubitalia verò, & cubitalia multitudine complura. Pelues decem prægrandes, & duodecim crateres, quorum majores metretas triginta, minores quinque continebant. Lebetes sex, monticuli viginti & quatuor in quinque thecis, duo argentea torcularia, in quibus viginti quatuor erant dolia, mensa duodecim cubitorum tota ex argento, aliæque sex cubitorum triginta. Accedebant his quatuor tripodes, quorum vnius, quum totus esset argenenteus, circumferentia sexdecim cubitorum spatium amplectebatur, at reliqui tres minores variis gemmis per medium erant distincti. Allati fuerunt post hos Delphicos tripodes argentei numero octoginta, multò prædictis minores, quorum anguli erant quadrati, hydriæ viginti & sex, amphoræ Panathenaicæ sexdecim, vasa refrigerando apta centum & sexaginta, inter quæ maximum metretarum sex minimùm duarum erat capax: quæ omnia erant argentea. Succedebant his illi, qui aurea vasa gestabant, crateres quatuor Laconicos viteis coronis gerentis, aliique quatuor metretarum capaces: duo erant Corinthiaca arte elaborati, qui eximia superimposita animalia torno formata habebant, atque in collo & in ventre sculpturas præclarè factas, quorum singuli metretas octo continebant, atque erant in arculis. Aderat & torcular, in quo decem erant dolia, peluésque duę, quarrum vtráque metretas quinque capiebat, duóque pocula metretarum capacia. Refrigeratoria vasa vinginti & duo, quorum maximum triginta metretas, at vnam minimum capiebat.

Processerunt in pompam & tripodes aurei quatuor magni valorúmque aureorum arca aurea decem cubitorum multis lapillis distincta, quæ altitudinem habebat sex graduum, in quibus & animalia complura quatuor palmorum erant mirâ quadam arte laborata, duóque calices, & duo vitrei inaurati. Duæ aureæ arcæ quatuor cubitorum, aliæ tres minores. Hydriæ duodecim, ara tricubitalis, Mazonomiæ viginti & quinque. Incedebant post hæc pueri mille & sexcenti sagulis albis induti, quorum alii hederâ, alii pino erant coronati. Ducenti eorum & quinquaginta choas habebant aureas, quadringentíque argenteas. Alii trecenti & viginti vasa refrigeratoria aurea portabant, alii argentea. Post quos alii pueri fictilia gestabant ad rerum dulcium usum, quorum viginti erant aurea, quinquaginta argentea, & trecenta multa variis coloribus picta. Postea quum mista fuissent in hydriis & vasis, omnes qui erant in stadio dulcedine capti sunt. Post hæc huiusmodi mensas quatuor cubitorum connumerat, super quibus multa erant consideratione digna, multáque spectacula magnificè laborata ferebantur, inter quę Semeles erat thalamus, in quo quidam erant sagulis auro lapillísque pretiosissimis intextis, induti.

Nec profectò dignum visum est, vt currum quatuor rotarum silentio prætereamus cuius longitudo erat duorum & viginti cubitorum, latitudo quatuordecim, atque à viris quingentis trahebatur: in quo erat antrum eximiæ profunditatis hederâ & minio ornatum, ex quo columbæ, palumbæ & turtures corymbis pedes vinctos habentes per totam viam euolabant, vt facilè ab iis qui spectabant, caperentur. Scaturiebant ex ipso binæ scaturigines, hæc aquæ, illa vini: omnésque Nymphæ, quæ circumstabant, coronas habebant aureas. Tenebat Mercurius aureum caduceum, vestésque habebat magnificas. At in alio curru qui Dionysii peregrinationem ex India continebat, erat Dionysius duodecim cubitorum, qui veste purpureâ indutus super elephanto considebat, coronámque habebat ex hedera & pampinis auream: cuius manu hasta aurea viteis frondibus vestita posita fuerat, subligabantúrque aurea calceamenta. In collo autem elephanti Satyrus quindecim cubitorum aureâ pini coronâ coronatus,

confidebat, dextráque manu aureo capræ cornu significabat. Elephas ipse ornamentum habebat aureum, coronámque auream hederaceam circa collum: hunc puellæ quingentæ purpureis vestibus auróque præcinctæ sequebantur. Coronabantur primæ centum & viginti aureis pineis coronis, quas Satyri centum & viginti sequebantur, alii quidem argentum, alii autem æreum armorum apparatum habentes. Hos quinque asinorum alæ sequebantur, super quibus Satyri erant coronati, & Sileni. Ex asinis alii argenteos frontis apparatus, ornatúmque habebant, alii aureos. Succedebant his elephantum currus viginti & quatuor, bigæque hircorum sexaginta, aporum duodecim, orygum septem, bubalorum quindecim, struthorum bigæ octo, ceruorem septem, asinorum agrestium bigæ quatuor, quatuórque currus, in quibus aurigarum sagula petasósque habentes pueruli incedebant, iuxta quos alii rursus pueri paruis peltis, hastísque frondibus vestitis ornati tum vestibus aureis induti, sequebantur: Coronabantur pueruli aurigæ, pino: at pueri sequentes hederà. Aderant camelorum bigæ tres ex vtráque parte, quas plaustra à multis tracta sequebantur scenas barbaricas habentia, quibus Indæ mulieres, & aliæ velut captiuæ ornatæ, vehebantur. At cameli trecentas thuris minas ferebant, croci autem, & casiæ, cinamomi, iridis, aliorúmque aromatum, ducentas. His coniungebantur satellites Æthiopes, ex quibus alii sexcentos dentes ferebant, alii tria millia truncorum ebeni, alii sexaginta crateres aureos, & argenteos, refrigerandíque vasa aurea.

Processerunt in pompam post hos duo venatores auratas hastas habentes, atque canes quadrigentos vltra duo millia post se habebant, quorum alii erant Indi, alii Hyrcani, aut Molossi, aliorúmque generum complurium. Viri postea centum & quinquaginta accedebant arbores ferentes, quibus ferarum auiúmque multiplíciũ genus suspendebatur. Portabantur in caueis etiam psitaci, meleagrides siue Numidicę gallinæ, pauones, phasiani, & aliæ aues Æthiopicæ complures. Atque cùm alia multa, tum animalium greges simul connumerauit. Oues Æthiopicas centum & triginta, trecentas Arabicas, Euboicas viginti, viginti & sex boues Indicos, alba membra habentes, octo Æthiopicos, quos vna alba vrsa sequebatur. Quatuor pardales, sexdecim q; aderant panthetæ, quatuor paruæ lynces, vrsi tres, vna camelopardalis, vnusque Æthiopicus Rhinoceros. In curru postea quatuor rotarum Dionysius erat, qui ad aram Rheæ confugerat, vbi cum Iuno insectabatur, habebátque auream coronam: cui Priapus auro hederaceo coronatus assistebat. Iunonis autem imago coronam habebat auream. Alexandri deinde & Ptolemæi statuæ hederaceis coronis aureis coronabantur. At Virtutis simulacbrum, quod erat Ptolemæo propinquum, coronam auream habebat in oliuæ folia incisam. Aderat illis Priapus coronam habens hederaceam auream. Corinthus ciuitas Ptolemæo assistebat aureo diademate coronata: quibus omnibus calix rerum aurearum plenus adiacebat: cratérque aureus quinque metretarum capax. Hunc currum mulieres mundũ muliebrem, sumptuosásque vestes habentes, sequebantur, quæ nominabantur Ciuitates in Ionia & reliqua Græcia existentes, quæque in Asia & in insulis conditæ sub Persarũ imperiũ deuenerunt, quæ omnes aureas coronas gestabant. In alio curru thyrsus aureus nonaginta cubitorum ferebatur, & hasta argentea cubitorum sexaginta. In alio curru Phallus aureus pictus, atque coronis aureis ligatus cubitorum centum & viginti, cuius in summa parte stella aurea collocabatur, cujus erat ambitus sex cubitalis. Sed quum multa variáque in his pompis sint connumerata, ea solùm elegimus in quibus aurum & argentum, cum multa tamen essent & alia digna quę audiantur, &c.

Celebrabantur autem magna hæc mysteria apud Græcos tertio quoque anno: quod Ouidius lib. 1. Fastorum his verbis etiam attestatur: *Misteria M. Bacchi trienalia fuerunt.*

Festa Corymbiferi celebrabat Græcia Bacchi,
Tertia quæ solito tempore bruma refert.

Vbi per brumam annum, συνεκδοχικῶς partem pro toto intelligit. Vnde & Τριετηρικα Trieterica, hoc est, triennalia appellantur à Vergilio lib. 4. Æneid.

qualis commotis excita sacris
Thyas, vbi audio stimulant Trieterica Baccho
Orgia, &c.

Referebant autem Græci hac celebritate, quæ apud eos maior & sumptuosior annuis extitit, id tempus, quod Bacchus, dum ex India victor rediret in patriam, in peregrinatione consumpsisse dicitur.

An-

Mysteriorum cel. Bacchi author.

Author horum Orgiorum Dionysius, & Bacchus, fuit. Sic enim Deodorus Siculus lib. 4. scribit: Tharopi Thracum imperium concessit Dionysius, tradito ei Orgia celebrandi modo. Huic Agtus filius succedens, & regnum, & ceremonias, mysteriáque suscepit. Quibus postmodùm ab Orpheo ingenio & eruditione præstanti, perceptis, quum nonnulla ad Orgia addidisset, repertas à Dionysio ceremonias, ORPHEA posteri appellârunt. *Et paulò post:* Dionysius ex India Thebas, elephanto vectus, peruenit: à triennio verò iis peregrinationibus exacto, Græcos instituisse Τριετηρίδας tradunt. *Idem libro 5 hæc refert:* Bœotii, cæterique Græci, Thraces quóque in memoriam Indicæ expeditionis, sacra Τριετηρικὰ sibi instituerunt. Vnde & in multis Græciæ vrbibus, triennio Bacchides mulieres conueniunt: apud quas de more virgines thyrsum ferunt, in honorem Dei bacchantes, eique per cœtus sacrificantes. Postremò memoriam Menadum, quæ feruntur illi Deo astitisse, hymnis & cantu renouant. *Hæc Diodorus. Thyrsum autem ferebant in hoc Sacro mulieres, quòd in expeditione Indica mulierum copiam secum circumduxisset armatam hastis thyrso inuolutis.*

Dionysia in agris.

In agris autem sacrificia, certamen & cantilena celebrabantur tempore vindemiæ quotannis ἐν τοῖς Ληνοῖς in torcularibus, quum ea vuis exprimendis inuenta essent apud Athenienses, vt ait enarrator Aristophanis, quæ Λήναια & Ἐπιλήναια Lenæa & Epilenæa dicebantur. Nam certabant inter calcandas vuas, quis citius plus musti exprimeret, & Bacchi laudes canebant inter calcandū, rogabántque vt quam suauissima musta defluerent: Natali Comite referente lib. 5. Mythol. cap. 13.

SACEAS Festum.

Saceas Festum quale.

B*Erosus lib. 1. Rerum Babylonicarum prodidit, die sextâ supra decimam mensis Loi, qui Augusto nostro respondet, agi Festum consuesse* SACEAS *nomine apud Babylonem diebus quinque (simile Saturnalibus Romanorum) quo dominis imperitarint serui, quorum vnus è domo eductus stolam sumpserit regiam, vocatusq́; sit* Zoganes, *vt Athenæus lib. 14. cap. 17. ex Ctesia lib. 2. verum Persicarum indicat. Refert etiam Cœlius Antiq. Lect. lib. 13. cap. 23. Zuinggerus parte 2. Theatri Col. 1985. Adrianus Iunius ad 16. diem Iunii ponit, per Loum falsò Iunium intelligens.*

Schacha vel Sacea quid.

Fuit autem Schacha, *vel* Sacea *Dea Babyloniorum eadem quæ Terra, quam Romani etiam Telluris vel Opis nomine coluerunt. Hoc festum celebrârunt fortasse Babylonii cùm vrbs eorum occuparetur. In qua sententia ii sunt, qui Dan. 5. v. 2. vocem Hebræam* IN GVSTV VINI, *vertunt,* In gustu Agafonis; *itaúntque Agasonem quemdam in ea festiuitate Zoganem fuisse, ex cuius placito omnia administrari oporterit, & cuius arbitrio consiliόque vasa templi Hierosolymitani allata sint. Bibisse autem, & lasciuis carminibus, saltationibus que huius festi celebratione Babylonios noctè diéque indulsisse Xenophon lib. 7. testatur.*

Sacarũ Festum

Non diuersum ab hoc arbitror esse Sacarum Festum, *& diem* Sacam *Anaitidi Persarum, Medorum & Armeniorum Deæ celeberrimâ Sacram, cuius Cœlius meminit lib. 18. Antiq. Lect. cap. 29. In eo enim turba virorum iuxtà & mulierem miscellanea largius vina ingurgitare assueuerat, vel vsque ad stuporem. Celebritatis ratio ex historia est, quòd Cyrus per temulentiam Sacarum copias ad interneccionem deleuisset in castris, quæ differta vino, simulatâ fugâ, reliquisset ipse.*

Festi huius origo.

ΧΕΛΙΔΟΝΙΑ.

Chelidonismos ritus.

H*Irundinum quoddam Festum seu ludicrum agebant Rhodii mense Boedromione, Athenæo authore lib. 8. cap. 10. in quo hirundinibus stipem colligebant, circumeundo oppidanorum ædes, & cantando cantilenam quandam de hirundinum aduentu: idque* χελιδονίζειν, *dixere, quod est* χελιδόνι ἀγείρειν. *Athenæus citato loco apud Rhodios scribit* χελιδονίζειν *nominari,* ἀγυρμόν *quendam afferens ex Theognidis lib. 2. De Rhodiorum sacrificiis hæc verba:* εἶδος δέ τι τοῦ ἀγείρειν χελιδονίζειν Ῥόδιοι καλοῦσι. *Dici verò ait* χελιδονίζειν, *quòd in isto ludicro seu festo huic ἀγυρμῷ soleret acclamari hæc cantilena.*

Ἦλθ' ἦλθε χελιδὼν καλὰς ὥρας ἄγουσα καὶ
καλοὺς ἐνιαυτούς.
Ἐπὶ γαστέρα λευκά, κἀπὶ νῶτα μέλαινα.
Παλάθαν σὺ προκύκλει ἐκ πίονος οἴκου,
Οἴνου τε δέπαστρον, τυροῦ τε κάνυστρον καὶ πυρῶν,
Ἁ χελιδὼν καὶ λεκιθίταν οὐκ ἀπωθεῖται, πότερ' ἀπίωμες ἢ λαβώμεθα,
Εἰ μέν τι δώσεις: εἰ δὲ μή, οὐκ ἐάσομεν:
Ἢ τὰν θύραν φέρωμες ἢ τὸ ὑπέρθυρον,
Ἢ τὰν γυναῖκα τὰν ἔσω καθημέναν,
Μικρὰ μέν ἐστι, ῥᾳδίως μιν οἴσομεν.
Ἂν δὴ φέρῃς τι μέγα δή τι καὶ φέροις.
Ἄνοιγ' ἄνοιγε τὰν θύραν χελιδόνι,
Οὐ γὰρ γέροντές ἐσμεν, ἀλλὰ παιδία.
Veni veni Hirundo pulchros dies agens,
& pulchros annos:
Ventrem habens album, dorsúmque nigrum.
Massam caticarum non deuoluis ex pingui domo:

Vini-

Viníque poculum, & casei canistrum, & frumenti.
Hirundo etiam non respuit, an abeamus.
Vel capiamus si quid dabis, sin autem sinemus.
Vel fores feramus aut superliminare.
Aut mulierem extra sedentem,
Parua quidem est, facilè ipsam feremus.
Si quid attuleris, magnũ aliquid ferres.
Aperi aperi ianuam hirundini,
Non enim senes sumus, sed pueri.

Hunc colligendi modum primus Cleobulus Lindius demonstrauit in Lindo, cùm penuria nummorum inuasisset, Athenæo teste eodem libro cap. 10. *Quia verò hirundines non Augusto mense demùm, sed vel in Maio vel Iunio adueniunt, fortasse hoc Festum ad horum mensium aliquem non ad Augustum referendum.*

Harpocratis Festum.

M*Ense Ægyptiorum Mesori, qui maximam partem Augusti nostri comprehendit, celebrabatur ab Ægyptiis festum Harpocratis: de quo Plutarchus in libro de Iside & Osiride scribit, quod sit præses atque corrector imperfectæ & imcompositæ hominum de Diis sententiæ: itáque & digitum ori impositum tenere, argumentũ taciturnitatis & silentii, & in ipsa celebritate offerentes ei legumina, canere,* γλῶσσα τύχη, γλῶσσα δαίμων, *hoc est,* Lingua est fortuna, Lingua genius. *In Calendario Gyraldi Attico & Romano, ab Elia Reusnero aucto, ponitur ad* 4. *Calend. Septemb.*

Capvt XXII.

De Festum & Sacris quę mense Avgvsto apud Romanos fiebant.

Calendæ Avgvstæ.

Spei festi dies & origo.

S Pei Festum *celebratum fuit Calen. Augusti mensis, ob dedicatum ei hoc die templum Romæ in foro Olitorio, Gyraldo ex veteri Calendario, & Iunio testibus. Id fulmine ictum, & incendio consumptum, Liuio authore lib.* 1. *de Bello secundo Punico, sequenti anno refectum fuit, eodem teste lib.* 5. *de Bello secundo Punico. Non solùm enim templo, ac festo die, sed & multis sacris* Spem *venerabantur Romani, vt ciues periculosis temporibus certâ spe potiunda victoriæ, & recuperandæ libertatis rerúmque optimarum exspectatione incitati, Rempublicam aduersus malorum hominum impios conatus, & hostiles impetus fortiter propugnarent.*

Martiales Ludi.

C*Elebrabantur etiam Ludi Martis Calendis Aug. in quibus certamina equestria exhibebantur. Eorum his verbis meminit Dio lib.* 60. Quæ, *inquit*, equestria certamina Calendis Aug. instituta sunt propterea, quòd eâ die Martis ædes consecrata *extra portam Capenam*) fuit.

Alexandriæ in Ægypto etiam Calendis August. Festum celebratum fuit in honorem Augusti Cæsaris, propter triumphum de Cleopatra Regina Ægypti, vt Antonio habitum: si verum est quod Durandus refert in suo Rationali lib. 7. *c.* 19. *ex Beda.*

C. Ivl. Cæsaris Festum.

Q*Varto Non. Aug. feriæ erant, ob Hispaniam à Ca. Iul. Cæsare deuictam & occupatam. De hac victoria & feriis in eius memoriam celebratis Dio lib.* 43. *Suetonius in Cæsare cap.* 36. *Carolus Sigonius in Fastorum Comment. ad annum* 708.

Salvtis Festum.

Salutis Festum

S Alus Dea *à Romanis Nonis Augustis culta fuit, vt Gyraldus ex veteri Calẽdario & Iunius in Fastis referunt. Quin & Macrobius testatur, ferias antiquitùs fuisse, quoties, quis Salutem Deam nomináſſet, tum etiam Semoniam, Segetiam, & cæteras, quas Apuleius Salutigeras Deas, Græci* σωτῆρας *appellant. Ædem Salutis quam C. Iunius Bubulcus bello Samnitum Consul vouerat, Censor locauerat, Dictator hoc die dedicauit, Liuio authore libro* 10. *ab vrbe condita. Eam ædem à Fabio Pictore depictam legimus, quam & P. Victor in sexta vrbis regione, hoc est, in Quirinali statuit.*

Solis Indigetis Festum.

O*Ctauo die Augusti*, Solis Indigetis Festum *in Colle Quirinali celebratur, vt Gyraldus ex veteri Calendario, & Adr. Iunius in Fastis referunt.*

Aræ, Opis & Cereris Festum.

D*Ecimo die Augusti* Aræ, Opis *&* Cereris Festum *agebatur in vico Iugario Romæ, iisdem in Fastis suis testibus.*

Lignapesia.

D*Vodecimo die Augusti* Lignapesia *Festum fuit* Herculis magni Custodis, *ob ædem ei hoc die in Circo Flaminio consecratam. Gyraldus Syntagm.* 10. *& in Fastis ex veteri Calendario,*

Iduum Augusti Celebritas.

Idus Aug. vnde Festæ, & eorũ ritus

I*Dus Augusti serui & mancipia, atq; omnis famulatus Festas obseruârunt, quod Seruius Tullius Romanorum Rex ancillâ genitus in lucem hoc die aditus fuisset. Conuiuabantur autem & ludebant hoc die serui & ancillæ cum dominis æquato iure, & nullo discrimine liber an ser-*

seruus esset. Quo tempore etiam vxoribus caput lauare felix faustumq; putabatur: sicut apud Indos, quum Rex capillos abluit, festum celebrant diem donáque Romana mulieres inuicem mittebant, & diuitias quasq; suas ostentabant. Plutarchus in Quæst. Rom. quæstione 100. & *Alex. ab Alex. lib.* 3. *cap.* 18.

Festum nemorale Dianæ, eiúsque ritus. Eodem quoque die Sacrum fiebat Nemorale Dianæ: *vt testatur Martialis Epigram.* 68. *lib.* 12.

Maiæ Mercurium creâstis Idus,
Augustis redit Idibus Diana.

Quam ob causam Hecateias has Idus vocat Statius lib. 3. *Syluarum: & Ausonius dicit,* Sextiles Hecate Latonia vendicat Idus: *His feriis ex Vrbe facibus accensis in nemus Aricinum, vbi templum Dianæ à Seruio Tullio ædificatum erat, vt Liuius libro* 1. *ab urbe condita testatur, discurrebant mulieres. Vnde Propertius in secundo Eleg.* 33.

Sed tibi me credere turba vetato.
Cùm videt accensis deuotam currere tædis
In nemus, & Triuiæ lumina ferre Deæ.
Et Ouid. in Fast.
Sæpè potens voti frontem redimita coronis
Fœminæ lucêtes portabat ab vrbe faces.
De eodem quoque Papinius in Syluis ita cecinit:
Iamq; dies aderat, profugis cum Regibus altum
Fumat Aricinum Triuiæ nemus, & face multa
Conscius Hyppolytæ splendet lacus, &c.

Tiberinalia. *Huc etiam referunt* Tiberinalia *vetus quoddam Calendarium à Gundelio aditum, & Adr. Iunius in Fastis.*

Portunalia.

Portunus quis. PORtunus *vel iuxta alios* Portumnus, *Deus fuit marinus, vt Seruius testatur, & portubus præfuit. Festus Deum portarum eum dicit esse, & propterea clauem in manu tenere. Nota est de hoc Deo fabula. Ino Cadmi filia quum fugeret maritum in furorem versa se cum filio Melicerta in mare præcipitauit. Sed ex Deorum commiseratione in Deos conuersi marinos, Ino Leucothea, hoc est alba dea, Melicerta autem Palamonis nomen accepit, quem Latini Portunum appellant. In regione* 11. *vrbis Romæ, id est in Circo maximo, qui Conso, hoc est Neptuno equestri dicatus fuerat, duæ ædes Portuno consecratæ fuerunt, vt P. Victor indicat: altera inter Apollinem Cælispicem & Herculem Oliuarium: altera ad pontem Æmilii, olim Sublicii appellati: ad hanc ædem sacrum huic deo & Festum celebrabatur die* 17. *Augusti vt Gyraldus ex veteri Calendario & Iunius indicant in Fastis.*

Iani sacrum. *Iano etiam ad theatrum Marcelli Sacrum eodem die celebrabatur, Gyraldo & Iunio iisdem in locis testibus.*

Consualia, eorúmque Ludi.

Consualiorum dies. CONsualia 14. *vel iuxta alios* 12. *Calend. Septembr. celebrabantur, Plutarcho teste in Romulo: & Fabius Pictor refert, quarto post conditam vrbem mense celebrata. Agebantur autem in honorem Consi. Sic enim Pompeius inquit:* Consualia Ludi dicebantur, quos in honorem Consi faciebant. *Et Varro,* Consualia, *inquit,* dicta sunt à Conso, quòd tum feriæ publicæ ei Deo, & in Circo ad aram eius à Sacerdotibus fiant luci illi, quibus virgines Sabinæ raptæ.

Consus quis. *Est autem Consus Romanis consiliorum Deus. Græcis Neptunus. Sic enim Dionysius libro* 1. *Antiquit. Roman.* Deus in cuius honorem ista fiunt, Consus à Romanis vocatur, quem quidem interpretantes in linguam Græcam Ποσειδῶνα & Σεισίχθονα, hoc est, Neptunum & Terriquassorem appellant: ideóque aram ei sacratam subterraneam. quòd hic Deus terram habeat, & quòd Consilium non modò sacra res sit, vt ait Plato, sed occulta quoque esse debeat. Ego verò *subiicit idem author,* & alium sermonem audiui, quòd hi quidem dies festi Neptuno agantur, quódque cursus & equites etiam huic Deo fiât: ara verò postea genio cuidam arcano constructa fuerit, occultorum consiliorum duci atque custodi. Neptuno enim occultam aram nusquam terrarum sacratam esse, nec apud Græcos, nec apud barbaros reperio. *Ex quibus Dionysii verbis quidam Consum à Neptuno distinguunt, quòd ara quidem Conso dicata fuerit, Neptuno autem templum. Consum autem à consilio dando denominatum Augustinus quoque testatur lib.* 4. *de Ciuit. Dei. Et Cyprianus,* Consus, *inquit,* quem Deum fraudis, velut consiliorum Deum coli Romulus voluit, &c. *Arnobius quoque in tertio, Consum dictum putat,* quòd salutaria & fida consilia nostris suggerat cogitationibus.

Consualiorum origo. *Huic Deo festum & ludos vouit instituitq; Romulus, quum rapere Sabinis vxores & virgines instituisset. Famam enim per finitimas ciuitates spargit, quòd sacram cuiusdam dei aram in subterraneo specu abditam offenderit, eiq; sacra solennésque ludos se facturum simulat, vt Plutarchus in eius vita testatur. De quo Dionysius paulò aliter lib.* 2. *Quum enim consilii de rapiendis virginibus meminisset, ita subiicit:* Primùm Deo arcanarum consultationum Duci, si dolus sibi ex sententia euenirer, Sacrificium quotannis, & ferias agendas vouit. Postea verò senatui rem aperiens, vbi ipsis etiam consilium illud placuit,

cuit, diem Festum & Ludos indicens Neptuno agendos, circummisit in vrbes proximas, euocans quicunque vellent & certaminum & mercatus esse participes, &c. *Et paulò post*: Festum quod tunc consecrauit Romulus, etiam nostrâ ætate Romani agitant nomine Consualium.

Hippocratia. *Romulum itaque Festum & Ludos hos primùm Romæ instituisse credendum est: sed diu ante eum simile quid ab Euandro Arcade in Latio institutum ex Dionysio intelligitur, qui libro* 1. Neptuno, *inquit*, Hippio Festum instituit, Hippocratia dictum Arcadibus, Romanis verò Consualia. *Vbi notandum obiter, quod Festus docet, Neptunum* Hippium *vel* Equestrem *propterea dictum, vel quòd Pegasus ex eo natus sit: vel quòd equitius loco eius suppositus Saturno fuerit, quem pro Neptuno denorauit: vel quòd tridentis ictu terra equum exciuerit, cui ob hoc in Illyrico nono quoque anno quaternos equos in mare iaciebant: vel denique, quod Neptunus equos primùm domuit, & equitandi artem inuenit, vt Alexand. ab Alexand. lib. 5. cap. 26. addit.*

Neptunus cur Hippius seu Equester dictus.

Consualiorum ritus. *In hac solennitate ara subterranea sita propè Circũ maximum, refossâ terrâ sacrificiis igneis honoratur & libaminibus, equorum etiam & quadrigarum committuntur certamina: Dionysio teste lib. 2. Hanc âram quum ludos celebrabant, omnibus adire fas erat, reliquo anni tempore non licitum fuit, Alex. ab Alex. authore lib. 5. cap. 26. Sic autem Plutarchus:* ὁ βωμὸς ἐν τῷ μείζονι τῶν ἱπποδρόμων ἐστὶν ἀφανὴς τὸν ἄλλον χρόνον, ἐν δὲ τοῖς ἱππικοῖς ἀγῶσιν ἀνακαλυπτόμενος.

In ipsis autem Sacris victima erat Mulus, quoniam id genus quadrupedum primum vehiculo iunctum fuisse crediderunt.

Equos etiam & asinos coronis sertisq́ exornare, & feriari, nec illos labori admittere mos in eodem festo fuit Dionysio lib. 1. Plutarcho in Problematibus & Alex. ab Alex. lib. 5. cap. 26. authoribus: siue quòd Neptuno equestri diem festum agebant, & asinus propter equum pari fruebatur honore: siue quòd institutâ nauigatione, quum multa nauibus veherentur, otium quoddam ac quies iumentis his data est, vt Plutarchus Problemat. 48. indicat: vel etiam, quòd equos primùm Neptunus domuit, & equitandi artem inuenit, vt Alex. ab Alex. citato loco addit.

Ludi Romani, qui & Magni & Circenses dicti.

Ludi Romani, qui. LVdi *qui ab initio dicti fuere* Consuales, *de quibus modò egimus, progressu temporis* Romani Magni, & Circenses *quoque appellati sunt, Testem habeo Asconium Padianum qui Actione 1. in Verrem sic scribit*: Romani Ludi sub Regibus instituti sunt, Magniq́; appellati, quòd magnis impensis dati sunt: tunc enim primùm Ludis impensa sunt ducenta millia nummûm. Alij verò Magnos ludos dictos putant, quod Conso, Consiliorum Deo, id est, Neptuno Latium Regi, & rerum conditarum, & Diis magnis, id est, Laribus vrbis Romæ, dati sunt: quibus aiunt raptas Sabinas esse, vt videatur propter hoc dicere Vergilius: Magnis Circensibus actis. Nam & Magni & Circenses iidem sunt. *Liuius etiam lib. 1. ab Vrbe condita, in historia Tarquinii Prisci quinti Romanorum Regis, ad hos Ludos respiciens sic scribit*: Bellum primum cum Latinis gessit Tarquinius, & oppidum ibi Apiolas vi cœpit, prædáque inde maiore, quàm quanta belli fama fuerat, reuecta, ludos opulentius instructiúsque, quàm priores Reges, fecit. Tum primùm Circo, qui nunc maximus dicitur, designatus est locus, loca diuisa Patribus, Equitibúsque, vbi spectacula sibi quisque facerent, fori appellati, spectauêre furcis duodenos ab terra spectacula alta sustinentibus pedes, ludicrum fuit, equi pugilésque ex Hetruria maximè acciti: solennes deinde annui mansere ludi Romani, Magni, variéque appellati. *Valerius Maximus lib. 2. cap. 162.* Ad id, *inquit*, tempus Circensi spectaculo contenta erat ciuitas nostra, quod primus Romulus raptis virginibus Sabinis Consualium nomine celebrauit. *Ludouicus Viues quoque in suis ad cap. 17. lib. 2. de Ciuit. Dei D. August. Annotationibus hæc scribit*: Ludi quotannis Neptuno equestri celebrabantur, variè nominati Circenses, Magni, Romani, apud Priscos Consualia, &c. *Alexander etiam Sardus lib. 3. de Moribus gentium*, Sequebantur, *inquit*, ludi Romani à regibus instituti, & Romulo ipso, his enim ludis raptæ creduntur Sabinæ, &c.

Cur autem Romani *dicti sint non inuenio.* Circenses *verò, quasi circum enses. Nam, vt Seruius tradit in lib. 3. Georg quum rudis vetustas nondum loca huiuscemodi ludis apta adificâsset, inter enses & flumina eos celebrabat, vt ab vtraq; parte ignauis præsens esset periculum, & locum ipsum* Circum *appellabat. Exin locus muris septus, in quo ludi fiebant, nomen* Circi *retinuit. Quamuis Varro* Circum *inde nominatum velit*, quòd ibi Circum metas equi currerent. *Liuius autem refert, vt paulò antè indicauimus, Tarquinium Priscum Circo maximo primum designâsse locum, &c. Plinius verò author est lib. 36. cap. 15. Circum hunc maximum à Cæsare Dictatore extructum, longitudine trium stadiorum, latitudine vnius, sed cum ædificiis iugerum quaternûm, ad sedem* *Ludi hi cur Romani, Magni & Circenses dicti.*

ducen-

ducentorum millium & sexaginta.

Edebantur autem hi Ludi primùm à Regibus, deinde à Consulibus eorum successoribus, inde ab Ædilibus Plebeis, tandem à Curulibus, cùm designati essent in trium magnorum Deorum honorem, Iouis, Iunonis & Mineruæ. Colligitur hoc non obscurè ex Cicerone, qui lib. 1. Actionis 2. in Verrem, Nunc, *inquit,* sum designatus Ædilis: habeo rationem quid à populo Romano acceperim, mihi ludos sanctissimos, maxima cum ceremonia Ceteri, Libero, Liberæque faciendos, mihi Floram matrem populo plebique Romanæ ludorum celebritate placandam, mihi ludos antiquissimos, qui primi Romani appellati sunt, maxima cum dignitate ac religione Ioui, Iunoni, Mineruæq; esse faciendos.

Ludi Romani quando celebrati. *Etsi verò Tarquinius eos annuos fecerit, vt Liuius testatur, tamen posterioribus seculis nullum certum & definitum in anno tempus habuerunt: sed vel ad bellum ituri Consules eos sæpè vouerunt: Fecisse hoc primus omnium M. Furius Camillus Dictator legitur. Sic enim Liuius lib. 5. ab vrbe condita:* Latini, Hernicique operam suam pollicentes, ad id bellum venere: quibus quum gratias in Senatu egisset Dictator, satis iam omnibus ad id bellum paratis, ludos magnos ex Senatusconsulto Veiis captis se facturum vouit. *Idem in Punico bello refert, Decemuiros retulisse ad Senatum: ludos magnos vouendos esse, si bellatum esset prosperè aduersus Annibalem, Resq; publica in eo quo erat antea statu permansisset. Vel si quando Respublica laborabat & afflicta erat, Senatus aut Imperator hos ludos decreuit. Hinc Suetonius in Augusto, quum magnitudinem Varianæ cladis exposuisset,* Vouit, *inquit,* & magnos ludos Ioui Opt. Max. si Rempublicam in meliorem statum vertisset. *Fuerunt etiam in Natalitiis Cæsarum celebrati, vt est videre apud Iulium Capitolinum in Imp. Pertinace. Reperitur & in adoptione tales ludos à Cæsaribus aditos, vt intelligitur ex Spartiani Adriano. Sic quoque in publicis victoriis & triumphis celebrabantur.*

Cùmque primùm vno die, inde biduo, itemq; triduo agerentur, tandem plures dies iis attributi sunt. Fasti nonnulli veteres nouem continuos dies à prid. Non. Septembris, vsque ad prid. Idus celebratos eos fuisse perhibent: post quos biduo interiectos, alios ludos Romanos in Circo per quinque dies habitos; iidem referunt. Hos tamen Paulus Manutius Comment. in Actionem 1. Verrinam, institutos esse putat post illud tempus, quo Verres à Cicerone accusatus fuit.

Circenses & iam ab initio hi Ludi erant, vt ex Liuio manifestum est, tamen progressu temporis Scenici etiam facti sunt, quod idem Liuius testatur lib. 31. his verbis: Ludi Rmani Scenici eo anno magnificè apparatéque facti ab Ædilibus Curulibus L. Valerio Flacco, & L. Quinctio Flaminio biduum instaurati sunt.

Meridie autem celebratos hos Ludos ex Augustino colligitur, qui lib. 8. Confess. Circensium spectaculum Pomeridianum *vocat. Huc etiam facit quòd Suetonius in Claudio scribit:* Bestiariis, meridianísque adeò delectabatur, &c. Ludorũ Rom. ritus.

Ab initio autem magna cum simplicitate acti sunt hi ludi: paulò post Tarquinius Priscus opulentius instructiúsque eos celebrauit, & equos pugilesq; ex Hetruria accersiuit, ut Liuius testatur: sequentibus verò seculis crescente potentiâ Romanâ, profusis sumptibus facti sunt. Primò enim, omnis generis Pontifices, sacerdotes: flamines, sodales, auguresq; in Circensi pompa ordine incessisse Tacitus libro 3. indicat: Tum, *inquit,* supplicia diis, ludíque Magni ab Senatu decernuntur, quos Pontifices & Augures, & Quindecemuiri, Septemuiris simul & sodalibus Augustalibus ederent. *Hic mos à Christianis postea in solennitatem festi corporis Christi translatus est. Deinde, hanc processionem seu pompam præierunt qui simulachra & imagines Deo portarent. Sic enim Tacitus scribit libro 2.* Honores vt quísque amore in Germanicum aut ingenio validus, reperti, decretíque: vt Ludos Circenses eburnea effigies præiret, &c. *Suetonius etiam in Tito,* Quorum, *inquit,* omnium immemor, statuam ei auream in palatio posuit: & alteram ex ebore equestrem, quæ Circensi pompâ hodie quoque præfertur dedicauit. *Tertiò, bigis & quadrigis cucurrisse in Circensibus, non solùm Suetonius ostendit in Dictatoris historia, & Herodianus lib. 4. in vita Caracallæ, sed etiam in veteribus numismatibus repræsentatur.*

Erant verò carceres & metæ constitutæ, ad quas certi missus equorum certando procurrebant: ita emissiones equorum vocabantur in ea solennitate. Liuius lib. 7. ab vrbe condita huius rei meminisse videtur. Et Tranquillus in Claudio testatur, Circum maximum marmoreis carceribus, auratisq; metis, quæ vtraque & tophina & lignea antea fuerint, excultũ fuisse à Claudio.

In his præterea fuerunt Solennia curricula septem: nam septeno circuitu currebant aurigæ, & 25. missus, quæ Domitianus ad quina spacia contraxit: & missus ad centenos propagauit, eodem Tranquillo authore. Vltimus equorum missus vocabatur Ærarius, proprio vocabulo, & seorsim ex eo, quòd de collatione populi exhibebatur. Erant etiam in his ludis Desultores, *non equi, sed homines illiita appellati, qui præludia ludorum faciebant, & qui missus equorum denunciabant exituros.*

In iisdem quoque quatuor factiones, videlicet

Ludorum Rom factiones.

Veneta, *quæ cærulea*: Prassina, *quæ viridis dicta fuit*: Alba & Rosea, *coli celebraríque solita fuerunt: quibus addidit duas Domitianus Imp.* Purpuream & Aurati Panni. *Sic enim Tranquillus in Domitiano*, Duas, *inquit*, Circensibus gregum factiones, aurati, purpureíque panni ad quatuor pristinas additi. *Pannóque versicolore per singulas factiones certabatur: in quibus spectantium fauor, & aura popularis gratiáque & studium ad victoriam multum loci dedit. Nam tanto fauentium studio hinc inde certabatur, quum suos quisq́; clamore & plausu foueret, vt magis studio & colore panni, & fauore quo affecti erant, quàm verâ virtute niterentur, úq́; popularis fauor & gratia non dubiam plerunq́; victoriam dedit: adeò vt non populus modò, sed & Principes ingenti studio & gratiâ factionum contenderent. Siquidem Vitellius Venetæ factioni ita addictus erat, vt eos per æqua & iniqua amplo fauore prosequeretur, adeò vt quosdam, qui clarè maledixerant, occidi iuberet. Sicut Prasinæ deditus erat Caligula & Nero Impp. Fertur autem Verus Antoninus à Venetæ factionis hominibus, quam odio execrabili prosequebatur, intoleranda probra & contumelias tulisse, quòd contra eos Prasinæ studeret.*

Consul etiam Romæ, Importunus *nomine*, *anno Domini* 509. *in consuetorum exhibitione munerum, & editione Circensium, fauens Venetæ factioni, in Prasinos se parum æquum exhibuit, dum vnus ex iis, annuente Consule, interficeretur, vt apparet ex Epistola Theodorici Regis Italiæ ad Speciosum scripta, vt est videre apud Caßiodorum lib.*1.*epist.*27.

Ludorum Rom. signum.

Præualuit etiam mos, vt Prætor, aliúsve Magistratus, qui Ludis præerat, Mappam *aurigis mitteret, & cursus signum daret, quod erat futurorum Circensium initium. Id à Nerone tali casu fluxisse in morem Caßiodorus testatur*: *Cùm Nero prandium protenderet, & celeritatem auidus spectandi populus flagitaret, ille mappam, quâ tergendis manibus vtebatur, iußit abiici per fenestram, vt sciret populus prandium finitum.*

In Ludis Rom. feræ exhibitæ.

Feræ denique, & præcipuè insolitæ populo in Circensibus ab Augustis exhibebantur: quæ partim à venatoribus, partim à condemnatis conficiebantur. Sic enim Suetonius in Augusto, cap. de Spectaculis scribit: In Circo aurigas, cursorésque & confectores ferarum, & nonnunquam ex Nobilissima iuuentute produxit. *Appellabantur autem tales confectores à bestiis, quas cogebantur conficere* Bestiarii. *De huiuscemodi ludis loquitur Liuius lib.*9. *Dec.*4. Apparatos, *ait*, ludos M. Fuluius, quos vouerat Ætolico bello, fecit. Multi artifices ex Græcia venerant, honoris eius causâ. *Athletarum quoque certamen primo Romanis spectaculo fuit, & venatio data leonum & pantherarum, & propè huius seculi copiâ ac varietate ludicrum celebratum est.*

Harum verò productionum bestiarum in spectaculum, subinde meminere procedentis imperii authores. Plinius enim scribit, Elephantes in Circo pugnârunt Claudii Pulchri ædilitate Curruli, aduersus tauros. Pugnauere & Cæsari Dictatori tertio Consulatu viginti contra pedites quingentos. Iterúmque totidem turriti cum sexagenis propugnatoribus eodem quo priore numero peditum, & pari equitum ex aduerso dimicante. Leonum simul pugnam Romæ primus dedit Scæuola Præfectus in Curruli ædilitate: Pompeius M. in Circo iubatos 315. *Cæsar Dictator* 400. *Senatus Consultum fuit vetus, ne liceret Africanas Pantheras in Italiam traducere. Contra hoc tulit ad plebem Cn. Aufidius tribunus plebis, permisitq́; Circensium gratiâ importari. Scaurus ædilitate suâ primus varias misit. Cn. Pompeius deinde* 410. *Augustus* 420. *Idem postea in theatro Romæ ostendit tigrim mansuefactam in cauea. Claudius Nero quatuor pariter mansuefactas. Camelum equo similem collo, pedibus & cruribus boui, camelo capite, albis maculis, rutilum colorem distinguentibus, Cæsar ludis Circensibus primum dedit. Pompeius ludis ostendit primus Chaum Calliraphium, quem vocant, effigie lupi, pardorum maculis. Idem Cephos ex Æthiopia, quorum pedes posteriores humanis cruribus, priores manibus fuere similes. Hippopotamum & crocodillos quatuor M. Scaurus ædilitate suâ temperario theatro dedit. Domitius Ænobarbus ædilis Curulis vrsos Numidicos centum & totidem venatores Æthiopes in Circo. Claudius exhibuit Thessalos equites, qui feros tauros per spacia Circi agebant, insiliebántque defessos & ad terram cornibus detrahebant. Titus Vespasianus munus edidit apparitißimum largißimúmque: Gladiatores atque vno die quinque millia omnis generis ferarum. Domitianus in Circo præter solennes bigarum & quadrigarum, cursus prælium etiam duplex equestre & pedestre commisit. Adrianus in Circo multas feras & sæpè centum leones interfecit. Antoninus pius munera dedit, in quibus elephanti, crocutæ Rhinocerotos, crocodilli atque hippopotami, & omnia ex omni orbe terrarum animalia etiam tigres fuere: Centum quoque boues vnâ mißione dati. Gordianus verò duodecim populo Romano spectacula per singulos duodecim dies dedit ædilitatis suæ tempore: ita vt gladiatorum nonnunquam quingenta paria, & nunquam minus centum quinquaginta, feras Libycas vno die quandoque ediderit. Erat ei sylua in qua habuit ceruos ducentos: Britannos equos feros triginta: oues feras mille albas: decem aureas capreas, quas scilicet ipse inaurari fecerat: Struthiones Mauros miniatos trecentos: onagros triginta: apros centum quinquaginta: ibices ducentas: damas ducentas. Hæc omnia*

popula

populo diripienda concessit, die muneris quod sextum edebat. Philippus primus Imperator Christianus, cùm millesimus annus ab vrbe condita in suum & filii Consulatum incidisset, Seculares ludos & munera edidit Circensia. In quibus fera sunt data, quas Gordianus in triumphum Persicum parauerat: elephanti duo & triginta: tygres 20. leones mansueti 60. leopardi mansueti 30. belbi, id est hyena 10. gladiatores fiscales paria mille: Rhinoceros vnus: archoleontes 10. Camelopardali 10. equi feri 40. Flauius Vopiscus in Probi historia.

Acclamationes denique benè compositæ more maiorum in Circensibus spectaculis fiebant: Ea verò progressu temporis studio partium & factionum iurgiis & contumeliis, quin etiam cadibus interdum miscebantur, vt ex dicta epistola Theodorici Regis intelligitur: Soletis, *inquit,* aëra ipsa mellifluis implete clamoribus, & vno sono dicere quod ipsas quoque belluas delectet auditet proferris voces organo dulciores: & ita sub quadam harmonia, citharæ concauum, theatrum per vos resonat, vt sonos posset quilibet credere, quàm clamores. Num quid inter ista rixæ decent, aut inflammata contentio? Abiicite furorem læsi, itam gaudentes excludite, &c. *Hac autem non tantum in Romanis Ludis, sed in Circensibus omnibus spectaculis edebantur.*

Circensia spectacula improbata ab Ethnicis.

Non probauit autem Cicero hac Circensia spectacula, & venationes, pugnas & cades hominum atque ferarum in iis factas. Sic enim ad Caluisium scribit: Circenses erant, quo genere spectaculi ne leuissimè quidem teneor, nihil nouum, nihil varium, nihil quod non semel spectâsse sufficiat. *Rursus ad M. Marium idem,* Omninò si quæris ludi apparatissimi, sed non tui stomachi. Apparatûs spectatio tollebat omnem hilaritatem: Quid enim delectationis habent sexcenti muli in Clitemnestra, aut in equo Troiano cratetarum tria millia: aut armatura varia peditatûs & equitatûs in aliqua pugna? quæ popularem admirationem habuerunt, delectationem tibi nullam attulissent. Non enim te credo Græcos & Oscos ludos desiderare. Reliquæ sunt venationes binæ per singulos dies magnificæ: nemo negat: sed quæ potest esse homini politico delectatio? cùm aut homo imbecillus à valentissima bestia laniatur, aut præclara bestia venabulo transuerberatur? Extremus Elephantorem dies fuit, in quo admiratio magna vulgi atque turbæ, delectatio nulla exstitit: quin etiam misericordia quędam consequuta est atque opinio huiusmodi, esse quandam illi belluæ cum genere humano societatem. *Hac omnia Cicero Ethnicus de Circensibus Ludis.*

Circensia spectacula damnata à Christianis Doctoribus.

Cùm verò iidem Ludi sub Christianis Imperatoribus quoque Romæ retinerentur & ederentur, atque etiam aliis in locis multis similia Spectacula celebrarentur, Omnes vbique locorum, siue in Oriente, siue in Occidente, Sanctissimi Patres quoque suis in concionibus atque etiam scriptis magno zelo ac studio declamârunt aduersus Christianos spectacula eiusmodi frequentantes, atque etiam interdum edentes. Imò adeò ea detestatos esse Saluianus author est, vt non finerent tingi quemquam sacro baptismate, nisi solenni ritu abrenuncians Satana & pompis eius, spectaculis pariter disertis verbis se renunciare profiteretur. At vindex periurii Deus, & prauaricationis Vltor, quum nec per Visigothos, Vuandalos, Erulos & Ostrogothos Romanam vrbem inuadentes, eiusmodi spectacula è gentilitia superstitione manantia aboleri potuisse conspiceret, postea Longobardis aperuit muros & portas Vrbis, qui eiusmodi damonum officinas opificibus vacuas penitus redderent, vt non essent amplius qui huiusmodi diabolicas nũdinas frequẽtarent.

Circensia spectacula improbauit etiam Theodoricus Italiæ Rex.

Non probauit etiam hac Circensia & similia Spectacula Theodoricus Ost Gothus Italia Rex. Nam in epistola ad Speciosum de Circensibus ita scribit: Spectaculum expellens grauissimos mores, inuitans leuissimas contentiones, euacuator honestatis, fons irriguus iurgiorum, quod vetustas quidem habuit Sacrum, sed contentiosa posteritas fecit ludibtium, *&c. Detestatur Rex barbarus, quod tamen prastare cogebatur inuitus. Nam ad finem epistola,* Hæc, *inquit,* nos fouemus necessitate populorum imminentium, quibus votum est ad talia conuenire, dum cogitationes ferias delectantur abiicere. *Et in fine:* Expedit interdum desipere, vt populi possimus desiderata gaudia continere. *Hac ipse quidem, postquam eadem epistolâ Circi & Circensium ludorum gentilitia sacra pandit, prorsus indigna qua à Christianis frequentarentur. Flauius Vopiscus in Probi historia,* Venationem, *inquit,* in Circo amplissimam dedit, ita vt populus cuncta diriperet. Genus autem spectaculi fuit tale: Arbores validæ per milites radicitùs euulsæ connexis latè longéque trabibus affixæ sunt, terrâ deinde superiectâ, totúsque Circus ad syluæ consitus speciem, gratia noui viroris effronduit. Immissi deinde per omnes aditus struthiones mille, mille cerui, mille apri, mille damæ, ibices, oues feræ, & cætera herbatica animalia, quanta vel ali potuerunt, vel inueniri. Immissi deinde populares, rapuit quisque quid voluit. *Spartianus in vita Adriani Imp.* In Circo *ait,* multas feras, & sæpècentum leones interfecit, militates Pyrrhicas populo

frequenter exhibuit. *Hoc verò ante constitutum imperium moris non fuit. Vnde Liuius lib.4. Dec.5. in Macedonici belli descriptione*, Iuuenes, *ait*, quidam Romani ludicro Circensi cum vsu belli verso partem humillimam muri cœperunt: mos erat tum, nondum hac effusione inductâ, bestiis omnium gentium Circum complendi, varia spectaculorum conquirere genera.

Vinalia Altera, quę & Rustica dicebantur.

VInalia Altera *celebrabantur* 13. *Calend. Septemb. Plinio authore lib.*18.*c.*29. *quidam ad* 12. *Cal. Septemb. referunt ex Varronis authoritate. Sic enim Varro lib.*5. *de lingua Latina: Vinalia Rustica dicuntur, ante diem* 12. *Calend. Septembr. Illis Flamen Dialis vindemiam auspicatus maturis vuis, vinum legere, & vindemiam fieri iubebat: tum agnam Ioui immolabat, inter cuius exta cæsa & proiecta Flamen vinum legit. Apud Thusculanos enim lege cautum erat, ne quis vinum nouum, antequam Vinalia calentur, in vrbem inueheret: apud Laurentes, ne quis poma ex alieno legeret, quæ humeris vectarentur: apud Græcos, ante vernum æquinoctium ne quis vitem incideret, neque vuam ante autumnale æquinoctium gustaret: apud Romanos verò, Vino & nouis frugibus, antequam Flamen primitias libâsset, nulli vesci licuit. Alexander ab Alex. lib.*6.*cap.*8.*ex Varronis lib.*5. *de Latina lingua.*

*Celebrata autem videntur hæc Vinalia ceu Bacchanalia quædam, priuatim quoque per singulas domos veluti Sacrum quoddam, potu vini vberiori, & omnis generis lasciuiâ. Id non obscurè colligi posse arbitror ex Taciti lib.*11. *vbi Messalinam, Claudio Cæsare marito absente, introducit ludicrum tale, vt tegeret adulterium, celebrasse:* At Messalina, *inquit*, non aliàs solutior luxu, adulto autumno simulachrum vindemiæ per domum celebrabat, vrgeri prælа, fluere lacus, & fœminæ pellibus accinctæ assultabant, ut sacrificantes vel insanientes Bacchæ. Ipsa crine fluxo thyrsum quatiens, iuxtáque Silius hederâ vinctus, gerere cothurnos, iacere caput, strepente circum procaci choro.

Venatorum Festum.

CElebrabatur 13. *Cal. Sept. Romæ quoque festum* Venatorum, *vt P. Eberus testatur in suo Calendario historico.*

Vulcanalia.

Vulcanaliorum dies, Ludi. eorúmque ritus.

VVlcanalia *vetus Calendarium refert ad diem* 23. *Augusti: Festus autem ad diem* 29. *eiusdem mensis. Celebrabantur autem in honorem Vulcani, & ludi fiebant in Circo Flaminio: quo die etiam populus pro se animalia in ignem mittebat, Gyraldo teste de Diis gentium Syntagmate* 13. *Vide etiam Epigrammata vrbis Romæ folio* 165. *Alia sunt ab his quæ mense Maio fieri suprà diximus.*

Vulcani templum cur extra Romam.

*Templum Vulcani à Romulo extra muros vrbis fuit positum: vel quòd filius Martis cum existimaretur, propter fabulosam illam Vulcani aduersus Martem Veneris causa simultatem, Vulcanum in eadem vrbe eodémque cum Marte domicilio esse noluit. Aut templum illud iam inde ab initio ædificatum à Romulo fuit, vt ibi vnà cum Collega suo Tatio curiam haberet, in qua de rebus arcanis cum senatu nemine interueniente quietè posset consultare. Vel, quòd verisimillimum est, quum Romæ ab incendiis statim à primis temporibus multum esset periculi, colendum quidem Deum igni præfectum, sed extra vrbem locum ei assignandum statuerunt, vt Plutarchus refert in Quæst. Rom. quæst.*47.

Opis Consiuæ Festum.

Ops Consiua vnde dicta.

OPis Consiuæ Festum & Sacrum *in Capitolio celebrabatur* 25. *die Augusti, vt est videre in veteri Calendario, & in Gyraldi ac Iunij Fastis. Dicta est autem Ops Consiua à satu, nam terra existimabatur esse. De hac verò Dea eiúsque festo Varro de Latina lingua sic scribit:* Opi Consiua dies, *inquit*, à Dea Ope Consiua, cuius in Regia sacrarium: quod ideò actum, vt eò præter virgines Vestales & sacerdotem publicum introeat nemo: is quum eat, suffibulum haud habeat.

Furinalia.

Furinalia, & Dea Furina quæ.

FEriæ quæ Furinalia *dicuntur in honorem Furinæ Deæ institutæ fuerunt, de qua tamen Varro testatur, quòd vix suo tempore nota fuerit: ei tamen flamen etiam Furinalis attributus fuit. Deæ huius Furinæ meminit & Martianus in secundo, ac Cicero in tertio de Natura Deorum, Eumenidas commemorans.* Quæ, *inquit*, si Deæ sunt, quarum & Athenis fanum est, & apud nos, vt ego interpretor, lucus Furinæ, Furiæ Deæ sunt speculatrices (credo) & vindices facinorum & sceleris. *Gyraldus de Diis celebrata ait Furinalia* 6. *Cal. Septembr. In Calendario veteri referuntur ad* 8. *Cal. Sextil.*

ΦΑΛΛΑΓΩΓΙΑ.

Augusto M. membrum virile Romæ cultum.

MEnse etiam Augusto res Celebrata sermonibus proditur, vt matronæ Romanæ membri virilis figuram Diuinis colerent honoribus: quam extra portam Collinam ad ædem

Veneris

Veneris cum pompa sacrorum deferebant, Ægyptiorum more: mox à castissima & spectata pudicitia matrona, præter tamen matronale decus, in sinu Veneris locaretur: vt refert Alexander ab Alexand. lib. 3. cap. 18. & Adrianus Iunius in suis Fastis, vbi ad diem 26. Augusti hoc festum ponit, & φαλλαγωγίαν à Græcis vocari dicit, quod etiam Theodoretus & Phurnutus testantur: à φαλλός, quod Priapum significat. Mutuati sunt Romani morem hunc turpissimum fœdissimúmque à Græcis, quibus Melampus eum ex Ægypto attulit, vt Herodotus lib. 2. indicat. Ad hoc festum Priapi Prudentius alludit contra Symmachum, quum de Diis Gentilium tractat, sic canens:

Hic Deus è patrio prȩnobilis Hellesponto,
Venit adúsque Italos, Sacris cum turpibus hortos
Sinum lactis, & hæc votorum liba quotannis
Accipit, & ruris seruat vineta Sabini,
Turpiter adfixo pudeat quem visere ramo,

Canum Festum.

Canum Festi dies & origo.

C*ælius lib. 17. cap. 28. ex Græcis authoribus indicat*, Panagyrin. Canum *mense Augusto à Romanis solitam celebrari, in memoriam vrbis captæ à Gallis, & quòd Capitolio ab iisdem obsesso, canes anserum vigiliâ superati fuerant: ac propterea in hoc festo canes cruci affigebantur, ansere puluino insidente. Hoc ipsum arbitror à Plinio quoque significatum lib. 29. cap. 4. vbi canes ait annua pendere supplicia inter ædem Iuuentutis & Sumani, in furca viuos arbore fixos sambucea. Meminit etiam Alex. de Alex. lib. 3. cap. 12. vbi porrò addit, nisi crux seu furca illa ex sambuco facta esset, sacrum ritè fieri minimè putâsse.*

CAPVT XXIII.

Festa & Sacra quæ mense Septembri à Grȩcis sunt Celebrata.

MAIMAKTHPIA.

Mamacteria cur instit.

M*Αιμακτηρια Festum fuit Atheniensium, à quo nomen habet mensis* Μαιμακτηριών, *in quo celebrabatur, quiá Septembri nostro maxima ex parte respondet. Festum etiam ipsum sic dictum fuit à Ioue* Μαιμάκτη, *hoc est, furore percito, turbido & impetuoso, quòd in eo sacra fierent ad Iouialium imbrium impetum sedandum: nam hyems hoc mense & aër turbari incipit: vt Lysimachides de mensibus Atheniensium testatur: hinc & Vlpianus in Demosthenis Olynth. 3. hunc hyemis & pluuiarum mensem vocat.*

ARIADNÆ Festum.

Festi huius origo.

A Mathusij *in Cypro Sacrum faciebant* Ariadnæ, *Festúmque celebrabant, ex instituto Thesei. Plutarchus enim in eius vita refert, mortuâ in partu Ariadna,* ἐπελθόντα τὸν Θησέα, καὶ περίλυπον γενόμενον, τοῖς μὲν ἐγχωρίοις ἀπολιπεῖν χρήματα συντάξαντα θύειν τῇ Ἀριάδνῃ, δύο δὲ μικροὺς ἀνδριαντίσκους ἱδρύσασθαι, τὸν μὲν ἀργυροῦν, τὸν δὲ χαλκοῦν. Ἐν δὲ τῇ θυσίᾳ τοῦ Γορπιαίου μηνὸς ἱσταμένου δευτέρᾳ κατακλινόμενον τινὰ τῶν νεανίσκων, φθέγγεσθαι καὶ ποιεῖν ἅπερ ὠδίνουσαι γυναῖκες: *Hoc est*, Aduenientem Theseum, doloréque confectum, incolis reliquisse pecunias, quæ in Adriadnæ sacrificium erogarentur. Duo præterea exigua statuisse simulachra, alterum argenteum, æneum alterum. In sacrificio autem, quod fit die secundâ Gorpiæi mensis (*qui Septembri nostro respondet*) adolescentem in lecto iacentem vociferare, cæteráque facere, quæ à parturientibus mulieribus fieri solent. *Ibidem Plutarchus indicat, Naxios quosdam scriptores referre, duas fuisse Adriadnas: earum alteram in Naxo nuptam fuisse Dionysio, Staphylúmque peperisse: Iuniorem verò à Theseo raptam, ab eodem verò repudiatam in Naxum accessissen, nutricemq́; cum ea Corynnâ nomine, cuius demonstretur sepulchrum. Defunctam verò ibi Adriadnen, honores iis quos diximus non similes assequutam: nam illius celebritatem ludis lætitiáque agitari: quæ autem in huius honorem fiant sacrificia, mœrore omnia ac luctu esse referta.*

Sacri Ariadnæ ritus.

Festum Parentationis eorum qui ad Platæas in pugna aduersus Persas occubuerunt.

Solennitatis huius diei; origo & ritus.

P*Lataenses decimo sexto die* Μαιμακτηριῶνος *quotannis maximâ Solennitate Sacra fecerunt & Festum celebrârunt eorum Manibus, qui contra Persas fortiter præliantes Duce Pausaniâ, ad Plateas occubuerant, & ibidem sepulti erant, authore Plutarcho in Aristide, vbi & pompam ac ceremonias eius luculenter his verbis describit:* ἐκ τούτου γενομένης ἐκκλησίας κοινῆς τῶν Ἑλλήνων, ἔγραψεν Ἀριστείδης ψήφισμα συνιέναι μὲν εἰς Πλαταιὰς καθ' ἕκαστον ἐνιαυτόν τοὺς ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος προβούλους καὶ θεωρούς, ἄγεσθαι δὲ πενταετηρικὸν ἀγῶνα τῶν Ἐλευθερίων: εἶναι δὲ σύνταξιν Ἑλληνικήν, μυρίας μὲν ἀσπίδας, χιλίους δὲ ἵππους, ναῦς δ' ἑκατόν, ἐπὶ τὸν πρὸς βαρβάρους πόλεμον, Πλαταιεῖς δὲ ἀσύλους καὶ ἱεροὺς ἀφεῖσθαι τῷ θεῷ θύοντας ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος. Κυρωθέντων δὲ τούτων, οἱ Πλαταιεῖς ὑπεδέξαντο τοῖς πεσοῦσι καὶ κειμένοις αὐτόθι τῶν Ἑλλήνων ἐναγίζειν καθ' ἕκαστον ἐνιαυτόν, καὶ τοῦτο μέχρι νῦν δρῶσι

ctionem ab Horatio Consule Idibus Septembr. solenni ritu dedicatum est Ioui, eiúsque dedicationis memoria quotannis hoc die repetita fuit, ut refert Plutarchus in Publicala, & Liuius.

Claui Figendi Solennitas.

Claui figendi qualis solennitas.

E*Odem quoque die Prætor maximus clauum figit. Quæ autem* CLAVI FIGENDI *Solennitas fuerit Liuius docet lib.* 7. *Dec.* 1. Cùm fortè, *inquit*, ludos Circus Tiberi superfuso irrigatus impediisset, id verò veluti auersis iam diis, aspernantibúsque placamina iræ terrorem ingentem fecit. Itaque C. Genutio, & L. Æmilio Mamerco secundum Coss. cum piaculorum magis conquisitio animos, quàm corpora morbi afficerent: repetitum ex seniorum memoria dicitur, pestilentiam quondam clauo à dictatore fixo sedatam. Eâ religione adductus senatus, Dictatorem claui figendi causâ dici iussit: dictus L. Manilius Imperiosus, is Pinarium magistrum equitum dixit. Lex vetusta est: priscis literis, verbísque scripta: vt qui Prætor Maximus sit, Idibus Sept. clauum pangat. Ficus fuit dextro lateri ædis Iouis Optimi Maximi, eâ parte quâ Mineruæ templum est: eum clauum, quia raræ per ea tempora literæ erant, notam numeri annorum fuisse ferunt, eóque Mineruæ templo dicatam legem, quia numerus Mineruæ inuentum sit. Volsiniis quoque clauos indices numeri annorum fixos io templo Nortiæ Deæ Hetruscæ comparere, diligens talium monumentorum author Cincius affirmat. M. Horatius Consul ex lege templum Iouis Opt. Max. dedicauit, anno post exactus Reges. A Consulibus postea ad Dictatores, quia maius imperium erat, solenne Claui figendi translatum est. *Meminit huiusmodi solennitatis idem lib.* 8. *Dec.* 1. *quum ob veneficia mulierum Romanarum talem repetitam Solennitatem scriberet, his verbis*: Itaque memoriâ ex annalibus repetitâ, in secessionibus quoodam plebis clauum ab Dictatore fixum, alienatásque discordiâ mentes hominum, eo piaculo compotes sui fecisse, Dictatorem Claui figendi causâ creari placuit: creatus Cneus Quintilius, magistrum equitum L. Valerium dixit: qui fixo clauo magistratu se abdicauit. *Et iterum lib.* 9. *Decad.* 1. Amplexus regni nomen, ut qui optimo iure Rex Romæ creatus sit, creatum se dicet, quem semestri dictaturâ, quem interregno quinque diebus contentum fore putes? quem Claui figendi, aut Ludorum causâ dictatorem audacter Crees. *Huc alludit monumentum Romæ inuentum*: M. HORATIVS CONSVL EX LEGE TEMPLVM IOVIS OPT. MAX. DEDICAVIT ANNO POST EXACTOS REGES A CONSVLIBVS. POSTEA AD DICTATORES, QVI MAIVS IMPERIVM ERAT, SOLENNE CLAVI FIGENDI TRANSLATVM EST.

Natalitii Ludi.

Dies 23. solennis Romæ, eiúsque ritus. Ludi Natalitii.

V*Igesimus tertius dies mensis Septembris Natalis fuit Augusti Cæsaris, ut Suetonius in eius vita refert. Hunc diem Equites Romani sponte atque consensu biduo semper celebrârunt, eodem authore. Cursus etiam equorum hoc die in sempiternum instituti, Dione teste. Ludi enim in Natalibus Magnorum virorum apud veteres edebantur, qui* Natalitii *dicebantur. Sic Natalitii Alexandri Magni* 8. *Idus Februarii*: 4. *Cal. Febr. Constantini M. & Iunioris* 7. *Id. Augusti: Cal. April. Antonini*: 3. *Id. April. Veri Impp.* 4. *Id. Iulias Cæsaris Dictatoris*: 6. *Cal. Nou. Adriani*: 4. *Cal. Decemb. Neruæ*: 18. *Cal. Decemb. Septimiani* 13. *Cal. Ian. Gordiani*: 9. *Cal. Ian. Titi Cæsaris celebrabantur. Et de his accipienda sunt authorum loca: Capitolini in Pio*: Circenses Natali suo dicatos non respuit. *Æl. Spartiani in Adriano*: Gladiatorum munus per sex dies continuos exhibuit, & mille feras natali suo addidit. Optimos quósque de Senatu, in contubernium Imperatoriæ maiestatis asciuit, ludos Circenses præter natalitios decretos sibi respuit. *Hæc verò Natalitia Pontificii progressu temporis sanctis mortuis accommodârunt.*

Meditrinalia.

Meditrinalia eorum ritus.

M Editrinalia *solennitas fuerunt pridie Cal. Octob. vt est in veteri Calendario in honorem* Midittrioæ *deæ celebrata, sic à Medendo dicta.* Mos autem erat, *vt ait Festus*, Latinis populis, quo die quis primùm gustaret mustum, dicere ominis gratiâ Vetus nouum vinum bibo: veteri nouo morbo medeor. A quibus verbis etiam Meditrinæ Deæ nomen acceperunt, eiúsque Sacra Meditrinalia dicta sunt. *Varro de Latinâ linguâ libro* 5. *ait*, Meditrinalia, dies dictus est à medendo: *quod, vt ait Flaccus*, Flamen Martialis dicebat hoc die solitum vinum nouum & vetus libari, & degustari medicamenti causâ: quod facere solent etiam nunc multi, quum dicant: Nouum vetus vinum bibo: nouo veteri morbo medeor: sicut ad primitias pomorum noua esse dicebant vetera, & alia exoptabant noua; ominis causâ: *Alex. ab Alex. lib.* 6. *cap.* 9. *in alio tamen Calendario ad* 5. *Idus Octobr. celebritas refertur.*

Eodem

Epulum Mineruæ. *Eodem quoque die* Epulum Mineruæ *fuit, vt in veteri Calendario annotatum est: sunt tamen qui* 4. *Calend. Octobr. tribuant.*

Capvt XXV.

Festa quæ mense Octobri à Græcis sunt Celebrata.

ΠΥΑΝΕΨΙΑ.

Festi huius nomina. Πυανέψια Pyanepsia *Atheniensium festum fuit, menséque* Πυανεψιῶνι, *qui Octobri nostro respondet, & nomen à Festo quòd in eo agitur habet, celebratum fuit. Alii Græci hanc Celebritatem vocârunt etiam* Πυανοψίαν *&* Πανοψίαν. *Sic enim Harpocration ex Apollonio & iis qui de festis Atheniensium scripserunt, refert.* καὶ ἡμεῖς, *inquit*, πυανοψίαν ταύτην τὴν ἑορτὴν καλοῦμεν: οἱ δὲ ἄλλοι Ἕλληνες πανοψίαν, ὅτι πάντας εἶδον καρποὺς τῇ ὄψει. *Notandum etiam, pro* πυανοψία *(vt apud Suidam scribitur) apud Harpocrationem scriptum esse* ποιανοψία, *& quidem bis. Sed Apollonius apud Harpocrationem indicat,* δεῖ λέγειν πυανέψια, καὶ τὸν μῆνα πυανεψιῶνα, dici oportere Pyanepsia, & mensem Pyanepsiona.

Pyanepsia vnde dicta. *Nomen habet hoc Festum à fabis, quæ in eo coquebantur in honorem Apollinis. Vnde Apollonius apud Harpocrationem reddens rationem, cur non Pyanopsia seu Panopsia, sed Pyanepsia dici debeat, hæc subiungit:* πύανα γὰρ ἕψουσι ἐν αὐτῇ τῇ ἑορτῇ, *id est*, Fabas coquunt in hoc Festo. *Et quia faba flatus ventris excitant,* πυανέψια ποδὴ ἑορτὴ *apud Athenæum lib.* 9. *cap.* 27. *dicitur.*

Pyanepsiorum origo. *Authorem eius alii alium faciunt: plerique tamen ad Theseum referunt, qui hoc Festum & Sacrum instituisse & Apollini vouisse dicitur, in memoriam felicis sui reditûs: quòd interfecto Minotauro in insula Creta, & liberatis Athenis à difficili tributo, secum ex Creta obsides Atheniensium liberos reducens, hoc die vrbem ingressus sit.*

Pyanepsia quo die celebrata. *Harpocration autem ex Apollonio refert,* πυανεψιῶνος ἑβδόμῃ τὰ πυανέψια ἄγεσθαι, *hoc est*, septimâ Pyanepsionis celebrata Pyanepsia: *quod etiam Suidas testatur, & Plutarchus in Theseo. Quocirca hallucinari videtur eius loci interpres Lapus, qui* ἑβδόμην πυανεψιῶνος *Nonas Iulii reddidit.*

Pyanepsiorum ritus. *Plutarchus eodem loco originem, ritus ac ceremonias, huius solennitatis, his verbis describit:* καταπλεύσας ὁ Θησεὺς, ἔθυε μὲν αὐτὸς ὡς ἐκπλέων θυσίας ηὔξατο τοῖς θεοῖς Φαληροῖ: κήρυκα δὲ ἀπέστειλε τῆς σωτηρίας ἄγγελον εἰς ἄστυ. Οὗτος ἐνέτυχεν ὀδυρομένοις τε πολλοῖς τὴν τοῦ βασιλέως Αἰγέως τελευτὴν, καὶ χαίρουσιν ὡς εἰκὸς ἑτέροις, καὶ φιλοφρονεῖσθαι καὶ στεφανοῦν αὐτὸν ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ προθύμοις οὖσι. Τοὺς μὲν οὖν στεφάνους δεχόμενος, τὸ κηρύκειον ἀνέστεφεν, ἐπανελθὼν δὲ ἐπὶ θάλασσαν, οὔπω πεποιημένου σπονδὰς τοῦ Θησέως, ἔξω περιέμεινεν, μὴ βουλόμενος τὴν θυσίαν ταράξαι. Γενομένων δὲ τῶν σπονδῶν, ἀπήγγειλε τὴν τοῦ Αἰγέως τελευτήν. Οἱ δὲ σὺν κλαυθμῷ καὶ θορύβῳ σπεύδοντες ἀνέβαινον εἰς τὴν πόλιν, ὅθεν καὶ νῦν ἐν τοῖς ὠσχοφορίοις, στεφανοῦσθαι μὲν οὐ τὸν κήρυκα λέγουσι, ἀλλὰ τὸ κηρύκειον, ἐπιφωνεῖν δὲ ταῖς σπονδαῖς, ἐλελεῦ εἶα αὖ, τοὺς παρόντας, ὧν τὸ μὲν σπεύδοντες ἀναφωνεῖν καὶ παιωνίζοντες εἰώθασι, τὸ δὲ ἐκπλήξεως καὶ ταραχῆς ἐστί. Θάψας δὲ τὸν πατέρα, τῷ Ἀπόλλωνι τὴν εὐχὴν ἀπεδίδου τῇ ἑβδόμῃ τοῦ πυανεψιῶνος μηνὸς ἱσταμένου. Ταύτῃ γὰρ ἀνέβησαν εἰς ἄστυ σωθέντες. ἡ μὲν οὖν ἕψησις τῶν ὀσπρίων λέγεται γίνεσθαι, διὰ τὸ σωθέντας αὐτοὺς εἰς ταὐτὸ συμμῖξαι τὰ περιόντα τῶν σιτίων, καὶ μίαν χύτραν κοινὴν ἑψήσαντες, συνεστιαθῆναι καὶ συγκαταφαγεῖν ἀλλήλοις καὶ τοιαῦτα τινὲς ἐπὶ τοῖς Ἡρακλείδαις γίνεσθαι λέγουσιν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων διατρεφομένοις: οἱ δὲ πλείονες ὡς προείρηται. *Hoc est,* Naue eò aduectus Theseus, Solennia sacra quæ in discessu vouerat, Diis immortalibus peregit. De incolumitate etiam nuntium in vrbem misit. Is multos ob Regis Ægei interitum in squalore & lachrymis mœstos inuenit: alios etiam, vt credibile est & æquum ob eius salutem, lætitiâ exultantes, & illum certatim cum plausu & coronis excipientes. Acceptis igitur coronis caduceum coronauit. Reuersus autem ad mare, nondum peractis à Theseo libationibus, extra spectauit, quod sacrificium turbare nollet: quo absoluto, nuntiauit Ægei mortem. Illi magno luctu, tumultu & trepidatione se in vrbem receperunt: vnde hodiéque consuetudo manet, vt in Oschophoriis non nuntius ipse, sed caduceum coronetur: & post libationes huiusmodi qui intersunt, emittant voces, Eia, heu: quorum altero in festinatione, ac bellicis Pæanibus vti solent: alterum consternationis ac turbationis est. Patre igitur sepulto, Apollini votum persoluit septimâ die Octobris: ea enim in vrbem se incolumes receperunt. Vnde & legumina ob eam causam coqui aiunt, quòd seruari allata sibi cibaria in vnum confuderint, & communi ad coquendum ollâ adhibitâ congressi inuicem atque epulati sint. Quæ Sacra Herculis liberis exhiberi quidam aiunt, vt qui hoc modo ab Atheniensibus enutriti sint: sed plures superiorib. magis assentiri videntur.

ΟΣΧΟΦΟΡΙΑ.

Oschophoria quo mēse & die celebrata. *Eodem mense quo Pyanepsia,* Oschophoria *quoque fuisse celebrata, ex his Plutarchi verbis, quæ de Pyanepsiis scribit, non obscurè colligi*

colligi posse videtur. Nonis Iulii Alex. de Alexand. lib. 3. cap. 18. peractam fuisse hanc Solennitatem testatur per Πυανεψιῶνα *malè Iulium intelligens. Ego Plutarchum in fine vitæ Thesei de hoc festo & sacro loqui arbitror: id si sit, octauo huius mensis celebratum est. Sic enim verba eius habent :* θυσίαν ποιοῦσι Θησεῖ τὴν μεγίστην, ὀγδόῃ Πυανεψιῶνος, ἐν ᾗ μετὰ τῶν ἠϊθέων ἐκ Κρήτης ἐπανῆλθεν, *id est*, Sacrificium maximum Theseo faciunt octauo Pyanepsionis, quo cum iuuenibus ex Creta reuersus est.

Oschophoriorum ritus. *In hoc festo circumferebatur* Εἰρεσιώνη, *hoc est, ramus oleaginus, lanâ obuolutus, onustus vuis, ficis, & aliis arborum fructibus. Ferebatur autem à duobus locupletibus & ingenuis pueris, ad id sorte delectis, vnde &* ὀσχοφόροι *dicti sunt. Sic enim Harpocration ex Philochoro scribit:* ἔτεγα τῆς κοινῆς σωτηρίας νομίσαι τοὺς καλουμένους ὀσχοφόρους καταλέγειν δύο, τῶν γένει καὶ πλούτῳ προεχόντων, *id est*, Communis salutis causâ arbitrantur electos duos, quos Oschophoros nominant, genere & diuitiis, præstantes. *Sic etiam in Nicandri Alexiph. Scholiastes inquit:* Ὀσχοφόροι λέγονται Ἀθήνησι παῖδες ἀμφιθαλεῖς ἁμιλλώμενοι κατὰ φυλάς, οἱ λαμβάνοντες κλήματα ἀμπέλου, ἐκ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Διονύσου ἔτρεχον εἰς τὸ τῆς Σκιράδος Ἀθηνᾶς ἱερόν. *Hoc etiam pueros mulieribus* στολαῖς *indui solitos Plutarchus & Etymologus referunt. Ex Scholiastis autem Nicandri testimonio intelligimus, his ramusculis pueros istos cum precibus ex Bacchi templo in ædem Mineruæ Scirradis tributim cucurrisse, quod etiam ex Athenæi intelligitur lib. 11. cap. 15. vbi addit, qui in hoc certamine vicisset, calicem cepisse Pentaploum vocatum & saltando genio indulsisse. Sed & ante ionuas ædium, præsertim verò diuitum eos suspendere solebant, ad famem arcendam ex oraculi cuiusdam præcepto, quod fusius tradit Scholiastes Aristophanis, & ex eo Suidas. Plutarchus in Theseo rationem huius ceremoniæ reddit, & simul versus recitat quos in circumgestatione ramorum istorum cecinerint, vt* ἀφορίαν *seu sterilitatem & penuriam hoc pacto deprecarentur. Sic enim scribit :* τὴν δὲ εἰρεσιώνην ἐκφέρουσι κλάδον ἐλαίας, ἐρίῳ μὲν ἀνεστεμμένον, ὥσπερ τότε τὴν ἱκετηρίαν, παντοδαπῶν δὲ ἀνάπλεων καταργμάτων, διὰ τὸ λῆξαι τὴν ἀφορίαν ἐπᾴδοντες:

Εἰρεσιώνη σῦκα φέρει, καὶ πίονας ἄρτους,
καὶ μέλι ἐν κοτύλῃ, καὶ ἔλαιον ἀναψήσασθαι,
καὶ κύλικ' εὔζωρον, ὡς ἂν μεθύουσα καθεύδῃ.

Hoc est,

Eiresione ficos ferat, & solidos panes,
Et mel in cadis, & oleum fricet,
Et poculum vino mero plenum, veluti temulentum dormiat.

Eberus in Calendario historico addit, ὀσχοφόρους *istos cum iis, qui in pompa sequebantur, ante ianuas diuitũ petiisse sibi dari munuscula, vt propemodum mos est circa Natalem Christi & Calendas Ianuarias pueris apud Christianos. Et extat carmen bellissimum, quod canere sunt soliti ad ædes diuitum pueri, apud Herodotum in vita Homeri, quod vocatur similiter* Εἰρεσιώνη, *& congruit ferè cum nostratium puerorum cantionibus. Nec crediderim ramos istos in Pyanepsiis circum portâsse. Plutarchus enim expresse dicit; caduceum, cuius in Pyanepsiis mentionem fecerat, in Oschophoriis coronatum.*

Idem author eodem loco Oschophoriorum Celebritatem sic describit : Ἄγουσι δὲ καὶ τὴν τῶν ὠσχοφορίων ἑορτὴν, Θησέως καταστήσαντος: οὐ γὰρ ἁπάσας αὐτὸν ἐξαγαγεῖν τὰς λαχούσας τότε παρθένους, ἀλλὰ τῶν συνήθων νεανίσκων δύο θηλυφανεῖς μὲν ὀφθῆναι καὶ νεαρούς, ἀνδρώδεις δὲ ταῖς ψυχαῖς καὶ προθύμους, λουτροῖς τε θερμοῖς, καὶ σκιατροφίαις, καὶ ταῖς περὶ τὴν κόμην καὶ λειότητα καὶ χροιὰν ἀλοιφαῖς καὶ κοσμήσεσιν ὡς ἐστὶν, ἐξαλλάξαντα κομιδῇ, καὶ διδάξαντα φωνὴν καὶ σχῆμα καὶ βάδισιν, ὡς ἔνι μάλιστα παρθένοις ὁμοιοῦσθαι, καὶ μηδὲν φαίνεσθαι διαφέροντας, ἐμβαλεῖν εἰς τὸν τῶν παρθένων ἀριθμὸν καὶ διαλαθεῖν ἅπαντας, ἐπεὶ δὲ ἐπανῆλθεν αὐτὸν τε πομπεῦσαι καὶ τοὺς νεανίσκους, οὕτως ἀμπεχομένους ὡς νῦν ἀμπέχονται τοὺς ὤσχους φέροντες, φέρουσι δὲ Διονύσῳ καὶ Ἀριάδνῃ χαριζόμενοι διὰ τὸν μῦθον, ἢ μᾶλλον ὅτι συγκομιζομένοις ὀπώρας ἐπανῆλθεν· αἱ δὲ δειπνοφόροι παραλαμβάνονται καὶ κοινωνοῦσι τῆς θυσίας ἀπομιμούμεναι τὰς μητέρας ἐκείνων τῶν λαχόντων, ἐπεφοίτων γὰρ αὐτοῖς ὄψα καὶ σιτία κομίζουσαι, καὶ μῦθοι λέγονται διὰ τὸ κἀκείνας εὐθυμίας ἕνεκεν καὶ παρηγορίας, μύθους διεξιέναι τοῖς παισίν. *Id est:* Oschophoriorum etiam Celeritatem agitant, à Theseo constitutam. Non enim omnes virgines sorte lectas ipsum eduxisse tradunt, verùm ex æqualibus & familiaribus adolescentibus duos aspectu quidem pueriles ac muliebres, sed animis fortes & strenuos, quum balneis calidis, & vmbratili educatione, vnguentis quoque quæ ad comam & læuitatem corporis colorémque conducunt, reliquísque ornamentis pro facultate immutâsset: vocem etiam & gestum atque incessum edocuisset, & quàm similes potuisset virginibus reddidisset, in virginum numerum, celatis ea de re omnibus, coniecisse. Postea igitur quàm reuersus est, pompas ac dies Festos cum impuberibus, ita vt nunc quoque ramos ferentes videmus, indutis agitâsse. Ferunt autem ramos ad Dionysii & Ariadnæ gratiam: admoniti fabulâ: vel potius, quòd tum, quum redierunt pompa importabantur. Quæ verò mulieres cœnam ferunt, adhibentur, & sacrorum participes fiunt, matres lectarum virginum referentes. Etiam ad filias accedentes illæ, cibos & opsonia attulerunt. Fabulæ etiam narrantur, quod hæ quoque

recreandi

recreandi solandíque gratiâ pueris fabulas enarrâssent. *Hac Plutarchus ex quodam Demone.*

ΘΕΣΜΟΦΟΡΙΑ.

Thesmophoria unde dicta. Θεσμοφόρια Sacra & Festa à Cerere sic dicta sunt, in cuius honorem celebrabantur. Θεσμοφόρος enim propriè Cereris epitheton est, quòd ea prima leges inuenisse & dedisse mortalibus ab Ethnicis creditum sit, vt qui ante inuentum frumentum sine lege vagarentur. Vnde & Vergilius sic cecinit.

Prima Ceres vnco terram dimouit aratro,
Prima dedit fruges alimentaq; mitia terris,
Prima dedit leges: Cereris sunt omnia munus.

Et alibi:

———mactant lectas de more bidentes
Legiferæ Cereri.

Meminit etiam huius Θεσμοφόρου Δημήτρας *Orpheus in Argon. Herodotus, & Pausanias in Baot. Et Plutarchus* περὶ σαρκοφαγίας *lib. 2. inquit*, πῶς τὴν Θεσμοφόρον ἀσεβεῖτε Δήμητραν. *Bœotij eandem celebritatem agentes* ἐπάχθη *vocârunt, hoc est, querulam & gemebundam, ceu tunc Cerere ob raptum Proserpinæ in luctu agente.*

Thesmophoriorum origo. *Eorum originem Arnobius commemorat. lib. 5. contra gentes, cuius verba adscribam.* Considerемus, *inquit*, mysteria, & illa diuina, quæ Thesmophoria nominantur à Græcis: quibus gente ab Attica sancta illa peruigilia consecrata sunt, & pannychismi graues. Videamus quas origines habeant, quásve causas, vt Athenas etiam probemus ipsas, humanitatis artibus studiísq; pollentes, tam in Deos dicere contumeliosa, quàm dictent alii: nec minora ab his probra, quàm cæteris obiiciantur à vobis, Religionis sub specie publicari. Quodam (*inquiunt*) tempore cum in Siciliæ pratulis purpureos legeret nondum mulier flores, & adhuc virgo Proserpina: cúmque illam per floream messem huc atque illuc passim lectionis cupiditas auocaret, per profundæ altitudinis speluncam Rex prosiliens manium, raptam virginem secum vehit, & terrarum absconditur successibus rursus. Quod cùm factum nesciret Ceres, nec filia vbinàm esset gentium, suspicaretur, intendit animum perditam toto in orbe conquirere: sumit faces geminas flammis comprehensas Æthneis, quibus sibi prælucens, pergit ire quæsitum terrarum in regionibus cunctis. In istius conquisitionis errore Eleusinos etiam pervehitur fines: pagi istud nomen est regione in Attica constituti. Qui illud temporis has partes incolebant terrigenæ, quibus nomina hæc fuerant: Baubo, Triptolemus, capellarum Dysaules custos, Eubuleus porcorum, gregis lanitii Eumolpus: à quo & gens fuit Eumolpidarum, & ducitur clarum illud apud Cecropios nomen, & qui postea floruerunt caduceatores; hierophantæ, atque præcones. Igitur Baubo illa, quam incolam diximus Eleusini fuisse pagi, malis multiformibus fatigatam accipit hospitio Cererem: adulatur obsequiis mitibus: reficiendi corporis rogat curam vt habeat: sitienti ardori oggerit potionem cynum, cyceonem, quam nuncupat Græcia: auersatur, & respuit humanitatis officia mœrens dea, nec eam fortuna perpetitur valetudinis meminisse communis. Rogat illa, atque hortatur contrà (sicut mos est in huiusmodi casibus) ne fastidium suæ humanitatis assumat: obstinatissimè durat Ceres, & rigoris in domiti pertinaciam retinet. Quod cùm sæpius fieret, neque vllis quiret obsequiis ineluctabile propositum fatigari, vertit Baubo artes, & quam seriò non quibat allicere, ludibriorum statuit exhilarare miraculis. Partem illam corporis, per quam sexus fœmineus & sobolem prodere, & nomen solet acquirere generi, eam longiore ab incuria liberat: facit sumere habitum puriorem & in speciem leuigari nondum duri atque striculi pusionis: redit ad Deam tristem, & inter illa communia, quibus moris est frangere ac temperare mœrores, retegit seipsam: atque omnia illa pudoris loca reuelatis monstra inguinibus: atque pubi affigit oculos diua & inauditi specie solaminis pascitur: tum diffusior facta per risum aspernatam sumit atque ebibit potionem: & quod diu nequiuit verecundia Baubonis exprimere, propudiosi facinoris extorsit obscœnitas. Calumniari nos improbè si quis fortè hominum suspicatur, libros sumat Threicii vatis, quos antiquitatis memoratis esse Diuinæ, & inuenieris, nos nihil neque callidè fingere, neque quo fint risui Deûm quærere atque efficere sanctitates: ipsos námque in medio ponemus versus, quos Calliopes filius ote edidit Græco, & cantando per secula iuri publicauit humano:

Sic effata, simul vestem contraxit ab imo,
Obiecitque oculis formatas inguibus res,
Quas caua succutiens Baubo manu, nam puerilis
Olli vultus erat, plaudit, contrectat amicè,
Tum Dea defigens augusti luminis orbes,
Tristitias animi paulum mollita reponit
Inde manu poculum sumit, risúque sequenti *Thesmophoria quando Athenis transla-*
Perducit totum cyceonis læta liquorem. *ta.*

Hæc Sacrificia, vt scribit Natalis Comes Mythologia lib. 5. c. 14. cùm prius Eleusi celebrarent,

primum

primus Eumolpus Deiopes & Triptolemi filius ad Athenienses detulit: vel, vt alii sunt arbitrati, inter quos Acesodorus, quintus ab illo Eumolpus, vt patet ex his Acesodori verbis: κατοικῆσαι δὲ τὴν Ἐλευσῖνα ἱστοροῦσι, πρῶτον μὲν τοὺς αὐτόχθονας, εἶτα Θρᾷκας, τοὺς μετ' Εὐμόλπου παραγενομένους πρὸς βοήθειαν, εἰς τὸν κατ' Ἐρεχθέως πόλεμον, τινὲς δέ φασι τὸν Εὔμολπον εὑρεῖν τὴν μύησιν τὴν συντελουμένην κατ' ἐνιαυτὸν ἐν Ἐλευσῖνι Δήμητρι καὶ Κόρῃ. Condidisse Eleusinem ciuitatem memorant, primùm quidem indigenas, postea Thraces eos qui cum Eumolpo suppetias ferentes accesserunt ad id bellum, quod aduersus Erechtheum exarsit. Alii verò dicunt, Eumolpum ritum illum sacrificiorum inuenisse, quæ quotannis apud Eleusinos agebantur in honorem Cereris & Proserpinæ. *Sic etiam Androtion lib. 2. de sacrificiis,* Εὐμόλπου γὰρ, *inquit,* γενέσθαι κήρυκα, τοῦ δὲ Εὔμολπον, τοῦ δὲ Ἀντίφημον, τοῦ δὲ Μουσαῖον τὸν ποιητὴν, τοῦ δὲ Εὔμολπον τὸν καταδείξαντα τὴν μύησιν, καὶ ἱεροφάντην γεγονότα, Nam Eumolpum fuisse Præconem, ex quo nascitur Eumolpus, ex hoc Antiphemus, ex hoc Musæus Poëta, ex hoc Eumolpus, qui ritum Sacrorum demonstrauit, & functus fuit sacerdotio.

Thesmophoria quando celebrata. *Celebrabantur autem Athenis decimo sexto die* Πυανεψιῶνος, *quod ex Plutarcho intelligitur, cui in fine vitæ Demosthenis sic scribit de Demosthene:* κατέστρεψε ἕκτῃ ἐπὶ δέκα τοῦ Πυανεψιῶνος μηνὸς, ἐν ᾗ τὴν σκυθρωποτάτην τῶν Θεσμοφορείων ἡμέραν ἄγουσαι παρὰ τῇ θεῷ νηστεύουσιν αἱ γυναῖκες. *Hoc est,* Rediit decimâ sextâ Πυανεψιῶνος quâ omnium mœstissimam & luctuosissimam agentes Thesmophoriorum diem, apud Deam ieiunant mulieres. *Interpres hoc loco* Πυανεψιῶνα *reddidit ineptè Iulium, nam Octobri respondet: quod ex Plutarchi loco in Iside colligitur, vbi sic scribit de mense in quo Thesmophoria celebrata fuerunt:* ἔστι δὲ ὁ μὴν οὗτος περὶ πλειάδα σπόριμος, ὃν Ἀθὺρ Αἰγύπτιοι, Πυανεψιῶνα δ' Ἀθηναῖοι, Βοιωτοὶ Δαμάτριον καλοῦσιν. *Id est:* Est autem mensis hic circa Pleiadas sementi dicatus, quem Ægyptii Athyr, Athenienses Pyanepsionem, Bœoti Damatrion vocant. *Dixerunt autem Bœoti hunc mensem* δαμάτριον, *quasi tu dicas Cerealem, inde dubiò procul, quòd hac Cereris solennia in eo agerentur.*

Thesmophoriorum ritus. *Agebantur verò quotannis magna cum religione à solis mulieribus albis vestibus per triduum, quum prius nouem diebus & noctibus ad ea se praparâssent, à Venere & cibo abstinentes. Colligimus hac ex lib. 10. Metamorph. Ouidii, vbi sic canit:*

Festa piæ Cereris celebrabât annua matres,
Illa quibus niuea velata corpora veste
Primitias frugum dant spicea serta suarum.
Perque nouem noctes Venerem, tactúsque viriles
In vetitis numerant. Turba Cinireis in illa
Regis adest coniunx, arcanáque Sacra frequentat.
Ergo legitima vacuus dum coniuge lectus, &c.

Vbi tamen Poëta Thesmophoria cum Eleusiniis Cereris & Proserpinæ sacrificiis confudisse videtur. Nam, vt ex Plutarcho suprà intelleximus, Tesmophoria agebantur, quum semen in terram iactabatur: Eleusinia verò Sacra messis tempore fiebant, quo coronas vel serta spicea ex frugum primitiis Deæ offerebant. Aristophanes quoque ait, ὥσπερ ἐν Θεσμοφορίοισι νηστεύομεν ἄνευ θυηλῶν. *Huc etiam facit quod Laertius pag. 468. de Democrito moribundo eiúsque sorore scribit.* Philosophus ille senio confectus, & grauiter decumbens, cùm à sorore vnica curaretur, eáque incidente Festo Thesmophoriorum, ægrè ferret, se propter instantem mortem fratris à Festo abstrahi, quod magnâ superstitione celebrabatur à mulieribus: iussit sororem bono esse animo, & ad festum accedere, modò vt quotidie calidos sibi panes adferret, quos ipse postea ad nares admouens, odore illorum vitam per illud triduum remoratus est, & reuersâ sorore post Festum finitum consultò non amplius vtens calido pane animam exhalauit. *Hæc Laertius: meminit etiam Athenaus lib. 2. cap. 3. Videtur autem hoc loco per panes istos intelligere* μυλλοὺς, *qui Athenao lib. 14. cap. 19. placentarum sunt species. Ibi enim tradit ex Heraclid. Syracus.* περὶ θεσμῶν *lib. Syracusis* τοῖς παντελείοις τῶν Θεσμοφορίων *ex sesamo & melli confici* ἐφήβαια γυναικεῖα, *qua per vniuersam Siciliam vocentur* μυλλοὶ, *& circumferantur Deabus, Cereri videlicet & Proserpina: vt sine placentia qua pubem seu pectinem muliebrem imagine repræsentarent.*

Vt autem dies hos castos ac puros transigere possent, viticis ramos substernebant, qua iccirco Gracis ἄγνος *dicta est, quasi pura & casta arbor. Quamuis autem* ἄγνος *non solùm accentus sedem mutauerit, sed & spiritum, dicitur tamen* ἄγνος, *tanquam* ἁγνός. *Colligimus hac omnia ex his Discoridis verbis in historia plantarum lib. 1. cap. 136.* ὠνόμασαι δὲ ἄγνος διὰ τὸ τὰς ἐν τοῖς Θεσμοφορίοις ἁγνευούσας, γυναῖκας εἰς ὑπόστρωμα χρῆσθαι αὐτῇ. *Pro quibus Plinius lib. 24. cap. 9. hac habet:* Alii ἄγνον vocant, quoniam matronæ Thesmophoriis Atheniensium castitatem custodientes, his foliis cubitus sibi sternunt. *At Scholiastes Nicandri*

agnoscit quidem & ipse ἄγνον *in Thesmophoriis: sed ipse* ἄγνον *quasi* ἄγονον *dictum ait: ac certè pro eo facit spiritus tenuis quo passim hac vox notatur.*

Sedebant porrò humi mulieres apud Deam ieiunantes: sic enim suprà Plutarchus in vita Themistoclis: Θεσμοφορείων ἡμέραν ἄγουσι παρὰ τῇ θεῷ νηστεύουσι. *Et in Iside ait:* ἐν γὰρ Ἀθήνῃσι νηστεύουσι αἱ γυναῖκες ἐν Θεσμοφορίοις χαμαὶ καθήμεναι: Athenis ieiunant mulieres in Thesmophoriis humi decumbentes. *Referebant hoc pacto ea quæ Cereri in quærenda Proserpina euenerant. Mœrens enim ac lugens ob filiam raptum, in eam Atticæ regionem, dum quæreret eam, vbi postea Eleusin ciuitas condita est peruenit, inq́; saxo afflictissima sedit per aliquot dies immota sub dio. De quo Ouidius lib. 4. Fast. sic cecinit:*

Sic venit ad portus Attica terra tuos.
Hic primùm sedit gelido mœstissima saxo,
　Illud Cecropidæ nunc quoque triste vocant.
Sub Ioue durauit multis immota diebus,
　Et lunæ patiens, & pluuialis aquæ.

Alii tamen huius Ieiunii aliam causam afferunt: quòd nimirum, in penuriâ quadam, quo sementem facere possent homines, abstinuerint ab omni cibo, in Cereris honorem: & propterea hoc quoque tempore eius celebritatem agi, vt Gyraldus refert de Diis Syntagm. 13. Deinde nil prorsum edere & bibere statuit donec filiam inuenisset: cuius tamen propositi oblita papauer, sub noctem Celei ædes ingrediens, gustâsse dicitur. Hinc etiam illud in Sacro eius obseruatur, vt non interdiu, sed in principio noctis tantùm edant: quòd Dea tunc primùm soluisset ieiunia. Docet hoc Ouidius eodem loco his versibus:

Illa soporiferum paruos initura Penates,
　Colligit agresti lene papauer humo.
Dum legit, oblito fertur gustâsse palato,
　Longámq́; imprudens exoluisse famem.
Quæ quia principio posuit ieiunia noctis,
　Tempus habent mensæ sidera visa sibi.

Refert autem Plutarchus in Quæstionibus Græcis, quæstione 31. Eretriensium mulieres in Thesmophoriis non ad ignem carnes, sed ad Solem assare solitas: quia captiuæ, quas à Troia Agamemnon abduxit, quum ibi Thesmophoria facerent, tempestate ad nauigandum aptâ oblatâ, subitò auctæ sunt, imperfecto sacrificio.

Illis etiam diebus mulieres conuitiis inuicem, aliisq́; turpibus cùm dictis tum factis vti consueuisse aiunt, vt deæ dolor ex filia rapta conceptus risu & scurrilitate mitigaretur: referentes hoc modo Baubonis turpe & obscœnum facinus, & paulò ante ex Arnobio retulimus.

Scholiastes Theocriti horum Sacrorum ritum sic describit de sententia Thelyti Tethymnæi ex Bocchicis carminimus. Νόμος γὰρ ἦν Ἀθηναίοις κατ' ἔτος τελεῖν τὰ Θεσμοφόρια ταῦτα, παρθένοι γυναῖκες, καὶ τὸν βίον σεμναὶ, καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς τελετῆς, τὰς νομίμους βίβλους καὶ ἱερὰς ὑπὲρ τῶν κορυφῶν αὐτῶν ἀνατιθεῖσαι, καὶ ὡσανεὶ λιτανεύουσαι, ἀπήρχοντο εἰς Ἐλευσῖνα. Lex fuit Atheniensibus, vt hæc Thesmophoria quotannis celebrarent virgines mulieres, & vitæ honestæ: quæ per solennitatis diem legitimos sacrósque libros super vertice gestantes, tanquam supplicantes Eleusinem contenderent.

Cereris Festum priuatum.

CElebrata quoque huic Deæ priuata Festa & sacrificia post messem, in quibus primitias frugum pro frumenti prouentu offerebant, & conuiuia agitabant sanguine coniuncti, ex his Theocriti carminibus in Cerealibus colligitur:

Ἀνέρες ἐκ πόλιος Δαμάτερι δαῖτα τελεῦντι
Ὄλβω ἀπαρχόμενοι. Μάλα γάρ σφισι πίονι μέτρω
Ἁ δαίμων εὔκριθον ἀνεπλήρωσεν ἀλωάν.

Námque viri Cereri celebrant conuiuia læta,
　Primitiásque ferunt: quoniam plena area frugum
Frugiferæ messes ſiccauit munere Diuæ.

Ἀπατούρια.

APaturiorum Solennitatem nonnulli ad Θαργηλιῶνα *referunt, alii verò ad* Πυανεψιῶνα. *Prouerbium autem Græcorum,* Ἀπιὼν ἐς Ἀπατούρια ἐπανῆκε ἐς Θαργηλιῶνα, *hoc est,* Profectus ad Apaturia, rediit Targelione seu Aprili, *facit, vt Pyanepsione mense, id est, Octobri celebrata credam. Nam vt Erasmus indicat, dictum fuit hoc prouerbium in eos, qui lentiùs ac diutiùs negotio alicui immorarentur. Hic autem sensus Prouerbii non esset, sed contrarius potius, si Apaturia Thargelione mense acta fuissent: nam eodem mense & Apaturia celebrata essent, & ad ea profecti rediissent. Sunt autem quinque menses integri inter* Θαργηλιῶνα *&* Πυανεψιῶνα: *quod si igitur Pyanepsione celebrata sunt Apaturia, in pigros ac desides quadrabit optimè prouerbium, sumptum fortasse ab aliquo, qui semestri post Celebrata Apaturia demùm rediit domum.* *Apaturia quo mense celebrata.*

Celebrabantur verò Apaturia dies continuos tres, iuxta Suidam & Scholiasten Aristophanis: vel quatuor, iuxta Hesychium. Primam diem, inquit Suidas, Δορπείαν *appellabant:* ἐπειδὴ φράτορες ὀψίας συνελθόντες εὐωχοῦντο, quòd sodales ad vesperam in vnum coacti epularentur. *Sic Herodotus in Vita Homeri indicat, Poëtam illum à Samiis inuitatum ad* *Quandiu Apaturia celebrata.*

Digitized by Google

ad Apaturiorum Festum concelebrandum, ingressum collegium reclinatúmque cum caeteris epulatum esse. Alteram ΑΝΑΡΡΥΣΙΝ *vocabant:* ἀπὸ τοῦ θύειν· ἔθυον δὲ Διὶ φρατρίῳ καὶ Ἀθηνᾷ. *hoc est*, à sacrificando sacrificabant Ioui sodali, & Mineruae, *Tertiam nominabant* ΚΟΥΡΕΩΤΙΝ, ἀπὸ τοῦ τοὺς κόρους καὶ τὰς κόρας ἐγγράφειν εἰς τοὺς φρατρίας, quòd pueros & puellas sodalitatibus adscriberent, & in classes tributim diuiderent. *Eodem quoque die pueri, vt quisque ingenio valebat, certatim poëmata recitabant, alter alterum superare contendens: cuius consuetudinis Plato in Timaeo mentionem facit, vbi indicat: parentes illo die pueris certaminis loco rhapsodias fuisse proponere solitos. Huic consuetudini non absimilis est ea, quae pueris nostris temporibus ludum literarium frequentantibus, certis anni temporibus, animos à scholasticis laboribus relaxandi recreandíque causâ, parentum praeceptorúmque indulgentiâ plurimis in locis conceditur. Quartus dies dicebatur* ΕΠΙΒΔΗ *vel* ἐπίδρα *teste Panyasi. Sunt autem Hesychio & Suidae* ἐπίβδαι μετεόρδοι ἡμέραι, *hoc est*, postridiani feriarum dies. *Rationem nominis hanc ille affert*, ἀπὸ τοῦ ἐπιβάζειν ταῖς ἑορταῖς, οὐκ οὔσαις δὲ αὐτῶν: *vel* διὰ τὸ ἐπὶ τῇ δαιτὶ καὶ ἑορτῇ ἀγαθὰς αὐταῖς, κατὰ δεύτερον τοῦ β. *Suidas autem hanc nominis causam reddit*, διὰ τὸ πρὸς ἐπίδειξιν ταῖς δευτέραις γενέσθαι, ἄλλης ἐπιβαινούσης. *Caelius lib.12.cap.1. quadam festa Epitheta, quasi adiectitia vocat, quae ego eadem esse arbitror cum* ἐπίβδαις καὶ μεθεόρτοις.

Apaturiorum origo. *Originem autem causamq́; huius solennitatis Charicles in Catena & Suidas his verbis recitant:* Πόλεμος ἦν Ἀθηναίοις, πρὸς Βοιωτοὺς περὶ Κελαινῶν, ὃ ἦν χωρίον ἐν μεθορίοις. Ξάνθιος δὲ ὁ Βοιωτὸς προσκαλέσατο τὸν Ἀθηναίων βασιλέα Θυμοίτην, Οὐ δεξαμένου δὲ, Μέλανθος ἐπιδημῶν Μεσσήνιος τὸ γένος ἀπὸ Περικλυμένου τοῦ Νηλέως, ὑπέστη ἐπὶ τῇ βασιλείᾳ. Μονομαχούντων δὲ ἐφάνη τις μελάνθῳ τις ὄπισθεν τοῦ Ξανθίου τραγῆν ἐνημμένος λέλαιναν, ἔφη δ' ἔφη ἀδικεῖν αὐτὸν δεύτερον ἥκοντα: ὁ δὲ ἐπιστράφη: ὁ δὲ παίσας ἀποκτείνει αὐτόν. ἐκ δὲ τούτου ἥτε ἑορτὴ Ἀπατούρια καὶ Διονύσου μελαναιγίδος ἱδρύσαντο. *Hoc est:* Bellum gerebant Athenienses cum Boeotiis de Celaenis vico, qui in confinio erat. Xanthius autem Boeotius Tymoetem Atheniensium Regem ad singulare certamen prouocauit: quo recusante, Melanthius Messenius à Periclymeno Nelei filio generis originem ducens, imperii causâ pugnare promisit. Cùm verò singulari certamine congrederentur, quidam hircinâ nigrâ pelle indutus, post Xanthii terga Melantho apparuit. Dixit igitur ipsum iniquè & contra leges agere, quòd cum comite veniret: quo dicto respicientem Xanthium interfecit: vnde & Festum Apaturia cognominatum fuit, & Dionysii Melanaegidos templum struxerunt: eique hoc Festum consecrârunt. *Nam cum Dionysius creditus sit, quem pelle hirci seu caprae indutum apparuisse autumant, dies hi festi fuerunt in eius honorem ab Atheniensibus instituti. Hinc intelligitur simul dictum hoc Festum*, παρὰ τὴν ἀπάτην, *seu* ἀπατῶν, *à fallendo & decipiendo. Vnde & Budaeus ex Eusebii Chronico*, Fallaciarum Solennitatem *Apaturia nominat. Refert tamen Suidas, esse, qui* Ἀπατούρια *quasi* ὁμοπατόρια *dicta existiment, quòd patres, vt liberos curiae ascriberent, conuenirent: vt* α, *pro* ὁμῶς *accipiatur.*

De Apatariis vide plura apud Herodotum libro 1. *& Xenophontem in primo Hellenicon; Tertullianum etiam & Eusebium in Chron. praesertim autem apud Simplicium in Physicis Aristotelicis, Hesychium & alios.*

ΠΑΜΒΙΟΤΙΑ.

PAmbeotia, *in Calendario Attico & Romano Gyraldi, sed ab Elia Reusnero aucto, ponitur ad diem* 22. *Octobris. In hoc festo conuentus fuit ab omnibus Boeotiis quotannis celebratus: Meminit eius Plutarchus in libello Amatoriarum narrationum circa finem. Celebratum fuit ad ripas Coralii fluuii, teste Strabone lib.* 9.

Apollinis Festum

ADrianus Iunius in suis Festis indicat, Lacedaemonios vigesimâ quintâ die Pyanepsionis festum celebrâsse, in quo vini quartarios Apollini obtulerint, pecoribus super immolatis.

ΧΑΛΚΕΙΑ.

Chalcea festum antiquiss. Athen. *XAλκεῖα, de quo Herodianus apud Etymologum docet,* ὅτι ἡ πλείων χρῆσις προπερισπωμένη, *indicans, plerúnque scribi* χαλκεῖα *penultimâ circumflexâ, vt etiam apud Pollucem lib.* 7. *cap.* 24. *scribitur: festum fuit antiquissimum apud Athenienses, primùm à toto populo celebratum, vnde &* Pandemum *&* Athenaea *vocârunt: progressu tamen temporis à solis cerdonibus, operariis & praesertim fabris celebratum fuit, vt refert Harpocration & Apollonius Acharneus.*

Chalcea in cuius honorem quando celebrata. *Agebatur autem* ἕνῃ καὶ νέᾳ τοῦ Πυανεψιῶνος, *hoc est, vltimâ die Pyanepsionis:* ἐν ᾗ ἱέρειαι μετὰ τῶν ἀρρηφόρων τὸν πέπλον ἐδιάζοντο, *vt annotatur ab Henrico Stephano in suo Thesauro & ab Etymologo. Et quidem fiebant in honorem Vulcani, teste Phanodemo, quòd is in Attica artē, exercuisset. Vnde Pollux suprà citato loco scribit,*

Χαλκεῖα, ἑορτὴ ἐν τῇ Ἀττικῇ, Φαίσε. *Latinè Vulcanalia dicerentur. Alii solenne festum Mineruæ faciunt, vt Harpocration. Meminit festi huius Cœlius lib.19.cap.9.*

ΗΛΙΟΥ ΕΟΡΤΗ.

Festi Soli dies huiusque ratio.

R*Efert Plutarchus in libello de Osiride Ægyptios* τῇ ὀγδόῃ φθίνοντος τοῦ Φαωφὶ *vigesimâ secundâ die mensis Phaopei, qui cum Octobri vt plurimum conuenit, post æquinoctium autumnale, festum diem celebrâsse,* βακτηρίας ἡλίου γενέθλια, *tum Baculos Solis natos dicentes: quo inuenerunt,* ὑπερείσματος δεῖσθαι καὶ ῥώσεως, τῶν τε θερμῶν γινόμενον ἐνδεᾶ, καὶ τοῦ φωτὸς ἐνδεᾶ κλινόμενον, καὶ πλάγιον ἀφ' ἡμῶν φερόμενον, fulcro & roboratione Solem jam indigere, qui inclinatus cùm iam à nobis per obliquum ferri incipit, & caloris & luminis aliquam sit passus diminutionem.

Capvt XXVII.

De Festis quæ mense Octobri sunt Celebrata à Romanis.

A*Drianus Iunius in Fastis suis testis est, Romanos 3.Non.Octobr.secundo accessisse aram Deorum inferorum in Circo maximo.*

Mundū patere quid.

Eodem die Mundus patere *dicebatur. De quo Festus sic:* Mundus, vt ait Capito Ateius lib.6. Pontificalis, ter in anno patere solet, diebus his: postridie Volcanalia, & ante diem 3. Non. Octobr. & ante diem 6. Id. Nouembr. Qui quid ita dicatur, sic refert Cato in Comment. Iuris Ciuil. Mundo nomen impositum est ab eo mundo, qui supra nos est. Forma enim ius est, vt ex iis, qui intrauêre, cognoscere potui, assimilis illi. Eius inferiorem partem, veluti consecratam Diis manibus, clausam omni tempore, nisi iis diebus qui suprà scripti sunt, maiores censuerunt, quos dies etiam religiosos indicauerunt, ea de causa, quòd quo tempore ea, quæ occultè & abditè Religionis Deorum Manium essent, veluti in lucem quandam adducerentur & patefierent: nihil eo tempore in Repub. geri voluerunt. Itaque per eos dies non cum hoste manus conferebant: non exercitus scribebatur: non Comitia habebantur: non aliud quicquam in Repub. nisi quod vltima necessitas admonebat, administrabatur. *Macrobius sic scribit Saturn. lib.1.cap.19.* Nec Latinarum tempore, quo publicè quondam induciæ inter Romanum populum Latinósque firmatæ sunt, inchoari bellum decebat, nec Saturni festo, qui sine vllo tumultu bellico creditur imperasse: nec patente mundo, quod sacrum Diti patri & Proserpinæ dicatum est, meliúsque occlusa Plutonis fauce, eundum ad prælium putauerunt. Vnde & Varro ita scribit. Mundus cum patet, Deorum tristium atque inferûm quasi ianua patet, propterea non modo prælium committi, verum etiam delectum rei militaris causa habere, ac militem proficisci, nauem soluere, vxorem liberûm quærendorum causa ducere, religiosum est, &c.

Augustalia eorúmque Ludi.

A*Vgustalia dicebatur dies reditus Augusti Romam, rebus in Sicilia, Græcia, Asia, Syria & Parthia benè gestis. De quo Dio lib.54. in historia Anni 735. sic scribit*, Ob reditum Augusti ac propterea, quæ absens egisset, multa ac varia in honorem eius decreta sunt, quorum ille nihil accepit, nisi quod Fortunæ reduci aram consecrari, diémque sui reditus inter ferias referri, & Augustalia dici passus est. *His feriis ludi etiam peragebantur, qui dicebantur* Ludi Augustales, *quorum Dio frequenter meminit. Libro 56. Eo, inquit,* tempore plebs tumultuata est, cùm Augustalibus quidam histrio nollet pro constituta mercede in theatrum intrare, nec finis nec turbarum fuit, quàm ea ipsa die, Tribuni plebis coacto Senatu, precibus impetrarunt, vt liceret sibi maiores aliquanto, quam legibus permitteretur, sumptus facere, &c. *Cornelius Tacitus lib.1. Annalium:* Tribuni plebei, inquit petiuere, vt proprio sumptu ederent ludos, qui de nomine Augusti Fastis additi Augustales vocarentur: sed decreta pecunia ex ærario, vtque per Circum triumphali veste vterentur. Curru vehi haud permissum, mox celebratio annua ad Prætorem translata, cui inter ciues & peregrinos iurisdictio euenisset. *Meminit horum Ludorum etiam Plinius lib.7.cap.43.*

In veteri Calendario referuntur hæ Feriæ & Ludi ad 4. Idus Octobris.

Alemannici Ludi.

I*N fastis Rom. legimus*, Alemannicos Ludos *3.Non.Octobr. per sex continuos dies celebratos, sicut etiam refert Lazius lib.11. cap.16. Reip. Romanæ.*

Fontanalia.

F*Ontanalia, inquit Festus*, sunt fontium Sacra: vnde & Romæ Fontanalis porta. *Varro autem à fonte dici tradit, quòd eo die feria,*

feria, ab eo, cùm in fontes coronas iaciebant, & puteos coronabant. Hæc verò, vt habetur in Calendario Maffeianorum, fiebant 4. Idus Octobr. In alio Calendario veteri a 1 5. Idus Octobr. Iosephus Scaliger in suis Coniectaneis ad Varronis lib. de lingua Latina iudicat. Fontanalia esse Sacra & ferias eius fontis, cuius delubrum fuerit iuxta portam Capenam, vnde & ipsa Fontanalis dicta sit.

Iduum Octobris Celebritas.

Iduum Oct. ritus. I*Dus Octobris Festæ fuerunt, sicut & reliquorum mensium: quo tempore in campo Martio, equum qui* October *diceretur Marti immolari seruatum est quotannis bigarum victricum dexteriorem: de cuius capite non leuis contentio solebat esse inter Suburanenses & Sacrauienses, vt hi in Regia pariete, illi ad turrim Mamiliam id figerent: eiusdémque cauda magna Celeritate perferebatur in Regiam, vt ex ea sanguis destillaret in focum, participandæ rei Diuinæ gratia. Eum hostia loco quidam Marti bello Deo sacrari dixerunt, non vt vulgus putauit, quòd veluti supplicium de eo sumptum sit, quia Romani Ilio fuerunt oriundi, Troiani autem effigie equi capti, & excisi, vt habetur in Fragmento Sex. Pompeii ex vetustissimo exemplari Farnesiana bibliotheca descripto, & nuper excuso.*

*Plutarchus in Problem. quæst. 97. vbi tamen Idibus Decembr. hoc factum fuisse tradit, cum quæsiuisset, cur Idibus Decembris exhibitis equestribus Ludis dexter equus victor Marti sacer immolaretur, & caudam aliquis amputatam ferret ad locum, cui Regia nomen, arámque cruentaret, de capite alii à sacra via, alii à suburra descendentes depugnarent? Ita respondet,*id fieri, aut quod equo Troiam captam purantes, equum plectant: vtpote qui sint Troûm splendida proles, natis mixta Latinûm: aut quia animosa sit bestia & bello apta, atque Martialis equus. Diis verò ea potissimùm immolari, quæ eis accepta sint & conuenientia, Victorem autem equum mactari, quia Deo victoria sit accepta ferenda: aut rectiùs hoc dici, ope illius Dei statariam esse pugnam, victoriámque stando suos ordines qui seruant, defugientibus reputare: itaque puniri celebritatem, monerique isto argumento ciues, fugientibus nullam esse salutis fiduciam. *Hæc ille.*

Meminit etiam Alexander. ab Alex. lib. 3. cap. 18. quamuis paulò aliter. Paulus Marsus in Commentariis ad lib. 6. Fastorum Ouidii, factum hoc sacrificium dicit ob frugum euentum. & propterea equum potius quàm bouem immolatum, quòd bos frugibus pariendis sit aptus.

Equus apud multas gentes immolatus. *Multis autem gentibus ob hanc causam equum hastiarum numero haberi testimonio sunt Lacedæmonii, qui in monte Taygeto equum ventis immolarunt, ibidémque adoleuerunt, vt eorum flatu cinis eius per fines, quàm latissimè differretur: Salentini quoque, apud quos Menzanæ Ioui dicatus viuus coniectus fuit in ignem: & Rhodii, qui quotannis quadrigas Soli consecratas in mare proiecerunt, quòd is tali curriculo fertur circumuehi mundum, vt in eodem Fragmento legitur.*

Vertumnalia.

V*Ertumnalia dies Festos Vertumno dicatos fuisse mense Octobri M. Varro testis est. Eius Dei sacellum in vico Turario erat vertentibus sed ad dexteram sub Basilicæ angulo. Deus hic mercatura & vertendarum rerum habitus fuit: Alex ab Alex. lib. 6. cap. 8 Adrianus Iunius in Fastis suis refert, mercatores facere festa eisse Idib. Octobr. Mercurio, quòd ferè idem est cum Vertumni sacro.*

Armilustrium.

D*Ecimo quarto Calend. Nouembris* Armilustrium *celebrabatur, vt habetur in veteri Calendario. Dicitur sic, Varrone teste lib. 5. de lingua Latina, quòd in eo armati Sacra faciunt: nisi locus potius dictus ab his. Sed quod de his prius, id à luendo, aut lustro, id est, quod circumibant ludentes Ancyliibus armati. Paulus Festi abbreuiator scribit:* Armilustrium Festum erat apud Romanos, quo res diuinas armati faciebant: ac dum sacrificarent tubis canebant. *Ad quem locum Iosephus Scaliger notat, existimare se, Centuriatis Comitiis exercitum armatum lustrari solitum, more sumpto ex vetustissimo instituto Atheniensium, apud quos οἱ ἀθλοθέται Comitium lustrârint. Addit etiam, non esse verisimile tubis in eo sacro canere solitos, sed classico.*

Sarmatici Ludi.

L*Azius lib. 11. cap. 16. Reipub. Rom. ex Fastis refert,* Sarmaticos Ludos *Romæ constituto Imperio celebratos 7. Calend. Nouembr, per septem dies. Meminit eorum. Flauius Vopiscus in Carina his verbis: Exhibuit & ludum Sarmaticum, quo dulcius nihil est: exhibuit Cyclopem adornatum Græcis artificibus, & gymnicis, & hystrionibus, & musicis, & aurum & argentum donata, & vestis serica.*

CAPVT XXVII.

Festa quæ Nouembri mense à Græcis fiebant.

ΖΗΤΗΣΙΣ ΟΣΙΡΙΔΟΣ, Η ΠΕΡΙ-δρομὴ ἡλίου.

Festi huius ritus. *MEnse Athyr, qui aliqua ex parte Nouembri respondet, Sacerdotes Ægyptiorum cùm alios tetricos ritus exercuerunt, tum bouem auratum nigrâ byssinâ veste amicientes, à decima septima die, qua Osiridem periisse existimârunt, per quatriduum continuum festum in luctu Deæ Isidis ostentârunt. Quatuor autem fuerunt quæ luxerunt: primum, Nilus recedens atque deficiens: secundum,* τὰ βόρεια πνεύματα septentrionales flatus, *qui inualescentibus austrinis ventis admodum extinguuntur: tertium, quòd dies minor fit nocte: vltimum, denudatio terræ, simul etiam tunc stirpibus folia abiicientibus: Plutarcho authore in libro de Osiride.*

Decimâ nonâ eiusdem mensis die, noctu ad mare descenderunt, & Sacram cistam οἱ στολισταὶ *(Stolistæ, quasi vestitores diceres) vnà cum Sacerdotibus extulerunt, in qua fuit aurea arcula, cui infundebatur ab iis aqua potabilis, ac clamor tollebatur ab iis qui aderant, vociferantibus Osiridem esse inuentum. Exinde tellurem frugiferam aquâ permiscuerunt, additisque mixturæ aromatibus & suffimentis sumptuosis, effinxerunt* μηνοειδὲς ἀγαλμάτιον *luniformem imagunculam, & hanc amicierunt & exornârunt: significantes Deos istos ab ipsis putari esse naturam terræ & aquæ: ibidem.*

De hoc Festo Sacro rursus sic scribit eodem libro, Ægyptios bouem fœmellam sub Solstitium hybernum septies circa templum circumferre: & vocari Osiridis indagatio *aut* Solis circuitus, *aquam hyeme desiderante Deâ. Toties autem circumire, quòd septimo mense decursus Solis ab hyberno ad æstiuum Solstitium conficiatur. Verba eius sunt:* Τὴν βοῦν ἀπὸ τροπὰς χειμερινὰς ἑπτάκις περιφέρουσι, καὶ καλεῖται Ζήτησις Ὀσίριδος, ἢ περιδρομὴ ἡλίου, τὸ ὕδωρ χειμῶνος τῆς θεοῦ ποθούσης. Τοσαυτάκις δὲ περίεισιν, ὅτι τὴν ἀπὸ τροπῶν χειμερινῶν ἐπὶ τροπὰς θερινὰς πάροδον ἑβδόμῳ μηνὶ συμπεραίνει.

Festi huius origo. *Originem huius Festi & Sacri Ethnici ad hunc modum referunt. Isis cum fratre suo Osiride (Lactantius & Arnobius filium eius nominant) stupri consuetudinem habuit. Id quum Typhon maritus comperisset, occidit eum, frustulatimque lacerauit, & per omnes Nili fluuii ripas membra proiecit. Isis necem eius vlta, cum sorore & Anube venatore, discerpti membra magno luctu vbique gentium quæsiuit, dispersa collegit, & sepulturæ mandauit, posteàque instituit, vt quotannis cum lachrymis & eiulatu Osiris quæreretur, & quasi inuentus lætitiâ celebraretur. Ita enim scribit Lactantius lib. 1. cap. 21. primò, Sacerdotes eius (nimirum tam viri quàm fœminæ) deglabrato corpore, sua pectora tradunt, lamentantur sicut ipsa quum perdidit, fecerat. Deinde puer producitur quasi inuentus, & in lætitiam ille luctus mutatur: ideò Poëta Lucanus:*

——Nunquámque satis quæsitus Osiris.
Semper enim perdũt, & semper inueniunt.

Eadem habet Augustinus de Ciuitate Dei libro 6. cap. 10. Diodorus Siculus libro 4. hanc siue historiam siue fabulam paulò aliter narrat. Arnobius etiam lib. 8. contra Gentes horum sacrorum meminit: Isis (*inquit*) perditum filium cum Cynocephalo suo, (*Anubem sic vocat, qui artificio canum inuestigantium membra descripti Osiridis inuenit, ideòque canino capite pingitur*) & aliis Sacerdotibus luget, plangit, inquirit: & Isiaci miseri cædunt pectora, & dolorem infelicissimæ matris imitantur. Mox inuento paruulo, gaudet Isis, exultant Sacerdotes, Cynocephalus inuentor gloriatur: nec desinunt annis omnibus vel perdere quod inueniunt, vel inuenire quod perdunt. Hæc Ægyptia quondam, nunc & sacra Romana sunt. *Iulius Firmicus,* In sacris, *inquit,* Isiacis idolum Osiridis sepelitur in aditis, hoc annuis luctibus plangunt, rasa capita tundunt, pectus lacerant, veterum vulnerum refricant cicatrices. Et quum certis diebus hæc fecerunt, fingunt se lacerati corporis reliquias reperire: & quum inuenerint, quasi sopitis luctibus gaudent.

Author est Herodotus Festiuitatem solennem celebrari in Ægypto, cui nomen sit Accensio Lucernarum, *quòd noctu sub dio per vniuersam Ægyptum lucernas accendant, imbutas sale & oleo plenas, cum multo illychnio, quod totâ nocte ardens perduret. Potest hæc* Lucernarum Accensio *non solùm facta esse in Osyridis Inuestigatione, sed etiam in Vulcani festo, quem inuentorem ignis primum in Ægypto regnâsse tradunt.*

CAPVT XXVIII.

De Festis quæ mense Nouembri à Romanis sunt Celebrata.

NEPTVNALIA.

ADrianus Iunius in Fastis indicat Nonis Nouembr. Neptuno gratias habitas à nautis: id quod hodiéque fit à Venetis in festo Ascensionis: & 6. Idus Non. aram Romanos Deorum inferorum in Circo maximo tertio accessisse placandis manibus.

Iouis

Iouis Epulum, ubi & de Lectisterniis.

Iouis epulum quando celebratum.

IOuis Epulum, *vt testatur Lazius, in publicis ludis celebrabatur, potissimùm autem Natalitiis & Circensibus, quotannis Idibus Nouem. & ob Iouis ceu Deorum Regis ac Principis excellentiam, propriam seorsim appellationem sortiebatur, cum reliqua conuiuia in caeterorum deorum aedibus habita, omnia vnâ voce* Lectisternia *dicerentur. Meminit huius epuli crebrò Liu. lib. 5. Decad. lib. 7. Decad. eiusdem lib. 10 Decad. 10. lib. 1. Decad. 4. Eiusdem epuli & Arnobius mentionem facit lib. 7. illúdque his verbis irridet : Iouis epulum cras est :* Iupiter enim cœnat, magnísque implendus est dapibus, jam dudum inedíâ gestiens, & anniuersariâ interiectione jejunus. *Hinc Iupiter dictus videtur Dapalis à Latinis, vt à Graecis εἰλαπιναστής, quòd nimirum ei sacra dapali epulo fierent. M. Cato in lib de Re rustica,* Dapem, *inquit*, hoc modo fieri oportet, Ioui Dapali culignam vini quantámuis polluceto: eo die feriae bubus, & bubulcis, & qui dapem facient : cum pollucere oportebit sic facies: Iupiter dapalis, quod tibi fieri oportet, in domo, familiáque mea, culignam vini dapi eius rei ergò. Macte hac illace dape pollucenda esto: Minus interluito. Postea vinum sumito. Iupiter dapalis, macte istaece Dape pollucenda esto. Macte vino inferiori esto. Vestae, si voles, dato. Daps Ioui assaria pecunia, vina vini Ioui castè : Profanate sine contagione.

Lectisternii quid.

Nec verò Ioui tantùm, sed etiam caeteris Diis Dapes fuerunt appositae, quas Lectisternia *appellârunt. Lazius lib. 11. c. 5.* Lectisternia, *inquit*, sacra erant conuiuia ex victimis & immolatis in templis Deorum, à stratis lectis, quibus ordine discumbebatur, sic dicta.

Puluinaria & Lectisternia pro iisdem vsurpata.

Puluinaria autem & Lectisternia pro iisdem ab authoribus usurpantur. Puluinaria *enim in templis dicebantur lectuli Diis dicati, in quibus illorum simulachra reclinari solebant. Sternebantur autem hi lectuli à Senatoribus, aut aliis magnis viris quoties eiusmodi supplicatio decreta erat, vnde & Lectisternium nuncupabatur, vt testatur totidem verbis Augustinus lib. 3. de Ciuit. Dei cap. 17. Ad qua verba Lud. Viues haec annotat :* Quoties in templo aliquo publicè placandę Deûm irae causâ conuiuium exhibebatur, aut nocturnum erat sacrum, Diisq; tanquam epulaturis aut cubituris lecti sternebantur, id lectisternium vocabatur.

In his Senatores & patricii cum coniugibus & liberis, ac delubra & aras procedebant, nonnunquam etiam omnes tribus & ordines Pontifice Max praeeunte. Pueri quoque ingenui & libertini, virgines quoque omnes coronatae, & lauream praeferentes, cum pompa thensas & fercula Deûm deferentes, tum & sacra carmine supplicare, & Deûm pacem exposcere solebant.

Lectisterniorum origo.

Lectisterniorum frequenter meminit Liuius: nec fieri consuesse à Romanis, ex multis eius authoris locis intelligitur, nisi impendente, aut iam premente atque vrgente maximo aliquo malo. Sic autem de origine eorum scribit lib. 5. ab vrbe condita: Tristem hyemem, siue ex intemperie cœli raptim mutatione in contrariam factâ, siue alia quae de causa, grauis pestiléns que omnibus animalibus aestas excepit : cuius insanabili pernicie, quando nec causa nec finis inueniebatur, libri Sibyllini ex Senatusconsulto aditi sunt : Duumuiri sacris faciundis, Lectisternio tunc primum in vrbe Romana facto, per octo dies, Apollinem, Latonámque & Dianam, Herculem, Mercurium atque Neptunum, tribus quàm amplissimè apparari tunc poterat stratis lectis placauere : priuatim quoque id sactum celebratum est, tota vrbe patentibus ianuis, promiscuóque vsu rerum omnium in propatulo posito, notos ignotósque passim aduenas in hospitium ductos ferunt : & cum inimicis quoque benignè ac comiter sermones habitos: iurgiis ac litibus temperatum : vinctis quóque dempta in eos dies vincula. *Meminit etiam eorum lib. 7. ab vrbe,* Sulpitio Potito, *inquit, quem alii Peticum nominant*, & C. Licinio Coss. (*qui fuit annus vrbis 391. iuxta Funcii supputationem*) *pestilentia fuit*, & pacis Deûm exposcendae causâ tertiò tum post conditam vrbem Lectisternium fuit. *Eodem libro*, pestilentia, *ait*, ciuitatem adorta, coegit Senatum imperare Duumuiris, vt libros Sibyllinos inspicerent, eorúmque monitu Lectisternium fuit. *Quarum autem hoc fuit, post conditam vrbem anno 408. T. Manlio Torquato, & C. Plautio Coss. lib.* 8. Eodem, *inquit*, anno Lectisternium Romae quinto post conditam vrbem, iisdem, quibus antè, placandis habitum est Diis. Fuit autem is annus vrbis 428. C. Petilio & L. Papyrio Mugillano Coss. *Et lib. 1. de Bello secundo Punico*, Romae, *ait*, & circa vrbem multa eâ hyeme (*fuit autem annus vrbis 537.*) prodigia facta, aut (quod euenire solet motis semel in Religionem animis) multa nuntiata, & credita temerè sunt, in quibus ingenuum infantem semestrem in foro olitorio triumphum clamâsse, & foro boario bouem in tertiam contignationem sua sponte scandisse, atque inde tumultu habitatorum territum sese deiecisse : & nauium speciem de cœlo

Lectisterniorum ritus.

affulsisse: & ædem Spei, quæ in foro olitorio est fulmine ictam: & Lanuuii hastam se commouisse: & cornum in ædem Iunonis deuolâsse, atque in ipso puuinari consedisse: & in agro Amiterino multis locis hominum specie procul candidâ veste visos, nec tamen illos congressos, & in Piceno lapidibus pluisse: & Cæræ sortes extenuatæ: & in Gallia lupum vigili gladium è vagina raptum abstulisse. Ob cætera prodigia libros adire Decemviri iussi sunt, quòd autem lapidibus pluisset in Piceno, Nouendiale sacrum indictum, & subinde aliis procurandis propè tota ciuitas operata fuit. Iam primum omnium vrbs lustrata est, hostiæq; maiores, quibus dictum est, Diis cæsæ, & donum ex auri pondo quadraginta Lanuuium Iunoni portatum est: & signum æneum matronæ Iunoni in Auentino ædificarunt, & Lectisternium Cæræ, ubi sortes extenuatæ erant, imperatum, & supplicatio Fortunæ in Algido Romæ quoque & Lectisternium Iuuentæ, & supplicatio ad ædem Herculis nominatim, deinde vniuerso populo circa omnia puluinaria indicta. *Et iterum lib. 2. post multorum prodigiorum commemorationem,* Ex libris, *inquit*, Decembri iam mense ad ædem Saturni immolatum est Romæ, Lectisterniúmque imperatum, & eum lectum senatores strauerunt, & conuiuium publicum. *Et paulò pòst:* Votis ritè nuncupatis, supplicatio edicta: supplicatúmque vt cum coniugibus ac liberis non vrbana multitudo tantùm, sed agrestium etiam, quos in aliqua sua fortuna publica quoque contingebat. Curatum Lectisternium, & per triduum habitum, Decemuiris Sacrorum cûrantibus, & puluinaria in conspectu fuere, Ioui & Iunoni vnum, alterum Neptuno & Mineruæ, tertium Marti ac Veneri, quartum Apollini & Dianæ, quintum Vulcano ac Vestæ, sextum Mercurio ac Cereri. Lectisternium autem Ioui, Iunoni & Mineruæ Romæ in Capitolio fiebat, hoc modo: Iouis simulachrum statuebatur in lecto recuperans: Iunonis & Mineruæ imagines in sellis considebant: deinde multa nocte appositis epulis, septem epulones introducebantur, qui cibos sacratos comedebant.

Epulones qui. *Hi verò Epulones huiusmodi Solennitates indicendi potestatem habuerunt. Eorum tres primùm belli Macedonici temporibus Romæ creati fuerunt, qui* Triumuiri Epulones *fuerunt appellati, teste Liuio lib. 3. belli Maced. His autem tribus postea duo additi, vt quinque essent: ac tandem theatralium ludorum, atque Circensium ambitione ad septem vsque fuerunt producti, qui* Septemuiri Epulonum *fuerunt appellati.*

Christiani ab huiusmodi Lectisterniis ita abhorruerunt, vt mortem oppetere, quàm illa celebrare maluerint, quod Marcelli Episcopi Romani ac multorum aliorum historiæ testantur.

Ludi Plebeii.

Ludi Plebeii quando instituti. V*Etus Calendarium, & id sequuti Gyraldus, ac Reusnerus,* Ludos Plebeios *spectatissimos ad diem 12. Nouembr. referunt, alii ad 17. Cal. Dec. qui exactis Regibus, pro plebis libertate primùm dati sunt, vt testatur Asconius Pædianus in Act. 1. Ciceronis in Verrem. Nonnulli tamen post secessionem ad Sacrum montem institutos ferunt, ob consociatos Patrum & plebis animos: hos postea L. Sylla, perdomitis hostibus, magnâ plebis expectatione restituit: quorum Ædiles plebis arbitri & moderatores erant. In eorum celebritate seruatum, vt quoties instaurarentur, ab Ædilibus ludorum causâ, Iouis epulum daretur. Sic enim Liuius lib. 5. secundi belli Punici:* Ludi plebeii per biduum instaurati, & Iouis epulum fuit ludorum causâ. *Eadem leguntur lib. 7. & lib. 9. in fine. Item lib. 3. de Bello Maced. Hos cum Romanis ludis semper fuisse simul datos ex multis locis Liuii intelligitur.*

Brumalia.

Bruma unde dicta. Brumalia quando celebrata. B*Ruma à breuitate dierum dicta, Pompeio authore, quasi* Βραχύμερον, *tempus illud est, quum breuiores sunt dies. Et, vt ex Florentino Principe Paulus Marsus in Commentariis ad lib. 1. Ouidii Fastorum, & Merula in Comment. in Elegiam 12. lib. 3. Tristium eiusdem, indicat, ab octauo Calendarum Decembrium vsque ad nonum Calendarum Ian. celebrabantur festa Brumalia. De hoc festo Cælius lib. 15. cap. 24. ex Græcorum Collectaneis rei rustica hæc annotat:* Democritus & Apuleius talem exspectari hyemem aiunt oportere, cuiusmodi fuerit dies Festus, quem Brumam vocant Romani: est autem quarta & vicesima Dii mensis, qui est Nouember. *Hæc ille.*

Brumalia non Bacchi Festum. *Proclus tamen, aliique in Commentariis ad Hesiodi libros de Re rustica, per Brumalia, Bacchi intelligunt Festa, quæ & Dionysia, ac bis quotannis celebrabantur: dicta tunc à Brumo, quo nomine Bacchum appellârunt. Vide Cælium Rhod. lib. 28. cap. 25. & Gyraldum de Diis Gentium Syntagm. 8. Sed Orpheus, aliique Bacchum* Βρόμιον *non* Βρῦμον *appellârunt à sonitu tonitrus & fulminis in ortu eius edito. Bruma autem, Græcè* Βρῦμος *& nusquam, quod ego quidem sciam, Bacchum, sed quandóque significat solstitii hiemalis diem, qui est ad 18. Cal.*

Cal. Ian. quandoque hyemem totam, aut saltem frigidissimam illam hyemis partem, quâ dies sunt breuissimi, quasi Βραχύμερον *vt diximus. Significat etiam Bruma & Brumalia diem festum, qui tempore illo celebrabatur. Cœlius quoque lib. 27. cap. 24. per Brumalia partem illam hyemis quæ est circa solstitium, aut etiam hyemem totam intelligit, cùm dicit: Brumalia instituit Romulus, quibus conuiuio excipiebatur Senatus. Nam vt Suidas testatur antiquitùs* ὄνειδος ἦν τὸ ἐξ ἀλλοτρίων ἐσθίειν, καὶ ἕκαστος ἐν τοῖς συμποσίοις καὶ ἴδιον βρῶμα καὶ πόμα ἐκόμιζεν, πρὸς τὸ μὴ ἀκούειν ἀλλοτριοφάγος: *hoc est,* Probro ducebatur alienâ viuere quadrâ, & iccirco vnusquisque suum & cibum & potum in symposia afferebat. *Huiusmodi infamia diluenda, & simul maiore sibi ciues liberalitate obligandi causâ Brumalia, eodem teste, Romulus instituit, quibus à Rege Senatus & milites hyemis tempore, quo vocabant à militia, alerentur. Nomen autem prandii vocauit Suidas* Βρυμάλιον, *quòd Romanâ linguâ significat* ἐκ τῶν ἀλλοτρίων τρέφεσθαι, *id est, alieno victitare. Sed lapsus hîc videtur Suidas, Romanæ linguæ ignorantiâ. Nam Brumalia dicta sunt à Bruma, id est, hyeme, in qua conuiuia illa agitabantur, vt Brumalia idem sint quod Hyemalia.*

Feriæ Gallis & Græcis Defossis Celebratę.

Fasti huius origo. VEtus Calendarium Ferias Gallis & Græcis in foro Boario defossis *celebratas Romæ ad diem Nou. 27. ponit. Harum feriarum originem Plutarchus in Quæst. Romanis, quæst. 83. his verbis exponit.* Cur Romani, quum audiuissent à Bletonesiis, qui est populus barbarus, immolatum Diis hominem esse, eorum Magistratus accersiuerunt, vt pœnas de iis sumerent: quum autem appareret, legis cuiusdam iussu id factum, missos eos fecerunt, sed isto sacrificio in posterum interdixerunt: ipsi autem non multis antè annis, duos viros totidémque mulieres in foro Boario, alteros Græcos, alteros Gallos, viuos defoderunt? Videtur enim absurdum ista facere, & barbaris tanquam nefaria exprobrare eadam. An Diis immolare homines, nefas putabant: geniis autem, necessitatem cogere? Aut qui consuetudine ac lege ista sacrificia recepissent, eos peccare existimantes, ipsi Sibyllinis libris mandantibus istud fecerunt: Narrant enim Elbiam quandam virginem equo vehentem fulmine ictam, repertúmque fuisse equum nudum iacentem, nudam quoque virginem ipsam, tanquam dedita opera vestibus à genitali membro reductis, calceis, annulis, capitísque redimiculo hinc inde dispersis, linguâ extra os exsertâ. Tum vates respondisse, ingens opprobrium Sacris virginibus oblatum, foréque vt publicè id innotesceret, sed & equitum coniunctum fore quoddam dedecus. Ibi barbari cuiusdam equitis seruum indicium detulisse de tribus Vestalibus virginibus Æmiliâ, Liciniâ & Martiâ, sub idem tempus viciatis, & quæ iam diu cum viris incestam consuetudinem habuissent, de quibus viris esset etiam Buretius indicis dominus. Et Vestales quidem terminis conuictas, pœnas dedisse. Cæterùm ut atroci in re placuisse, vt à Sacerdotibus Sibyllini libri consulerentur. Ibi inuenta fuisse oracula, quæ euentura isthæc & malum publicum allatura prædicerent: cuius auertendi causâ peregrinis quibusdam & alienis geniis duos Græcos, totidem Gallos homines viuos eo in loco defossos Romani iubebantur dedere. *Forum parentatio quotannis eo quo diximus die celebrabatur. Meminit etiam Liuius lib. 2. Dec. 3.*

CAPVT XXIX.

Festa quę mense Decembri à Græcis sunt Celebrata.

ΠΟΣΕΙΔΩΝΙΑ.

ΠΟσειδώνια, *quæ Hesychius* Ποσείδια *vocat, Festum fuit apud Atticos, quod in honorem Neptuni celebrârunt mense* Ποσειδεῶνι, *vnde & nomen habet. Meminit eius Athenæus lib. 13. cap. 20. vbi dicit, Aristippum Philosophum singulis annis duos menses in Æginâ* τοῖς Ποσειδωνίοις, *hoc est, Neptunaliorum tempore apud Laidem meretricem commoratum fuisse. Et rursus eodem libro cap 22. dicit, Phrynem scortum Nobilissimum* τῇ τῶν Ποσειδωνίων *in omnium Græcorum conspectu vestes soluisse & comas, & sic ad mare venisse. Appellémque ab ipsa venerem emergentem (* τὴν ἀναδυομένην *) pinxisse.*

CAPVT XXX.

De Festis quę Decembri mense apud Romanos sunt Celebrata.

CElebrabantur quidem Faunalia *Idibus Februarii in Insula Tiberina, & paulò post Idus* Lupercalia, *quæ Fauni esse suprà ostendimus. Sed Nonis Decembris quoque huic Deo reus diuinam faciebant, & Festum diem in eius honorem in pratis & syluis agebant, in* *Faunaliorum dies & ritus.*

quâ

quo agrestes vicatim saltare consueuerunt. Existimabant enim Deum hunc ritè & diligenter sibi reconciliandum, cuius vim magnam ad nocendum rusticorum & agrestium præsertim pueris esse credebant. Porphyrio in libro de responsis indicat, nouem simul homines in quodam Branchidarum agro mortuos esse, nullam aliam ob causam quàm quòd Faunum vidissent. Interrogantibus enim qua nam causa necis eorum esset, sic Apollinem respondisse testatur:

Toruus Dionysii famulus Pan, aurique cornis.
Per nemora obscura gradiens, montésque per altos,
Pinum vinum atque alia resonans syringa tenebat,
Gestabat manu, multos is corpore vasto
Postrauit, mortíque viros dedit horridus ille.

Habuit is Deus bina Romæ templa: vnum in Tiberina insula, in quo Sacrum annuum ei Idibus Febr. fecerunt: alterum in Cœlio monte, circulari formâ, plurimis in ambitu columnis adornatum, in eo Nonis Decembris de hædo & vino rem diuinam ei fecerunt, vt indicat Horatius lib.3. Carminum, Ode 18. quam integram adscribam, quòd huius solennitatis ritum paucis comprehendat:

Faune nympharum fugentium amator
Per meos fines & aprica rura
Lenis in Cedas: abeasq; paruis
Lenis alumnis.
Si tener pleno cadit hœdus anno,
Larga nec desunt Veneris sodali
Vina craterꝫ, vetus ara multo
Fumat odore.
Ludit herboso pecus omne campo,
Cùm tibi Nonæ redeunt Decembres:
Festus in pratis vacat otioso
Cum boue pagus.
Inter audaces lupus erat agnos:
Spargit agrestis tibi sylua frondes,
Gaudet inuisam pepulisse fossor
Perpede terram.

Septimontia.

Septimontia cur instituta.

SEptimontia *vetus Calendarium & Adrianus Iunius in Fastis ad 3. Idus Decembr. seu ad 11. diem eiusdem mensis ponunt. Ex Tertulliano tamen haud obscurè colligi potest, hoc Festum non ab initio, sed in fine huius Mensis celebratum. Nam in lib. de Idololatria, sic inquit:* Etiam Streniæ captandæ, & Septimontium, & Brumæ, & Caræ cognationis honoraria exigenda omnia. *Ex quibus intelligitur, non solùm Decembri mense, quia est brumæ mensis, sed etiam circa finem huius mensis celebratum fuisse, quia proximum sit strenæ exigendæ, quod fiebat Calendis Ianuariis. Feriæ autem istæ institutæ fuerunt propter adiectum septimum vrbi Romæ collem, vt Plutarchus testatur Problem. 69. Iis septem in locis sacrum fieri Antistius Labeo & Varro significat, Palatio, Suburra, Velia Fagutali, Cœlio, Oppio, Cespio. Eodemq; die per vrbem vehiculis, quæ iumentis traherentur, ferri, criminosum erat: vel, vt quidam Romanarum rerum scriptores putant, quia vrbis partes non fuerunt omninò inter se coniunctæ: Vel quòd, quum vrbe condenda magnum opus peregissent, iámque vlterius incrementum vrbis nullum animo conciperent, quietem cùm sibi tùm iumentis, quorum opera fuissent vsi per istas ferias parauerunt. Aut quum vellent omnes festiuitates ciuium præsentiâ ornari, eam verò imprimis quæ ob contractas in vnam multas vrbis partes instituta erat, ciuibus vsu vehiculorum iumentariorum ista die interdixerunt, vt verbe, cui dies agebatur Festus, exirent: vt Plutarchus suprà citato loco refert. Quocirca miror cur Alexand. ab Alexand. lib. 6. c. 11. scribat,* Festum hoc Paganalia appellatum, quòd non populi & ciuium, sed montanorum tantùm & agrestium dies Festus esset. *In fragmento Sexti Pompeii ex vetustissimo exemplari Bibliothecæ Farnesianæ descripto sic legitur:* Septimontium dies appellatur mense Decembri, qui dicitur in Fastis Agonalia, &c. *inde fortasse natus error apud Alexandrum. Suetonius in Domitiano, Septimonialem diem nominat, in quo Domitianus epulum largissimum dederit, Senatui, equitique panariis, plebi sportellis cum obsonio distributis, diéque proximo omne genus rerum missilia sparserit.*

Lancionici Ludi.

VEtus Calendarium, & id Gyraldus ac Iunius in Fastis sequuti, ad Pridie Idus Decembr. Lancionicos *Ludos ponunt, per dies septem durantes: sed qui, aut quales fuerint Lazius quoque se nondum comperisse fatetur, lib. 10. cap. 15. de Repub. Romana.*

Saturnaliorum Solennitas.

SAturnalia, *vt testatur Varro lib. 5. de Latina lingua,* dicta sunt à Saturno, quòd eo die Feriæ eius, vt post tertium diem Opalia, Opis. *Festus inquit:* Saturni dies festus celebratur mense Decembri, quòd eo ædis est consecrata, & is culturæ agrorum resides videtur: quòd etiam falx est ei insigne.

De Saturnalio rum origine tres sententiæ.

DE eorum origine tres ferè opiniones commemorat Macrobius lib. 1. Saturn. cap. 7. Prima hæc est: Ianus Italiæ Rex quum Saturnum classe aduectum hospitio excepisset: & ab eo edoctus

Digitized by Google

edoctus peritiam ruris ferum illum, & rudem ante fruges cognitas victum, in melius redegisset, in regni societatem eum asciuit. Eo verò ex rebus humanis exempto, Ianus adhuc superstes, primum terram omnem sibi subiectam Saturniam nominauit: Aram deinde cum sacris tanquam Deo condidit, quæ SATVRNALIA *nominauit.*

2. *Alia Saturnaliorum origo sic traditur: Comites quosdam è suis Hercules in Italia reliquit, vel iratus, quòd incustoditum fuit armentum, & à Caco subreptum: vel consultò, vt aram suam atque ædem ab incursionibus tuerentur. Illi ergo quum à latronibus infestarentur, occupato edito colle, Saturnios se nominauerunt, quo antè nomine etiam idem collis vocabatur. Et quia se eius Dei senserunt nomine ac religione tutos, instituerunt* SATVRNALIA *Festa, vt agrestes vicinorum animos, ad maiorem sacri reuerentiam ipsa indicti Festi obseruatio vocaret.*

3. *Tertia est opinio, quòd Pelasgi (sicut Varro memorat) cùm sedibus suis pulsi, diuersas terras petiissent, confluxerunt plerique Dodanam: & incerti quibus adhærerent locis, eiusmodi accepere responsum:*

Στείχετε μαιόμενοι Σικελῶν Σατούρνιον αἶαν
Ἠδ' Ἀβοριγενέων κοτύλην οὗ νᾶσος ὀχεῖται
Οἷς ἀναμιχθέντες δεκάτην ἐκπέμψατε Φοίβῳ,
Καὶ κεφαλὰς ᾅδῃ, καὶ τῷ πατρὶ πέμπετε φῶτα

Acceptáque parte, quum Latium post errores plurimos appulissent, in lacu Cutuliensium deprehenderunt insulam natam. Hoc igitur obseruato miraculo, has sibi sedes prædictas esse didicerunt: vastatísque Siciliensibus incolis occupauere regionem, decimâ prædæ secundùm Apollinis responsum ei Deo consecratâ, erectis Diti sacello, & Saturno arâ, cuius Festum SATVRNALIA *nominauerunt.*

Saturnaliorum antiquitas. *Ex his causis quæ de Origine huius Festi relatæ sunt, apparet, Saturnalia vetustiora esse vrbe Romanâ: adeò vt ante Romam in Græcia hoc solenne cœpisse Lucius Accius in Annalibus suis referat his verbis:*

Maxima pars, Graiûm Saturno, & maximæ Athenæ
Conficiunt sacra, quæ Cronia esse iterantur ab illis.
Cúmque diem celebrant, per agros vrbésq; ferè omnes
Exercent epulis læti, famulósque procurant
Quísque suos, nostríque itidem, & mos traditus illinc
Iste, vt cum dominis famuli epulentur ibidem.

Refert enim Macrobius lib. 1. Saturnal. ex Philochoro, Cecropem Saturno & Opi primùm in Attica statuisse aram, eósque Deos pro Ioue & terra coluisse, instituisséque, vt patres familiarum & frugibus & fructibus iam coactis, passim cum seruis vescerentur, cum quibus patientiam laboris in colendo rure tolerauerant: delectari enim Deum honore seruorum contemplata laboris. Apud Cretenses quoque per Mercurialia Festa. HERMAEA *dicta, idem etiam obseruatum fuit, vt Carystius testatus est in Commentariis historicis. Nam conuiuantibus seruis domini illis seruiebant atque ministrabant. In Frazene verò Gerestione mense per multos dies fiebat conuentus,* PANEGYRA *dictus. quorum in vno serui cum ciuibus vnà ludant astragalis: & seruis domini conuiuium præbent, vt asserit Carystius. Berosus autem in libro de Babylonicis rebus primo, ad 16. Calend. Sept. scribit Festum* SACAEA *vocatum, per dies quinque agi solitum in Babylonia, in quibus mos fuerit, vt serui dominis imperitarent, atque vnus eorum educeretur ex domo stolam regiæ similem indutus, quem* Zoganem *appellârint: cuius etiam festi mentionem facit Ctesias lib. 2. Persicarum rerum Macrobius rursus & Athenæus lib. 14. cap. 17. Batti Sinopensis testimonio ex Oratione de Thessalia & Hæmonia confirmant, hoc Saturnaliorum Festum omninò Græcum esse, cui simillima sit certa quædam Thessalorum festiuitas* Peloria *dicta. Vt non sine causa Verrius Flac. in eo libello qui Saturnus scribitur dicat,* Saturn. dies *apud* Græcos quoque Festi habentur, *vt Macrob. lib. 1. indicat. Caterùm si diligenter ea perpendamus, quæ mox referemus, videtur posse colligi antiquissimum hoc Saturnaliorum Festum promanâsse ex illo longè antiquiore Tabernaculorum, siue Scenopegiæ festo, quod peractâ messe seu vindemiâ, collectis iam reconditisq; frugibus mense septimo à Iudæis Dei iussu septem dierum spacio celebratum fuit, quo tempore tam seruis, quàm liberis sub tentoriis feriari, epularíq; summa cum lætitia fuerat concessum, vt constat ex Leuit. 23. & Deut. 16.* *Saturnaliorum antiquissima origo.*

Roma autem tunc primùm Saturnalia instituta fuisse Macrobius author est, quando Tullus Hostilius bis de Albanis, de Sabinis autem tertiò triumphâsset, & tum ex voto templum Saturno consecrâsset. Quamuis Varro lib. 6. qui est de sacris ædibus, scribat, ædem Saturni ad forum faciendum locâsse Lucium Tarquinium Regem: Titum Largium verò Dictatorem Saturnalibus eam dedicâsse. Gellius etiam scribit, Senatum decreuisse, vt ædes Saturni fieret, eique rei Lucium Furium tribunum militum præfuisse. T. Liuius libro 2. ab vrbe condita scribit, triennio postquam A. Posthumius Dictator ad lacum Regillum cum Latinis & exulibus pugnâsset, eosq; vicisset, ædem Saturno dedicatam, Coss. A. Sempronio Atratino & M. Minutio Augurino, & tunc primùm Saturnalia festa instituta, qui fuit *Saturnalia Romæ quando instituta.*

annus

annus verbis 257. *Idem author lib.* 2. *Punici belli* 2 *ob initio sic scribit :* Ex libris Decembri iam mense ad ædem Saturni Romæ immolatum est, lectisterniúmque imperatum, & cum lectum Senatores strauerunt, & conuiuium publicum, ac per vrbem Saturnalia, die ac nocte clamatum, populúsque eum diem Festum habere ac seruare in perpetuum jussus.

Saturnalia quot diebus celebrata.

Primò autem Saturnalia vno tantùm die, id est, decimo quarto Calendarum Ianuariarum solita sunt celebrari. Sed post in triduum propagata, primùm ex adiectis à Cæsare huic mensi diebus, deinde ex edicto Augusti, quo trium dierum ferias Saturnalibus addixit. De quo Macrobius lib. 1. *Saturnal. sic scribit: Apud maiores nostros Saturnalia die vno finiebantur, qui erat ad quartum decimum Calendas Ianuarias. Sed postquam C. Cæsar in emendatione anni huic mensi duos addidit dies, sextodecimo cœpta celebrâri. Eâ re factum est, vt quum vulgus ignoraret certum Saturnaliorum diem, nonnullique à C. Cæsare inserto die, & alii vetere more celebrarent, plures dies Saturnalia numerarentur, quod etiam Augustus Imp. confirmauit, & triduo ferias illas seruari iussit. Licet & apud veteres opinio fuerit, septem diebus peragi Saturnalia: si opinio vocanda est, quæ idoneis firmatur authoribus Nouius enim probatissimus Attellanarum scriptor ait :* Olim exspectata veniunt septem Saturnalia. *Mummius quoque qui post Nouium & Pomponium diu iacentem artem Attellaniam suscitauit,* Nostri, *inquit*, Maiores velut benè multa instituere, hoc optimè a frigore fecere summo, dies septem Saturnalia. Sed Mallius ait, eos qui se Saturni nomine & religione defenderant, per triduum Festos instituisse dies, & Saturnalia vocauisse. Vnde & Augustus huius *inquit* rei opinionem secutus, in legibus iudiciariis triduo ferias seruari iussit. *Masurius & alii vno die, id est, decimo quarto Calendas Ianuarii affuisse Saturnalia crediderunt. Quorum sententiam Fenestella confirmat dicens*, Æmiliam virginem decimo quinto Calendarum Ianuariarum esse damnatam. Quo die si Saturnalia gererentur, nec caussam omninò dixisset. *Deinde adiecit.* Sequebantur eum diem Saturnalia. *Mox ait :* Postero autem die qui fuit decimus tertius Calendarum Ianuariarum, Liciniam virginem vt causam diceret iussam : *ex quo ostendit decimo tertio Calendas professum esse. Ex his ergo omnibus colligi potest, ab initio vno die Saturnalia fuisse, & non nisi decimo quarto Calendarum Ianuariarum celebrata, quo solo die apud ædem Saturni conuiuio soluto, Saturnalia clamitabantur. Postea in triduum sunt propagata. Deinde Sigillariorum adiecta celebritas, in septem dies discursum publicum, & lætitiam religioni extendit. Denique rursus detractis duobus diebus, ad quinque dies Saturnalia redierunt. Hinc Martialis Saturnaliorum dies modo quinque nominat, modò septem. Ad hos dies festos Cicero respiciens de Inuentione*, Senatus, *inquit*, frequentior fuit, quàm putabamus esse posse mense Decembri sub dies Festos.

Saturnaliorum ritus.

In Saturnaliorum autem Festo seruos suos domini conuiuiis liberalibus & lautis excipiebant, ipsi muneribus seruilibus fungebantur, seruis impunè, quicquid liberet, licebat loqui, teste Macrobio lib. 1. *Saturnal. Et Athenæus lib.* 14. *idipsum his verbis confirmat :* Τοῖς τῶν Κρονίων ἡμέραις ἔθος ἐστὶν Ῥωμαίων παισὶν ἑστιᾶν, τοὺς οἰκέτας αὐτοὺς τὰς τῶν οἰκετῶν ἀναδεχομένους λειτουργίας: *id est*, Saturnaliorum diebus moris est apud Romanos, vt seruos suos conuiuiis excipiant, ipsiq; seruorum munere fungantur. *Quale etiam Festum fuisse Nonas Caprotinas suprà diximus, in quo tandem ancillæ* εὐωχοῦνται καθέζονται κλάδοις συκῆς σκιαζόμεναι, *hoc est, epulantes consident ficulneis ramis obrumbatæ. Simile quid etiam obseruatum Idibus Augusti apud Romanos Alex. ab Alex. lib.* 3. *c.* 18. *indicat. Ad hunc Saturnaliorum morem Horatius alludit lib.* 2. *Satyra* 2.

——age, libertate Decembri
(Quando ita maiores voluerunt) vtere,
narra.

Hinc & pileos, quod signum libertatis olim fuit, serui hoc Festo gestabant, & ingenuorum calceis inducbantur, vt Porphyrio indicat. Lucianus ἐν τοῖς πρὸς Κρόνον, *de Saturnalibus multa tradit. In primo Dialogo Saturnum sic loquentem inducit,* καὶ διὰ τοῦτο ἀπανταχοῦ κρότος, καὶ ᾠδὴ, καὶ παιδία, καὶ ἰσοτιμία πᾶσι καὶ δούλοις, καὶ ἐλευθέροις. Οὐδεὶς γὰρ ἐπ' ἐμοῦ δοῦλος ἦν: i. Atque idcirco vbiq; plausus, & cantus, & ludus, & honoris æqualitas omnibus cùm seruis tum liberis. Neque enim me regnante seruus erat. *Vnde Catullus ad C. Licinium Caluum, Saturnalia optimum diem appellat, quòd nimirum aurei illius seculi, quod Saturno regnante fuisse dicitur imaginem referebat, memoriámque repræsentabat, quo nondum erat auditum seruitutis nomen.*

Præterea in Saturnalibus non modò à dominis serui conuiuiis excipiebantur, sed etiam amici & familiares inter se mutitabant, hoc est, mutuas inter sese cœnas epulationésque agitabant. Ob quas causas December, in quo hæc fiebant, aptus geniis seu genialis ab Ouidio appellatur lib. 3. *Fast. inquiens:*

Acceptus geniis illa December habet.

Bellū porrò in hoc festo sumere nefas habitum, quod sub Saturno tempora felicissima fuissent, nullis bellis vexata, nullíque infestata latronibus. Eáque causa fuit, vt Romani ædem Saturni

ærarium

ærarium esse voluerint, quod nullum sub eo furtum in Italia commissum, siue quòd sub eo nihil erat cuiusquam priuatum, nec signare solùm, aut partiri limite campum fas erat, Macrob. auctore lib. 1.

4. *Pœnas quóque iisdem diebus exigere piaculare erat, vt Macrobius refert lib. 1. cap. 10.*

5. *Ad hæc munera sibi vltróque mittebant Saturnalibus, quæ Tertullianus* Saturnalitia *vocat, sub finem libri de Persequutione:* Scilicet enim, *inquit,* talem pacem Christus ad patrem regrediens madauit à militibus per Saturnalitia redimendam. *Eadem ab Hieronymo* Saturnalium sportulæ *vocantur: de quibus hæc illius sunt verba notatu digna, in Epistolam Pauli ad Ephesios, quæ etiam in Canonicis Decretis inueniuntur.* Legant, *inquit,* Episcopi atque Presbyteri, qui filios suos secularibus erudiunt literis, & faciunt illos comœdias legere, & mimorum turpia scripta cantare, de Ecclesiarum sumptibus forsan eruditos, & quod in corbonam pro peccato virgo, vel vidua, vel substantiam suam totam effundens quilibet pauper obtulerat, hoc in Calendarum Strenam, & Saturnalium sportulam, & Mineruale munus è mercedula magisterii à Scholasticis dari solita Grammaticus & Rhetor, aut in sumptus domesticos, aut in templi stipes, aut sordidum conuertit in lucrum. *Dicta quóque sunt* Xenia *&* Apophoreta. *Vnde Suetonius in Vespasiano:* Dabat, *inquit,* sicut Saturnalibus viris apophoreta, ita per Calendas Martias fœminis. *Sed tamen Apophoretorum nomine appelabantur etiam solennes in Saturnalibus cœnationes, quibus se mutuò excipiebant, & ad quas muneribus certabant. Hinc est illud Suetonii in Caligula:* Præsinæ factioni ita addictus & deditus, vt cœnaret in stabulo assiduè, & maneret: agitatori Eutycho commessatione quadam in apophoretis vicies sestertiûm contulit. *Ratio autem mittendorum Saturnalibus munerum hæc erat, vt viderentur sibi inuicem gaudere & gratulari, & Saturno atque Opi gratias agere quòd fruges fructúsque ad vita cultum necessarios percepissent.*

Quæ autem & qualia ea munera fuerint, ex Suetonio colligitur, qui in Octauii Augusti Cæsaris historia, Saturnalibus, *inquit,* & si quando aliàs libuisset, modò munera diuidebat, vestem, & aurum & argentum: modò nummos omnis notæ, etiam veteres regios, ac peregrinos: interdum hil præter cilicia, & spongias, & rutabula, & forpices, atque alia id genus titulis obscuris & ambiguis. *Mittebantur etiam inter cætera munera, Cerei. Nam quum Pelasgi in Italia ex responso diu humanis capitibus Ditem, & virorum victimis Saturnum placâssent; Herculem ferunt postea cum Geryonis pecore per Italiam reuertentem suasisse illorum posteris, vt faustis sacrificiis infausta mutarent, inferentes Diti, non hominum capita, sed oscilla ad humanam effigiem arte simulatâ, & aras Saturnias, non mactando viros, sed accensis luminibus excolente: quia non solùm virum, sed & lumina significat φῶτα, quæ dictio in oraculo continebatur, & occasionem errandi dabat. Inde mos per Saturnalia missitandis Cereis cœpit. Alii cereos non ob aliud mitti putant, quàm quòd hoc Principe (Saturno) ab incomi & tenebrosa vita, quasi ad lucem & bonarum artium scientiam editi sint homines. Illud quóque memoriæ proditum est, quòd quum multi occasione Saturnaliorum per auaritiam à clientibus ambitiosè munera exigerent. Idque onus tenuiores grauaret, Publicius tribunus plebis tulit, vt non nisi cerei ditioribus messitarentur, vt refert Macrobius lib. 1. Saturnaliorum. Hæc autem consuetudo mittendi cereos, adhuc in Pontificia religione in Purificationis Mariæ Festo obseruatur, vt suo loco indicabitur.*

Apud Cyrenenses verò Saturno rem diuinam facturi ficis ornabantur, nec cereos, sed placentas missitabant, quòd mellis repertorē esse ducerent, teste Alexand. ab Alexandro libro 2. cap. 22.

Fuit præterea moris in Saturnalibus, vt serui sumerent vestitum dominorum, & contrà domini seruorum. Sumebant autem domini omnes illis diebus togis depositis Synthesim, hoc est, vestem breuem & negotiis aptam. Fuit ergo Synthesis vestis Saturnalitia, Saturnalib. vsurpari solita. vt constat ex illo Martialis Epigrammate. cui titulus est Synthesis:

Dum toga per quinas gaudet requiescere luces
Hos poteris cultus sumere iure tuo.

Vnde simul intelligitur per quinque dies Saturnalia agi fuisse solita, Et rursum:

Synthesibus dum gaudet eques, dominúsque senatus
Atq; decent nostrū pilea sumpta Iouem.

Fortasse autem Synthesis, *inquit Beroaldus in Suetonio*, dicta videri potest, quòd consuta contextáque esset compositione quadam versicolore. *Turnebus in suis aduersariis existimat, Synthesim elegantiorem & lautiorem fuisse vestem, quâ populo Romano certis diebus publicè, vt Saturnalibus, uti licebat, quum Romæ quo quis vestitu vellet, vti non liceret, togásque ferre cogerentur, & idcirco Synthesim putat dictam, quòd quum ea raro vterentur, domi compositam habebant in arcis aut prælis. Huc pertinet quod Dio historicus scribit: quū tumultuarentur quōdam milites, qui eos sedaret à Claudio missum esse libertum Narcissum, potentiā tunc formidolosū: quūmq; suggestū velut*

V con-

concionaturus conscendisset, hominis indignitatem moleste tulisse milites, ideóque complures vulgatum id succlamâsse, Io. Saturnalia: *exprobrantes ei, quòd quum seruus & tennis conditionis homo antea fuisset, nunc de repentè splendidâ veste ingenuo similis ad eos prodiret.*

Vestiũ mutationis origo. *Hæc autem vestium mutatio non tantùm in Saturnalibus, verùm etiam in Quinquatribus minoribus, in Megalensibus Lupercalibus, Bacchanalibus, & aliis festis fieri solita fuit, vt suprà indicauimus. Illam ab Hercule desluxisse Ouidius lib.2. Fast.docet, ibi enim Fauni sacra describens, indicat, Herculem cum Lyda puella in Bacchi sacris vestem mutâsse, & Faunum, qui deperibat virginem illam, quum in antro obscuro comprimere eam vellet, in Herculem incidisse, pudefactúmque auffugisse.*

*His denique oscillis, seu ossiculis osseisque vel fictilibus paruis imagunculis, quarum suprà quaedam facta est mentio, pueri ludebant. Erant & tesserulæ oscilla, quibus licebat impunè in hac Saturnaliorum solennitate ludere, vnde & Os*CILLARIVM *ludorum nomen accepit.*

Sigillaria.

Sigillaria quid & eorũ ritus. V*Enio nunc ad* Sigillaria, *quæ pars siue species erant Saturnaliorum, à genere muneris, quod tunc donabatur, sic appellata: videlicet sigillis, id est, paruis signis, siue simulachris, quæ partim ex ære, argento & auro, partim etiam ex fictili materia conflabantur: Meminit Suetonius in Claudio*: Tiberius patruus, *inquit*, petenti honores, consularia ornamenta detulit. Sed instantius legitimos flagitanti, id solùm codicillis rescripsit, quadraginta aureos in Saturnalia & Sigillaria misisse ei. *Spartianus in historia Adriani*: Saturnalia, *ait*, & Sigillaritia frequenter amicis inopinantibus misit, & ipse ab his libenter accepit, & alia inuicem dedit. *Idem in vita Caracallæ*: Quæ à parentibus gratiâ sigillariorum acceperat, ea vel clientibus, vel magistris spontè donauit. *Huc pertinet & illud Senecæ lib.1. Epistolarum:* Ego sum felicior, cui solebas sigillaria offere. *Flauius Vopiscus tradit, Aurelianum instituisse vxori & filiæ annuum sigillaritium.*

Sigillariorum origo. *Cæterùm originem Sigillariorum Macrobius lib. 1. Saturnal. his verbis tradit*: Epicadus, *ait*, refert, Herculem occiso Geryone, quum victor per Italiam armenta duxisset, ponte, qui nunc Sublicius dicitur ad tempus instructo, hominum simulachra numero sociorum, quos casu peregrinationis amiserat, in flumen demisisse, vt aquâ secundâ in mare deuecta, pro corporibus defunctorum veluti patriis sedibus redderentur: & inde vsum talia simulachra figendi inter sacra mansisse. Sed mihi, *inquit*, illa origo verior existimatur, quam paulò antè etiam in Saturnalibus retuli: Pelasgos postquam felicior interpretatio, capita, non viuentium, sed fictilia, & φωτὸς æstimationem, non solùm hominem, sed etiam lumen significare docuisset: cœpisse Saturno cereos potius accendere, & in Sacellum Ditis, aræ Saturni cohærens, oscilla quædam pro suis capitibus ferre. Ex illo traditum, vt cerei Saturnalibus missitarentur, & sigilla arte fictili fingerentur, ac venalia pararentur: quæ homines pro se atque suis piaculum pro Dite Saturno facerent. Ideò Saturnalibus talium commerciorum celebritas cœpta, septem occupat dies, quos tantum feriatos facit esse, non festos omnes. *Hucúsque Macrobius. Idem author eodem libro cap. 10. scribit:* In his sigilla, id est, parua signa missitabant, vt in Saturnalibus cereos. *Et sic intelliguntur versus Martialis in Apophoretis:*

Gloria tam parui non est obscura sigilli. *Et rursum:*

Sum fragilis, sed tu moneo ne sperne sigillum.

Sigillaria vices Romæ. *Fuit & vicus Romæ percelebris quem* Sigillaria *vocarunt: de quo sic Suetonius in Claudio*: Essedum argenteum, *inquit*, sumptuosè fabrefactum, & venale ad Sigillaria redimi, concidíque coràm imperauit. *Idem in Nerone*, Sporum Romæ circa Sigillaria comitatus est. *Et A. Gellius Noct. Attic.* Apud Sigillaria, *ait*, fortè in libraria ego & L. Paulus consedebamus. *Nomen factum loco à rebus quas ibi venum exponebant, & vasis signisque exquisitæ artis quæ ex ære argentóque fabrefieri solebant, quæque Sigillaria appellabant. Alex. ab Alex. lib. 3. cap. 4.*

Opalia.

Opalia quando celebrata & vnde dicta. D*Ies ille, quo solo ab initio Saturnalia celebrata fuisse supra ex Macrobio ostendimus, hoc est.* 14. *Calend. Ianuar. progressu temporis* Opalibus *tantùm inter Saturnalia deputatus fuit, quum primum Saturno pariter & Opi fuerit adscriptus. De quo sic Macrobius libro* 1. *Saturnal. cap.* 10. Ex his omnibus colligi potest, & vno die Saturnalia fuisse, & non nisi 14. Calendas Ianuarias celebrata, quo solo die apud ædem Saturni conuiuio soluto Saturnalia clamitabantur, qui dies nunc Opalibus inter Saturnalia deputatur, cùm primùm Saturno pariter & Opi adscriptus fuerit.

Hanc autem Deam Opem, â qua Opalia festa, Saturni coniugẽ crediderunt, & ideò

mense

mense Decembri Saturnalia, itémque Opalia celebrârunt, quòd Saturnus eiúsque vxor, tam frugum, quàm fructuum repertores esse credantur, Itáque omni iam fœtu agrorum coacto ab hominibus hi Dii colebantur, quasi vitæ cultioris authores, quos etiam nonnullis cœlum & terram esse persuasum est: Saturnúmque à Satu dictum, cuius causa de cœlo est: & terram Opem, cuius ope humanæ vitæ alimenta quæruntur, vel ab opere, per quod fructus frugésque nascuntur. *Opaliorum ritus.* Huic Deæ sedentes vota concipiebant, terrámque de industria tangebant, demonstrantes ipsam matrem terram esse mortalibus appetendam: *Macrob. lib. 1. Saturnal.*

IVVENALIS dies, & Ludi eiusdem nominis.

Iuuenaliorum origo.

IVuenalis dies *Festum quoddam dicebatur, à iuuenibus peculiariter celebratum primo die post elapsa Saturnalia, & à Caligula Imp. primò institutum. Sic enim de eo Suetonius in eius vita scribit;* Vt lætitiam publicam in perpetuum augeret quóque adiecit diem Saturnalibus, appellauitque Iuuenalem.

Iuuenalium ritus.

Ludi eiusdem nominis pro salute iuuenum celebrabantur, vt olim Plebeii pro libertate plebis. Dio Historicus refert, ab Nerone Iuuenalia celebrata, ἀσσαρτηνὰ νεανισκεύματα, propter suam barbam, quam tum primum raserat, pilis in aureum coniectis spharion, & Capitolino Ioui dicatis. His primum etiam senes & vetulas ludens populum Romanum Nero instituit, testante id Suetonio in eius vita: Spectaculorum, *inquit*, plurima & varia genera edidit Iuuenales, Circenses, Scenicos ludos, gladiatorum munus Iuuenalibus senes quóque consulares, anúsque matronas recepit ad lusum. *Historia huius meminit etiam Cornelius Tacit. lib. 14.* Ne tamen, *inquit*, adhuc publico theatro dehonestaretur Nero, instituit ludos Iuuenalium vocabulo, in quos passim nomina data, nō nobilitas cuique, non ætas, aut acti honores impedimēto, quo minus Latina Græciue histriones artem exercerent. *Refert Capitolinus, Gordianum dedisse ludos scenicos, & Iuuenalia per qua triduum. De iisdem Alex. ab Alexandro lib. 6. cap. 19. sic refert:* In Iuuenalibus, licet iuuenum causa instituti forent, in hísque adolescentes per lusus & lasciuiam admitterentur, plerúmque tamen anus, & grandæuas natu matres, senésque ingrauescenti ætate, ludis admissos comperimus, Lusus erat quem ludebant, Turmæ puerorum primo ætatis flore, & iuuenes generosi spiritus, vt equis instratis, hinc inde dispositis turmis, tanquam acie instructa, composito agmine, in iustæ modum pugnæ cursitarent, speciémque prælii, modò in occursum eundo, nunc à tergo & in gyrum occursando præberent, & campestrem incursionem facerent, speciménque magnæ indolis, & commendationem ineuntis adolescentiæ præ se ferrent, ita vt qualis quisq; futurus esset, cuiúsque spei, facilè enitteret. In his quóque Pyrrhicham saltare accepimus, quæ integris vrbis moribus, magno faventium studio fiebat. Ea primùm inuenta fertur in Creta, nonnulli à Laconibus ad res bellicas facilè obeundas, vt armati leni flexu & saltu, nunc se contrahendo, nunc in altum exiliendo, nunc declinando, & tela & plagas vitarent, disciplinámque ediscerent, quæ Enoplia saltario dicta est, quàm Tranquillus Troiam nuncupavit: idque à Romulo institutum ferunt, vt cum armis saltarent milites saltatione, quā bellicrepam dixit.

Angeronalia, quæ & Divalia.

Angeronalia quo die celebrata.

D*Vodecimo Calend. Ianuar.* Feriæ *erant diua* Angeronæ, *Solino teste & Plinio, qui lib. 3. ita scribit:* Diua Angerona, cui sacrificatur ad diem 12. Calend. Ianuarii, ore obligato obsignatóque simulachrum habet. *Sempronius quóque in libro de Italiæ diuisione id non obscurè innuit; quum enim de Deo egisset, in cuius tutela Roma esset:* Quamobrem, *inquit*, & Angerona silentii Dea ante dies festos Iani colitur præ foribus, &c. *Angerona qua* *Huic Deæ Pontifices in sacello Volupiæ sacrum faciebant hac die. Hanc Verrius Flaccus Angeronam dictam ait, quòd angores & animorum solicitudines propitiata depellat. Masurius adiicit, simulachrum eius Deæ ore obligato atque signata in ara Volupiæ propterea collocatum, quòd qui suos dolores anxietatésque dissimulant, perueniant patientiæ beneficio ad maximā voluptatem. Iulius Modestus huic Deæ ideò diem Festum institutum, eóque sacrificari illi dicit, quòd populus Romanus morbo, qui angina dicitur, præmisso voto, sit liberatus: vt Macrobius refert lib. 1. Saturn. cap. 10. Huius Deæ sacellum inter antiquissimas religiones cultum est; authore Solino: quam quidam eam esse crediderunt, in cuius tutela fuerit Roma: licet alii Opem Consiuam, alii Iunonem, alii Lunam esse putârint. Eodem etiam die Herculi & Cereri sue prægnante panibus & mulso sacrificabatur, Macrobio, Seruio, Gyraldo & Iunio testibus.*

Larivm Feriæ.

Larii feriæ repetitæ.

CAlendis quidem Maiis Laribus præstitibus *ara Romæ dicata est, vt suprà indicauimus : sed iisdem posteà, vt Macrobius meminit lib. 1. Saturnal. cap. 10. vndecimo Calendas Ianuarias feriæ dedicatæ fuerunt, & bello Antiochiæ vota est ædes ab Æmilio Regillo Prætore in campo Martio. De quo Alexand. de Alex. lib. 3. cap. 12. sic scribit :* Lares canum pellibus ideò ornantur, quia domus fidi custodes sunt, & alienis formidolosi, domesticis verò blandi, atque ad nocturnos strepitus solliciti, sicut canes, qui floribus, & sertis, thure & fruge coluntur : quorum ędes in campo Martio ab Æmylio Regillo Prætore dicata fuit; In quorum sacris id custoditur, vt libertini Sacerdotes sint, qui Augustales dicti, nihílque de sacrificio extra ædes mittatur foras, sed intra domesticos Lares omnia absumant.

Larium feriarũ ritus.

Vacvnalia.

Vacuna quæ.

V*Acuna Dea præfuit vacantibus & otiosis : ei, quum à laboribus vacarent agricolæ, post perceptos fructus & agrorum cultus, mense Decembri Sacra & Festa celebrabant. Hinc Ouidius lib. 6. Fast.*

Nam quóque quum fiunt antiquæ Sacra Vacunæ,
Ante Vacunales stántque sedéntque focos.

Huius Deæ meminit & Horatius in epistolis :

Hæc ego dictabam post templum putre Vacunæ.

Ad quem versum Porphyrion hæc annotat : Vacuna, *inquit*, apud Sabinos plurimum colitur Dea, quæ est sub incerta specie formata: quidam Mineruam, alii Dianam putauerunt, nonnulli Cererem esse affirmârunt. *Varro lib. 1. rerum diuinarum Victoriam nominat & eâ maximè eos gaudere dicit qui sapientiâ vincunt. Hinc illud fortè est Ausonii.*

Quas si solueris ô Poëta nugas,
Totam trado tibi simul Vacunam.

Larentinalia.

Larentinaliorum dies & origo.

D*Ecimo Calendas Ianuar. feriæ sunt Iouis,* Larentinalia *appellatæ, vt Macrobius docet lib. 1. Saturn. cap. 10. instituta à Romulo in honorem Accæ Larentiæ vxoris Faustuli, nutricis autem Romuli & Remi. Lupâ enim infantibus, modóque in lucem editis Romulo, & Remo lac præbente, accurentibus ad miraculum pastoribus, Faustulus, concedentibus cæteris, eos educandos accepit. Rediens domum, coniugem enixam reperit, sed mœstam, vt Dionysius inquit, infante mortuo, Solatur eam maritus, gemellos illi pro vno extincto educandos tradens. Appellata fuit ea Larentia : & quod corporis liberioris esset, dixêre multi ideò creditum fuisse à lupa educatos : quòd quæ corpus prouulgâsset, lupa appellari solita sit. Huic Larentiæ ob hanc educationem solenne Festum 23. die Decemb. institutum & quotannis celebratum fuit, Ouidio teste, qui Fastorum lib. 4. sic cecinit :*

Non ego te tantæ nutrix Laurentia gentis,
Nec taceam vestras Faustule pauper opes.
Vester honos veniet, quum Laurentalia dicam,
Acceptus geniis illa December habet.

Vide quæ suprà mense Aprili de Floralibus, quæ & Laurentalia, diximus.

APPENDIX.

Ad Festa Græcorvm.

REferemus in sequentibus Appendicibus, ea Græcorum & Romanorum festa ac Ludos, quorum quidem apud authores fit mentio, sed incertum quo mense & die Celebrata fuerint.

Αγελώνια.

Agrionia vnde dicta.

A Γελώνια *Festum fuit, Bacchi in honorem celebratum, qui* Ἀγριώνιος *ob feritatem fortasse cognominatus fuit;* ἄγριος *enim &* ἀγριώνιος *agrestem, rusticum & ferum significat. Vnde Plutarchus in vita Antonii, de ipso Antonio loquens ait;* καὶ πόλις ἦν πλέα Διονύσου αὐτὴν ἀνακαλουμένων, χαριδότην καὶ μειλίχιον. ἦν γὰρ ἀμέλει ἐνίοις τοιοῦτος, τοῖς δὲ πολλοῖς ὠμηστὴς καὶ ἀγριώνιος. *Meminit huius festi Plutarchus Sympos. 8. his verbis: Non ineptè apud nos in Festo* Ἀγριωνίων *Agrioniorum mulieres Bacchum requirunt tanquam fugitiuum : deinde finem quærendi faciunt, dicúntque eum ad Musas confugisse, atque apud eas latere occultatum : paulò post cœna finita ænigmata & griphos inuicem proponunt. Hoc mysterio docetur, inter pocula sermone vtendum esse, qui aliquid commentationis atque eruditionis habeat, quæ si ebrietati adsit, ferocia & insania vini celatur à Musis benignè detenta. Rursus idem in Quæst. Græcis, quæst. 38. his verbis eius Festi mentionem facit;* γίνεται γὰρ παρ᾽ ἐνιαυτὸν ἐν τοῖς Ἀγριωνίοις φυγὴ καὶ δίωξις αὐτῶν ὑπὸ τοῦ ἱερέως τοῦ Διονύσου ξίφος ἔχοντος· ἔξεστι δὲ τὴν καταληφθῆσαν ἀνελεῖν. *Hoc est, Quotannis in Agrioniis illorum (Minyæ posterorum) fit fuga & persequutio, à sacerdote Bacchi stricto gladio, licétque deprehensam interficere. Et quidem (inquit Plutarchus*

Agrioniorum ritus.

eodem loco) necauit nostra ætate Zoilus Sacerdos. Verùm ea res infelix ipsi vrbique fuit: nam & Zoilus leui admodum ex vlcere in diuturnum lapsus morbum computruit ac decessit: & Orchomenii in causis publicis damnati multatiq; sacerdotium à familia transtulerunt, deligereq; ex tota multitudine optimum instituerunt. Minya enim filias ferunt Leucippam, Arsinoam & Alcathoam furore correptas esum humanarum carnium appetiisse: sortitásque munus tradendi ad necem filii Leucippa obtigisse, Hippasúmque ab iis discerptum fuisse.

Αθηναία.

Athenæorum ritus.

CIrca paludem Tritonidem Auses & Machlyes populi habitârunt, qui anniuersarium in honorem Mineruæ seu Palladis Festum celebrârunt, in quo virgines eorum in turmas bifariam diuisæ se inuicem lapidibus fustibúsque cædebant. Harum si qua acceptis vulneribus discessisset aut obiisset, illam dicebant non fuisse virginem. Quæ verò constantissima omnium fuisset, pluráque & maiora vulnera pertulisset, illa communi consensu à cæteris virginibus exornata eùm armorum apparatu Græco, tùm verò cristâ Corinthiâ in curru circa paludem cum magno suarum virginum applausu & lætitia circumferebatur, domúmque quàm lætissimè deducebatur, vt Herodotus retulit in Melpomene, vbi tamen festi nomen non exprimit.

Αλαία.

HAlæa Festum apud Thegeatas, à Minerua Halæa sic dictum, in quo certamen celebratum fuit, authore Pausania in Arcadicis. Meminit etiam Cœlius lib. 17. cap. 23.

Αλεκτορία.

Alectoriorum origo & ritus.

AThenis & Pergami quotannis Festo die pugnârunt gallinacei certamine à Themistocle instituto qui cùm aduersus Persas proficisceretur, visa pugna gallorum, eo exemplo ad libertatem adhortatus est milites, & ad fortiter agendum, Plutarcho authore: refert etiam Sardus lib. 3. de Moribus.

Αλεξάνδρια.

Alexandriorũ ritus.

IN Chalcide Αλεξάνδρια faciebant ludos Alexandro Philippi F. in fine certaminum statuerunt cratera, quo libârunt Diis, mox laudârunt vincentum, conuiuiúmque celebrârunt: ludos nemo spectauit versicolore veste: Sardus lib. 3. de Moribus Gentium.

Αλήτης.

Festi huius origo.

AΛήτης Festum fuit, Hesychio teste, apud Athenienses, quod ascellus Icaro & Erigoni agebant. Cùm enim, vt inquit Hyginus, in finibus Atheniensium multæ virgines suspendio sibi mortem conscisceerent propter Erigonem habito ab Apolline oraculo Festum & Sacrificium solenne instituerunt, quod publicè priuatímque celebrabant, quòd Erigone cum cane ignota & solitaria patrem Icarum mendica persequuta sit, quas Græci ἀλήτιδας nominant. Hoc Festum suo tempore vocatum Εὐδειπνον Hesychius tradit, à suspendio nimirum, seu resti ad suspendendum. Seruius in Comment. ad lib. 2. Georgic. Vergilii fabulam hanc, & originem ritúmque huius Festi dilucidius paulò commemorat: Icarus inquit, Atheniensis pater Erigones, quum acceptum à Libero patre vinum mortalibus indicaret, occisus est à rusticis: qui quum plus æquo potâssent, inebriati venenum se accepisse crediderunt. Hujus canis reuersus est ad Erigonem filiam, quæ quum eius comitata vestigia peruenisset ad patris cadauer, laqueo vitam finiuit: sed Deorum voluntate inter astra relata est, quam vocant virginem: canis quóque est inter sydera collocatus. Sed post aliquantum tempus Atheniensibus talis immissus est morbus, vt eorum virgines furore quodam compellerentur ad laqueum: respondítque oraculum, sedari posse pestilentiam illam, si Erigones & Icari cadauera requirerentur: quæ quum diu quæsita nusquam inuenirentur, ad ostendendam suam deuotionem Athenienses, vt etiam in alieno ea quærere viderentur elemento, suspenderunt de arboribus funem: ad quem se tenentes homines hac atque illac agitabantur: vt quasi etiam per aërem illorum cadauera quærere viderentur. Sed quum inde plerique caderent, inuentum est, vt formas, ad oris sui similitudinem facerent, & eas pro se suspensas mouerent: vnde & oscilla dicta sunt ab eo quòd in his cillerentur, id est mouerentur ora: nam cillere est mouere. Hæc omnia Seruius. Dies autem ille quo hæc fiebant festus habebatur.

Αλία.

AΛία Festum solenne fuit apud Rhodios, cuius mentionem facit Athenæus lib. 13. celebratum fortasse ad sedandas maris tempestates: ἅλς enim mare significat.

Αλόα.

Aloa in cuius honore celebrata.

AΛῶα Festum fuit agricolarum Athenis, quod juxta nonnullos in honorem Cereris, secundum alios autem in honorem Bacchi, vel amborum simul celebrabatur, subiectis ex agris frugibus. Philochorus sic nominatum putat,

quòd illius festi tempore homines περὶ τὰς ἅλως, *id est, in areis morarentur. Cælius lib. 12. cap. 19. Stephanus in suo Thesauro & Cyraldus de Diis Syntagmate 17.*

Ἀλωτία.

Alotia unde dicta & eorum origo.

ALotia *Festum fuit Thegeatarum, sic dictum à captiuitate, quòd in pugna quadam Lacedæmonios magna ex parte viuos cœperint: vnde & in rei huius memoriam certamen in hoc festo celebratur, vt Pausanias in Arcadicis indicat.*

Ἀμαρυσία.

Amarysia in cuius honorē celebrata.

AMarisia *Festum fuit Athenis Hesychio teste, in honorem Dianæ, quæ inde* Ἀμαρυσία *cognominata est institutum. De ea Pausanias in Atticis sic scribit: Athmonenses Dianam Amarygam colunt: cuius causam quum perquirerem, nihil apud interpretes certi comperire potui. Ego verò, ait Pausanias, ita coniecturâ colligo: Amarynthus in Eubœa est, vbi hanc Amarysiam colunt. Nec minore pompâ quàm Euboei, eundem diem Athenienses celebrant: vnde apud Athenienses hoc nomen extitisse arbitror. Hæc ille. Meminit eius & Liuius lib. 5. Decad 4. Sacrum, inquit, anniuersarium eâ fortè tempore Eretriæ Amarynthidis Dianæ erat quod non popularium modò, sed Carystiorum etiam Cœtu celebrabatur. Dicta fortasse sic est Diana ob formam præstantem:* ἀμαρύσσειν *enim splendere & fulgere significat. Sic nostra quoq; ætate beatissima Virginis Mariæ idolum, quod Regenspurgi colendum proponitur, formosa Maria vocatur:* Die schön Maria von Regenspurg.

Ἀνάκεια.

Anacia Festum Dioscurorum.

ANάκεια *Festum fuit Athenis Dioscurorum, id est, Castoris & Pollucis, qui* ἄνακες *vel* ἀνακοὶ *dicti sunt,* ὅτι ἀνακῶς ἐπεμελήσαντο Ἀθηναίοις, *vt Etymologus Græcus annotauit. De ipso autem Pausanias apud Eustathiũ inquit:* Ἀνάκεια ἑορτὴ Διοσκούρων ἀνακῶν. *Apud Hesychium autem singulari numero etiam in* ἑορτῆς *significatione habetur: ita enim ibi legitur,* Ἀνάκειον τὸ Διοσκούρειον, καὶ ἑορτὴ Ἀθήνῃσι.

Ἀνακτῶν Παίδων Τελετή.

PAusanias in fine Phocic. refert, Amphissenses *Festum celebrare, quod* ἀνακτῶν παίδων, *id est, puerorum Regum appellant. Ex Diis autem hos pueros Reges quidam Castorem & Pollucem esse perhibent: alii Curetas, nonnulli Cabiros.*

Ἀνθεσφορία.

ANtesphoria *Festum fuit Proserpinæ, inde dictum, quod eam Pluto legendis floribus occupatam rapuerit: Cœlius lib. 16. cap. 20. L. A.*

ANTINOA.

Antinoa in cuius honorem celebrata.

ANtinous *ex Bithynia iuuenis formosissimus, ab Adriano Cæsare admodum amatus, quum in Ægypto periisset, Deus est ab Imperatore factus, & honores ei Mantineæ decreti. Vnde annuum ei Festum, & Certamen quinto quoque anno Matinenses celebrant: Pausania in Arcadicis teste, vbi eum Antinum vocat. Habetur ei alibi quoque honos, & in Ægypto ad Nilum oppidum est, quod idem cum Antinoo nomen accepit, eodem authore.*

Ἀπολλῶνος Solennitas apud Sicyonios.

Festi huius origo & ritus.

APud Sicyonios, qui antiquitùs Ægialenses dicti sunt, Festum Apollinis celebratum fuit, flumen Sytham in eo petentibus pueris, quósque Apollinem & Dianam ad Πειθοῦς sacellum adducentibus, mox verò reducentibus ad Apollinis templum, quod in foro quandoque visitatum fuisse, author Pausanias est. Origo talis fuit. Quum Pythonem Apollo & Diana peremissent, Ægialem petere instituerunt, vt expiarentur. Cæterùm ibi inter eundum exterriti forent vehementius, eo ferè loco, quem ex euentu φόβον dixere hoc est, terriculum, in Cretam diuerterunt ad Carmanora. Mox autem in Ægialenses grassari morbus cœpit: consulti cecinere vates, placari oportere Apollinem & Dianam. At illi instituto Festo pueros septem, ac puellas totidem ad fluuium emisere Sytham, suppliciter Deum Deámque apprecantibus: quis leniti iis, Acropolin, quæ tunc erat, feruntur repetisse, locúsque ad quem adiere primùm, Suadelæ sacellum habuit, & in sequentibus annis idem seruatus supplicandi ritus in hac Apollinis celebritate, vt Cælius refert lib. 11. cap. 26. ex Pausania Corinthiacis.*

Ἀπόλλωνος Κωμαίου Celebritas.

Festi huius ritus.

COelius lib. 16. cap. 10. meminit ex Græcorum thesauris panagyris Comæi Apollinis, in qua Ναυκρατῖται Naucratitæ stolis induti fuerint candidis, quas etiam nunc vestes nuncupent Prytanicas: eosdémque Naucratitas in Prytaneo dicit solitos agitare in genethliis, seu natalitiis Vestæ, quam Prytanitida nominârint, conuiuia.*

Ἀπόλ-

Ἀπόλλωνος Μαλλόεντος Festum.

Mitylenaos extra vrbem, cum totius ciuitatis frequentia, Ἀπόλλωνος Μαλλόεντος Apollinis Malloentis *Festum celebrâsse, Thucydides initio lib.3. testatur.*

Ἀπόλλωνος Παρρασίου Festum.

Festi huius ritus. Parrhasius Apollo, *qui &* Ἐπικούριος, *hoc est, Adjutor & Auxiliator nominabatur, in Arcadia & cultus & sic cognominatus fuit. Templum habuit in monte Lycao ad orientem versum. Ibi quotannis Festum Deo celebrantes, in foro quidem* κάπρον, *hoc est, aprum, non agnum vt Gyraldus Syntagm.7. de Diis habet, immolârunt Apollini. Peractis autem ibi rebus sacris, victimam illicò in ædem Dei cum tibiis & pompa transtulerunt. Coxas dehinc excissas combusserunt, carnésque hostia ibi consumpserunt, vt Pausanias indicat in Arcadicis.*

Ἀράτου Γενέθλεια.

Festi huius ritus. *Mortuo Arato Sicyonij non solùm* Σωτήρια *instituerunt* πέμπτη Ἀνθεστηριῶνος, *quo die tyrannicum de ciuitate sustulerat Dominatum Macedonum, sed etiam publica solennitate natalitia eius quotannis celebranda decreuerunt. Sic enim Plutarchus in eius vita scribit:* Θύουσιν αὐτῷ θυσίαν τοῦ μηνὸς ἐν ᾗ γεγένηται τὸν ἄνδρα διαμνημονεύουσι: τῆς δὲ κατήρχετο ὁ τοῦ Ἀράτου στρόφιον οὐχ ὅλον λευκὸν, ἀλλὰ μεσοπόρφυρον ἔχων. μέλη δὲ ᾔδετο πρὸς κιθάραν ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Διόνυσον τεχνιτῶν, καὶ συνεπόμπευεν ὁ γυμνασίαρχος, ἡγούμενος τῶν τε παίδων καὶ τῶν ἐφήβων: Εἶτα ἐφείπετο ἡ βουλὴ στεφανηφοροῦσα, καὶ τῶν ἄλλων πολιτῶν ὁ βουλόμενος. ὧν ἔτι δείγματα μικρὰ ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐξοσιούμενοι διαφυλάττουσιν: αἱ δὲ πλεῖστα τῶν τιμῶν ὑπὸ χρόνου καὶ πραγμάτων ἄλλων ἐκλελοίπασιν. *Id est, peragunt ei Sacrum seu Festum eius mensis die quo natum virum illum commemorant, cui præfuit Arati filius, torque non albo omninò, sed dimidia parte purpureo ornatus: & à Dionysii Ministris carmina quædam ad citharam canebantur. Gymnasiarcha subsequentibus pueris & adolescentibus vnà pompam agebat. Hos Senatus coronatus sequebatur: reliquorum ciuium turba pro arbitrio aderat. Quarum rerum hodie quoque vestigia quædam expiatiseruant: honorum verò, & vetustate & mutatione rerum, plurimi interierunt.*

Ἀρήια.

Festi huius ritus. *Herodotus in Melpomene meminit Festi ac Solennitatis cuiusdam quæ à Schytis in Martis honorem celebrata sit. In ea annuas Marti hostias obtulerunt non solùm pecorum & equorum præcipuè, sed hominum quoque captiuorum, ex quibus centesimum quemque immolârunt, non tamen eodem quo pecora modo, sed diuerso. Nam vbi eorum capitibus vinum libauerunt, ipsos ad quoddam vas mactârunt, dehinc iisdem in congeriem sarmentorum sublatis, acinacem, qui Martis simulachrum fuit, cruore perfuderunt. Virorum autem inter emptorum omnes humeros dextros præciderunt, quibus vnà cùm manibus in aërem jactis, quocunque decidisset manus, ibi jacuit, & seorsum mortuus.*

Ἀρτεμίδος ἀπαγχομένης Festum.

Festi huius origo. *Condyleæ, qui locus non plus stadio Caphyis distat, colebatur Diana Condyleatis, à loco sic cognominata. Fortè autem pueri circà templum eius cum luderent, in funiculum inciderunt. Eo collo Dianæ iniecto, strangulatam esse Dianam conclamarunt. Quo audito, pueros Caphyenses lapidibus obruerunt. Mox verò morbus vxores eorum inuasit, vt abortum facerent, donec sepeliendos esse pueros Apollo respondit, eisque Festum quotannis celebrandum & sacrificandum, injustè enim interfectos eos. Iccirco Caphyenses tum solenne hoc quotannis obseruant, tum Dianam Condyleatydem, à strangulando deinceps* ἀπαγχομένην *vocarunt, nam & ab hoc oraculo injunctum fuit, Pausania in Arcadicis teste.*

Ἀρτεμίδος εὐρυνόμης Festum.

Scribit Pausanias Phigalenses Eurynomam colere, idque cognomentum esse Dianæ populum credere, & Festum in honorem eius celebrare quotannis, in quo templum Deæ aperiant, reliquo verò tempore occlusum contineant: ibique rem sacram facere tùm publicè, tum priuatim homines plebeios: in Arcadicis.

Ἀρτεμίδος στοφέας ἑορτή.

Athenæus lib.6. cap.6. meminit ex Hippia Erythræi libro 2. historiarum patria, Festi cujusdam & solennitatis, quam ipse Πανήγυριν *vocat, quæ Erythris vrbe Asiæ non procul à Chio distante celebrata fuit in honorem Dianæ Stophea.*

Αρτεμίδος Στυμφάλιας Festum.

Diana cur Stymphalia dicta. Festum hoc maiore diligentia celebratur.

DIana Stymphalia *cognominata fuit à Stymphala Arcadia vrbe, iuxta cuius Deæ templum Stymphalides aues fuisse fabulantur. Vrbis huius incolæ Festum in honorem Dianæ Stymphaliæ quotannis celebrarunt. Cùm autem aliis in rebus negligenter id facerent, tùm vsitatos ritus magna ex parte omitterent, illapsa sylua circa os barathri, qua fluuius delabitur Stymphalus, obstruxit aquam, in barathrum ne descenderet. Palus itaque 40. stadium campum eorum occupauit. Venator autem fugientem ceruum aliquando insequutus per paludem, locis tandem imis excepti sunt tum ceruus, tum venator: quos deinde fluuij aqua fuit sequuto, ita vt vno die totum ex Stymphaliorum campo stagnũ recesserit. Ab eo tempore Dianæ Festum maiore cura & diligentia celebrarunt: Pausanias in Arcadicis.*

Αρτεμίδος Τρικλάριας hoc est, Dianę Triclarię Festum.

Festi huius origo.

I*N Achaia* Dianæ Triclariæ *Festum* & Παννυχίς, *id est, Peruigilium celebrabatur quotannis, cum hominum immolatione, ex Numinum indignatione Sacrorum ritu progressu tẽporis enato: quòd in eius templo Melanippus & Comaetho Sacerdos nimium victi cupidine coiissẽt. Historiã ita narrat Pausanias in Achaicis: Quæ Deæ huius sacerdotio præfecta erat Puella, tandiu detinebatur, donec viro matura nuberet. Aiunt itaq; accidisse aliquando, vt Sacerdotio Deæ præesset Comaetho, puella supra modum formosa: & in eius amorem incideret Melanippus adolescens, qui æquales suos rebus tum aliis, tum vultus venustate longè superabat. Is in mutuum amorem vt pellexit virginem, vxorẽ eam à parente petijt. Sed ei neq; à suis, neque Comaethonis parentibus humanitatis quicquam est exhibitum. Sed tamen Comaetho tunc & Melanippus in templo Dianæ appetitum amoris expleuerunt, & sacra in posterum functione & communi thalamo vsuri erant. Homines autem è vestigio Dianæ ira corripuit, cùm & terra sterilesceret, & morbi præter solitum eos corriperent, quibus plures quàm antea conficiebantur. Oraculum itaq; Delphis vt consuluerunt, Melanippum Pythia notauit & Comaethonem. Monuit item oraculũ, vt & hos ipsos Dianæ sacrificent, & inde singulis annis puellã, ac puerum alium, qui forma sint præstantissimi, Deæ immolarent. Ob quod sacrificium ad Templum Triclariæ, ex eo tempore dictus est Amilichus, seu immitis, qui nomine antea caruit. Pueri autem & virgines qui flagitio nullo in Deum commissa Melanippi causa & Comaethonis mactabantur, grauissima tum ipsi, tum eorum parentes & propinqui calamitate afficiebantur. Hoc verò cruento sacrificio ita dicuntur liberati. Responsum à Delphico oraculo prius fuerat, fore, vt Rex peregrinus in regionem ipsorum proficisceretur, ductoq; secum genio peregrino, Triclariæ Sacrificia tolleret. Capto itaq; Ilio cùm partirentur spolia Græci, Eurypilus Euæmonis filius arcam apprehendit, in qua Bacchi simulachrum erat reconditum. Ea verò aperta, Eurypilus simulachrum conspexit, conspectoq; eo, furore statim correptus est. Insaniebat vt plurimùm, non nunquam tamen ad se rediit. Sic itaque affectus, non in Thessaliam, sed in Cirrham, & eius loci sinum nauigauit. Delphos dehinc profectus, oraculum de morbo consuluit. Responsum ei fertur: vt vbicunque terrarum in homines incideret peregrina sacrificia immolantes, ibi & dedicaret arcam, & ipse habitaret. Venti itaque Eurypili naues ad mare circa Arcam detulerunt. Ibi egressus, deprehendit iuuenem & virginem ad aram Triclariæ deduci. Et ipse quidem sacrificãdi morem non difficulter intellexit. In memoriam reuocarunt & indigenæ oraculum, viso & Rege quem nunquam antea viderant, & in arca Deum esse suspicabantur. Et sic quidem insania Eurypilus, eiusq; loci homines eo sacrificandi ritu sunt liberati. Fluuius item Milichus, seu mitis ex hoc tempore dictus est. Deus in arca Asymnetes cognominatur. Colunt eum potissimum nouem viri, quos populus ex vniuerso cœtu dignitatis ergò elegerit. Totidem item mulieres. Vna autem in festo nocte infert arcam Sacerdos. Tãtum honoris nox ea sortita est. Descendunt item indigenarum pueri quicunq; ad Milichum spiceis sertis capita ornarunt. Ornabant ita & antiquitùs, quos Dianæ erant immolaturi. Progressu temporis serta spicea apud Deum deposuerunt. Loti autem ad flumen, & impositis Diis coronis hederaceis, ad ædem Æsimnatis procedunt. Huc usq; Pausanias. Meminit, sed paucis, Cœlius L. A. lib. 13. cap. 34. & Gyrald. de Diis Syntag. 17.*

Festi huius ritus.

Αρτεμίδος Υμνιας ιερον.

Diana unde Hymnia

D*iana Hymnia fuit appellata ab* Υμνοις, *id est, Laudibus. Templum habuit in Orchomeniorum regione in iugo montis. Et Festũ quotannis celebrarunt. Ritum Sacerdotum huius Deæ ita describit Pausanias in Arcadicis. Mulierem, inquit sacrificam eligunt, & virum sacerdotem, qui non concubitu tantùm abstinere, sed aliis etiam in rebus omnibus per totam vitam temperare sibi coguntur. Sed nec lauacro, nec reliqua victus ratione eodem quo vulgus modò vtuntur, neque domum ingrediuntur hominis priuati. Huiusmodi quid, nõ tamen perpetuò, sed annum saltem apud Ephesios fecerunt, quos Hestiatoras, id est, conuiuiorum dominos Dianæ Ephesiæ elegerũt. Essenas eos appellarunt ciues.*

Sacerdotum Dianæ Hymniæ ritus.

Apte-

Ἀρτεμίδος Festa alia.

SYracusani pridie quàm vrbs eorum à M. Marcello caperetur, Festum quoddam Dianæ ex veteri more & consuetudine celebrarunt, authore Plutarcho in Marcelli vita. Liuius lib. 5. secundi belli Punici de eo sic scribit: Transfuga Marcello nunciauit diem Festum Dianæ per triduum agi, & quia alia in obsidione desint, vino largius epulas celebrari, & ab Epicide præbito vniuersæ plebi, & per tribus à principibus diuiso, &c.

Meminit Plutarchus etiam festiuitatis cujusdam Dianæ, quæ Mileti celebrata fuit, cum sacrificio quod Neleium dicebatur: libro de Mulierum virtutibus.

Dianæ quoque Limnatidi, Festum quoddam singulis annis à Messeniis & Lacedæmoniis in finibus Messeniæ celebratum fuisse, in Messeniacis author est Pausanias: qui etiam in Achaicis testatur, Patrenses Deam eandem Festo coluisse, eadémque simul die Prengeni quoque solenne celebrasse.

In Arcadicis quoque testatur, in honorem Dianæ Cnacalysiæ annuum Festum Caphyenses celebrasse.

Ἀρτεμίσια Cyrenensium.

Artemisiorum ritus.

DE Artemisiorum *Festo, quod apud Cyrenenses fuit, sic scribit Athenæus lib. 12.* Ἀρτεμίσια μεγίστη ἐν Κυρήνῃ ἑορτή: ἐν ᾗ ὁ ἱερεὺς τοῦ Ἀπόλλωνος, ἐνιαύσιος δ' ἐστὶν, δειπνίζει τοὺς πρὸ αὐτοῦ ἱερευσαμένους, καὶ παρατίθησιν ἑκάστῳ ξύβλια. τοῦτο δ' ἐστὶ κεραμεοῦν ἀγγεῖον ἐπιδεχόμενον ὡς εἴκοσιν ἀρτάβας, ἐν ᾧ πολλὰ μὲν τῶν ἀγρίων ἔγκειται πεποιημένα: πολλὰ δὲ σιτία καὶ τῶν ἡμέρων ὀρνίθων: ἔτι δὲ θαλαττίων ἰχθύων, ταρίχους τε ξενικοῦ πλείονα γένη: πολλάκις δὲ τινες καὶ κιθάρειον ἀκολούθητον προσδιδόασι: *Id est, Artemisia magnum est Festum apud Cyrenem, in quo Apollinis sacerdos, qui est annuus, omnibus qui ante ipsum Sacerdotes fuerunt cœnam præbet: ac singulis apponit catinum, quod est vas fictile, artabas capiens viginti, in quo posita sunt complura & syluestria elaborata, multique cibi, & domesticarum auium, & marinorum piscium, tum multa externi salsamenti genera. Sæpius verò præbent nonnulli citharam propinquam. Mentionem etiam huius Festi facit Cælius L.A. lib. 13. cap. 33.*

Ἀφροδίσια.

Venus cur ἀφροδίτη dicta

AΦροδίσια *Athenienstum fuit Festum, institutum in honorem Veneris, quæ* Ἀφροδίτη *dicta est, quòd è maris spuma nata sit, juxta Hesiodum. Aristoteles tamen ita vocatam tradit, quòd feminis natura sit* ἀφρώδης, *id est, spumosa. Hinc* Ἀφροδίσια Veneralia *nonnulli interpretantur. Meminit huius celebritatis Athenæus initio lib. 5.* Ἀντιγόνῳ τῷ βασιλεῖ ὄντι ποτὲ Ἀφροδίσια ἐπιτελοῦντι Ἀθήνησι. *Et lib. 13.* ὅτι δὲ καὶ Ἀφροδίσια ἴδια ἄγουσιν αὐτόθι αἱ ἑταῖραι, Ἄλεξις ἐν Φιλούσῃ φησίν, Ἀφροδίσια ἦγε ταῖς ἑταίραις ἡ πόλις. *Plutarchus etiam in libello, An seni administranda Resp.* Ὥσπερ Ἀφροδίσια ναύταις ἄγουσι παύσασθαι τὸν λοιπὸν ἤδη χρόνον οὐκ ἐν λιμένι τὴν ναῦν ἔχουσιν. *Mentionem facit eius hic author in libro, cui titulus, Non posse suauiter viui secundùm Epicuri decreta.*

Aphrodisiorum ritus.

Habuit autem Venus fanum Athenis à Solone constitutum ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἀγορᾷ, *ad quod vniuersus populus in eius Festa conuenire solebat, Suida teste: vnde &* Ἀφροδίτη πάνδημος, *&* πάνδημος *simpliciter nominata fuit. Sic enim Lucian. in Meretr. dialogo:* θύσαι μὲν τῇ Πανδήμῳ θήσει λευκὴν μηκάδα, *&c.*

Veneris Festum apud Naucratitas, eiusque origo.

Celebrârunt & Naucratitæ Festum Veneris, de cuius origine Athenæus lib. 15. cap. 6. ex lib Polycharmi Naucratitæ, qui de venere inscribitur, hæc refert: Circa Olympiadem 23. Herostratus Naucratita, qui mercaturam exercebat, regionésque multas nauigando viderat, aliquando in Paphum etiam applicuit Cypri, ac Veneris simulachrum palmi magnitudine emit arte antiquissimâ factum, eóque in Naucratem contendebat. Illi postea juxta Ægyptum nauiganti quum hyems repentè incidisset, neque vbi locorum essent, possent cognoscere, omnes ad Veneris ipsius simulachrum confugerunt, atque orârunt vt eos seruaret. Tum verò Dea omnia quæ illi erant apposita myrtos virides fecit, atque nauem totam suauissimo odore repleuit, cum iam ob nauseam nauigantes de eorum salute prorsus desperârent. Cùm permultum vomuissent, sólque eniruisset, montibus conspectis in Naucratem peruenerunt. Tum Herostratus exiens è naui cum simulachro, simúlque virides myrtos habens, quæ sibi repentè apparuerant, id deposuit in Veneris templo, Sacrificiáque & Festum instituit atque Veneri dicauit, & conuiuium instituit in ipso sacello, conuocauítque eos quos conueniebat, & familiarissimos viros, quorum singulis coronam ex myrto donauit, quam Naucratitem vocauit.

Βάκχου Ἐλευθερίου Festum.

Festum hoc fuit Atheniensiũ.

EX Pausaniæ Attica intelligitur, Festum Athenis fuisse, in quo Βάκχου ἐλευθερίου *hoc est, Bacchi Liberi, seu Liberatoris simulachrum in templum non magnum, ei Deo dedicatum,*

parã-

portârint. Vocatus est autem ἐλευθερεὺς, hoc est, Liber Bacchus, vel à linguæ licentia, vt plerique putant, nam vini potu magis liberi homines fiunt: vel potius, quòd animum curis liberet, & pellat tristitiam. Vnde Ouidius in Arte:

Bacchus cur liber dictus.

Cura fugit multo diluiturque mero.
Tunc veniunt risus, tunc pauper cornua sumit,
Tunc dolor & curæ, rugáque frontis abit, &c.

Sunt qui dicant sic dictum, quòd in liberis ciuitatibus coleretur & earum symbolum esset. Diodorus scribit, Dionysium in Bœotio iussisse in patria sua gratiam omnes vrbes liberas esse. Plutarchus in Problem. ait, Cur Bacchum Liberum vocant? An quòd bibentibus libertatis causa sit? fiunt enim plerique potu licentiores. An quòd libationem inuenit? An verò, sicut Alexander ait, quòd pro Bœotia libertate pugnauit, &c.

Βορεασμοὶ.

Borealia cur instituta.

BΟρεασμοὶ, Athenis erant ἑορταὶ καὶ θοῖναι ἃς ἦγον τῷ βορέᾳ, ἵνα οὔριοι πλέωσι, authore Hesychio: id est, Festa & epulæ in honorem Boreæ instituta, vt eo propitio & secundo silerent austri in nauigatione: refert etiam Cælius lib. 20. cap. 24. L.A. Sed non soli Athenienses anniuersario Festo coluerunt Boream, verùm etiam Thurij. Sic enim Ælianus in varia hist. lib. 12. cap. 61. Θουρίοις ἐπέπλει Διονύσιος, καὶ τριακοσίας ἦγεν ἐπ' αὐτοὺς ναῦς ὁπλιτῶν πεπληρωμένας. Βορρᾶς δὲ ἀντιπνεύσας τὰ σκάφη συνέτριψε, καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ τὴν ναυτικὴν ἠφάνισεν. ἐκ δὴ τούτων οἱ Θούριοι τῷ Βορρᾷ ἔθυσαν καὶ ἐψηφίσαντο εἶναι τὸν ἄνεμον πολίτην: καὶ οἰκίαν αὐτῷ, καὶ κλῆρον ἀπεκλήρωσαν, καὶ καθ' ἕκαστον ἔτος ἐπετέλουν αὐτῷ: Id est, Aduersus Thurios nauigabat Dionysius, contráque ipsos trecentas naues agebat. Boreas verò ex aduerso reluctans, nauigia confringebat, & vniuersas eius nauales copias delebat. Ex eo rem diuinam Boreæ faciendam Thurij instituerunt, & publicis decretis ciuem suum pronũciârunt, atque domum certam facultatésque ei assignauerunt, singulísque annis sacrificia obtulerunt. Pausanias etiam in Arcadicis refert Boreæ Megalopolitas, Festum quotannis celebrare & rem Sacram facere, & Boream non postremo loco inter Deos venerari, vtpote qui eos à Lacedæmoniis & Agide liberauerit. In Corinthiacis idem author indicat, in oppido Titane, Sicyoniæ regionis, Ventorum aram esse, ad quam quotannis sacerdos vna nocte sacrificia Ventis persoluerit: alia item ad compescendum Ventorum impetum, in quatuor foueis secretò peregisse, & Medeæ incantamenta accinuisse.

Γέλωτος θεοῦ ἑορτὴ καὶ ἱερόν.

VT Vitulinæ & Lubentiæ Lætitiæ Præsidibus, Romani Diuinos honores decreuerũt: sic Risum in Deos retulerunt Græci, diemque Festum ei instituerunt, & annuos ludos cum solennibus sacris ei Deo fecerunt: præcipuè Thessali, & ex iis Hypatenses, qui veneratione cultúque Γέλωτος θεοῦ valdè celebres & insignes extiterunt. Lycurgus quoque, seuerissimæ ac rigidissimæ author disciplinæ, Risûs marmoreum simulachrum Spartæ in delubro posuit, sanxítque vt ciues sui, militiæ laboribus perfuncti, ei Deo religiosè supplicarent. Nempe sapientissimus legislator æquum putauit & vtile, sicut corpora quiete refici, ita & mentes hilaritate recreari.

Γενέθλια καὶ Γενέσια.

Genethlia & Genesia differût.

AMmonius Γενέθλια & Γενέσια inter se distinguit, & putat hæc mortuorum, illa viuorum esse. Sic enim inquit: Γενέθλια τάσσεται ἐπὶ τῶν ζώντων, καὶ ἐν ᾗ ἕκαστος ἡμέρᾳ ἐγεννήθη, αὕτη καλεῖται γενέθλιος ἡμέρα: Γενέσια δὲ ἐπὶ τῶν τεθνηκότων, ἐν ᾗ ἕκαστος ἡμέρᾳ τετελεύτηκε: ὁ οὖν λέγων ἐπὶ τῶν ζώντων ἀκυρολογεῖ: id est, Genethlia tribuuntur viuis, & dies, quo quis natus est, Natalitius, siue Natalis dicitur: Genesia autem de mortuis dicuntur, & is dies, quo quis moritur: qui igitur Γενέσια viuis tribuit, impropriè loquitur. Suidas tamẽ pro iisdem accipit, inquit enim, Γενέθλια ἡ δι' ἐνιαυτοῦ ἐπιφοιτῶσα τοῦ τεχθέντος ἑορτή: & Γενέσια, ἡ δι' ἐνιαυτοῦ ἐπιφοιτῶσα τοῦ τεχθέντος μνήμη. Sunt igitur Festiuitates, quæ quotãnis eo die, quo quis natus est celebrantur. Omnium autem ferè gentium consuetudine tritum semper fuit, & adhuc hodie est, vt dies ille, quo principes viri, & magnæ præsertim authoritatis ac dignitatis homines primùm lætam hanc lucem aspexerunt, summa cum lætitia, pompa, nec non conuiuiali hilaritate celebretur. Apud Ægyptios hunc morem fuisse Moses in sacra historia docet: nam Gen. 40. cap. mentionem facit conuiuij, quod Pharao Ægyptiorum Rex in huiusmodi solennitate & festiuitate seruis suis apparauit. Athenæus quoque lib. 4. ex Herodoti lib. 3. testatur, Persarum legibus sancitum fuisse, vt eum præcipuè diem præ reliquis omnibus venerarentur, in quo quis in hanc lucem editus esset, eúmque propterea pluribus conuiuiis celebrâsse. Et diuites quidem in illo boues, asinos, equos, & camelos integros in fornacibus assatos apposuisse: Pauperes verò diem suũ natalem minoribus pecoribus egisse, cibisque vsos perpaucis bellariis multis quidem, sed non admodum bonis. Et ex lib. 9. eiusdem authoris indicat, regiam cœnam quotannis Xerxem eo die quo natus esset, apposuisse, quæ Persarum lingua

Genethlia & Genesia quid, & eorum ritus.

Tycta,

Tycta, Græcè autem τέλειον, dicta sit. Plato etiam Alcibiad. 1. refert, postquam Regis Persarum filius primogenitus, ad quem ius regni pertinebat, natus esset, primùm quidem omnes Persico regno subjectos festum illum diem celebrâsse: deinde verò in reliquum tempus hac ipsa die, qua Rex natus erat, vniuersam Asiam τὰ γενέθλια θύειν καὶ ἑορτάζειν, hoc est, Natalia solenni in hunc vsum festo instituto, solennibusque sacrificiis celebrâsse. Naucratita, Athenæo referente lib. 4. ex Hermia lib. 2. de Apolline Grynæo, in Genethliis, id est, natalitiis Festis Dionysis, & Vesta conuiuia agitârunt in Prytaneo, albis induti vestibus, ac declinati in genua recubuerunt, Deos sibi conciliantes, donec sacer præco patrias preces peregisset. His absolutis omnes declinati duas cotylas vini singulatim ceperunt, præter Sacerdotes Apollinis Pythij & Dionysij: hi enim vini, aliarúmque rerum duplices retulerunt portiones. Appositus singulis præterea fuit panis purus in latitudinem extensus, panis item clibanarius, caro suilla, lanx hordei, vel oleris, oua duo, casei frustum, carica, placentáque & corona. Ritum hunc Ethnicum Herodes superstitionibus Ethnicis imbutus obseruâsse quoque legitur Matt. 14. & Mar. 16. cap.

Γηραίστια.

Gerastia quæ. GErastia Ludi & certamina fuerunt in Eubæa Neptuno à Geræsti Promontorij incolis propter tempestatem coortam instituta, Alexand. Sardo teste libro 3. de Moribus gentium.

Γυμνοπόδια.

Gymnopodiorũ ritus. ΓΥμνοπόδια Latinè Nudipedalia, Festum fuit Laconicum, in quo chori Spartanorum nudis pedibus tripudio laudes Deorum cantârunt, in honorem & laudem Spartanorum qui pro patria in Therea ceciderant. Ex choris istis prior quidem fuit puerorum, alter verò optimorum integerrimorúmque virorum Chororum istorum ductores ferebant coronas, quæ Thyreatica vocabantur apud Lacedæmonios, vt Athenæus refert ex Sosibij libro de Sacrificiis, quas nunc ait Psilinas nominari, ex palmáque confici, in monumentum victoriæ in Therea partæ. Pausanias in Laconicis Γυμνοπαιδίας, à iuuenibus nudis appellat, & refert, Lacedæmonios hoc Festum si vllum aliud, summopere curare, in Apollinis honorem, & locum in quo celebretur Sparta in foro Chorum inde nominare.

Δαίδαλα Μικρὰ καὶ Μεγάλα.

Dædaleorum origo. DÆdala esse Festum Platæensibus, in Græcorum obseruatum thesauris est. Licet autem fabulosa eius sit origo, referemus eam tamen, quòd priscarum vanitas superstitionum, eam planè, vt veram, agnoscat. Ferunt enim Iunonem Ioui factam iratiorem, quòd illi erat admodum familiare in Eubœam secessisse. Ioui quum permolesta ea res esset, nec tamen vllà ratione, vt rediret, Iunoni persuadere posset; incertus animi tantus Deus ad Cithæronem pergit, qui tum imperabat Platæensibus, potentià conspicuus, & nulli sapientià secundus. Is ergo inopem consilij Iouem hortatur, ex ligno statuam sibi curaret formari, quam in curru aptè constitutam vestibus etiam variis congruisque obuelatam duceret, passim in vulgus sparsis rumusculis, se Asopi filiam Platæam vxorem duxisse. Paruit Cithæroni Iupiter, jámque lignea vxor nuptialibus compta vectabatur. Iuno fallaciam non animaduertens aduolánsque protinus, & nouæ nuptæ indumenta sæuis concerpens, fraude agnita, & sponsali simulachro irrisum soluta, Ioui placata & reconciliata est. Quæ ex facto Numinum obseruantissimi Platæenses Festa dehinc instituere Dædala: quæ inde nominata, quoniam prisci Xoana, id est, statuas nuncupabant Dædala; etiam longè prius quàm Dædalus Palamaonis F. Athenis nasceretur, & huiuscemodi statuas faceret. Et huius quidem rei gratia in templo Iunonis percelebri apud Platæenses duæ imprimis Iunonis statuæ fuerunt: alterius quidem rectæ, & stantis, τελείας ἥρας, id est, Iunonis adultæ, seu perfectæ: alterius verò sedentis, νυμφευομένης, id est, nubentis. Recitat hanc fabulam Pausanias in Boeoticis, & ex eo Eusebius de præparatione Euangelica libro 3. Cælius libro 15. capite vltimo: & Gyraldus de Dijs Synt. 2.

Natalis Comes autem lib. 7. Mythol. cap. 36. ex Phylarchi lib. 19. historiarum & Pausanias citato loco indicant, in rei huius gestæ memoriam, ligneam imaginem, quæ Dædala vocata fuerit, septimo quoque anno plaustro impositam, & cum pompa ad delubrum Iunonis deuectam fuisse. Neque tamen ex quibusvis lignis illa imago efficiebatur, sed huiusmodi ritu eligebatur ad illam lignum. Lucus fuit quidam in Boeotia, Pausanias Quercetum vocat, non procul ab Alalcomenis omnium maximus, & peruetusta ibi quercus. Ibant in eum lucum Platæenses, & elixarum carnium frusta exponebant, quibus præter cæteras aues maximè negotium fuit cum coruis; quos omni conatu arcere, & à carnibus depellere nitebantur. Ex aliis verò volucribus obseruabant, quæ carnem abripuisset, super quã arbore consedisset. Et cuicunque ille qui carnes abripuit, arbori insedit, eam custodierunt, secuerunt item, & Dædala ex ea conferunt. Neque licebat ex alia materia Dædala cædere, nisi ex illa arbore quæ prima ita fuisset indicata. Et hæc quidem à *Dædala minora, & eorũ ritus.*

Solit

Solis Plataensibus septimo quoque anno agebātur, & μικρὰ δαίδαλα nuncupabantur.

Dædala maiora, & eorū ritus. *Fuerunt autem & μεγάλα δαίδαλα, quæ vnà cum Plataensibus & cæteri Bœoti celebrarunt sexagesimo quoque anno: Cælius lib. 15. ca. vltimo, habet annum vigesimum sextum. Tot enim annis intermissa celebritas fuit, fugatis Plataensibus. Pausanias in Bœoticis ritum Dædalorum magnorum ita describit. Habent, inquit, quatuordecim apta simulachra, singulis annis in paruis Dædalis comparata. Hæc sortitò sumunt Plataenses, Coronæi, Thespienses, Tanagræi, Charonenses, Orchomenij, Lebadenses, Thebani. Si quæ autem sunt ignobiliora oppidula, hanc functionem obeunt, & simulachrum exornent iuxta Asopum. Mulierem item currui impositam, nuptiarum administratricem constituunt: Hi verò rursus sortem ducunt, quo nam ordine pompam celebrent. Inde currus à fluuio vsque ad cacumen Citheronis impellunt Thebani. Instructa est autem eis in vertice montis ara, quæ hoc modo confici solet. Ligna quadrangula compacta inuicem conjungunt instar ædificij, quod ex lapidibus construitur, sublatáque in altum sarmenta important. Ciues itaque & magistratus matura ætatis vaccam singuli vt immolarunt Iunoni, & Ioui taurū hostias, vini & suffimētis plenas, simul & Dædala super aram collocant. Priuati autem homines tantùm immolant, quantum opulenti. Sed qui simili potentiâ non sunt, ouium partes tenuiores sacrificare consueuerunt. Simul etiam immolant hostias vniuersas, & eum ipsis aram etiam correptam ignis consumit.*

Davlidis Festum.

Daulidis Festum *erat apud Argos, in quo fuit imitatio pugna Prœti in Acrisium, vt refert Cælius lib. 18. cap. 24.*

ΔΗΛΙΑ.

Deliorū ritus. Thucydides *lib. 3. celebritatū* Deliæ, *& ludorum seu certaminum quorundam, quæ in ea fiebant, his verbis meminit: Fuerat, inquit, prisca memoria ingens apud Delon celebritas Ionum & ex circumiectis insulis hominum, qui cum conjugibus ac liberis spectabant, vt nunc ad Ephesia festa Iones confluunt, fiebátque certamen gymnicum, musicumque, & ciuitates choros ducebant. Quæ ita fuisse declarat inprimis Homerus his versibus, qui habentur in proœmio Apollinis:*

Ἀλλὰ σὺ δήλῳ φοῖβε μάλιςʼ ἐπιτέρπεαι ἦτορ
Ἔνθα τοι ἑλκεχίτωνες ἰάονες ἠγερέθονται,
Αὐτοῖς σὺν παίδεσσι, καὶ αἰδοίης ἀλόχοισιν.
Οἱ δέ σε πυγμαχίῃ τε, καὶ ὀρχηθμῷ, καὶ ἀοιδῇ
Μνησάμενοι τέρπουσιν, ὅταν ςήσωνται ἀγῶνα.

Tunc tibi magnoperè in Delo mens gestit Apollo,
Cum natis quoties cum conjugibúsq; frequentes
Iones in fluxa celebrant tua compita veste.
Cestibus, & varijs certamina Sacra choreis
Oblectant referuntq; tuas modulamine laudes.

Quòd autem & musici certamine proposito, illuc se certaturi contulerint, his versibus idem Poëta indicat, qui sunt ex eodem proœmio. Siquidem Deliacum fœminarum chorum laudans, ità versus laudationis eius finit, in quibus & suiipsius meminit:

ἀλλʼ ἄγεθ᾽ ἡ Λητὼ μὲν, Ἀπόλλων, Ἀρτέμιδι ξυνῷ,
Χαίρετε δʼ ὑμεῖς πᾶσαι, ἐμεῖο δὲ, καὶ μετόπισθε
Μνήσασθʼ, ὁππότε κέν τις ἐπιχθονίων ἀνθρώπων
Ἐνθάδʼ ἀνείρηται ξεῖνος ταλαπείριος ἐλθών.
Ὦ κῦραι, τίς δʼ ὔμμιν ἀνὴρ ἥδιςος ἀοιδῶν
Ἐνθάδε πωλεῖται, καὶ τέῳ τέρπεσθε μάλιςα.
Ὑμεῖς δʼ εὖ μάλα πᾶσαι ὑποκρίνασθʼ ἀφ᾽ ἡμέων.
Τυφλὸς ἀνὴρ, οἰκεῖ δὲ χίῳ ἐνὶ παιπαλοέσσῃ.

Verùm age dum nobis assis cum Phœbo Diana,
Vos etiam cunctæ me discedente valete:
Et memores estote mei posthac, homo si quis
Venerit huc alius peregrè, dicátque puellæ,
Quis vir in his versans vnquam lepidissimus oris
Pectora præcipuè demulsit vestra canendo,
Vos vno assensu sic respondete fauentes,
Vir qui luminibus captus Chion incolit altam.

Quibus vtique Homerus significauit, jam apud Delum magnum conuentum ac Festum consuesse celebrari.

Originem autem solemnitatis huius Plutarchus ad Theseum refert. Sic enim in eius vita scribit: Ex Creta in Delum soluens Theseus, vna cum iuuenibus eam instituit chorum, quem adhuc Delios obseruare ferunt, circuitus atq; exitus labyrinthi hac imitatione recensentes, qua numeris quibusdam alternis orbibus orbes impediat. Id autem chori genus Γέρανος *à Deliis nuncupatur, vt Dicæarchus scribit. Atq; hunc chorū circa Ceratonem aram celebrauit, ex cornibus concinnis & inter se congruentibus sinistris omnibus structam. Ab eodem statutum in Delo certamen memorant, victoribusq; tunc primum palma præmium esse propositum.* *Deliorū origo.*

Sed & hæc certamina & cætera pleráque aduersis

Delia certamina exoleta, seu instaurata.

aduersis casibus, ut credibile est, exoleuerunt, Thucydide teste. Peloponnesiaci autem belli anno sexto Athenienses, lustrata penitùs & expiata Delo, quinquennalia Festa Delia siue instaurarunt. siue de nouo instituerunt, Thucydide teste, qui libro 3. sic scribit: Eadem hyeme Delum ἐκάθηραν expiauere Athenienses ex oraculo quodam. Nam & Pisistratus tyrannus eam prius expiauerat, sed non omnem, verùm quatenus à templo prospectus patebat. Tunc autem omnis expiata est, idque ad hunc modum. Quæcúnque in Delo defunctorum corporum monumenta extitere, omnia sustulerunt & in posterum edixerunt ne quis in insula néque moreretur, néque nasceretur, sed morituri iam in Rheniam transportarentur insulam, ita parùm à Delo distantem, vt Polycrates Samiorum tyrannus, cùm aliquando & classe polleret, & aliis insulis imperitaret, captam Rheniam catena annecteret Delo, Delióque Appollini consecraret. Τότε ἐν πρῶτον τὴν πεντετηρίδα μετὰ τὴν κάθαρσιν ἐποίησαν οἱ Ἀθηναῖοι τὰ Δήλια, id est, tunc primùm post lustrationem instituerunt, & cursus equorum, quod ante non fuerat.

Δημητεία.

Festi huius ritus.

PEllena, Achaia ciuitate, distat stadiis circiter 60. Myseium, templum Cereris Mysia, & nemus omnis generis arboribus consitum. Ibi Festum septem dierum Cereri celebrârunt, viri pariter & mulieres. Die autem Festi tertio, è templo viri se subduxerunt, quin è canibus etiam mares inde expulsi sunt. Relictæ verò mulieres, ea noctu peregerunt, quæ ritus postulauit. Postero die reuersos in templum viros deriserunt, & dicteriis exagitârunt mulieres, & has vicißim viri. Pausanias in Achaicis.

Festum aliud Cereris.

Idem author in Messeniacis refert, in Ægila, ditionis Laconicæ vrbe, mulieres Festum quotannis Cereri celebrâsse: cúmque Messeniaco bello Aristomenes, Rex Messeniorum, impetum in eas, hoc Festo die congregatas. fecisset, multos Missseniorum & gladiis ab eis fuisse vulneratos, quibus victimas secuerint, & verubus, qui carnes, cum assarent, transfixerint. Meminit etiam in Arcadicis Festi, quòd Mantinenses, & alterius quod Trisaules & Damithales in honorem eiusdem Deæ quotannis celebrârint. In Pyræa quóque nemore agri Sicyonij sacellum fuit Cereris Προστασίας, vbi viri per se Festa celebrârunt, sicut νυμφῶνα mulieres modò frequentabant. vbi Bacchi, Cereris & Proserpinæ erant simulachra, Pausaniâ authore: refert etiam Cœlius L. A. lib. 28. cap. 7. & Gyraldus de Diis Syntag. 14.

Δημητρὸς Μελαίνης Festum.

Ceres nigra dicta. Festi huius ritus.

CEres μέλαινα, id est nigra inde appellata est, quòd nigrâ veste fuerit induta, ob indignationem contra Iouem, de rapta Proserpina. Eam Festo & sacrificio quotannis coluerunt Phigalenses, hoc ritu. Ad aram, ante antrum extructam, in quo Deæ simulachrum fuit, arborum hortensium fructus tum alios posuerunt, tum vuas & apum fauos, καὶ ἐρίων τὰ μὴ ἐς ἐργασίαν πω ἥκοντα, ἀλλὰ ἔτι ἀνάπλεα τοῦ οἰσύπου, hoc est, lanas nondum subactas, sed sordibus adhuc plenas. Omnia hæc vbi apposuerunt, oleo persundunt. Hæc tùm viri plebeij, tùm qui publicis muneribus præsunt quotannis sacrificiis his adhibuerunt. Sacerdos autem rem Sacram fecit, & cum ea natu minimus ex ἱεροθύταις, quorum ex ciuibus numero tres fuerunt. Pausanias in Arcadicis.

Διαμαστίγωσις.

Diamastigosis Lacedam vsurpata.

DIamastigosin, Latinè Flagellationem, Solennitatem fuisse maximam apud Lacedamonios Tertullianus in Apologetico, & in libro ad Martyres his verbis testatur: Hodie apud Lacedamonios solennitas maxima est Diamostigasis, id est, Flagellatio: in quo Sacro ante aram Dianæ Orthiæ & Mercurij nobiles adolescentes flagellis affliguntur, astantibus parentibus & propinquis, & vti perseuerent adhortantibus. Sic etiam Plutarchus in Laconicis Apophtegm. Lacedæmone inquit, pueri per integrum diem flagellis cæsi, sæpenumero ad mortem vsque apud Dianæ Orthiæ aram læti alacrésque tollerant, atque inter se de victoria certant, in eo posita, qui diutius magísque perferat verbera: victorémque summa consequitur gloria. Certamen id Flagellatio dicitur & quotannis habetur. Hæc ille. Hac de re plura vide Philochorum in vita Tyanei Apoll. & Gregor. Nazianz. & Lucianum in Anacharsi.

Diamastigosis ritus.

Ritus huius & origo.

Vnde autem nata sit hæc consuetudo apud Lacedæmonios, Plutarchus in vita Aristidis indicat: In prælio, inquit, contra Mardonium Persam, quum Pausanias paulisper extra militum stationes rem Diuinam faceret, nonnulli repentè Lydi irrumpentes, sacrificiorum apparatum diripuerunt ac disiecerunt, quos ipse & qui latus eius cingebant, quum inermes essent, virgis ac loris percusserunt. Ideóque nunc in eius excursionis memoriam, in ephœbos plagis circa aram sæuiunt, & inde Lydorum celebritatem seruant. Alij tamen à Lycurgo institutam volunt, ne humanâ victimâ, vt fiebat, Deæ placanda esset, ob cædem hominum ad eius aram factam cùm inter se pugnâssent Limnates, Cynosurenses, Mesoani & Pitanenses, vt refert Alex. Sardus lib. 3. de Moribus gentium.

Flagellatio etiam aliis populis vsitata.

Ægyptij quóque dæmoni maximo vaccam multis ceremoniis, teste Herodoto, immolare solebant, quod Sacrificium dum ardebat omnes verberabantur. Et in Arcadia Dionysij templum

fuit, in quo puellæ diſflagellabantur vſque ad necem, vt refert Alex. lib. 6. cap. vltimo. In Peloponneſo etiam Iphœbi ad monumenta Pelopis prope Alphæum flagris decertârunt, ad effuſionem vſque ſanguinis, & αἱμακουρίας *à Pindaro dicuntur, quaſi anima mortuorum hoc ſanguine ſaturentur. Hinc ad Chriſtianos quoque ſtultitia hæc propagata eſt. Nam circa annos* 1260. *religioſi quidam Flagellantes exorti ſunt, qui veſtibus ſe exuentes supernè vmbelico tenus nudi, cætera linteo talari tecti, capitéque, ne agnoſcerentur, operto, ſcuticâ nodoſâ intra & extra templa humeros & pectus lacerârunt, crudeliterque ſe verberârunt. Etſi verò Clemens. Pontifex Rom. ſub pœna excommunicationis latæ ſententiæ, hu & omnibus Chriſtianis prohibuerit, ne de cætero publicis flagellationis vterentur, ſed pœnitens clam, ſi vellet, ſe flagellaret: nihilominus tamen per Italiam, Hiſpaniámque imprimis ejuſmodi flagellationes retentæ ſunt. Sed de Flagellationibus in libro noſtro de Origine & Progreſſu Monachatûs plura diximus.*

Flagellatione Christianorum.

ΔΟΡΠΙΑ.

Dorpiorum ritus.

M*Eminit Herodotus in Euterpe cuiuſdam ſolennitatis, quæ* Dorpia *dicebatur, in qua Ægyptii ſinguli ante ianuas priuatarum ædium ſues in honorem Bacchi iugulare conſueuerint. Verba ejus hæc ſunt.* Τῷ δὲ Διονύσῳ τῆς ἑορτῆς τῇ Δορπίῃ, χοῖρον πρὸ τῶν θυρέων σφάξας ἕκαστος, διδοῖ ἀποφέρεσθαι τὸν χοῖρον αὐτῷ τῷ ἀποδομένῳ τῶν συβωτέων. Dionyſio die ſolennitatis Dorpiæ ſuem ante fores ſinduli iugulantes reddunt ſubulco illi, qui attulerat ſuem. *Alia igitur eſt ab ea Solennitate de qua in Apaturiis ſcripſimus.*

ΕΙΛΕΙΘΥΊΑ.

Elithyiarum origo.

M*Aximâ religione Eleenſes* εἰλειθυίας, *hoc eſt,* Lucinæ *Sacrum & Feſtum celebrârunt, quòd ejus ope victoriam ex Arcadibus reportâſſent. Nam quum Arcades Eleorum agrum hoſtiliter inuaſiſſent, omniaq́ incurſionibus popularentur, in aciem aduerſus illos prodierunt Elei. Tum fuerunt mulierem, quæ puero mammam præberet, ad Eleorum duces acceſſiſſe, quæ ſe peperiſſe illum peperiſſe diceret, hortataq́ eſt, vt eum ejus belli ſocium ſibi aſciſſerent, quod ipſa ita eſſet per ſomnum admonita. Tunc qui ſummæ rei præerant inter Eleos fidem mulieri præſtantes, puerum nudum ante ſigna locandum curârunt: deinde quum facerent impreſſionem in hoſtes, puer is in ſerpentem vertitur in conſpectu omnium. Eo prodigio territi Arcades in fugam vertuntur atq́ Elei quo in loco ſub terram ingreſſus eſt ſerpens, vbiq́ victoriam ſunt adepti templum illi puero erexerunt, quem* σωσίπολιν *vrbis Seruatorem appellârunt: ibidemq́ ſunt Lucinæ ſolennia Feſta & honores decreti, quòd eam puerum illum peperiſſe & attuliſſe interpretati ſunt. Annua ſacerdos ibi eligi ſolita fuit, quæ Lucinæ ſacrificaret, ad quam omnibus erat aditus. Ad Soſipolim verò nemini accedere licebat, niſi vetulæ Sacerdoti, quam etiam certo ritu ornatam eſſe oportebat: nam & facie & capite velata candido textili ad illius ſimulachrum accedebat. In templo Lucinæ tum virgines tum etiam nuptæ remanentes hymnum in Soſipolim decantabant & quoduis odorum genus adolebant, quod vinum ex illis ſacrificiis omnino exularet.*

Feſti huius ritus.

Culta eſt etiam apud Hermionenſes feſto & præcipuo quodam honore Lucino, quam ſummâ religione & hoſtiis, & odoribus, & donis quàm plurimis decorabant. q. i... ſignum cupiam; niſi illis mulierculis, quæ rem ſacram facerent, conſpicere fas erat, vt ait Pauſanias in Corinthiacis atque etiam refert Natalis Comes lib. 4. Mytholog. cap. 1.

Lucinæ aliud feſtum.

ΕΛΕΝΙΑ.

E*Λένια, teſte Heſychio, dicebatur* ἱεροτής ἀγομένη ὑπὸ λακώνων, *in honorem Helenæ. Eandem &* ἑλενηφορίαν *dictam fuiſſe arbitror, à Ciſtis, quæ anſas ſalignas habentes, vimine contextæ erant, & in iis circumferebantur arcana quædam, vt Pollux in vltimo docet: verba enim eius hæc ſunt,* ἑλένη πλεκτὸν ἀγγεῖον σπάρτινον, τὰ χείλη οἰσύϊνον ἐν ᾧ φέρουσιν ἱερὰ ἀρρητα τοῖς ἑλενηφορίοις.

Ελευθέρια Platæenſium.

S*Trabo lib. 9. ſcribit, apud Plateas eò loci, quo Græci Mardonium cum trecentis Perſarum millibus occidione deleuerunt, Eleutherio Ioui templum conſtructum fuiſſe, vt certamen gemnicum cum coronis inſtitutum: ludoſq́ ipſos* Eleutheria, *id eſt, Liberatoria appellata. Pauſanias quoque in Bœoticis, Eleutherii Iouis aram non longè à communi Græcorum ſepulchro deſcribit, quod ad Platæa ingreſſum fuit, quo loco quoque anno certamen celebrabatur, & maxima præmia curſûs ſunt propoſita. Cucurrerunt autem armati ante aram. Eadem Plutarchus in Ariſtide, & Pindari Scholiaſtes in 3. Olymp. hymno referunt.*

Solennitatis huius origo & ritus.

Ελευθέρια Samiorum.

E*Λευθέρια* Libertatis *Feſtum interpretantur, quod Samii inſtituerunt & celebrarunt. De eo námque ſic Athenæus libro 13. Erxia in rebus Colophoniis, ſcribit:* Σάμιοι γυμνάσιον ἀναθέντες τῷ Ἔρωτι τὴν διὰ τοῦτον ἀγομένην ἑορτὴν ἐλευθέρια προσηγόρευσαν: διὰ τὸν θεὸν Ἀθηναῖοι ἐλευθερίας ἔτυχον: καὶ οἱ Πεισιστρατίδαι ἐκπεσόντες ἐπεχείρησαν διαβάλλειν πρῶτοι τὰς περὶ τὸν θεὸν τοῦτον πράξεις. *Hoc eſt:* Samii, cùm Amori gymnaſium dicâſſent, Feſtum, quod propterea celebrârunt, Liberalia appellârunt; ob quem

Eleutheriũ origo.

Deum

Deum Athenienses libertatem sunt consecuti. At cùm ejecti essent Pisistratidæ, conati sunt calumniis impetere ea quæ in hujus Dei honorem fiebant. *Meminit etiam festi huius Plautus ex Perso, inquiens:* Basilicè agito Eleutheria.

Ελλωτία.

Hellotiorum origo. E Λλωτία *Corinthiorum fuit Festum, in Minerua honorem institutum hac occasione. Cùm Dorienses Corinthum vrbem cepissent, ardentéque dua sorores Eurytion & Helletis, in Palladis templum confugierunt, ibique interierunt. Mox autem subsequutâ peste oraculum redditum est, expiandos sororum harum manes. Cessante igitur pestilentiâ, templum Minerua Hellotidi construxerunt, & Hellotiam celebritatem instituerunt: vt refert Gyraldus Syntagm.* *Hellotiorum ritus.* 11. *Cælius Rhodig. lib.* 11. *cap.* 27. *addit. celebratum in hoc festo agonem* Lampadodronicum, *in quo excurrerint iuuenes ordentibus facibus. Athæus lib.* 15. *cap.* 8. *ex Seleuco in Linguis scribit, coronam ex myrta compositam, quæ viginti vlnarum habeat circumferentiam*, Hellotidem *vocari, atque in Hellotum Festo in pompa præferri.*

Εμπλοκία.

E Μπλοκία *Celebritas fuit apud Athenienses, in qua mulieres plexis capillis procedere solebant, Hesychio teste. Mentionem etiam eius facit Gyraldus de Diis Syntag.* 17.

Επαγομεναὶ Ημεραὶ.

Festi huius origo. A *Egyptii dies quinque in anno, vt natales Deorum, Festas egerunt, & ἐπαγομένας vocarunt: de quibus Plutarchus in libello de Iside & Osiride sic scribit.* Reæ aiunt occultè cum Saturno congressæ, Solem, qui id flagitium deprehendisset, imprecatum fuisse, vt néque in mense, néque in anno pareret. Sed Mercurium Deæ amore captum, cum ea coiisse, ac deinde in ludo cum luna victorem, septuagesimam partem cuiusuis diei abstulisse, atque ex his omnibus dies quinque confecisse, ac 360. anni diebus adiecisse; quę quinque dies nunc ab Ægyptiis Epagomenæ, id est, adiectitiæ vocantur, & vt Natales Deorum festæ aguntur. Primâ autem earum die Osirim natum dicunt. Secundâ Aruerin, quem alii Apollinem, nonnulli Orum seniorem appellant. Tertiâ Typhonem, non suo tempore & loco, sed latere ictu perrupto exsiluisse. Quartâ Isidem in Panygris, Quintâ Nophthyn, quam & Finem, & Venerem, & Victoriam nominant. Patrem autem Osiridis & Aruerìs fuisse Solem: Isidis Mercurium; Typhonis & Nephthys Saturnum. Itáque etiam tertium epactarum diem Reges pro nefasto habentes, non dabant responsa, néque ante noctem corpora curabant.

Επιδαυρια.

E Pidauria *diem Festum Athenienses celebrârunt, qua Æsculapium, in Epidauriorum agro natum, initiârunt, Pausaniâ teste in Chorinthiacis.*

ΕΡΜΑΙΑ.

H Ermæa *Cretensium fuere Festa, in honorem Mercurii celebrata: in quibus seruis discumbentibus subseruiebant domini, perinde vt in Saturnalibus apud Romanos: vt refert Athenæus libro* 14. *cap.* 16. *ex Historicis Commentariis Carystii; & Cælius libro* 13. *cap.* 23. *Lect. Antiq.* *Hermæorum ritus.*

Pheneata quóque Mercurium maximè coluerunt, & certamen celebrârunt in eius honorem ἑρμαῖα, *id est, Mercurialia, Pausaniâ authore in Arcadicis.*

Ερωτίδια.

E Ρωτίδια *Festum fuit, quod à Thespiensibus celebrabatur in honorem Musæ Eratûs, seu Amoris, vt Athenæus lib.* 13. *indicat. Plutarchus vocat* ἐρωτικά.

Εταιρίδεια.

E Ταιρίδεια Heræridia. *Festum in honorem Ioui Sodalitii, Magnesia celebrari solitum à Iasone institutum fuit, quum Argonauta in vnum conuenissent. Vnde Athenæus non ab* ἑταίραις, *hoc est, meretricibus dictum scribens, sic inquit lib.* 13. *ex Hegesandri Commentariis:* ἱςοροῦσι ἢ πρῶτον Ἰάσονα τὸν Αἰσονος συναγαγόντα τοὺς Ἀργοναύτας, ἱτερεῖον Διὶ θῦσαι καὶ τὴν ἑορτὴν ἑταιρίδεια προσαγορεῦσαι. *Macedonum Reges diu hoc Festum conseruârunt. Meminit eius & Cælius lib.* 14. *cap.* 4. *Hetaridiorum origo.*

Εφεστρια.

E Phestria *Thebis Festa fuerunt, ob Tiresiam instituta. Fuit autem Tiresias Thebanus vates. Euero patre genitus, qui quum aliquando in Citherone vidisset duos dracones coeuntes, obseruatâ fœminâ occidit illam: quo facta in fœminam & ipse mutatus est. Deinde quum rursus post septem annos eodem pacto & marē draconē interfecisset in pristinā formam redi-* *Ephestria in honorem Tiresia instituta, & quare.*

dit. Accidit igitur aliquando, certantibus inter se Ioue & Iunone, virine an fœminæ maiorem ex venere voluptatem caperent, vt ille iudex sit adhibitus, vt qui vtrámque voluptatem expertus fuisset. Tiresias autem pro Ioue sententiam tulit, asserens multò plus excoitu voluptatis percipere fœminas. Ob quod à Iunone excæcatus est. Iupiter autem in solatium visûs amissi diuinationis donum illi dedit. Tandem verò ei mortuo, & sub Thilphosso monte Bœtiæ, iuxta fontem Thilphossam sepulto, Thebani diuinos honores tribuerunt, & festum instituerunt. In eo Tiresiæ simulachrũ virilibus vestimentis exuebatur, & muliebribus induebatur: moxq́; illis ademptis, iterum virilibus induebatur, alludentes ad hanc Tiresiæ fabulam. Dicta verò sunt Ἐφέστρια, ἀπὸ τῆς ἐφεστρίδος*: quo Sagum Alciatus interpretatur: Budæus verò Chlamidem, annotans ex Plutarcho thoraci superindui: Suidas autem Ciliciam. Sed & generatim pro quouis vestimento ponitur. Vnde Herodianus lib. 4. senatoribus etiam tribuit.*

Ephestriorum ritus.

Ephestria unde dicta.

Ηραια seu ΤΟΝΑΙΑ.

Meta qua Dea.

Heraeorum origo.

HEræa *dicebatur Iunonis Festa & Sacra ab ipsa Dea, quam Plato in Cratylo* ἥραν *nominatam existimat* ὡς ἐρατήν τινα*: alii putant quòd* ἥρα *quasi* ἀὴρ *per Metathesin dicta fuerit, ab aëre nimirum. Fuerunt autem celeberrimum apud Samios Festum: de cuius origine Athenæus lib.15. cap. 3. ex Menodoti Samii Commentariis, quæ inscribuntur,* Τῶν κατὰ τὴν Σάμον ἐνδόξων ἀναγραφή*, ita scribit,* Admete *inquit,* Eurysthei filia in Samũ ex Argo profugit, quæ quum Iunonem sibi apparentem vidisset: gratiamq́; referre ex aliqua parte vellet, quia ea incolumem domo profectam seruâsset, curauit id sacellum diligenter quod à Lelegibus ac Nymphis antea Deæ institutum fuit, quódque his etiam temporibus existit. Hoc quum audissent Argiui, grauitérque tulissent, persuadere Tyrrhenis, multâ promissâ pecuniâ, conati sunt, qui Lepricis legibus viuerent, vt idolum raperent: Sperabant enim Argiui, si id effectum esset, fore vt Admete aliquod malum omninò Samum habitatoribus persuaderet. Cùm Tyrrheni peruenissent εἰς τὸν ἡραίου ὅρμον, ad Iunonium portum, exeuntésque statim rem adorirentur, idolum facilè cœperunt, quum præsertim templum eo tempore esset sine foribus, tum ad mare portantes in nauim continuò deruleruat. Cùm rudentes soluissent, cœpissént que anchoras, omníque remigum industriâ vterentur, discedere non potuerunt. Eam verò rem admirati, atque diuinitùs accidisse existimantes, rursus idolum ex naui exportârunt, ac in littore deposuerunt: tum illi liba offerentes discesserunt valde timidi. Quum significâsse manè Admete, quòd idolum euanuisset, summâque diligentiâ quæreretur, in littore id inuenerunt. Atque suspicati sunt sponte suâ ad barbaros Cares auffugiens conuertisse, pectúsq; ad viticem firmâsse, longiorésque ramos vtrínque se contraxisse, atque omni ex parte id complexos fuisse. Quum Admete id soluisset, & expiâsset, super base constituit, atque velut antea, collocauit. Hinc factum est, vt quotannis idolum in littus afferatur, atque non appareat: cui liba offerunt, & festum TONÆA vocatur, quoniam confestim ac raptim, & cum vi quadam idolum constat corripuisse eos, qui prius ipsum perquirebant. *Vbi notandum obiter, pro eo quòd Natalis de Comitibus interpres Athenæi hoc loco* Τοναίων ἑορτὴν *legit, in Græco Aldi exemplari haberi* τὸ τοναίων ἑορτήν.

Metatorum ritus.

Narrat idem author lib. 12. cap. 9. ex Duride, & veteri Poëta Asio, Samios, quum hoc Festum celebrarent, circa brachia χλιδῶνας*, hoc est, armillas, aliáque eius generis ornamenta muliebria gestare consueuisse, & comas pexas habentes, atque in integrum reiectas, incessisse. Cui rei etiam fidem facit vetus proverbium,* Βαδίζειν ἡραῖον ἐμπεπλεγμένον, Ad Iunonium Festum accedere implicatum. *Sunt autem hi versus Poëtæ Asii.*

Οἱ δ' αὔτως φοίτεσκον ὅπως πλοκάμους κτενίσαιντο
Εἰς ἥρας τέμενος πεπυκασμένοι εἵμασι καλοῖς,
Χιονέοισι χιτῶσι πέδον χθονὸς εὐρέος εἶχον
Χρυσειαι δὲ κόρυμβαι ἐπ' αὐτῶν τέττιγες ὥς
Χαῖται δ' ᾐωρεῦντ' ἀνέμῳ χρυσέοις ἐνὶ δεσμοῖς
Δαιδάλεοι δὲ χλιδῶνες ἄρ' ἀμφιβραχίοσι
Ν... ὑπασπίδιον πολεμιστήν

Hoc est, vt Natalis de Comitibus reddidit.

Sic illi pexi Iunonis templa petebant
In lucum, ornati perpulchris vestibus: atque
Tellurem, niueis texerunt vestibus omnes.
Aurea cæsariem contortam vincula nectunt.
Ornatus muliebris adest his brachia circum,
Circumdans scutum bellicosum.

Hinc fortasse Lactantius scripsit, Iunoni anniuersaria Festa ac Sacra in Samo fieri solita in nubentis Deæ morem.

Coi etiam Festum & Sacrificiũ celebrârunt Iunoni, in quo non licuit seruis ad conuiuia dominorum ingredi, vt Athenæus indicat lib. 14. cap. 17. Quamobrẽ Philarchus scripsit eodem authore.

Iunonis Festum aliud.

Σάν-

Digitized by Google

Σύϱοι δι μῶνοι μὲν ἐλεύθεροι εἰς ἱερουργοί,
Ἀνδράσι παρ' κείνοισιν ἐλεύθερον ἦμαρ ἔχοντες.
Δούλων δ' ὅτις πάμπαν ἐσέρχεται οὐδ' ἠβαιόν:
Hoc est:

Surii soli quidem liberi sacrificant,
Homines apud illos liberum diem habentes
Seruorum nullus prorsus ingreditur vel paulùm.

Ἡράκλεια.

Hera-cleorum origo. THebis *Herculi faciebant* ἡράκλεια Heraclea, eiúsque liberis ex Megera, quos ipse furens interfecerat: fuerúntque Polydorus, Anyectus, Meciſtophonus, Patrocles, Toxoclitus, Menebrontes & Chersibius: alii verò Therimacum vocatos dicunt, Creontiadem, Ariſtodemum, Decoontem, Deionem, Antimachum, Clymenum, & Glenum, quos Lysimachus non ab Hercule, sed ab hostibus tradidit dolo interemptos. *Præmiũ.* Certaminis precium erat myrtea corona, vt argenteæ phialæ Heracleorum, quæ agebantur in Attica ad Marathonem, ob taurum à Theseo peremptum, quæ & Marathonia vocabantur: *Sardus lib.3. de Moribus gentium.*

Ἡράκλεια alia.

P*Ausanias in Boeoticis testatur, Thiba & Thipha, oppidis Boeotiæ, templa esse Herculis, ibique festa quotannis in eius Dei honorem celebrari.*

Ἡρωΐς.

Herois nono quoque anno celebrata. HPωΐς *nomen est Festi, quod nono quoque anno Delphis celebrabatur, Plutarcho authore, qui in Quæst. Græcis, quæst.12.* Τρεῖς (*inquit*) ἄγουσι Δελφοὶ ἐνναετηρίδας κατὰ τὸ ἑξῆς, ὧν τὴν μὲν Σεπτήριον καλοῦσι, τὴν δὲ ἡρωΐδα, τὴν δὲ Χάριλαν. *Hoc est*, Tres agunt Delphi nono quoque anno Solennitates: quarum vnam Septerium, alteram Heroidam, tertiam Charilam nominant. *Et paulò pòst*: Τῆς δ' ἡρωΐδος τὰ πλεῖστα μυθικὸν ἔχει λόγον, ὃν ἴσασιν αἱ Θυιάδες. ἐκ δὲ τῶν δρωμένων φανερῶς Σεμέλης ἄν τις ἀναγωγὴν εἰκάσειε. *Id est*, Heroidis pleraq; fabulosam habent narrationem, Thyadibus notam. Ex iis quæ aguntur, liquidò quis Semeles exercitationem seu reductionem coniiciat repræsentari.

Ἡφαίστεια.

Hephaſtiorum ritus. C*Ertamina currentium, quæ* ἡφαίστεια *vocantur, cum accensis facibus in honorem Vulcani celebrabantur Athenis, qui sic dictus fuit à Græcis, quasi* φάεος ἵστωρ, *hoc est, luminis Præses, additâ literâ* π. *vt Socrates apud Platonem docet: vel, vt Phurnutus habet,* ἀπὸ τοῦ ἧφθαι, *ab incedendo. Dicebantur &* Lampadophoria; *de quibus ita mentionem facit Herodotus in Vrania*: Κατάπερ Ἕλλησι ἡ λαμπαδηφορίη τῷ Ἡφαίστῳ ἐπιτελέεται. Vt apud Græcos Lampadophoria in honorem Vulcani peragunt, in quibus per vices ferunt cursores faces. *Lampadophoria.* *Erat horum certaminum consuetudo, vt currentes summo studio conarentur accensas faces ad metam vſque deferre: at cui fax erat extincta, ille cum infamia cessabat à cursu. Si quis cum accensa face fuisset à sequente superatus currendo, lege certaminum cogebatur sequenti accensam lampadem tradere: quam rem indicauit Lucretius lib.2. ita canens:*

Et quasi cursores vitai lampada tradunt.

Nam si quis rectè consideret, huic certamini simillima vniuersa vita mortalium videbitur. Fuit autem ea de causa certamen Vulcano cum igne institutum, vt Cælius lib.11. cap.27. ex Iſtro indicat, quòd is ignem inuenisse à nonnullis creditur: quod tamen non est sine controuersia, quum ignis inuentionem nonnulli Promethæo ascribant: Ac Lucretius multò his probabiliorem inuenti ignis rationem attulit lib.5.

Illud in his rebus tacitus ne fortè requiras:
Fulmen detulit in terras mortalibus ignem
Primitus: inde omnis flammarum diditur ardor.

Illud igitur fortasse contigit, quòd igne inuento primus Vulcanus eas artes, quæ fiunt per ignem, inuenerit.

Θαλύσια.

ΘΑλύσια *Theocriti scholiaſtes dicit esse Festum, quod post fruges comportatas in honorem Cereris agitaretur: vnde &* Cerealia *quidam interpretantur. Idyll.*ζ, Τᾷ Δηοῖ γὰρ ἔτευχε θαλύσια. *Thalysia quæ.* *Aliis* Θαλύσια *sunt festiuitates, quæ cum* θαλλοῖς, *id est, ramis virentibus, fiunt: & generaliter omnia Festa: vel potius αἱ ὑπὲρ εὐθαλίας καὶ εὐφορίας τῶν καρπῶν διδόμεναι θυσίαι καὶ ἀπαρχαί, καὶ καρπῶν ἀπαρχαί. Eustathius quum dixisset* θαλύσια *esse τὰς μετὰ συλλογὴν τῶν καρπῶν διδομένας θεῷ ὑπὲρ τοῦ καὶ εἰσέπειτα θάλλειν τὰς ἀρούρας ἀπαρχάς, subiungit quosdam rhetorum* Συγκομιστήρια *hæc appellasse, Festa scilicet quibus in frugum comportatione Sacra fiebant;* θυσία ἐπὶ συγκομιδῇ καρπῶν. *Ibidem dicit* ἐπὶ συγκομιδῇ τῶν καρπῶν θαλύσια *solita fuisse*

fuisse θύειαϛ. *Fortasse eadem fuerũt cum* Αλώοις *&* ὡραίοις. *Stephanus in suo Thesauro.*

Θεογάμια.

Theogamia unde dicta.

THeogamia Festum fuit Proserpinæ, inde dictum, quòd Pluto raptam Proserpinam sibi cōnubio iunxisset. Cœlius lib.26.cap.20. L.A.

Θεοξένια.

Theoxenia quæ.

ΘΕοξένια Theoxenia *Festum fuit solenne in omnium communiter Deorum honorem institutum, Polluce & Hesychio authoribus. De eo sic Plutarchus in libello. De sera numinis vindicta.* Αναμνήσθητι δὲ καὶ τῶν ἐναγχος τῶν θεοξενίων, καὶ τῆς καλῆς ἐκείνης μερίδος, ἣν ἀφαιροῦντες, τοὺς Πινδάρου κηρύττουσι λαμβάνειν ἀπογόνους, *hoc est*, In mentem reuoca nuper celebrata Theoxenia, & præclaram illam portionem, quam eximiam Præco edicit Pindari posteros accipere debere. *Polemon apud Athenæum lib. 9.* Sancitum, *inquit*, apud Delphos est, qui in sacrificio Theoxeniorum Latonæ gethyllida maximam intulisse de mensa partem caperet. *Latini* communicarium *appellant* diem *&* pandicularem, *in quo Dijs omnibus pariter diuina res fiat. Stephanus in Thesauro & Cœlius lib. 12. cap. 1. A.L. In eius locum successit postea apud Christianos Omnium Sanctorum Festiuitas.*

Theoxenia certamen Pellenensium

Θεοξένεια *verò apud Pellenem agon fuit Apollinis honori, quem* Theoxenion *nuncupârunt. Certabant in eo viri indigenæ, argenti positis præmiis Pausanias in Achaicis: Cœlius libro 18. cap. 5. Gyraldus de Diis Syntag. 17. Præmium victorum fuisse dicit Clauam seu Chlamydem. Plura de Theoxeniis leges in Commentariis Pindaricis, qui ea instituta tradunt à Dioscuris, & à Deorum hospitalitate & commercio appellata.*

Θεοφανεία.

THeophania *Celebritas fuit, quæ Delphis Apollini agebatur, cuius Herodotus lib. 1. meminit, de cratere argenteo scribens, qui amphoras sexaginta capiebat, & à Crœso Apollini Delphico dicatus erat:* In eum, *inquit*, miscebatur vinum à Delphis Theophaniæ Festo.

Θυια.

Thyiorum ritus.

THyia *apud Eleos Festum Bacchi fuit, quod loco ab vrbe octo stadiis distante celebrârunt. In eo lebetes numero tres in ædificium vt pertulerunt Sacerdotes, deposuerunt vacuos, in præsentia & ciuium, & hospitum, si qui fortè aduenissent. Signa item tum ipsi Sacerdotes, tum aliis quibuscúnque placuisset, foribus impresserunt. Postero die & signa agnouerunt, & ingressi ædificium vino repletos lebetes offenderunt. Hæc ita se habere, ex Eleis fide dignos viros, & cum his peregrinos dato iuramento asseuerâsse, Pausanias in Eliacis indicat. Andrij quoque perhibuerunt, in Bacchi solennitate vinum apud eos alternis annis spontè ex templo effluxisse, eodem authore: refert etiam Cœlius A. L. lib. 15. cap. 28. Sed rectè Pausanias,* Credere, *inquit*, oportet hæc Græcis, & eâdem ratione approbet quis ea, quæ Æthiopes supra Syenen de Solis mensa commemorant.

Θυνναῖον

Thynnæorum origo.

A*Thenæus libro 7. cap. 17. ex Antigoni Carystij libro* περὶ λέξεως *refert, piscatores Neptuno Festum ac Sacrum persoluentes, quum prosperè captura cessisset, sub ipsum Thunnorum tempus, captum thunnum Deo mactâsse, ac sacrificium huiusmodi* Θυνναῖον Thynnæum *vocâsse.*

Ἰθωμαῖα.

ΙΘωμαῖα Ithomæa *Festa erant annua Messeniorum, in honorem Iouis* Ἰθωμάτα, *qui à Messeniis colebatur, celebrata. Cognominatus autē sic fuit Iupiter ab Ithome nutrice sua, quæ etiam monti, in quo arx Messeniarum sita fuit, & vrbi quæ & Messena, nomen dedit. Referunt Pausanias in Messeniacis, Cœlius lib. 18. cap. 39. Gyraldus de Diis Syntagmate 2. & Natalis Comes lib. 2. Mythol. cap. 1.*

Ἰλίεια.

ΙΛίεια Ilíea *fuerunt Festum quoddam, ab iis qui Ilium inhabitârunt celebratum. Meminit eius Cœlius lib. 12. cap. 12.*

Ἰνους ἑορτή.

Festi huius ritus.

EPidaurij Inonis Festum *celebrant, in quo in aquã cuiusdam paludis, quam Inonis aquam vocant, libamenta conijciunt ex farina subacta. Hæc si retineat aqua prospera ei qui inijcit, portenduntur: sin regurgitat, inauspicatum iudicatur, Pausaniâ in Laconicis authore. Idem Crateres in Ætna significârunt. Aurea enim in eos, & argentea, deniq; omnia quibus in Sacris vtuntur instrumenta miserunt: quæ si retinuit ignis, lætati sunt tanquam aliquo bono oblato: sin verò retrusit, quæ fuerunt iniecta,*

exitium

exitium huic viro impendere arbitrati sunt.

Ἰολάια.

THebis Iolaia *celebrârunt Ludos seu certamina,ibi enim fuerat sepultus Iolaus, & victori donabant tripodas aeneas,quos Graci dabant forti viro : Sardus lib. 3. de Moribus gentium.*

Ἰσιδ᾽ος Πανήγυεις.

Festi huius ritus. IN *Tithorensi agro Sacrum adytum Isidis, omnium quotquot Graci huic Dea Ægyptia condiderunt sanctissimum fuit. In id nullus aliis ingressus patuit, nisi quos Isis ipsa venerata est, & per somnia ad se vocavit. Huic Dea singulis annis bis πανήγυριν, hoc est, Festum & celebrem conuentum Tithorea egerunt : vnum in verè, alterum in authumna. Tertio autem quoque die ante Panegyrim,quibus ingredi fas fuit, adytum* Τρόπον τινὰ ἀπόρρητον, *id est, modo quodam arcano, seu relatu non digno expurgârunt. De victimis item superiori festo & conuentu immolatis,quascunque inuenerint reliquias, in eundem locum extulerunt, ibique defoderunt. Duobus stadiis ab adyto locus hic fuit situs. Hoc erga die huiusmodi quadam in templa fecerunt. Postridiè σκηνὰς, h. est,scenas seu pergulas erexerunt caupones ex arundinibus, & alia materia, qua suâ sponte nascitur, constructas. Postremò die mercatum instituerunt, & tum mancipia, tum omnis generis iumenta vendiderunt : vestes insuper, argentum & aurum : circa meridiem ad sacrificia reuersi sunt. Locupletiores ibi & bouis immolârunt, & ceruas: pauperiores autem, anseres & aues Meleagridas. Sues sacrificiis inferre non decuit,nec vesci suillâ licuit,aut caprinâ carne. Qui immolârunt victimas extructâ pyrâ in adytum transmiserunt. Victimas autem stringere (* ἐνειλίξαι *) oportuit loro lineo, aut byssino. Apparatus hic fuit Ægyptius. Cum pompa denique Sacerdos quacunque immolârunt,omnia abduxit. Et quidam victimas in adytum miserunt: quidam ante adytum pergulas incenderunt, ipsiq; celeriter discesserunt. Aiunt praterea,hominem non ex eorum numero, qui in adytum descenderunt, sed prophanum pyrâ iam ardente, ex rerum alienarum quodam studio, & audacia in adytum quandam descendisse. Omnia autem ei apparuisse simulachris referta. Reuersum deinde Tithoream, quum qua viderat,narrare instituisset,expirâsse, vt Pausanias refert in Phocicis.*

Isidis aliud Festum. *Solenne quoque Ægyptii celebrârunt Isidi, cùm Osiridem lugere ipsam dixerunt,quo tempore apud eos crescere Nilus incæpit. Et ab incalis dictum fuit, ab Isidis lachrymis augescere. Nilum,& agros irrigare. In hoc Festo simile quid accidit aliquando quod in superiori. Romanorum enim praefectus Ægypti, hominem pecuniâ persuasum in Isidis adytum demisit, quod in Copto extat. Is qui demissus erat, rediit quidem ex adyto: sed cùm, qua viderat, recitare conaretur, subitò est mortuus, Pausaniâ eodem libro authore.*

Καβείων Ὀργία.

Cabiri qui. S*Olennitas quadam fuit apud Thebanos, quam* Cabirorum *vocat Pausanias in Messeniacis,& Lycum Pandionis filium eis tradidisse refert. Fuerunt autem Cabiri Dii habiti, vel Ministri potius Deorum: alii dæmonas existimârunt, quarum frequenter fit mentia apud Orpheum, Apollonium Strabonem & cateros. Fuere qui Cabyros Corybantes dixerunt, vt libro* 10. *docet Strabo. Stesimbrotus Thasius hos in Samothrace Sacra fecisse ait, & dictos à Cabira Berecynthia monte. Pherecydes scripsit, ex Cabyra Prathei filia, & Vulcano tres Caberas, & tres Caberydas Nymphas procreatas, & vtrisque fuisse templa dicata : in Lemno verò & Imbro summo honore habitas. Alii Caberos nominatos putant à Cabeiis Phrygia montibus,atque inde traductas. Quidam duos Cabiros tantummodò putanere, Ianem & Dionysium. Alii filias Electra & Iouis Dardanum & Iasiona. Quidam Iani & Alstopes,vt Strabo.*

Cabirorum originem. *Sacrorum autem horum originem Pausanias in Boeoticis ad Cererem refert:ritum autem illorum ne proderet, religione se prohibitum scribit. Tantum dicit, ad Prometheum, & Etnaum eius filium, Cabirorum gentis, Cererem quondam accedentem, & familiaritatem cum eis contrahentem, quadam illis tradidisse, & apud illos deposuisse, qua tamen nesciantur,nec fas sit ea eloqui.*

Cabiri & eorū Sacra religiosa. *Contra Cabiras & eorum Sacra, si quid vnquam fuit cammissum irâ id inexorabili semper esse vindicatum Pausanias in Boeoticis indicat.* Quibus, *inquit,* ritibus Sacra Thebis peragebantur, ea Naupacti plebei homines ausi fuerant imitari:sed non ita multò post pœnam dederunt. Deinde qui eum Mardonio è Xerxis exercitu circa Boeotiam relinquebantur, & spe fortassis ducti magnarum opum, aut impulsi diuinarum rerum contemptu, ædem Cabirorum erant ingressi,delirare continuò cœperunt,& aut in mare se,aut de rupibus præcipites dederunt, Cùm etiam victor Alexander, & Thebas ipsas,& Thebanum agrum vniuersum igne depopularetur, Macedones, qui Cabirorum templum subierant, tanquam in terra hostili, fulmine sunt & fulguribus interfecti.

Mirandum deniq; illud de Cabiris traditur, si credere fas est, quod qui eorum Sacris initiati

esset, omnem maris tempestatem euadere crederentur.

Κισσοτόμος.

P*Hliasii annuum Festum celebrârunt, quod à secana hedera* Cossotomos *appellatum fuit, Pausaniâ teste in Corinthiacis.*

Κορώνης Festum.

Festi huius ritus.

A*Pud Rhodios Festum siue ludicrum solitum fuit celebrari, in quo* Κορώνη, *seu Cornici congregatio facta hordei, & id genus rerum aliarum: vnde id* καὶ τῇ κορώνῃ παρθένος σῦκα: *id est,* Cornici virgo fert ficos. *Qui verò eiusmodi praeessent curæ, dici* Coronistas *inuenio, sicuti Athenæus ex libris de nominibus Alexandrinis indicat Pamphili, & Cœlius lib. 17. cap. 11. Quæ verò ab eisdem in hac contributione festi huius præcinerentur, id est,* τὰ ᾀδόμενα, *vel (vt in aliis reperio)* τὰ διδόμενα *quæ dabantur.* Coronismata *vocabant, vt idem author ex Coronistis Ænoclis Rhodii refert. Dicebant autem in collectione ista, vt Athenæus lib. 8. cap. 10. ex Phœnice Colophonio Iamborum scriptore refert:*

Ἐσθλοὶ κορώνῃ χεῖρα προσδότε κριθῶν
Τῇ παιδὶ τοῦ Ἀπόλλωνος, ἢ λέκος πυρῶν,
Ἢ ἄρτον, ἢ ἡμαιθον, ἢ ὅτι τις χρήζει.
Δότ' ὦ 'γαθοὶ τῶν ἕκαστος τις ἐν χερσὶν ἔχει
Κρωώνῃ καὶ ἅλα λήψεται χόνδρον
Φιλεῖ γὰρ αὐτὴ πάγχυ ταῦτα δαίνυσθαι.
Ὁ νῦν ἅλας δοὺς, αὖθι κηρίον δώσει.
Ὦ παῖ θύρην ἀγκλῖνε· πλοῦτος ἤκουσε,
Καὶ τῇ κορώνῃ παρθένος φέρει σῦκα.
Θεοὶ γένοιτο μετάπεμπτος ἡ κόρη
Κἀφνειὸν ἄνδρα κὠνομαστὸν ἐξεύροι.
Καὶ τῷ γέροντι πατρὶ κοῦρον εἰς χεῖρας,
Καὶ μητρὶ κούρην εἰς τὰ γοῦνα καταθείη
Θάλος. Τρέφειν γυναῖκα τοῖς κασιγνήτοις.
Ἐγὼ δ' ὅκου πόδες φέρουσι ὀφθαλμοὺς
Ἀμείβομαι μούσαισι πρὸς θύρας ᾄδων
Καὶ δόντι καὶ μὴ δόντι πλείονα τῶν γε.
Καὶ ἐπὶ τέλει δὲ τοῦ ἰάμβου φησίν:
Ἀλλ' ὦ 'γαθοὶ ἐπορέξατε ὧν μυχὸς πλουτεῖ
Δὸς ὦ ἄναξ καὶ σὺ πολλά μοι νύμφη,
Νόμος κορώνῃ. χεῖρα δ' οὖν ἐπαιτούσῃ
Τοιαῦτ' εἰδὼς δός τι καὶ καταχρήσει.

Hoc est, Natale de Comitibus Interprete

Boni Coronæ tradite hordei manum,
Vel tritici puellæ Apollinis sacri,
Panémue, seu merum, quod aut cuiuis libet.
Date ô boni quod quilibet manu tenet
Vestrum Coronæ, nam saltem & chrondrum capit.
Libenter illa prorsus hisce vescitur.
Ceras dabit rursus salem qui nunc dedit.
Puer thorenam inclyte Plutus audiit.
Ficus Coronæ Virgo multas attulit.
Dei sit illa mox petenda ab omnibus.
Et splendidum inueniat virum, atque diuitem.
Mox filium patri seni det in manus,
Matris puella laudat inter & genua
Germen, mulierem fratribus nutrire dehinc.
Ego pedes quò contulere lumina
Rependo musis ad foros cantans statim,
Non dantibus vel plura dantibus simul

Et in fine Iamborum inquit:

Sed ô boni date intima, est diues quibus
Domus, dato Rex, túque Nympha multa da,
Mos est Coronæ: quæritanti ego manum
Cûm noueris da quidpiam, responsa mox dabit.

Κοτύτια.

K*Οτύτια seu* Κοτυτῖς, *vtrunque enim inuenitur, Festum fuit in honorem* Κοτυτοῦς *turpitudinis Deæ à Corinthiis præcipuè celebratum. Vnde & Eupolis ob odium in Corinthios dæmonis huius Sacra mirè exagitat in fabula illa quæ inscribitur* Βάπται. *Meminit Hesychius & Suidas, nec non Iuuenalis Satyra 2. de sacris Bonæ Deæ.* *Cotytia Corinthiorum.*

Exagitata procul non intrat fœmina limen:
Solis ara Deæ maribus patet: ite profanæ,
Clamatur: nullo gemit hic tibicina cornu:
Talia secreta coluerunt Orgia tæda.
Cecropiam soliti baptæ lassare Cotytto.

Hinc & in poëmatis Vergilianis illud:

Non me vocabis Pulchra, at Cotyttia,
Ad feriatos fascinos, &c.

Et Horatius in Canidiam: Inultus vt tu riseris Cotyttia: *quo loco Porphyrion ait, sacra esse inferorum. Sed ridiculè ait, forsan deduci à Cocyto fluuio inferorum. Quin & Merula Cocyton in Iuuenale Proserpinam interpretatus est, illud perperam citans,* Raptam Cocytos ostreosa diuam: *quare etiam Domitium meritò & illum ridet Politianus, qui Baptas ait, Sacerdotes eius Deæ nuncupatos, vnde nomen fabulæ factum: & cætera quæ cap. 10. Miscellaneorum habet: vbi inter alia quoque indicat, Athenienses hoc sacrum à Thracibus asciuisse, in eóque nocturnas peruigilationes instituisse, quæ deinde magnorum flagitiorum causa fuerint.*

Κοτύττια *etiam celebrata in Sicilia ex Plutarchi*

Cotytia in Sicilia.

tarchi libro Prouerbiorum, si modò eius est, intelligitur, Nam in Prouerbio ἁρπαγὰ κοτυττίοις Rapta Cortittiis, κοτυττὶς, *inquit*, ἑορτὴ τίς ἐστι σικελικὴ, ἐν ᾗ περὶ τινας κλάδους ἐξάπτοντες, πόπανα καὶ ἀκρόδρυα ἐπέτρεπον ἁρπάζειν, *id est*, Cotyttis Festum est quoddam apud Siculos, in quo placentæ & arborum fœtus ramis alligabantur, eáque diripienda proponebantur. *Putârim ergo nihil aliud esse quàm Mysteria parua Cereris, ob Proserpinæ raptum in Sicilia instituta.*

Κυβερνήσια.

Κυβερνήσια *sunt dies Festi, à Theseo, ex Creta redeunte, instituti, & celebrati Athenis in honorem Nausithoi & Phæacis: quorum illo gubernatore, hoc verò Proræ rectore vsus est. Plutarchus in Theseo de his ambobus loquens, inquit:* καὶ τὴν ἑορτὴν τὰ κυβερνήσια φησὶν ἐκείνοις τελεῖσθαι. *Meminit etiam Cœlius L. A. lib.* 18. *cap.* 17.

Λαγυνοφόρια.

Lagenophoriorum origo & ritus.

Athenæus initio libri 7. Eratosthenis testimonio comprobat, Alexandriæ Λαγυνοφόρια *fuisse Festum quoddam à Ptolemæo institutum, multarum aliarum quoque ceremoniarum & Bacchi cultum pertinentium inuentore, in quo oliuæ ramos gestârint,* καὶ ἐδείπνουν κατακλιθέντες ἐπὶ στιβάδων, καὶ ἐξ ἰδίας ἕκαστος λαγύνου παρ' αὐτῶν φέροντες ἔπινον, ac cœnârint in lectulis accumbentes, & ex sua quisque lagena biberit, quam secum domo detulisset: *quòd etiam in Festo* χόων *solitum fuit fieri: & inde Festum nomen suum sortitum est. His vt nomine, ita reipsa quoque respondent Christianorum quorundam* Othmaria *(quæ etiam S. Othmari lagena vocantur) potationibus peruigilibus celebrari solita: de quibus suo loco plura.*

Othmaria Christianorum.

Λαφρεῖα.

Laphria Dianæ celebrata, & vnde dicta.

Λαφρία *Festum fuit Patrensium & Calidoniorum, in honorem Dianæ celebratum, quæ colebatur in arce Patrensium, & de Phocensis Laphrij nomine, eius statuæ authoris,* Laphriæ *adepta cognomentum est apud Calidonios, quod & apud Patrenses obtinuit, illuc trãslato simulacbrò. Sunt tamen qui Deam ita malint dictam, quòd eius* μήνιμα ἐς Οἰνέα, *tandem Calidoniis factum foret* ἐλαφρότερον: *id est*, quòd ira ejus aduersus Oeneum singulis annis mitigaretur: *Pausanias in Achaicis: vbi porrò indicat, in hoc annuo Festo ritum patrium sacrificandi talem fuisse.* Ligna circa aram vndique apposuerunt viridia, quorum singula fuerunt decem & sex cubitorum longa. In interiori aræ partæ ligna fuerunt aridissima. Sub Festi tempus ascensum struxerunt ad aram, ingestâ ad aræ gradus terrâ molliori. Ac primùm quidem pompam Dianæ magnificentissimam celebrârunt, & virgo Sacerdos vltima inuecta est post pompam, ceruis currui subjunctis. Postero autem die sacrificia persoluerunt. Publicè item ciuitas non minus, quàm priuati homines, quadam cum æmulatione Festum hoc celebrârunt. Volucres enim viuas aræ injecerunt, & omnis simul generis victimas. Apros deinde, ceruos & capreas. Nonnulli etiam luporum & vrsorum catulos. Nonnulli feras grandiores. Apposuerunt aræ & hortensium arborum fructus. Post hæc ligna incenderunt. *Testatur Pausanias, se vrsum vidisse & alia animalia, ad primum statim ignis impetum exilire, quædam verò robustiora effugere, sed eos qui antè iniecissent, ad pyram reducere: vulneratum autem à feris neminem. Meminit etiam Cœlius L. A. lib.* 13. *cap.* 34. *& Gyraldus de Diis Syntag.* 12.

Laphriorum ritus.

Λαμπτήρια.

Lampteria vnde dicta & eorũ ritus.

Apud Pallenenses templum fuit, in quo Festum agebatur Baccho, λαμπτῆρι, *quod* λαμπτήριαν *vocabant, à facibus & splendore. Noctu enim ea solennitas celebrabatur, facésque ad templum ferebant, atque ita benè poti, crateres per totam vrbem statuebant, quo melius quisq; Deum coleret, vt Pausanias indicat in Achaicis: refert etiam Cœlius lib.* 15. *cap.* 15. *& Gyraldus de Diis Syntag.* 8.

Λιθοβολία.

Lithoboliorũ origo.

Λιθοβολία *Festum fuit, quod ab Epidauriis in Damiæ & Auxesiæ honorem celebrabatur, Pausaniâ teste in Corinthiacis. Cùm enim Epidaurus infructuosa esset. Epidaurij de hac calamitate Delphicum consuluere oraculum. Quibus Pythia respondit, vt Damiæ & Auxesiæ quæ in Træzeniorum seditione lapidatæ fuerant simulachra erigerent, & si erexissent tum demum eis benè futurum. Sciscitantibus autem Epidauriis, vtrum ex ære facerent illa an ex lapide, responsum fuit, se è neutro velle, sed ex ligno oleagino, oleæ tamen, non oleastri. Quum autem nusquam gentium illâ tempestate oleæ inuenirentur nisi Athenis, rogabant Athenienses, vt sibi permitterent oleas ex suo agro incidere. Id se permissuros Athenienses dixere, si quotannis illi sacra Mineruæ Poliadi & Erechtheo afferrent. Acceptâ conditione Epidaurij quæ rogabant impetrauerunt, & simulachra ex his oleis*

fabri-

fabricata statuerunt: terrâque sua fructum eis ferente, quod conuenerat, Athenensibus persoluebant, Festúmque ab incisione illa lignorum Λιθοβόλιαν *appellârunt, vt Herodotus in Terpsichore indicat.*

Δοχεία Ἴσιδος.

P*Lutarchus in Osiride testatur, Ægyptios dies Puerperij Isidis post æquinoctium vernum Solennes agere. Verba eius sunt:* τὰς δὲ λοχείους ἡμέρας (Ἴσιδος) ἑορτάζουσι μετὰ τὴν ἐαρινὴν ἰσημερίαν.

Λυκαια.

ΛΥκαια *Latinè* Lupercalia, *fuere Festi dies ac Ludi Arcadum, à Lycaone Rege in honorem Iouis Lycæi instituti, ac postea ab Euandro in Italiam translati. Natalis Comes libro 9. Mythol. cap. 6. Pausanias ab initio Arcadicorum testatur, hoc Festum & certamen* Ἀθήναια *appellatum fuisse, & postea Theseum* Παναθηναίων *nomen ei dedisse.*

Μαγοφονία.

Magophoniorum origo. MΑγοφονία, Magorum occisio *vel* cædes, *videlicet Smerdis & fratris Patizithis, aliorumq́ qui regnum Persidis inuaserant, celebre apud Persas Festum fuit, quotannis religiosissimè celebrari solitum, in memoriam eius diei, quo septem Principes Achamenides Magos oppresserunt, qui malis artibus regnum ad se traduxerant Cambyse mortuo, vt author est Herodotus in Thalia. Vbi etiam addit, Magos hoc Festo die domi se continere, nec foras prodire, magni illius diei metu, quo omnes fuissent interfecti nisi nox superuenisset. Sic in Epit. Ctesia legitur,* ἄγεται δὲ τοῖς Πέρσαις ἑορτὴ τῆς μαγοφονίας, καθ᾽ ἣν Σφενδαδάτης ὁ μάγος ἀνῄρηται, *agitur apud Persas Festum Magophonia, in quo Sphendadates Magus occisus est.*

Μαιοῦμα.

Maiuma Orientale Festum. S*Vidas, itemq́ Alciatus lib. 5. Parerg. cap. 5. & Balduinus eum sequuti, volunt* Maiumam *Festum fuisse à Romanis mense Maio ad Ostia Tiberina celebrari solitum. Nullus autem antiquorum, aut recentiorum, qui res Romanas professi sunt, nec insuper Calendarium ipsum Festorum dierum Gentilium, quod summâ diligentiâ nunc est editum, vllum de hac celebritate verbum facit. Et Plutarchus in Problemat. quæst. 86. dum de his agit quæ Romani mense Maio agere solent, nullam prorsus de his quæ à Suida scribuntur, mentionem facit. Præterea non in Occidentalibus Oris, sed in Oriente*, Maiumæ spectaculum *habitum, ex Arcadij Imperatoris Orientalis legibus, quas paulò post referemus, satis compertum habetur: nam illæ ab Arcadio aditæ sunt, ad Majumæ spectaculorum obscœnitates coërcendas, quæ in Oriente sub eius imperio exercebantur. Vel quo jure Orientis Imperator Constantinopoli leges dedisset de his quæ Romæ agebantur, cùm Orientali imperio tunc Honorius præesset?*

Spectaculi autem celebritatis huius fœdissimam fuisse, latæ ab Arcadio leges satis manifestè significare videntur. Nam lib. 11. Cod. Iustin. & l. vnic. de eodem Arcadius Imp. præcipit, vt celebritas hæc restituatur, exclusâ omni turpitudine, Clementiæ, *inquit,* nostræ placuit, vt Maiumæ prouincialibus reddantur, ita tamen, vt seruetur honestas, & verecundia castis moribus perseueret. *Et ea ipsa videntur fuisse, aduersus quæ D. Chrysostomus declamat in homilia de Dauide & Saule: sic enim ait,* Non metuis, non expauescis, dum oculis, quibus illic lectum, qui est in Orchestra, spectas, vbi detestandæ adulterij fabulæ peraguntur, iisdem hîc sacram mensam intueris? &c. *Omnium enim libidinum imagines tam verbis quàm reipsâ repræsentari illis obscœnis ludis, ostendit: Idémque vetuit,* ne qui illis spectaculis interfuissent, in ecclesiam ingredi præsumerent, nisi prius peccatum per pœnitentiam expiâssent. *Etiam illud videtur, his Chrysostomi declamationibus impulsum fuisse Arcadium Imp primò vt eam legem ferret, quæ à Maiuma, quæ essent fœda & obscœna, resecaret; deinde verò, vt post biennium, Consule Theodoro, iterum lege latâ prorsus abscinderet ac prohiberet. Iulianus Apostata quoq́ in Misopogone Antiochenos de Maiumis feriis redarguit, ait:* Vnus quisque vestrûm priuatim in conuiuiis & feriis Majumæ pecuniam effundit: pro nobis ipsis & communi salute neque priuatim, neque publicè sacrificatis, *&c.* — *Maiumorum spectaculorum turpitudo.*

Quod autem ad nomen attinet, non aliunde id quàm à ciuitate Maiuma *habere existimo. Fuit illa ciuitas in Palæstina, quæ &* Nauale *seu* Portus Gazę *dicebatur: postea verò à Constantino Imp. dicta est* Constantia: *sed Iulianus Apostata in odium illius, & nomen & priuilegia collata in eam abstulit, & Gazæis iterum subjecit, quæ per Synodum in pristinũ restituta est: de quibus vide Eusebium in Vita Constantini lib. 4. cap. 37. & 38. Sozom. lib. 2. cap. 4. in fine: & lib. 5. c. 3. Nicephor. lib. 8. c. 33. & lib. 1. c. 4. In hac enim ciuitate impudentissimè colebatur Venus, cuius turpissimum simulachrum in loco, qui Tetramphodos dicebatur, ad Arcadij vsque tempora libidinum illecebris palàm expositum permansit.* — *Ratio nominis Maiuma ciuitas.*

ΜΑΡΚΕΛΛΕΙΑ.

Marcellorum origo.

Syracusanos in honorem Marcelli Romanorum Imperatoris diem Festum instituisse, quem Marcellea *nominârunt, Cicero testatur Oratione 7. in Verrem his verbis:* Quem illi (*Syracusani*) diem (*Marcellea*) Festum cùm recentibus beneficiis M. Marcelli debitum reddebant, tùm generi nomini, familiæ Marcellorum maximâ voluntate tribuebant. *Pro ea autem* Verrea *reposita à Verre, idem author eodem loco his verbis grauissimè obiici Verri:* Tu Syracusanos vnum diem Festum Marcellis impertiri, vetusti, per quos illi adepti sunt, vt cæteros dies festos agere possent. At verò præclarum diem reposuisti, Verrea vt agerent, & vt ad eum diem, quæ sacris epulísque opus essent, in complures annos locarentur.

ΜΟΥΤΙΑ.

Mutiorum origo.

Coelius libro decimo octauo, capite duodecimo, ex Pediani ambustis thesauris refert, Q. Mutium Asiam singulari prudentiâ rexisse, adeò vt dies festus, à Græcis honori ejus institueretur, quem Mutia *vocârint. Meminit eius & Cicero Orat. 7. in Verrem, his verbis:* Mithridates in Asia, quum eam prouinciam totam occupâsset, Mutia non sustulit: Hostis, & hostis in cæteris rebus nimis ferus, & immanis, tamen honorem hominis, Deorum religione consecratum, violare noluit.

Μεγαλάρτια.

Μεγαλάρτια, *vt nomen ipsum indicat,* Magnorum Panum *Festum fuit. Scribit enim Athenæus libro tertio, capite octauo,* Ἡλιάδ* *Semi,* τὰς ἀχαΐνας ἄρτους, μεγάλους, *Thesmophorijs fieri solitos: ac festum quo efferantur appellari* μεγαλάρτια: *eos autem qui offerant, canere se offerre* Ἀχαΐνην στέατος ἔμπλεων τράγον κριβανίτην, Achæinam adipe plenum hircum clibanariam.

Μουνύχια.

Μουνύχια *Sacra & Festa fuerunt, in honorem Dianæ celebrata, quæ dicta fuit* Μουνύχια *à portu eiusdem nominis Atheniensium munitissimo, in quo templum habuit. Et quia* Μουνυχιῶνι *mense celebrata sunt, nomen quoque inde accepit.*

Μουσῶν καὶ Διὸς Πανηγύρεις.

Festum hoc à quo & cur institutū.

Archelaus Rex Ioui & Musis scenica certamina instituit, in diem nonum producta, quòd Musarum singulis suus foret destinatus dies: ea celebrauit Alexander Macedo in Persas bellum moturus Cælius lib. 20. cap. 10.

Fuisse etiam apud Thespienses Musarum ludos, qui μουσεῖα *dicti fuerunt, Pausanias in Bœot. & Natalis Comes lib. 7, Mytholog. cap. 15. indicant: in ijs proponebantur cantilenarum & harmoniæ præmia victoribus.*

Μονοφαγία.

Monophagiorum origo & ritus.

Monophagia *apud Æginenses celebritas fuit, quam Plutarchus in Quæstion. Græcis quæstion. 44. ferè his verbis describit:* Cùm in bellum Troianum profecti essent multi Æginetæ, ac pauci inde diuersis de causis rediissent, clàm quisque suos domi comiter excipiens, ipsimet in conuiuiis ministrabant, nec alienum quenquam admittebant. Hoc igitur imitantes Neptuno rem Diuinam facere solebant, thyasos exercebant, & sexdecim dierum spatio silentio inter se conuiuia celebrantes, ac Veneri deinde operantes, tandem solenne festum soluebant, inde μονόφαγοι, *id est,* solitariè vescentes appellati. *Illorum sacrorum, epularúmque præses* θυσιάρχης, *& locus in quo conuiuia exercebantur,* θιασος *fuit dictus, Hesychio teste. Vide etiam Erasmum in Prouerbio,* μονόφαγοι

Μητρῷα seu Matris Magnæ vel Deûm Orgia & Festa.

Magnæ matris Orgia seu Festa à Græcis vocata fuisse Μητρῷα, *quasi tu dicas* Matralia, *ex Plutarchi aliquot locis intelligitur. Nam in libello de Orac. Pyth. ita scribit:* Τὸ ἀγυρτικὸν, καὶ ἀγοραῖον, καὶ περὶ τὰ μητρῷα καὶ Σεράπεια βωμολοχοῦν καὶ πλανώμενον γένος, *vbi de μητραγύρταις loquitur. Et in lib. de Amoribus,* τὰ γὰρ μητρῷα *inquit,* καὶ πανικὰ κοινωνεῖ τοῖς βακχικοῖς ὀργιασμοῖς: *Et paulò post,* τῶν ἐνθεαζομένων τούτους ὁ αὐλὸς ἢ τὰ μητρῷα, καὶ τὸ τύμπανον ἐξίστησιν ἡμῖν τὸ αὐτὸ σῶμα. *Idem ad Colot.* οὐδ᾽ ἐ μάστιγος ἐλεύθερος ἀπόλυμενος ἀλλὰ τῆς ἀσεβείας ἀγαλωτῆς ἐκείνης ἢ τοὺς γάλλους πλημμελοῦντας ἐν τοῖς μητρῴοις κολάζουσι. *Et* μητρῷον *Athenis* τὸ τῆς φρυγίας θεοῦ ἱερὸν, *hoc est, Phrygiæ Deæ templum dicebatur, vt ait Pollux.*

Equo & vbi Matralia instituta eorūque ritus.

A quo autem, & vbi hæc Festa primò instituta fuerint Diodorus Siculus lib. 4. suæ bibliotheca nō vno modo commemorat. Primùm enim

scribit,

scribit, Cœlum ex Titæa conjuge liberos suscepisse quinque & quadraginta, muliebris sexus duas, Reginam & Opem: quarum Reginam ætate & prudentiâ præstantiorem in gratiam matris fratres omnes eduxisse, ideóque matrem Deûm dictam, nupsisséque Hyperioni fratri, ex quo Solem & Lunam genuerit: qui quum scelere avunculorum interiissent, ipsam in furorem versam, cum tympanis, cymbalisque terram suæ ditionis peragrâsse, moremque eiusmodi mansisse post ejus mortem. Addit Diodorus aliam fabulam: Meonem vetustissimum Phrygiæ Regem, ex vxore Dindymene filiam procreâsse, quam exponi iusserit in monte Cybelio: infantem à feris enutritam evasisse in admirabilem pulchritudinem, inventámque à muliere pastoria educatam pro sua, dictámque à monte in quo esset exposita Cybelem, multas artes ingenij acumine & inuenisse & edocuisse mortales: veluti cantum tibiæ, lusus, choreas, cymbalorum tympanorúmque sonitus artem præterea veterinariam: & infantum morbis lenimenta: quibus quod multi curarentur pueri, idcirco eam Matrem magnam nominatam esse: quæ quum adoleuisset iuvenem amâris terra illius, nomine Atym, ex eóque grauidam esse à Meone patre, qui famâ de virtute filiæ eius acceperat, reuocatam pro virgine: cuius flagitio cognito Atym & nutrices iussu Regis affectos esse supplicio: Cybelem amore incensam ex desiderio Atys insaniisse, domóque paterna egressam solam cum fistula & tympano passis crinibus totam regionem peragrâsse, venisséque in Nysam ad Dionysum. Aliquot verò annis post eam jam mortuam, quum & difficultate annonæ, & morbo in Phrygia laboraretur, oraculo iussi sunt Phryges Atyos corpus sepelire, & Cybelem venerari vt Deam. Consumptum autem Atyos corpus quum non inuenirent, imaginem eius fecere, circa quam planctu & lamentis sacra inibant. Cybelis verò ara erecta ei sacrificârunt. Hinc sacra ceremoniæque Magnæ Matris Deûm ortæ. Postmodum enim Pescinunte oppido Phrygiæ sumptuosè constructo templo, honores illi sacráque solennia constituere, Midâ Rege ad ea plurima conferente.

Rursus tamen idem author lib.6.cap.11. de iisdem orgijs sic refert: Iasus sumptum vxore Cybele genuit Corybantum: verum ad Deos translato Iaso, Dardanus ejus frater ex Ioue & Electra, Cybele ac Corybantus Sacra Deorum Matris in Phrygiam detulerunt, Corybantus eos qui matris sacrificiis præerant, appellauit ab se Corybantas, *Dionysius verò Halicarnass. hoc ipsum libro primo aliter commemorat:* Idæus, *inquit,* Dardani filius cum parte exercitûs montes incoluit, qui nunc Idæi ab illo vocantur: vbi condito matri Deûm templo mysteria & sacra instituit, quæ an hæc vsque tempora durant per totam Phrygiam.

Herodianus libro primo, originem huius Festi aliter refert, sic enim scribit: Ipsum simulachrum cœlitus, vt aiunt, demissum, neque qua sit materia, nec à quo fabricatum artificè satis constat, neq; planè huminum manibus creditur factum. Hoc igitur decidisse cælitus ferunt in quendam Phrygiæ agrum, cui nomen Pessinunti (Πεσσινοῦς) Τὴν δὲ προσηγορίαν λαβεῖν τὸν τόπον ἐκ τοῦ πεσόντος ἀγάλματος ἐξ οὐρανοῦ.

Facta autem hæc Sacra die nono lunæ Nicander innuit in Alexipharm.

Matralia qua die celebrata.

Ἢ ἄ κερνοφόρος ζάκορος βωμίστρια Ῥείης
Εἰνάδι λειοφόροισιν ἐπιχρίμπτουσα κελεύθοις,
Μακρὸν ἐπιμβοάᾳ γλώσσῃ θρόον, οἱ δὲ, ξύνεσιν.
Ἰδαίης ῥιγηλὸν ὅτ' εἰσαΐωσιν ὑλαγμόν.
Vtque Rheæ matris olim Diuina Sacerdos
Ipsa viis lunæ jam nona luce propinquat,
Clamorémque altum tollit: &c.

ΜΙΘΡΙΑΚΑ.

Mithria quale festum.

Μίθρας & Μίθρης *apud Persas dicebatur Sol,* ὁ ἥλιος. *Ei, tanquam summo Deo Festa & Sacra celebrabant, quæ* μιθριακὰ *vocabant. quibus non nisi per gradus quosdam pœnarum initiatos ferunt, vt ostenderent, sese veluti* ἀπαθεῖς *& indolentes. Hoc die Festo soli Persarum Regi ebrium licebat fieri. Sic enim Athenæus lib.10.cap.11.ex Dirudis historiarum lib.7. scribit:* ἐν μόνῃ τῶν ἑορτῶν τῶν ἀγομένων ὑπὸ Περσῶν τῷ Μίθρῃ, βασιλεὺς μεθύσκεται, καὶ τὸ Περσικὸν ὀρχεῖται· τῶν δὲ λοιπῶν οὐδεὶς κατὰ τὴν Ἀσίαν, ἀλλὰ πάντες ἀπέχονται κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην τῆς ὀρχήσεως. *Hoc est:* In solo Festo, quod agunt Persæ in honorem Solis, Rex fit ebrius, Persicóque more tripudiat. Ex aliis verò nullus est in Asia qui tripudiet hoc die, sed omnes solent abstinere.

Νηστεία Ταραντίνων.

Festi bonum origo.

Ælianus lib.5.variæ historiæ c. 20. refert, cùm Tarentini Magnæ Græciæ populi Tarento obsiderentur à Romanis, periculúmque esset, ne fame ad deditionem compellerentur, Rheginos decimo quoque die decernentes ieiunium, victum concessisse Tarentinis: proinde quum decedentibus Romanis liberarentur, memores calamitatis Tarentinos Festum constituisse, quod Νηστείαν Ieiunium *appellârint.*

Soli etiam fuit iidem Tarentini singulis ferè mensibus boues sacrificare, conuiuiaque publica facere, ita vt priuatorum multitudo semper ferè

ferè inter pocula congressúsque versata sit. Eius rei huiusmodi rationem reddiderunt: reliquos homines dum laborant, & sunt in operis, victum sibi comparare consuesse: se verò per conuentus & voluntates frequentes de victu non esse solicitos, sed iam viuere, vt Athenæus refert ex libro quinquagesimo secundo, Theopompi Philippicarum historiam lib.4. Dipnosophistarum.

Οἰνιστήρια.

Oenisteriorū origo.

OἸνιστήρια, *vt habet Stephanus in Thesauro linguæ Græcæ, Festum & Sacrificium fuit, quo ephebi comam posituri libabant Herculi. Sic enim Eustathius,* Οἰνιστήρια *(pro quo tamen in omnibus exemplaribus legitur* Οἰνιαστήρια *)* σπονδὴ τελουμένη τῷ Ἡρακλεῖ ὑπὸ τῶν ἐφήβων πρὶν ἀποκείρασθαι. *Et Hesychius,* Ἀθήνησιν οἱ μέλλοντες ἐφηβεύειν, πρὶν ἀποκείρασθαι τὸν μαλλὸν, εἰσέφερον Ἡρακλεῖ μέτρον οἴνου: καὶ σπείσαντες, τοῖς συνελθοῦσιν ἐπεδίδουν πίνειν: ἡ δὲ σπονδὴ ἐκαλεῖτο Οἰνιστήρια. *Pollux verò paulò aliter libro tertio, de* Οἰνιστηρίοις *his verbis scribit:* ἡ δὲ ὑπὲρ τῶν εἰς τοὺς φράτορας εἰσαγομένων παίδων οἴνου ἐπίδοσις, Οἰνιστήρια ἐκαλεῖτο. *Pamphilus autem Athenæum libro vndecimo.* Οἰνιστηρίαν *ponit pro capaci populo, vino repleto, quo Herculi libârint, qui ex ephebis excedentes ponebant pendulas comas. Verba enim eius sunt:* Οἱ μέλλοντες ἀποκείρειν τὸν σκόλλυν εἰσφέρουσι τῷ Ἡρακλεῖ μέγα ποτήριον, πληρώσαντες οἴνου, ὃ καλοῦσιν Οἰνιστηρίαν, καὶ σπείσαντες τοῖς συνελθοῦσι διδόασι πιεῖν.

OLERIA.

O*Leria Festa in honorem Mineruæ sunt celebrata, in Olero vrbe Creta, vt Stephanus meminit, Et Cœlius libro decimo octauo, capite vigesimo sexto, Gyraldus etiam Syntagm.* 11.

Ὀνομαστήρια.

ONομαστήρια *Festum quoddam fuit apud Græcos, quod celebrabatur ob impositionem nominis, vt* γενέθλια *ob natiuitatem: apud Greg. Nazianzenum.*

Ὀνομάτη & Ἡράκλεια.

E*X Solennitatibus, quas Sicyonii Herculi egerunt, priorem* Ὀνομάτην Onamatam, *id est, Nominatam appellârunt:* Ἡράκλεια Herculanam *posteriorem: Pausanias in Corinthiacis.*

Παμύλια.

Pamylia vnde facta & certa origo.

PAmyliorum *Celebritas Ægyptiaca à Pamyle Osiridis nutrice nomen habet. Hæc enim Thebis è Iouis templo aquatum egressa, audiuisse dicitur vocem iubentem, vt proclamaret, magnum Regem & benefactorem Osirim natum esse: quâ spe illa acta Osirim educauit, & in eius rei memoriam Festum hoc institutum fuit, Phallophoriis valdè simile, vt Plutarchus in vita Osiridis testatur, vbi inter alia hæc verba leguntur:* Παμύλην λέγουσι θρέψαι τὸν Ὄσιριν, ἐγχειρισθέντος αὐτῇ τοῦ Κρόνου καὶ τὴν Παμυλίων ἑορτὴν αὐτῷ *(legendum fortasse* αὐτῇ *)* τελεῖσθαι, φαλλοφορίοις ἐοικυῖαν. *Nam in eo simulachrum proponebatur & circumferebatur, cui tres testiculi inerant, vnde & Priapo Deus similis, Pammeles, teste Hesychio, dicebatur. Sic enim Plutarchus loco citato ait*, pamylia Festum agentes, quæ Phallo, id est virilis membri simulachro adhibito fiunt, imaginem proponunt atque circumferunt, cujus tripius est penis. *Rationem deinde consuetudinis huius enarrans, addit:* Nam Deus est principium, omne autem principium vi genitali multiplicat id quod ab eo producitur: multiplex autem solemus ternario notare, vt quum dicimus, O ter felices. Nisi potius ita sentiendum est, triplum à veteribus fuisse vsurpatum propriè. Humida enim natura quum ab initio principium & ortus omnium esset rerum, tria prima effecit corpora, terram, aërem, ignem. Quæ enim fabula rei additur, membrum virile Osiridis in flumen fuisse abjectum à Typhone, & Isidem quum id non invenisset, simulachrum ejus adornâsse, idque vt honoraretur & Phallus gestaretur instituisse: ea huc facit, docétque genitalem vim & semen Dei pro materia prima habuisse humorem, & humoris interventu coaluisse cum his quæ nascendi facultate erant prædita. *Hæc omnia Plutarchus.*

Pamyliorum ritus.

Πανιώνια.

PAnionia *Festum & Sacrum fuit, quod communiter ab vniuersis Ionibus in agro Ephesio Neptuno Heliconio ad Mycalem montem ac promontorium fuit celebratum, Herodoto lib.* 1. *teste.*

Παννυχίς.

Festum hoc quale

ΠΑννυχὶς *fuit Festum quoddam Dianæ ternox, seu quod per totam noctem celebrabatur:*

batur: ἑορτὴ ἀκτεινὴ σὺν ὅλῳ τῷ οἴκῳ, *vt Hesychius exponit. Latini* Pervigilium *appellant: Liuius, Tacitus, Suetonius, Gellius. Plato Polit. libro primo.* Παννυχίδα ποιήσουσιν, ἣν ἄξιον θεάσασθαι. *Plutarchus*, συνουσίας μετ' ἀλλήλων ἔχοντες ἐχρῶντο, κώμοις καὶ παννυχίσιν. *Idem de Curiositate*, βακχεῖα καὶ χορὰς καὶ παννυχίδας ἐξετάζων καὶ συκοφαντῶν. *Athenaus libro quinto.* ἐγένετο δὲ καὶ πεμμάτια πάντα ἐν ταῖς παννυχίσιν, ἐν αἷς πλεῖστον ὅσον χρόνον διηγρύπνουν χορεύοντες. *Idem libro decimo tertio, ex Critia,* παννυχίδας θ' ἱερὰς θήλεις χοροὶ ἀμφιέπουσιν. *Rursum Plutarchus in Symposio septem sapientum*, τῇ τελευταίᾳ παννυχίδι ἑορτῆς καὶ χορείας τινὸς καὶ παιδιᾶς πρὸς τὸν αἰγιαλόν. *Herod. libro tertio.* παννυχίδος ἐπὶ τελείαις εἰς μυστηρίων ζῆλον, *priuilegia ad formam Cereris mysteriorum. Athenaus libro decimoquarto, capite decimonono, scribit,* χαρίσιος, *quod placenta genus est fuisse proposita pramia* ταῖς παννυχίσι τῷ διαγρυπνήσαντι.

Πανος Festum.

A*Vthor est historiâ sextâ Herodotus, ab Atheniensibus coli Pana Festo & Sacris annuis, cum lampade. Refert etiam Cælius Rhodig. libro vndecimo, capite vigesimo septimo.*

Ritus huius Festi. *In Arcadia quoque vbi Pan pracipuè cultus fuit, Festum in eius honorem celebrabatur,* ἐν ᾧ οἱ παῖδες τὸν πᾶνα σκίλλαις ἔτυπτον, ὅτε οἱ χορηγοὶ λεπτὸν ἱερεῖον ἔθυον, καὶ μὴ ἱκανὸν τοῖς ἐσθίουσιν. *Vel aliter*: Οἱ Ἀρκάδες ἐπὶ θήραν ἐξιόντες, εἰ μὲν ἀπορίας ἔτυχον, ἐτίμων τὸν πᾶνα: Εἰ δὲ τοὐναντίον, σκίλλαις εἰς αὐτὸν παρῴνουν, τὸ ἔργον ὡρίων τῆς θήρας ἐπιτρέπει. Μένατος δὲ φησιν ἑορτὴν Ἀρκαδικὴν εἶναι, ἐν ᾗ οἱ παῖδες τὸν πᾶνα σκίλλαις βάλλουσι. Χῖοι δὲ ὅταν οἱ χορηγοὶ λεπτὸν ἱερεῖον θύωσι, καὶ μὴ ἱκανὸν ᾖ τοῖς ἐσθίουσι, *vt Callicrgus Theocriti Scholiastes indicat. Huc alludit Theocritus* εἰδυλ.ζ. *his versibus:*

Κὴν μὲν ταῦτ' ἔρδῃς ὦ Πὰν φίλε, μή τύ τι παῖδες
Ἀρκαδικοὶ σκίλλαισιν ὑπὸ πλευράς τε καὶ ὤμους
Τανίκα μαστίσδοιεν, ὅτε κρέα τυτθὰ παρείη.

ΠΕΛΩΡΙΑ.

Peloriorum origo. P Eloria *certa fuit Thessalorum Festiuitas, in honorem* Διὸς πέλωρος *Iouis Peloris instituta & celebrata, propterea quòd per Pelorum quendam Pelasgo nuntiâsset, montes &* Ritus. *Thessalica tempe terramotu fissa esse, & è stagnantibus aquis, spaciosissimos pulcherrimósque campos apparuisse. Occupatâ igitur illa regione festum in eius honorem celebrârunt. Eius hac fuit ratio: Ioui Pelorio sacrificantes, eidem mensas splendidè paratas apposuerunt. Sic enim Athenaus libro decimoquarto, capite decimoseptimo, scribit, vbi fusius de hoc festo agit,* θύοντες Διὶ πέλωρι, τραπέζας τελαμπρῶς κοσμοῦντες προτιθέασιν. *Ac omninò tanta cum humanitate, iucunditatéque festum illud celebrare sunt soliti, vt in illo peregrinos omnes conuiuio exceperint, vinctos soluerint, & serui vna cum suis dominis summa cum licentia accubuerint epulatíque sint atque adeò ipsis domini ministrarint. Saturnaliorum igitur festo apud Romanos hoc Thessalorum simillimum fuit, sicut etiam Macrobius libro primo, indicat, & Batti Synopensis testimonio confirmat. Meminit eius & Cælius libro decimotertio, capite vigesimotertio.*

Similiter in Cydonia seruis quadam Festa statuta fuerunt, quibus liberi ciuitatem non ingrediebantur, sed serui rerum omnium erant domini, atque liberos flagris cadere eis licebat, Athenao authore lib.6.cap.7.

ΠΥΡΣΟΝ.

T*Radunt festum quoddam anniuersarium ab Argiuis* Πυρσὸν *vocari: quoniam quum euasissent periculum à Danao Lynceus & Hypemnestra facibus parta salutis è longinquis speculis signa pratulerunt. Solebant enim signa* πυρσοῖς *dari: vnde apud Pausaniam* πυρσὸν ἀνάψαι, πυρσὸν ἀνασχεῖν, Signum è specula dare igne accenso. *Meminit huius Festi Cælius libro vndecimo, capite vigesimosexto. Et Natalis Comes libro nono, capite decimoseptimo, Mythologia his verbis*: Cùm Hypemnestræ *beneficio Lynceus vnus esset superstes è tot fratribus, periculum tantùm euadens Lyrceam confugit, quod oppidum fuit illis temporibus non procul ab Argis, vt scripsit in Corinthiacis Pausanias. Eo igitur in loco face sublatâ Lynceus signum dedit se euasisse omne periculum, quod ita conuenerat cum Hypemnestra, vt deuitatis Danai insidiis vbi in tutum se recepisset, ita facem sublatam ostentarent. Sic etiam paulò post Hypemnestra vicissim facem Larissa sustulit, qua significabat, se quoque omne periculum euasisse.* Quare mansit postea consuetudo vt Argiui ad ejus rei memoriam Festum diem & solennitatem quotannis celebrarent, quum πυρσὸν, hoc est, Facem vocârunt. Festi huius origo.

Προμηθεια.

L Ampadum, *siue* Facum certamina *fuisse Atheniensibus tria, tribus dicata festis,* Lãpadũ 3. certamina Athenis

Aristo-

Aristophanis Scholiastes indicat his verbis: λαμπαδηδρομίαι γίνονται τρεῖς ἐν τῷ Κεραμεικῷ, Ἀθηνᾶς, ἡφαίστου, προμηθέως. *Idem in Ranis exponens hoc versus Poëta,*

Λαμπάδα δ' οὐδεὶς οἷός φέρειν

Ὑπ' ἀγυμνασίας ἔτι νυνί,

Iam nemo queat gestare facem

Quòd non curant exerceri:

Scribit solitos fuisse λαμπαδουχεῖν ἐν ἡφαιστείοις καὶ παναθηναίοις: *Athenis autem fuisse gymnasium* ἐν ᾧ ἐλαμπαδηφόρουν οἱ γυμνάζοντες: *&* τὸν τῆς λαμπάδος ἀγῶνα τρίτον Ἀθήνησιν ἀγαγέσθαι, *Festo Promethei, Vulcani & Panathenais: De Prometheo autem, & certamine in eius Festo celebrato in Pausania Atticis hac extant, verba:* ἐν Ἀκαδημίᾳ δ' ἐστὶ προμηθέως βωμὸς, καὶ θέουσιν ἀπ' αὐτοῦ πρὸς τὴν πόλιν ἔχοντες καιομένας λαμπάδας. Τὸ δ' ἀγώνισμα, ὁμοῦ τῷ δρόμῳ φυλάξαι τὴν δᾷδα ἔτι καιομένην ἐστίν. ἀποσβεσθείσης δ' οὐδὲν ἔτι τῆς νίκης τῷ πρώτῳ, δευτέρῳ δ' ἀντ' αὐτοῦ μέτεστιν εἰ δὲ μηδὲ τούτῳ καίοιτο, ὁ τρίτος ἐστὶν ὁ κρατῶν. Εἰ δὲ καὶ πᾶσιν ἀποσβεσθείη, οὐδεὶς ἐστὶν ὅτῳ καταλείπεται ἡ νίκη. *Quibus vtique significat, esse in Academia dicatam Prometheo aram vnde lampada succensam gestantes currendi in vrbem initia auspicentur. Certaminis legem esse, toto cursu inextinctam seruâsse facem: siquidem quum flamma perit primo nulla victoria spes. Prastò autem secundus est, cui si itidem extinguatur, eo reiecto, subit tertius ac deinceps. Nemini prorsum victoria relicta, si omnibus lampadum interrextincta flamma euanuerit.*

Prometheorum ritus.

De hoc lucernarum seu lampadum ludo ab ipso Prometheo instituto, sic scribit Antonius Verderius: Prometheus templis atque aris coli meruit, &, quemadmodum Pausanias scribit, ei ara Athenis in Academia erat dicata, ad quam statis temporibus homines confluebant, ibíque faces accendebant, quas gestantes versus ciuitatem currebant, serie quadam sese sequentes: horum, qui accensam vsque ad vrbis ingressum conservassent palmam ferebant: iis, qui præcedebant, si fortè eorum faces fuissent inter currendum extinctæ, locum cedentibus illis, qui proximè sequebantur. Id hoc etiam modo fieri solebat: Erat vna tantùm fax omnibus communis, quàm currentes sibi mutuò tradebant: iis, qui ponè, in eorum locum, qui erant antè, per successionem quandam subeuntibus. Sed hic ritus, siue ludos appellare placeat, non solùm Prometheo sacer erat (quanquam ab eo institutus legitur) sed in Vulcani quoque Mineruæ cultum celebrabantur, neque semper pedibus, sed interdum & equis currebant. Quare Adimantus apud Platonem, cùm Socratem hortaretur, ne societatem quandam desereret, dicit, vesperi eam ludis equestribus interesse, mutuò sibi facem in Deæ, hoc est, Mineruæ honorem tradentibus. Herodotus cùm Persicum morem narrat, quo celerrimè nuntios mittebant (sicut etiam apud nos est in vsu, cùm aliquid per dispositos citatósque equos mittimus: Semper enim post aliquod decursum spacium in stathmis alii sunt in procinctu, qui alios currentes & ipsi continuando excipiant) dicit, eos Græcorum consuetudinem imitari, cùm currentes, facem quam Vulcano accensam gestant, per seriem sibi mutuò præbent. De his ludis quidam memoriæ prodiderunt, eos Promethei factum referre, cùm ignem à cœlo sublatum in terras detulit; atque ideò ita ab eo institutos. Alii id ad humanæ vitæ cursum referunt: in quo, qui ætate anteeunt, vitæ lumine iis cedunt, qui ponè sequuntur, vt est Platonis sententia, qui libro de Legibus homines jussit inter se prolis gratiâ inire conjugia, vt vitam, quam à parentibus sunt mutuati, veluti ardentem facem, ipsi quoque apud filios ponant. Lucretius etiam de mortalium inter se successione loquens, sic inquit.

De Promethenis Ludis ex Anton. Verderio.

——Et quasi cursores vitai lampada tradunt.

Hac Verderius: prater quem legi possunt de eodem ludo Aristophanis Interpres in Ranis, Plato lib.1.de Repub. Pausanias in Atticis, Herodotus in Vrania, Cicero in Rhetoricis ad Heren.

Ad ludum illum ergo alludit Lucretius, vbi de animantibus agit, qua successione propagantur, vitâ per vices, ab aliis in alia transfusâ. Et Plato quidem lib.6.de Legibus, vbi animam lumini comparans, viros, ait, oportere liberis generandis atque educandis operam dare, vt vitam, quam ipsi à Maioribus accepissent, vicissim quasi tadas ardentes posteris tradant. Cur Diti oscilla & Saturno lampades dedicata & in Saturnalibus prater sigilla cereos missitare consueuerint, egregiè disserit Pierius lib.64. Et de λαμπαδουχεῖν, *id est, more ferendi faces in Prometheis, Vulcaniis & Panathenaicis Sacris vsitato, vide Erasmum in Chiliadibus. Inde & natum prouerbium,* Lampada tradere: *&* λαμπαδοδρομία, *cursus, in quo faces seu lampades accensa manu gestabantur, certabatúrque quis primus ad scopum perueniret, non extinctâ lampade: &* λαμπαδοφορία, *lampadum gestatio: &* λαμπαδοφορεῖν *lampadem gestare, lampadem gestantem cursu certare:* λαμπαδοφόρος *Gracè,*

qui lucernam gerit: λυχνοφόρος *&* λαμπαδηφόρον*,idem:quem alio nomine* δαδοῦχον *, faciferum , tadiferúmque appellont* ἀδαδουχεῖν *faces praferre.Sic* λαμπαδίζειν *Aristophanis interpres dixit, pro lampada tenentem cursu contendere.*

Celebrabatur & Corinthii Agon Lampadromicus,de quo in Hellotia diximus. Scribit quoque Siculus Timaus, Atheniensium nauarchum Diotimum appulsum Neapolim ex oraculo Parthenopa rem Diuinam obisse. & cursum peregisse lampadicum , quem mox quotannis celebrârint Neapolita : vt etiam refert Cælius lib. 11. cap.27.

Certamen ipsum seu cursus , in quo faces accensa manu gestabantur,certabatúrque quis primus ad scopum perueniret non extinctâ lampade, Λαμπαδηδρομία *dicebatur:* Λαμπαδηφόρος *cursor qui facem manu gerebat : quamvis Hesychius velit* Λαμπαδηφόρον *dictum* τὸν νικήσαντα τὴν λαμπάδα. Λαμπαδαρχία *verò munus publicum fuit , quo is fungebatur qui illi solenni certamini prafuit , cursoribus faces suppeditans & alios sumptus qui ad hos ludos requirebantur.Sic enim Aristoteles lib.5. Politic. cap.8.* λειτουργεῖν τὰς δαπανηρὰς μὲν, μὴ χρησίμους δὲ λειτουργίας,οἷον χορηγίας καὶ λαμπαδαρχίας, καὶ ὅσαι ἄλλαι τοιαῦται.

Προτρυγέα.

H*Esychius refert , Dionysio & Neptuno Festum quoddam celebratum , quod Graci* Προτρυγέαν *appellârint : Latinè* Antevindemia *dici posset.*

Ποσειδῶνος Ογχήστου ἑορτή.

P*Ausanias in Bæoticis solennitatis cujusdam meminit* Neptuni Onchestii *in qua Thebani occiderint Clymenum , Presbonis F. Phryxi nepotem.*

Ραψωδῶν ἑορτή.

A*Thenaus ab initio lib. 7. meminit* Ραψωδῶν *seu* Cantorum Festi,*quod agebatur tempore Festi Dionysiaci : in qua singuli accedentes,velutt pramium,diis cantilenas persoluebant:axolenisse autem tandem refert.*

Σαρωνία.

T*Roezenij* Saronia *Festa, in honorem Diana Saronia quotannis celebrârunt. Dicta autem sic fuit Dea , quòd Saron Troezeniorum regulus Diana templum ad mare cænosum extruxisset. Pausanias in Corinthiacis.*

Σεμνῶν ἑορτή.

P*Ropè Asopum,in iliceto Dearum visebatur templum, quas* σεμνὰς *vocârunt Athenienses, Sicyonii* Εὐμενίδας *, quarum diem Festum annis singulis egerunt die vnà,oues immolabant vtero gestantes,mulso libabant, & floribus vtebantur pro coronis:authore Pausaniâ in Corinthiacis:refert etiam Cælius lib. 12. c.1.* *Festi huius ritus.*

Σκιερεία.

I*N Arcadia Festum celebrârunt , quod* Σκιερείαν *nuncupârunt , in honorem Dionysii, cuius non longè à Stymphalo templum fuit , in eo hoc festo ex Delphici Apollinis responso flagellabantur mulieres , quemadmodum & Spartanorum iuuenes ad Aram Orthia : vt Pausanias in Arcadicis , & Cælius Lect. Antiquit. libro 18. cap. 1. indicant.* *Scieriorum ritus.*

Σεπτήριον.

Σ*Επτήριον,quasi tu dicas* Venerativum, *seu* Adorariuum , *vna fuit trium* ἐννεατηρίδων *, id est ,* Novennalium solennitatum , *qua Delphis celebrabantur in honorem pugna Apollinis aduersus Pythonem. Sic enim Plutarchus in Gracanicis Quastionibus, quast. 12.* Σεπτήριον imitationem habet pugnæ Apollinis , cum Pythone , & à pugnâ fugæ Dei ad Tempe aut persecutionis. Alii enim fugisse eum ferunt , quòd peractâ cæde opus expiatione haberet : alii Pythonem saucium & fugientem via, quæ nunc Sacra dicitur, quum insequeretur,supervenisse ei recens è vulnere mortuo, & funerato à filio, cujus nomen Αἴξ, id est, capra, perhibent. *Septerij origo.*

Ταρίχων ἑορτή.

P*Haselita quoddam Festum quotannis in honorem Cylabra egerunt, in quo* ταρίχους*, hoc est, salsamenta ei sacrificârunt. De eo lib.7. Athenaus cap. 17. sic scribit :* Heropythus in montibus Colophoniorum , de Phaselidis ædificatione narrans, Lacium, inquit , qui Coloniam misit Cylabræ opilioni salsamenta pro loci precio dedisse, quæ ille petiverat. Nam quum ei proposuisset Lacius, vt pro loco aut farinas , aut salsamentum quotannis sacrificant. Philostephanus igitur sic etiam libro 1. de Civitatibus scribit: Quæ sunt in Asia,Lacium ferunt Argivum, vnum ex iis qui cum Mopso profecti sunt, quem Lindium esse nonnulli voluerunt, Antiphemique ejus fratrem qui Gelam condidit, *Tarichorum origo & ritus.*

condidit, in Phaselidem vnà cum vitiis à M pso missum fuisse ex diuinatione quadam Mantus Mopsi matris,ac nautum propriatum pr... vbi consiftent, fractas esse circa insulas Chelidonias,insligentibus his, qui erant cum Lacio,quia ad noctem vsque prorogauerant. Fama est autem terram ibi eum emisse,vbi nunc est ciuitas,veluti prædixerat Manto, quum salsamentum Cylabræ dedisset,hoc enim ille erat electurus. Inde traxerunt, vt Phaselitę, Cylabram tanquam heroem honorantes, salsamentum sacrificent.

Ταφὴ Ἄπιδος.

Festi huius ritus. Plutarchus in libro de Osiride indicat, Ægyptios Ταφὰς Ἄπιδος Sepulturam Apidis celebrantes Festam, animalia quadam producere, quæ omnibus præsentibus vnà in sepulchrum coniiciant: existimantes,hoc pacto se Typhoni,necatori Osiridis,voluptatem inde præstare, vicissim molestiam obiicere,lætitiamque eius infringere. In aliis etiam festiuitatibus sacrificijs quibusdam Typhonis authoritatem deprimebant contumeliis que afficiebant, ignominiosè in his tractabant rufos asinumque de præcipitio deiiciebant,quod Coptita facere solebant,propterea quòd rufus & asinino colore fuisset Typhon. Et Busirita ac Lycopolita tubarum vsu omninò abstinebant, quòd harum sonus voci asinina sit similis:planèque animal illud non mundum,sed genius peculiare putabant,ob similitudinem, quâ ei cum Typhone conueniebat, vt Plutarchus eodem libro testatur.

Τεσσαράκοστον.

Festi huius origo. Tessaracoston tempus dicitur dierum quadraginta Seruatum autem à veteribus tradunt,vti gestantes vtero ante partum hoc dierū numero sacra ne adirent. Quin & à partu totidem,incommodis infestabantur plurimis, sicuti infantes quoque per id fermè temporis morbidi sunt,vti Censorinus docuit,ac sine risu,nec citra periculum. Quinetiam mox transacti Festum agitabant Τ... similiter nuncupatum: vt Cælius indicat lib.27.c.21.L.A.

Τιθηνίδια.

Tithenidiorū ritus. Tithenidia Latinè Nutricalia Festum fuit apud Lacedæmonios,de quo Athenaus lib. 4. sic scribit: Copidem parat ex Spartanis quicúnque voluerit alius:ἐν δὲ τῇ πόλει κοπίδας ἄγουσι καὶ τοῖς τιθηνιδίοις καλουμένοις ὑπὲρ τῶν παίδων,id est, Copides in vrbe agunt etiā in Festo quod Tithenidia vocant puerorum gratia.Quibus & hæc addit: Nutrices pueros mares in agros per id tempus exportant, & ad Dianam Corythalliam nominatam, cujus templum est apud Trassum, in iis locis qui sunt Cietæ propinqui, copidásque faciunt: mactant lactentes etiam porcellos, panésque furnaceos in conuiuio apponunt. Fuit autem Κοπὶς genus quoddam peculiare conuiuij apud Laconas, de quo Athenaus eodem loco plura. Meminit huius Festi Cælius quóque L. A.lib.27. cap. 25. his verbis: Fuēre apud Spartanos cœnæ quædam dictæ Copides, in quibus immolabatur capra, nec aliud præterea quidpiam: indéque carnis distribuebantur portiones,& panes,qui vocabantur Physicilli:& alia sumptus non magni. Celebrabantur & hæc conuiuia in Tittenidiis,quando tittæ,id est, nutrices pueros deferrent mares in Dianæ templum,&c. *Κοπὶς quid.*

Τληπολέμεια.

Rhodi Tlepolemia agebantur. à Tlepolemi vxore Philozoe instituta,quorum erat præmium ex populo alba corona,vt Sardus indicat libro 3.de Moribus gentium.

ΤΥΠΑΙ.

Typarū ritus. Τύπαι Typæ Festum quoddam fuit apud veteres. vt Hesychius testatur & Cælius lib.20.cap.20.in fine forsan quo ἐκτύπουν, aut quo sese mutuo τύπτοιεν: Suidas enim τυπὰς exponit πληγάς. Scribit nanque Herodotus lib. 2. Ægyptios quosdam προνηστεύσαντας θύειν, καιομένων δὲ τῶν ἱρῶν, τύπτονται πάντες· ἐπεὰν δὲ ἀποτύψωνται, δαῖτα προτιθέαται τὰ ἐλίποντο τῶν ἱρῶν, hoc est, Ieiunare antequam sacrificent: ardente autem sacrificio omnes verberari:& postquam verberati fuerint dapes apponi ex sacrificij reliquiis. Quæ iisdem propemodum mox verbis repetit,quum ait,in ea Ægypti vrbe quæ Busiris appellatur, quum Isidis Festa celebrant,Τύπτονται μετὰ τὴν θυσίην πάντες καὶ πᾶσαι μυριάδες κάρτα πολλαὶ ἀνθρώπων: Vbi etiam subiungit,ὃν δὲ τύπτονται, οὔ μοι ὅσιόν ἐστι λέγειν, hoc est,sese sibi non esse dicere quo nam instrumento verberentur.Præterea Caras Ægypti incolentes τὰ μέτωπα κόπτεσθαι μαχαίρῃσι.

ΤΥΡΒΗ.

Peloponnenses ad Erasini in monte ostia Baccho diem Festum egerunt,quem Tyrbē nominasse author est Pausanias in Corinthiacis. Fortasse à Turba,quam Τύρβη significat:quod in hac,Festum insano clamore, cum in tumultu quodam,fœdis item & obscœnis ritibus,sicut Bacchanalia Græcorum,Romanorum & Christianorum celebraretur.

Digitized by Google

ΥΑΚΙΝΘΙΑ.

Hyacinthiorum origo & ritus.

YAκίνθια *Festum fuit, cùm apud alias gentes, tum præcipuè apud Lacedamonios celebrari solitum: quod etiam* Υακινθοτρόφος *nominatum fuisse Hesychius innuere videtur. De eo sic scribit Athenæus lib.* 4. *ex Didymo & Polycrate,* Τὴν δὲ Υακινθίων θυσίαν οἱ Λάκωνες ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας συντελοῦσι, καὶ διὰ τὸ πένθος τὸ γινόμενον περὶ τὸν Υάκινθον, οὔτε στεφανοῦνται ἐπὶ τοῖς δείπνοις, οὔτε ἄρτον εἰσφέρουσιν, ἀλλὰ πέμματα καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα διδόασι, καὶ τὸν εἰς θεὸν παιᾶνα οὐκ ᾄδουσιν, ἀλλὰ μετ' εὐταξίας πολλῆς δειπνήσαντες ἀπέρχονται. Τῇ δὲ μέσῃ τῶν τριῶν ἡμερῶν γίνεται θέα ποικίλη, καὶ πανήγυρις ἀξιόλογος, καὶ μεγάλη. Παῖδές τε γὰρ κιθαρίζουσιν, ἐν χιτῶσιν ἀνεζωσμένοι, καὶ πρὸς αὐλὸν ᾄδοντες, πάσας ἅμα τῷ πλήκτρῳ τὰς χορδὰς ἐπιτρέχοντες, ἐν ῥυθμῷ μὲν ἀναπαίστῳ, μετ' ὀξέος δὲ τόνου τὸν θεὸν ᾄδουσι. Ἄλλοι δ' ἐφ' ἵππων κεκοσμημένων, τὸ θέατρον διεξέρχονται, χοροί τε νεανίσκων παμπληθεῖς εἰσέρχονται, καὶ τῶν ἐπιχωρίων τινὰ ποιημάτων ᾄδουσιν. ὀρχησταί τε ἐν τούτοις ἀναμεμιγμένοι, τὴν κίνησιν ἀρχαϊκὴν ὑπὸ τὸν αὐλὸν, καὶ ᾠδὴν ποιοῦνται. Τῶν δὲ παρθένων αἱ μὲν ἐπὶ καναθρων καμάρων τῶν ξυλίνων ἁρμάτων φέρονται, πολυτελῶς κατεσκευασμένων, αἱ δ' ἐφ' ἁμίλλαις ἁρμάτων ἐζευγμένων πομπεύουσιν. ἅπασα δ' ἐν κινήσει, καὶ χαρᾷ τῆς θεωρίας ἡ πόλις καθέστηκεν. ἱερεῖά τε παμπληθῆ θύουσι τὴν ἡμέραν ταύτην, καὶ δειπνίζουσιν οἱ πολῖται πάντας τοὺς γνωρίμους καὶ δούλους τοὺς ἰδίους. οὐδεὶς δ' ἀπολείπει τὴν θυσίαν ἀλλὰ κενοῦσθαι συμβαίνει τὴν πόλιν πρὸς τὴν θέαν. *Id est*, Hyacinthiorum Sacrum Lacedæmonii tribus diebus peragunt, & propter luctum ob Hyacinthum obortum neque coronantur in conviviis, neque panem inferunt, sed bellaria & his similia apponunt, neque etiam pæana Deo canunt, sed ritè peractis conuiuiis discedunt. Medio autem trium dierum die, varium spectaculum celebratur, conventúsque fit egregius admodum & magnus. Pueri siquidem citharam in sagulis succincti pulsant, ad tibiámque canentes, omnésque chordas in rhythmo anapæsto plectro percurrentes, cum acuto tono Deum concinunt. Alij in equis ornatis theatrum percurrunt, multíque adolescentum chori, qui poëma aliquod vernaculum canunt, ingrediuntur, inter quos saltatores immisti deliram motionem ad tibiam, cantúmque effingunt. Ex virginibus istæ quidem in concavitate lignei currus viminei magnificè præparati vehuntur, illæ verò in certaminibus junctorum curruum pompam ducunt, vniuersáque ciuitas in motu speculationísque gaudio detinetur. Permulta fiunt hoc die sacrificia. Atque cives omnibus quos norunt, suísque servis conviuium exhibent. Neque quispiam est qui sacrificiis non intersit, ita vt tota civitas vacua maneat vniuersis civibus ad spectaculum proficiscentibus. *Meminere huius quoque festi etiam Xenophon Hellen.* 4. *Phauorinus & Ouidius lib.* 10. *Metamorph. vbi sic canit:*

Nec genuisse pudet Sparten Hyacinthon: honórque
Durat in hoc ævi, celebrandáque more priorum
Annua prælata redeunt Hyacinthia pompa.

Fiebat autem in Hyacinthi honorem, quem imprudens Apollo disci jactu interfecit. Sunt qui nocturna hæc Sacra fuisse velint.

Υδροφορία.

Hydrophoriorum origo.

YΔροφορία Hydrophoria *Festum fuit Athenis* πένθιμον ἐπὶ τοῖς ἐν τῷ κατακλυσμῷ ἀπολομένοις, *id est*, lugubre in memoriam eorum institutum qui diluuio periissent, *vt ex Apollonio Suidas refert: meminit & Hesychius, itémque Cælius lib.* 18. *c.* 40. *L. A. & Sardus lib.* 3. *de Moribus gentium.*

Fuit & Hydrophoria *ludi genus apud Græcos: vt refert Natalis Comes lib.* 5. *Myth. capite* 4.

Υστηρία.

HYsteria *Argiuorum Festum fuit, in quo sus immolabatur Veneri. Sic enim Athenæus lib.* 2. Ἀργεῖοι Ἀφροδίτῃ ὗς θύουσι, καὶ ἡ ἑορτὴ καλεῖται Υστήρια. *De eodem etiam Alex. ab Alexan. lib.* 3. *cap.* 12. *sic scribit: Fertur in* Thessalia Castniensis Veneris fanum fuisse & aliud in Sida Pamphyliæ, & in Aspendo, & Argis, in Festo quod Hysteria dicitur: in quibus præter instituta, morésque aliorum sues mactare licet, cùm in cæteris nullo modo fas sit. *Vnde & nomen festi compositum videtur ex* ὗς θυσία: *vide etiam Cælium L. A. lib.* 25. *cap.* 26.

Φαγησία & Φαγησιποσία.

Festi huius ritus.

ΦΑγήσια καὶ φαγησιπόσια Phagesia & Phagesiposia *Festa erant, in quibus cibo potúque ad satietatem vsque exhilarabantur: vt ex initio lib.* 7. *Athenæi intelligitur, vbi sic ait:* ἐπιτελουμένης δὲ ἤδη τῆς δείπνου, τῆς Φαγησίων ἑορτὴν συντελεῖσθαι νομίσαντες οἰκουμικοί, πάντων μᾶλλον ηὐφραίνοντο. *Citat ibidem Athenæus locum ex Clearcho, quo indicat hoc Festum exoleuisse. Sed non exoleuit, pro dolor, apud Christianos.*

Φερεφάττια.

Φερεφάττια.

Pherephattiorum ritus.

PHerephattia *Festum fuit Proserpinæ, in quo apud Cyzicenos bos nigra Deæ immolabatur. Sic enim Plutarchus scribit in vita Luculli* : Τῆς τῶν Φερεφαττίων ἑορτῆς ἐνεστώσης, οἱ μὲν ἠπόρουν βοὸς μελαίνης πρὸς τὴν θυσίαν, καὶ σταιτίνην πλάσαντες τῷ βωμῷ παρέστησαν. ἡ δὲ ἱερὰ καὶ τρεφομένη τῇ θεῷ νομὴν μὲν εἶχεν ὥσπερ τ' ἄλλα βοσκὴ τῶν Κυζικηνῶν ἐν τῇ περαίᾳ· κατ' ἐκείνην δὲ τὴν ἡμέραν ἀποκριθεῖσα τῆς ἀγέλης, μόνη διενήξατο πρὸς τὴν πόλιν, καὶ κατέστησεν ἐπὶ τὴν θυσίαν αὑτήν. Aderant Pherephattia Festa, nec bouem nigram, qualis in his sacris mactari solebat, ob circumfusum hostem parare potuerant, pro boue igitur placentam altaribus offerendam conficiunt. Victima verò quæ ad hæc sacra quotannis educabatur, vnà cum reliquis ciuium armentis, in vlteriori ripa pascebatur. Ea verò, quo die Festum agebatur, à cætero grege secreta sola tranauit ad vrbem, & sese sponte altari mactandum obtulit.

ΧΑΡΙΛΑ.

Charilorum origo.

XAρίλα, *Plutarcho authore in Hellenicis, quæst. 12. est Festi nouennalis nomen, quod Delphis celebrabatur. Eius fabulosam originem Plutarchus eodem loco sic commemorat*, Fame ob anni siccitatem vrgente Delphos: cum liberis & vxoribus ciues ad fores Legis supplices venerunt. Is farinâ & leguminibus notiores sibi (non enim omnibus sufficiebat) impertiit. Puella autem paruula quum accederet orba parentibus, & instaret petendo, calceo malam eius percussit, calceúmque in faciem eius coniecit. Hæc, vt erat animo minimè abiecto, pauper alioquin & deserta, è medio se subduxit, cingulóque soluto fauces illigans sese suspendit. Tum crescente penuriâ, & morbis accedentibus, Pythia Regi respondit: placandos esse manes Charilæ virginis, quæ ipsa sibi mortem consciuisset. Vix tandem inuestigato, id nomen puellæ, quæ alapam accepisset, fuisse piaculare quoddam sacrificium peregerunt, quod etiámnum nono quouis anno fit. Præsidet Rex, & farinam leguminâque impertit omnibus & peregrinis & ciuibus. Infertur puerile simulachrum Charilæ: postquam omnibus datum fuit, Rex id calceo ferit: quæ autem est Thyadum Princeps simulachrum ad confragosum defert locum, ibíque collum fune cingentes simulachri, id defodiunt, vbi olim Charila sepulta fuerat.

Χαρίτων τεμενη.

PAusanias in Bœoticis indicat, Athenis in vestibulo arcis tres Charites seu Gratias stare: ad has solenne celebrari, hominibus plebeis incognitum.

Χαρμόσυνα.

Festi huius ritus.

XΑρμόσυνα, *Hesychio teste, Festum quoddam fuit Athenis, quod Ægyptij σαίρει appellârunt, authore Plutarcho in Osiride, vbi etiam rationem affert, quare sic appellatum sit*: Ἐγὼ δὲ, *inquit*, εἰ μὲν Αἰγύπτιόν ἐστι Τοὔνομα τοῦ σαράπιδος, εὐφροσύνην αὐτὸ δηλοῦν οἴομαι καὶ Χαρμοσύνην, τεκμαιρόμενος ὅτι τὴν ἑορτὴν Αἰγύπτιοι τὰ χαρμόσυνα Σαίρει καλοῦσιν. Ego autem, siquidem Ægyptia vox est Sarapis, gaudium ea & lætitiam significari censeo: hoc adductus argumento, quòd Charmosyna, id est, Festum lætitiæ diem Sarei appellant Ægyptij.

ΩΜΟΦΑΓΙΑ.

Festi huius ritus.

ΩΜοφαγίων *post Græcos etiam Arnobius libro 5. aduersus Gentes meminit.* Bacchanalia etiam, inquit, prætermittemus inania, quibus nomen Humophagiis Græcum est, in quibus furore mentito, & sequestrata pectoris sanitate circumplicatis vos anguibus, atque vt vos plenos Dei numine ac maiestate doceatis, caprorum reclamantium viscera cruentatis oribus dissipatis. *Homophagia autem dicta quasi crudiuora.*

ΩΡΑΙΑ.

Horæorum ritus.

HEsychius dicit ὡραῖα εἶναι τελετήν τινα ἐν ᾗ τῶν ὡραίων ἁπάντων ἐγίνοντο ἀπαρχαὶ, *id est*, Horæa esse Festum quoddam, in quo frugum omnium oblatæ sint primitiæ. *Meminit eius & Cœlius lib. 13. cap. 16.*

Athenæus lib. 11. cap. 11. Festi cuiusdam meminit quod in Gerytide celebrabatur, in quo inter alia περιέφερε ἐν κύκλῳ λεπαστὴν πᾶσι, ἐνέχει τι στόδεα κυανοειδῆ, id est, circumferebant in circulum lepastam, atque in nigrum celantem effuderunt. Est autem Λεπαστὴ, *vt ibidem ex Aristophane, Apollodoro, Pherecrate, aliisque authoribus annotatur, genus quoddam calicis seu poculi.*

Meminit idem author lib. 13. cap. 1. ex lib. 1. Prouerbiorum Clearchi Solensis, alterius Festi, in quo mulieres eos qui non haberent vxores in Lacedæmone, circa aram trahentes alapis cædebant, vt contumeliam huiusce rei fugientes, liberorum amore caperentur, atque ætate aptâ vxores ducerent.

Et lib.14.cap. 13. ἐν τοῖς συμμίκτοις συμποτικοῖς Aristoneni indicat, Posidoniatas, qui in sinu Thyrrheno habitant, Festum quoddam Graecorum suis adhuc temporibus celebrâsse, in quo in vnum conuenientes antiqua nomina & leges recensuerint, & conquerentes inter se, lachrymantésque discesserint.

Persæ Festum peregerunt, quod Vitiorum vocarunt interitum, *in quo serpentium & animalium etiam ferorum vim magnam immolârunt, bono dæmoni hoc pacto gratificari studentes: malo autem molestiæ plurimum inferre. Nam iuxta Manichæorum hæresin duo induxerunt principia: bonum quidem vnum, mali verò causam alterum: atque illum Hernusdatin dixerunt, hunc Arimanin, qui sit pernitiosus infestúsque dæmon. Cælius libro* 18.*cap.*18. *Antiq. Lect.*

Natalis Comes lib.9.cap.2. Mythol. meminit Solennitatis cuiusdam apud Troezenios in honorem Orestis instituta. Cùm enim Orestes in cella quadam antequam expiaretur consistere iuberetur, cum eo epulati fuerunt, qui lustrationi illi præfuerunt: ad eius rei sempiternam memoriam, illorum posteri statis diebus in eodem loco cœnitârunt.

Refert idem lib.7.cap.17. cùm Myrtilus, cuius astu Pelops Oenomaum vicerat, in mare præcipitatus, sed ab æstu eiectus ad Pheneatas applicuisset, ibíque honorificè sepultus fuisset, annua ei Sacrificia ac Festa instituta esse. Et lib.5.cap. 13. testatur ex Laconicis Pausania, in monte supra Migonium, quem locum Larysium vocârint, ineunte vere dies Festos agitâsse in honorem Bacchi, quòd ibi vua matura primò inuenta sit.

Megaris cùm sibiipsi manus intulisset, tumulum ei confestim excitârunt, & Festum diem quotannis ei celebrârunt, Pausaniâ authore in Atticis.

In Ægysthenis fanum fuit Melampi, Amythaonis filij, ibi Melampo rem Sacram fecerunt, & quotannis diem Festum egerunt. Pausaniâ in Atticis teste.

Cùm Mermerus & Pheres Medeæ filij propter ea quæ Glaucæ obtulerant munera, à Corinthiis iniustè lapidibus obruti fuissent, infantuli Corinthiorum ab eis necabantur, donec annua ab eis Festa & sacrificia ex oraculo sunt constituta, & Metus item adiunctus, exsculpta mulieris imagine formidabili. Corintho autem à Romanis excisâ, & sublatis veteribus Corinthiis, non amplius ab his qui in coloniam venerunt, Festa & sacrificia hæc sunt persoluta, néque pueris in ipsorum honorem detondentur capilli, neque atras vestes gerunt. Pausanias in Corinthiacis.

Sicyonij quædam simulachra in occulto habuerunt, sed ea quotannis nocte vnâ, quæ eis Festa fuit, in Bacchi ædem è sacrario, quod ab ornatu κοσμητήριον nominârunt, deportârunt: idque fiebat facibus prælucentibus, & patriis hymnis. In ordine primus fuit Bacchus, quem Androdamam Phliantis F. consecrâsse ferunt. Sequutus est is qui Lysius dictus fuit, à Thebano Phanete oraculi Delphici monitu Thebis Sicyonem allatus: vt Pausanias indicat in Corinthiacis.

Sicyone rectà Phliuntem proficiscentibus, & ad via sinistra decem stadia digressis nemus occurrit, quod Piræa *vocârunt, & in eo sacellum Cereris & Proserpinæ: ibi seorsim viri Festum celebrârunt. At eum locum qui* Nymphon (*id est, nuptialis thalamus*) *appellatur, Festiuitati mulierũ reliquerunt. Pausanias in Corinthiacis.*

Hecaten ex Diis potissimùm Æginetæ coluerũt, & in honorem eius solenne etiam quotannis Festum celebrârunt, quod Orpheum Thracem apud eos instituisse Pausanias in Corinthiacis testatur.

Baccho Melanagidi Trœzenij Musica certamen quotannis instituerunt: natatoribus item & nauigiorum cursu certantibus præmia proposuerunt. Pausanias in Corinthiacis.

Lerna, quæ mari fuit vrbs finitima, & Argiuorum ditionis, Lernæa, *Festa in honorem Cereris celebrata sunt, vt Pausanias indicat in Corinthiacis, vbi etiam refert, ea à Philamone fuisse instituta.*

Geronthris, quæ vrbs in Lacedæmoniorum regione, Festum Marti quotannis celebrant, in quo mulieribus, ne lucum, qui circa Dei templum est, ingrediantur, est interdictum, Pausaniâ teste in Laconicis.

Meminit etiam circa finem huius libri Festi cuiusdam annui, quod Asinæi in honorem Dryopis Apollinis filij, celebrârint.

Meminit porrò in Eliacis Festi cuiusdam Rheginorum: ad quod Messenij littoralis oræ incolæ cœtum puerorum numero 35. Rhegium miserint quotannis.

Libro sexto indicat in Elide locum fuisse, quem Hippodamium nominârint, sepimento circundatum: eum mulieres semel quotannis ingressas, Festum diem & rem sacram Hippodamiæ fecisse, aliáque in eius honorem peregisse.

In Achaicis scribit, Tritiæ oppido Achæorum in mediterraneis sito annuum solenne celebrari, in honorem magnorum Deorum, quorum simulachra ex argilla confecta fuerint: non tamen alio ritu eis, quàm Græci Baccho, Sacrificare.

In Arcadicis indicat, Cynathaenses, hyemis tempore Festum celebrare, in quo oleo inuncti viri taurum quemcúnque Bacchi instinctu comprehendant, ex armento boum sublatum, & ad templum perducant, ibíque sacrificent.

Refert ibidem, Bathi, non procul Trapezunte, Festum tertio quóque anno celebrari, magnis duabus, hoc est, Cereri & Proserpinæ, quemadmodum idem author eodem libro, & in Messeniorum historia testatur.

Meminit

Meminit etiam in Arcad. solennitatis ab Arcadibus in honorem Proserpinæ Δεσποίνῃ, *id est, Dominæ celebratæ. In ea immolauit quisque Deæ de rebus quas possedit. Victimarum autem guttura non inciderunt, vt in alijs sacrificijs moris fuit: sed in quadcúnque victimæ membrum quisque incidit, id abscidit.*

Oscea *fecerunt Locri Opuntij Aiaci Oileo: Megarenses Ioui* Dioclea, *vsque ad veris initium: in Orchomene* Minyia: *& Protesilao* Protesilia, *vt etiam* Philaca *vrbe in Thessalia, quo loco ipse dicebatur regnâsse. Sardus libro 3. de Moribus gentium. Celebrârunt Lebadeæ* Trophonia *Apollinis vel Ergini filio Trophonio:* Amphiaræa *Oropi Amphiaro: ibidem.*

Ælianus in varia historia refert, Indos, si à Rege abluantur capilli, Festum eum diem agere.

In Eryce Siciliæ monte tempus quoddam obseruabatur, quod RECESSVS *vocabant, quo Deam aiebant in Libiam transmigrare solitam & columbas omnes eius loci non apparere, quasi cum Dea simul discesserint. Post nouem autem dies inuocatis redditibus, vna columba ex mari aduolante, ac in templum Deæ accedente, reliquæ protinus adsunt. Tunc igitur quicunque ex accolis erant diuites conuiuia parabant, reliqui cum lætitia applaudebant. Totus locus butyrum oluit: quâ coniecturâ vti solebant Deam rediisse. Athenæus lib. 9. cap. 17.*

In Insula Thule præcipua solennia sunt, quæ quotannis in honorem SOLIS *celebrantur: quando speculatores ex altißimis montibus nunciant, Solem redire ad ipsorum Horizontem, quum antea verno tempore dies 40. integras noctes habuerunt, sicut in Autumno dies 40. continuam lucem. Procopius de Bello Gothorum lib. 2.*

ÆGYPTIORVM Festa.

A*Egyptij frequenter quotannis dies Festos, in iisque conuentus solennes egerunt. sed præcipuè ac studiosissimè in vrbe Bubasti, in honorem Dianæ: secundo loco in vrbe Busiri, in honorem Isidis (in qua vrbe maximum est templum Isidis, ipsa in media Delta Ægypti sita:) tertiò, in vrbe Sai, in honorem Mineruæ: quartò Heliopoli, in honorem Solis: quintò, in vrbe Buto, in honorem Latonæ: sextò in vrbe Papremi, in honorem Martis. Cum autem se contulissent in vrbem Bubasti, hæc fecerunt. Nauigârunt viri pariter & mulieres, magna in singulis nauibus vtrorúmque multitudine. Inter nauigandum assiduè mulieres aliquot crepitacula tenentes plauserunt, viri tibiis cantârunt: cæteri, cæteræque modulati sunt, manúsque comploserunt. In nauigando, vt ad quámque vrbem peruenerunt, appulsâ ad terram naui, mulierum quidem aliæ ea quæ dixi fecerunt, aliæ verò compellatis eius vrbis fœminis, probra ingesserunt: aliæ saltârunt: aliæ quum surrexissent retraxerunt alias. Talia ad singulas ciuitates ad flumen accolentes egerunt.*

Quum ad vrbem Bubastim peruentum esset, diem Festum celebrârunt magnis oblatis hostijs. Quo in Festo plus vini absumpserunt, quàm toto reliquo anni tempore. Commeârunt illuc, vt indigenæ retulerunt, virorum ac mulierum, præter pueros, ad septingenta millia. At in vrbe Busiri, verberârunt sese post sacrificium cuncti, multa sanè hominum millia: quo autem se verberârint, non fas fuit dicere. Sed ex omnibus præcipuè hoc fecerunt Cares, qui Ægyptum incoluerunt: adeò quidem, vt gladiis frontes quoque conciderint: quâ dabatur intelligi, eos hospites fuisse, non Ægyptios.

Vt verò in Saim vrbem sacrificatum conuenerunt, noctu sub die vniuersi circum mœnia frequentes lucernas accenderunt, imbutas sale & oleo plenas cum multo lychno, quod totâ ardeat nocte. Quod Festum Λυχνοκαΐας *appellârunt, hoc est,* Lucernarum accensionem. *Ad hunc conuentum quicunque Ægyptiorum non iuissent, obseruatâ sacrificij nocte, & ipsi lucernas accenderunt cuncti: neque id in Sai modò, sed etiam per vniuersam Ægyptum.*

Ad Heliopolim & Butum qui venerunt, tantùm sacrificâsse contenti fuerunt. In Papremi verò & hostias & sacra operati sunt: sed quoad Sol inclinatus esset, pauculi Sacerdotes circa simulachrum exercebantur: plures autem eorum tenentes ligneas clauas, steterunt pro foribus templi, alij è regione plus mille virorum, qui vota exequuti sunt, cum singulis fustibus frequentes constiterunt. qui pridie simulachrum ex ligneo sacello deaurato in aliud Sacrum domicilium deportârunt, paucis illis, qui ministerio simulachri delecti fuerant, trahentibus plaustrum quatuor rotarum quo vectum fuit & sacellum, & quod intus erat simulachrum. Hos ingredi prohibuerunt ij qui in vestibula steterunt: at hi qui vota exequuti sunt, opitulantes Deo, percusserũt eos atque repulerunt. Hic vehemens exorta est fustuaria pugna, mutuò capita ferientium: multique ex vulneribus perierunt, etsi Ægyptij quenquam mortuum negârint. Dixerunt autem indigenæ, Festum & conuentum hunc ideò institutum, quòd id templum incoluerit mater Martis: ac ad eam Martem iam adultum ac virilis ætatis venisse coeundi gratia cum matre: quem materni Ministri, vt qui eum antea non cognouissent, ingredi ad matrem non permiserunt, sed repulerunt. Hunc autem ex alia ciuitate adductis hominibus, custodes malè mulctâsse. Et ob hanc rem aiunt solennem esse Marti die illo Festo hanc rixam: & institutum, ne in templa cũ

fœminis

Digitized by Google

fœminis coiretur, neue à mulieribus nisi abluti templa adirent. Refert hæc omnia Herodotus libro secundo.

APPENDIX

ad Festa Romanorum.

De Novendiali Sacro.

ERat & Sacrum Novendiale apud Romanos, à numero nouem dierum sic dictum. Celebrabatur, cum prodigium aliquod accidisset, quod hoc sacro expiari credebant: Et vel à Pontifice Max. vel à Prætore vrbano ex Senatus decreto indicebatur. De quo Liuius Decad. prima libri primi sic scribit: Deuictis Sabinis, cum in magna gloria, magnísque opibus regnum Tulli, ac tota res Romana esset, nunciatum Regi, Patribúsque est, in monte Albano lapidibus pluisse: quod cum credi vix posset, missis ad id visendum prodigium, in conspectu haud aliter, quàm cum grandinem venti glomeratam in terris agunt, crebri cecidere è cœlo lapides, visi etiam audire vocem ingentem ex summi cacuminis luco, vt patrio ritu sacra Albani facerent, quæ velut Diis quóque simul cum patria relictis, obliuioni dederant: & aut Romana sacra susceperant, aut fortunæ (vt fit) ob irati cultum reliquerant Deûm. Romanis quóque ab eodem prodigio Nouendiale Sacrum publicè susceptum est: seu voce cœlesti ex Albano monte missa (nam id quóque traditur) seu aruspicum monitu, mansit certè solenne, vt quandocúnque idem prodigium nuntiaretur, feriæ per nouem dies instituerentur. Idem rursus Decad. libro 5. sic scribit: Tempestates fœdæ fuere (scilicet post Cannensem cladem) In Albano monte biduum continenter lapidibus pluit; tacta de cœlo multa: duæ in Capitolio ædes: vallum in castris multis locis supra Suessulam: & duo vigiles exanimati: murus turrésque quædam Cumis non ictæ modo fulminibus, sed etiam decussæ. Reate saxum ingens visum volitare: sol rubero solito magis, sanguineóque similis. Horum prodigiorum causâ diem vnum supplicatio fuit: & per aliquot dies consules rebus diuinis operam dederunt: & per eosdem dies sacrum Nouendiale fuit.

APPENDIX

ad Ludos Romanorum.

EXpositis suprà inter Festa Romanorum Ludis, de quibus sciri potest quo die, aut saltem quo mense celebrati sint, nunc etiam eos enumerabimus, de quibus vtrúnque horum ignoratur.

Vnde ludi Romanam translati.

Ex Græcia autem & Troia ad Romanos translatos fuisse Ludos nemo dubitat, sed ij progressu temporis à Numa Rege, aliísque & numero & Ceremoniis valde sunt aucti: eósque duo genera Magistratuum, Ædiles Curules & Prætores plerúnque dederunt, ab initio quidem paruo, sed temporis progressu apparatu & sumptu profusissimo, idque vel in templis, vel in theatro, vel Circo, vnde & Theatrales & Circenses nominati sunt.

Ludi Troiani, siue Troiæ Ludicrum.

Troianorum ludorũ antiquitas.

TRoiani Ludi, *quos & Troia ludicrum appellârunt, omnium in Romana Republica fuerunt antiquissimi, ab Ascanio Ænea filio in Italiam translati, edebantúrque in Circo, vnde & Circenses dicti à Suetonio in Tiberio, à pueris maioribus & minoribus turmatim congredientibus. Qui præsidebat his* Princeps *iuuentutis dicebatur, & ex Senatorum aut Imperatorum filiis creabatur: hinc Tacitus scribit, Tiberium Cæsarem viuente Augusto patre Principem iuuentutis fuisse. Suetonius etiam in C. Iul. Cæsare* 39. Troiam, *inquit*, lusit turma duplex maiorum, minorúmque puerorum. *Idem in Augusto cap.* 43. Sed & Troiæ ludum edidit frequentissimè, maiorum minorúmque puerorum delectu, prisci, decorísque motis existimans, claræ stirpis indolem sic enotescere. *Et in Tiberio:* Præsedit & Actiacis ludis, & Troianis Circensibus ductor turmę puerorum maiorum. *Dio lib.* 43. *de ludis Cæsaris,* Etiã, *inquit,* Troiam antiquo more patriciorum filij luserunt: iuuenésq́; qui dignitate æquales erant, curribus certauerunt.

Originem autem & ceremonias horum Ludorum sic describit Vergil. lib. 5. Æneid.

Ac pater Æneas nondum certamine misso,
Custodem ad sese comitémque impubis Iuli
Epitiden vocat, & fidam sic fatur ad aurem:
Vade age, & Ascanio, si iam puerile paratũ
Agmen habet secum, cursúsque instruxit equorum,
Ducat auo turmas, & sese ostendat in armis.
Sic ait: ipse omnem longo decedere circo
Infusum populum, & campos iubet esse patentes.

Incedunt

Incedunt pueri, paritérque ante ora Parentum
Frenatis lucent in equis: quos omnis euntes
Trinacriæ mirata fremit, Troiǽque iuuentus,
Omnibus in morem tonsa coma pressa corona:
Cornea bina ferunt præfixo hastilia ferro:
Pars leues humero pharetras, & pectore summo
Flexilis obtorti per collum & circulus auri.
Tres equitum numero turmæ, terníque vagantur
Ductores: pueri bis seni quémque secuti,
Agmine partito fulgent, paribúsque Magistris.
Vna acies iuuenum, ducit quàm paruus ouantem
Nomen aui referens priamus, &c.

Et mox:

Postquam omnem læti consessum, oculósque suorum
Lustrauere in equis: signum clamore paratis
Epitides longè dedit, insonuítque flagello:
Olli discurrêre pares: atque agmina terni
Diductis soluêre choris: rursúsque vocati.
Conuertêre vias infestáque tela tulêre.
Inde alios ineunt cursus, aliósque recursus
Aduersis spaciis, alternósque orbibus orbes
Impediunt, pugnæque cient simulachra sub armis:
Et nunc terga fugæ nudant, nunc spicula vertunt.
Infensi factâ pariter nunc pace feruntur.

Item:

Hunc morem, cursus, atque hæc certamina primus
Ascanius longam muris cùm cingeret Albam,
Retulit, & priscos docuit celebrare Latinos,
Quo Puer ipse modo, secum quo Troia pubes,
Albani docuere suos. Hinc maxima porrò
Accepit Roma, & patrium seruauit honorem
Troiáque nunc pueri, Troianum dicitur agmen.

Sed tamen diuersum videtur sentire Cornelius Tacitus, cuius libro 11. *hæc sunt verba:* Eáque offensio altius penetrabat, quia idem Thrasea Patavij, vnde ortus erat, ludis Cetastis à Troiano Antenore institutis habitu tragico cecinerat. *Suetonius verò in vita Augusti*, Sed & Troiæ ludum, *inquit*, edidit frequentissimum maiorum minorúmque puerorum, prisci decorique moris existimans claræ stirpis indolem sic notescere. *Hunc ludum retentum fuisse Arimini in Italia se puerum vidisse Blondus testatur lib.* 2. *de Roma triumphante, munus à Carolo Malatesta Principe datum.* Non autem *inquit*, pueri, sed viri luserunt nobiles: qui ad nuptias Galeoti Malatestæ ex omni Italia inuitati erant: numero ad triginta in equis desultoribus velocissimísque, singuli arma induti ex corio fabrefacta perpulchrè varijs ornata coloribus, ferreum ensem nequaquam acutum manu gestabant: decurrentésque in circuitum galeas in id tumentiores factas, & humeros cæsim inuicem cædebant, & proximum Prisco ludus nomen retinet, pro Troiano agmine Torniamen.

Ab hoc etiam genere Ludorum Torniamentâ *Germanorum, quasi dicas* Troiamenta, *Germanicè* Turnier, *originem sumpserunt, in quibus ad eundem modum hastis, aliísque armis certant, non tamen pueri solùm, sed viri quóque, néque aperto capite coronatóque, vt in Troiæ ludicro, sed caßide tecto. Instituit autem hos ludos equestres in Germania Henricus* 1. *Imperator, vt eâ quóque ratione generosa iuuentus ad bella præpararetur, vt in Saxonia legitur Chronico.* *Torniamenta Germanica vnde.*

Ludi Capitolini.

DE *origine & institutione horum Ludorum Liuius Decad.* 1. *lib.* 5. *sic scribit: Senatusconsultum facit (M. Furius Camillus) vt Ludi Capitolini fierent, quòd Iupiter Opt. Max. suam sedem atque arcem populi Romani in re trepida tutatus esset: Collegiúmque ad eam rem M. Furius Dictator constitueret, ex iis qui in Capitolio atque arce habitarent. Et mox: Lucutio templum propter cœlestem vocem exauditam in Noua via iussimus fieri: Capitolinos Ludos solennes aliis addidimus, collegiúmque ad id nouum iussu Senatûs condidimus. Ex quibus simul intelligitur, hos Ludos institutos esse in honorem Iouis Capitolini, pro seruato Capitolio ab hostibus Gallis Senonibus.* *Origo horum Ludorũ.*

In his Ludis præconis voce Sardianos venales proclamare, & senem quendam ludibrij causâ producere solebant, bullam collo appensam gerentem vt Plutarchus refert in Quæstionibus q. 53 *Huiúsque ritus causam hanc indicat, Quòd Veientes Hetruscorum populus longo tempore Romulo bello restitissent, Romulus hanc vltimam vrbem tandem ceperit, multósque captiuos sub hasta vendiderit vnà cum ipsorum Rege, futilitatem eius ac stultitiam deridens. Quum enim Hetrusci à Lydis originem trahant & Lydorum primaria vrbs sit Sardes, ideò, inquit, Veientes Sardinianorum nomine proclamant, & in hunc vsque diem morem hunc conseruant. Vide apud Erasmum Prouerbium, Sardi venales.* *Ritus horum Ludorũ.*

Ludi

Ludi Augustales, & Palatini diuersi à Superioribus.

De his Ludis Dio lib. 56. cap. vltimo sic scribit: Decretum porrò est, ne qua Augusti imago vllo in funere ferretur, vt natalitiis eius ludis Consules, quemadmodum Martis fieri solitum, præmia certaminum proponerent, Augustalia Tribuni plebis tanquam Sacri celebrarent. Iique omnia reliqua eo, quo consueuerant fieri, more peregerunt: veste triumphali ludis Circensibus vsi: curtum tamen non conscenderunt. Præter hæc in Palatio Liuia peculiares ludos in honorem Augusti fecit, qui ipsi quoque secundo loco ab Imperatoribus exhibentur. Et mox: Eo tempore plebs tumultuata est, quum Augustalibus quidam Histrio nollet pro constituta mercede in theatrum intrare: nec finis ante turbam fuit, quàm eâ ipsâ die Tribuni plebis coacto Senatu precibus impetrârunt, vt liceret sibi maiores aliquantò, quàm legibus permitteretur, sumptus facere. Palatinorum Ludorum etiam Suetonius in Caligula meminit.

Ludi Votiui, Triumphales & Victoriæ.

Hi Lud. à Magistratibus ad bellum ituris vouebantur, si res feliciter gererentur & victoriâ potirentur. Celebrabantur autem vel Sibyllinis oraculis, vel Augurum præceptionibus, vel Imperatorum votis ac promissis, vel ante bellum, vel confecto bello & partâ de hostibus victoriâ. Tales erant illi quos Magnos cognominârunt, quòd in honorem Iouis, quem Principem Deorum habebant, fierent: Horum Ludorum sæpè mentionem facit Liuius. Nam. lib. 22. in historia anni 586. scribit, Authore Q. Fabio Max. Dictatore placandæ Deûm iræ, & victoriæ de Carthaginensibus impetrandæ gratiâ, ex libris Sybillinis votos fuisse Ludos Magnos, æris 358. millibus triente, præterea bubus Ioui 300. multis alijs bubus albis, atque cæteris hostibus, &c.

Quomodo autem hi Ludi vouerentur ex eodem Liuio intelligitur, qui libro 19. sic scribit: Certâ deinde sorte Senatusconsultum factum est, quòd populus Rom. eo tempore duellum iussisset cum Rege Antiocho esse, quique sub ejus imperio essent, vt ejus rei causâ supplicationem imperarent Consules: vtque M. Acilius Consul Ludos Magnos Ioui voueret, & dona ad omnia puluinaria.

Ludi Actiaci quinquennales.

Ad horum Ludorum similitudinem alij Quinquennales Ludi instituti sunt ab Augusto Cæsare post deuictum Antonium, & partam victoriam apud Actium promontorium, vnde etiam Actiaci ludi alio nomine appellantur. Refert hoc Suetonius in Augusto capite 18. Quoque, inquit, Actiacæ victoriæ memoria celebratior in posterum esset, vrbem Nicopolim apud Actium condidit, ludósque illic Quinquennales constituit: & ampliato vetere Apollinis templo, locum castrorum, quibus fuerat vsus, exornatum naualibus spolijs Neptuno ac Marti consecrauit. Dio libro 51. Eadem, inquit, die Cæsar Apullini, qui apud Actium colitur, triremem, quadriremem, ac alia nauium genera, vsque ad decitemem ex captis nauibus consecrauit, templum maius extruxit, ludos Musicos & Gymnicos, & certamen equestre sacro Quinquennali constituit, Actios illos ludos dicens, vrbémque eo loco, vbi castra habuerat, efficit, &c. De his Ludis Strabo sic scribit: Neque verò hi ludi Nicopoli tantùm, sed & Romæ fuerunt celebrati: sic enim Dio 53. initio: Ludos propter Actiacam victoriam decretos, cum Agrippa exhibuit, & in ijs equestre certamen per pueros & viros Patritios peregit: iique deinceps ad nostram vsque ætatem ludi quinto quoque anno facti sunt, eorúmque curatio quatuor Sacerdotum collegiis per ordinem incumbit, Pontificibus nimitum, Auguribus, Septemuiris & Quindecimuiris. Gymnici quoque ludi, stadio in campo Martio extructo ligneo, acti sunt, & munus gladiatorium depugnantibus captiuis exhibitum. Idem libro 54. Tum quinquennales etiam ludi propter principium Augusti ab Agrippa: nam is quoque à Collegio Quindecim virorum, quibus per ordinem horum Ludorum curatio incumbebat, cooptatus & inauguratus fuerat, inaugurati sunt, &c. Iidem etiam ludi hinc inde in prouinciis Neapoli, & in Iudæa Cæsarea ab Herode instituti & celebrati sunt, Egesippo & alijs authoribus. Reliquis etiam post Augustum Imperatoribus & viuis & defunctis ludi Quinquennales celebrati sunt, vt ex Ælio Spartiano & aliis historicis cognoscere licet: vnde etiam Flaminum Quinquennalium origo, quorum veteres inscriptiones mentionem faciunt.

Ludi

Ludi Quinquennales alii à Superioribus.

Quinquennaliorum Ludorũ ritus.

HAbuerunt etiam Romani Quinquennales Ludicrum, *quod quinto quoque celebrabant, & alio nomine* Agon *appellabatur. In eo tam versu, quàm prosâ oratione, Græcè Latinéque tum musicâ per citharœdos & citharistas, tum Gymnicis Ludis certabatur. L. Mummius primus à triumpho hoc spectaculi genus in Vrbe præstitit: idque iam ducentis annis intermissum, Nero Cæsar primus ad morem Græci certaminis Olympici è Græcia Romam deduxisse, Iouique Capitolino dedicâsse, atque singulis quinquenniis magno certamine animorum celebrâsse fertur. In his ludis quantum quisque facundiæ experimento, aut candore ingenii enitteret, facilè apparebat. C. Caligula verò horum instar miscellos Lugduni fecit, Græcæ Latinæque facundiæ experimento: in quo certamine lege sancitum erat, vt victi victoribus hoc præmÿ darent, vt ipsorum laudes tanquam obnoxii scriberent, & carmine celebrarent. Postea à Domitiano Imp. triplex ludicrum Quinquennale institutum ferunt Capitolino Ioui, Musicum, Equestre & Gymnicum, aliquanto plurium coronatorum. Alex. lib. 6. cap. 19. vbi tamen Quinquennales ludos cum Quinquatriis confundit.*

Vterque Agon à Domitiano quidem institutus, sed nobilior Capitolinus est: adeò vt Romæ non per lustra amplius magnum annum, vt vocabant, sed per Capitolinos Agonas supputarent. Hoc à Domitiani institutione vsque ad tempora sua obtinuisse Censorinus scribit. Cæterum semper Agon ipse Romæ mansit, vt in eo Poëtæ, Rhetores, aliarúmque professionum homines ab ipso Imperatore coronarentur. Hinc proculdubio mos etiam Poëtarum Laureatorum originem habet. Nam & ipsi antiquitus ab ipsis Cæsaribus Germanis coronabantur, magnóque in pretio habiti semper apud Italos & Germanos, qui id honoris virtute ingenii consecuti essent. In veteribus autem Agonibus Capitolinis, qui vicerant, coronâ & ramo lemniscatis, aut torque inuolutis donabantur. Nam qui secundi erant, eorum coronæ & palmæ sine lemniscis erant. Intelligitur hoc ex his Ausonij verbis:

Et quæ jam dudum tibi palma Poëtica pollet,
 Lemnisco ornata est, quo mea palma caret.

Ludi Decennales, Vicennales & Tricennales.

DEcennales ludi *decimo quoque anno celebrabantur. Instituti sunt ab Augusto Cæsare, hac occasione: cogitauit plerunque de reddenda Republica Augustus, vt inuidiam Monarchiæ à se declinaret. Cúmque in senatu sententiam suam exposuisset, rationarium Imperij tanquam illud restiturus Consulibus tradidit. Senatoribus autem siue per simulationem, siue metu, vel etiam ex composito reclamantibus, variásque rationes afferentibus, cur Reipubl. Monarchia præstaret, in principatu perseuerauit, Deos hominésque testatus intra decennium se omnem administrationem depositurum. Sed quum ea tempora elapsa essent, rursúsque eiurare velle imperium simularet, Senatus alios decem annos, quibus in eodem magistratu esset, decreuit: atque iterum alios decem annos, quibus extinctus est, prorogauit. Solebat autem decimo quoque anno, instituto in hoc magnifico spectaculo, ludorúmque apparatu, resignare imperium. Inde obseruatum est, vt eius successores, quamuis perpetuam administrationem Imperii haberent, tamen singulis decem annis celeberrimos ludos facerent, tanquam principatum renouarent. Ea festa* Decenalia, Vicenalia, Tricenaliáque *appellata sunt. Inde hujusmodi inscriptiones in antiquis numismatis plerúnque cernuntur:* VOT. X. VOT. XX. *id est, votis Decenalibus, Vicenalibúsque. Hos ludos celebrauit quoque Constantinus Magnus, vt Eusebius in Ecclesiastica historia testatur. Celebrauit eos & Gallienus Imperator, vt Trebellius Pollio indicat, qui etiam pompam & apparatum, eo in solenni adhibitum, his verbis recenset:* Interfectis militibus apud Byzantium, Gallienus quasi magnum aliquid gessisset, Romam cursu rapido conuolauit, conuocatísque Patribus, Decennia celebrauit novo genere ludorum, novâ specie pomparum, exquisito genere voluptatum. Iam primum inter togatos Patres, & equestrem ordinem, albatos milites, & omni populo præeunte, servis etiam propè omnium, & mulieribus cum cereis facibus & lampadibus præcedentibus, Capitolium petiit. Processerunt etiam altrinsecus centeni albi boves, cornibus auro jugatis, & dorsualibus sericis discoloribus præfulgentes. Agnæ candentes ex vtráque parte ducentæ præcesserunt, & decem Elephanti, qui tunc erant Romæ, mille ducenti gladiatores pompaliter ornati cum auratis vestibus matronarum: mansuetæ feræ diversi generis ducentæ, ornatu quàm maximè adfectæ. Carpenta cum mimis, & omni genere histrionum: pugiles facculis, non veritate pugnantes, Cyclopea etiam luserunt omnes apenarii, ita vt miranda quædam, & stupenda monstraret. Omnes viæ ludis, strepitúque & plausibus personabant. Ipse medius cum picta toga, & tunica palmata inter Patres, omnibus

Sacerdotibus prætextatis, Capitolium petiit. Hastæ auratæ altrinsecus quingenæ, vexilla centena: & præter ea quæ collegiorum erant, dracones, & signa templorum, omniúmque legionum. Ibant præterea gentes simulatæ, vt Gothi, Sarmatæ Franci, Persæ: ita vt non minus quàm duceni singulis globis ducerentur: *Hæc omnia Pollio. Vicennales ludos breuiter, sed eleganter describit Eusebius lib. 2. de vita Constantini Magni.* Hoc, *inquit*, temporis & populi frequentia & nundino celebre fuit. Tum se regni vicesimus ille annus absoluto cursu retulerat ad idem caput.

Ludi Castrenses.

Erant & Castrenses Ludi. quibus milites in castris exercebantur & delectabantur, quorum Suetonius in Tiberio. cap. 72. mentionem facit.

Funebres & Gladiatorii Ludi.

Funebrium Ludorum origo. Fvnebrium Ludorum *origo longè vetustissima est. Achilles enim ad Patrocli & Æneas ad Pallantis rogum mactat inferias cum Ludis. Vnde etiam gladiatorum morem ortum iudicamus. Nam quum primùm captos ex hostibus iugularent, vitantes fœdi spectaculi crudelitatem, captiuos inter se commiserunt, vt penes eosdem esset & facinus & supplicium. Quibúsque sors virtúsque dedisset, superessent: alij placarent Manes puris manibus parentantium. Scaliger. Pyrrhus super bustum Achillis, inspectante Græcorum exercitu ei parentans Polyxenam iugulauit. Zezes in Lycophronem. Q. Calaber lib. 14. Id morientem Achillem jussisse narrat Seruius, hoc alibi addens:* Sanè mos erat in sepulchris virorum fortium captivos necari: *quod postquam crudele visum est, placuit gladiatores ante sepulchra dimicare.*

A Græcis hic mos ad Romanos fluxit, à quibus hi ludi MVNERA *dicebantur. Sic enim Tertullianus lib. de Spectaculis cap. de Munere:* Munus, *inquit*, dictum est ab officio: quoniam officium etiam muneris nomen est. Officium autem mortis hoc spectaculo facere se veteres arbitrabantur, posteaquam illud humaniore atrocitate temperârunt. Nam olim, quoniam animas defunctorum humano sanguine propitiari creditum erat, captivos, vel malo ingenio servos mercati in exequiis immolabant. Postea placuit impietatem voluptate adumbrare. Itaque quos paraverant armis, quibus tunc, & qualiter poterant eruditos, tantùm vt occidi discerent, mox edicto die inferiarum apud tumulos erogabant: ita mortem homicidiis consolabantur. Hæc Muneris origo. Sed paulatim provecti ad tantam gratiam ad quantam & crudelitatem. Qui Ferarum voluptati satis non fiebat, nisi & feris humana corpora dissiparentur. *Hæc Tertullianus.*

Primus Romanorum Iunius Brutus dicitur in defuncti patris honorem dedisse Romæ gladiatores. Alii Appium Claudium & M. Fulvium Coss: de quo tamen nihil certi pronuntiare possum.

Dabantur autem hi Ludi & publicis Magistratibus, & à priuatis personis & cum certaminibus & cum fabulis. In Patrii funeris apparatu arenam inspersisse aiunt C. Cæsarem, quum ædilis esset: qui postea Dictator fuit. Claudius Imp. ex arbitrariis statos fecit Ludos funebres, quos Ædiles ederent, ex pecunia publica de Quæstoribus, quos Gladiatorios appellauit. Verùm postea illorum pertæsus immanitatem sustulit. Priuatis tamen mansit consuetudinis ius. Cæterùm quum eâ profusione ad inopiam multi redacti essent, jam antea sub Tiberio Senatusconsultum factum fuerat, vt nemini id liceret, qui minus quadringentis millibus in censu haberet. Nam & emptis opus erat & educatis: producti quoque in arenam alii cadebant, alii petente populo manumittebantur: gladiatorum quoque magistri non sine magno precio, qui docerent eos, conducebantur, quos Lanistos *appellabant. Tandem à Theodorico Gotthorum Rege vniuersum est. Iulius Cæsar Scaliger lib. 1. Poëtices cap. 35. & Alexan. ab Alex. lib. 3. cap. 7. Fuit præterea aliud etiam genus Ludorum Gladiatoriorum, quod ediderunt Consules & Imperatores ad bellum exituri, ad exercendas corporis vires, & vt tyronum oculi ad bellum vna proficiscentium cruori & vulneribus sic assuescerent, vt Sabellicus indicat lib. 6. Ennead. 7.*

DE
ORIGINE FESTORVM MAHOMETANORVM ET INDIANORVM,

LIBER TERTIVS.

CAPVT I.

Veneris dies inter Turcas pro dominica nostra.

MAHOMETVS, *quo ab Iudæis Christianisque lex sua dissentiret*, VENERIS *diem Sacrum singulis septimanis statuit, quòd ipse in hoc Rex factus esset, & quòd cum nulla alia secta sentiret. Ex qua etiam causa soli Turci, contra aliarum gentium ritum, ad meridiem conuersi Deo supplicant, Cuspiniano teste. Hoc autem die attentius solùm orant, non vacant ab vllo labore.*

Ritus

Singulis autem ciuitatibus principale est quoddam templum, patriâ linguâ Enemesgit *appellatum, quo die hoc Veneris omnes conueniunt: Rex quoque inprimis, & alij Principes. Oratione meridianâ perfectâ, fit prædicatio & eleemosinarum Regalium distributio. Antonius titulo decimotertio, capite quinto. Et Cuspinianus. Mahometus in Alcorano inquit:* Quando die Veneris oratum vocatur, omnis bonus forum atquo negotium dimittat, & Deum inuocatum eat. Hoc enim est optimum, si sapitis. Oratione quidem terminata, disgregemini, vestra captatum commoda: Deúmque in singulis rebus inuocatum atque precatum, vt sic vestra negotia procedant. *Azoara* 72.

Pascha Turcarum.

Quadragesimâ *suâ peractâ*, Paschâ *celebrant, eorum linguâ* Bairam *vocatum, magna cum solennitate per triduum, oblinientes vngues manuum & pedum certo ceromate ab eis* Chna *appellato, quod vngues rutilas efficit: eâdem quoque tincturâ caudas equorum & pedes imbuunt. Hic color tenacissimè hæret, nec ablui aut extergi potest: quamobrem nisi noui à radicibus vngues exierint, semper rutilantes apparent, sed tamen de manibus frequenti lotione deleri potest. Mulieres non solùm vngues, sed & manus, atque pedes illo ceromate imbuunt, vt refert Barthol. Georgieuiz in Epitome de Turcarum moribus.*

Religiosorum Turcarum festa.

RELIGIOSI *quoque Turcarum Festiuitates quasdam agunt, vel propter vota populi eis commissa, vel ad assequendam pluuiam, serenitatem, victoriam, vel propter prædecessorum memoriam, quæ quidem festiuitas* Machia, *ludus autem quem faciunt* Czamach *patriâ linguâ dicitur. Congregantur enim finitimi vnius regionis, occidentes (si habent) animalia. Sin minus, ex leguminibus & oryza cœnam apparant. Refectione peractâ, qui primus inter eos est tympano accepto, modulatur, cæteri surgentes, ordine ludunt quâdam regulatâ totius corporis agitatione, motibus honestis omnium membrorum & valdè decentibus, secundùm modulationem mensuræ instrumenti musici. Tum in modum vertiginis quodam motu velocissimo circulariter rotatione ac corporis reuolutione (in qua vis ludi consistit) ita celeriter reuoluuntur, vt homóne sit, an statua, haud facilè discernas: ostendentes se in hoc quasi supernaturalem habere corporum agilitatem. Licet autem quispiam eos posset in cæteris ludi*

gestibus

gestibus imitari, hanc tamen reuolutionis rationem, quantumvis agilis, nemo facilè sequetur. Finito ludo surgunt omnes, & ordine confuso imprecationis voces pro salute eorum, à quibus eleemosynas acceperunt, emittunt. Aiunt autem Prophetas antiquitùs iis ludis vsos, quum David dicatur ante arcam Domini lusisse. Loquuntur autem inter ludendum sermones quosdam obscuros à patribus sibi traditos, qui adeos, dum in raptu & extasi sunt, in spiritu loquuti sint. Qui quibusdam breuibus sententiis materiam complectuntur de qua tractant, versibus & rhythmis mysteria ceremoniarum spiritualiter explicant. Ob id Sacerdotes alii hos invisos habent tanquam simulatores, improbantes ipsorum & ludos & imprecationes tanquam inutiles, quum legem minimè observent: licèt maximam vitæ sanctimoniam tam dictis quàm factis ostentent, angelique ex moribus, non homines indicentur Cuspinianus.

Rugianorum festum. RVGIANI, *ad maris Balthici littus, Ethnicis dediti cultibus,* VITVM *Festo die, aliisque haud vulgaribus superstitionibus coluerunt, cuius etiam fanum primarium fuit & statua in metropoli Archon. Medium vrbis planities habebat, in qua delubrum materiâ ligneum, opere elegantissimum. Exterior ædis ambitus accurato calamine renitebat, rudi atque impolito picturæ artificio varias rerum formas complectens. Vnicum in eo ostium. Ipsum fanum duplex septorum ordo claudebat. E quibus exterior parietibus contextus, puniceo culmine tegebatur. Interior verò quatuor subnixus postibus, parietum loco pensilibus aulæis nitebat, nec quicquam cum exteriore, præter tectum & pauca laquearia, communicabat. Ingens in æde simulachrum, quatuor capitibus, totidémque cervicibus, è quibus duo pectus, totidémque tergum respicere videbantur. Cæterùm tam ante quàm retrò collocatorum, vnum dextrorsum, alterum lævorsum contemplationem dirigere videbatur. Corrasa barba, crines attonsi Rugianorum ritu. In dextera cornu vario metalli genere excultum gestabat, quod Sacerdos annuotim mero profundere consueverat, ex ipso liquoris habitu sequentis anni copias prospecturus. Læva arcum reflexo in latus brachio figurabat. Tunica ad tibias prominens. Pedes humo contigui, eorum basi intra solum latente. Haud procul frænum ac sella simulachri, compluráque divinitatis insignia. Quorum admirationem conspicua granditatis ensis augebat, cuius vaginam ac capulum præter excellentem cælaturæ decorem, exterior argenti species commendabat. Semel quotannis post lectas fruges insulani Festum ac Solenne in eo epulum religionis nomine celebrabant ei. Huius Sacerdos, præter communem patriæ ritum barbæ comæque prolixitate spectandus, pridie quàm rem Diuinam facere debuisset, sacellum (quod ei soli intrandi fas erat) adhibito scoparum vsu, diligentissimè purgare solebat, obseruato, ne intra ædem halitum funderet. Qua quoties capessendo vel emittendo opus habebat, ad ianuam procurrebat, ne videlicet Dei præsentia, mortalis spiritus contagio pollueretur. Postero die populo præ foribus excubante, detractum simulchro poculum curiosius speculatus, si quid ex inditi liquoris mensura subtractum fuisse, ad sequentis anni inopiam pertinere putabat. Quo annotato, præsentes fruges in posterum tempus asservari jubebat. Si nihil ex consuetæ fœcunditatis habitu diminutum vidisset, ventura agrorum vbertatis tempora prædicabat. Iuxta quod auspicium, instantis anni copiis nunc parcius, nunc profusius vtendum monebat. Quæ superstitio à Christianis quoque Calendis Ianuarii ferè obseruatur, quemadmodum diximus quum de iis ageremus. Veteri deinde mero ad pedes simulachri libamenti nomine defuso, vacuefactum poculum recenti imbuit, simulatóque propinandi officio, statuam veneratus, tum sibi tum patriæ bona, ciuibúsque opum ac victoriarum incrementa solennium verborum nuncupatione poscebat. Quâ finitâ, admotum ori poculum nimiâ bibendi celeritate continuo haustu siccauit, repletúmque mero, simulachri dexteræ restituit. Placenta quoque mulso confecta, rotunda forma, granditatis verò tantæ, vt penè hominis staturam æquaret, sacrificio admonebatur. Quam sacerdos sibi & populo mediam interponens, an à Rugianis cerneretur, percontari solebat. Quibus illam à se videri respondentibus, ne post annum ab iisdem cerni posset, optabat. Quo precationis more non suum aut populi fatum, sed futuræ messis incrementa poscebat. Consequenter sub simulachri nomine præsentem turbam consalutabat, eámque diutius ad huius numinis venerationem sedulò sacrificiis ritu peragendam hortatus, certissimum cultûs præmium, terra marique victoriam promittebat. His ita peractis, reliquum Festi diei plenis luxuria epulis exigentes, ipsas sacrificii dapes in vsum conuiuii & gulæ nutrimenta vertere. In quo epulo sobrietatem violare, pium æstimatum est: seruare, nefas habitum: vt refert Saxo Grammaticus libro decimo quarto, de historia Danorum.*

CAPVT

CAPVT II.

De Festis nonnullorum Indiæ Nouæ populorum.

Festum pœnitētiæ apud Marsingas.

INter Festa quæ non pauca per annum Narsingæ insulæ in India incolæ celebrant, vnum in autumno maximè Solenne habent. Tunc enim arborem in terram defodiunt, & instar mali cum antenna erigunt, duobus ad antennam istam retinaculis ferreis alligatis. Qui igitur vel ægritudine, vel aliis calamitatibus superiori anno vexati, votum aliquod pro calamitatis illius mitigatione & valetudinis recuperatione Pagodi fecerunt, jámque pœnitentiam acturi, votóque suo satisfacturi accedunt, admonentur primùm à Sacrificulis, vt sacrificium idolo offerant, quo facto, Sacrificuli retinacula ista ferrea demittunt, apprehensósque in vtróque humero, in altum attrahunt, vbi complicatis manibus, pectus suum ter percutere, idolum salutare, & armis quæ in manibus tenent, ei ludum aliquem exhibere coguntur, sanguine interim ex vulneribus illis largiter promanante, quo gratitudinis suæ testandæ causâ, arborem Pagodis postea aspergunt, vt voti sui compotes fiant.

Festum Bacchanaliorum.

Sed & aliud festum habent, quod nocturno tantùm tempore celebrant, idque per octo noctes continuas, vbi candelæ plurimæ per plateas accensæ cernuntur, & qui Pagodi Sacrificium offerre decreverunt, à capite ad calcem plateæ currentes, oryzam & cibos alios post se trans caput spargunt, nullo modo retrospicientes, ne ab insequente & vestigia sua legente Pagode vel Cacodæmone apprehensi interficiantur. Peracto hac ratione sacrificio, bacchanalia viuunt, & explendis libidinibus suis, studiosè admodum & strenuè incumbunt.

Peguanorum festa.

Peguani quoque in India multa per annum Festa habent, eáque magnâ Solennitate obseruant. Primum non in ipsa ciuitate, sed loco 12. leucarum itinere ab ea remoto, celebratur. Rex igitur vt tempestiuè satis eò pertingat, die festum illud præcedente, iter ingreditur. Cúmque Festum iam celebrandum est currum triumphalem auro vndique obductum & quatuor rotis insistentem conscendit, Reginámque suam preciosissimè ornatam à dextris sibi assidentem habet. Ipse verò caput multis margaritis inæstimabilis precii ornatus est, inter quas duo carbunculi, quorum quilibet duos dactylos magnitudine sua excedit, ad aures vtrínque propendent, præterea pretiosissimarum gemmarum linea à dextro humero ad vmbilicum vsque dimittitur, & inde sub brachium sinistrum inucluitur, tanto fulgore intuentium oculos perstringens, vt visum facile hebetare possit, taceo iam annulos aureos quos digitis suis gestat, carbunculis, adamantibus & smaragdis fulgentissimis conspicuos. Circum currum triumphalem, Gynæceum consistit, ex Regum aliorum, Procerúmque filiabus collectum, quæ omnes flexis genibus & complicatis manibus, honorem Regi deferunt. Currus etiam ipse octo generosissimis vnius coloris equis auro & gemmis nitentibus protrahitur, incedentibus iuxta eos Præfectis aliquot, qui funiculos manibus tenentes, equos sese in protrahendo curru iuuare simulant.

Festum in vrbe Pegu in honorē idoli cuiusdam celebratum.

Alterum Festum in vrbe Pegu celebratur. Quilibet autem procerum peculiares pyramides & columnas parant, aliâ atque alia formâ, nam ante Festiuum quidem diem, nemini columnam alterius videre licet, artificibus se in secretiorem quendam locum concludentibus, & ab aliorum, dum in opere sunt, conuersatione sese prorsus subducentibus. Assumunt autem crassas arundines Indicas, & adhibitâ calaturâ variâ auro obductas curribus imponunt. Cùm igitur Rex arce suâ splendidissimè egressus, Festum hoc celebrare cupit, quilibet Procerum columnam suam afferri curat, & ante Regem eam sistit, vt iudicium suum de ea exponat, & laudem cuique suam attribuat. Postquam igitur Rex vnam quamque diligentissimè intuitus est, & artificiosissimam suâ laude ornauit, singulæ ad Dominum suum reducuntur. Per totam autem noctem ingentes cerei in plateis hinc inde dispositi ardent, ne, qui statuam siue idolum illud, in cuius honorem hoc Festum institutum est, inuisere volunt, in tenebris fortè offendant, portæ enim ciuitatis nouæ per noctem istam non clauduntur, vetus verò ciuitas portas nullas habet, vt cuilibet ad Idolum illud liber accessus pateat. Accedentes autem vacui non apparent, sed munusculum secum aliquod, siue paruum siue magnum, prout fert cujuscúnque conditio, ad conseruationem idololatriæ istius afferunt.

Festum Aquationis.

Sed & Festum Aquationis habent, quod in veteri ciuitate, loco quodam auro vndique exornato celebratur. Rex igitur curru suo aduectus locum istum cum Regina & filiis suis ingreditur séque aquâ rosaceâ inuicem aspergunt. Extra verò locum Regi destinatum, in patenti campo Duces belli Profectique & Ministri alii longo ordine consistentes singuli vascula aquâ rosarum impleta manibus tenent, séque mutuis aspersionibus, tam madidos reddunt, vt fluuio quasi egressi videantur.

Festum decursationis

Præterea Festo quodam alio, Rex cum Regina nauem Regiam auro vndique obductum ingressi, ac ciuitatem Maccaum traiiciunt, comitantibus

tantibus eos Proceribus & Aulicis omnibus, ita vt centum & amplius nauigia ibi congregentur. Portum autem assecuti, in terram descendunt, domúmque Regiam intus & exterius auro obductam & pulcherrimo horto circumdatam ingrediuntur, vt prospicere de fenestris Regina cum Gynaceo suo possit. Nobiles enim Proceresque in isto certamine, cum nauigiis suis ad domum istam Regiam, velificationem instituunt, quíque primus metam assequitur, præter laudem & gloriam, statua etiam aurea, quæ hoc quidem fine ad metam exposita est, secundus verò, statua argentea donantur, reliqui ludibrio habentur, & qui postremus omnium accedit, linteum à Regina, ignominiæ notam reportat.

Festum in Candesio Ceilanæ insulæ, eiusque ritus.

In Candesio Ceilanæ insulæ regno Indico Solenne quoddam Festum his ferè ritibus celebrabatur. Congregati Monachi pulchro ordine bini & bini per ciuitatem progrediuntur. Abbas verò eorum, Elephanto insidet auro argentóque refulgens & baculum inauratum manibus supra caput eleuatis tenens. Præcedunt eum aliquot Monachi pulchro ordine, partim variis instrumentis musicis, vtpote cornibus & tympanis, tibiis, cymbalis, nolis, tintinnabulis, peluibus & id genus aliis ludentes, mirificóque concentu perstrepentes; partim cereos facésque ardentes manibus gestantes. Post eum sequuntur multi viri alii, itidem bini & bini. Pulcherrima autem quæque puellarum antequam egreditur & in vrbem rursus reuertitur, cum hac pompa sacrorum Antistites, multos ludos dant, ducentes choreas, & saltationibus mirè tripudiantes, superna corporis parte vmbilicotenus prorsus nuda, inferna verò succinctoriis versicoloribus præcincta, & brachia, auriculas, manúsque auro & gemmis ornata.

Cum etiam Festum aliquod Solenne ibidem celebrandum est, multa Idolis Sacrificia offeruntur, quorum quædam sunt, capite Elephantum, pectore & manibus hominem, pedibus verò hircum repræsentantia.

FINIS.